

P. Fr. GERARDUS M. PARIS, O. P.
S. Theologiae Magister

SYNOPSIS
TOTIUS SUMMAE THEOLOGICAE
S. THOMAE

SEU
DIVISIO QUAESTIONUM
TOTIUS SUMMAE THEOLOGICAE ANGELICI DOCTORIS
CUM
RESPONSIONIBUS RATIONIBUSQUE FUNDAMENTALIBUS
AD UNIVERSOS ET SINGULOS ARTICULOS

PRIMA PARS

Handwritten signature
Handwritten date
NEAPOLI (ITALIA)
M. D'AURIA - S. SEDIS APOSTOLICAE TYPOGRAPHUS
1950

Attente perlegimus opus P. Fr. GERARDI MARIAE PARIS O. P.,
S. Th. L. cui titulus « *Synopsis totius Summae Theologicae S. Tho-
mae seu Divisio Quaestionum totius Summae Theologicae Angelici
Doctoris cum responsionibus fundamentalibus ad universos et sin-
gulos Articulos* », Vol. I, in quo PRIMA PARS et PRIMA
SECUNDÆ ipsius Summae continentur; et dignum iudicamus
hoc opus ut typis mandetur utpote utilissimum ad maiorem
D. Thomae doctrinae divulgationem.

Datum Melitae, die 5 Octobris, 1944

Fr. THOMAS M. ZAMMIT, O. P., S. Th. Mag.
Fr. VINCENTIUS JOS. BONELLO, O. P., S. Th. L.

Et Nos nostram licentiam damus ut imprimatur.

Fr. J. M. GAUCI O. P.
Prior Provincialis.

Nihil obstat.

Datum Melitae, die 7 Novembris, 1945

Fr. BERNARDUS Ma. a HAMRUN, O. F. M. Cap.
Censor Theol.

Imprimatur.

Datum in Curia Archiep. ali Melitae die 17 Nov. 1945

✠ Em. GALEA, Ep. Trallian. in Asia
Vic. Gen.

JUS PROPRIETATIS VINDICABITUR

J. B. S. M. P.
del.

Copyright 1950 by M. d'Auria Editore Pontificio Napoli
Printed in Italy

IMMACULATO VIRGINIS DEIPARAE CORDI
SUMMAM HANC ANGELICI DOCTORIS
SUMMAE THEOLOGICAE
AD MAJOREM HUIUS DOCTRINAE COGNITIONEM
GRATO FILIALIQUE ANIMO
COMPOSITOR
HUMILITER DEDICAT

AD LECTOREM

Cum jam cultoribus Angelici Doctoris doctrinam, Divisionem Schematicam totius Summae Theologicae in tractatus quaestionesque praebuimus, nostrum propositum nunc est iisdem, favente Dei gratia, Divisiones omnium Quaestionum, nec non RESPONSIONES FORMALES seu FUNDAMENTALES omnium ac singulorum articulorum, cum notis quibusdam, ubi occurrerit, stilo claro et brevi, nostrisque temporibus apto, offerre.

Methodus quam hic seculi sumus haec est: statim et directe respondere ad articulum, sive affirmative, sive negative; et simul, ubi opus est, ad majorem claritatem, sensum declarare quo articulus affirmatur vel negatur: deinde Rationem vel Rationes proprias directe dare per verba, Ratio est: quia... Et sic quasi immediate quaesito, quod est in enuntiatione articuli, responsio conjungitur, fere semper iisdem verbis Sancti Thomae utendo. Ultimo, ad hoc ut doctrinam Magistri Angelici, quae in responsionibus ad objectiones invenitur, non negligatur, eam breviter in «Notandis» exposuimus. Hoc modo SUMMAM SUMMAE clero et populo, studiorum cultori, dare proposuimus ut hoc famosissimum atque immortale S. Thomae opus magis magisque cognoscatur atque propagetur, prout hodie, cum veritas valde obscurata sit in mundo, quam maxime necesse est. Suasi enim sumus quod, sicut in Sacra Tridentina Synodo, post Sacram Scripturam, nullum alium librum Patres, ad renovationem vitae christianae, consulere

solebant, nisi *Summam Aquinatis Theologicam*; ita et his nostris temporibus, meliorem librum, tamquam *VITAE CODICEM*, omnibus veritatem quaerentibus, nescimus proponere, quam eandem *SUMMAM*, quae revera *SUMMA VITAE* est.

Hoc opus nostrum, igitur, in quo ad quintam partem molis universam *Summam Theologicam* reduximus, et quod nobis labore per septem annos stetit, gratissimo animo Deo, libenter *Ecclesiae Christi* offerimus, ut quos novitiis scripsit Ille, ad omnes pervenire possint articulos, uti radios lucis humano-divinae, in qua totus mundus salutem et pacem veram, in vera justitia et veritate fundatam, haurire valeat, praesertim si hoc opus in principales linguas *Europae* conversum fuerit ut est in votis.

Melitae, in Conventu Sanctae Mariae de Crypta, die festo S. Thomae, 1947, in quo et noster dies argentei Sacerdotalis Jubilaei celebratur.

FR. G. M. PARIS, O. P.

RATIONES FUNDAMENTALES ARTICULORUM SUMMAE THEOLOGICAE SANCTI THOMAE AQUINATIS

PRIMA PARS

DE DOCTRINA SACRA (qu. I). DE DEO UNO (a qu. II usq. ad XXVI^m; summa articulorum: 145). DE DEO TRINO (q. XXVII ad qu. XLIII^m; art.: 72). DE DEO CREATORE (a qu. XLIV ad qu. CXIX^m; art. 344). — Totalis summa aa 561.

DE DOCTRINA SACRA

Ut intentio nostra sub aliquibus certis limitibus comprehendatur, necessarium est primo investigare de ipsa sacra doctrina, qualis sit, et ad quae se extendat. — Circa quae quaeruntur decem:

QUAESTIO I (PRAELIMINARIS)

Art. I. — *Utrum sit necessarium praeter philosophicas disciplinas aliam doctrinam haberi.*

RESP. AFF. — *Scil.:* praeter philosophicas disciplinas alia doctrina necessarium est haberi: a) non solum ad cognoscendum veritates quae rationem humanam excedunt; sed b) etiam ad certe cognoscendum quasdam ex illis quae a nobis investigari possunt.

RATIO PRIMI EST: quia homo ordinatur ad Deum, sicut ad quemdam finem, qui comprehensionem rationis excedit; secundum illud: *Oculus non vidit, Deus, absque te, quae praeparasti diligentibus te* (Is. LXIV, 4).

RATIO SECUNDI EST: quia veritas de Deo per rationem investigata, a paucis hominibus, et per longum tempus, cum admixtione multorum errorum

et cum incertitudine invenitur: a cuius tamen veritatis cognitione pendet tota hominis salus, quae in Deo est.

Art. II. - *Utrum Sacra Doctrina sit scientia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* sacra Doctrina est scientia subjecta scientiae Dei et beatorum, sicut prospectiva geometriae, et musica arithmeticae.

R. EST: quia sacra Doctrina procedit ex principiis *notis* lumine superioris scientiae, quae est scientia Dei et beatorum. - Unde sicut musica credit principia tradita sibi ab arithmetico, ita doctrina sacra credit principia revelata sibi a Deo.

Art. III. - *Utrum sacra doctrina sit una scientia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia quaecumque sunt divinitus revelata communicant in una ratione formali objecti huius scientiae, scil. in quantum sunt divinitus revelata, vel revelabilia (Ad 2m).

NOTANDUM: Doctrina sacra se extendit ad ea quae pertinent ad diversas scientias philosophicas, prout sunt divino lumine cognoscibilia (Ad 4m).

Art. IV. - *Utrum Sacra Doctrina sit scientia practica.*

RESP. AFF., *sed* est magis speculativa quam practica.

R. PRIMI EST: quia sacra doctrina se extendit ad ea quae pertinent ad diversas scientias philosophicas, sive speculativas sive practicas, prout sunt divino lumine cognoscibilia.

R. SECUNDI EST: quia sacra doctrina principaliter agit de rebus divinis quam de actibus humanis; de quibus agit secundum quod per eos ordinatur homo ad perfectam Dei cognitionem, in qua aeterna beatitudo consistit.

Art. V. - *Utrum Sacra Doctrina sit dignior aliis scientiis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* transcendit omnes alias scientias (i) cum speculativas, (ii) tum practicas.

R. PRIMI EST: quia sacra doctrina est certior scientiis speculativis, et digniorem materiam habet: nam ipsa certitudinem habet ex lumine divinae scientiae, quae decipi non potest; et principaliter agit de iis quae sua altitudine rationem transcendunt.

R. SECUNDI EST: quia omnes aliae scientiae practicae ad finem scientiae sacrae ordinantur, qui est beatitudo aeterna.

NOTANDUM: In scientiis speculativis illa dicitur dignior quae majorem certitudinem et digniorem materiam habet; in practicis vero, illa quae minus ad alias ordinatur, sed ad quam magis quam ad alias aliae ordinantur.

Art. VI. - *Utrum haec doctrina sit sapientia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* est maxime sapientia, inter omnes sapientias humanas, et non quidem in aliquo genere tantum, sed simpliciter.

R. EST: quia considerat altissimam causam non alicuius generis particularis, sed quae Deus est; et non solum quantum ad illud quod est per creaturas cognoscibile; sed etiam quantum ad id quod notum est sibi soli de seipso, et aliis per revelationem communicatum.

Art. VII. - *Utrum Deus sit subiectum huius scientiae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omnia pertractantur in sacra doctrina sub ratione Dei: vel quia sunt ipse Deus; vel quia habent ordinem ad Deum, ut ad principium et finem.

Art. VIII. - *Utrum haec doctrina sit argumentativa.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, cum sit suprema inter omnes doctrinas, defendet sua principia contra adversarios, per unum articulum contra negantes alium, vel per solutionem difficultatum rationis contra adversarios, qui nihil credunt. Sua principia, quae sunt articuli fidei, ipsa non probat.

Art. IX. – *Utrum Sacra Scriptura debeat uti metaphoris.*

RESP. AFF. – R. EST: quia naturale est homini ut ad intelligibilia per sensibilia veniat; Deus enim omnibus providet secundum quod competit eorum naturae.

Art. X. – *Utrum Sacra Scriptura sub una littera habeat plures sensus.*

RESP. AFF. – *Scil.:* habet sensum litteralem, allegoricum, moralem et anagogicum.

R. EST: quia Deus, qui est auctor Sacrae Scripturae, omnia simul suo intellectu comprehendit, ea scil. quae rem ipsam de se significant (sensus historicus vel litteralis), vel ea quae praeter ipsam rem alias significant (sensus spiritualis) et hoc tripliciter: primo, prout lex veteris testamenti figura est novae legis (sensus allegoricus); secundo, prout ea quae in Christo passa sunt, nos agere debemus (sensus moralis); tertio, prout significant ea quae sunt in aeterna gloria (sensus anagogicus).

DE DEO UNO

Tria quaeruntur in hac quaestione quorum duo priora praemissa sunt ad tertium.

QUAESTIO II

De Deo. — An Deus sit *

Art. I. – *Utrum Deum esse sit per se notum.*

RESP. NEG. – *Scil.:* non est per se notum quoad nos distincte, sed tantum confuse.

(*) Incipit hic Tractatus de Deo Uno. Ad divisionem huius tractatus vide, si vis, nostram « Divisionem Schematicam » (Tab. II).

R. EST: quia nos non scimus de Deo quid est, sed indiget demonstrari per ea quae sunt nobis nota, scil. per effectus. Item, quia Deus est hominis beatitudo; homo autem naturaliter desiderat beatitudinem; et ideo naturaliter beatitudo cognoscitur ab eodem. Attamen non simpliciter cognoscitur, sed confuse; multi enim existimant perfectum hominis bonum esse divitias, quidam voluptates, vel aliquid aliud (Ad 1m).

Art. II. – *Utrum Deum esse sit demonstrabile.*

RESP. AFF. – *Scil.:* demonstratione « quia », i. e. per effectum.

R. EST: quia posito effectum, necesse est causa praeexistere.

NOTANDUM: S. Doctor in hoc articulo non probat naturam esse creatam seu effectum, sed supponit. – Item, alia demonstratio est « propter quid », i. e. per priora simpliciter; sed hoc modo Deum esse demonstrari non potest, quia Deus non est nobis per se notum (art. praec.). Hodie scientia probat mundum incoepisse.

Art. III. – *Utrum Deus sit.*

RESP. AFF., et hoc probatur quinque argumentis seu viis.

PRIMUM argumentum *ex motu rerum* sumitur: quia necesse est quod id quod movetur, ab alio quod est in actu moveri; et primum quod est in actu, a semetipso est, et est primum movens immobile, quod est Deus. Non est enim hic procedere in infinitum, quia sic non esset aliquid primum movens, et per consequens nec aliquid aliud movens.

SECUNDUM sumitur *ex ratione causae efficientis*: quia dantur causae efficientes in mundo; propterea necesse est esse primam causam efficientem, quae est Deus.

TERTIUM, *ratione necessitatis essendi alicuius entis*: quia multa sunt in mundo quae possunt non

esse, quia corrumpuntur et generantur; sed quaedam revera sunt; propterea necesse est quaedam necessario esse (scil. in quantum sunt); et haec necessario supponunt primum ens (absolute) necessarium, a quo habent necessitatem esse. Tale ens habet necessitatem essendi a se ipso, et est Deus; non est autem possibile quod procedatur in infinitum in necessariis quae habent causam suae necessitatis.

QUARTUM, ex gradibus boni, veri et huiusmodi quae in rebus inveniuntur: quia quae sunt in aliquo genere supponunt primum maximum, quod est causa omnium illius generis. Propterea necesse est esse maximum ens, bonum, verum, pulchrum, et cuiuslibet perfectionis, quod est unum; quia ens, bonum, verum et huiusmodi convertuntur; et hoc est Deus.

QUINTUM, ex gubernatione rerum cognitione carentium; quia talia attingunt finem, et non a casu, cum id quod est optimum consequantur. Propterea ex cognitione alicuius entis intelligentis ordinantur, sicut sagitta a sagittante. Et tale ens intelligens, quod naturam gubernat, est Deus.

QUAESTIO III

De Dei simplicitate

In hac quaestione incipit S. Doctor quaerere *quid sit Deus*; et quia de Deo scire possumus magis quid non sit quam quid ipse sit, considerat *primo*, quod Deus non est compositus sed simplex, *deinde* de aliis attributis in subsequentibus quaestionibus tractat.

Art. I. - *Utrum Deus sit corpus.*

RESP. NEG. - R. PRIMA EST: quia Deus est primum movens immobile; nullum autem corpus movet non motum, ut patet ex inductione.

R. SECUNDA EST: quia Deus est primum ens, quod oportet esse in actu simpliciter, et nullo modo in potentia.

R. TERTIA EST: quia Deus est id quod est nobilissimum; principium autem vitae (in corpore), quae est anima, est nobilior corpore.

Art. II. - *Utrum in Deo sit compositio formae et materiae.*

RESP. NEG. - RATIO PRIMA EST: quia Deus non est corpus.

R. SECUNDA EST: quia primum bonum et optimum, quod Deus est, est tale per essentiam, non autem per participationem.

R. TERTIA EST: quia primum et per se agens, oportet esse *per se* forma.

Art. III. - *Utrum sit idem Deus quod sua essentia vel natura.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in Deo non est materia individuans, propterea in Deo idem est suppositum et natura seu essentia.

Art. IV. - *Utrum in Deo sit idem essentia et esse.*

RESP. AFF. - RATIO PRIMA EST: quia esse quod non est idem ac essentia oportet esse causatum. Hoc autem non potest dici de Deo: a) quia Deus est causa prima; b) quia nulla res sufficit ad hoc quod sit sibi causa essendi, si habeat esse causatum.

R. SECUNDA EST: quia in Deo nihil est potentiale.

R. TERTIA EST: quia quod habet esse et non est esse, est ens per participationem; Deus autem est primum ens.

Art. V. - *Utrum Deus sit in genere aliquo.*

RESP. NEG. - *Scil.*: neque simpliciter et proprie, neque per reductionem.

R. PRIMI EST triplex: a) quia quod est in aliquo genere adiungitur in ipso potentia actui; b) quia esse seu ens non potest esse genus, quia omnis differentia est esse seu ens; c) quia quae sunt in genere uno differunt in esse, et communicant in essentia; unde in eis esse et essentia non sunt idem; in Deo autem sunt idem.

R. SECUNDI EST: quia quod per reductionem reducitur non se extendit ad aliud genus; sicut punctum, quod reducitur ad genus quantitatis continuæ, non se extendit ad aliud. Deus vero se extendit ad omnia, in quantum est principium totius esse.

Art. VI. - Utrum in Deo sint aliqua accidentia.

RESP. NEG. - R. PRIMA EST: quia esse in potentia omnino removetur a Deo.

R. SECUNDA EST: quia ipsum esse nihil aliud adiunctum habere potest.

R. TERTIA EST: a) quia, cum Deus sit primum ens simpliciter, nihil in ipso potest esse per accidens; b) neque in ipso potest esse *per se accidens*, quia in Deo, cum sit causa prima, nihil potest esse causatum.

Art. VII. - Utrum Deus sit omnino simplex.

RESP. AFF. - R. PRIMA EST: quia ex supradictis hoc consequitur.

R. SECUNDA EST: quia omne compositum est posterius suis componentibus, et dependens ex eis.

R. TERTIA EST: quia omne compositum causam habet suae compositionis.

R. QUARTA EST: quia in Deo nulla est potentia passiva.

R. QUINTA EST: quia in omni composito est aliquid quod non est ipsum compositum.

Art. VIII. - Utrum Deus in compositionem aliorum veniat.

RESP. NEG. - R. PRIMA EST: quia causa efficiens non incidit in idem numero cum forma, sed in

idem specie; sicut homo generat hominem: cum materia vero neque in idem specie, quia causa efficiens est in actu, materia vero in potentia.

R. SECUNDA EST: quia quod venit in compositionem alicuius, non est primo et per se agens, sed magis compositum.

R. TERTIA EST: quia Deus est primum ens simpliciter (Q. II, art. 3); nulla pars compositi vero potest esse simpliciter prima in entibus, neque etiam materia et forma quae sunt primae partes compositorum.

QUAESTIO IV

De Dei Perfectione

Primo quaerit de Dei perfectione simpliciter (art. 1), deinde de Dei perfectione relative ad perfectiones creaturarum (aa. 2 et 3).

Art. I. - Utrum Deus sit perfectus.

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus est primum principium in genere causae efficientis. Primum principium activum enim oportet esse maxime in actu, et per consequens maxime perfectum.

Art. II. - Utrum in Deo sint perfectiones omnium creaturarum.

RESP. AFF. - R. PRIMA EST: quia quidquid perfectionis est in effectu, oportet inveniri in causa effectiva modo eminentiori. (In casu nostro, effectus inveniuntur in causa non univoce, seu secundum eandem rationem, sicut cum homo generat hominem; sed equivoce, scil. secundum quamdam proportionem).

R. SECUNDA EST: quia cum Deus sit ipsum esse subsistens, nihil de perfectione essendi potest ei deesse.

Art. III. – *Utrum aliqua creatura possit esse similis Deo.*

RESP. AFF. – *Scil.:* secundum quamdam analogiam, in quantum creaturae sunt entia, et assimilantur Deo, ut primo et universali principio totius esse.

R. EST: quia Deus non continetur neque in genere cum suo effectu; propterea non potest assimilari nisi per analogiam a creatura.

QUAESTIO V

De bono in communi

Quia omne perfectum est bonum, quaerit consequenter S. Doctor de Dei bonitate. Et primo agit de bono in genere. De hoc autem tria quaerit in sex articulis. *Primo*, quomodo bonum se habet ad ens; et circa hoc tria: *a)* utrum bonum sit idem ac ens secundum rem (a. 1); *b)* utrum ens sit prius, secundum rationem, vel bonum (a. 2); *c)* utrum omne ens sit bonum (a. 3). – *Secundo*, procedit ad definitionem boni, et circa hoc duo: *a)* ad quam causam ratio boni reducat (a. 4); *b)* an ratio boni consistat in modo, specie et ordine (a. 5). – *Tertio*, quaerit de divisione boni, scilicet in honestum, utile et delectabile.

Art. I. – *Utrum bonum differat secundum rem ab ente.*

RESP. NEG. – Differt tamen secundum rationem; scil. secundum rationem appetibilis, quam non dicit ens: ens dicit aliquid esse in actu tantum.

R. EST: quia bonum dicitur ratione appetibilis; appetibile autem est ratione perfecti; perfectum vero ratione actus; actus autem ratione entis. Propterea bonum et ens non differunt secundum rem.

Art. II. – *Utrum bonum secundum rationem sit prius quam ens.*

RESP. NEG. – R. EST: quia primo in conceptione intellectus cadit ens; secundum hoc enim unum-

quodque cognoscibile est in quantum est actu. Unde ens est obiectum proprium intellectus.

Art. III. – *Utrum omne ens sit bonum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia omne ens est in actu, et sic perfectum, unde appetibile, et bonum.

Art. IV. – *Utrum bonum habeat rationem causae finalis.*

RESP. AFF. – Sed tamen ratio boni praesupponit rationem causae efficientis et rationem causae formalis.

R. EST: quia bonum est quod omnia appetunt (I. P., q. V, art. 1); hoc autem habet rationem finis. – Attamen, in causato, 1° est forma, per quam est ens; 2° consideratur in eo virtus effectiva, per quam est perfectum in esse; 3° consequitur ratio boni, per quam in ente perfectio fundatur.

Art. V. – *Utrum ratio boni consistat in modo, specie, et ordine.*

RESP. AFF. – R. EST: quia ratio perfecti consistit: in forma ipsa, in illo quod formae praecedit, et in illo quod ipsam consequitur. Per formam unumquodque in specie constituitur. Ad formam praexigitur determinatio sive commensuratio principiorum, quae significatur per *modum*; et ad eam consequitur inclinatio ad finem, et hoc pertinet ad pondus et *ordinem*.

Art. VI. – *Utrum convenienter dividatur bonum per honestum, utile et delectabile.*

RESP. AFF. – R. EST: quia aliquid est bonum in quantum est appetibile, et terminus motus appetitus est: vel secundum quid, i. e. medius (bonum utile ad aliud); vel simpliciter, i. e. ultimus (bonum honestum); vel consequitur terminum, i. e. quies (bonum delectabile).

QUAESTIO VI

De bonitate Dei

In hac quaestione S. Doctor quaerit tria in quatuor articulis. *Primo*, utrum conveniat Deo esse bonum (a. 1). - *Secundo*, quaerit quomodo ratio boni est in Deo, et hoc dupliciter: *a)* utrum Deus sit summum bonum (a. 2); *b)* utrum ipse solus sit bonus per essentiam (a. 3); ultimo agit de relatione bonitatis creaturarum cum illa bonitate quae est in Deo (q. 4).

Art. I. - *Utrum esse bonum Deo conveniat.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum Deus sit prima causa effectiva omnium, unumquodque *appetit* in ipso suam perfectionem.

Art. II. - *Utrum Deus sit summum bonum.*

RESP. AFF. - *Scil.* : bonum est in Deo aequivoce seu modo excellentissimo.

R. EST: quia bonum in Deo est sicut in prima causa omnium non univoca.

Art. III. - *Utrum esse bonum per essentiam sit proprium Dei.*

RESP. AFF. - R. EST: quia soli Deo competit per essentiam triplex perfectio rerum, secundum quam res dicuntur bonae. Haec triplex perfectio est: *Primo*, secundum quod res in suo esse constituitur: essentia autem solius Dei est suum esse; *secundo*, prout ei aliqua accidentia superadduntur ad suam perfectam operationem necessaria: Deo autem non adveniunt accidentia, sed quae de aliis dicuntur accidentaliter, sibi conveniunt essentialiter; *tertio*, perfectio alicuius est per hoc quod aliquid aliud attingit sicut finem: Deus autem ad nihil aliud ordinatur sicut ad finem.

Art. IV - *Utrum omnia sint bona bonitate divina.*

RESP. AFF. - R. EST: quia unumquodque dicitur bonum similitudine divinae bonitatis sibi inhaerente, quae est formaliter *sua* bonitas (contra Platonem), denominans ipsum. Sic ergo, unumquodque dicitur bonum bonitate divina, sicut principio exemplari, effectivo et finali totius bonitatis.

QUAESTIO VII

De infinitate Dei

Post considerationem divinae perfectionis, tractat S. Doctor de infinitate Dei et de eius existentia in rebus. Attribuitur enim Deo quod sit ubique et in omnibus rebus, in quantum est incircumscribibilis et infinitus.

In quaestione de infinitate Dei S. Doctor demonstrat quomodo Deus est solus infinitus et quidem per essentiam (aa. 1 et 2); postea, quoad creaturas, probat quod eis non competit neque infinitas magnitudinis, neque infinitas multitudinis (aa. 3 et 4).

Art. I. - *Utrum Deus sit infinitus.*

RESP. AFF. - *Scil.* : infinitate perfectionis.

R. EST: quia infinitum dicitur aliquid ex eo quod non est finitum. Infinitum secundum quod se tenet ex parte formae non determinatae per materiam, habet rationem perfecti. Cum igitur esse divinum non sit receptum in aliquo, sed ipse Deus sit suum esse subsistens (qu. III, a. 4), manifestum est quod ipse Deus sit infinitus et perfectus.

Art. II. - *Utrum aliquid aliud quam Deus possit esse infinitum per essentiam.*

RESP. NEG. - *Scil.* : simpliciter. Materia tamen et formae subsistentes possunt esse infinitae secundum quid.

R. EST: quia omne quod habet esse, et non est suum esse, necesse est quod ipsum eius esse sit receptum.

NOTANDUM: a) Materia Prima est infinita secundum quid tantum, quia eius potentia non se extendit nisi ad formas naturales (ad 3m).

b) Materia determinata per formam, remanet in potentia ad multas formas accidentales, quod potest esse infinitum sec. quid.

c) Formae quae sunt in materia sunt simpliciter finitae, et nullo modo infinitae.

d) Formae subsistentes sunt infinitae sec. quid inquantum non terminantur, neque contrahuntur per aliquam materiam.

Art. III. - *Utrum possit esse aliquid infinitum actu secundum magnitudinem.*

RESP. NEG. - *Scil.* : neque corpus naturale, neque mathematicum.

R. PRIMI EST: quia omne corpus naturale habet formam substantialem determinatam, propterea habet etiam accidentia (propria) determinata, quae hanc formam consequuntur, inter quas est quantitas. Quantitas autem determinata nunquam est infinita. - Item, quia omne corpus naturale habet motum; sive rectum, sive circularem. Corpus vero infinitum neutrum ex istis potest habere. Non motum rectum, quia corpus infinitum non potest esse extra suum locum. Non motum circularem, quia partes circumferentiae sunt infinite distantes ab invicem, secundum quod infinite distant a centro.

R. SECUNDI EST: quia omne quod imaginemur corpus mathematicum oportet esse sub aliqua forma, et figura.

Art. IV. - *Utrum possit esse infinitum in rebus secundum multitudinem.*

RESP. NEG. - *Scil.* : a) non datur multitudo infinita in actu, neque per se neque per accidens; b) sed datur multitudo infinita in potentia tantum.

R. PRIMI EST: quia species multitudinis sunt secundum species numerorum; nulla autem species numeri est infinita. - Item, quia omne creatum sub aliqua certa intentione creantis comprehenditur.

R. SECUNDI EST: quia divisio magnitudinis proceditur ad materiam, cui attribuitur infinitum ratione imperfecti.

QUAESTIO VIII

De existentia Dei in rebus

Circa hoc quaeruntur duo. *Primo*, de ipsa existentia Dei in rebus, scil. an Deus sit in omnibus rebus. *Secundo*, de Dei ubiuitate. Et circa hoc tria: an sit ubique, quomodo sit ubique, et utrum esse ubique sit proprium Dei.

Art. I. - *Utrum Deus sit in omnibus rebus.*

RESP. AFF. - *Scil.* : non sicut pars essentiae, vel sicut accidens, sed sicut agens adest ei in quod agit.

R. EST: quia esse creatum est proprius effectus Dei, quem Deus causat in rebus immediate, non solum quando primo esse incipiunt, sed quamdiu in esse conservantur.

Art. II. - *Utrum Deus sit ubique.*

RESP. AFF. - *Scil.* : secundum totalitatem essentiae, non vero quantitatis.

R. EST: quia Deus dat rebus esse et virtutem locativam; et per hoc omnia loca replet.

Art. III. - *Utrum Deus sit ubique per essentiam, praesentiam et potentiam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia (secundum quod in humanis dicitur) Deus est in omnibus: a) inquantum omnia eius potestate subduntur (per potentiam); b) inquantum omnia nuda sunt et aperta

oculis eius (per praesentiam); c) inquantum Deus adest omnibus ut causa essendi (per essentiam).

NOTANDUM: Deus est in sanctis speciali modo, i. e. sicut objectum operantis in operante, inquantum per gratiam sancti cognoscunt et diligunt illum. - Est autem alius singularis modus essendi Deum in homine, per unionem scil. hypostaticam, de quo in P. III, q. II, art. 1. (Ad 4 m).

Art. IV. - Utrum esse ubique sit proprium Dei.

RESP. AFF. - Scil.: est proprium Dei primo et per se.

R. EST: quia quotcumque loca ponantur, oportet quod in quolibet sit Deus, non per accidens, sed per se, non secundum partem, sed secundum seipsum totum.

QUAESTIO IX

De Dei immutabilitate

Consequenter considerandum est de immutabilitate et aeternitate divina, quae immutabilitatem consequitur. - Circa immutabilitatem quaeruntur duo: utrum Deus sit omnino immutabilis, et utrum esse immutabile sit proprium Dei.

Art. I. - Utrum Deus sit omnino immutabilis.

RESP. AFF. - R. PRIMA EST: quia primum ens, quod est purus actus, est absque permixtione alicuius potentiae. Potentia enim est simpliciter posterior actu.

R. SECUNDA EST: quia in omni eo quod movetur, attenditur aliqua compositio, inquantum quantum ad aliquid manet et quantum ad aliquid transit; quod de Deo dici non potest.

R. TERTIA EST: quia Deus non potest aliquid acquirere; nec se extendere in aliquid ad quod prius non pertinebat.

Art. II. - Utrum esse immutabile sit Dei proprium.

RESP. AFF. - R. EST: quia in omni creatura est potentia ad mutationem: vel secundum esse substantiale, sicut corpora corruptibilia; vel secundum esse locale tantum, sicut corpora caelestia*; vel secundum ordinem ad finem et applicationem virtutis ad diversa, sicut in angelis; et universaliter omnes creaturae communiter sunt mutabiles secundum potentiam creantis, in cuius potestate est esse et non esse earum. Unde, cum Deus nullo istorum modorum sit mutabilis, proprium eius est omnino immutabilem esse.

QUAESTIO X

De Dei aeternitate

Art. I. - Utrum convenienter definitur aeternitas, quod est interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.

RESP. AFF. - R. EST: quia aeternitas ex duobus notificatur: 1° Ex hoc quod id quod est in aeternitate, est interminabile, id est principio et fine carens; 2° per hoc quod ipsa aeternitas successione caret, total simul existens.

NOTANDUM: Dicitur *vita*, magis quam *esse*; quia illud quod est vere aeternum non solum est ens, sed vivens. - Dicitur *tota*; non quia habet partes, sed inquantum nihil ei deest. - Dicitur *perfecta*; quia excludit etiam *nunc* temporis, quod est imperfectum. - Dicitur *possessio*; quia firmiter et quiete habetur. (Passim in responsionibus).

Art. II. - Utrum Deus sit aeternus.

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus est maxime immutabilis.

(*) Quantum ad « corpora caelestia » S. Doctor loquitur secundum communem illius temporis opinionem, quae nunc omnino absoleta est.

NOTANDUM: Cum Deus sit suum esse uniforme, sicut est sua essentia, ita est sua aeternitas. - Cum de aeternitate creaturarum loquitur, sermo est de aeternitate participata (In fine art., et ad 1m.).

Art. III. - *Utrum esse aeternum sit proprium Dei.*

RESP. AFF. - R. EST: quia solus Deus est omnino immutabilis.

Art. IV. - *Utrum aeternitas differat a tempore.*

RESP. AFF. - *Scil. : per se et primo.*

R. EST: quia aeternitas est tota simul, non autem tempus. Item, aliae differentiae: a) *ratione mensurae*: quia aeternitas est mensura esse permanentis, tempus vero est mensura motus. Secundo, quia semper est possibile signare in tempore principium et finem accipiendo aliquas partes ipsius, quod non contingit in aeternitate; b) *ratione mensuratarum*: quia solum id mensuratur tempore quod habet principium et finem in tempore; non autem illa quae sunt in aeternitate.

Art. V. - *Utrum aevum differat a tempore.*

RESP. AFF. - *Scil. : aevum differt a tempore et ab aeternitate, sicut medium existens inter illa.*

R. EST: quia inter permanentiam essendi sine ulla transmutatione sibi coniuncta (aeternitas), et transmutationem ipsam seu subiectum transmutationis (quod habetur ratione temporis), est aevum, quod cum permanentia essendi habet transmutationem adiunctam, vel in actu, vel in potentia, sicut apud creaturas spirituales.

Art. VI. - *Utrum sit unum aevum tantum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, cum unumquodque mensuretur simplicissimo sui generis, oportet quod esse omnium aeviternorum mensuretur per esse primi aeviterni, quod tanto est simplicius, quanto prius.

QUAESTIO XI

De unitate Dei

Art. I. - *Utrum unum addat aliquid supra ens.*

RESP. NEG. - *Scil. : unum non addit supra ens rem aliquam, sed tantum negationem divisionis.*

R. EST: quia esse cuiuslibet rei consistit in indivisione.

NOTANDUM: Unum, quod est principium numeri, addit aliquid supra ens ad genus quantitatis perti-
nens.

Art. II. - *Utrum unum et multa opponantur.*

RESP. AFF., sed diversimode.

R. EST: quia unum ut principium numeri opponitur multitudini ut mensura mensurato; unum autem quod convertitur cum ente, opponitur multitudini per modum privationis, ut indivisum diviso.

Art. III. - *Utrum Deus sit unus.*

RESP. AFF. - R. PRIMA EST ex eius simplicitate. Quia Deus est sua natura (q. III, a. 3); et idem est Deus et hic Deus. Hoc aliquid est unum.

R. ALTERA EST ex infinitate eius perfectionis. Quia Deus comprehendit in se totam perfectionis essendi; si autem essent plures dii, oportet eos differre, et sic aliquid conveniret uni quod non alteri, et Deus non haberet totam perfectionis essendi.

R. TERTIA EST ab unitate mundi. Quia illud primum reducens omnia in unum est unum tantum. Omnia autem quae in mundo sunt ordinantur in unum.

Art. IV. - *Utrum Deus sit maxime unus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus est maxime ens, et maxime indivisum. Est maxime ens, quia est ipsum esse subsistens omnibus modis indeterminatum; et est maxime indivisum, quia est omnibus modis simplex.

QUAESTIO XII

Quomodo Deus a nobis cognoscatur

Quia in superioribus consideravimus qualiter Deus sit secundum seipsum, restat considerandum qualiter sit in cognitione nostra; id est, quomodo cognoscatur a creaturis. - Circa hoc quaeruntur tredecim:

Art. I. - *Utrum aliquis intellectus creatus possit Deum videre per essentiam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum hominis ultima beatitudo in altissima ejus operatione consistat, quae est operatio intellectus, si nunquam essentiam Dei videre potest intellectus creatus, vel nunquam beatitudinem obtinebit, vel in alio ejus beatitudo consistet quam in Deo; quod est alienum a fide. In ipso enim est ultima perfectio rationalis creaturae, quod est ei principium essendi. - Item quia inest homini naturale desiderium cognoscendi causam, cum intueretur effectum. Si igitur intellectus rationalis creaturae pertingere non possit ad primam causam rerum, remanebit inane desiderium naturae.

Art. II. - *Utrum essentia Dei ab intellectu creato per aliquam similitudinem videatur.*

RESP. NEG. - *Scil.:* ex parte rei visae essentia divina videri non potest per aliquam similitudinem; sed ex parte potentiae visivae, requiritur similitudo quaedam.

R. EST: quia non potest aliqua forma creata esse similitudo repraesentans videnti Dei essentiam; sed ex parte visivae potentiae, requiritur similitudo, secundum naturam huius potentiae; i. e. lumen divinae gloriae, quo divina essentia per se ipsam facit intellectum in actu.

Art. III. - *Utrum essentia Dei videri possit oculis corporalibus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia actus proportionatur ei cuius est actus. Deus autem est incorporeus.

NOTANDUM: Oculi glorificati non directe vident divinam essentiam; sed visis corporibus divina praesentia ex eis cognoscatur per intellectum, ex perspicuitate intellectus, et ex refulgentia divinae claritatis in corporibus innovatis (Ad 2 m.).

Art. IV. - *Utrum aliquis intellectus creatus per sua naturalia divinam essentiam videre possit.*

RESP. NEG. - R. EST: quia cognoscere ipsum esse subsistens est connaturale soli intellectui divino. Cognitio enim est in cognoscente secundum modum naturae cognoscentis. Sed nulla creatura est suum esse, sed habet esse participatum.

NOTANDUM: Deus per suam gratiam se intellectui creato coniungit, ut intelligibile ab ipso (In fine art.).

Art. V. - *Utrum intellectus creatus ad videndum Dei essentiam aliquo creato lumine indigeat.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omne quod elevatur ad aliquid quod excedit suam naturam, oportet quod disponatur aliqua dispositione, quae sit supra suam naturam. Unde oportet divinam gratiam superaccrescere intellectui virtus intelligendi, quod fit per lumen (gloriae).

Art. VI. - *Utrum videntium essentiam Dei unus alio perfectius videat.*

RESP. AFF. - R. EST: quia qui plus habet de charitate, plus de lumine gloriae participabit; desiderium enim facit desiderantem aptum et paratum ad susceptionem desiderati.

Art. VII. - *Utrum videntes Deum per essentiam, ipsum comprehendant.*

RESP. NEG. - R. EST: quia lumen gloriae creatum in quocumque intellectu creato receptum,

non potest esse infinitum; esse autem Dei est infinitum.

Art. VIII. - *Utrum videntes Deum per essentiam, omnia in Deo videant.*

RESP. NEG. - *Scil.* : Nullus intellectus creatus, videndo Deum, potest cognoscere omnia quae Deus facit, vel facere potest.

R. EST: quia nullus intellectus creatus totaliter Deum comprehendere potest.

Art. IX. - *Utrum quae videntur in Deo, a videntibus divinam essentiam per aliquas similitudines videantur.*

RESP. NEG. - R. EST: quia res videntur in Deo, non prout earum similitudines existunt in cognoscente; sed prout earum similitudines praeexistunt in Deo: quod est eas videre in Deo, scil. per essentiam divinam intellectui unitam.

NOTANDUM: Res videntur in Deo tamquam in causa effectiva et exemplari.

Art. X. - *Utrum videntes Deum per essentiam, simul videant omnia quae in ipso vident.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ea quae videntur in Deo, non videntur singula per suas similitudines, sed omnia per unam essentiam Dei; sicut per unam speciem intelliguntur omnia quae in illa specie sunt.

Art. XI. - *Utrum aliquis in hac vita possit videre Deum per essentiam.*

RESP. NEG. - *Scil.* : secundum communem ordinem.

R. EST: quia modus cognitionis sequitur modum naturae rei cognoscentis. Anima autem nostra, quamdiu in hac vita vivimus, cum habet esse in materia corporali, non cognoscit aliqua, nisi quae formam habent in materia, vel quae per huiusmodi cognosci possunt.

NOTANDUM: Visio Moysis et S. Pauli de essentia divina fuit miraculosa, ipsis sensibus carnis non utentibus (ad 2 m.).

Art. XII. - *Utrum per rationem naturalem Deum in hac vita cognoscere possimus.*

RESP. AFF. - *Scil.* : a) per rationem naturalem non possumus videre Dei essentiam; sed b) cognoscimus de Deo quod est, et habitudinem ipsius ad creaturas.

R. PRIMI EST: quia creaturae, per quas ratio naturalis Deum cognoscit, sunt effectus Dei virtutem causae non adaequantes.

R. SECUNDI EST: quia creaturae sunt effectus Dei ab ipso dependentes. Ex ipsis ergo cognoscimus ea quae necesse est ei convenire, secundum quod est prima omnium causa, excedens omnia sua causata.

Art. XIII. - *Utrum per gratiam habeatur altior cognitio Dei, quam ea quae habetur per rationem naturalem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia humana cognitio per revelationem gratiae juvatur, cum quantum ad lumen naturale intellectus, quia confortatur per infusionem luminis gratuiti; tum quantum ad phantasmata, quae formantur divinitus, quia magis exprimunt res divinas quam ea quae naturaliter a sensibus accipimus, vel ad quae ratio naturalis non pertingit.

QUAESTIO XIII

De nominibus Dei

Consideratis his quae ad divinam cognitionem pertinent, procedendum est ad considerationem divinorum nominum. Unumquodque enim nominatur a nobis, secundum quod ipsum cognoscimus, et circa hoc quaeruntur duodecim:

Art. I. - *Utrum aliquod nomen Deo conveniat.*

RESP. AFF. - R. EST: quia secundum quod aliquid a nobis intellectu cognosci potest, sic a nobis potest nominari.

Art. II. - *Utrum aliquod nomen dicatur de Deo substantialiter.*

RESP. AFF. - *Scil.* : illa nomina quae absolute et affirmative dicuntur de Deo significant substantiam divinam, sed deficiunt a repraesentatione ipsius.

R. EST: quia intellectus noster cognoscit Deum, secundum quod creaturae ipsum repraesentant, i. e. secundum quod perfectiones habent; - non tamen ita quod repraesentant eum sicut aliquid eiusdem speciei vel generis; sed sicut excellens principium, a cuius forma deficiunt.

Art. III. - *Utrum aliquod nomen dicatur de Deo proprie.*

RESP. AFF. - *Scil.* : quantum ad id quod nomen rem significat, et hoc magis proprie Deo competit quam creaturis; non autem quantum ad modum significandi.

R. EST: quia nomina habent modum significandi, qui creaturis competit. Perfectiones tamen in Deo sunt secundum eminentiorem modum quam in creaturis.

Art. IV. - *Utrum nomina dicta de Deo sint nomina synonyma.*

RESP. NEG. - R. EST: quia nomina de Deo attributa, licet significant unam rem, tamen, quia significant eam sub rationibus multis et diversis, non sunt synonyma.

NOTANDUM: Nomina synonyma dicuntur, quae significant unum secundum unam rationem (In corp. art.).

Art. V. - *Utrum ea quae de Deo dicuntur et creaturis univoce dicantur de ipsis.*

RESP. NEG. - Sed tamen nec pure aequivoce; sed analogice.

R. EST: quia omnis effectus non adequans virtutem causae agentis, recipit similitudinem agentis non secundum eandem rationem, sed deficienter. - Tamen non pure aequivoce, quia secundum hoc ex creaturis nihil possit cognosci de Deo, nec demonstrari, sed semper incideret fallacia aequivocationis. - Sed secundum analogiam seu proportionem: quia quidquid dicitur de Deo et creaturis, dicitur secundum quod est aliquis ordo creaturae ad Deum ut ad principium et causam, in qua praexistunt excellenter omnes rerum perfectiones.

Art. VI. - *Utrum nomina per prius dicantur de creaturis quam de Deo.*

RESP. NEG. - *Scil.* : 1° quae de Deo dicuntur essentialiter, prius dicuntur de Deo, quam de creaturis, quantum ad rem significatam per nomen, non autem quantum ad impositionem nominis; 2° quae metaphorice de Deo dicuntur, per prius de creaturis dicuntur; 3° quae tantum causaliter de Deo dicuntur, prius de creaturis dicuntur quam de Deo.

R. PRIMI EST: quia huiusmodi perfectiones quae essentialiter de Deo dicuntur, in creaturas a Deo manant. Tamen quantum ad impositionem nominis, per prius a nobis imponuntur creaturis, quas prius cognoscimus.

R. SECUNDI EST: quia quae metaphorice de Deo dicuntur, nihil aliud significant quam similitudines ad tales creaturas; sicut nomen *leonis* dicitur de Deo.

R. TERTII EST: quia quae tantum causaliter dicuntur de Deo (sicut quod *Deus est bonus*, in quantum significat quod *Deus est causa bonitatis crea-*

turae), claudunt in suo intellectu perfectiones creaturarum.

Art. VII. - *Utrum nomina quae important relationem ad creaturas, dicantur de Deo ex tempore.*

RESP. AFF. - *Scil.* : non propter aliquam mutationem Dei, sed propter creaturae mutationem.

R. EST: quia cum Deus sit extra totum ordinem creaturae, et omnes creaturae ordinantur ad ipsum, et non e converso, manifestum est quod creaturae realiter referuntur ad ipsum Deum; sed in Deo non est aliqua realis relatio eius ad creaturas.

Art. VIII. - *Utrum hoc nomen, Deus, sit nomen naturale.*

RESP. AFF. - *Scil.* : non secundum quod naturale divinum est in se, sed secundum quod ipsum a nobis cognoscitur.

R. EST: quia Deus non est nobis notus in sui natura; sed innotescit nobis ex operationibus vel effectibus eius. Unde hoc nomen, *Deus*, est nomen operationis, inquantum Deus habet providentiam universalem de rebus; et secundum hoc impositum est nomen *Deus* ad significandum divinam naturam.

Art. IX. - *Utrum hoc nomen, Deus, sit communicabile.*

RESP. NEG. - *Scil.* : a) non est proprie communicabile; sed b) per similitudinem.

R. PRIMI EST: quia natura divina non est multiplicabilis (q. XI, a. 3).

R. SECUNDI EST: quia homines participant aliquid divinum per similitudinem, secundum illud: *Ego dixi, dii estis.*

NOTANDUM: Hoc nomen, *Deus*, impositum ad significandum suppositum divinum, est omnibus modis incommunicabile (In fine art.).

Art. X. - *Utrum hoc nomen, Deus, univoce dicatur de Deo per participationem, secundum naturam et secundum opinionem.*

RESP. NEG. - *Scil.* : Hoc nomen, *Deus*, in praemissis tribus significationibus, non accipitur neque univoce, neque aequivoce, sed analogice.

R. EST: quia hoc nomen, *Deus*, non accipitur in diversis secundum eandem rationem (i. e. non accipitur univoce); neque omnino secundum rationem diversam (aequivoce); sed hoc nomen secundum unam significationem acceptum ponitur in definitione eiusdem nominis secundum alias significationes accepti, ita quod una illarum significationum clauditur in significationibus aliis. Sicut *sanum* dictum de animali, ponitur in definitione sani, secundum quod dicitur de urina et de medicina. Et sic hoc nomen, *Deus*, dictum de Deo: *secundum naturam, per participationem, et secundum opinionem*, analogice tantum praedicatur.

Art. XI. - *Utrum hoc nomen, Qui Est, sit maxime nomen Dei proprium.*

RESP. AFF. - RATIO PRIMA EST: quia hoc nomen, *Qui Est*, significat ipsum esse; quod Deo propriissime convenit, cuius esse est ipsa eius essentia. - RATIO SECUNDA EST: quia hoc nomen nullo modum essendi determinat, sed se habet indeterminate ad omnes; et ideo aptum est nominare « ipsum pelagus substantiae infinitum ». - RATIO TERTIA EST: quia hoc nomen consignificat esse in praesenti, quod Deo maxime convenit, qui neque praeteritum neque futurum habet.

Art. XII. - *Utrum propositiones affirmativae possint formari de Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in qualibet propositione affirmativa vera praedicatum et subiectum significant *idem* secundum rem aliquo modo, et

diversum secundum rationem; quod in propositionibus, quae de Deo affirmantur, verificatur. Quamvis autem intellectus noster intelligat Deum sub diversis conceptionibus, cognoscit tamen, quod omnibus suis conceptionibus respondet *una et eadem* res simpliciter, i. e. essentia divina.

QUAESTIO XIV

De scientia Dei *

Art. I. - *Utrum in Deo sit scientia.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deus est in summo cognitionis.

R. EST: quia Deus est in summo immaterialitatis; immaterialitas autem alicuius rei est ratio quod sit cognoscitiva, et secundum modum immaterialitatis est modus cognitionis.

NOTANDUM: Homo secundum diversa cognita, habet diversas cognitiones. Nam secundum quod cognoscit principia, dicitur habere intelligentiam; scientiam vero, secundum quod cognoscit conclusiones; sapientiam, secundum quod cognoscit causam altissimam; consilium vel prudentiam, secundum quod cognoscit agibilia. (Ad 2m.).

Art. II. - *Utrum Deus intelligat se.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum Deus nihil potentialitatis habet, sed sit actus purus, ipsa species intelligibilis in intellectu divino est ipse intellectus divinus; et sic seipsum per seipsum intelligit, et intellectus divinus est suum intelligere.

Art. III. - *Utrum Deus comprehendat seipsum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia tanta est virtus Dei in cognoscendo, quanta est eius actualitas in existendo.

(*) Vide nostram Divisionem Schematicam Tabulam IIam.

Art. IV. - *Utrum ipsum intelligere Dei sit eius substantia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ipsa essentia Dei est etiam eius species intelligibilis in actu (q. III, a. 7).

NOTANDUM: Sic patet quod in Deo intellectus, intelligens, id quod intelligitur, species intelligibilis et ipsum intelligere sunt omnia unum et idem (In fine art.).

Art. V. - *Utrum Deus cognoscat alia a se.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus cognoscit virtutem suam, quae ad alia se extendit. - Alia R. EST: quia quicumque effectus Dei praeexistunt in eo, sicut in causa prima, i. e. in ipso eius intelligere.

NOTANDUM: Deus videt alia a se non in ipsis, sed in seipso, inquantum essentia sua continet similitudines (species) aliorum ab ipso (In fine art.).

Art. VI. - *Utrum Deus cognoscat alia a se propria cognitione.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deus cognoscit alia a se non solum secundum quod communicant in ratione entis, sed secundum quod unum ab alio distinguitur.

R. EST: quia omnis forma per quam quaelibet res in propria specie constituitur, perfectio quaedam est; quidquid autem perfectionis est in quacumque creatura, totum praeexistit et continetur in Deo secundum modum excellentem.

Art. VII. - *Utrum scientia Dei sit discursiva.*

RESP. NEG. - *Scil.*: neque secundum successionem, sicut cum postquam intelligimus aliquid in actu, convertimus nos ad intelligendum aliud; neque secundum causalitatem, sicut cum per principia pervenimus in cognitionem conclusionum.

R. EST: quia Deus omnia videt simul in uno, quod est ipse (art. 4 et 5).

Art. VIII. - *Utrum scientia Dei sit causa rerum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum quod habet voluntatem coniunctam.

R. EST: quia scientia Dei se habet ad omnes res creatas, sicut artifex se habet ad artificiatas, i. e. per formam intelligibilem; quae tamen non nominat principium actionis nisi adjungatur ei inclinatio ad effectum quae est per voluntatem.

NOTANDUM: Haec scientia Dei, quae est causa rerum, consuevit nominari *scientia approbationis*; scientia autem Dei, qua ipse peccata creaturarum cognoscit dicitur *improbationis*, eo quod peccata improbat et condemnat.

Art. IX. - *Utrum Deus habeat scientiam non entium.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deus cognoscit tum ea (non entia) quae licet non sint in actu, tamen vel fuerunt, vel erunt (*scientia visionis*); tum ea quae sunt in potentia Dei, vel creaturarum, quae tamen nec sunt, nec erunt, neque fuerunt (*scientia simplicis intelligentiae*).

R. EST: quia Deus scit omnia quaecumque sunt quocumque modo. Quodcumque autem est, sive in actu, sive in potentia, participat vel participare potest esse Dei, qui est ipsum esse (Ad 2m).

Art. X. - *Utrum Deus cognoscat mala.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deus non cognoscit mala per privationem in se existentem, sed per bonum oppositum.

R. EST: quia cum Deus bona perfecte cognoscit, cognoscit etiam mala, quae sunt privationes bonorum; secus non perfecte cognosceret bona.

NOTANDUM: Malum non est per se cognoscibile; quia de ratione mali est quod sit privatio boni (Ad 4 m.).

Art. XI. - *Utrum Deus cognoscat singularia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia perfectio nostra est singularia cognoscere. Omnes autem perfectiones

in creaturis inventae praeexistunt in Deo modo eccellente.

NOTANDUM: Cognitio singulorum a Deo est non ex aliqua causa universali, ex applicatione causarum universalium ad particulares effectus; sed ex extensione Dei causalitatis. - Quia formae quae sortiuntur ex causis universalibus non individuuntur nisi per materiam individualementem; et applicatio causarum universalium ad particulares effectus iam praesupponit cognitionem singularum: scientia vero Dei, quae est causa rerum (art. 8), in quantum se extendit, in quantum se extendit eius causalitas, scilicet non solum ad formas, sed etiam usque ad materiam, ut infra ostendetur (q. XLIV, a. 2).

Art. XII. - *Utrum Deus possit cognoscere infinita.*

RESP. AFF. - *Scil.*: tum scientia simplicis intelligentiae, tum scientia visionis.

R. PRIMI EST: quia Deus cognoscit ea quae sunt in potentia cum ipsius Dei, tum creaturae.

R. SECUNDI EST: quia de facto dantur quaedam infinita, scilicet: cogitationes et affectiones cordium, quae in infinitum multiplicabuntur, creaturis rationalibus permanentibus absque fine. Haec autem Deus cognoscit non successive, sed omnia simul (art. 7).

NOTANDUM: Non est contra rationem infiniti quod comprehendatur ab infinito; quia ad rationem comprehensionis sufficit adaequatio. Et sic quod in se est infinitum, potest dici finitum scientia Dei (Ad 2 m.).

Art. XIII. - *Utrum scientia Dei sit futurorum contingentium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia scientia Dei non est solum de his quae sunt actu, sed etiam de his quae sunt in potentia tum ipsius Dei, tum creaturae, ut jam ostensum est.

NOTANDUM: Futura contingentia Deus in se ipso cognoscit non successive, sed *simul*, quia cognitio Dei mensuratur aeternitate, sicut suum esse. Intui-

tus Dei fertur ab aeterno supra omnia, prout sunt in sua praesentialitate (et potentia). Sic Deus omnia futura contingentia infallibiliter cognoscit, quae tamen contingentia dicuntur suis causis proximis comparata (In corp. art.).

Art. XIV. - *Utrum Deus cognoscat enuntiabilia (i. e. propositiones).*

RESP. AFF. - R. EST: quia enuntiabilia sunt in potestate intellectus nostri. Deus autem scit quidquid est in potentia sua, et creaturae.

NOTANDUM: Deus scit enuntiabilia, non per modum enuntiabilium, i. e. per compositionem et divisionem; sed per simplicem intelligentiam. Deus enim intelligendo essentiam suam, cognoscit essentias omnium, et quaecumque eis accidere possunt (In corp. art.).

Art. XV. - *Utrum scientia Dei sit variabilis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia scientia Dei est eius substantia (art. 1); quae omnino immutabilis est.

Art. XVI. - *Utrum Deus de rebus habeat scientiam speculativam.*

RESP. AFF. - *Scil.:* 1º. De seipso Deus habet scientiam speculativam tantum; 2º De his quae fiunt habet scientiam speculativam quantum ad modum, et scientiam practicam; 3º De his quae potest facere, sed secundum nullum tempus facit, non habet practicam scientiam.

R. PRIMI EST: quia ipse Deus non est operabilis.

R. SECUNDI EST: quia quidquid in rebus nos speculative cognoscimus definiendo et dividendo, hoc totum Deus multo perfectius novit.

R. TERTII EST: quia practica scientia dicitur a fine.

NOTANDUM: Mala Deus scientia practica cognoscit in quantum ea permittit vel impedit, vel ordinat (In fine art.).

QUAESTIO XV

De ideis

Post considerationem de scientia Dei restat considerare de Ideis; et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum ideae sint (in Deo).*

RESP. AFF. - *Scil.:* cum ut formae exemplares, tum ut principia cognitionis.

R. EST: quia mundus non est casu factus, sed est factus a Deo per intellectum agentem, ut infra patebit (q. XLVI, art. 6).

Art. II. - *Utrum sint plures ideae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ordo universi est per se creatus a Deo, et intentus ab ipso. Ratio autem alicuius totius haberi non potest, nisi habeantur propriae rationes eorum ex quibus totum constituitur - Item, quia Deus cognoscit suam essentiam non solum secundum quod in se est, sed etiam in quantum est imitabilis a tali creatura; et ideo cognoscit eam ut propriam rationem et ideam *huius creaturae*. - Et sic nihil habetur contra simplicitatem divini intellectus, quod multa intelligat.

Art. III. - *Utrum omnium quae cognoscit Deus, sint ideae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Omnium quae cognoscit Deus sunt ideae, sive ut formae exemplares, sive ut rationes seu principia cognoscitiva.

R. EST: quia omnia quae a Deo fiunt secundum aliquod tempus pertinent ad cognitionem practicam ipsius; et omnia quae a Deo cognoscuntur, etiamsi nullo tempore fiant, secundum propriam rationem, cognoscuntur.

QUAESTIO XVI

De veritate

Quoniam autem scientia verorum est, post considerationem scientiae Dei, de veritate inquirendum est; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum veritas sit tantum in intellectu.*

RESP. AFF. - *Scil.* : principaliter est in intellectu; secundario vero in rebus.

R. EST: quia sicut terminus appetitus, quod est bonum, est in re appetibili; ita terminus cognitionis, quod est verum, est in intellectu. Unde ratio veri derivatur ab intellectu ad rem intellectam; tamen etiam res dicitur vera, quia aliquem ordinem ad intellectum habet.

NOTANDUM: 1. Res naturales denominantur verae a veritate intellectus divini; res artificiales a veritate intellectus humani (In corp. art.).

2. Intellecta possunt habere ordinem ad intellectum vel per se, vel per accidens. *Per se*, si esse rerum dependet ab intellectu, sicut domus in mente artificis; *per acc.*, si intellectus res iam factas cognoscit, sed non facit (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum veritas sit tantum in intellectu componente et dividente.*

RESP. AFF. - *Scil.* : Veritas non est neque in sensu, neque in intellectu cognoscente quod quid est; sed in intel. componente et dividente.

R. EST: quia intellectus solo componendo et dividendo cognoscere potest *conformitatem* sui ad rem intelligibilem seu intellectam, in quo est verum dicere.

Art. III. - *Utrum verum et ens convertantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia intantum est unumquodque cognoscibile, seu dicit ordinem ad intel-

lectum ut verum, inquantum habet esse. Unde verum addit supra ens comparisonem ad intellectum.

NOTANDUM: Verum est in rebus secundario, principaliter in intellectu; e contra, ens est principaliter in rebus, secundario in intellectu. - Verum quod est in rebus convertitur cum ente secundum substantiam; verum autem quod est in intellectu convertitur cum ente, ut manifestativum cum manifesto. (Ad 2 m.).

Art. IV. - *Utrum bonum secundum rationem sit prius quam verum.*

RESP. NEG. - *Scil.* : Absolute loquendo bonum non est prius quam verum.

R. EST: quia verum respicit ipsum, esse simpliciter et immediate; ratio vero boni consequitur esse secundum quod est aliquo modo perfectum, sic enim appetibile est. Item quia cognitio naturaliter praecedit appetitum.

NOTANDUM: In responsione dicitur *absolute loquendo*, quia in ordine appetibilium bonum se habet ut universale, et verum ut particulare, et sic bonum est prius, sed non est prius simpliciter. (Ad 2 m.)

Art. V. - *Utrum Deus sit veritas.*

RESP. AFF. - *Scil.* : Deus est ipsa summa et prima veritas.

R. EST: quia non solum esse Dei est conforme suo intellectui, sed etiam Deus est ipsum suum intelligere; et hoc suum intelligere est mensura et causa omnis alterius esse, et omnis alterius intellectus.

Art. VI. - *Utrum sit una sola veritas, secundum quam omnia sunt vera.*

RESP. NEG. - *Scil.* : secundum quod res comparantur ad intellectum creatum, non est una veritas; affirmative tamen si res comparantur ad mentem divinam.

R. EST: quia in multis intellectibus creatis sunt multae veritates, et in uno et eodem intellectu

(creato) sunt plura cognita. - Tamen omnes res sunt verae prima veritate, cui unumquodque assimilatur secundum suam entitatem.

Art. VII. - Utrum veritas creata sit aeterna.

RESP. NEG. - R. EST: quia veritas est in intellectu, et sclus intellectus divinus est aeternus; veritas autem quae in intellectu divino est, est increata, et est ipse Deus.

Art. VIII. - Utrum veritas sit immutabilis.

RESP. NEG. - Scil.: Veritas intellectus humani non est immutabilis; sed veritas intellectus divini est immutabilis.

R. PRIMI EST: quia conformitas intellectus humani ad res intellectas potest variari, tum ex parte ipsius intellectus, ex eo quod de re eodem modo se habente aliquis aliam opinionem accipit; tum ex parte rei, si, opinione eadem manente, res mutetur.

R. SECUNDI EST: quia in intellectu divino non potest esse alternatio opinionum, et nulla res potest subterfugere eius cognitionem, ut ex superioribus patet (q. XIV, art. 13).

QUAESTIO XVII

De falsitate

Deinde quaeritur de falsitate; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - Utrum falsitas sit in rebus.

RESP. AFF. - Scil.: in quantum res dicunt ordinem ad intellectum.

R. EST: quia in rebus veritas non est nisi per ordinem ad intellectum; et quia opposita sunt circa

idem, et falsum et verum opponuntur, necesse est ut ibi quaeratur falsitas ubi veritas invenitur.

NOTANDUM: Res dicitur simpliciter falsa, per comparisonem ad intellectum a quo dependet per se, i. e. quoad esse. Et sic nulla res naturalis potest dici vel esse falsa per comparisonem ad intellectum divinum. Res artificiales possunt esse simpliciter falsae per comparisonem ad intellectum humanum, a quo dependent per se. - Res dicitur falsa secundum quid per comparisonem ad intellectum a quo non dependet nisi per accidens, i. e. non quoad esse, sed quando intellectus iam supponit rem esse. Et sic res naturales possunt esse falsae per accidens per comparisonem ad intellectum nostrum, in quo veritas rerum naturalium non est principaliter sed secundo. - Falsitas rerum per comparisonem ad intellectum nostrum potest esse dupliciter: a) secundum rationem significati, si rei non inest id quod ab intellectu vel oratione ei attribuitur; b) per modum causae, si res ita est, quae nata est facere de se opinionem falsam. (Passim in corp. art.).

Art. II. - Utrum in sensu sit falsitas.

RESP. AFF. - Scil.: a) falsitas est in sensu per accidens, et b) est de his quae sunt sensibilia communia, et de his quae sunt sensibilia per acc.

R. PRIMI EST: quia circa propria sensibilia sensus non habet falsam cognitionem, nisi ex eo quod propter indispositionem organi non convenienter recipit formam sensibilem.

R. SECUNDI EST: quia quantum ad ea quae sunt sensibilia communia vel sunt sensibilia per acc., sensus non directe fertur ad illa, sed per acc., vel ex consequenti, in quantum refertur ad alia.

NOTANDUM: Sensibile per acc. dicitur quidquid latet sub apparentiis sensibilibus, tanquam naturaliter connexum cum illis, ut vita, amor, odium, virtus.

Art. III. - Utrum falsitas sit in intellectu.

RESP. AFF. - Scil.: in componendo et dividendo intellectus potest decipi; non autem in cognoscendo quod quid est, nisi per acc.

R. EST: quia intellectus in componendo et dividendo potest attribuere rei, cuius quidditatem intelligit, aliquid quod eam non consequitur, vel quod ei opponitur. - Tamen, cum quod quid est sit objectum proprium intellectus, circa hoc intellectus non potest esse falsus (sicut neque sensus circa objectum proprium), nisi in quantum ibi compositio intellectus admiscetur, sicut quando intellectus definitionem unius attribuit alteri (et tunc definitio est falsa *de re*), vel quando partes definitionis componit ad invicem, quae simul sociari non possunt (et tunc definitio est falsa *in se*).

Art. IV. - *Utrum verum et falsum sint contraria.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non sunt contradictoriae, sicut affirmatio et negatio.

R. EST: quia *negatio* neque ponit aliquid, neque determinat sibi subjectum; *contrarium* vero et aliquid ponit et subiectum determinat. Et hoc faciunt falsum et verum. Verum ponit acceptionem adaequatam rei, falsum acceptionem rei non adaequatam. Unde verum et falsum sunt contraria, non autem contradictoria.

NOTANDUM: *Privatio* non ponit aliquid, sed determinat subjectum. (In corp. art.).

QUAESTIO XVIII

De vita Dei

Quoniam autem intelligere viventium est, post considerationem de scientia et intellectu divino, considerandum est de vita ipsius. Et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum omnium naturalium rerum sit vivere.*

RESP. NEG. - R. EST: quia non in omnibus naturalibus est ut *se agant* ad aliquem motum, vel operationem.

NOTANDUM: Illa proprie sunt viventia, quae seipsa secundum aliquam speciem motus movent (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum vita sit quaedam operatio.*

RESP. NEG. - R. EST: quia proprie nomen *vitae* non est impositum ad significandum illud quoddam exterius apparens circa rem, quod est movere seipsum, et ex quo nomen *vitae* sumitur; sed ad significandum *substantiam* cui convenit secundum suam naturam movere seipsam. - Minus improprie sumitur pro operationibus vitae, sicut sentire et intelligere.

Art. III. - *Utrum Deo conveniat vita.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deo convenit vita in summo gradu.

R. EST: quia Deo, cuius natura est ipsum eius intelligere, quam maxime competit quod operetur ex se ipso, et a nullo alio moveatur.

NOTANDUM: Sicut Deus est ipsum suum esse et suum intelligere, ita est et suum vivere. (Ad 2m.).

Art. IV. - *Utrum omnia sint vita in Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omnia quae facta sunt a Deo, sunt in ipso ut intellecta. Intelligere autem Dei est ipsum vivere vel vita ipsius.

QUAESTIO XIX

De voluntate Dei

Post considerationem eorum quae ad divinam scientiam pertinent, considerandum est de his quae pertinent ad voluntatem divinam. Ut sit prima consideratio de ipsa Dei voluntate; secunda de his quae ad voluntatem absolute pertinent; tertia de his quae ad intellectum in ordine ad voluntatem pertinent. - Circa ipsam autem voluntatem quaeruntur duodecim:

Art. I. - *Utrum in Deo sit voluntas.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in Deo est intellectus. Natura enim intellectualis habet habitudinem ad bonum apprehensum per formam intelligibilem; ut scilicet cum habet ipsum, quiescat in illo; cum vero non habet, quaerat ipsum. Et utrumque pertinet ad voluntatem.

NOTANDUM: Objectum divinae voluntatis est bonitas ipsius Dei, quae est eius essentia. Unde voluntas Dei non movetur ab alio a se, sed a se tantum; et secundum hoc primum movens movet seipsum. (Ad 3m.).

Art. II. - *Utrum Deus velit alia a se.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ad rationem bonitatis pertinet, ut bonum quod quis habet, aliis communicet secundum quod possibile est.

NOTANDUM: Deus vult se ut finem: alia vero ut ad finem: ut ipsam divinam bonitatem participant propter suam bonitatem. (In fine art.).

Art. III. - *Utrum quidquid Deus vult, ex necessitate velit.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Deus vult suam bonitatem ex necessitate absoluta, alia autem a se non nisi necessitate ex suppositione.

R. EST: quia bonitas Dei est eius objectum proprium. - Sed cum bonitas Dei sit perfecta, et esse possit sine aliis, sequitur quod alia a se eum velle non sit necessarium, nisi ex suppositione, quia quod ipse vult non potest non velle, cum voluntas eius mutari non potest.

Art. IV. - *Utrum voluntas Dei sit causa rerum.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia agens per intellectum et voluntatem est prius agente per naturam, cum ipsam determinet ad finem.

SECUNDA R. EST: quia cum esse divinum non sit determinatum, sed contineat in se totam perfectio-

nem essendi, non potest esse quod agat per necessitatem naturae, sed agit (ad extra) per voluntatem.

TERTIA R. EST: quia inclinatio Dei ad agendum quod intellectu concipit, pertinet ad voluntatem.

Art. V. - *Utrum voluntatis divinae sit assignare aliquam causam.*

RESP. NEG. - R. EST: quia sicut Deus uno actu omnia in essentia sua intelligit, ita uno actu vult omnia in sua bonitate.

Art. VI. - *Utrum voluntas Dei semper impleatur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum voluntas Dei sit universalis causa omnium rerum, quod recedere videtur a divina voluntate secundum unum ordinem, relabitur in ipsam secundum alium.

Art. VII. - *Utrum Voluntas Dei sit mutabilis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia tam substantia Dei quam eius scientia est omnino immutabilis.

Art. VIII. - *Utrum voluntas Dei necessitatem rebus volitis imponat.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non omnibus.

R. EST: quia ut sit ordo in rebus, ad complementum universi, Deus vult quaedam ex necessitate provenire, quibus causas necessarias, quae deficere non possunt, aptavit; alia autem contingenter, quibus aptavit causas contingentes defectibiles.

NOTANDUM: Cum voluntas divina sit efficacissima, non solum sequitur quod fiant ea quae Deus vult fieri, sed et quod eo modo fiant, quo Deus ea fieri vult (In corp. art.).

Art. IX. - *Utrum voluntas Dei sit malorum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Malum culpae Deus nullo modo vult; malum autem defectus naturalis vel malum poenae vult per accidens.

R. PRIMI EST: quia malum culpae privat ordinem ad bonum divinum.

R. SECUNDI EST: quia malum defectus naturalis, et malum poenae conjungitur aliquo bono, quod est appetibile.

NOTANDUM: Nunquam appetitur malum, nec etiam per acc., nisi bonum cui conjungitur malum, magis appetitur, quam bonum quod privatur per malum (In corp. art.).

Art. X. - *Utrum Deus habeat liberum arbitrium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus, qui suam bonitatem ex necessitate vult, alia vero non ex necessitate (ut supra ostensum est, art. 3).

Art. XI. - *Utrum sit distinguenda in Deo voluntas signi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia aliquae passiones humanae assumuntur metaphorice in divinam praedicationem, sicut cum Deo ira attribuitur.

NOTANDUM: In Deo distinguitur voluntas proprie, et metaphorice dicta. Voluntas proprie dicta vocatur *voluntas beneplaciti*; voluntas metaphorice dicta, est *voluntas signi* (In corp. art.).

Art. XII. - *Utrum convenienter circa divinam voluntatem ponantur quinque signa.*

RESP. AFF. - *Scil.*: prohibitio et permissio respectu mali; praeceptum, consilium et operatio respectu boni.

R. EST: quia aliquis declarat suam voluntatem, vel per seipsum, *operando* bonum vel *permittendum* malum (sicut removens prohibens), - vel per alium, *praeciando*, vel *prohibendo*, vel *consiliando*.

QUAESTIO XX

De amore Dei

Deinde considerandum est de his quae absolute ad voluntatem Dei pertinent. In parte autem appetitiva inveniuntur in nobis et passiones animae,

ut gaudium, amor, et huiusmodi; et habitus moralium virtutum, ut justitia, fortitudo, et huiusmodi. Unde primo considerabimus de amore Dei; secundo de justitia et misericordia eius. Circa amorem Dei quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum amor sit in Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in Deo est voluntas (q. XIX, a. 1); amor autem est *primus* actus seu motus voluntatis et appetitus; omnes alii motus appetitivi praesupponunt amorem, quasi primam radicem.

Art. II. - *Utrum Deus omnia amet.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ipsum esse cuiuslibet rei est quoddam bonum, quod a Deo est; cuius amor est infundens et creans bonitatem in rebus.

Art. III. - *Utrum Deus aequaliter diligit omnia.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) non voluntate magis intensa; b) sed ex parte boni quod Deus vult amato.

R. PRIMI EST: quia Deus amat omnia uno et simplici actu voluntatis.

R. SECUNDI EST: quia non esset in rebus aliquid alio melius, si Deus non vellet uni magis bonum quam alteri.

Art. IV. - *An Deus semper magis diligit meliora.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ex hoc sunt aliqua meliora, quod Deus eis majus bonum vult.

QUAESTIO XXI

De justitia et misericordia Dei

Post considerationem divini amoris, de justitia et misericordia eius agendum est. Et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum in Deo sit justitia.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) non commutativa; b) sed distributiva.

R. PRIMI EST: quia, ut dicit Apostolus: « Quis prior dedit illi, et retribuetur ei? » (Rom. XI, 35).

R. SECUNDI EST: quia ordo universi, qui apparet tam in rebus naturalibus, quam in rebus voluntariis, demonstrat Deum dare unicuique secundum suam dignitatem.

Art. II. - Utrum iustitia Dei sit veritas.

RESP. AFF. - R. EST: quia iustitia Dei constituit ordinem in rebus conformem rationi sapientiae suae; quae conformitas rei ad intellectum veritas (rei) dicitur.

Art. III. - Utrum misericordia competat Deo.

RESP. AFF. - Scil.: Misericordia est Deo maxime attribuenda; tamen secundum effectum, non vero secundum passionis affectum.

R. EST: quia defectus non tolluntur nisi per aliquis bonitatis perfectionem. Deus autem est prima origo bonitatis.

NOTANDUM: Misericordia est quaedam iustitiae plenitudo (In fine art.).

Art. IV. - Utrum in omnibus operibus Dei sit misericordia et iustitia.

RESP. AFF. - R. EST: quia quicquid Deus in rebus creatis facit, secundum convenientem ordinem et proportionem facit, in quo consistit ratio iustitiae. - Et in quolibet opere Dei apparet misericordia quantum ad primam radicem eius, quia creaturae nihil debetur nisi ex pura Dei bonitate.

QUAESTIO XXII

De providentia Dei

Consideratis autem his quae ad voluntatem absolute pertinent, procedendum est ad ea quae respiciunt simul intellectum et voluntatem. Huiusmodi

autem est providentia quidem respectu omnium; praedestinatio vero, et reprobatio, et quae ad haec consequuntur, respectu hominum; specialiter in ordine ad aeternam salutem. Nam et post morales virtutes, in scientia morali, consideratur de prudentia, ad quam providentia pertinere videtur. Circa providentiam autem Dei quaeruntur quatuor:

Art. I. - Utrum providentia Deo conveniat.

RESP. AFF. - R. EST: quia cum Deus sit causa rerum per suum intellectum, necesse est quod ratio ordinis rerum in finem praeexistat in mente divina, quae ratio providentia nominatur.

NOTANDUM: Ad providentiae curam duo pertinent: scilicet, *ratio ordinis*, quae dicitur providentia et dispositio; et *executio ordinis*, quae dicitur gubernatio. Quorum primum est aeternum; secundum temporale (Ad 2m).

Art. II. - Utrum omnia sint subjecta divinae providentiae.

RESP. AFF. - Scil.: non in universali tantum, sed etiam in singulari.

PRIMA RATIO EST: quia tantum se extendit ordinatio effectuum in finem, quantum se extendit causalitas primi agentis. Causalitas autem Dei se extendit ad omnia.

SECUNDA RATIO EST: quia cognitio, qua Deus cognoscit omnia universaliter et particulariter, comparatur ad res, sicut cognitio artis ad artificiatum.

Art. III. - Utrum Deus immediate omnibus provideat.

RESP. AFF. - Scil.: in quantum providentia est ratio ordinis rerum provisarum in finem, non autem, quantum ad executionem seu gubernationem huius ordinis.

R. PRIMI EST: quia in suo intellectu habet Deus rationem omnium, etiam minimorum, et quascumque causas aliquibus effectibus praefecit, dedit eis virtutem ad illos effectus producendos.

R. SECUNDI EST: quia inferiora gubernat Deus per superiora; ut dignitatem causalitatis etiam creaturis communicet.

NOTANDUM: Per hoc quod Deus habet immediate providentiam de rebus omnibus, non excluduntur causae secundae, quae sunt executrices huius ordinis (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum providentia rebus provisus necessitatem imponat.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non omnibus.

R. EST: quia ratione perfectionis universi, divina providentia quibusdam effectibus causas necessarias praeparavit, quibusdam causas contingentes.

QUAESTIO XXIII

De praedestinatione

Post considerationem divinae providentiae agendum est de praedestinatione, et de libro vitae. Circa praedestinationem quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum homines praedestinentur a Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia homines divina providentia *transmittantur* ad finem excedentem proportionem naturae creatae et facultatem, qui finis est vita aeterna. Ratio autem huius transmissionis in mente divina existens *praedestinatio* dicitur.

Art. II. - *Utrum praedestinatio aliquid ponat in praedestinato.*

RESP. NEG. - *Scil.*: in quantum praedestinatio est ratio ordinis aliquorum in salutem aeternam. - Quantum tamen ad executionem importat aliquid in praedestinato.

R. PRIMI EST: quia talis ratio, ut pars providentiae, existit tantum in mente divina.

R. SECUNDI EST: quia quantum ad executionem seu gubernationem importat (passive) in praedestinato *vocationem* et *magnificationem*. (Rom. VIII, 30).

Art. III. - *Utrum Deus aliquem hominem reprobet.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ad providentiam, cuius praedestinatio pars est, pertinet permittere aliquem defectum in rebus, quae providentiae subduntur, ne impediatur bonum universi perfectum (q. XXII, art. 2, ad 2m).

NOTANDUM: Reprobatio non nominat praescientiam tantum, sed addit voluntatem permittendi aliquem cadere in culpam, et inferendi damnationis poenam pro culpa. Unde reprobatio non est causa culpae, sed est causa derelictionis a Deo (In corp. art.).

Art. IV. - *Utrum praedestinati eligantur a Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia praedestinatio aliquorum in salutem aeternam, praesupponit, secundum rationem, quod Deus illorum velit salutem; ad quod pertinet electio et dilectio.

Art. V. - *Utrum praescientia meritorum sit causa praedestinationis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia ratio praedestinationis inquirenda est in ratione divinae voluntatis, cuius non est assignare causam. - Tamen praedestinavit Deus se daturum effectum praedestinationis alicui propter merita aliqua; quae *in particulari* sunt causa et ratio alterius; *in communi* vero impossibile est quod totus praedestinationis effectus habeat aliquam causam ex parte nostra, quia quid est in homine ordinans ipsum in salutem, totum comprehenditur sub effectu praedestinationis, etiam ipsa praeparatio ad gratiam; quia et id quod est per liberum arbitrium, ex praedestinatione est.

Art. VI. - *Utrum praedestinatio sit certa.*

RESP. AFF. - *Scil.* : Praedestinatio certissime et infallibiliter consequitur suum effectum; nec tamen imponit necessitatem, ut scilicet effectus eius ex necessitate proveniat.

R. EST: quia providentiae ordo, cuius pars est praedestinatio, est infallibilis. In hoc autem ordine includitur etiam libertas arbitrii, ex qua contingenter provenit praedestinationis effectus.

Art. VII. - *Utrum numerus praedestinatorum sit certus.*

RESP. AFF. - *Scil.* : Numerus praedestinatorum est Deo certus, non solum formaliter (i. e. quod numerum), sed etiam materialiter (i. e. quoad hos vel illos praedestinandos); et hoc non solum ratione cognitionis Dei, sed etiam ratione electionis et definitionis cuiusdam.

R. EST: quia inter omnes creaturas principaliter ordinantur ad bonum universi creaturae rationales, quae in quantum huiusmodi incorruptibiles sunt; et potissime illae quae beatitudinem consequuntur, quae immediatius attingunt ultimum finem. - Aliis verbis: R. EST: quia praedestinati sunt a Deo *per se* praedeterminati ut partes essentiales universi.

NOTANDA: 1. Alii sunt a Deo secundo praedeterminati, ut numerus individuorum alicuius speciei (In corp. art.).

2. Reprobi videntur esse praedeterminati a Deo in bonum electorum quibus omnia cooperantur in bonum (In corp. art.).

3. Cum beatitudo aeterna in visione Dei consistens excedat communem statum naturae, et praecipue secundum quod est gratia destituta per corruptionem originalis peccati, pauciores sunt qui salvantur (Ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum praedestinatio possit iuari precibus sanctorum.*

RESP. AFF. - *Scil.* : quantum ad effectus praedestinationis, non autem quantum ad ipsam praedestinationem.

R. EST: quia providentia, cuius praedestinatio est pars, non subtrahit causas secundas, sed sic providet effectus, ut etiam ordo causarum secundarum subiaceat providentiae. - Tamen nemo praedestinatur a Deo precibus sanctorum.

NOTANDUM: Ratio praedestinationis aliquorum et reprobationis aliorum sumi potest ex ipsa bonitate divina, quae in se una et simplex, necesse est ut multiformiter repraesentetur in rebus. Sic igitur consideremus totum genus humanum, sicut totam rerum universalitatem. Sicut quare haec pars materiae est sub ista forma, et illa sub alia, dependet ex simplici divina voluntate; ita quare hos Deus elegit in gloriam, et illos reprobavit, non habet rationem nisi divinam voluntatem, ut Apostolus dicit Rom. ix, 22, 23. Neque propter hoc est iniquitas apud Deum, si inaequalia non inaequalibus praeparat. Hoc enim esset contra iustitiae rationem, si praedestinationis effectus ex debito redderetur, et non daretur ex gratia (Ad 3m).

QUAESTIO XXIV

De Libro Vitae

Deinde considerandum est de Libro Vitae, et circa hoc tria:

Art. I. - *Utrum Liber Vitae sit idem quod praedestinatio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Liber Vitae nihil aliud est quam metaphorica conscriptio praedestinatorum a Deo.

Art. II. – *Utrum Liber Vitae sit solum respectu gloriae praedestinatorum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia Liber Vitae importat conscriptionem electorum ad vitam aeternam; id autem ad quod aliquis eligitur, habet rationem finis, qui est gloria vitae.

Art. III. – *Utrum aliquis deleatur de Libro Vitae.*

RESP. AFF. – *Scil.*: qui ibi est scriptus non simpliciter, sed *secundum quid*.

R. EST: quia illi qui sunt scripti *simpliciter* in Libro Vitae, ordinati sunt in vitam aeternam ex ipsa praedestinatione divina, quae infallibilis est; *secundum quid* autem scripti sunt illi qui ad habendam vitam aeternam ordinati sunt solum ex gratia, a qua deficiunt per peccatum mortale.

QUAESTIO XXV

De divina potentia *

Post considerationem divinae praescientiae et voluntatis, et eorum quae ad hoc pertinent, restat considerandum de divina potentia. Et circa hoc sex:

Art. I. – *Utrum in Deo sit potentia.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non potentia passiva, quae nullo modo est in Deo; sed potentia activa, quam oportet in Deo summe ponere.

R. EST: quia Deus est actus purus, et simpliciter et universaliter perfectus, neque in eo aliqua imperfectio locum habet. (Q. II, a. 3; et Q. IV, art. 1 et 2).

NOTANDUM: Potentia activa est principium agendi in aliud; potentia passiva vero est principium pa-

(*) Hic *potentia* significat principium operationis ad extra seu transeuntis, extenso operationis nomine tam ad actionem quam ad passionem.

tiendi ab alio. – Ratio potentiae salvatur in Deo quantum ad hoc quod est principium *effectus*; non autem quantum ad hoc quod est principium *actionis* quae est divina essentia. – Potentia in Deo importat rationem principii exequentis id quod voluntas imperat, et ad quod scientia dirigit. Quae tria Deo secundum idem conveniunt (In corp. art.).

Art. II. – *Utrum potentia Dei sit infinita.*

RESP. AFF. – R. EST: quia esse Dei est infinitum; potentia autem activa invenitur in Deo, secundum quod ipse actu est.

Art. III. – *Utrum Deus sit omnipotens.*

RESP. AFF. – *Scil.*: Deus potest omniaabilia absolute.

R. EST: quia unicuique potentiae activae correspondet possibile. Esse autem divinum, super quod ratio divinae potentiae fundatur, est esse infinitum, non limitatum ad aliquod genus entis, sed praehabens in se totius esse perfectionem. Unde quidquid habet vel potest habere rationem entis, continetur sub possibilibus absolutis, respectu quorum Deus dicitur omnipotens.

Art. IV. – *Utrum Deus possit facere quod praeterita non fuerint.*

RESP. NEG. – R. EST: quia praeterita non fuisse implicat contradictionem.

Art. V. – *Utrum Deus possit facere quae non facit.*

RESP. AFF. – PRIMA R. EST: quia Deus non agit ex necessitate naturae (q. XIX, art. 3); sed voluntas eius est causa omnium rerum, et ipsa voluntas naturaliter non determinatur ex necessitate ad has res.

SECUNDA RATIO EST: quia ordo a divina sapientia rebus inditus, non adaequat divinam sapientiam, ut sic divina sapientia limitetur ad hunc ordinem; finis enim omnium est bonitas divina, quae improportionabiliter excedit res creatas.

Art. VI. – *Utrum Deus possit meliora facere ea quae facit.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non quantum ad bonitatem quae est de essentia rei; sed quantum ad bonitatem, quae est extra essentiam rei.

R. PRIMI EST: quia additio differentiae substantialis importet mutationem substantialem rei.

R. SECUNDI EST: quia potest Deus dare rebus a se factis meliorem modum essendi quantum ad accidentalia, sicut bonum hominem facere meliorem.

QUAESTIO XXVI

De divina beatitudine

Ultimo autem post considerationem eorum quae ad divinae essentiae unitatem pertinent, considerandum est de divina beatitudine. Et circa hoc quatuor:

Art. I. – *Utrum Beatitudo Deo competat.*

RESP. AFF. – *Scil.* : maxime Deo competit.

R. EST: quia sub nomine beatitudinis nihil aliud intelligitur nisi bonum perfectum intellectualis naturae. Hoc autem bonum Deo maxime competit.

NOTANDUM: Bonum perfectum intellectualis naturae consistit: a) in cognitione suae sufficientiae in bono quod habet; b) in hoc quod ei soli competit ut ei contingat aliquid, vel bene vel male, et quod ipsa sit suarum operationum domina. Utrumque Deo maxime competit, scilicet perfectum esse et intelligentem (In corp. art.).

Art. II. – *Utrum Deus dicatur beatus secundum intellectum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia id quod est perfectissimum in qualibet intellectuali natura est intellectualis operatio, secundum quam capit quodammodo omnia.

Art. III. – *Utrum Deus sit beatitudo cuiuslibet beati.*

RESP. NEG. – *Scil.* : ex parte ipsius actus; ex parte objecti autem solus Deus est beatitudo.

R. PRIMI EST: quia ex parte actus intelligendi beatitudo est quid creatum in creaturis beatis.

R. SECUNDI EST: quia ex hoc solo est aliquis beatus quod Deum intelligit.

Art. IV. – *Utrum in Dei beatitudine omnis beatitudo includatur.*

RESP. AFF. – R. EST: quia quidquid est desiderabile in quacumque beatitudine, totum eminentius in divina beatitudine praeexistit.

Haec dicta sufficiunt de his quae pertinent ad divinae essentiae unitatem.

TRACTATUS DE TRINITATE *

Consideratis autem his quae ad divinae essentiae unitatem pertinent, restat considerare de his quae pertinent ad Trinitatem personarum in divinis. Et quia personae divinae secundum relationes originis distinguuntur, secundum ordinem doctrinae prius considerandum est de origine, sive de processione; secundo de relationibus originis; tertio de personis. – Circa processionem quaeruntur quinque:

QUAESTIO XXVII

De processione divinarum personarum

Art. I. – *Utrum processio sit in divinis.*

RESP. AFF. – *Scil.* : a) non secundum quod effectus procedit a causa; b) neque secundum quod causa dicitur procedere in effectum movendo ipsum vel ipsi similitudinem suam imprimendo, quod est

(*) Vide Divisionem Schematicam Totius Summae, Tab. III.

procedere ad extra; sed *c*) secundum actionem quae manet in ipso agente.

R. PRIMI EST: quia secundum hoc neque Filius neque Spiritus Sanctus esset verus Deus.

R. SECUNDI EST: quia secundum hoc ipse Pater esset qui Filius.

R. TERTII EST: quia processio in divinis non est accipienda secundum quod est in corporalibus, per actionem alicui causae in exteriorum effectum; sed secundum emanationem intelligibilem, secundum similitudinem supremarum creaturarum, quae sunt intellectuales substantiae.

NOTANDA: 1. Divina Scriptura, in rebus divinis, utitur nominibus ad processionem pertinentibus (In princ. art.).

2. Id quod procedit ad intra processu intelligibili, non oportet esse diversum; imo, quanto perfectius procedit, tanto magis est unum cum eo a quo procedit (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum aliqua processio in divinis generatio dici possit.*

RESP. AFF. - *Scil.*: generatio proprie dicta de viventibus; tamen sine processione de potentia in actum, quae a divinis excluditur.

R. EST: quia in divinis Verbum procedit per modum intelligibilis actionis, quae est operatio vitae, et a principio coniuncto (art. praec.), et secundum rationem similitudinis, et in eadem natura (q. III, art. 4, et q. XIV, art. 4).

NOTANDUM: Generatio defini potest secundum quatuor causas: *Origo viventis a vivente coniuncto in similitudinem naturae specificae.*

Art. III. - *Utrum sit in divinis alia processio a generatione Verbi.*

RESP. AFF. - *Scil.*: processio amoris.

R. EST: quia in Deo praeter intellectum, est etiam voluntas. Unde sicut est processio secundum

intellectum, ita est processio secundum voluntatem, prout in nobis.

Art. IV. - *Utrum processio amoris in divinis sit generatio.*

RESP. NEG. - R. EST: quia processio quae attenditur secundum rationem voluntatis, non consideratur secundum rationem similitudinis, sed magis secundum rationem impellentis et moventis in aliquid; voluntas autem fit in actu ex hoc quod habet inclinationem in rem volitam. Unde per nomen Spiritus, vitalis motio et impulsio designatur.

Art. V. - *Utrum sint plures processionem in divinis quam duae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia in natura intellectuali et divina non sunt nisi duae actiones quae in agente manent: intelligere et velle.

QUAESTIO XXVIII

De relationibus divinis

Deinde considerandum est de relationibus divinis. Et circa hoc quatuor:

Art. I. - *Utrum in Deo sint aliquae relationes reales.*

RESP. AFF. - R. EST: quia processionem in divinis sunt in identitate naturae (q. XXVII, aa. 2 et 4); ea enim quae dicuntur *ad aliquid*, si respectum important qui in ipsa natura rerum est, relationem reales oportet esse.

NOTANDA: 1. Relationem de Deo non praedicantur per modum inhaerentis secundum propriam relationem rationem (quia in Deo non sunt accidentia); sed magis per modum *ad aliud se habentis* (Ad 1m).

2. In Deo non est realis relatio ad creaturas, quia Deus producit eas non ex necessitate suae naturae, sed per intellectum et voluntatem; in creaturis vero

est realis relatio ad Deum, quia ipsae continentur sub ordine divino, et in earum natura est quod dependeant a Deo (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum relatio in Deo sit idem quod sua essentia.*

RESP. AFF. - *Scil. :* relatio in Deo secundum rem est idem quod sua essentia; secundum rationem intelligentiae differt.

R. PRIMI EST: quia quidquid in rebus creatis habet esse accidentale (cuius esse est inesse), secundum quod transfertur in Deum, habet esse substantiale; nihil enim est in Deo ut accidens in subjecto; sed quidquid in Deo est, est eius essentia.

R. SECUNDI EST: quia in relatione importatur respectus ad suum oppositum, qui non importatur in nomine essentiae.

Art. III. - *Utrum relationes quae sunt in Deo, realiter ab invicem distinguantur.*

RESP. AFF. - *Scil. :* non secundum rem absolutam, quae est essentia; sed secundum rem relativam.

R. PRIMI EST: quia in essentia divina est summa unitas et simplicitas.

R. SECUNDI EST: quia cum in Deo realiter sit relatio (art. 1 huius quaes.), oportet quod realiter sit ibi oppositio; relativa autem oppositio in sui ratione includit distinctionem.

Art. IV. - *Utrum in Deo sint tantum quatuor relationes reales; scilicet Paternitas, Filiatio, Spiratio, et Processio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in Deo sunt duae tantum processiones (quaes. XXVII, art. 5); secundum autem quamlibet processionem oportet duas accipere relationes oppositas. - Item, Relationum oppositarum cuiuslibet processionis, una est procedentis a principio, et alia ipsius principii. Et se-

cundum hoc in processione Verbi habetur Filiatio et Paternitas, secundum quod dicuntur in generatione propria viventium; in processione autem amoris, quae non habet nomen proprium (q. XXVII, art. 4) habetur processio et spiratio.

NOTANDA: 1. Haec duo nomina, *Spiratio* et *Processio*, ad ipsas processiones vel origines pertinent, non autem proprie ad relationes. Attamen quoad rem significatam et quoad usum vocis ambo nomina illa relationes notant.

2. In Deo relationes intelligibiles non multiplicantur in infinitum, sicut in nobis; quia Deus uno actu tantum omnia intelligit (ad 1m).

DE PERSONIS DIVINIS

Praemissis autem his quae de processionibus et relationibus praecognoscenda videbantur, necessarium est aggredi de Personis. - Et primo secundum considerationem absolutam; et deinde secundum comparativam. Oportet autem absolute de personis, primo quidem in communi considerare, deinde de singulis personis. Ad communem autem considerationem personarum quatuor pertinere videntur: 1. Quidem, significatio huius nominis, persona. - 2. Numerus personarum. - 3. Ea quae consequuntur numerum personarum. - 4. Ea quae pertinent ad notitiam personarum. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XXIX

De nomine « Persona »

Art. I. - *Utrum definitio Personae, quam Boetius assignat, scil. : Persona est rationalis naturae individua substantia, sit competens.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in praedicta definitione personae ponitur *substantia individua*, inquan-

tum (persona) significat singulare in genere substantiae; et additur *rationalis naturae*, inquantum significat singulare in *rationalibus* substantiis. - (Sic tota perfectio de ratione *personae* habetur. Scil.: *substantia prima* seu hypostasis, et insuper *sui juris*, vel dominium habens sui actus).

NOTANDA: 1. Per hoc quod in definitione additur *individua*, excluditur a persona ratio assumptibilis (ad 2m); et designatur modus subsistendi, qui competit substantiis particularibus (ad 3m). - Utitur nomine *naturae*, non vero *essentiae*, quia « natura (quae a nativitate dicitur), est unumquodque informans specifica differentia »; essentia vero sumitur ab esse, quod est communissimum (ad 4m).

2. Anima separata, cum retineat naturam unibitalitatis, non potest dici substantia individua, quae est hypostasis (Ad 5m).

Art. II. - *Utrum Persona sit idem quod hypostasis, subsistentia et essentia.*

RESP. AFF. - SCIL.: in genere rationalium substantiarum.

R. EST: quia hypostasis, subsistentia et essentia significant rem secundum triplicem considerationem substantiae sic dictae. Dicitur *hypostasis* secundum quod supponitur accidentibus; *subsistentia* secundum quod per se existit, et non in alio; *essentia*, secundum quod significat quidditatem rei.

NOTANDA: 1. *Hypostasis* apud Graecos ex propria significatione nominis habet quod significet quodcumque individuum substantiae; sed ex usu loquendi habet quod sumatur pro individuo rationalis naturae, ratione suae excellentiae (Ad 1m). Unde sicut nos dicimus tres personae, ita Graeci dicunt tres hypostases. Nos autem non consuevimus dicere tres substantias, ne intelligerentur tres essentiae propter nominis aequivocationem (q. XXX, art. 1, ad 1m).

2. Nomen *hypostasis* non competit Deo quantum ad id a quo est impositum nomen, cum non subsistet accidentibus. Competit autem quantum ad id

ad quod significandum est impositum. Est enim impositum ad significandum rem subsistentem (q. XXIX, art. 3, ad 3m).

Art. III. - *Utrum nomen Persona sit ponendum in divinis.*

RESP. AFF. - SCIL.: non eodem modo quo dicitur de creaturis, sed modo excellentiori. (q. XIII, art. 2).

R. EST: quia omne illud quod est perfectionis est Deo attribuendum. Persona autem significat id quod est perfectissimum in tota natura.

Art. IV. - *Utrum hoc nomen, Persona, significet relationem.*

RESP. AFF. - SCIL.: in divinis persona significat relationem *in recto*, et essentiam *in obliquo*.

R. EST: quia cum distinctio in divinis non fit nisi per relationes originis (q. XXVII, art. 2 et 3), persona divina significat relationem ut subsistentem. Sic significat relationem *in recto*, et essentiam *in obliquo*.

NOTANDUM: Inquantum essentia idem est quod hypostasis, persona significat essentiam *in recto*, et relationem *in obliquo*. Sed haec significatio non erat percepta ante haereticorum calumniam. Sed postmodum accomodatam est hoc nomen, *persona*, ad standum pro relativo, ex congruentia suae significationis (In fine art).

QUAESTIO XXX

De pluralitate Personarum

Deinde quaeritur de pluralitate personarum. Et circa hoc quatuor:

Art. I. - *Utrum sit ponere plures personas in divinis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia *persona* significat *in divinis* relationem, ut rem subsistentem in natura

divina. Plures autem sunt relationes reales in divinis (q. XXVII, art. 1).

Art. II. - *Utrum in Deo sint plures personae quam tres.*

RESP. NEG. - R. EST: quia in Deo sunt quatuor relationes reales (q. XXVIII, art. 4), quarum duae, i. e. Paternitas et Filiatio, sunt oppositae, et constituunt duas subsistentias seu personas, scil: personam Patris et personam Filii; ex aliis vero duabus (spiratio et processio), tantum processio opponitur Spirationi, et est proprietas constituens personam Spiritus Sancti procedentis; Spiratio vero, cum non separetur a persona Patris et Filii, sed conveniat utrique, non dicitur proprietas, quamvis sit relatio.

Art. III. - *Utrum termini numerales ponant aliquid in divinis.*

RESP. NEG. - *Scil. :* a) non sumuntur a numero qui est species quantitatis; sed b) sumuntur a multitudine secundum quod est transcendens, et pertinet ad divisionem *formalem* quae habetur per oppositas vel diversas formas.

R. PRIMI EST: quia sic de Deo non dicuntur, nisi metaphorice, sicut et aliae proprietates corporali-um, sicut latitudo, longitudo, et similia.

R. SECUNDI EST: quia solam talem multitudinem contigit esse in immaterialibus. Secundum hoc termini numerales in divinis significant illa de quibus dicuntur. Ut cum dicimus essentia est una, ibi unum significat essentiam indivisam; cum dicimus, persona est una, significat personam indivisam; cum dicimus, personae sunt plures, significantur illae personae et divisio circa unamquamque earum; de ratione enim multitudinis est quod ex unitatibus constet.

Art. IV. - *Utrum hoc nomen, Persona, possit esse commune tribus personis.*

RESP. AFF. *Scil. :* a) non communitate rei; b) sed communitate rationis; et sic non sicut genus vel species, sed sicut *individuum vagum*.

R. PRIMI EST: quia sic sequeretur unam esse personam trium, sicut essentia est una.

R. SECUNDI EST: quia hoc est commune secundum rationem omnibus personis divinis, ut unaquaeque earum subsistat in natura divina, distincta ab aliis.

NOTANDUM: *Individuum vagum*, ut *aliquis* homo, significat naturam communem cum determinato modo existendi qui competit singularibus; ut scilicet sit per se subsistens distinctum ab aliis.

QUAESTIO XXXI

De his quae ad unitatem vel pluralitatem pertinent in divinis

Post haec considerandum est de his quae ad unitatem vel pluralitatem pertinent in divinis. Et circa hoc quatuor:

Art. I. - *Utrum sit trinitas in divinis.*

RESP. AFF. - *Scil. :* quasi Trium Unitas.

R. EST: quia Trinitas in divinis significat numerum personarum unius essentiae.

Art. II. - *Utrum Filius sit alius a Patre.*

RESP. AFF. - R. EST: quia hoc nomen *alius*, masculine sumptum, non importat, nisi distinctionem suppositi.

Art. III. - *Utrum dictio exclusiva, solus, sit addenda termino essentiali in divinis.*

RESP. AFF. - *Scil. :* syncategorematicè sumpta, non vero categorematicè.

R. EST: quia categorematice sumpta, haec dictio *solus*, ponit absolute rem significatam circa aliquod suppositum; sic *Deus solus*, significaretur Deum esse solitarium. - Syncategorematicè autem importat ordinem praedicati ad subjectum; et per hunc modum, nihil prohibet hanc dictionem, *solus*, adungere alicui essentiali termino in divinis, in quantum excluduntur omnia alia a Deo, a conscripção praedicati. Ut si dicamus, *Solus Deus est aeternus*; quia nihil praeter Deum est aeternum.

Art. IV. - *Utrum dictio exclusiva (solus) possit adungi termino personali.*

RESP. NEG. - *Scil.*: ista propositio, *Solus Pater est Deus*, si sumatur categorice, est falsa (art. praec.); si sumatur syncategorematicè, ut excludat a forma subjecti, est vera, sed impropria; si excludat *aliud* masculinè, est falsa; si vero excludat *aliud* neutraliter, est vera, sed impropria.

R. EST: quia syncategorematicè sumpta in primo sensu significat, *Ille cum quo nullus alius est pater est Deus*. Sed hic sensus non habetur ex consueto modo loquendi. - In secundo sensu est falsa, quia etiam Filius est Deus (et Spiritus Sanctus est Deus). - In tertio sensu est vera, quia Pater non est *aliud* a Filio, vel a Spiritu Sancto. Sed dictio *solus* proprie respicit subjectum, et ideo magis se habet ad excludendum *aliud* quam *aliud*.

QUAESTIO XXXII

De divinarum Personarum cognitione

Consequenter inquirendum est de cognitione divinarum personarum. Et circa hoc quatuor:

Art. I. - *Utrum Trinitas divinarum personarum possit per naturalem rationem cognosci.*

RESP. NEG. - *Scil.*: per rationem naturalem cognosci possunt de Deo ea quae pertinent ad unita-

tem essentiae, non autem ea quae pertinent ad distinctionem personarum.

R. EST: quia per rationem naturalem homo in cognitionem Dei pervenire non potest, nisi ex creaturis. Virtus autem creativa Dei est communis toti Trinitati, i. e. pertinet ad unitatem essentiae non ad distinctionem personarum.

Art. II. - *Utrum sint ponendae notiones in divinis.*

NOTANDUM: Notio dicitur id quod est propria ratio cognoscendi divinam personam (art. 3 huius quae.).

RESP. AFF. - R. EST: quia sicut divina, ratione simplicitatis, per nomina abstracta significamus (q. III, art. 3), ratione vero subsistentiae et complementi, per nomina concreta; ita oportet non solum nomina essentialia in abstracto et concreto significare, ut cum dicimus *deitatem* et *Deum*, vel *sapientiam* et *sapientem*, sed etiam personalia, ut dicamus *peternitatem* et *patrem*. Et hoc, quia intellectus noster non potest pertingere ad ipsam simplicitatem divinam, secundum quod in se est consideranda.

Art. III. - *Utrum sint quinque notiones.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Innascibilitas (Patris), paternitas, filiatio, communis spiratio, et processio.

R. EST: quia persona innotescere potest secundum modos originis a quo alius, et qui ab alio. Pater non est ab alio, et ex hac parte notio ejus est *innascibilitas*. In quantum ab eo est Filius, innotescit notione *paternitatis*. In quantum Filius est qui ab alio, innotescit per *filiationem*. In quantum vero Spiritus Sanctus est a Patre et Filio, innotescit notione *communis spirationis*, et in quantum Sp. Sanctus est qui ab alio vel aliis innotescit *processione*.

NOTANDUM: Notiones personales, i. e., constituentes personas, sunt tres, scilicet paternitas, filiatio

et processio. Nam communis spiratio et innascibilitas dicuntur notiones personarum, non autem personales; ut infra magis patebit.

Art. IV. – *Utrum liceat contrarie opinari de notionibus.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non intendendo aliquid contrarium fidei sustinere.

R. EST: quia circa ea quae indirecte pertinent ad fidem potest aliquis absque periculo haeresis opinari, antequam consideretur vel determinatum sit quod ex hoc sequitur aliquid contrarium fidei.

QUAESTIO XXXIII

De persona Patris

Consequenter considerandum est de personis in speciali. Et primo de persona Patris. Circa quam quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum competat Patri esse principium.*

RESP. AFF. – R. EST: quia a Patre alius procedit.

Art. II. – *Utrum hoc nomen, Pater, sit nomen proprie divinae personae.*

RESP. AFF. – R. EST: quia per hoc nomen, Pater, quod paternitatem significat, distinguitur persona Patris ab omnibus aliis.

Art. III. – *Utrum hoc nomen, Pater, dicatur in divinis per prius, secundum quod personaliter sumitur.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non dicitur per prius essentialiter, seu ut commune toti Trinitati, ut cum dicamus « Pater noster ».

R. EST: quia tota ratio hujus nominis, Pater, perfecte salvatur si sumitur personaliter; salvatur autem secundum aliquid tantum si essentialiter

sumatur, pro tota Trinitate: in creatura enim filiatio respectu Dei invenitur non secundum perfectam rationem, sed secundum aliquam similitudinem, sive vestigii, sive gratiae, sive gloriae.

Art. IV. – *Utrum esse ingenitum sit Patri proprium.*

RESP. AFF. – *Scil.* : ratione innascibilitatis et principii.

R. EST: quia secundum rationem innascibilitatis et principii, esse ingenitum, soli Patri competit (vide ad 2m).

QUAESTIO XXXIV

De persona Filii (de Verbo)

Deinde considerandum est de persona Filii. Attribuuntur autem tria nomina Filio, scilicet *Filius*, *Verbo* et *Imago*: sed ratio Filii ex ratione Patris consideratur. Unde considerandum est de Verbo et de Imagine. Circa Verbum quaeruntur tria:

Art. I. – *Utrum Verbum in divinis sit nomen personale.*

RESP. AFF. – *Scil.* : si proprie sumatur, est nomen personale, et nullo modo essenziale.

R. EST: quia Verbum, secundum quod proprio dicitur in divinis, scilicet ut conceptus mentis tantum, significat aliquid ab alio procedens, quod pertinet ad rationem nominum personalium in divinis; eo quod personae divinae distinguuntur secundum originem, ut dictum est (q. XXVII, art. 3, 4 et 5).

Art. II. – *Utrum Verbum sit proprium nomen Filii.*

RESP. AFF. – R. EST: quia Verbum significat quamdam emanationem intellectus. Persona autem quae procedit in divinis secundum emanationem intellectus, dicitur Filius; et hujusmodi processio dicitur *generatio*.

Art. III. - *Utrum in nomine Verbi importetur respectus ad creaturam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus uno actu et se et omnia intelligit; unde, unicum Verbum ejus est expressivum non solum Patris, sed etiam creaturarum.

NOTANDUM: In Verbo importatur ratio factiva eorum quae Deus facit. Unde quantum ad creaturas, Verbum Dei est non solum expressivum, sicut est quoad deitatem, sed etiam operativum. - Quantum ad non-entia est expressivum et manifestativum (Ad 5m).

QUAESTIO XXXV

De imagine

Deinde quaeritur de imagine. Et circa hoc duo:

Art. I. - *Utrum imago in divinis dicatur personaliter.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ad hoc quod aliquid vere sit imago, requiritur quod ex alio procedat simile ei in specie, vel saltem in aliquo signo speciei. Ea autem quae processionem sive originem important in divisionis, sunt personalia.

NOTANDA: 1. Signum speciei in rebus corporeis maxime videtur esse figura. Videmus enim quod diversorum animalium secundum speciem, sunt diversae figurae; non autem diversi colores (In corp. art.).

2. Improperie dicitur divinitatem sanctae Trinitatis esse imaginem ad quam factus est homo, sed est proprie *exemplar* (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum nomen imaginis sit proprium Filio.*

RESP. AFF. - *Scil.*: est proprium soli Filio. Contra doctores Graecorum qui communiter dicunt Spiritum Sanctum esse imaginem Patris et Filii.

R. EST: quia solus Filius dicitur *natus*, de cujus ratione est similitudo speciei ad id a quo procedit;

quod non est proprie de ratione amoris, quamvis hoc amori conveniat, qui est Spiritus Sanctus.

QUESTIO XXXVI

De persona Spiritus Sancti

Post considerationem praedictam considerandum est de his quae pertinent ad personam Spiritus Sancti; quia non solum dicitur *Spiritus Sanctus*, sed etiam *Amor* et *Donum Dei*. Circa *Spiritum Sanctum* ergo quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum hoc nomen, Spiritus Sanctus, sit proprium nomen alicuius personae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia persona divina, quae procedit per modum amoris, quo Deus amatur, convenienter Spiritus Sanctus nominatur.

Art. II. - *Utrum Spiritus Sanctus procedat a Filio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia oportet quod Filius et Spiritus Sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus, secus non distinguuntur ab invicem et essent una persona. Relationes autem in divinis non possunt esse oppositae, nisi ratione originis (q. XXVIII, art. 4). - Quod autem Spiritus Sanctus procedat a Filio et non e converso, patet: *primo*, quia necesse est quod amor a Verbo procedat; non enim aliquid amamus nisi quod conceptione mentis apprehendimus. - *Secundo*, quia illa quae procedunt ab aliquo non materialiter tantum, oportet esse aliquem ordinem eorum ad invicem. Processionis autem Verbum, inter omnia quae ad originem qualemcumque pertinent, communissimum est; utimur enim eo ad designandum qualemcumque originem.

NOTANDUM: Cum dicitur quod Spiritus Sanctus a Patre procedit, etiamsi adderetur quod a solo Patre procedit, non excluderetur inde Filius; quia

quantum ad hoc quod est esse principium Spiritus Sancti, non opponuntur Pater et Filius; sed solum quantum ad hoc quod hic est pater et ille filius. (Ad 1m). - Sicut illa verba: *Nemo novit Filium nisi Pater*, non excludunt Filium.

Art. III. - *Utrum Spiritus Sanctus procedat a Patre per Filium.*

RESP. AFF. - *Scil.* : a) non sicut per causam secundam et instrumentalem; b) sed eadem virtute spirativa in Patre et Filio.

R. PRIMI EST: quia sic magis procederet a Patre quam a Filio (ad 2m).

R. SECUNDI EST: quia Filius habet hanc virtutem spirativam a Patre (Ad 2m). Hoc sensu potest dici quod Spiritus Sanctus procedit immediate sive principaliter (vel etiam proprie) a Patre, mediate vero a Filio (Ad 1m et ad 2m).

NOTANDUM: Ordo non attenditur inter Patrem et Filium quantum ad virtutem, sed solum quantum ad supposita. Et ideo dicitur quod Pater spirat per Filium, et non e converso. (In corp. art.).

Art. IV. - *Utrum Pater et Filius sint unum principium Spiritus Sancti.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Pater et Filius in omnibus unum sunt, in quibus non distinguit inter eos relationis oppositio. Esse principium Spiritus Sancti autem non opponitur relative.

NOTANDUM: Pater et Filius sunt *unum principium* Spiritus Sancti inquantum sunt *unum* in virtute spirativa, quae quodammodo significat *naturam cum proprietate* (Ad 1m). Tamen propter distinctionem suppositorum, Pater et Filius, licet sint unum principium Spiritus Sancti, sunt *duo spiratores*, sicut etiam *duo spirantes*, quia actus referuntur ad supposita; sed melius est dicere *duo spirantes*, quam *duo spiratores*, propter *unam* spirationem (Ad 7m).

QUAESTIO XXXVII

De nomine Spiritus Sancti, quod est amor

Deinde quaeritur de nomine amoris. Et circa hoc duo:

Art. I. - *Utrum Amor sit proprium nomen Spiritus Sancti.*

RESP. AFF. - *Scil.* : inquantum hoc nomen amoris in divinis personaliter sumitur.

R. EST: quia processio Spiritus Sancti fit per modum voluntatis, quae est processio amoris. Non sunt autem, ex parte voluntatis, alia vocabula imposita, quae importent habitudinem amantis ad rem amatam, praeter *diligere* et *amare*. - Sic igitur inquantum in amore vel dilectione non importatur nisi habitudo amantis ad rem amatam, *amor* et *diligere* essentialiter dicuntur, sicut *intelligentia* et *intelligere*. Inquantum vero his vocabulis utimur ad exprimendam habitudinem eius rei quae procedit per modum amoris ad suum principium, et e converso, ita quod per *amorem* intelligatur amor procedens, et per *diligere* intelligatur spirare amorem procedentem: sic *amor* est nomen personae, et *diligere* vel *amare* est verbum notionale, sicut *dicere* vel *generare*.

Art. II. - *Utrum Pater et Filius diligant se Spiritu Sancto.*

RESP. AFF. - *Scil.* : non secundum quod *diligere* dicitur in divinis essentialiter, sed inquantum dicitur notionaliter.

R. PRIMI EST: quia sic Pater et Filius diligunt se essentia sua.

R. SECUNDI EST: quia sic diligere nihil est aliud quam spirare amorem, et secundum hoc Pater et

Filius diligunt se (et nos) amore procedente, i. e. Spiritu Sancto, sicut Pater dicit se (et creaturas) Verbo: sicut arbor dicitur florens floribus, i. e. ablativus construitur in habitudine *effectus formalis*, non autem in habitudine *causae formalis*.

QUAESTIO XXXVIII

De nomine Spiritus Sancti, quod est « donum »

Consequenter quaeritur de Dono. Et circa hoc duo:

Art. I. – *Utrum donum sit nomen personale.*

RESP. AFF. – R. EST: quia divinae personae competit dari rationali creaturae et esse eius donum; potest autem rationalis creatura sic fieri particeps divini Verbi et procedentis amoris, ut possit libere Deum vere cognoscere et recte amare.

Art. II. – *Utrum donum sit proprium nomen Spiritus Sancti.*

RESP. AFF. – R. EST: quia amor habet rationem primi doni, per quod omnia dona gratuita donantur. Spiritus Sanctus autem procedit ut amor.

QUAESTIO XXXIX

De Personis ad essentiam relatis

Post ea quae de personis divinis absolute tractata sunt, considerandum restat de personis in comparatione ad essentiam, et ad proprietates, et ad actus notionales, et de comparatione ipsarum ad invicem. Quantum igitur ad primum horum, octo quaeruntur:

Art. I. – *Utrum in divinis essentia sit idem quod persona.*

RESP. AFF. – *Scil.*: secundum rem.

R. EST: quia secundum rem persona est suppositum, quod in divinis, idem est ac essentia. – Remanent tamen tres personae et una essentia, quia relatio, quamvis ad essentiam comparata non differt re, sed ratione tantum, comparata tamen ad oppositam relationem, habet virtute oppositionis realem distinctionem.

Art. II. – *Utrum sit dicendum Tres Personas esse unius essentiae.*

RESP. AFF. – *Scil.*: prout genitivum istud « unius essentiae » intelligatur construi in designatione formae.

R. EST: quia, cum secundum nostrum modum concipiendi, i. e. scientiam capere a rebus sensibilibus, natura se habeat ut forma, individuum autem ut suppositum formae, sic etiam in divinis, quantum ad modum significandi, essentia significatur ut *forma* trium personarum.

Art. III. – *Utrum nomina essentialia praedicentur singulariter de tribus personis.*

RESP. AFF. – *Scil.*: si nomina essentialia sumantur substantive; si vero adjective sumantur praedicentur pluraliter de tribus personis.

R. EST: quia nomina essentialia substantive sumpta in divinis significant essentiam divinam, quae simplex est et maxime una. Adjective sumpta, praedicantur pluraliter, propter pluralitatem suppositorum. Unde dicimus: Tres habentes deitatem, sed unus Deus; quia *Deus* dicitur substantive, *habentes deitatem* dicitur adjective.

Art. IV. – *Utrum nomina essentialia concreta possint supponere pro persona.*

RESP. AFF. – *Scil.*: ex modo significandi.

R. EST: quia nomina essentialia concreta, ut hoc nomen, *Deus*, ex modo significandi habent ut proprie possint supponere pro persona, sicut cum dicitur *Deus generat*. – Quandoque sumuntur pro essentia, ut cum dicitur, *Deus creat*: quia hoc praedicatum competit subjecto ratione formae significatae, i. e. *Deitatis*.

Art. V. – *Utrum nomina essentialia in abstracto significata possint supponere pro persona.*

RESP. NEG. – *Scil.*: quamvis hoc nomen, *Deus*, possit supponere pro persona, nomen tamen, *essentia*, non potest supponere pro persona.

R. EST: quia hoc nomen, *Deus*, quamvis secundum rem sit idem quod *deitas*, secundum modum significandi, significat essentiam ut *in habente*; nomen vero *essentia* non habet ex modo suae significationis quod supponat pro persona, quia significat essentiam ut formam abstractam. – Ad veritatem autem locutionum non solum oportet considerare res significatas, sed etiam *modum* significandi.

Art. VI. – *Utrum personae possint praedicari de nominibus essentialibus.*

RESP. AFF. – R. EST: quia licet nomina personalia vel notionalia *adjectiva* non possint praedicari de essentia (art. 3); tamen *substantiva* possunt, etiam tres personae *simul*, propter realem identitatem essentiae et personae.

Art. VII. – *Utrum nomina essentialia sint approprianda personis.*

RESP. AFF. – R. EST: quia per essentialia attributa, ex cognitione creaturarum cognita, manifestantur personae per viam similitudinis, et dissimilitudinis *. Ex creaturis enim magis possumus

* Sicut Filius, qui procedit per modum (similitudinis) intellectus, ut verbum, et sicut *potentia*, quae Patri appropriatur.

devenire in cognitionem essentialium attributorum, quam in cognitionem personalium proprietatum. (Quaest. XXXII, a. 1).

Art. VIII. – *Utrum convenienter a sacris doctoribus sint essentialia personis attributa.*

RESP. AFF. – *Scil.*: secundum quod intellectus noster, in Dei cognitionem, ex creaturis manuducitur.

R. EST: quia creatura considerari potest (a) in se absolute; b) ut una; (c) ut operans et causans; (d) secundum habitudinem quam habet ad causata; secundum hoc autem essentialia personis divinis a sacris doctoribus sunt attributa. – Nam, secundum *primam* considerationem, attribuitur ab Hilario: *aeternitas* Patri, *Species* Filio, *Usus* Spiritui Sancto. Secundum *secundam* considerationem, attribuitur ab Augustino: *Unitas* Patri, *Aequalitas* Filio, *Concordia* Spiritui Sancto. Secundum *terciam* considerationem, attribuitur Patri *Potentia*, Filio *Sapientia*, Spiritui Sancto *Bonitas*. Et secundum *quartam* considerationem appropriatur Patri *ly ex quo*, *ly per quem*, et Spiritui Sancto *ly in quo*.

QUAESTIO XL

De Personis in comparatione ad relationes sive proprietates

Deinde quaeritur de personis in comparatione ad relationes, sive proprietates. – Et quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum relatio sit idem quod persona.*

RESP. AFF. – R. EST: quia relationes non sunt assistentes seu proprietates advenientes (q. XXVIII, art. 2); sed secundum quod relatio est quaedam

res in divinis est ipsa divina essentia; essentia autem idem est quod persona (Q. praec., art. 1).

Art. II. - *Utrum personae distinguantur per relationes.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum modum intelligendi personae perfectius distinguuntur per relationes quam per origines.

R. EST: quia origo alicuius rei non significatur ut aliquid intrinsecum, sed ut via quaedam a re ad rem; relatio autem in divinis est distinctiva et constitutiva hypostasis, ut supra dictum est.

Art. III. - *Utrum abstractis per intellectum relationibus a personis, adhuc remaneant hypostases.*

RESP. NEG. - R. EST: quia relationes sunt quae distinguunt et constituunt hypostases (art. praec.). - Item, quia omnis hypostasis naturae rationalis est persona.

Art. IV. - *Utrum actus notionales praeintelligentur proprietatibus.*

RESP. NEG. - Tamen proprietas personalis Patris in quantum est constitutiva Personae praeintelligitur actui notionali Patris, scilicet generationi.

R. EST: quia persona agens praeintelligitur actioni. Et secundum hanc significationem prius est Paternitas quam generatio: prius est Pater, quam Pater generans. - Tamen proprietas personalis Patris considerata ut *pura relatio*, dicens purum ordinem « ad aliquid », praesupponit actum notionalem Patris, i. e. generationem. Pater enim dicit ordinem ad Filium, quia ipsum generat. Et secundum hanc significationem prius intelligitur generatio quam paternitas. - Actus vero notionales seu origines passive significatae, ut *nativitas* Filii, et *processio* Spiritus Sancti, simpliciter praecedunt

proprietates personarum procedentium, etiam personales, quia origo passive significata, significatur ut via ad personam proprietate constitutam.

QUAESTIO XLI

De Personis in comparatione ad actus notionales

Deinde considerandum est de personis in comparatione ad actus notionales. Et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum actus notionales sint attribuendi personis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ad significandum ordinem originis in divinis personis.

R. EST: quia origo, secundum quam in divinis attenditur distinctio, non potest designari nisi per aliquos actus, qui actus notionales dicuntur, quia notiones personarum sunt personarum habitudines ad invicem (q. XXXIII, a. 3).

Art. II. - *Utrum actus notionales sint voluntarii.*

RESP. NEG. - *Scil.*: si voluntas designatur ut principium operis; sunt tamen voluntarii si voluntas consideratur ut natura, scilicet: determinata ad unum.

R. EST: quia voluntas, ut principium operis, eorum est quae possunt sic vel aliter esse, sicut sunt creaturae; eorum autem quae non possunt nisi sic esse, sicut sunt actus notionales, principium natura est.

Art. III. - *Utrum actus notionales sint de aliquo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Filius non est genitus de nihilo; secus non esset genitus sed factus: sed genitus est de substantia Patris, qui ipsum gene-

rando totam naturam ei communicat, natura enim divina impartibilis est.

NOTANDUM: Cum dicitur Filius natus *de* Patre, haec praepositio *de*, semper denotat consubstantialitatem (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum in divinis sit potentia respectu actuum notionalium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum potentia nihil aliud significat quam principium alicujus actus, necesse est in divinis ponere potentiam, sicut ponuntur in ipsis actus notionales.

NOTANDUM: Potentia Deo attribuitur secundum propriam rationem principii (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum potentia generandi significet relationem et non essentiam.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non significat relationem (nisi in obliquo), sed essentiam.

R. EST: quia Filius Dei similatur Patri gignenti in natura divina, non autem in persona Patris, nisi in obliquo. Neque enim paternitas potest intelligi ut *quo* Pater generat, alioquin Pater generaret Patrem.

Art. VI. - *Utrum actus notionalis ad plures personas terminari possit.*

RESP. NEG. - *Scil.*: in divinis non possunt esse plures personae genitae vel spiratae.

R. EST: quia relationes subsistentes, in quibus personae divinae consistunt, cum sint formae unius speciei, e. g. paternitas, non multiplicantur, nisi secundum materiam, quae in divinis non est.

Item: quia, cum Deus omnia intelligit et vult uno et simplici actu, non potest esse nisi una persona procedens per modum Verbi, et una tantum per modum amoris.

Item: quia natura determinatur ad unum. Personae autem *naturaliter* procedunt (Art. 2).

Item: quia cum unaquaque persona divina sit perfectissima, continet in se totam perfectionem sui; ita ut non possit esse nisi unus Pater, unus Filius, et unus Spiritus Sanctus.

QUAESTIO XLII

De aequalitate et similitudine divinarum Personarum ad invicem

Deinde considerandum est de comparatione personarum ad invicem: et 1. quantum ad aequalitatem et similitudinem; 2. quantum ad missionem. Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum aequalitas locum habeat in divinis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia quantitas (virtutis) in divinis non est aliud quam ejus essentia. Unde in divinis non est maius et minus.

NOTANDUM: Personae divinae sunt sibi invicem aequales, quia sunt unius magnitudinis et essentiae (Ad 4m).

Art. II. - *Utrum persona procedens sit coeterna suo principio, ut Filius Patri.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Pater non generat Filium voluntate, sed natura, quae ab aeterno perfecta fuit. Filius ergo fuit quandocumque fuit Pater; et similiter Spiritus Sanctus.

Art. III. - *Utrum in divinis personis sit ordo naturae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: est ordo naturae, « non quo alter sit prius altero », ut Augustinus dicit, « sed quo alter est ex altero ».

R. EST: quia ordo dicitur secundum quod principium dicitur. In divinis autem dicitur principium secundum originem, absque prioritate. Unde oportet

tet ibi esse ordinem, secundum originem, absque prioritate.

NOTANDUM: Natura, quae a nativitate dicitur, quodammodo importat rationem principii, non autem essentia, quae ab esse dicitur. Et ideo ordo originis melius nominatur ordo naturae quam ordo essentiae (Ad 4m).

Art. IV - *Utrum Filius sit aequalis Patri secundum magnitudinem.*

RESP. AFF. - SCIL.: secundum perfectionem naturae divinae.

R. EST: quia per generationem ab aeterno Filius pertingit ad habendam perfectionem naturae, quae est in Patre, sicut et Pater.

Art. V - *Utrum Filius sit in Patre, et e converso.*

RESP. AFF. - SCIL.: secundum tria: essentiam, et relationem, et originem.

R. PRIMI EST: quia cum Pater sit sua essentia, et Filius sit sua essentia; et essentia Patris sit in Filio et essentia Filii sit in Patre; sequitur quod Filius est in Patre et Pater in Filio.

R. SECUNDI EST: quia secundum relationes manifestum est, quod unum oppositorum relative est in altero secundum intellectum.

R. TERTII EST: quia secundum originem etiam manifestum est, quod processio verbi intelligibilis non est aliquid extra, sed manet in dicente, et id quod Verbo dicitur, in Verbo continetur.

Art. VI - *Utrum Filius sit aequalis Patri secundum potentiam (seu potestatem).*

RESP. AFF. - R. EST: quia virtus agendi est ex perfectione naturae. Ostensum est autem (art. 1 et 4 hujus q.) quod ipsa ratio divinae paternitatis et filiationis exigit quod Filius sit aequalis Patri in magnitudine, i. e. in perfectione naturae. Et eadem ratio est de Spiritu Sancto respectu utriusque.

QUAESTIO XLIII

De missione divinarum Personarum

Deinde considerandum est de missione divinarum personarum. Circa hoc quaeruntur octo:

Art. I - *Utrum alicui personae divinae conveniat mitti.*

RESP. AFF. - SCIL.: non secundum imperium, sicut servus a domino; neque secundum consilium; sed secundum originem. Insuper, non ut ibi incipiat esse ubi prius non erat, sed ut incipiat ibi aliquo modo esse quo prius non erat.

R. EST: quia imperans est major, et consilians sapientior; sed in divinis est aequalitas secundum processionem originis. Item, Filius dicitur esse missus a Patre in mundum, secundum quod incepit in mundo esse per carnem assumptam, et tamen ante in mundo erat, ut dicitur (Jn. I).

Art. II - *Utrum missio sit aeterna vel temporalis tantum.*

RESP.: Est temporalis tantum. Scil.: in quantum missio (sicut et *datio*) importat cum habitudine ad principium terminum temporalem.

R. EST: quia personam divinam haberi ab aliqua creatura, vel esse novo modo existendi in ea, est quoddam temporale.

Art. III - *Utrum missio invisibilis divinae personae sit solum secundum donum gratiae gratum facientis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia nullus alius effectus potest esse ratio quod divina persona sit novo modo in rationali creatura, nisi gratia gratum faciens, secundum quam Spiritus Sanctus habetur et inhabitat hominem.

Art. IV. – *Utrum Patri conveniat mitti.*

RESP. NEG. – R. EST: quia missio in sui ratione et in divinis importat processionem ab alio secundum originem; Pater autem ab alio non procedit.

Art. V. – *Utrum Filio conveniat invisibiliter mitti.*

RESP. AFF. – R. EST: quia Filio (sicut etiam Spiritui Sancto) convenit et inhabitare per gratiam, et ab alio esse. Patri autem licet conveniat inhabitare per gratiam, non tamen ei convenit ab alio esse, et per consequens nec mitti.

Art. VI. – *Utrum missio invisibilis fiat ad omnes qui sunt participes gratiae.*

RESP. AFF. – R. EST: quia in omnibus, qui sunt participes gratiae, Deus incipit esse (ubi prius erat) quodam modo novo; scilicet per inhabitationem gratiae, et innovationem quamdam per gratiam. – Missio autem de sui ratione importat quod ille qui mittitur, vel incipiat esse ubi prius non fuit, sicut accidit in rebus creatis; vel incipiat esse ubi prius fuit, sed quodam modo novo, secundum quem modum missio attribuitur divinis personis.

Art. VII. – *Utrum Spiritui Sancto conveniat visibiliter mitti.*

RESP. AFF. – R. EST: quia Deus providet omnibus secundum uniuscuiusque modum. Est autem modus connaturalis hominis, ut per visibilia ad invisibilia manuducatur.

NOTANDUM: Spiritui Sancto inquantum procedit ut amor, competit esse sanctificationis donum; Filio autem inquantum est Spiritus sancti principium, competit esse sanctificationis hujus auctorem. Et ideo Filius visibiliter missus est tanquam sanctificationis auctor, sed Spiritus sanctus tanquam sanctificationis indicium. (In corp.). Et propter hoc non oportuit quod duraret, nisi quamdiu perageret officium suum (Ad 4m).

Art. VIII. – *Utrum nulla persona divina mittatur, nisi ab ea a qua procedit aeternaliter.*

RESP. NEG. – *Scil.* : Persona divina mitti potest non solum ab ea (persona) a qua aeternaliter procedit, sed etiam ab alia, seu aliis personis.

R. EST: quia mittens potest designari (a) ut principium personae quae mittitur; et secundum hoc nulla persona mittitur, nisi ab ea a qua procedit; et (b) ut principium effectus, secundum quem attenditur missio; et sic tota Trinitas mittit personam missam.

DE PROCESSIONE CREATURARUM

A DEO *

Post considerationem divinarum personarum, considerandum restat de processione creaturarum a Deo. Erit autem haec consideratio tripartita: 1. Consideretur de productione creaturarum; 2. de earum distinctione; 3. de conservatione et gubernatione. – Circa primum tria sunt consideranda: 1. Quae sit prima causa entium. – 2. De modo procedendi creaturarum a prima causa. – 3. De principio durationis rerum. – Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XLIV

De prima causa entium

Art. I. – *Utrum sit necessarium omne ens esse creatum a Deo.*

RESP. AFF. – R. EST: quia alia a Deo non sunt suum esse, sed participant esse a Deo, qui

* Ad divisionem quaestionum hujus partis vide « Divisionem Schematicam », Tabulam IV.

est ipsum esse per se subsistens. Quod autem invenitur in aliquo per participationem, necesse est quod causetur in ipso ab eo cui essentialiter convenit.

Art. II. - *Utrum materia prima sit creata a Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia causa universalis rerum, inquantum sunt entia, oportet esse causam rerum, non solum quod sunt *talia* per formas accidentales, nec secundum quod sunt *haec* per formas substantiales; sed etiam secundum omne illud quod pertinet ad esse illorum quocumque modo.

Art. III. - *Utrum causa exemplaris sit aliquid praeter Deum.*

RESP. NEG. - *Scil:* Deus est prima causa exemplaris omnium rerum.

R. EST: quia ad productionem alicujus rei ideo necessarium est exemplar, ut effectus determinatam formam consequatur. Ea autem quae naturaliter fiunt, determinatas formas consequuntur. Determinatio harum formarum autem oportet quod reducatur, sicut in primum principium, in divinam sapientiam, quae ordinem universi excogitavit, qui in rerum distinctione consistit.

Art. IV. - *Utrum Deus sit causa finalis omnium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia unaquaque creatura intendit consequi suam perfectionem, quae est similitudo perfectionis et bonitatis divinae.

NOTANDUM: Agentia imperfecta, sicut sunt omnes creaturae respectu ad primum agens, simul agunt et patiuntur; et his convenit quod etiam in agendo intendant aliquid acquirere. Sed primo agenti, qui est agens tantum, non convenit agere propter acquisitionem alicujus finis; sed intendit solum communicare suam perfectionem quae est eius bonitas (In corp. art.).

QUAESTIO XLV

De modo emanationis rerum a principio

Deinde quaeritur de modo emanationis rerum a primo principio, qui dicitur creatio. De qua quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum creare sit ex nihilo facere.*

RESP. AFF. - R. EST: quia nomine creationis designamus emanationem *totius* entis a causa universali, quae est Deus.

Art. II. - *Utrum Deus possit aliquid creare.*

RESP. AFF. - *Scil:* non solum non est impossibile a Deo aliquid creari ex nihilo, sed necesse est ponere a Deo omnia creata esse.

R. EST: quia nihil potest esse in entibus quod non sit a Deo, qui est causa universalis totius esse (quaes. praec., art. 1 et 2).

Art. III. - *Utrum creatio sit aliquid in creatura.*

RESP. AFF. - *Scil:* secundum relationem tantum creaturae ad creatorem, sicut ad principium sui esse.

R. EST: quia quod creatur non fit per motum, vel per mutationem. Unde Deus creando producit res sine motu. Subtracto autem motu ab actione et passione, nihil remanet nisi relatio (art. praec. ad 2).

NOTANDUM: Creatio activa significat actionem divinam, quae est eius essentia, cum relatione ad creaturam. Sed relatio in Deo ad creaturam non est realis, sed secundum rationem tantum. Relatio vero creaturae ad Deum, est relatio realis, ut dictum est (q. xiii, art. 7). Tamen passive accepta creatio est in creatura, et est creatura.

Art. IV. - *Utrum creari sit proprium compositorum et subsistentium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia illis proprie convenit creari quibus convenit esse; quod quidem convenit proprie subsistentibus; sive sint simplicia, sicut substantiae separatae; sive sint composita, sicut substantiae materiales.

NOTANDUM: Accidentia, et formae, et hujusmodi quae non subsistunt, magis sunt coexistentia quam entia; ita magis debent dici concreata quam creata (In fine art.).

Art. V. - *Utrum solius Dei sit creare.*

RESP. AFF. - *Scil:* non solum solius Dei est creare, sed etiam Deus non potest creaturae communicare potentiam creandi.

R. PRIMI EST: quia ipsum esse est universalissimum inter omnes effectus: unde oportet quod sit proprius effectus primae et universalissimae causae, quae est Deus. Oportet enim universaliores effectus in universaliores et priores causas reducere.

R. SECUNDI EST: quia creatio non est ex aliquo praesupposito, quod possit disponi per actionem instrumentalis agentis. Si enim causa instrumentalis nihil ibi ageret secundum illud quod est sibi proprium, frustra adhiberetur ad agendum.

Art. VI. - *Utrum creare sit proprium alicujus personae.*

RESP. NEG. - *Scil:* creare non est proprium alicujus personae divinae, sed est commune toti Trinitati; tamen divinae personae secundum rationem suae processione habent causalitatem respectu creationis rerum, per essentialia attributa, quae sunt scientia et voluntas.

R. PRIMI EST: quia creare convenit Deo secundum suum esse, quod est ejus essentia, quae est communis tribus personis.

R. SECUNDI EST: quia sicut artifex per verbum in intellectu conceptum, et per amorem suae voluntatis ad aliquid relatum, operatur; ita Deus Pater operatus est creaturam per suum Verbum, quod est Filius; et per suum amorem, qui est Spiritus Sanctus.

Art. VII. - *Utrum in creaturis sit necesse inveniri vestigium Trinitatis.*

RESP. AFF. - *Scil:* in creaturis rationalibus invenitur repraesentatio Trinitatis per modum imaginis, in creaturis autem omnibus per modum vestigii.

R. EST: quia repraesentatio *imaginis* habetur quando effectus repraesentat causam quantum ad similitudinem formae ejus, sicut ignis generatus ignem generantem. In creaturis autem rationalibus, in quibus est intellectus et voluntas, invenitur repraesentatio Trinitatis per modum imaginis, in quantum invenitur in eis verbum conceptum et amor procedens. - In omnibus autem creaturis invenitur repraesentatio Trinitatis per modum *vestigii*, quae repraesentat solam causalitatem causae. Quaelibet creatura enim secundum quod est quaedam substantia creata, repraesentat causam et principium; et sic demonstrat personam Patris, qui est principium non de principio. Secundum quod habet quamdam formam seu speciem, repraesentat Verbum, secundum quod forma artificiati est ex conceptione artificis. Secundum autem quod habet ordinem, repraesentat Spiritum Sanctum, in quantum est amor; quia ordo effectus ad aliquid alterum, est ex voluntate creantis.

Art. VIII. - *Utrum creatio admisceatur in operibus naturae et artis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia formarum non est fieri, neque creari, sed concreatas esse. In operibus naturae tamen, et a fortiori in operibus artis, praesupponitur aliquid.

QUAESTIO XLVI

De principio durationis rerum creatarum

Consequenter considerandum est de principio durationis rerum creatarum. Et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum universitas creaturarum semper fuerit.*

RESP. NEG. - *Scil.:* nihil oportet praeter Deum ab aeterno fuisse.

R. EST: quia, absolute loquendo, non est necesse Deum velle aliquid, nisi seipsum (In corp. art.). Licet igitur Deus ab aeterno fuerit sufficiens causa mundi, non tamen oportet quod ponatur mundus ab eo productus, nisi secundum quod est in praedefinitione suae voluntatis; ut scilicet habeat esse post non esse, ut manifestius declaret suum auctorem.

Art. II. - *Utrum mundum incepisse sit articulus fidei.*

RESP. AFF. - *Scil.:* novitas mundi habetur tantum per revelationem; et ideo non potest probari demonstrative, ex parte ipsius mundi.

R. EST: quia principium demonstrationis est quod quid est, quod abstrahit ab *hic et nunc*. Ex parte autem Dei, ratione investigari non potest voluntas, nisi circa ea quae absolute necesse est Deum velle. Talia autem non sunt quae circa creaturas vult; sed circa haec potest voluntas

divina homini manifestari per revelationem, cui fides innititur. (*)

Art. III. - *Utrum creatio rerum fuerit in principio temporis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* simul cum tempore caelum et terra creata sunt (Ad 1m).

R. EST: quia sic habetur per revelationem: *In principio creavit Deus caelum et terram* (Gen. I, 1).

QUESTIO XLVII

De distinctione rerum in communi

Post productionem creaturarum in esse considerandum est de distinctione rerum. - Erit autem haec consideratio tripartita: Nam *primo*, considerabimus de distinctione rerum in communi; - *secundo*, De distinctione boni et mali; - *tertio*, De distinctione spiritualis et corporalis creaturae. (Vide nostram « Divisionem Schematicam » Tab. IVm). - De distinctione rerum in communi quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum rerum multitudo et distinctio sit a Deo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* ex intentione primi agentis.

R. EST: quia Deus, qui produxit res in esse propter suam bonitatem communicandam creaturis, et per eas repraesentandam, quia per unam creaturam sufficienter repraesentari non potest, produxit multas creaturas et diversas; ut quod deest uni ad repraesentandam divinam bonitatem, suppleatur ex alio.

NOTANDUM: Cum materia a Deo creata sit (q. xlv, art. 2), oportet et distinctionem, si qua est ex parte materiae, in altiorem causam, i. e. in Deum, reducere (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum inaequalitas rerum sit a Deo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* sicut sapientia Dei est causa distinctionis rerum, ita et inaequalitatis.

* Hodie tamen scientia tenet mundum incepisse, et quidem non per casum.

R. EST: quia distinctio formalis rerum requirit inaequalitatem; nam formae rerum sunt sicut numeri, in quibus species variantur per additionem vel subtractionem unitatis. Distinctio vero materialis est propter formalem; materia enim est propter formam. *

Art. III. - *Utrum sit unus mundus tantum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* universitas creaturarum, quae nunc mundi nomine nuncupatur (q. xlvi, art. I, in Ia. objectione).

R. EST: quia quaecumque a Deo sunt, ordinem habent ad invicem et ad ipsum Deum (q. xi, art. 3, et q. xxi, art. 1 ad 3m).

DE RERUM DISTINCTIONE IN SPECIALI

Deinde considerandum est de distinctione rerum in speciali. - Et primo de distinctione boni et mali. Deinde de distinctione spiritualis et corporalis creaturae. - Circa primum quaerendum est de malo et de causa mali. - Circa malum quaeruntur sex.

QUAESTIO XLVIII

De malo

Art. I. - *Utrum malum sit natura quaedam.*

RESP. NEG. - R. EST: quia esse et perfectio cuiuscumque naturae rationem habent bonitatis. Relinquitur ergo quod nomine mali significetur quaedam absentia boni.

* Post hunc art. in Codice Cassiensi ponitur hic alius: *Utrum in creaturis sit ordo agentium.* - Resp. Aff. - R: quia perfectius comparatur ad minus perfectum sicut actus ad potentiam. Quod autem est in actu agit in id quod est in potentia. Et sic est ordo agentium in creaturis.

NOTANDA: 1. - Pro tanto bonum et malum dicuntur genera non simpliciter, sed contrariorum; quia sicut omnis forma habet rationem boni, ita omnis privatio, in quantum huiusmodi, habet rationem mali. (Ad 1m).

2. - Malum, quod est differentia constitutiva in moralibus, est quoddam bonum adjunctum privationi alterius boni: sicut finis intemperati est non quidem carere bono rationis, sed delectabile sensus absque ordine rationis (Ad 2m).

3. - Malum agit *formaliter* seu *per se* quia ratione ipsius privationis corrumpit bonum, quia est ipsa corruptio et privatio boni. *Effective* et ut *causa finalis* non agit per se, sed secundum quod ei bonum adiungitur (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum malum inveniatur in rebus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia perfectio universi, quae, ut omnes bonitatis gradus impleantur, requirit inaequalitatem esse in rebus, requirit etiam ut sint quaedam quae a bonitate deficere possint.

NOTANDUM: «Deus est adeo potens, quod etiam bona potest facere de malis», ut dicit Augustinus (Enchir. c. 11). Unde multa bona tollerentur, si Deus nullum malum permetteret esse. (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum malum sit in bono sicut in subjecto.*

RESP. AFF. - R. EST: quia subjectum privationis et formae est unum et idem, scil. ens in potentia, quod est bonum in potentia.

Art. IV. - *Utrum malum corrumpat totum bonum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* bonum quod opponitur malo, totaliter tollitur, sicut lumen per tenebras, vita per mortem, gratiam per peccatum, etc.; bonum quod est subjectum mali nec totaliter tollitur nec diminuitur, sicut substantia aëris per tenebras; bonum autem quod estabilitas subjecti ad actum non totaliter tollitur, sed diminuitur, et ad hoc respondit S. Doctor.

R. EST: quia substantia subjecti semper remanet bona *in sua radice*.

Art. V. - *Utrum malum sufficienter dividatur per poenam et culpam.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in rebus voluntariis, omne malum est vel poena vel culpa.

R. EST: quia malum, quod est privatio boni, est vel per subtractionem formae et integritatis rei, et in hoc habet rationem poenae; de ratione enim poenae est quod sit contraria voluntati; vel consistit in subtractione debitae operationis; et in hoc habet rationem culpae: hoc enim imputatur alicui in culpam, cum deficit a perfecta actione, cuius dominus est secundum voluntatem.

NOTANDUM: De ratione poenae est quod noceat agenti in seipso; sed de ratione culpae est, quod noceat agenti in sua actione. Et sic utrumque sub malo continentur, secundum quod habet rationem nocimenti (Ad arg. in opp.).

Art. VI. - *Utrum habeat plus de ratione mali poena quam culpa.*

RESP. NEG. - *Scil.*: culpa habet plus de ratione mali quam poena; et non solum quam poena sensibilis, quae consistit in privatione corporali bonorum, sed etiam universaliter accipiendo poenam, secundum quod privatio gratiae vel gloriae poenae quaedam sunt.

PRIMA R. EST: quia culpa consistit in deordinato actu voluntatis, poena vero in privatione alicujus eorum quibus utitur voluntas: unde ex malo culpae fit aliquis malus non autem ex malo poenae.

SECUNDA R. EST: quia malum poenae privat bonum creaturae, sive bonum creatum sive bonum increatum; malum vero culpae opponitur proprie bono increato, i. e. impletioni divinae voluntatis, et divino amori, quo bonum divinum

in seipso amatur, et non solum secundum quod participatur a creatura. Unde Deus est auctor mali poenae, non autem mali culpae.

QUAESTIO XLIX

De causa mali

Consequenter quaeritur de causa mali. - Et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum bonum possit esse causa mali.*

R. AFF. - *Scil.*: a) est causa mali materialiter; b) non est causa formalis mali; c) nec causa finalis; d) per modum agentis bonum est causa mali non per se, sed per accidens.

R. a) EST: quia subjectum mali est bonum (q. praec., art. 3).

R. b) EST: quia malum est privatio formae.

R. c) EST: quia malum est privatio ordinis ad finem debilum.

R. d) EST: quia malum causatur a bono per modum agentis vel in actione, vel in effectu (seu in re): in actione causatur propter defectum principalis agentis, vel instrumentalis *. In re autem quandoque causatur ex virtute agentis, non tamen in proprio effectu agentis (i. e. non per se, sed per acc.), sicut aqua expellitur a ligno per virtutem ignis; quandoque ex defectu ipsius rei, vel materiae. Unde secundum nullum modum malum habet causam bonum nisi per accidens.

Art. II. - *Utrum summum bonum, quod est Deus, sit causa mali.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) Deus non est causa mali ex defectu actionis; b) sed malum quod in corrup-

* Si enim per defectum agentis causatur malum, ergo non per se causatur, sed per acc.

tione aliquarum rerum consistit, reducitur in Deum sicut in causam, non quidem per se, sed quasi per accidens.

R. PRIMI EST: quia Deus est summa perfectio: unde malum quod in defectu actionis consistit, vel quod ex defectu agentis causatur, non reducitur in Deum sicut in causam.

R. SECUNDI EST: quia ordo universi requirit quod quaedam sint quae deficere possint, et interdum deficient (q. xlviij, art. 2, et q. xxij, art. 2, ad 2).

NOTANDUM: Sic Deus nullo modo est causa peccati, quod est malum ex defectu actionis. Sed est causa seu auctor poenae, propter iustitiam ordinis. Item, quidquid est entitatis et actionis etiam in actione mala, reducitur in Deum sicut in causam; sed defectus est ex causa secunda deficiente (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum sit unum summum malum, quod sit causa omnis mali.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non est unum principium malorum, sicut est unum principium bonorum.

PRIMA R. EST: quia nihil potest esse per suam essentiam malum; omne ens enim, in quantum est ens, bonum est; et malum non est nisi in bono, ut in subjecto.

SECUNDA R. EST: quia, etsi malum semper diminuat bonum, nunquam tamen illud potest totaliter consumere. Unde summum malum destrueret se ipsum.

TERTIA R. EST: quia malum causatur a bono (art. 1 et 2), et malum non est causa, nisi per acc. Unde malum non potest esse causa prima.

NOTANDUM: Illi qui posuerunt duo prima principia, unum bonum, et alterum malum, ex hac radice in errorem inciderunt, quia scilicet non consideraverunt causam universalem totius entis, sed particulares tantum causas particularium effectuum (In corp. art.).

Post haec considerandum est de distinctione corporalis et spiritualis creaturae. * Et 1. de creatura pure spirituali, quae in Scriptura Sacra angelus nominatur. - 2. De creatura pure corporali. - 3. De creatura composita ex corporali et spirituali, quae est homo. - Circa angelos vero considerandum est: 1. De his quae pertinent ad eorum substantiam. - 2. De his quae pertinent ad eorum intellectum. - 3. De his quae pertinent ad eorum voluntatem. - 4. De his quae pertinent ad eorum creationem. De substantia autem eorum considerandum est et absolute, et per comparisonem ad corporalia. Circa substantiam vero eorum absolute quaeruntur quinque:

DE ANGELIS

QUAESTIO L

De substantia angelorum absolute

Art. I. - *Utrum angelus sit omnino incorporeus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* necesse est ponere aliquas creaturas incorporeas.

R. EST: quia ad perfectionem universi requiritur quod sint aliquae creaturae (pure) intellectuales, ut habeatur perfecta assimilatio effectus ad causam: Deus autem creaturas producit per intellectum et voluntatem.

Art. II. - *Utrum angelus sit compositus ex materia et forma.*

RESP. NEG. - R. EST: quia substantia intellectualis, qualis angelus est (art. praec.), est omnino immaterialis. Operatio enim cujuslibet rei est secundum modum substantiae ejus. Intelligere autem est operatio penitus immaterialis.

* Ad divisionem quaestionum quod attinet vide nostram « Divisionem Schematicam Totius Summae ».

NOTANDUM: Licet in angelo non sit compositio formae et materiae, est tamen in eo actus et potentia. Subtracta enim materia, et posito quod ipsa forma subsistat non in materia, adhuc remanet comparatio formae ad ipsum esse, ut potentiae ad actum. Et talis compositio intelligenda est in angelo. Unde angelus dicitur compositus *ex quo est et quod est*, vel *ex esse et quod est*. *Quod est* est ipsa forma subsistens; ipsum *esse* est quo substantia est. In Deo autem non est aliud *esse* et *quod est*. Solus Deus est actus purus (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum angeli sint in aliquo magno numero.*

RESP. AFF. - *Scil.*: substantiae immateriales (angeli) excedunt secundum multitudinem substantias materiales (quoad species), quasi incomparabiliter.

R. EST: quia, cum perfectio universi sit illud quod praecipue Deus intendit in creatione rerum, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in maiori excessu sunt creata a Deo.

Art. IV. - *Utrum angeli differant specie.*

RESP. AFF. - R. EST: quia angeli non sunt compositi ex materia et forma (art. 2). Ea enim quae conveniunt specie, et differunt numero, conveniunt in forma, sed distinguuntur materialiter: quod de angelis dici non potest.

NOTANDUM: Magis et minus, secundum quod causantur ex intensione et remissione unius formae, non diversificant speciem, (sicut aqua dicitur magis aut minus calida); sed secundum quod causantur ex formis diversorum graduum, sic diversificant speciem; sicut si dicamus quod ignis est perfectior aere. Et hoc modo angeli diversificantur secundum magis et minus (Ad 2m); i. e. differunt specie secundum diversos gradus naturae intellectivae (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum angeli sint incorruptibiles.*

RESP. AFF. - *Scil.*: necesse est dicere angelos secundum suam naturam esse incorruptibiles.

R. EST: quia esse competit formae secundum se; sicut rotunditas competit circulo secundum se: unumquodque enim est ens actu secundum quod habet formam. Angelus autem est ipsa forma subsistens (art. 1 et 2). Cujus incorruptibilitatis signum est eius intellectualis operatio quae est supra tempus.

QUAESTIO LI

De comparatione angelorum ad corpora

Deinde quaeritur de angelis per comparationem ad corporalia. Et 1. De comparatione angelorum ad corpora. - 2. De comparatione angelorum ad loca corporalia. - 3. De comparatione angelorum ad motum localem. - Circa primum quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum angeli habeant corpora naturaliter sibi unita.*

RESP. NEG. - R. EST: quia angeli sunt substantiae perfecte intellectuales in natura intellectuali, non indigentes acquirere scientiam a rebus sensibilibus. In unoquoque autem genere in quo invenitur aliquid imperfectum, oportet praexistere aliquid perfectum in genere illo.

Art. II. - *Utrum angeli assumant corpora.*

RESP. AFF. - R. EST: quia quaedam apparitiones angelorum, de quibus Scriptura loquitur, non fuerunt imaginariae, cum in istis angeli ab omnibus videbantur.

NOTANDUM: Corpus assumptum unitur angelo, non quidem ut formae, neque solum ut motori, sed sicut motori praesentato per corpus mobile assumptum, (Ad 2m); i. e., ut per corpus assumptum repraesentet se, vel suas, vel Dei, cuius est legatus, proprietates. - Angeli autem assumunt

corpora ex aëre, condensando ipsum virtute divina, quantum necesse est ad corporis assumendi formationem (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum angeli in corporibus assumptis opera vitae exercent.*

RESP. NEG. - R. EST: quia nihil potest habere opus vitae quod non habeat vitam, quae est potentiale principium talis actionis.

NOTANDA: 1. - Quantum ad id quod est commune cum aliis operibus, ut locutio, ambulatio, etc., possunt opera vitae fieri ab angelis per corpora assumpta, non autem quantum ad id quod est proprium viventium, e. g. sentire (In corp. art.).

2. - Quamvis in corpus Christi post resurrectionem cibus non converteretur, sed resolveretur in praejacentem materiam; tamen Christus habebat corpus talis naturae, in quod cibus *posset* converti. Unde fuit vera comestio. Sed cibus assumptus ab angelis neque convertebatur in corpus assumptum, neque corpus illud talis erat naturae in quod posset alimentum converti. Unde non fuit vera comestio, sed figurativa spiritualis comestionis. Et hoc est quod angelus dixit Tobiae: *Cum essem vobiscum, videbar quidem manducare et bibere; sed ego potu invisibili et cibo utor.* (Tob. xii, 19). - (Ad 5m).

QUAESTIO LII

De comparatione angelorum ad loca

Deinde quaeritur de loco angeli. Et circa hoc tria:

Art. I. - *Utrum angelus sit in loco.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non per contactum quantitatis dimensionis, quae in angelo non est; sed per contactum virtutis.

R. EST: quia per applicationem virtutis angelicae ad aliquem locum qualitercumque dicitur angelus esse in loco corporeo, non quidem ut contentum, sed ut continens aliquo modo.

Art. II. - *Utrum angelus possit esse in pluribus locis simul.*

RESP. NEG. - R. EST: quia ibi est angelus, ubi suam virtutem applicat; et totum corpus, cui per suam virtutem applicatur, correspondet ei ut unus locus.

NOTANDUM: Corpus est in loco *circumscriptive*; quia commensuratur loco. Angelus autem non *circumscriptive*, cum non commensuratur loco, sed *definitive*; quia ita est in uno loco, quod non in alio. Deus autem neque *circumscriptive*, neque *definitive*; quia est *ubique* (In fine art.).

Art. III. - *Utrum plures angeli possint simul esse in eodem loco.*

RESP. NEG. - R. EST: quia impossibile est quod duae causas completae sint immediatae unius et eiusdem rei. Angelus autem est in loco per applicationem virtutis suae. Item, cum angelus dicatur esse in loco per hoc quod virtus eius immediate contingit locum per modum *continentis perfecti*, non potest esse nisi unus angelus in uno loco.

NOTANDUM: Non impeditur plures angelos esse in uno loco propter impletionem loci, sed propter causam iam hic supra dictam (Ad 1m).

QUAESTIO LIII

De motu locali angelorum

Consequenter considerandum est de motu locali angelorum. Et circa hoc quaerentur tria:

Art. I. - *Utrum angelus possit moveri localiter.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum quod angelus est in loco; i. e., per applicationem virtutis suae.

R. EST: quia cum angelus non sit in loco nisi secundum contactum virtutis, necesse est quod

motus angeli in loco nihil aliud sit quam diversi contactus diversorum locorum successive, qui possunt esse continui, vel non continui secundum applicationem virtutis.

Art. II. - *Utrum angelus transeat per medium.*

RESP. AFF. - *Scil.*: si motus angeli est continuus, non potest angelus moveri de uno extremo in alterum, quin transeat per medium; si autem motus angeli non est continuus, possibile est quod pertranseat de aliquo extremo in aliud, non pertransito medio.

R. PRIMI EST: quia «medium est id quod prius venit quod continue mutatur, quam id quod mutatur ultimum». In motu continuo enim ordo est secundum ordinem prioris et posterioris in magnitudine.

R. SECUNDI EST: quia substantia angeli non est subdita loco ut contenta, sed est superior eo ut continens. Unde in potestate angeli est applicare se loco, prout vult; vel per medium, vel sine medio.

Art. III. - *Utrum motus angeli sit in instanti.*

RESP. NEG. - R. EST: quia cum motus localis angeli non sit terminus alicujus alterius motus continui, sed sit per seipsum, impossibile est quod in toto tempore sit in aliquo loco, et in ultimo *nunc* sit in alio loco; sed oportet assignare *nunc*, in quo ultimo fuit in loco praecedenti. Ubi autem sunt multa *nunc* sibi succedentia, ibi de necessitate est tempus.

NOTANDUM: Velocitas motus angeli non est secundum quantitatem suae virtutis, sed secundum determinationem suae voluntatis (Ad 1m). - Et sic angelus in uno instanti potest esse in uno loco et in alio instanti in alio loco, nullo tempore intermedio existente (Ad 3m).

QUAESTIO LIV

De cognitione angelorum

Consideratis his quae ad substantiam angeli pertinent, procedendum est ad cognitionem ipsius. Haec autem consideratio erit quadripartita. Nam 1. considerandum est de his quae pertinent ad virtutem cognoscitivam angeli. - 2. De his quae pertinent ad medium cognoscendi ipsius. - 3. De his quae ab eo cognoscuntur. - 4. De modo cognitionis ipsorum. Circa primum quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum intelligere angeli sit eius substantia.*

RESP. NEG. - R. EST: quia actio est proprie actualitas virtutis, sicut esse est actualitas substantiae. Id autem quod est sua actualitas, est actus purus. Unde in solo Deo sua substantia est suum esse, et suum agere. Item, si intelligere angeli esset ejus substantia, oporteret quod intelligere angeli esset subsistens. Hoc autem non potest esse nisi unum.

Art. II. - *Utrum intelligere angeli sit ejus esse.*

RESP. NEG. - R. EST: quia esse cujuslibet creaturae est determinatum ad unum secundum genus et speciem. Intelligere autem, sicut et velle, non est determinatum ad unum, sed habet infinitatem simpliciter, quia objectum eius est verum. Item, quia cujuslibet creaturae operatio distinguitur ab esse ipsius creaturae.

Art. III. - *Utrum potentia intellectiva angeli sit ejus essentia.*

RESP. NEG. - *Scil.*: nec in angelo, nec in aliqua creatura, virtus vel potentia operativa est idem quod sua essentia.

R. EST: quia actus ad quem comparatur essentia est esse; actus autem ad quem comparatur potentia operativa, est operatio. In nulla autem creatura operatio est idem quod ejus esse.

Art. IV. – *Utrum in angelo sit intellectus agens et possibilis.*

RESP. NEG. – *Scil.*: in angelis non potest esse intellectus agens et possibilis, nisi aequivoce.

R. EST: quia angeli neque sunt quandoque intelligentes in potentia tantum, respectu eorum quae naturaliter intelligunt, propterea excluditur necessitas intellectus possibilis; neque intelligibilia eorum sunt intelligibilia in potentia, sed in actu, propterea excluditur in ipsis angelis necessitas intellectus agentis.

NOTANDA: 1. – In angelo non generatur scientia, sed naturaliter adest (Ad 1m).

2. – Quod angelus illuminat angelum, non pertinet ad rationem intellectus agentis; neque ad rationem intellectus possibilis pertinet quod illuminatur de supernaturalibus mysteriis, ad quae cognoscenda quandoque est in potentia. Si quis autem velit haec vocare intellectum agens et possibilem, aequivoce dicet; nec de nominibus est curandum (Ad 2m).

Art. V. – *Utrum in angelis sit sola intellectiva cognitio.*

RESP. AFF. – R. EST: quia angeli non habent corpora sibi naturaliter unita, ut ex supradictis patet (q. LI, art. 1).

QUAESTIO LV

De medio cognitionis angelicae

Consequenter quaeritur de medio cognitionis angelicae. Et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. – *Utrum angeli cognoscant omnia per suam substantiam.*

RESP. NEG. – *Scil.*: angelus per suam essentiam non potest omnia cognoscere, sed oportet intellectum ejus aliquibus speciebus perfici ad res cognoscendas.

R. EST: quia illud quo intellectus cognoscit omnia se extendit ad ens et verum commune, quod est objectum intellectus; substantia autem angeli est determinata ad genus et ad speciem.

Art. II. – *Utrum angeli intelligant per species a rebus acceptas.*

RESP. NEG. – *Scil.*: species per quas angeli intelligunt, non sunt a rebus acceptae, sed eis connaturales.

R. EST: quia potentia intellectiva in substantiis spiritualibus superioribus (ad animam), i. e., in angelis, est naturaliter completa; et talis est inquantum habet species intelligibiles connaturales ad omnia intelligenda quae naturaliter cognoscere possunt, quas a Deo angeli acceperunt simul cum intellectuali natura.

Art. III. – *Utrum superiores angeli intelligant per species magis universales quam inferiores.*

RESP. AFF. – R. EST: quia superiores angeli sunt Deo propinquiores et similiores. Oportet enim quod ea quae Deus cognoscit per unum, inferiores intellectus cognoscant per multa; et tanto amplius per plura, quanto amplius intellectus inferior fuerit.

QUAESTIO LVI

De cognitione angelorum ex parte rerum immaterialium

Deinde quaeritur de cognitione angelorum ex parte rerum quas cognoscunt. Et 1. De cognitione rerum immaterialium. 2. De cognitione rerum materialium. - Circa primum quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum angelus cognoscat seipsum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia angelus, cum sit immaterialis, est quaedam forma subsistens, et per hoc intelligibilis in actu. Unde sequitur quod per suam formam, quae est sua substantia, seipsum intelligat.

Art. II. - *Utrum unus angelus alium cognoscat.*

RESP. AFF. - *Scil.*: per speciem a Deo impressam.

R. EST: quia, sicut Augustinus dicit (Super Genes. ad lit. lib. ii, c. 8), ea quae in Verbo Dei ab aeterno praeextiterunt, dupliciter ab eo fluxerunt: uno modo in intellectum angelicum; scil. per species a Deo impressas, in esse intellectuale; alio modo ut subsisterent in propriis naturis. In Verbo autem Dei extiterunt ab aeterno non solum rationes rerum corporalium, sed etiam rationes omnium spiritualium creaturarum. Per hujusmodi species impressas angelus tam creaturas corporales quam spirituales cognoscit.

Art. III. - *Utrum angeli per sua naturalia Deum cognoscere possint.*

RESP. AFF. - *Scil.*: per sua naturalia angeli possunt de Deo aliquam cognitionem habere.

R. EST: quia imago Dei est in ipsa natura angeli impressa. Unde per suam essentiam angelus,

quasi in speculo, Deum cognoscit. Non tamen ipsam essentiam Dei videt*; quia nulla similitudo creata est sufficiens ad repraesentandam divinam essentiam.

QUAESTIO LVII

De angelorum cognitione respectu rerum materialium

Deinde quaeritur de his materialibus quae ab angelis cognoscuntur. Et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum angeli cognoscant res materiales.*

RESP. AFF. - *Scil.*: modo perfectiori et simplici.

R. EST: quia omnia materialia in ipsis angelis, per suas intelligibiles species, praeexistunt; simplicius quidem et immaterialius quam in ipsis rebus, quia sunt Deo propinquiores et similiores.

Art. II. - *Utrum angelus cognoscat singularia.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia angeli habent providentiam et administrationem singularium, ut ex Sacra Scriptura patet.

SECUNDA R. EST: quia inconueniens est dicere quod homo quacumque sua potentia cognoscat aliquid quod angelus per unam vim suam cognoscitivam non cognoscat.

NOTANDUM: Quantum ad modum quo intellectus angeli singularia cognoscit, hoc est notandum, quod «sicut Deus per essentiam suam, per quam omnia causat, est similitudo omnium, et per eam omnia cognoscit non solum quantum ad naturas universales, sed etiam quantum ad singularitatem: ita angeli per species a Deo inditas (q. praec.

* Loquimur hic de cognitione angelorum naturali.

art. 2) cognoscunt res non solum quantum ad naturam universalem, sed etiam secundum earum singularitatem; inquantum sunt quaedam repraesentationes multiplicatae illius unice et simplicis essentiae (Dei). - Cognoscunt autem singularia per formas universales, quae tamen sunt similitudines rerum, et quantum ad principia universalis, et quantum ad individuationis principia (Ad 3m).

Art. III. - Utrum angeli cognoscant futura.

RESP. NEG. - *Scil.:* a) futura in seipsis non cognoscuntur ab angelis, vel a quolibet intellectu creato; b) cognoscunt tamen angeli futura in suis causis sive necessariis (et hic cognoscunt ea per certitudinem), sive ut in pluribus accidunt (et hic cognoscunt ea per coniecturam): quae vero proveniunt ex causis suis ut in paucioribus, penitus sunt ignota, sicut casualia et fortuita.

R. PRIMI EST: quia angelicus intellectus, et quilibet intellectus creatus, deficit ab aeternitate divina, in qua futura in seipsis cognoscuntur, sicut praesentia.

R. SECUNDI EST: quia in causis suis futura cognoscuntur per scientiam.

NOTANDUM: Licet species quae sunt in intellectu angeli, quantum est de se, aequaliter se habeant ad praesentia, praeterita, et futura; tamen praesentia, praeterita et futura, non aequaliter se habent ad species; quia ea quae praesentia sunt, habent naturam per quam assimilantur speciebus quae sunt in mente angeli, et sic per eas cognosci possunt (in actu secundo). Sed quae futura sunt, nondum habent naturam per quam illis assimilantur; unde per eas cognosci non possunt (nisi in actu primo, prout scil. species habent virtutem repraesentativam illorum) (Ad 3m).

Art. IV. - Utrum angeli cognoscant cogitationes cordium.

RESP. NEG. - *Scil.:* angeli non cognoscunt cogitationes prout sunt in intellectu, et affectio-

nes prout sunt in voluntate; sic a solo Deo cognoscuntur; sed cognoscunt cogitationes hominum in suis effectibus.

R. PRIMI EST: quia voluntas rationalis creaturae soli Deo subjacet et ipse solus in ea operari potest; qui est principale eius objectum ut ultimus finis; prout infra magis patebit (q. lxiii, art. 1, et q. cv, art. 5).

R. SECUNDI EST: quia sic cogitationes etiam ab hominibus cognosci possunt, ut patet.

Art. V. - Utrum angeli cognoscant mysteria gratiae.

RESP. NEG. - *Scil.:* Angeli non cognoscunt mysteria gratiae cognitione naturali; cognoscunt ea tamen cognitione quae eos beatos facit, non quidem omnia mysteria, nec aequaliter omnes.

R. EST: quia cognitione naturali angeli cognoscunt res tum per essentiam suam, tum per species innatas; mysteria autem gratiae ex sola Dei voluntate dependent. Ea autem quae a sola voluntate dependent non cognoscuntur nisi a Deo. Visione beatifica cognoscunt in Verbo ea mysteria gratiae quae Deus voluerit eis revelare, secundum gradum perfectionis eorum, et secundum quod eorum officiis congruit.

QUAESTIO LVIII

De modo cognitionis angelicae

Post haec considerandum est de modo angelicae cognitionis. Et circa hoc quaerentur septem:

Art. I. - Utrum intellectus angeli quandoque sit in potentia, quandoque in actu.

RESP. NEG. - *Scil.:* intellectus angeli quoad actum primum suae cognitionis naturalis nunquam est in potentia; est tamen in potentia quoad actum secundum.

R. EST: quia caelestes intellectus non habent aliquam intelligibilem potentiam quae non sit totaliter completa per species intelligibiles eis connaturales. Tamen non omnia quae naturali cognitione cognoscunt, semper actu considerant.

NOTANDUM: Intellectus angeli est etiam in potentia ad ea quae eis divinitus revelantur. Sed quantum ad cognitionem Verbi, et eorum quae in Verbo videt, nunquam hoc modo est in potentia (nisi quoad ea quae causaliter in Verbo videt); in hac enim visione eorum beatitudo consistit (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum angelus simul possit multa intelligere.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Ea cognitione qua angeli cognoscunt res per species innatas, possunt intelligere simul omnia illa, quae una specie cognoscuntur, non autem illa quae diversis.

R. EST: quia quaecumque per unam speciem intelligibilem cognosci possunt, cognoscuntur ut unum intelligibile, et ideo simul, prout sunt unum in toto; quae vero per diversas species intelligibiles cognoscuntur, ut diversa intelligibilia capiuntur. In Verbo autem et per Verbum omnia cognoscunt una intelligibili specie, quae est essentia divina.

Art. III. - *Utrum angelus cognoscat discurrendo.*

RESP. NEG. - R. EST: quia statim in illis quae primo naturaliter cognoscunt, inspiciunt omnia quaecumque in eis cognosci possunt; ideoque *intellectuales dicuntur.*

NOTANDUM: Animae humanae, quae veritatis notitiam per quemdam discursum acquirunt, *rationales* vocantur. Quod quidem contingit ex debilitate intellectualis luminis in eis. Si enim haberent plenitudinem intellectualis luminis, sicut angeli, statim in primo aspectu principiorum totam virtutem eorum comprehenderent, intuendo, quidquid ex eis syllogizari posset (In corp.).

Art. IV. - *Utrum angeli intelligant componendo et dividendo.*

RESP. NEG. - R. EST: quia, cum in angelo sit lumen intellectuale perfectum - cum sit «speculum purum et clarissimum» (Dionysius in De Div. Nom. c. 4) - statim in apprehensione quidditatis subjecti habet notitiam de omnibus quae possunt attribui subjecto, vel removeri ab eo.

NOTANDUM: Per ratiocinium comparatur conclusio ad principium; per compositionem et divisionem comparatur praedicatum ad subjectum (In princ. art.).

Art. V. - *Utrum in intellectu angeli possit esse falsitas.*

RESP. NEG. - *Scil.:* In intellectu alicujus angeli non potest esse *per se* falsitas, aut error, aut deceptio; sed *per accidens* contingit, alio tamen modo quam in nobis.

R. EST: quia nos componendo et dividendo *quandoque* ad intellectum quidditatis pervenimus; sed angeli per *quod quid est* rei, cognoscunt omnes enuntiationes ad illam rem pertinentes. Quoad supernaturalia daemones decipiuntur, quia per voluntatem perversam subducentes intellectum a divina sapientia, absolute interdum de rebus iudicant secundum naturalem conditionem. Angeli autem boni, etiam quoad supernaturalia non possunt habere falsitatem; quia habentes rectam voluntatem, per cognitionem quidditatis rei non iudicant de his quae supernaturaliter ad rem pertinent, nisi salva ordinatione divina. Unde in eis, secundum hoc, non potest esse falsitas vel error neque *per accidens.*

NOTANDUM: Intellectus, ejus *quod quid est*, semper est verus, nisi *per accidens*, secundum quod indebite ordinatur ad aliquam compositionem, vel divisionem (In fine art.).

Art. VI. – *Utrum in angelis sit cognitio matutina et vespertina.*

RESP. AFF. – R. EST: quia, ut Augustinus dicit, (Super Gen. ad litt. 1. iv, cap. 22 et 31; De Civ. Dei, lib. xii, cap. 7 et 20), in angelis est cognitio ipsius primordialis esse rerum, secundum quod res sunt in Verbo; et cognitio ipsius esse rei creatae, secundum quod in propria natura consistit. Nam esse rerum fluit a Verbo sicut a quodam primordiali principio; et hic effluxus terminatur ad esse rerum quod in propria natura habent.

Art. VII. – *Utrum una sit cognitio matutina et vespertina.*

RESP. NEG. – *Scil.* : si cognitio vespertina dicatur secundum quod angeli cognoscunt esse rerum quod habent in propria natura per formas innatas.

R. EST: quia sic per aliud medium cognoscunt esse rerum, quam videndo Verbum, in quo cognitio matutina consistit, et ita videtur intelligere Augustinus cum unam (matutinam) ponit imperfectam respectu alterius. – Si vero dicatur cognitio vespertina secundum quod angeli cognoscunt in ipso Verbo esse quod res habent in propria natura, sic una et eadem secundum essentiam est cognitio vespertina et matutina, differunt solum secundum cognita.

QUAESTIO LIX

De voluntate angelorum

Consequenter considerandum est de his quae pertinent ad voluntatem angelorum. Et primo considerabimus de ipsa voluntate; secundo, de motu ejus, qui est amor, sive dilectio. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum in angelis sit voluntas.*

RESP. AFF. – R. EST: quia cum angeli per intellectum cognoscant universalem rationem boni, manifestum est quod in eis sit voluntas, quae est inclinatio in ipsum universale bonum.

Art. II. – *Utrum in angelis voluntas differat ab intellectu.*

RESP. AFF. – *Scil.* : in angelo voluntas differt ab ejus essentia, et ab ejus intellectu (vel etiam ab intellectu hominis).

R. PRIMI EST: quia ibi solum est idem essentia et voluntas, ubi totaliter bonum continetur in essentia volentis; scil. in Deo, qui nihil vult extra se, nisi ratione suae bonitatis.

R. SECUNDI EST: quia alterius virtutis est quod aliquid habeat in se quod est extra se, et quod ipsum tendat in rem exteriorem. Primum habetur per intellectum; secundum per voluntatem.

Art. III. – *Utrum in angelis sit liberum arbitrium.*

RESP. AFF. – *Scil.* : excellentius quam in hominibus.

R. EST: quia angeli cognoscunt universalem rationem boni, ex qua possunt iudicare hoc vel illud esse bonum.

Art. IV. – *Utrum in angelis sit irascibilis et concupiscibilis.*

RESP. NEG. – quia in angelis non est nisi appetitus intellectivus, cujus objectum formale est bonum secundum communem rationem, non vero quoddam particulare bonum. Consequenter eorum appetitus remanet indivisus, et vocatur voluntas. – Ea autem quae de angelis dicuntur quoad irascibilem et concupiscibilem, metaphoricè tantum dicuntur, sicut quando Deo attribuantur, propter similitudinem effectus. (Ad 1m.).

QUAESTIO LX

De amore seu dilectione angelorum

Deinde considerandum est de actu voluntatis qui est amor, sive dilectio. Nam omnis actus appetitivae virtutis ex amore seu dilectione derivatur. - Et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum in angelis sit amor seu dilectio naturalis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omnis natura (seu essentia) habet aliquam inclinationem, quae est appetitus naturalis seu amor. In natura intellectuali haec inclinatio naturalis est secundum voluntatem.

NOTANDUM: Sicut cognitio naturalis semper est vera, ita dilectio naturalis semper est recta; cum amor naturalis nihil aliud sit quam inclinatio naturae indita ab auctore naturae (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum in angelis sit dilectio electiva.*

RESP. AFF. - *Scil.*: cum natura intellectualis in angelis sit perfecta et inveniatur in eis sola cognitio naturalis non autem ratiocinativa, tamen est in eis dilectio et naturalis et electiva.

R. EST: quia perfectio intellectus est quod habeat naturaliter omnia intelligibilia; sed actus appetitivae virtutis est *ad res*: quarum quaedam sunt secundum se bona, et ideo secundum se appetibilia (dilectio naturalis); quaedam vero habent rationem bonitatis ex ordine ad aliud, et sunt appetibilia propter aliud (dilectio electiva).

Art. III. - *Utrum angelus diligat seipsum dilectione naturali et electiva.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non secundum idem, sed secundum diversa.

R. EST: quia angelus (sicut et homo) naturaliter appetit suum bonum, quod est sua perfectio; et desiderat aliquod bonum per electionem.

Art. IV. - *Utrum unus angelus naturali dilectione diligat alium sicut seipsum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in quantum convenit cum eo in natura.

R. EST: quia unumquodque naturaliter diligit id quod est unum sibi unione naturali. Id autem quod est unum cum aliquo genere, vel specie est unum per naturam.

NOTANDUM: *Ly sicut* non designat aequalitatem, sed similitudinem: sicut enim aliquis seipsum diligit in quantum vult sibi bonum, ita alium diligit in quantum vult bonum ejus (Ad 2m).

Art. V. - *Utrum angelus naturali dilectione diligat Deum plus quam seipsum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia unumquodque in rebus naturalibus, quod, secundum naturam hoc ipsum quod est, alterius est, principalius et magis inclinatur in id cuius est, quam in seipsum; secus naturalis dilectio esset perversa et destructiva.

QUAESTIO LXI

De productione angelorum in esse

Post ea quae praemissa sunt de natura angelorum, et cognitione et voluntate eorum, restat considerandum de eorum creatione, sive universaliter de eorum exordio. Et haec consideratio est tripartita. Nam, 1. Considerabimus quomodo producti sunt in esse naturae. - 2. Quomodo perfecti sunt in gratia vel gloria. - 3. Quomodo aliqui ex eis facti sunt mali. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum angeli habeant causam sui esse.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum in omnibus, praeter Deum, differt essentia rei et esse ejus, necesse est omnia esse per participationem, scil. ab eo quod est per essentiam, quod est solus Deus. (Q. 3, art. 4).

Art. II. - *Utrum Angelus sit productus a Deo ab aeterno.*

RESP. NEG. - R. EST: quia, ut fides catholica indubitanter tenet, solus Deus Pater, et Filius et Spiritus Sanctus est ab aeterno.

Art. III. - *Utrum angeli sint creati ante mundum corporeum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* probabilior videtur esse illa sanctorum patrum sententia quae tenet, quod angeli simul cum creatura corporea sunt creati.

R. EST: quia angeli non constituunt per se unum universum, sed tam ipsi quam creatura corporea in constitutionem unius universi conveniunt.

Art. IV. - *Utrum angeli sint creati in caelo empyreo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* in supremo caelo super creaturas corporeas.

R. EST: quia cum angeli cum creaturis corporalibus unum universum constituunt, ad creaturas corporales ordinem habent, et ipsis praesident.

QUAESTIO LXII

De perfectione angelorum in esse gratiae et gloriae

Consequenter investigandum est quomodo angeli facti sunt in esse gratiae, vel gloriae. - Et circa hoc quaeruntur novem;

Art. I. - *Utrum angeli fuerint in sua creatione beati.*

RESP. NEG. - *Scil.:* angeli in sua creatione non fuerunt beati beatitudine supernaturali, sed fuerunt beati beatitudine naturali.

R. PRIMI EST: quia beatitudo supernaturalis, seu ultima beatitudo, qua *videbimus Deum sicuti est*, excedit facultatem naturae (etiam angelorum). - (q. xii, art. 4, et q. xiii, art. 1).

R. SECUNDI EST: quia perfectio naturalis non acquiritur ab angelo per aliquem motum discursivum, sed statim ei adest propter suae naturae dignitatem (q. xviii, art. 3 et 4).

NOTANDUM: Beatitudo naturalis est ultima perfectio rationalis (in homine), vel intellectualis (in angelo), et consistit (sec. Aristotelem) in perfectissima hominis contemplatione, qua optimum intelligibile, quod est Deus, contemplari potest in hac vita (In corp.).

Art. II. - *Utrum angelus indiguerit gratia ad hoc quod converteretur in Deum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia videre Deum per essentiam, in quo ultima beatitudo consistit, est supra naturam cuiuslibet intellectus creati. Voluntas autem, quae intellectum sequitur, ad id quod est supra naturam ferri non potest, nisi ab aliquo alio supernaturali principio adiuta. (Q. xii, art. 4 et 5).

Art. III. - *Utrum angeli sint creati in gratia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* probabilius, et magis dictis sanctorum consonum.

R. EST: quia secundum Augustinum (Super Gen. ad Litt., l. viii, c. iii), sicut ponitur quod statim in prima creatione corporalis creaturae, inditae sunt ei seminales rationes omnium naturalium effectuum; ita conveniens fuit quod statim a principio sint angeli creati in gratia, quae *semen Dei* nominatur.

Art. IV. - *Utrum Angelus beatus suam beatitudinem meruerit.*

RESP. AFF. - quia, cum beatitudo (ultima) excedat naturam angelicam, operatio angeli non est factiva beatitudinem, sed per gratiam ducit ad finem, seu beatitudinem, quae proinde ex dono (Dei) expectatur.

Art. V. - *Utrum angelus statim post unum actum meriti beatitudinem habuerit.*

RESP. AFF. - *Scil.:* angelus, post primum actum charitatis, quo beatitudinem meruit, statim beatus fuit.

R. EST: quia gratia perficit naturam secundum modum naturae; proprium autem naturae angelicae est ut perfectionem non per discursum acquirat, sed per naturam statim habeat. Sic igitur, in ordine gratiae et gloriae: statim post unum actum charitatis informatum angelus beatus fuit.

Art. VI. - *Utrum angeli sint consecuti gratiam et gloriam secundum quantitatem suorum naturalium.*

RESP. AFF. - PRIMA R. est ex parte ipsius Dei: quia sicut natura angelica facta est a Deo ad gratiam et beatitudinem consequendam; ita etiam, secundum Dei sapientiam, gradus naturae angelicae ad diversos gradus gratiae et gloriae ordinari videntur.

SECUNDA R. est ex parte ipsius angeli: quia quando non est aliquid quod retardet, aut impediatur, natura secundum totam suam virtutem movetur. Et ideo rationabile est quod angeli qui meliorem naturam habuerunt, etiam fortius et efficacius ad Deum sint conversi. Secundum autem intensionem conversionis in Deum datur major gratia et gloria.

Art. VII. - *Utrum in angelis beatis remaneat cognitio et dilectio naturalis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia natura comparatur ad beatitudinem, sicut primum ad secundum: semper autem oportet salvari primum in secundo; et sic in actu beatitudinis salvatur actus naturae, prout iste ad illum ordinatur.

Art. VIII. - *Utrum angelus beatus peccare possit.*

RESP. NEG. - R. EST: quia sic se habet angelus videns Deum ad ipsum (Deum), sicut se habet quicumque non videns Deum, ad communem rationem boni. Impossibile est autem quod aliquis quidquam velit, vel operetur, nisi attendens ad bonum; vel quod velit divertere a bono, in quantum huiusmodi. Angelus igitur beatus non potest velle vel agere, nisi attendens ad Deum.

Art. IX. - *Utrum angeli beati in beatitudine possint proficere.*

RESP. NEG. - R. EST: quia angeli beati iam consecuti sunt finem, seu gradum beatitudinis, ad quem ordinati sunt ex intentione Motoris, seu ex praedestinatione Dei.

NOTANDUM: Gaudium accidentale angelorum de salute eorum qui per ipsorum ministerium salvantur augeri potest usque ad diem iudicii. Praedictum tamen gaudium magis acquirunt ex virtute beatitudinis quam illud mereantur (Ad 3m).

QUAESTIO LXIII

De angelorum malitia quoad culpam

Deinde considerandum est quomodo angeli facti sunt mali. Et primo quantum ad malum culpae. Secundo, quantum ad malum poenae. Circa primum quaeruntur novem:

Art. I. - *Utrum malum culpae possit esse in angelis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sola voluntas divina est regula sui actus, quae ad superiorem finem non ordinatur. Omnis autem voluntas cuiuslibet creaturae rectitudinem in suo actu non habet, nisi secundum quod regulatur a voluntate divina, secundum quam potest esse rectam vel non rectam.

NOTANDUM: Angelus non peccavit ex ignorantia, sed ex absentia considerationis eorum quae considerare debebat; quia convertit se per liberum arbitrium ad proprium bonum (ad excellentiam propriam), absque ordine ad regulam divinae voluntatis (Ad 4m).

Art. II. - *Utrum in angelis possit esse tantum peccatum superbiae et invidiae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in spiritualibus bonis non potest esse peccatum, dum aliquis ad ea (bona) afficitur, nisi per hoc quod in tali affectu superioris regula non servatur. - Post peccatum superbiae autem consecutum est in angelo peccatum invidiae; secundum quod de bono hominis doluit, et etiam de excellentia divina, secundum quod ea Deus contra voluntatem ipsius diaboli utitur in gloriam divinam.

NOTANDUM: Sub superbia et invidia, prout in daemonibus ponuntur, comprehenduntur omnia peccata quae ab illis derivantur (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum diabolus appetierit esse ut Deus.*

RESP. AFF. - *Scil.* : absque omni dubio angelus peccavit appetendo esse ut Deus: non quidem per aequiparantiam, sed per similitudinem.

R. PRIMI EST: quia esse ut Deus per aequiparantiam scivit angelus esse impossibile naturali cognitione; et insuper, inest unicuique naturale desiderium ad conservandum suum esse, quod non conservaretur si transmutaretur in alteram naturam.

R. SECUNDI EST: quia appetiit ut finem ultimum beatitudinis id ad quod virtute suae naturae poterat pervenire, avertens suum appetitum a beatitudine supernaturali, quae est ex gratia Dei. - Vel si appetiit ut ultimum finem illam Dei similitudinem quae datur ex gratia, voluit hoc habere per virtutem suae naturae, non ex divino auxilio secundum Dei dispositionem.

NOTANDUM: Diabolus non appetiit esse ut Deus ut ei assimilaretur quantum ad hoc quod est nulli subesse *simpliciter*; quia sic suum non esse appeteret, cum nulla creatura esse possit, nisi per hoc quod sub Deo esse participat (In corp. art.).

Art. IV. - *Utrum aliqui daemones sint naturaliter mali.*

RESP. NEG. - *Scil.* : cum daemones sint substantiae intellectuales, nullo modo possunt habere inclinationem *naturalem* in aliquod quodcumque malum.

R. EST: quia quaelibet natura intellectualis habet ordinem in bonum universale, quod potest apprehendere, et quod est obiectum voluntatis; id enim cuius natura ordinatur in bonum secundum communem boni rationem, hoc secundum suam naturam non potest tendere in aliquod malum, quia malum coniungitur bono particulari, non vero bono universali.

Art. V. - *Utrum diabolus fuerit malus in primo instanti suae creationis per culpam propriae voluntatis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia illa operatio quae simul incipit cum esse rei, est ei ab agente a quo habet esse. Deus autem, a quo angelus habet esse, non potest esse causa defectiva, seu peccati.

Art. VI. - *Utrum aliqua mora fuerit inter creationem et lapsum angeli.*

RESP. NEG. - *Scil.* : circa hoc est duplex opinio; sed probabilior et Sanctorum dictis magis con-

sonans est quod statim post primum instans suae creationis diabolus peccaverit.

R. EST: quia cum angeli (iam in gratia creati) per unum actum meritorium ad beatitudinem perveniant (q. lxii, art. 5), diabolus, nisi statim impedimentum praestitisset peccando, post primum instans beatitudinem accepisset.

NOTANDUM: Si vero ponatur quod angelus in gratia creatus non fuerit, vel quod in primo instanti actum liberi arbitrii non potuerit habere, nihil prohibet aliquam moram fuisse inter creationem et lapsum (In fine art.).

Art. VII. - *Utrum angelus supremus inter peccantes fuerit supremus inter omnes.*

RESP. AFF. - *Scil.*: si consideratur non pronitas ad peccandum, sed motivum ad peccandum.

R. EST: quia pronitas ad peccandum magis invenitur in inferioribus quam in superioribus creaturis intellectualibus; sed excellentia, quae motivum fuit superbiae diaboli, maior fuit in superioribus; et ideo ille qui peccavit fuit superior inter omnes, non enim angeli peccaverunt ex aliqua pronitate, sed ex solo libero arbitrio: potuit tamen etiam in principe inferiorum angelorum esse aliquod motivum ad peccandum.

Art. VIII. - *Utrum peccatum primi angeli fuerit aliis causa peccandi.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non cogens, sed quasi exhortatione inducens.

R. EST: quia omnes daemones illi supremo subduntur, ut ex dicto Domini manifeste apparet: «*Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus*». (Mt. xxv, 41). - *A quo autem quis superatus est, huic servus addictus est.* (II Pet. ii, 19). Sublato tempore locutionis, et deliberationis, quod in nobis requiritur, et quod in angelis locum non habet, in eodem instanti,

in quo primus angelus suam affectionem intelligibili locutione expressit, possibile fuit aliis in eam consentire.

Art. IX. - *Utrum tot peccaverunt, quot permanserunt.*

RESP. NEG. - *Scil.*: plures permanserunt de angelis quam peccaverunt.

R. EST: quia quae contra naturam fiunt, ut in paucioribus accidunt; natura enim consequitur suum effectum, vel semper, vel ut in pluribus. - Quoad comparationem cum hominibus non est similis ratio, quia in angelis non est nisi natura intellectualis.

QUAESTIO LXIV

De poena daemonum

Consequenter quaeritur de poena daemonum. - Et circa hoc quatuor:

Art. I. - *Utrum intellectus daemonis sit obtenebratus per privationem cognitionis omnis veritatis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) naturalis cognitio in daemone non est diminuta; b) cognitio speculativa per gratiam diminuta est, sed non totaliter ablata; c) cognitio affectiva per gratiam est totaliter ablata.

R. PRIMI EST: quia propter simplicitatem suae substantiae, a natura angeli, aliquid subtrahi non potest.

R. SECUNDI EST: quia de secretis divinis tantum revelatur eis, quantum oportet, vel mediantibus angelis, vel per aliqua temporalia divinae virtutis effecta.

R. TERTII EST: quia cognitio affectiva per gratiam est producens amorem Dei, quo daemones totaliter privati sunt.

Art. II. – *Utrum voluntas daemonum sit obstinata in malo.*

RESP. AFF. – *Scil.:* non ex gravitate culpa, sed ex conditione naturae seu status.

R. EST: quia angelus apprehendit immobiliter per intellectum, (sicut et nos immobiliter apprehendimus prima principia, quorum est intellectus). Unde voluntas angeli fixe et immobiliter adhaeret.

NOTANDUM: De obstinatione hominum damnatorum dicitur infra (q. xcvi, art. 3).

Art. III. – *Utrum dolor sit in daemonibus.*

RESP. AFF. – *Scil.:* non ut passio; sed secundum quod nominant simplices actus voluntatis.

R. EST: quia dolor, secundum quod significat simplicem actum voluntatis, nihil aliud est quam renisus voluntatis ad id quod est, vel non est. Patet enim quod daemones multa vellent non esse, quae sunt, et esse, quae non sunt. De ratione autem poenae precipue est quod voluntati repugnet. – De malo culpa autem daemon, cum perversae sit voluntatis et obstinatae, non dolet. (Ad 3m). Dolere vero de malo poenae, vel de malo culpa propter poenam, attestatur bonitati naturae (Ad 3m).

Art. IV. – *Utrum aer iste sit locus poenalis daemonum.*

RESP. AFF. – *Scil.:* non ratione suae culpa, sed ratione exercitationis humanae in bonum, secundum providentiam divinam.

R. EST: quia ratione culpa locus poenalis daemonum est infernus, ubi iam nunc aliqui eorum sunt ad torquendum eos quos ad malum induxerunt, et ubi omnes erunt post diem iudicii; bonum autem hominis procuratur etiam modo indirecto per divinam providentiam dum aliquis,

impugnatus, exercetur per impugnationem contrarii. Et hanc procurationem boni humani conveniens fuit per malos angelos fieri, ne totaliter post peccatum ab utilitate naturalis ordinis exciderent.

NOTANDUM: Aer est locus poenalis angelo non quasi afficiens alternando naturam, sed quasi afficiens voluntatem contristando: dum angelus apprehendit se esse in loco non convenienti suae voluntati (Ad 1m). – Licet daemones non actu alligentur gehennali igni, dum sunt in aere isto caliginoso, tamen ex hoc ipso quod sciunt illam alligationem sibi deberi, eorum poena non diminuitur (Ad 3m).

DE CREATURA PURE CORPORALI *

Post considerationem spiritualis creaturae considerandum est de creatura corporali. In cuius productione tria opera Scriptura commemorat; scilicet opus creationis, cum dicitur: *In principio creavit Deus coelum et terram*, etc. Opus distinctionis, cum dicitur: *Divisit lucem a tenebris; et aquas quae sunt supra firmamentum, ab aquis quae sunt sub firmamento*. Et opus ornatus, cum dicitur: *Fiant luminaria in firmamento*, etc. Primo ergo considerandum est de opere creationis; secundo, de opere distinctionis; tertio, de opere ornatus.

QUAESTIO LXV

De opere creationis creaturae corporalis

Art. I. – *Utrum creatura corporalis sit a Deo.*

RESP. AFF. – *Scil.:* etiam creatura corporalis est a bono Deo, et non a malo principio, sicut quidam haeretici posuerunt.

* Vide « Divisionem schematicam », Tab. VI.

R. EST: quia quodcumque in diversis invenitur aliquid unum, oportet quod illa diversa illud unum ab aliqua una causa recipiant. Esse autem communiter invenitur in omnibus rebus quantumcumque diversis. Necesse est ergo esse unum essendi principium, a quo esse habeant quaecumque sunt quocumque modo; sive sint invisibilia et spiritualia, sive sint visibilia et corporalia.

NOTANDUM: Omnes creaturae Dei secundum aliquid in aeternum perseverant, ad minus secundum materiam; quia creaturae nunquam in nihilum rediguntur, etiamsi sint corruptibiles (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum creatura corporalis sit facta propter Dei bonitatem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* creatura corporalis facta est ex prima Dei intentione, et non ad poenam creaturae spiritualis peccantis, sicut Origenes posuit. (Periarch. lib. II, cap. 1 et 9).

R. EST: quia, narrata productione cujuslibet speciei creaturae corporalis, Scriptura subjungit: *Vidit Deus quod hoc esset bonum*, quasi diceret quod unumquodque ideo factum est, quia bonum est ipsum esse. - Insuper, totum universum cum singulis suis partibus ordinatur in Deum, sicut in finem; inquantum in eis per quamdam imitationem divina bonitas repraesentatur ad gloriam Dei. Unde divina bonitas est finis omnium corporalium.

Art. III. - *Utrum creatura corporalis sit producta a Deo mediantibus angelis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* nihil potest aliquid creare nisi solus Deus, qui est prima causa.

R. EST: quia quanto aliquid est magis substratum, tanto a superiori causa directe procedit. Id ergo quod est primo substratum in omnibus, i. e. esse, proprie pertinet ad causalitatem primae causae.

Art. IV. - *Utrum formae corporum sint ab angelis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* formae corporales causantur, non quasi influxae ab aliqua immateriali forma, sive a forma subsistendi (sicut Plato dicebat), sive a forma in aliquo intellectu separato existens (sicut Avicenna docebat), sed quasi materia reducta de potentia in actum ab aliquo agente composito.

R. EST: quia id quod proprie fit, est compositum; formae autem non habent esse, sed composita habent esse per eas; formae enim non generantur neque corrompuntur, sed composita. - In prima autem corporalis creaturae productione non consideratur aliqua transmutatio de potentia in actum. Et ideo formae corporales, quas in prima productione corpora habuerunt, sunt immediate a Deo productae, cui soli ad nutum obedit materia tanquam propriae causae.

QUAESTIO LXVI

De ordine creationis ad distinctionem

Deinde considerandum est de opere distinctionis. Et primo considerandum est de ordine creationis ad distinctionem; secundo, de ipsa distinctione secundum se. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum informitas materiae tempore praecesserit formationem ipsius.*

RESP. NEG. - *Scil.:* accipiendo informitatem pro carentia omnis formae.

R. EST: quia dicere materiam praecedere sine forma, est dicere ens actu sine actu; quod implicat contradictionem.

NOTANDUM: Nec admittit S. Thomas quod materia fuerit creata sub una forma communi; quia sic sequentes formae essent accidentia, secundum

quae non attenditur generatio, sed alteratio. Unde, inquit, oportet dicere, quod materia prima neque fuit creata omnino sine forma, neque sub forma una communi, sed sub formis distinctis. - Formatio quae formositatem seu decorem materiae significat, habetur, secundum Gen. ad litt., per creationem lucis, per discoopertionem terrae ab aquis, et per creationem herbarum et plantarum, etc. (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum una sit materia informis omnium corporalium.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non est una materia corporalium corruptibilium et corporalium incorruptibilium sive caelestium.

R. EST: quia supposito quod nulla forma quae sit in corpore corruptibili, remaneat ut substrata generationi et corruptioni, sequitur de necessitate quod non sit eadem materia corporum per naturam corruptibilium et incorruptibilium. Secus enim materia erit simul sub forma et privatione.

NOTANDUM: Ut omnes sciunt, opiniones de rebus physicis et astronomicis tempore S. Doctoris erant aliae quam illae quae hodie progressu istarum scientiarum habemus. Principia tamen metaphysica semper invariabilia et inconcussibilia remanent.

Art. III. - *Utrum caelum empyreum sit concreatum materiae informi.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Caelum empyreum, si est aliquid, quod est igneum non ab ardore, sed a splendore, fuit concreatum materiae informi, quae est illa, quae decorem et ornatum suum nondum habet.

R. EST: quia sicut spiritualis gloria inchoata est ab ipso mundi principio, in beatitudine angelorum, quorum aequalitas sanctis promittitur; ita conveniens fuit ut etiam a principio, corporalis gloria inchoaretur in aliquo corpore, quod etiam a principio fuerit absque servitute corruptionis,

et mutabilitatis, et totaliter lucidum; sicut tota creatura corporalis expectatur post resurrectionem futura.

Art. IV. - *Utrum tempus sit concreatum materiae informi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, secundum Augustinum (Confess. l. xii, cap. 12) materia informis (et natura angelica) praecedat formationem (i. e. ornatum et decorem materiae) non duratione, sed origine seu natura. Alii Sancti durationem ponunt inter informitatem materiae et ejus formationem, et secundum hanc opinionem tempus prius fuit informatum, deinde formatum et distinctum per diem et noctem (Ad 2m.).

QUAESTIO LXVII

De opere distinctionis secundum se

Consequenter considerandum est de opere distinctionis secundum se. Et primo de opere primae diei; secundo, de opere secundae diei; tertio, de opere tertiae diei. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum lux proprie in spiritualibus dicatur.*

RESP. NEG. - *Scil.*: si hoc nomen accipiatur secundum suam primam impositionem; si autem accipiatur secundum usum loquentium, sic proprie dicitur in spiritualibus.

R. EST: quia nomen lucis primo est insitutum ad significandum id quod facit manifestationem in sensu visus; in usu autem loquentium est ad omnem manifestationem extensum: sicut dicitur de nomine *visionis*, quae de sensu visus accipitur et de intellectu.

Art. II. - *Utrum lux sit corpus.*

RESP. NEG. - PRIMA R. EST: quia secus est possibile duo corpora esse in eodem loco.

SECUNDA R. EST: quia impossibile est corpus moveri in instanti.

TERTIA R. EST: quia secus etiam tenebrae essent corpus, scil. generatum ex corruptione luminis.

NOTANDUM: Haec questio de natura lucis, sicut illa de natura physica materiae etiam nostris temporibus adhuc valde agitata est. Physice tamen certum est, lux non moveri in instanti, et recte scimus velocitatem eius, scil. 300,000 Km. per primum secundum. Est maxima velocitas quam super terram homo cognoscit; et, ut quidam physici maximae auctoritatis dicunt et mathematice probant, majorem hac velocitate non esse possibile in materia.

Art. III. - *Utrum lux sit qualitas.*

RESP. AFF. - *Scil.*: est qualitas activa consequens formam substantialem solis, vel cuiuscunque alterius corporis a se lucentis, si aliquod aliud tale est.

R. EST: quia lux non est substantia, neque habet esse intentionale, cum efficiat trasmutationes naturales; neque est forma substantialis solis, cum sit visibilis. Est ergo qualitas activa consequens formam substantialem solis, seu corporis lucentis, sicut calor est qualitas activa consequens formam substantialem ignis.

Art. IV. - *Utrum convenienter lucis productio in prima die ponatur.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia lux est forma primi corporis, i. e. informitas materiae per tenebras removetur per lucis productionem.

SECUNDA R. EST: quia lux est forma communior, communicant enim in ea inferiora corpora

cum superioribus: nam prius generatur vivum quam animal, et animal quam homo.

TERTIA R. EST: (Sancti Basili) quia per lucem omnia alia manifestantur.

QUARTA R. EST: quia dies non potest esse sine luce.

NOTANDUM: Sanctus Thomas non videtur admittere quod illa prima lux, ante solem creata, fuit quaedam nubes lucida; nec admittit quod ex illa nube formatum est corpus solis (quod hodie ab omnibus astronomis tenetur), considerabat enim solem tanquam incorruptibilem; sed dicit cum Dionysio, quod *illa lux* fuit lux solis, sed adhuc informis, quantum ad hoc quod iam erat substantia solis, et habebat virtutem illuminativam in communi; sed postmodum data est ei specialis et determinata virtus ad particulares effectus (Ad 2m).

QUAESTIO LXVIII

De opere secundae diei

Deinde considerandum est de opere secundae diei. - Circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum firmamentum sit factum secunda die.*

RESP. AFF. - *Scil.*: 1) si per firmamentum intelligatur illud in quo sunt sidera, et per *dies* successio temporis, tunc absolute concedi posset, secundum opinionem Empedoclis de compositione firmamenti, hoc esse factum secunda die. 2) Secundum opinionem Platonis de compositione firmamenti non est conveniens ipsum credatur factum secunda die secundum substantiam. 3) Multo minus secundum opinionem Aristotelis de compositione firmamenti poni potest quod firmamentum secundum suam substantiam sit productum secunda die, bene tamen, in utraque opinione, sec. ornatum.

R. PRIMI EST: quia secundum Empedoclem firmamentum est ex elementis compositum, et est indissolubile quia in ejus compositione non erat lis, sed amicitia tantum. Secundum hanc opinionem igitur salvatur quod ad opus creationis pertinet producere ipsam elementorum substantiam (etiam firmamenti); ad opus autem distinctionis et ornatus pertinet formare aliqua ex praeexistentibus elementis.

R. SECUNDI EST: quia Plato posuit quod firmamentum est ex elemento ignis compositum. Facere autem firmamentum secundum hoc, est producere elementum ignis; producti autem elementorum pertinet ad opus creationis, quia formae elementorum sunt quae primo adveniunt materiae.

R. TERTII EST: quia secundum Aristotelem, caelum non est de natura quatuor elementorum, sed est quintum corpus, seu quinta essentia, quae, quantum ad substantiae productionem ad opus creationis pertinet, i. e. ad primam diem.

Si autem per istos dies non designetur temporis successio sed solum ordo naturae, ut Augustinus vult, nihil prohibebit dicere, secundum quamcumque harum opinionum, formationem secundum substantiam firmamenti ad secundam diem pertinere.

Item, potest per firmamentum intelligi non illud in quo fixae sunt stellae, sed illa pars aëris, in quo condensantur nubes, et dicitur *firmamentum* propter spissitudinem aëris in parte illa. Et secundum hanc expositionem nihil repugnans sequitur cuicumque opinioni supra expositae.

NOTANDUM: Ut omnes hodie sciunt, illa famosa quatuor elementa non sunt vere simplicia, sed composita. Aqua, ex. gr., composita est ex oxygено et hydrogено secundum formulam chimiae H_2O . - Item, stellae non sunt fixae; sed solum propter

nimiam distantia a nobis, sic apparent: motus autem earum est velocissimus. Neque sunt incorruptibiles, sed formantur ex nebulis, et corrumpuntur per dissolutionem in fragmenta. De natura autem materiae intersiderealіs, seu de sic dicto ethere, nihil adhuc cum certitudine scientifica scimus; quidam enim etiam modernissimi, uti Einstien, existentiam ipsam ipsius negant.

Art. II. - *Utrum aquae sint supra firmamentum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sic habetur in sacra scriptura: (Deus) *divisit aquas quae erant supra firmamentum, ab his quae erant sub firmamentum.* (Gen. I, 7). Aquae istae autem sunt corporales, sed quales sint, oportet diversimode definire secundum diversam de firmamento sententiam.

Art. III. - *Utrum firmamentum dividat aquas ab aquis.*

RESP. AFF. - *Scil. :* sive per firmamentum intelligamus caelum in quo sunt sidera, sive spatium aeris nubilosum; convenienter dicitur quod firmamentum dividit aquas ab aquis, secundum quod per aquam materia informis significatur, vel secundum quod omnia corpora diaphana sub convenientia aquarum intelliguntur.

R. EST: quia caelum sidereum distinguit corpora inferiora diaphana a superioribus. Aer vero nubilosus distinguit superiorem aeris partem in qua generantur pluviae, et hujusmodi impressiones ab inferiori parte aeris, quae aquae connectitur et sub nomine aquarum intelligitur. - Sic S. Thomas, secundum scientiam temporis ejus quam de istis rebus habebat, explicabat Sacrae Scripturae textum: « *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis* » Gen. I. 6.

Art. IV. - *Utrum sit unum caelum tantum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia interpretes multa divisiones faciebant de spatio quas caelos voca-

bant, quarum principaliores sunt trium interpretationum; quandoque enim caelum dicitur proprie et naturaliter, quod comprehendit caelum empyreum, caelum aquaeum seu crystallinum, tertium caelum sidereum, cum ejus subdivisiones; - quandoque dicitur caelum per participationem alicujus proprietatis caelestis corporis; quod est illud spatium ab aquis usque ab orbem lunae; - tertio dicitur metaphorice seu spiritualiter.

QUAESTIO LXIX

De opere tertiae diei

Deinde considerandum est de opere tertiae diei. - Et circa hoc quaeruntur duo:

Art. I. - *Utrum aquarum congregatio convenienter dicatur facta tertia die.*

RESP. AFF. - *Scil.*; ex auctoritate Sacrae Scripturae (Gen. I, 9-13). Aliter tamen exponit S. Augustinus et aliter alii Sancti. S. Augustinus in istis operibus non ponit durationis ordinem, sed solum originis et naturae. Secundum ipsum, per hoc quod dicitur: *Congregentur aquae, et appareat arida*; intelligitur quod materie corporali impressa est forma substantialis aquae, per quam competit ipsi talis motus: et forma substantialis terrae per quam competit ei sic videri, et hoc pertinet ad tertiam diem; nam ad primam pertinet formatio supremae naturae, scil. spiritualis, per hoc quod dicitur lux facta; ad secundam pertinet formatio superiorum corporum, cum dicitur: *Fiat firmamentum*, per quod intelligitur impressio formae caelestis in materiam informem. - Alii autem Sancti ponunt ordinem durationis, et secundum tres dies habentur tres formationes

scil. formatio tenebrarum per lucem, formatio abyssi (aquae) per firmamentum, et formatio terrae per hoc quod discoperta est aquis, et facta est distinctio in infimo, quae dicitur terrae et maris.

Art. II. - *Utrum plantarum productio convenienter tertia die facta legatur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ut ex Sacra Scriptura habetur: *Protulit terra herbam virentem*. Et postea sequitur: *Factum est vespere et mane dies tertius*. (Gen. I., 12-13).

R. (convenientiae) **EST**: quia in tertia die informitas terrae removetur, quae informitas duplex est: una qua terra fuit invisibilis seu inanis, quia fuit aqua cooperta; alia qua terra fuit incomposita sive vacua, i. e. non habens debitum decorem. Prima informitas tollitur per congregationem aquarum; secunda vero per productionem plantarum, quae quodammodo terram vestient.

QUAESTIO LXX

De opere ornatus quantum ad quartam diem

Consequenter considerandum est de opere ornatus. Et primo de singulis diebus secundum se; secundo, de omnibus septem diebus in communi. - Circa primum ergo considerandum est de opere quartae diei; secundo, de opere quintae; tertio, de opere sextae; quarto, de his quae pertinent ad septimam diem. - Circa primum quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum luminaria debuerint produci quarta die.*

RESP. AFF. - Sufficit auctoritas Scripturae.

R. (convenientiae) **EST**: quia sicut prima die factum est caelum, et prima distinctio ad caelum

pertinet, ita ad caelum pertinere debet prima die ornatus, quae est quarta; ornatus autem caeli fit per luminaria.

NOTANDUM: Contra opinionem (scientificam) modernorum, qui soles (sunt autem multae soles) et stellas dicunt ex nebulis formatas sanctus Thomas dicit quod «in productione luminarium non discordat Augustinus ab aliis sanctis. Dicit enim luminaria esse facta in actu, non in virtute tantum. Non enim habet firmamentum virtutem productivam luminarium, sicut habet terra virtutem productivam plantarum. Unde Scriptura non dicit: *Producat firmamentum luminaria*; sicut dicit: *Germinet terra herbam virentem*». Admittit tamen S. D., quod materia luminariorum, ut lux corporalis, fuit prima die facta, sed fuit informis, quarta autem die formata est ad producendum determinatos effectus (ad 2). - Quoad sic dictas *stellas fixas* notat S. D., quod jam Ptolomaeus tenebat luminaria non esse fixa, sed «habent motum seorsum a motu sphaerarum»; et hanc opinionem videtur admittere S. D., cum Chrysostomo, contra Aristotelem, qui motus tantum admittit orbium; dicit enim S. D.: «secundum rei veritatem tamen motus luminarium sensu percipitur, non autem motus sphaerarum» (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum convenienter causa productionis luminarium describatur.*

RESP. AFF. - Ex auctoritate Scripturae.

R. (convenientiae) EST: quia Moyses, ut populum ab idololatria revocaret, illam solam causam tetigit, secundum quod luminaria sunt facta ad utilitatem hominum; scil. quantum ad visum: «*ut luceant in firmamento, et illuminent terram*»; ad vicissitudines temporum: *ut sint in tempora, et dies, et annos*; et ad opportunitatem negotiorum: *ut sint in signa*, scil. temporis pluviosi vel sereni, quae sunt apta diversis negotiis.

Art. III. - *Utrum luminaria caeli sint animata.*

RESP. NEG. - R. EST: quia operationes animae in luminaribus exerceri non possunt. Non ope-

rationes nutritivae, quia corpora caelestia sunt incorruptibilia per naturam; non operationes sensitivae, quia haec fiunt per tactum cum elementis, de quibus corpora caelestia non sunt composita; non operationes intellectuales, quia corpora caelestia carent sensibus, per quos phantasmata intellectui ministrantur. Potest anima solum motum super luminaria exercere, non quidem ut forma, sed per contactum virtutis; et secundum hoc, possunt dici animata *aequivoce*.

NOTANDUM: Ex hoc articulo S. Thomae evidenter patet quantus fuit antiquorum conatus, qui de natura corporum caelestium tantam erroneam opinionem habebant, ut ea quae de ipsis sensibus percipiuntur cum principiis fidei et philosophiae sanae conciliarent. Utinam illi magni ingenii homines scivissent, sicut nos hodie per scientiam positivam et per mathesim scimus, de corporibus istis caelestibus! Progressum certe in scientiis habuerimus haud parvum.

QUAESTIO LXXI

De opere quintae diei

Deinde considerandum est de opere quintae diei. Et videtur quod inconvenienter hoc opus describatur. Sed contra est: sufficit enim auctoritas Scripturae, quae sic dicit: «*Dixit etiam Deus: Producant aquae reptile animae viventis et volatile super terram sub firmamento caeli. Creavitque Deus cetera grandia et omnem animam viventem atque mutabilem quam produxerant aquae in species suas, et omne volatile secundum genus suum. Et vidit Deus quod esset bonum. Benedixitque eis dicens: Crescite et multiplicamini et replete aquas maris; avisque multiplicentur super terram. Et factum est vespere et mane dies quintus*».

R. (convenientiae) EST: quia haec secunda dies ornatus (quae est quinta), respondere debet illae secundae distinctionis, quae deputata est ad me-

dium corpus, i. e. ad aquam (et aerem), quarum ornatus sunt pisces et aves.

NOTANDUM: Sicut in productione plantarum Augustinus differt ab aliis, ita et in productione piscium et avium. Alii enim dicunt pisces et aves quinta die esse productos in actu; Aug. autem dicit quod quinta die aquarum natura produxit pisces et aves potentialiter; et haec sententia Aug. magis consona est scientiae modernae quam alia.

QUAESTIO LXXII

De opere sextae diei

Deinde quaeritur de opere sextae diei, quae sic summam habet: « *Dixitque Deus: Producat terra animam viventem in genere suo; jumenta et reptilia et bestias terrae secundum species suas. Factumque est ita. Et vidit Deus quod esset bonum, et ait: Faciamus hominem, etc. Et factum est ita. Viditque Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona. Et factum est vespere et mane dies sextus* ».

Cujus R. convenientiae EST.: quia tertia dies ornatus respondere debet tertiae diei distinctionis, quae de ultimo corpore habetur, scil. de terra, quae per productionem animalium ornatur.

NOTANDA: S. Augustinus etiam quantum ad animalia terrestria tenet, quod producta sint potentialiter, et non actu. - In ad 1m. S. Thomas loquitur de gradibus participationis vitae in viventibus, et est magni momenti.

QUAESTIO LXXIII

De iis quae pertinent ad septimum diem

Deinde considerandum est de iis quae pertinent ad septimum diem. - Et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum completio divinorum operum debeat septimo diei adscribi.*

RESP. AFF. - *Scil.:* quoad completionem seu perfectionem primam.

R. EST: quia prima perfectio universi est per ejus integritatem; secunda autem est per assecutionem finis totius universi, quae est perfecta beatitudo sanctorum, et erit in ultima consummatione saeculi. - Notandum tamen, quod consummatio universi secundum integritatem partium tantum competit sextae diei; consummatio autem quae est etiam secundum operationem, competit septimae diei. - Tres autem sunt consummationes universi: prima est naturae, de qua hic sacra scriptura loquitur (*Complevit Deus die septimo opus suum quod fecerat*); secunda est gratiae, per incarnationem Verbi; tertia est gloriae, in fine mundi.

Art. II. - *Utrum Deus Septima die requievit ab omni opere suo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* prout requies in spiritualibus dupliciter accipitur: uno modo pro cessatione ab operibus; alio modo pro impletionem desiderii.

R. PRIMI EST: quia die septima cessavit novas creaturas condere: nihil enim postea fecit, quod non aliquo modo praecesserit in primis operibus.

R. SECUNDI EST: quia rebus conditis Deus non indigebat, sed seipso fruendo beatus est. Unde non dicitur quod in suis operibus requievit; sed ab eis requievit, utique in seipso.

Art. III. - *Utrum benedictio et sanctificatio debeatur diei septimae.*

RESP. AFF. - Dicit enim Scriptura: *Benedixit Deus diei septimo, et sanctificavit illum, quia in illo cessaverat ab omni opere suo.* (Gen. ii, 3).

R. EST: quia quantum ad hoc quod Deus cessavit a novis operibus condendis, competit septimae diei administratio et multiplicatio creaturarum, quae fit per benedictionem. - Quantum

autem ad hoc quod Deus requievit in seipso competit septimae diei sanctificatio; quidquid enim in Deo requiescit maxime sanctificatur.

QUAESTIO LXXIV

De omnibus septem diebus in communi

Deinde quaeritur de omnibus septem diebus in communi. Et quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum sufficienter isti dies enumerentur.*

R. (convenientiae) EST.: quia tres sunt distinctiones rerum creatarum: *prima* est quae nomine caeli, *secunda* quae nomine aquae, *tertia* quae nomine terrae significatur; quibus autem tres dies ornatus respective competunt. - S. Augustinus nomine caeli spiritualia intelligit, nomine aquae corporalia superiora, et nomine terrae intelligit corporalia infima.

Art. II. - *Utrum omnes isti dies sint unus dies.*

RESP. NEG. - *Scil.*: sine praeiudicio sententiae S. Augustini contrariae.

R. EST.: quia scriptura dies enumerat dicendo: *Factum est vespere et mane dies secundus, et tertius*: et sic de aliis. Secundum autem et tertium dici non potest, ubi est unum tantum.

NOTANDUM: S. Augustinus tamen per diem intelligit cognitionem angelicam, quae quidem una est in se, multiplex autem secundum naturalem ordinem rerum cognitarum. - Secundum alios, per istos dies et successio dierum temporalium ostenditur, et successio productionis rerum.

Art. III. - *Utrum scriptura utatur convenientibus verbis ad exprimendum opera sex dierum.*

RESP. AFF. - Sufficit auctoritas scripturae sacrae.

NOTANDUM: In hoc articulo S. Thomas non exponit corpus articuli sicut habitualiter facit, sed respondit immediate ad objectiones quae sunt septem. Quarum prima est: quia Verbum non nominatur in creatione caeli et terrae. Cui respondetur: Sec. Augustinum Verbum nominatur in ly « principio ». - Secunda est: quia aqua non nominatur. Cui respondetur quod (secundum Aug.) sub nomine terrae intelligitur materia informis omnium corporum. Secundum alios sanctos, scriptura nominat extrema, i. e. caelum et terram, inter quae est aqua. - Tertia est quia in opere secundae diei non ponitur: *Vidit Deus quod esset bonum*, sicut in caeteris operibus. Cui respondetur, quod hoc fit, quia opus distinctionis aquarum tunc inchoatur, et in tertio die perficitur. - Quarta est: quia inconvenienter dicitur *spiritus Dei ferebatur super aquas*; Deo autem non competit ferri, nec situm habere. Cui respondetur, sec. Aug., Spiritus Dei non superfertur loco, sed praeexcellente potentia. Secundum Basilium vero. « Superferebatur elemento aquae, i. e. fovebat et vivificabat naturam aquae ad similitudinem gallinae incubantis, vitalem virtutem his quae foventur, injiciens ». - Quinta est: quia inconvenienter dicitur: *Et fecit Deus firmamentum*, cum jam dixerat: *Fiat firmamentum, et factum est ita*. Et similiter in aliis operibus. Cui respondetur, sec. Aug., quod per haec tria: *Fiat, factum est, et fecit* tria designantur: primo, esse rerum in Verbo; secundo, esse rerum in mente angelica; tertio, esse rerum in propria natura. Secundum alios: *Fiat* importat imperium Dei de faciendo; *factum est*, importat complementum operis; *fecit* ut indicet quod a se ipso fecit, et non per alias creaturas puta per angelos, sicut quidam putabant. - Sexta est: quia *vespere et mane* non sufficienter dividunt diem, cum sint plures partes diei. - Cui respondetur quod, sec. Aug., *vespere et mane* intelligitur vespertina et matutina cognitio in angelis. Sec. Basilium, *vespere et mane* ponuntur ut termini diei, cuius mane est principium, et *vespere* finis. Vel, quia *vespere* est finis diei, et mane finis noctis. - Septima est: quia debuit dicere: *Factum est vespere et mane dies primus*, ubi dicitur *dies unus*. Cui respondetur, quod dicitur *unus dies* in prima die institutionis, ad designandum quod viginti quatuor horarum spatia perti-

nent ad unum diem. Vel propter hoc, ut significaret diem consummari per reditum solis ad unum et idem punctum.

DE CREATURIS COMPOSITIS EX CORPORE ET SPIRITU SEU DE HOMINE *

Post considerationem creaturae spiritualis et corporalis considerandum est de homine, qui ex spirituali et corporali substantia componitur. Et primo de natura ipsius hominis. Secundo, de eius productione. Naturam autem hominis considerare pertinet ad theologum ex parte animae, non autem ex parte corporis, nisi secundum habitudinem quam habet corpus ad animam. Et ideo prima consideratio circa animam versabitur. Et quia secundum Dionysium (Cap. 2 Angelicae Hierarch.) tria inveniuntur in substantiis spiritualibus, scilicet essentia, virtus et operatio: primo considerabimus ea quae pertinent ad essentiam animae; secundo, ea quae pertinent ad virtutem sive potentias ejus; tertio, ea quae pertinent ad operationem ejus. - Circa primum duplex occurrit consideratio: quarum prima est de ipsa anima secundum se: secunda, de unione eius ad corpus. - Circa primum quaeruntur septem:

QUAESTIO LXXV

De anima humana secundum se

Art. I. - *Utrum anima sit corpus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia primum principium vitae, quod est anima, non convenit corpori ex hoc quod est corpus; alioquin omne corpus esset vivens aut principium vitae: sed convenit ei in quantum est tale corpus. Est autem tale actu per id quod est actus ejus. Corpus ergo est vivens

* Vide nostram «Divisionem schematicam», Tab. VII.

per animam, quae est actus corporis viventis. Anima ergo non est corpus.

Art. II. - *Utrum anima humana sit aliquid subsistens.*

RESP. AFF. - R. EST: quia anima humana, quae etiam intellectus et mens dicitur, habet operationem per se, cui non communicat corpus. Manifestum est enim quod homo per intellectum cognoscere potest naturas omnium corporum; hoc autem fieri non potest per corpus, quia omne corpus habet naturam aliquam determinatam.

NOTANDUM: Corpus requiritur ad actionem intellectus, non sicut organum quo talis actio exercetur, sed ratione objecti. Sic autem indigere corpore non removel intellectum esse subsistentem (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum animae brutorum animalium sint subsistentes.*

RESP. NEG. - R. EST: quia unumquodque habet similiter esse et operationem. Anima autem brutorum non habet operationem per seipsam; sed omnis operatio animae sensitivae est conjuncti, quae manifeste cum aliqua immutatione corporis accidit.

Art. IV. - *Utrum anima sit homo.*

RESP. NEG. - *Scil.:* neque ratione speciei, neque ratione individui.

R. PRIMI EST: quia ad naturam speciei pertinet id quod significat definitio; definitio autem in rebus naturalibus non significat formam tantum, sed formam et materiam: non quidem *materia signata*, quae est principium individuationis, sed *materia communis*.

R. SECUNDI EST: quia sentire, quae est operatio hominis, licet non propria, non est tantum animae, sed compositi.

Art. V. - *Utrum anima sit composita ex materia et forma.*

RESP. NEG. - *Scil.:* cum quoad animam in communi, tum quoad animam humanam.

R. PRIMI EST: quia ex ratione animae est quod sit forma, i. e. actus a quo est principium vitae, alicujus corporis. Materia autem dicit potentiam, quae contra actum dividitur.

R. SECUNDI EST: quia anima humana, et omnis intellectualis substantia, cognoscit res per formas absolute. Quidquid autem recipitur in aliquo, recipitur in eo per modum recipientis.

NOTANDUM: Forma est *entelechia*, ut ait Aristoteles, id est actualitas perfecta, dum materia sit mera potentia, aut aliquid quibuscumque formis recipiendis idoneum, priusquam ea formam ad hoc vel ad illud determinaverit.

Art. VI. - *Utrum anima humana sit incorruptibilis.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia anima humana est per se subsistens (art. 2), esse autem quod per se convenit formae est inseparabile ab ipsa.

SECUNDA R. EST: quia in anima intellectiva non potest esse aliqua contrarietas; quidquid enim in ea recipitur, ad modum sui esse recipitur; unde est una scientia contrariorum. Ubi autem non est contrarietas, ibi non est corruptibilitas.

TERTIA R. EST: quia intellectus apprehendit esse absolute, et secundum omne tempus. Unde omne habens intellectum naturaliter desiderat esse semper. Naturale autem desiderium non potest esse inane.

Art. VII. - *Utrum anima et angelus sint unius speciei.*

RESP. NEG. - R. EST: quia non potest intelligi quod aliqua forma separata sit nisi unius spe-

ciei: sicut si esset albedo separata, non posset esse nisi una tantum. Quomodo autem sint plures animae unius speciei, infra ostendetur (quaes. seq., art. 3 ad 1m.).

NOTANDUM: Cum anima ex natura suae essentiae sit corpori unibilis, non proprie ipsa est in specie, sed compositum. Et hoc ipsum quod anima quodammodo indiget corpore ad suam operationem, ostendit quod anima tenet inferiorem gradum intellectualitatis quam angelus, qui corpori non unitur (Ad 3m.).

QUAESTIO LXXVI

De unione animae ad corpus

Deinde considerandum est de unione animae ad corpus, et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum intellectivum principium uniatur corpori ut forma.*

RESP. AFF. - R. EST: quia illud quo primo aliquid operatur, est forma ejus cui operatio attribuitur. Anima autem est primum quo nutrimur, sentimus, movemur et intelligimus. - Item, Homo sortiatur speciem per illud quod est ejus operationis principium, inquantum est homo; hoc est ejus intelligere. Sortitur autem speciem unumquodque per propriam formam. Ergo intellectivum principium est propria hominis forma.

Art. II. - *Utrum intellectivum principium multiplicetur secundum multiplicationem corporum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non est unus intellectus in omnibus hominibus.

R. EST: quia plures homines essent unus homo, et non distinguerentur ab invicem, nisi per hoc quod est extra essentiam utriusque. - Item, plures homines haberent unum esse; nam forma est

essendi principium. - Item, si unus intellectus esset omnium hominum, diversitates phantasmatum, quae sunt in hoc et in illo, non possent causare diversitatem intellectualis operationis hujus et illius hominis.

Art. III. - *Utrum praeter animam intellectivam sint in homine aliae animae per essentiam differentes.*

RESP. NEG. - PRIMA R. EST: quia ea quae denominantur a diversis formis, non sunt unum simpliciter; et sic homo non esset quid unum simpliciter.

SECUNDA R. EST: quia animal per se praedicatur de homine, et non per accidens; ponitur enim animal in definitione hominis.

TERTIA R. EST: quia una operatio animae, cum fuerit intensa, impedit aliam.

NOTANDUM: Anima intellectiva continet in sua virtute quidquid habet anima sensitiva brutorum, et nutritiva plantarum, sicut pentagonum continet in se tetragonum, et excedit (In corp. art.).

Embryo habet prius animam sensitivam tantum: qua ablata, advenit perfectior anima, quae est simul sensitiva et intellectiva, ut infra plenius ostendetur (quaes. cxviii, art. 2 ad 2). Sic in *Ad tertium*.

Art. IV. - *Utrum in homine sit alia forma praeter animam intellectivam.*

RESP. NEG. - R. EST: quia anima intellectiva est forma substantialis hominis, et ideo dat ei esse simpliciter: unde, sicut ipsa virtute continet animam sensitivam et nutritivam, ita virtute continet omnes inferiores formas, et facit ipsa sola quidquid imperfectiores formae in aliis faciunt; et sic universaliter de omnibus formis perfectioribus respectu imperfectarum.

Art. V. - *Utrum anima intellectiva convenienter tali corpori uniatur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia oportet corpus cui unitur anima intellectiva, esse corpus mixtum, inter omnia alia (corpora) magis reductum ad aequalitatem complexionis, ut tactus, supra quem alii sensus fundantur, sit perceptibilior: necesse est enim quod anima humana, quae infimum gradum in substantiis intellectualibus tenet, notitiam veritatis ex rebus divisibilibus (visibilibus?) per viam sensus colligat.

NOTANDUM: Inter homines, qui sunt melioris tactus sunt melioris intellectus: cujus signum est quod molles carne bene aptos mente videmus (In fine art.).

Art. VI. - *Utrum anima intellectiva uniatur corpori mediantibus dispositionibus accidentalibus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia primum inter omnes actus, ad quos materia ordine quodam est in potentia, est esse. Esse autem in actu est per formam substantialem, quae facit esse simpliciter.

Art. VII. - *Utrum anima uniatur corpori animalis mediante aliquo corpore.*

RESP. NEG. - R. EST: quia anima non unitur corpori ut motor, sed ut forma. Forma autem substantialis cum per essentiam suam sit actus, non dat esse corpori per aliquod medium, sed per suum esse unitur corpori immediate.

NOTANDUM: Platonici, qui putabant animam corpori uniri ut motor, dicebant animam intellectivam corpus habere incorruptibile sibi naturaliter unitum, a quo nunquam separatur, et eo mediante unitur corpori hominis corruptibili. Alii dicebant animam uniri corpori mediante luce.

Art. VIII. – *Utrum anima sit tota in qualibet parte corporis.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non secundum totalitatem virtutis, sed secundum totalitatem perfectionis et essentiae.

R. EST: quia non secundum quamlibet suam potentiam est in qualibet parte corporis, sed secundum visum in oculo, secundum auditum in aure, et sic de aliis. – Secundum autem totalitatem perfectionis (definitionis) et essentiae est in qualibet parte, quia forma substantialis est in qualibet parte operationis principium; nulla enim pars corporis habet proprium opus anima recedente.

NOTANDUM: Quia anima requirit diversitatem in partibus, non eodem modo comparatur ad totum (corpus), et ad partes; sed ad totum quidem primo et per se, sicut ad proprium et proportionatum perfectibile; ad partes autem per posterius, secundum quod partes habent ordinem ad totum (In fine art.).

QUAESTIO LXXVII

De his quae pertinent ad potentias animae in generali

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad potentias animae; et primo in generali, secundo in speciali. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. – *Utrum ipsa essentia animae sit ejus potentia.*

RESP. NEG. – R. EST: quia operatio animae non est in genere substantiae. (In solo Deo operatio est ejus substantia). Ad idem genus autem refertur potentia et actus *. – Item, quia anima

* Ergo potentiae animae non sunt in genere substantiae. Anima autem est in genere substantiae; quia habet esse proprium. Anima brutorum est substantia incompleta.

inquantum est forma, non est actus ordinatus ad ulteriorem actum, sed est ultimus terminus generationis. Unde quod anima sit in potentia ad alium actum, hoc non competit ei secundum suam essentiam, inquantum est forma, sed secundum suam potentiam. Remanet tamen anima primum principium operationis, sed non proximum. (Ad 4m.).

Art. II. – *Utrum sint plures potentiae animae.*

RESP. AFF. – PRIMA R. EST: quia, cum anima sit in ultimo gradu secundum naturam eorum quibus competit beatitudo, multis et diversis operationibus et virtutibus indiget ad adipiscendam ipsam beatitudinem.

SECUNDA R. EST: quia anima humana est in confinio spiritualium et corporalium creaturarum; et ideo concurrunt in ipsa virtutes utrarumque creaturarum.

Art. III. – *Utrum potentiae distinguantur per actus et objecta.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non quaecumque diversitas objectorum diversificat potentias animae, sed differentia ejus ad quod *per se* potentia respicit.

R. EST: quia potentia, secundum illud quod est potentia, ordinatur ad actum. Ratio autem actus diversificatur secundum diversam rationem objecti, sive sicut principium et causa movens, si potentia est passiva; sive ut terminus et finis, si potentia est activa.

NOTANDA: 1. – Actus licet sit posterior potentia in esse, est tamen prior in intentione et secundum rationem, sicut finis in agente. Objectum autem, licet sit extrinsecum, est tamen principium vel finis actionis; seu: quamvis materialiter sit extrinsecum, formaliter tamen est intrinsecum, sive ordo ad illud (Ad 1m.).

2. - Potentia superior per se respicit universaliorum rationem objecti quam potentia inferior; quia quanto potentia est superior, tanto ad plura se extendit. Et ideo multa conveniunt in una ratione objecti, quam per se respicit superior potentia; quae tamen differunt secundum rationes quas per se respiciunt inferiores potentiae. Et inde est quod diversa objecta pertinent ad diversas inferiores potentias, quae tamen uni superiori potentiae subduntur (Ad 4m).

Art. IV. - *Utrum in potentiis animae sit ordo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* secundum triplicem ordinis considerationem; i. e., secundum dependentiam unius potentiae ab altera, uno modo secundum naturae ordinem, prout perfecta sunt naturaliter imperfectis priora; alio modo secundum ordinem generationis et temporis; et (tertio) secundum ordinem objectorum.

R. PRIMI EST: quia potentiae intellectivae sunt priores potentiis sensitivis, unde dirigunt eas, et imperant eis; et sic de caeteris.

R. SECUNDI EST: quia potentiae animae nutritivae sunt priores in via generationis potentiis animae sensitivae, unde ad earum actiones praeparant corpus, et sic de caeteris.

R. TERTII EST: quia ordinantur quaedam vires ad invicem, scil. visus, auditus et olfactus; nam visibile est commune superioribus et inferioribus corporibus; sonus audibilis fit in aere, qui est naturaliter prior commixtione elementorum quam consequitur odor.

Art. V. - *Utrum omnes potentiae animae sint in anima sicut in subjecto.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non omnes potentiae animae sunt in anima sicut in subjecto, sed quaedam sunt in composito.

R. EST: quia quaedam operationes animae exercentur sine organo corporali ut intelligere et velle,

et ideo principia harum operationum, sunt in (sola) anima sicut in subjecto; ejus enim est potentia sicut subjecti, cujus est operatio. Quaedam vero operationes sunt animae quae exercentur per organa corporalia, et principia harum operationum sunt in conjuncto sicut in subjecto, et non in sola anima.

Art. VI. - *Utrum potentiae animae fluant ab ejus essentia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum potentiae animae sint accidentia ejus propria et per se, oportet eas ab animae essentia fluere; accidens enim causatur a subjecto, secundum quod est actu: in formis substantialibus enim actualitas subjecti est a forma.

Art. VII. - *Utrum una potentia animae oriatur ab alia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* una potentia animae ab essentia animae procedit, mediante alia.

R. EST: quia inter potentias animae est ordo (art. 4 huj. quaes.). - Potentiae animae, quae sunt priores secundum ordinem perfectionis et naturae, sunt principia aliarum per modum finis et activi principii. Sic sensus est quaedam deficientis participatio intellectus. Secundum viam susceptivi principii potentiae imperfectiores sunt principia respectu aliarum; prius enim animal generatur quam homo.

Art. VIII. - *Utrum omnes potentiae animae remaneant in anima a corpore separata.*

RESP. NEG. - *Scil.:* remanent actu illae, quae subjectum proprium habent in anima, i. e. intellectus et voluntas; aliae, quae in conjuncto sunt sicut in subjecto, non remanent, nisi in principio seu in radice.

R. PRIMI EST: quia huiusmodi potentiae, ut patet ex supra dictis, necesse est quod maneant in anima, corpore destructo.

R. SECUNDI EST: quia destructo subjecto, non potest accidens remanere; istae autem potentiae non sunt proprietates solius animae, sed conjuncti: anima vero est virtuale principium huiusmodi potentiarum.

DE POTENTIIS ANIMAE IN SPECIALI

Deinde considerandum est de potentiis animae in speciali. Ad considerationem autem theologi pertinet inquirere specialiter solum de potentiis intellectivis et appetitivis, in quibus virtutes inveniuntur. Sed quia cognitio harum potentiarum quodammodo dependet ex aliis, ideo nostra consideratio de potentiis animae in speciali erit tripartita. Primo namque considerandum est de his quae sunt praeambula ad intellectum. Secundo de potentiis intellectivis. Tertio de potentiis appetitivis. - Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO LXXVIII

De his quae sunt praeambula ad intellectum

Art. I. - *Utrum quinque genera potentiarum animae sint distinguenda.*

RESP. AFF. - R. EST: quia genera potentiarum animae distinguuntur secundum objecta. Objecta autem ista distinguuntur secundum majorem vel minorem universalitatem. Alicujus autem potentiae animae objectum est solum corpus animae unitum (hoc genus potentiarum animae dicitur *vegetativum*). Aliud genus potentiarum respicit objectum universalius, scilicet: omne corpus sensibile, et non solum corpus animae unitum (hoc genus est *sensitivum*). Est tandem alius genus

quod respicit adhuc objectum universalius, scilicet non solum corpus sensibile, sed etiam universaliter omne ens (genus *intellectivum*). Haec objecta potentiis aliquo modo conjunguntur. Alia sunt ad quae anima inclinatur et tendit; et hoc dupliciter: vel ut ad finem, qui est primum in intentione; vel sicut ad terminum operationis et motus. Ad haec respondent duo alia genera potentiarum animae, scilicet *appetitivum*, et *motivum secundum locum*. Et ideo quinque sunt genera potentiarum animae.

NOTANDA: 1. - Tres dicuntur animae: vegetativa, sensitiva et intellectiva; quia distinctio animae habetur secundum quod operatio animae supergreditur operationem naturae corporalis. Hoc autem fit triplici modo: a) in quantum anima habet operationem quae per organum corporale non exercetur (anima intellectiva); b) in quantum habet aliam operationem, quae fit quidem per organum corporale, sed ut dispositivum ad operationem animae (anima sensitiva); c) in quantum habet aliam operationem, quae fit per organum corporale et corporeae qualitatis ipsius organi (vegetativa, seu nutritiva); quae etiam supergreditur operationem naturae corporeae, quia huiusmodi operationes sunt a principio intrinseco (In corp.).

2. - Quatuor sunt *modus vivendi*, quia quatuor sunt gradus viventium: vegetativus (ut in plantis); sensitivus, non autem secundum locum (ut in animalibus immobilibus, uti conchilia); sensitivus cum motivo secundum locum (animalia perfectiora); intellectivus (homines) (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum convenienter partes vegetativae assignentur, scilicet nutritivum, augmentativum et generativum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia partis vegetativae objectum est ipsum corpus vivens per animam. Ad quod quidem corpus triplex animae operatio est necessaria, scilicet *generativa*, per quam acquirit esse; *augmentativa*, per quam acquirit debitam quantitatem; et *nutritiva*, per quam corpus

vivens salvatur in esse et in debita quantitate. - Inter haec vis generativa est finalior, principalior et perfectior, quia habet suum effectum in alio; et sic quodammodo appropinquat ad dignitatem animae sensitivae.

Art. III. - *Utrum convenienter distinguantur quinque sensus exteriores.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ratio numeri et distinctionis exteriorum sensuum accipienda est secundum illud quod proprie et per se ad sensum pertinet. Id autem quod per se a sensu percipitur est illud quod est exterius immutativum. Immutatio autem est: una naturalis, et alia spiritualis. Naturalis prout forma immutantis recipitur in immutato secundum esse naturale (ipsius formae), sicut calor in calefacto: spiritualis prout forma immutantis recipitur in immutato secundum esse spirituale seu intentionale (ipsius formae), sicut forma coloris in pupilla, quae non fit per hoc colorata. Nunc, in quibusdam sensibus invenitur immutatio spiritualis tantum (visus); in quibusdam aliis cum immutatione spirituali etiam naturalis, et hoc fit vel ex parte objecti tantum, vel etiam ex parte organi. Ex parte objecti tantum, vel secundum locum, sicut per sonum (auditus); vel secundum alterationem objecti, sicut cum objectum alteratur et emittet odorem (olfactus). Ex parte organi est immutatio naturalis in tactu et gustu, ut patet. - Visus ergo est absque immutatione naturali organi et objecti, et est maxime spiritualis, et perfectior inter omnes sensus, et communior.

Art. IV. *Utrum interiores sensus convenienter distinguantur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in sensum proprium et communem, imaginationem, aestimativam et memorativam.

R. EST: quia in animalibus perfectis necesse est invenire, quoad apprehensionem rerum sensibilium, a) principium receptivum formarum, quod est *sensus proprius* et *sensus communis*; b) principium conservativum istarum formarum, ut eas apprehendat etiam in absentia earum, et hoc fit per *phantasiam* seu *imaginationem*; c) principium percipiendi intentiones, quas non percipit sensus exterior, puta cum avis colligat paleam ad nidificandum, quod fit per *vim aestimativam*; et d) principium conservandi istas intentiones, quod habetur per *vim memorativam*. - Quantum autem ad formas sensibiles exteriores non est differentia inter hominem et alia animalia; quantum vero ad intentiones, propter connexionem cum ratione, vice vis aestimativae habetur in homine vis *cogitativa*, seu *ratio particularis*; et vice vis memorativae habetur non solum memoria sed etiam *reminiscentiam*, qua quasi syllogistice inquit memoriam praeteritorum.

NOTANDUM: Sensus proprius iudicat de sensibili proprio. Ad sensum communem pertinet discretionis iudicium sensibilium, ad quem referantur, sicut ad communem terminum, omnes apprehensiones sensuum (Ad 2m).

QUAESTIO LXXIX

De potentiis intellectivis

Deinde quaeritur de potentiis intellectivis; circa quod quaeruntur tredecim:

Art. I. - *Utrum intellectus sit aliqua potentia animae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: intellectus est aliqua potentia animae, et non est ipsa animae essentia.

R. EST: quia, in creaturis, ipsa essentia rei operantis non potest esse immediatum princi-

pium operationis; secus operatio rei esset esse ipsius rei: aliis verbis, anima esset suum intelligere, sicut Deus.

Art. II. - *Utrum intellectus sit potentia passiva.*

RESP. AFF. - *Scil.:* secundum tertium modum dicendi aliquid pati, inquantum scil. exit de potentia in actum.

R. EST: nullus intellectus creatus potest se habere ut quia actus respectu totius entis universalis; omnis enim intellectus creatus per hoc ipsum quod est, non est actus omnium intelligibilium, sed comparatur ad ipsa intelligibilia sicut potentia ad actum; et sic se habet intellectus noster non quidem prout potentia *semper* est perfecta per actum, sicut est in angelis, sed ut potentia quae *non semper* est in actu, sed procedit de potentia in actum respectu intelligibilium, et in principio est « sicut tabula rasa, in qua nihil est scriptum ».

NOTANDUM: Primus modus passionis est (proprie) quando aliquid removetur ab eo quod convenit sibi secundum naturam, aut secundum propriam inclinationem; secundus modus passionis est (minus proprie) quando aliquis dicitur pati ex eo quod aliquid ab ipso abijcitur, sive sit ei conveniens, sive non; tertius modus passionis est (communiter) ex eo solo quod id quod est in potentia ad aliquid, recipit illud ad quod erat in potentia, absque hoc quod aliquid ab eo abijcitur (In princ. art.).

Art. III. - *Utrum sit ponere intellectum agentem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum naturae seu formae rerum sensibilium, quas intelligimus, non sint intelligibiles actu, et cum nihil reducatur de potentia in actum nisi per aliquod ens actu, oportet ponere aliquam virtutem ex parte intellectus, quae facit intelligibilia in actu per abstractionem

specierum a conditionibus materialibus; quae virtus *intellectus agens* dicitur.

Art. IV. - *Utrum intellectus agens sit aliquid animae.*

R. AFF. - *Scil.:* Intellectus agens non est ille intellectus secundum substantiam separatus, qui, secundum Platonem, illustraret phantasmata et faceret ea intelligibilia actu; sed est virtus in ipsa anima humana ab illo intellectu superiori participata, per quam anima facit intelligibilia in actu.

R. EST: quia, sicut in aliis rebus naturalibus *perfectis*, praeter universales causas agentes, sunt propriae virtutes inditae singulis rebus perfectis, ab universalibus agentibus derivatae; quod, in casu, experimento cognoscimus, dum percipimus nos abstrahere formas universales a conditionibus particularibus. - Item, quia nulla actio convenit alicui rei, nisi per aliquod principium formale ei inhaerens.

Art. V. - *Utrum intellectus agens sit unus in omnibus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia intellectus agens est aliquid animae, ut quaedam virtus ipsius (art. praec.). Etenim, una et eadem virtus numero non potest esse diversorum subjectorum.

Art. VI. - *Utrum memoria sit in parte intellectiva animae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* si memoria accipiatur solum pro vi conservativa specierum, oportet dicere memoriam esse in intellectiva parte; - si vero accipiatur pro memoria praeteritorum, ut praeteritorum, tunc est in parte sensitiva tantum.

R. PRIMI EST: quia species intelligibiles sunt objectum proprium intellectus, qui est magis

stabilis naturae et immobilis. quam materia corporalis.

R. SECUNDI EST: quia praeterita, ut talia, sunt singularia, quae per potentias sensitivas apprehenduntur; haec (singularia) autem apprehendit intellectus sub ratione immaterialitatis, intelligendo se prius intellexisse.

NOTANDUM: Quantum ad conservationem specierum, intellectus dicitur *intellectus in habitu* (Ad 3m).

Art. VII. – *Utrum alia potentia sit memoria intellectiva, et alia intellectus.*

RESP. NEG. – R. EST: quia potentia intellectus possibilis secundum nullam differentiam entium diversificatur; si enim potentia secundum suam propriam rationem ordinetur ad aliquod objectum secundum communem rationem objecti, non diversificatur illa potentia secundum diversitates particularium differentiarum; sicut visus non diversificatur per nigrum et album. – Item, quia ejusdem potentiae passivae est recipere et conservare.

NOTANDUM: Sola differentia est in intellectu inter *intellectum agentem* et *intellectum possibilem*; quia differuntur secundum objecta formalia. Intellectus agens sic se habet ad objectum sicut ens in actu ad ens in potentia; e contra, intellectus possibilis seu passivus, sicut ens in potentia ad ens in actu (In corp. art.).

Art. VIII. – *Utrum ratio sit alia potentia ab intellectu.*

RESP. NEG. – R. EST: quia sic se habet ratio ad intellectum, sicut moveri ad quiescere; nam ratiocinari est procedere de uno intellectu ad aliud, intelligere vero est simpliciter veritatem apprehendere: moveri autem et quiescere ad unam eandemque potentiam reducuntur, sicut in naturalibus.

Art. IX. – *Utrum ratio superior et inferior sint diversae potentiae.*

RESP. NEG. – R. EST: quia eadem est potentia rationis, ad quam pertinet et medium et ultimum. Est enim actus rationis quasi quidam motus de uno in aliud perveniens. Nam per cognitionem temporalium, quae sunt objectum rationis inferioris, devenimus, secundum viam inventionis, ad cognitionem aeternorum, quae sunt objectum rationis superioris; et per aeterna jam cognita, judicamus de temporalibus, et secundum rationes aeternorum temporalia disponimus. – Distinguuntur tamen per officia actuum, et secundum diversos habitus. Nam superiori rationi attribuitur sapientia, inferiori vero scientia.

Art. X. – *Utrum intelligentia sit alia potentia ab intellectu.*

RESP. NEG. – R. EST: quia intelligentia nihil aliud est quam actus intellectus, seu intelligere.

NOTANDUM: Philosophi quatuor intellectus ponunt, scil.: intellectum agentem, possibilem, in habitu, et adeptum; quorum duo primi ut duae potentiae distinguuntur (art. VII, in Nota), ultimi tres autem sunt status ejusdem potentiae. Intellectus *possibilis* est in potentia ad recipiendum species; *in habitu*, est in actu primo, i. e. scientia, sicut diximus de memoria intellectiva; et *adeptus*, quando in actu secundo considerat, dicitur etiam intellectus *in actu* (In corp. art.).

Art. XI. – *Utrum intellectus speculativus et practicus sint diversae potentiae.*

RESP. NEG. – R. EST: quia tantum accidentaliter distinguuntur; practicus enim ordinatur ad opus, speculativus vero ad solam considerationem veritatis.

Art. XII. – *Utrum synderesis sit quaedam specialis potentia ab aliis distincta.*

RESP. NEG. – R. EST: quia sicut oportet nobis esse naturaliter indita principia speculabilium, quod fit per habitum, qui dicitur *intellectus principiorum*; ita oportet nobis esse naturaliter indita principia operabilium, quod fit etiam per habitum, qui *synderesis* vocatur, cujus est instigare ad bonum et murmurare de malo.

Art. XIII. – *Utrum conscientia sit quaedam potentia.*

RESP. NEG. – PRIMA R. EST: quia *vi nominis*, conscientia est *cum alio scientia*; applicatio autem scientiae ad aliquid fit per aliquem actum.

SECUNDA R. EST: quia ex his quae conscientiae attribuuntur, dicitur conscientia testificari, ligare vel instigare, vel etiam accusare, vel remordere, sive reprehendere. Ergo conscientia actum nominat, sive applicationem alicujus nostrae cognitionis vel scientiae ad ea quae agimus. Aliquando tamen pro habitu sumitur, et dicitur *synderesis*, prout causae et effectus per invicem nominatur.

QUAESTIO LXXX

De potentiis appetitivis in communi

Deinde considerandum est de potentiis appetitivis, et circa hoc consideranda sunt quatuor. – Primo, de appetitu in communi. Secundo, de sensualitate. Tertio, de voluntate. Quarto, de libero arbitrio. Circa primum quaeruntur duo:

Art. I. – *Utrum appetitus sit aliqua specialis animae potentia.*

RESP. AFF. – R. EST: quia sicut in naturalibus, i. e. cognitionem carentibus, est inclinatio natu-

ralis, quae formam sequitur; ita in cognitionem habentibus est superior inclinatio (praeter illam naturalem), quae potentiam animae appetitivam supponit.

Art. II. – *Utrum appetitus sensitivus et intellectivus sint diversae potentiae.*

RESP. AFF. – R. EST: quia apprehensum per intellectum est alterius generis ab apprehenso per sensum.

QUAESTIO LXXXI

De sensualitate

Deinde considerandum est de sensualitate: circa quam quaeruntur tria:

Art. I. – *Utrum sensualitas solum sit appetitiva.*

RESP. AFF. – R. EST: quia motus sensualis est appetitus apprehensionem sensitivam consequens. Nomen autem sensualitatis a sensuali motu sumptum est.

Art. II. – *Utrum appetitus sensitivus distinguatur in irascibilem et concupiscibilem, sicut in potentias diversas.*

RESP. AFF. – R. EST: quia inclinatio animae ad prosequendum ea quae sunt convenientia secundum sensum, et ad refugiendum nociva, qui appetitus *concupiscibilis* dicitur; et illa per quam anima resistit impugnantibus quae convenientia impugnant, et nocumenta inferunt, quae vis *irascibilis* vocatur: non redicuntur in unum principium; nam irascibilis est quasi propugnatrix et defensatrix concupiscibilis, quae nociva refugit. – Omnes tamen passiones irascibilis a passionibus concupiscibilis incipiunt, et in eas terminantur.

Art. III. – *Utrum irascibilis et concupiscibilis obediunt rationi.*

RESP. AFF. – *Scil.* : uno modo quantum ad rationem; alio modo quantum ad voluntatem.

R. PRIMI EST: quia *ratio particularis*, quae est collativa intentionum individualium, et quae virtuti aestimativae in animalibus respondet, nata est moveri et dirigi in homine secundum rationem universalem, sicut patet in syllogisticis. Ratio autem universalis imperat appetitui sensitivo, qui distinguitur per concupiscibilem et irascibilem, et hic appetitus est ei obediens, secundum principatum politicum seu regale; retinet enim aliquid propriam.

R. SECUNDI EST: quia appetitus sensitivus subjacet voluntati quantum ad executionem, quae fit per vim motivam. Homo enim non statim movetur secundum appetitum irascibilem et concupiscibilem; sed expectatur imperium voluntatis, quae est appetitus superior.

QUAESTIO LXXXII

De voluntate

Deinde considerandum est de voluntate; circa quam quaeruntur quinque:

Art. I. – *Utrum voluntas aliquid ex necessitate appetat.*

RESP. AFF. – *Scil.* : necessitate finis, et necessitate naturali; non vero necessitate coactionis.

R. PRIMI EST: quia aliquando non potest perveniri ad finem nisi uno tantum modo (supponendo alios modos non adesse); sicut ex voluntate transeundi mare fit necessitas in voluntate ut velit navem.

R. SECUNDI EST: quia, sicut intellectus ex necessitate inhaeret primis principiis, ita voluntas ex necessitate inhaereat ultimo fini, qui est beatitudo: finis enim se habet in operativis, sicut principium in speculativis.

R. TERTII EST: quia coactionis necessitas est contra inclinationem voluntatis.

Art. II. – *Utrum voluntas ex necessitate omnia velit quaecumque vult.*

RESP. NEG. – R. EST: quia sunt quaedam particularia bona quae non habent necessariam connexionem ad beatitudinem; sine his enim potest aliquis esse beatus.

NOTANDUM: Vis sensitiva simpliciter aliquid unum apprehendit, et secundum illud determinate movetur ad unum; ratio autem est collativa plurium, et ideo ex pluribus moveri potest appetitus intellectivus, scilicet voluntas, et non ex uno ex necessitate (Ad 3m).

Art. III. – *Utrum voluntas sit altior potentia quam intellectus.*

RESP. NEG. – *Scil.* : secundum se, seu simpliciter, intellectus est alterior; secundum quid tamen, seu per comparisonem ad alterum, voluntas est altior intellectu, sed interdum.

R. PRIMI EST: quia objectum intellectus, quae est ipsa ratio boni appetibilis, est simplicius et magis absolutum quam objectum voluntatis, quod est bonum appetibile.

R. SECUNDI EST: quia objectum voluntatis aliquando invenitur in re, quae est nobilior quam ipsa anima, in qua sunt objecta intellectus. – Unde amor Dei melior est quam cognitio Dei; e contrario autem melior est cognitio rerum corporalium quam amor ipsarum.

Art. IV. - *Utrum voluntas moveat intellectum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non per modum finis, sed per modum agentis.

R. PRIMI EST: quia bonum intellectum est objectum voluntatis, et movet ipsam ut finis.

R. SECUNDI EST: quia in omnibus potentiis activis ordinatis, illa potentia quae respicit finem universalem, movet potentias quae respiciunt fines particulares: objectum autem voluntatis est bonum et finis in communi.

Art. V. - *Utrum irascibiles et concupiscibiles distinguere debeant in appetitu superiori.*

RESP. NEG. - R. EST: quia appetitus sensitivus non respicit communem rationem boni, quod est objectum appetitus superioris, seu voluntatis; nam concupiscibilis respicit propriam rationem boni, in quantum est delectabile secundum sensum, et conveniens naturae; et irascibilis respicit rationem boni, secundum quod est repulsivum et impugnativum ejus quod infert nocumentum: secundum autem diversas rationes particularium bonorum diversificantur partes appetitus sensitivi.

QUAESTIO LXXXIII

De libero arbitrio

Deinde quaeritur de libero arbitrio; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum homo sit liberi arbitrii.*

RESP. AFF. - R. EST: quia homo agit libero iudicio; scil. ex collatione quadam rationis. Particularia enim operabilia sunt contingentia quaedam, circa quae iudicium rationis ad diversa se habet, et non est determinatum ad unum. - Quod

ex praxi vitae confirmatur, quia secus frustra essent consilia, exhortationes, praecepta, prohibitiones, praemia et poenae.

Art. II. - *Utrum liberum arbitrium sit potentia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia principium actus in nobis est et potentia et habitus. Liberum arbitrium autem non potest esse habitus; quia esset habitus naturalis: quod est impossibile, quia ea ad quae naturaliter inclinamur, non subsunt libero arbitrio, sicut de beatitudine dictum est. Item, quia habitus dicitur ad bene vel male operandum: liberum arbitrium autem indifferenter se habet ad bene eligendum, vel male. Ergo liberum arbitrium, prout est principium actus, est potentia.

Art. III. - *Utrum liberum arbitrium sit potentia appetitiva.*

RESP. AFF. - R. EST: quia proprium liberi arbitrii est electio; ad electionem autem magis concurrunt pars appetitiva quam cognoscitiva: proprium enim electionis est bonum, quod dicitur utile, et hoc est objectum appetitus.

Art. IV. - *Utrum liberum arbitrium sit alia potentia a voluntate.*

RESP. NEG. - R. EST: quia sicut se habet intellectus ad rationem, ita se habet voluntas ad vim electivam: necesse est enim appetitivas potentias proportionatas esse potentiis apprehensivis. Sicut igitur, intellectus est de principiis, ratio vero de conclusionibus; ita voluntas est de fine, liberum autem arbitrium de his quae sunt ad finem.

DE OPERATIONIBUS ANIMAE *

Consequenter considerandum est de actibus et de habitibus animae quantum ad potentias intellectivas et appetitivas: aliae animae potentiae non pertinent directe ad considerationem theologi. Actus autem et habitus appetitivae partis ad considerationem moralis scientiae pertinent; et ideo in secunda parte hujus operis de eis tractabitur, in qua considerandum est de morali materia. Nunc autem de actibus et habitibus intellectivae partis agetur. Primo quidem de actibus; secundo autem de habitibus. In consideratione vero actuum hoc modo procedemus. Primo namque considerandum est, quomodo intelligit anima corpori conjuncta. Secundo, quomodo intelligit a corpore separata. Prima autem consideratio est tripartita. Primo namque considerabitur, quomodo anima intelligit corporalia, quae sunt infra ipsam. Secundo, quomodo intelligit seipsam, et ea quae in ipsa sunt. Tertio, quomodo intelligit substantias immateriales, quae sunt supra ipsam. — Circa cognitionem vero corporalium tria considerata occurrunt. Primo quidem, per quid ea cognoscit. Secundo, quomodo, et quo ordine. Tertio, quid in eis cognoscit. — Circa primum quaeruntur octo:

QUAESTIO LXXXIV

Quomodo anima corpori conjuncta intelligat corporalia quae sunt infra seipsam

Art. I. — *Utrum anima cognoscat corpora per intellectum.*

RESP. AFF. — *Scil.*: non cognoscit corpora per species separatas sicut Plato posuit.

R. EST: quia intellectus species corporum, quae sunt materiales et mobiles, recipit immaterialiter

* Vide nostram « Divisionem Schematicam » Tab. VIII.

et immobiliter secundum modum suum: nam receptum est in recipiente per modum recipientis.

NOTANDUM: Error Platonis de speciebus separatis, ex hoc alio errore sequebatur, quod forma cogniti ex necessitate sit in cognoscente, eo modo quod est in cognito.

Art. II. — *Utrum anima per essentiam suam corporalia intelligat.*

RESP. NEG. — R. EST: quia corporalia non sunt in anima, nisi per abstractionem intellectus. Sola autem essentia Dei est immaterialiter comprehensiva omnium, prout effectus virtute praeexistunt in causa. Anima vero dicitur « quodammodo omnia esse » inquantum est in potentia ad omnia cognoscenda.

Art. III. — *Utrum anima intelligat omnia per species sibi naturaliter inditas.*

RESP. NEG. — PRIMA R. EST: quia si habet anima naturalem notitiam omnium, non videtur esse possibile quod hujus naturalis notitiae tantam oblivionem capiat, quod nesciat se hujusmodi scientiam habere.

SECUNDA R. EST: quia, deficiente aliquo sensu, deficit scientia eorum quae apprehenduntur secundum illum sensum.

Art. IV. — *Utrum species intelligibiles effluant in animam ab aliquibus formis separatis.*

RESP. NEG. — R. EST: quia si anima species intelligibiles secundum suam naturam apta nata esset recipere per influentiam aliquorum separatorum principiorum tantum, et non acciperet eas ex sensibus, non indigeret corpore ad intelligendum; unde frustra corpori uniretur.

Art. V. – *Utrum anima intellectiva cognoscat res immateriales in rationibus aeternis.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non in objecto cognito, (sicut aliquis videt in speculo ea quorum imagines in speculo resultant); sed in cognitionis principio.

R. PRIMI EST: hoc modo soli beati omnia vident in rationibus aeternis; i. e. in Deo, quem vident, et omnia in eo.

R. SECUNDI EST: quia ipsum lumen intellectuale, quod est in nobis, nihil est aliud quam quaedam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes aeternae. Unde ad quaesitum: *Quis ostendit nobis bona?* Psalmista respondet dicens: « *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine* »; quasi dicat: Per ipsam sigillationem divini luminis in nobis omnia demonstrantur. – Tamen non per solam participationem rationum aeternarum de rebus materialibus notitiam habemus (sicut platonici posuerunt), sed exiguntur species intelligibiles a rebus acceptae.

Art. VI. – *Utrum intellectiva cognitio accipiatur a rebus sensibilibus.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non ut a causa totali et perfecta, sed magis ut a materia causae.

R. EST: quia phantasmata, quae a sensu causantur, non sufficiunt immutare intellectum possibilem, sed oportet quod fiant intelligibilia actu per intellectum agentem.

Art. VII. – *Utrum intellectus possit actu intelligere per species intelligibiles quas penes se habet, non convertendo se ad phantasmata.*

RESP. NEG. – PRIMA R. EST: quia, ut videmus, impedito actu virtutis imaginativae per laesionem organi, impeditur homo ab intelligendo in actu etiam ea quorum scientiam praecepit.

SECUNDA R. EST: quia hoc quilibet a seipso experiri potest, quod quando aliquis conatur aliquid intelligere, format sibi aliqua phantasmata per modum exemplorum, in quibus quae inspiciat quod intelligere studet. Potentia enim cognoscitiva proportionatur cognoscibili. Proprium autem est intellectus humani ut speculetur naturam universalem in particulari existentem.

Art. VIII. – *Utrum iudicium intellectus impediatur per ligamentum sensus.*

RESP. AFF. – R. EST: quia omnia quae in praesenti statu intelligimus, cognoscuntur a nobis per comparisonem ad res sensibiles naturales. Unde impossibile est quod sit in nobis iudicium intellectus perfectum cum ligamento sensus, per quem res sensibiles cognoscimus.

QUAESTIO LXXXV

De modo et ordine intelligendi

Deinde considerandum est de modo et ordine intelligendi; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. – *Utrum intellectus noster intelligat res corporeas et materiales per abstractionem a phantasmataibus.*

RESP. AFF. – R. EST: quia cum intellectus noster medio modo se habeat inter sensum et angelum, materialia quidem cognoscit sed immaterialiter, abstrahendo scil. a phantasmataibus; non est enim intellectus actus alicujus organi, sed est vis animae, quae est forma corporis. – Per materialia igitur sic considerata in immaterialium aliqualem cognitionem devenimus; sicut e contra angeli per immaterialia materialia cognoscunt.

NOTANDUM: Intellectus agens abstrahit species intelligibiles a phantasmatibus, in quantum per virtutem intellectus agentis accipere possumus in nostra consideratione naturas specierum sine individualibus conditionibus, secundum quarum similitudines intellectus possibilis informatur (ad 4m); non potest tamen intelligere ea quorum species abstrahit, nisi convertendo se ad phantasmata (ad 5m).

Art. II. - *Utrum species intelligibiles a phantasmatibus abstractae se habeant ad intellectum nostrum sicut id quod intelligitur, vel sicut id quo intelligitur.*

RESP. se habent sicut id quo intelligimus.

R. EST: quia similitudo rei intellectae, quae est species intelligibilis, est forma secundum quam intellectus intelligit rem; sicut similitudo rei visibilis in oculo est secundum quam visus videt rem ipsam. - Item, quia eadem sunt quae intelligimus, et de quibus sunt scientiae; scientia autem est de rebus. - Item, quia secus omne quod intelligitur esset verum. - Tamen, quia intellectus supra seipsum reflectitur, secundum eandem reflexionem intelligit et suum intelligere, et speciem qua intelligit; et sic species intellecta est id quod secundario intelligitur, primo autem quod intelligit est res ipsa, cujus species intelligibilis est similitudo.

Art. III. - *Utrum magis universalia sint priora in nostra cognitione intellectuali.*

RESP. AFF. - R. EST: quia magis universalia sunt minus distincta: qui enim scit aliquid indistincte, adhuc est in potentia ut sciat distinctio- nis principium, sicut qui scit genus, est in potentia ut sciat differentiam. Prius igitur animal cognoscitur, secundum intellectum, quam homo. Quoad nos tamen prius est cognitio singularium

quam cognitio universalium, quia cognitio nostra incipit a sensu.

Art. IV. - *Utrum possimus multa simul intelligere.*

RESP. NEG. - *Scil.* : non multa simul per plures species.

R. EST: quia impossibile est idem subjectum perfici simul pluribus formis unius generis et diversarum specierum; sicut impossibile est quod corpus figuretur diversis figuris. Quaecumque tamen intellectus potest intelligere sub una specie, simul intelligere potest, scil. per modum unius.

Art. V. - *Utrum intellectus noster intelligat componendo et dividendo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia intellectus noster non statim a principio habet suam totam perfectionem; sed primo apprehendit quidditatem rei, quae est proprium objectum intellectus; deinde proprietates et accidentia, et habitudines circumstantes rei essentiam: secundum hoc unum apprehensum componit et dividit alii; et ex una compositione et divisione ad aliam procedere; quod est ratiocinari. - Compositio autem et divisio fit per quamdam differentiam et comparisonem. (Ad 1m). Compositio autem intellectus est signum identitatis eorum quae componuntur (Ad 3m).

Art. VI. - *Utrum intellectus possit esse falsus.*

RESP. NEG. - *Scil.* : circa objectum proprium et per se, non potest esse falsus.

R. EST: quia ad proprium objectum unaquaeque potentia per se ordinatur, secundum quod ipsa. Objectum proprium intellectus nostri est quidditas rei materialis, quae sub sensu et imaginatione cadit. Potest tamen intellectus falli,

dum unum ordinat ad aliud, vel componendo, vel dividendo, vel etiam ratiocinando; quia in his potest non totaliter attingere veritatem; in rebus simplicibus vero, in quarum definitionibus compositio intervenire non potest, non possumus decipi.

Art. VII. - *Utrum unam et eandem rem unus alio melius intelligere possit.*

RESP. AFF. - *Scil.* : ex parte intelligentis; non vero ex parte rei intellectae.

R. PRIMI EST: quia unus est melioris virtutis in intelligendo, quam alius. Quod contigit tum quia corpus (ut materia relate ad formam) melius dispositum est: unde « molles carne bene aptos mente videmus »; tum quia partes inferiorum virtutum (imaginativa, cogitativa et memorativa) magis aptae sunt.

R. SECUNDI EST: quia sic non potest unus eandem rem magis intelligere quam alius; quia si intelligeret eam aliter quam sit, vel melius, vel pejus, falleretur, et non intelligeret, ut arguit Augustinus.

Art. VIII. - *Utrum intellectus per prius intelligat indivisibile quam divisibile.*

RESP. NEG. - *Scil.* : quoad indivisibile omnino, i. e. actu et potentia, sicut punctum; - AFF. tamen quantum ad indivisibile secundum continuitatem, et quantum ad indivisibile secundum speciem.

R. PRIMI EST: quia huiusmodi indivisibile cognoscitur per privationem divisibilis.

R. SECUNDI ET TERTII EST: quia huiusmodi duplex indivisibile intellectus secundum se intelligit sicut proprium objectum; continuum autem et species habent ordinem ad quidditatem.

QUAESTIO LXXXVI

Quid intellectus noster in rebus materialibus cognoscat

Deinde considerandum est quid intellectus noster in rebus materialibus cognoscat. Et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum intellectus noster cognoscat singularia.*

RESP. NEG. - *Scil.* : directe et primo singularia non cognoscit; sed indirecte et per quamdam reflexionem.

R. PRIMI EST: quia quod a materia individuali abstrahitur, est universale; unde intellectus noster directe non est cognoscitivus nisi universalium.

R. SECUNDI EST: quia postquam species intelligibiles abstraxerit, non potest secundum eas actu intelligere, nisi convertendo se ad phantasmata, in quibus species intelligibiles intelligit. Singulare autem immateriale intellectus directe cognoscit (ad 3m). Ad sensum vero pertinet singulare materiale directe cognoscere (ad 4m).

Art. II. - *Utrum intellectus noster possit cognoscere infinita.*

RESP. NEG. - *Scil.* : actu et habitu non potest infinita cognoscere; potest tamen in potentia infinita cognoscere.

R. EST: quia intellectus noster non potest simul actu cognoscere nisi quod per unam speciem cognoscit. Infinitum autem (quantitatis, de quo est sermo) non habet unam speciem; alicquin haberet rationem totius et perfecti. Secundo, quia habitualis cognitio causatur ex actuali consideratione. Intellectus noster tamen nunquam tot intelligit, quin possit plura alia intelligere; quod

est cognoscere infinitum in potentia, accipiendo scil. unum post aliud.

Art. III. - *Utrum intellectus sit cognoscitivus contingentium.*

RESP. AFF. - *Scil.*: contingencia, prout sunt contingencia, cognoscuntur directe a sensu, indirecte autem ab intellectu.

R. EST: quia unumquodque contingens est ex parte materiae; necessitas autem consequitur rationem formae. Materia autem directe est objectum sensus, indirecte vero etiam intellectus. Rationes ergo universales et necessariae contingentium cognoscuntur directe ab intellectu.

Art. IV. - *Utrum intellectus noster cognoscat futura.*

RESP. NEG. - *scil.*: in se ipsis; cognoscit tamen ea in suis causis.

R. PRIMI EST: quia sic solus Deus cognoscit futura, cui sunt praesentia, inquantum ejus aeternus intuitus simul fertur supra totum temporis cursum, ut dictum est (q. xiv, art. 13).

R. SECUNDI EST: quia futura cognosci possunt secundum modum ordinis effectus ad causam, sive necessario modo, sive contingenter.

QUAESTIO LXXXVII

Quomodo anima intellectiva seipsam et ea quae sunt in ipsa cognoscat

Deinde considerandum est quomodo anima intellectiva cognoscat seipsam et ea quae in se sunt; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum anima intellectiva seipsam cognoscat per suam essentiam.*

RESP. NEG. - R. EST: quia connaturale est intellectui nostro secundum statum praesentis

vitae quod ad materialia et sensibilia respiciat; consequens est ut sic seipsum intelligat intellectus noster, *secundum quod fit actu* per species a sensibilibus abstractas, et eis mediantibus intellectus possibilis intelligit: sive *particulariter*, ex hoc quod aliquis percipit se intelligere; sive *in universali*, secundum quod naturam humanae mentis ex actu intellectus consideramus. Tamen iudicium et efficacia hujus cognitionis, per quam naturam animae cognoscimus, competit nobis secundum derivationem luminis intellectus nostri a veritate divina, in qua rationes omnium rerum continentur (q. lxxxiv, art. 5).

Art. II. - *Utrum intellectus noster cognoscat habitus animae per essentiam eorum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia nihil cognoscitur nisi secundum quod est actu. Habitus autem est quodammodo medium inter potentiam puram et actum purum. Cognoscitur tamen habitus, per actum ipsius, et per studiosam inquisitionem, sicut dictum est de anima (art. praec.).

Art. III. - *Utrum intellectus cognoscat proprium actum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundario.

R. EST: quia operatio intellectus non est sicut actio tendens in alium, sed manet in operante ut perfectio et actus ejus. Tamen objectum proprium intellectus nostri est natura materialis rei; secundario cognoscitur ipse actus, quo cognoscitur objectum, et per hunc actum cognoscitur ipse intellectus.

Art. IV. - *Utrum intellectus intelligat actum voluntatis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia actus voluntatis est inclinatio intelligibilis. Nihil aliud est enim actus voluntatis quam inclinatio quaedam con-

sequens formam intellectam; sicut appetitus naturalis est inclinatio consequens formam naturalem.

QUAESTIO LXXXVIII

Quomodo anima humana cognoscat ea quae supra se sunt

Deinde considerandum est quomodo anima humana cognoscat ea quae supra se sunt, scilicet immateriales substantias: et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum anima humana secundum statum vitae praesentis possit intelligere substantias immateriales per seipsas.*

RESP. NEG. - R. EST: quia secundum statum vitae praesentis, intellectus noster nihil intelligit nisi convertendo se ad phantasmata.

NOTANDUM: In hoc articulo S. D. diffuse arguit contra Averroem dicentem quod intellectus agens sit substantia separata aliquomodo nobis unita, per quam notitias de substantiis separatis immediate accipimus.

Art. II. - *Utrum intellectus noster per cognitionem rerum materialium possit pervenire ad intelligendum substantias immateriales.*

RESP. NEG. - Contra illos, qui posuerunt quidditatem rei materialis ab intellectu nostro abstractam, aliquid materiale habere, quod iterum iterumque abstrahitur, donec ad puram substantiam immaterialem intelligendam perveniatur. Ita quidam Avempace, vel Aben-pace, philosophus seculi XII apud Arabes celeberrimus.

R. EST: quia, non posito, sed supposito, quod substantiae immateriales sine omnino alterius rationis a quidditatibus materialium rerum, quan-

tumcumque intellectus noster abstrahat quidditatem rei materialis a materia, nunquam perveniet ad aliquid simile substantiae immateriali. - Tamen ex rebus materialibus ascendere possumus in aliqualem cognitionem immaterialium rerum, non autem in perfectam; non enim est sufficiens comparatio rerum materialium ad immateriales (ad 1m).

Art. III. - *Utrum Deus sit primum quod a mente humana cognoscitur.*

RESP. NEG. - R. EST: quia primum quod intelligitur a nobis secundum statum praesentis vitae, est quidditas rei materialis, quae est nostri intellectus objectum; in Dei cognitionem autem per creaturas pervenimus, secundum illud Apostoli: *Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur* (Rom., I, 20).

QUAESTIO LXXXIX

De cognitione animae separatae

Deinde considerandum est de cognitione animae separatae; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum anima separata a corpore possit intelligere.*

RESP. AFF. - *Scil.:* modo praeter naturali.

R. EST: quia modus operandi sequitur modum essendi. Sicut esse separatam a corpore est animae praeter rationem suae naturae, ita et ejus intelligere simpliciter sine recursu ad phantasmata.

NOTANDUM: Anima separata non intelligit per species innatas, nec per species quas tunc abstrahit, nec solum per species conservatas; sed per species ex influenza divini luminis participatas, quarum

anima fit particeps, sicut et aliae substantiae separatae, quamvis inferiori modo. Unde tam cito cessante conversione ad corpus, ad superiora convertitur. Nec tamen propter hoc cognitio vel potentia non est naturalis: quia Deus est auctor non solum influentiae gratuiti luminis, sed etiam naturalis (ad 3m).

Art. II. - *Utrum anima separata intelligat substantias separatas.*

RESP. AFF. - *Scil.:* per hoc quod anima separata cognoscit seipsam.

R. EST: quia commune omni substantiae separatae est quod intelligat id quod est supra se, et id quod est infra se, per modum suae substantiae; intelligitur enim aliquid secundum quod est in intelligente. De aliis igitur animabus separatis perfectam cognitionem habet, de angelis autem imperfectam et deficientem, loquendo de cognitione naturali animae separatae. De cognitione autem gloriae est alia ratio.

NOTANDUM: Anima separata est imperfectior quam anima unita corpori, si consideretur natura corporis; sed tamen est liberior ad intelligendum, inquantum per gravedinem et occupationem corporis a puritate intelligentiae impeditur (Ad 1m). - Angelos cognoscit per similitudines ipsi divinitus impressas. - Magna est felicitas in cognitione aliarum substantiarum separatarum (ad 3m).

Art. III. - *Utrum anima separata omnia naturalia cognoscat.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non habet de omnibus naturalibus certam et propriam cognitionem, sed communem et confusam.

R. EST: quia modus cognoscendi animae separatae non est ei naturalis. Angeli vero cognoscunt cognitione perfecta omnia naturalia; quia omnia quae Deus fecit in propriis naturis, fecit in intelligentia angelica, ut dicit Aug., scil. ad gubernium mundi.

Art. IV. - *Utrum anima separata cognoscat singularia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non omnia, sed solum illa ad quae quodammodo determinatur.

R. EST: quia anima separata cognoscit per species, quae sunt quaedam participatae similitudines illius essentiae divinae.

Art. V. - *Utrum habitus scientiae hic acquisitae remaneat in anima separata.*

RESP. AFF. - *Scil.:* quantum ad id quod in ipso intellectu est; non autem quantum ad id quod est in inferioribus viribus.

R. PRIMI EST: quia intellectus est incorruptibilis, et species intellectuales non habent contrarium.

R. SECUNDI EST: quia tales vires (inferiores) non remanent in anima separata.

Art. VI. - *Utrum actus scientiae hic acquisitae maneat in anima separata.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non secundum eundem modum sicut modo est.

R. EST: quia secundum species intelligibiles hic acquisitas anima separata intelligere potest quae prius intellexit; non tamen per conversionem ad phantasmata, sed per modum convenientem animae separatae.

Art. VII. - *Utrum distantia localis impediatur cognitionem animae separatae.*

RESP. NEG. - *Scil.:* contra illos qui dicebant animam separatam singularia cognoscere abstrahendo a sensibus. Quod est evidenter falsum.

R. EST: quia in anima separata actu non manent sensus. Lumen divinum autem per quod anima separata intelligit singularia, aequaliter se habet ad propinquum et distans.

Art. VIII. – *Utrum animae separatae cognoscant ea quae hic aguntur.*

RESP. NEG. – *Scil.*: secundum naturalem cognitionem, de qua nunc agitur.

R. EST: quia animae mortuorum secundum ordinationem divinam et secundum modum essendi segregatae sunt a conversatione viventium, et conjunctae conversationi substantiarum spiritualium quae sunt a corpore separatae, sicut S. Gregorius (Moral. lib. xii, c. 14 in princ.) et S. Augustinus (Lib. de cura mortuis agenda c. 13 et 14) dicunt.

NOTANDUM: S. Augustinus, non assertive, sed dubitando, tenet, quod nec animae beatorum sciunt ea quae hic aguntur. S. Gregorius vero assertive dicit, quod animae sanctorum omnia in ipsa Dei claritate vident; quod S. Thomae magis arridet; quia, ut ipse dicit, animae justorum in coelo sunt angelis aequales, sicut et ipse S. Augustinus docet: tamen rebus viventium non se ingerunt, nisi secundum quod justitiae divinae dispositio exigit.

DE PRIMA PRODUCTIONE HOMINIS *

Deinde considerandum est de prima hominis productione; et circa hoc considerata sunt quatuor: primo, de productione ipsius hominis; secundo, de fine productionis; tertio, de statu et conditione hominis primo producti; quarto de loco ejus. – Circa productionem autem considerata sunt tria: primo, de productione hominis quantum ad animam; secundo, quantum ad corpus viri; tertio, quantum ad productionem mulieris. – Circa primum quaeruntur quatuor:

* Divisio Schematica, Tab. VII.

QUAESTIO XC

De productione hominis quantum ad animam

Art. I. – *Utrum anima sit facta, vel sit de substantia Dei.*

RESP. : Anima non est de substantia Dei, sed est facta; contra manichaeos, qui dicebant Deum esse lucem corpoream, et animam partem ipsius; et contra Varrum, qui dicebat Deum esse animam mundi: non valentes distinguere spiritum a corpore.

R. EST: quia anima humana est quandoque intelligens in potentia, scientiam quodammodo a rebus acquirit, et habet potentias diversas; Deus autem e contra est actus purus (q. iii, art. 7).

Art. II. – *Utrum anima sit producta in esse per creationem.*

RESP. AFF. – R. EST: quia non potest fieri ex materia praejacente neque corporali, quia sic esset naturae corporeae; neque spirituali, quia sic substantiae spirituales invicem transmutarentur: sed est forma subsistens, cui competit proprie esse et fieri.

Art. III. – *Utrum anima rationalis sit producta a Deo immediate.*

R. AFF. – R. EST: quia anima rationalis non potest produci nisi per creationem (art. praec.). Solus Deus autem potest creare, quia solius primi agentis est agere, nullo praesupposito (q. lxxv, art. 3).

Art. IV. – *Utrum anima humana fuerit producta ante corpus.*

RESP. NEG. – Contra Origenem, qui dicit cum angelis creata fuisset; et contra S. Augustinum,

qui non asserendo, et salva auctoritate Scripturae, dicit rationem causalem corporis humani in elementis mundi fuisse, anima vero jam creatam fuisse.

R. EST: quia anima, cum sit pars humanae naturae, non habet naturalem perfectionem, nisi secundum quod est corpori unita. Deus autem primas res instuit in perfecto statu suae naturae, secundum quod uniuscujusque rei species exigebat.

QUAESTIO XCI

De productione corporis primi hominis

Deinde considerandum est de productione corporis primi hominis; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum corpus primi hominis sit de limo terrae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum Deus perfectus sit in operibus suis, perfectionem dedit omnibus secundum eorum modum; convenit autem corpori primi hominis quod sit terra formatum aquae mixta, sicut caeteris elementis, ut sit ex rebus omnibus quodammodo compositus homo, et habeat convenientiam cum inferioribus corporibus, sicut per animam convenientiam habet cum spiritualibus.

Art. II. - *Utrum corpus humanum sit immediate a Deo productum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia corpus humanum nunquam formatum fuerat, cujus virtute per viam generationis aliud simile in specie formaretur. Formam autem producere in materia absque adminiculo praecedentis formae materialis est solius Dei.

Art. III. - *Utrum corpus hominis habuerit convenientem dispositionem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Deus instituit corpus humanum in optima dispositione secundum convenientiam ad talem formam (animam) et ad tales operationes, non autem simpliciter.

R. EST: quia omnes res naturales productae sunt ab arte divina, et sunt quodammodo artificiali ipsius Dei. Deus igitur unicuique rei naturali optimam dedit dispositionem secundum ordinem ad proprium finem, et hoc in unaquaque parte corporis videri potest, (sicut in responsionibus ad objectiones probatur).

Art. IV. - *Utrum convenienter corporis humani productio in Scriptura describatur.*

RESP. AFF. - Sufficit enim auctoritas Scripturae.

R. tamen convenientiae est: quia ea quae principaliter intendimus, cum majori deliberatione et studio consuevimus facere. - Quoad autem particularia videndae sunt responsiones ad objectiones.

QUAESTIO XCII

De productione mulieris

Deinde considerandum de productione mulieris; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum mulier debuerit produci in prima rerum productione.*

RESP. AFF. - R. EST: quia necessarium fuit feminam fieri, sicut Scriptura dicit, *in adiutorium viri*, scil. in adiutorium generationis; non conveniebat autem homini, propter suam perfectionem, habere in se virtutem generationis activam et passivam conjunctam, sicut accidit in quibusdam plantis et animalibus infimis.

Art. II. – *Utrum mulier debuerit fieri ex viro.*

RESP. AFF. – PRIMA R. EST: quia in hoc dignitas primo homini servaretur, ut sit ipse caput totius speciei, sicut Deus caput est universi.

SECUNDA R. EST: ut vir magis suam uxorem diligeret, et ei inseparabilius adhaereret.

TERTIA R. EST: quia mas et femina conjunguntur in hominibus non solum propter necessitatem generationis, ut in aliis animalibus, sed etiam propter domesticam vitam, in qua vita est vir caput mulieris.

QUARTA R. EST: quia figuratur per hoc quod Ecclesia a Christo sumit principium, sicut Apostolus dicit (Ephes. v, 32).

Art. III. – *Utrum mulier debuerit formari de costa viri.*

RESP. AFF. – Primo, ad significandum quod inter virum et mulierem debet esse socialis conjunctio. Secundo, propter sacramentum; quia de latere Christi dormientis in cruce fluxerunt sacramenta, id est sanguis et aqua, quibus est Ecclesia instituta.

NOTANDUM: Costa illa fuit de perfectione Adae, non prout erat individuum quoddam, sed prout erat principium speciei (ad 2m).

Art. IV. – *Utrum mulier fuerit immediate formata a Deo.*

RESP. AFF. – R. EST: quia mulier non fuit generata ex semine; solus autem Deus potest praeter naturae ordinem res in esse producere.

QUAESTIO XCIII

De fine sive termino productionis hominis

Deinde considerandum est de fine sive termino productionis hominis, prout dicitur factus ad imaginem et similitudinem Dei; et circa hoc quaeruntur novem;

Art. I. – *Utrum imago Dei sit in homine.*

RESP. AFF. – *Scil.*: imperfecta.

R. EST: quia in homine invenitur aliqua Dei similitudo, quae deducitur a Deo sicut ab exemplari; non tamen est similitudo secundum aequalitatem, quia in infinitum excedit exemplar hoc tale exemplatum.

NOTANDUM: Imago aliquid addit supra rationem similitudinis, scilicet quod sit ex alio expressa*. – In verbis Scripturae *Faciamus hominem ad imaginem*, etc. praepositio *ad* accessum quemdam significat, qui competit rei distant. – Imago Dei est in Filio suo, sicut imago regis in filio sibi connaturali; in homine autem sicut in aliena natura, sicut imago regis in nummo argenteo (ad 2m).

Art. II. – *Utrum imago Dei inveniatur in irrationalibus creaturis.*

RESP. NEG. – R. EST: quia ad rationem imaginis propriae non sufficit ut aliquid sit expressum secundum genus, sicut vermis ex homine, vel secundum aliquod accidens commune; sed requiritur quod sit similitudo secundum speciem, vel ad minus secundum aliquod accidens proprium speciei, et praecipue secundum figuram. Unde neque entia, inquantum sunt; neque viventia, inquantum vivunt dicuntur proprie imagines Dei, sed solum intellectuales creaturae inquantum sapiunt et intelligunt; caetera autem aliquam Dei similitudinem habent (ad 1m).

Art. III. – *Utrum angelus sit magis ad imaginem Dei quam homo.*

RESP. AFF. – *Scil.*: simpliciter loquendo; non autem secundum quid.

R. PRIMI EST: quia id in quo primo consideratur ratio imaginis Dei, est natura intellectualis,

* Secundum speciem, vel saltem secundum proprium speciei, maxime figurae.

et haec est perfectior in angelis quam in hominibus.

R. SECUNDI EST: quia secundum quod homo est de homine, sicut Deus de Deo; et quod anima hominis est tota in qualibet parte ipsius, sicut Deus in omnibus: sic imago Dei magis est in homine quam in angelo.

Art. IV. - *Utrum imago Dei inveniatur in quolibet homo.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sic dicta imago creationis.

R. EST: quia homo ad imaginem Dei esse dicitur secundum naturam intellectualem, per quam Deum maxime imitari potest, scil. in intelligendo et in amando. Triplici modo igitur imago Dei est in homine: primo, in quantum homo habet aptitudinem naturalem ad intelligendum et amandum Deum (imago creationis); secundo, in quantum Deum cognoscit et diligit per conformitatem gratiae (imago recreationis); tertio, secundum similitudinem gloriae (imago similitudinis).

Art. V. - *Utrum in homine sit imago Dei quantum ad trinitatem personarum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia esse ad imaginem Dei secundum imitationem divinae naturae non excludit hoc quod est esse ad imaginem Dei secundum representationem trium personarum, sed magis unum ad alterum sequitur: nam in ipso Deo in tribus personis una existit natura.

Art. VI. *Utrum imago Dei sit in homine solum secundum mentem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in homine invenitur Dei similitudo per modum imaginis secundum mentem, sed secundum alias partes ejus per modum vestigii.

R. EST: quia imago proprie repraesentat similitudinem speciei, ut dictum est (art. 2), ve-

stigium autem repraesentat per modum effectus. Ratione speciei homo est rationalis, et secundum hoc imaginem Dei habet et quantum ad naturam divinam et quantum ad similitudinem Trinitatis increatae. Est enim etiam in homine secundum mentem processio verbi per intellectum, et processio amoris per voluntatem.

NOTANDUM: Vestigium Trinitatis est in aliis creaturis in quantum est in ipsis: substantia modificata et finita, quae demonstrat quoddam Principium; species, quae demonstrat Verbum facientis, sicut forma domus demonstrat conceptionem artificis; et ordo, qui demonstrat Amorem producentis, quo effectus ordinatur ad bonum, sicut usus aedificii demonstrat artificis voluntatem (in corp.).

Art. VII. - *Utrum imago Dei inveniatur in anima secundum actus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: prout ex notitia quam habemus, cogitando, interius verbum formamus, et ex hoc in amorem prorumpimus.

R. EST: quia cum ad rationem imaginis pertineat aliqualis repraesentatio speciei, imago Trinitatis, quae in anima accipitur, oportet quod secundum illud attendatur principaliter, quod maxime accedit (prout possibile est) ad repraesentandum speciem divinarum personarum, quae per processiones distinguuntur.

Art. VIII. - *Utrum imago divinae Trinitatis sit in anima solum per comparisonem ad objectum quod est Deus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia diversitas objectorum diversificat speciem verbi et amoris.

Art. IX. - *Utrum similitudo ab imagine convenienter distinguatur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: similitudo convenienter distinguitur ab imagine ut praeambulum ad ipsam, et ut subsequens ad ipsam.

R. EST: quia similitudo attenditur secundum ea quae sunt communiora proprietatibus naturae intellectualis, secundum quas proprie attenditur imago; sic, inquantum anima est incorruptibilis, dicitur similis Deo; quantum ad mentem, dicitur imago. - Similitudo etiam considerari potest, secundum quod significat imaginis expressionem et perfectionem.

DE STATU ET CONDITIONE PRIMI HOMINIS

Deinde considerandum est de statu et conditione primi hominis; et primo quantum ad animam; secundo quantum ad corpus. Circa primum consideranda sunt duo: primo de conditione hominis quantum ad intellectum; secundo, de conditione hominis quantum ad voluntatem. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XCIV

De statu et conditione primi hominis quantum ad intellectum

Art. I. - *Utrum primus homo per essentiam Deum viderit.*

RESP. NEG. - *Scil.:* secundum communem statum illius vitae.

R. EST: quia nullus videns Deum per essentiam potest voluntatem averti a Deo. - Cognoscebat tamen Deum quadam altiori cognitione quam nos nunc cognoscamus; quia Deus ipsum rectum fecit. Unde primus homo non impediebatur per res exteriores a clara et firma contemplatione intelligibilium effectuum, quod ex irrationali cognitione, sive gratuita.

NOTANDUM: Primus homo, ante peccatum, vitam beatam habebat, secundum quemdam modum, inquantum habebat integritatem et perfectionem quamdam naturalem, ut Augustinus dicit (ad 1m), quam per peccatum amisit.

Art. II. - *Utrum Adam in statu innocentiae angelos per essentiam viderit.*

RESP. NEG. - R. EST: quia etiam animae primi hominis competebat modus intelligendi per conversionem ad phantasmata. - Tamen anima primi hominis excellentiorem modum cognitionis habebat de angelis quam nos habeamus; quia ejus cognitio erat magis certa et fixa circa interiora intelligibilia quam cognitio nostra; et propter eminentiam, dicit Gregorius, quod intererat angelorum spiritibus.

Art. III. - *Utrum primus homo habuerit scientiam omnium.*

RESP. AFF. - *Scil.:* scientiam omnium in quibus homo natus est instrui.

R. EST: quia sicut primus homo institutus est in statu perfecto quantum ad corpus, ut statim posset generare, ita etiam institutus est in statu perfecto quantum ad animam, ut statim posset alios instruere et gubernare; naturali enim ordine perfectum praecedit imperfectum, sicut et actus potentiam.

NOTANDUM: Primus homo cognovit ea omnia quae virtualiter existunt in primis principiis per se notis, quaecumque scilicet naturaliter homines cognoscere possunt. - De supernaturalibus autem tantam cognitionem accepit, quanta erat necessaria ad gubernationem vitae humanae secundum statum illum (innocentiae). - Alia vero quae nec naturaliter hominis studio cognosci possunt, nec sunt necessaria ad gubernationem vitae humanae, primus homo non cognovit. Scientiam autem omnium per species a Deo infusas habuit (ad 1m).

Art. IV. – *Utrum homo in primo statu decipi potuisset.*

RESP. NEG. – *Scil.:* non poterat esse quod innocentia manente, intellectus hominis alicui falso acquiesceret quasi vero.

R. EST: quia, ut ex ipsa rectitudine primi status apparet, quamdiu anima maneret Deo subdita, tamdiu in homine inferiora superioribus subderentur, nec superiora per inferiora impedirentur; deceptio autem in intellectu accidit ex aliquo inferiori, puta phantasia, vel aliquo hujusmodi.

NOTANDUM: Eva non fuit proprie decepta a serpente, quia, ut dicit Augustinus, « verbis serpentis non crederet, nisi jam inesset menti ejus amor propriae potestatis, et quaedam de se superba praesumptio » (Ad 1m).

QUAESTIO XCV

De his quae attinent ad voluntatem primi hominis, gratia scilicet et justitia

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad voluntatem primi hominis; et circa hoc quaerenda sunt duo: primo quidem de gratia et justitia primi hominis; secundo de usu justitiae quantum ad dominium super alia. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum primus homo fuerit creatus in gratia.*

RESP. AFF. – *Scil.:* secundum illud: *Deus fecit hominem rectum* (Eccle. 7, 30).

R. EST: quia illa subjectio corporis ad animam, et inferiorum virium ad rationem non erat naturalis; alioquin post peccatum mansisset, cum etiam in daemonibus data naturalia post pec-

catum permanserint. Unde manifestum est quod et illa prima subjectio, qua ratio Deo subdebatur, non erat solum secundum naturam, sed secundum supernaturale donum gratiae, (prout ex immediatis consequentis peccati primi hominis apparet).

Art. II. – *Utrum in primo homine fuerint animae passiones.*

RESP. AFF. – *Scil.:* ex rationis judicio consequentes, et solum illae passiones, quae ex praesenti vel futuri boni proveniunt.

R. EST: quia in illo statu innocentiae nullum malum aderat nec imminabat. Unde non fuit in primo homine neque tristitia neque dolor, vel alia hujusmodi. Passiones vero quae possunt esse boni praesentis, ut gaudium et amor, vel quae sunt futuri boni in suo tempore habendi, ut desiderium et spes non affligens, fuerunt in statu innocentiae, sed prout in illo statu inferior appetitus erat rationi totaliter subjectus.

Art. III. – *Utrum Adam habuerit omnes virtutes.*

RESP. AFF. – *Scil.:* aequaliter, seu non eodem modo.

R. EST: quia virtutes nihil aliud sunt quam perfectiones quaedam, quibus ratio ordinatur in Deum, et inferiores vires disponuntur secundum regulam rationis, ut infra magis patebit. (I-II, q. lxiii, art. 2); talis autem erat rectitudo primi status, ut dictum est. – Tamen non omnes virtutes habebat eodem modo: charitatem et justitiam, quae de sui ratione imperfectionem non important, habebat et quoad habitum et quoad actum. Fidem et spem, quae de sui ratione imperfectionem habent, quae tamen poterant esse in primo statu, habebat etiam et quantum ad habitum et quantum ad actum. Aliae virtutes autem, quae de

ratione sui important imperfectionem, quae repugnat perfectioni primi status, non habebat quantum ad actum, sed quantum ad dispositionem seu habitum; ita de virtute poenitentiae, misericordiae, etc.

Art. IV. - *Utrum opera primi hominis fuerint minus efficacia ad merendum quam opera nostra.*

RESP. NEG. - *Scil.*: si attendatur quantitas meriti ex radice gratiae et charitatis, et similiter si consideretur ex absoluto quantitas operis, tunc dicendum est, quod efficaciora fuissent hominis opera ad merendum in statu innocentiae, quam post peccatum; non autem si attendatur quantitas proportionalis.

R. EST: quia gratia copiosior fuit in primo homine ante peccatum, quam post peccatum, nullo obstaculo in natura humana invento; et cum homo esset majoris virtutis (absolute), majora opera fecisset; major tamen invenitur ratio meriti post peccatum, propter hominis imbecillitatem, quae majorem difficultatem importat.

QUAESTIO XCVI

De dominio quod homini in statu innocentiae competebat

Deinde considerandum est de dominio, quod competebat homini in statu innocentiae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum Adam in statu innocentiae animalibus dominaretur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia animalia sunt homini naturaliter subjecta; in statu innocentiae autem ante inobedientiam nihil homini repugnabat quod naturaliter deberet ei esse subjectum.

Quod autem animalia sunt naturaliter homini subjecta ex tribus apparet: primo, ex processu naturae, ubi ordo proceditur de imperfecto ad perfectum: sic plantae utuntur terra ad sui nutrimentum animalia plantis, et homo plantis et animalibus; secundo, ex ordine divinae providentiae, quae semper inferiora per superiora gubernat; tertio, ex proprietate hominis et animalium: in istis autem est quaedam participatio prudentiae ad aliquos actus particulares, in homine autem est universalis prudentia: omne autem quod est per participationem, subditur ei quod est per essentiam et universaliter.

Art. II. - *Utrum homo habuisset dominium super omnes alias creaturas.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum modum quo dominatur his quae in seipso sunt.

R. EST: quia in homine quodammodo sunt omnia. Tamen homo non dominabatur angelis in statu innocentiae, quia ratio in homine habet locum dominantis, et non subjecti dominio. Animalibus vero dominabatur per imperium; sed viribus naturalibus et proprio corpori dominabatur non imperando, sed utendo.

Art. III. - *Utrum homines in statu innocentiae fuissent omnes aequales.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non solum fuisset disparitas quantum ad sexum et aetatem, sed etiam quantum ad animam (i. e. ratione justitiae et scientiae) et etiam quantum ad corpus.

R. EST: quia, ex parte animae, homo non ex necessitate operatur, sed per liberum arbitrium. Quantum ad corpus autem non erat totaliter exemptum a legibus naturae, quin ex exterioribus agentibus (e. g. ex dispositione aeris), aliquod commodum aut auxilium reciperet magis vel minus.

Art. IV. - *Utrum homo in statu innocentiae homini dominabatur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non secundum quod dominium opponitur servituti; sed secundum quod communiter refertur ad subjectum qualitercumque.

R. PRIMI EST: quia tale dominium non potest esse sine poena subjectorum; contristabile est enim unicuique quod illud bonum (libertas) quod deberet esse suum, cedat alteri tantum.

R. SECUNDI EST: quia tale dominio dominatur aliquis alteri ut libero, i. e. ad bonum ejus qui dirigitur, vel ad bonum commune; homo autem est naturaliter animal sociale, et si unus homo habuisset super alios supereminentiam scientiae et justitiae, inconueniens fuisset, nisi hoc exqueretur in utilitatem aliorum.

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad statum primi hominis secundum *Corpus*; et primo quantum ad conservationem individui; secundo, quantum ad conservationem speciei. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XCVII

De his quae pertinent ad statum primi hominis quantum ad conservationem individui

Art. I. - *Utrum homo in statu innocentiae esset immortalis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non ex parte materiae, neque ex parte formae; sed ex parte causae efficientis, i. e. Dei.

R. EST: quia corpus primi hominis non erat indissolubile per aliquem immortalitatis vigorem in eo existentem; sed quia inerat animae vis quae-

dam supernaturaliter divinitus data, per quam poterat corpus ab omni corruptione praeservari quamdiu ipsa anima Deo subjecta mansisset; ut sic anima posset corpus conservare supra naturam corporalis materiae, sicut eam decebat.

Art. II. - *Utrum homo in statu innocentiae fuisset passibilis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: secundum sensum proprium passivus fuit impassibilis; fuit passibilis secundum sensum communem passionis.

R. PRIMI EST: quia tales passiones, quae naturalem dispositionem remouent, poterat prohibere, sicut et mortem, si absque peccato perstisset.

R. SECUNDI EST: quia passio communiter dicitur secundum quamcumque mutationem, sicut intelligere vel sentire, quae ad perfectionem naturae pertinet.

NOTANDUM: Corpus hominis in statu innocentiae poterat praeservari ne pateretur laesionem ab aliquo duro; partim quidem per propriam rationem, per quam poterat nociva vitare; partim etiam per divinam providentiam, quae sic ipsum tuebatur, ut nihil ei occurreret ex improvviso, a quo laederetur (ad 4m).

Art. III. - *Utrum homo in statu innocentiae indigebat cibis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in statu innocentiae anima rationalis communicabat corpori id quod competit ei in quantum est anima, qua homo animal dicitur, et ut talis cibus indiget.

NOTANDUM: Post resurrectionem anima communicabit corpori ea quae sunt sibi propria, in quantum est spiritus: immortalitatem quidem quantum ad omnes; impassibilitatem vero, et gloriam, et virtutem quantum ad bonos (In corp.).

Art. IV. – *Utrum homo in statu innocentiae per lignum vitae immortalitatem consecutus fuisset.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non simpliciter.

R. EST: quia lignum vitae habebat virtutem fortificandi virtutem speciei contra debilitatem proveniente ex admixtione extranei. Tamen non poterat virtus ligni se extendere ad hoc ut daret corpori virtutem durandi tempore infinito.

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad conservationem speciei et primo de ipsa generatione; secundo de conditione prolis genitae. Circa primum quaeruntur duo:

QUAESTIO XCVIII

De pertinentibus ad conservationem speciei

Art. I. – *Utrum in statu innocentiae fuisset generatio.*

RESP. AFF. – R. EST: quia cum in rebus corruptibilibus nihil sit perpetuum, et semper manens, nisi species; sequitur quod bonum speciei est de principali intentione naturae, ad cuius conservationem naturalis generatio ordinatur. Id enim per se videtur esse de intentione naturae, quod est semper et perpetuum.

Art. II. – *Utrum in statu innocentiae fuisset generatio per coitum.*

RESP. AFF. – *Scil.* : contra illos, qui considerantes foeditatem concupiscentiae quae invenitur in coitu, in isto statu, posuerunt quod in statu innocentiae non fuisset generatio per coitum, ut S. Gregorius Nyssenus.

R. EST: quia ea quae sunt naturalia homini, neque subtrahantur, neque dantur homini per peccatum. Deformitas autem immoderatae concupiscentiae, quae in statu praesenti est, in statu innocentiae non fuisset, quando inferiores vires omnino rationi subdebantur, unde fuisset fecunditas sine libidine.

QUAESTIO XCIX

De conditione prolis generandae quantum ad corpus

Deinde considerandum est de conditione prolis generandae: et primo quantum ad corpus; secundo, quantum ad justitiam; tertio, quantum ad scientiam. Circa primum quaeruntur duo:

Art. I. – *Utrum pueri in statu innocentiae mox nati virtutem perfectam habuissent ad motum membrorum.*

RESP. NEG. – R. EST: quia, quamvis membra hominis in statu innocentiae non poterant deficere humanae voluntati, tamen humana voluntas ordinata est quae tendit in actus sibi convenientes. Non sunt autem iidem actus convenientes homini secundum quamlibet aetatem. – Motus membrorum contigit ex siccitate cerebri. (In corp. et ad 2m).

Art. II. – *Utrum in primo statu feminae natae fuissent*.*

RESP. AFF. – R. EST: quia in statu innocentiae nihil eorum quae ad complementum humanae naturae pertinent defuisset.

* S. Thomas ponit similes articulos ad refutandum quosdam veterorum opiniones.

NOTANDA: 1. - Femina dicitur *mas occasionatus*, quia est praeter intentionem naturae particularis; non autem praeter intentionem naturae universalis (Ad 1m). 2. - Generatio feminae non solum contingit ex defectu virtutis activae, vel ex indispositione materiae; sed quandoque quidem ex aliquo accidenti extrinseco, sicut Philosophus dicit, quod «ventus septentrionalis coadjuvat ad generationem masculorum, australis vero ad generationem feminarum»; quandoque etiam ex conceptione animae, ad quam de facili immutatur corpus. Et praecipue in statu innocentiae hoc esse poterat, quando corpus magis erat animae subiectum; ut scilicet secundum voluntatem generantis distingueretur sexus in prole (ad 2m).

QUAESTIO C

De conditione prolis generandae quantum ad iustitiam

Art. I. - *Utrum homines fuissent nati cum iustitia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia iustitia originalis in qua primus homo conditus fuit, fuit accidens naturae speciei, sicut quoddam donum divinitus datum toti naturae. Unde peccatum originale, quod opponitur illi iustitiae, traducitur a parente in posteros.

NOTANDUM: Radix originalis iustitiae, in cuius rectitudine factus est homo, consistit in subiectione supernaturali rationis ad Deum, quae est per gratiam gratum facientem (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum pueri in statu innocentiae nati fuissent in iustitia confirmati.*

RESP. NEG. - R. EST: quia manifestum est quod pueri in sua nativitate non habuissent plus perfectionis quam eorum parentes in statu generationis.

QUAESTIO CI

De conditione prolis generandae quantum ad scientiam

Deinde considerandum est de conditione prolis generandae quantum ad scientiam; et circa hoc quaeruntur duo:

Art. I. - *Utrum in statu innocentiae pueri nati fuissent in scientia perfecti.*

RESP. NEG. - R. EST: quia naturale est homini ut scientiam per sensus acquirat, sicut dictum est (quaes. LV, art. 2); se eam in processu temporis absque difficultate acquisivissent inveniendo, vel addiscendo.

Art. II. - *Utrum pueri mox nati habuissent perfectum usum rationis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia in pueris est impedimentum virium sensitivarum propter nimiam humiditatem cerebri, ut supra dictum est (q. xcix, a. 1).

QUAESTIO CII

De loco hominis, qui est paradus

Deinde considerandum est de loco hominis, qui est paradus; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum paradus sit locus corporeus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ea quae de paradiso in Scriptura dicuntur, per modum narrationis historicae proponuntur; in omnibus autem quae sic Scriptura tradit, est pro fundamento tenenda veritas historiae, et desuper spirituales expositiones fabricandae.

Art. II. – *Utrum paradisus fuerit locus conveniens habitationi humanae.*

RESP. AFF. – *Scil.* : secundum primae immortalitatis status.

R. EST: quia in paradiso inveniatur cibus contra interiorem corporis corruptionem, scilicet per consumptionem humidi et per senectutem; et habebatur temperatus aer, contra corruptionem externam, quae praecipue habetur per dis-temperatum aerem.

Art. III. – *Utrum homo sit positus in paradiso, ut operaretur et custodiret illum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia operatio illa non esset laboriosa, sicut post peccatum, sed fuisset jucunda propter experientiam virtutis naturae; – et custodia illa non esset contra invasorem, sed ad hoc quod homo sibi paradisum custodiret, ne ipsum peccando amitteret.

Art. IV. – *Utrum homo factus fuerit in paradiso.*

RESP. NEG. – R. EST: quia sic Deus fecit ut incorruptio primi status, cui paradisus fuit congruus locus, non imputaretur humanae naturae, sed gratiae seu dono Dei supernaturali.

QUAESTIO CIII

De gubernatione rerum in communi

Postquam praemissum est de creatione rerum, et distinctione earum, restat nunc tertio considerandum de rerum gubernatione; et primo in communi; secundo in speciali de effectibus gubernationis*. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. – *Utrum mundus gubernetur ab aliquo.*

RESP. AFF. – *Scil.* : contra illos qui dicebant omnia fortuito agi.

* Divisio Schematica, Tab. IX.

PRIMA R. EST: quia in rebus naturalibus provenit quod melius est, aut semper, aut in pluribus; quod non contingeret, nisi per aliquam providentiam res naturales dirigentur ad finem boni, quod est gubernare.

SECUNDA R. EST: quia, cum optimi sit optima producere, non convenit summae Dei bonitati quod res productas ad consecutionem finis non producat.

Art. II. – *Utrum finis gubernationis mundi sit aliquid extra mundum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia principium rerum est aliquid extrinsecum a toto universo, scilicet Deus (q. xix, art. 4, et q. xlv, art. 1 et 2); finis autem respondet principio. – Item, quia finis universi debet esse bonum universale, sicut finis rei particularis est bonum particulare, et participativum boni universalis. Bonum autem universale est bonum per essentiam Deus.

Art. III. – *Utrum mundus gubernetur ab uno.*

RESP. AFF. – R. EST: quia gubernatio mundi, cujus finis est quod est essentialiter bonum, est optima. Optima autem gubernatio est illa quae fit per unum, quia unitas est de ratione boni. Et illud quod est per se unum convenientius est causa unitatis quam multi uniti.

Art. IV. – *Utrum effectus gubernationis sit unus tantum, et non plures.*

RESP. NEG. – *Scil.* : sunt plures effectus; i. e. unus finis gubernationis ratione finis ipsius, duo per quod creatura Deo assimilatur; et particulares innumerabiles.

R. EST: quia unus est finis principalis gubernationis mundi, quod est bonum essenziale, seu

assimilari summo bono; ea autem quibus creatura Deo assimilatur in generali sunt duo, scilicet quantum ad id quod Deus bonus est, in quantum creatura est bona; et quantum ad hoc quod Deus est aliis causa bonitatis, in quantum una creatura movet aliam ad bonitatem. Effectus autem gubernationis in particulari sunt innumerabiles, ut per se patet.

Art. V. - *Utrum omnia divinae gubernationi subdantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus est causa universalis totius entis (q. xlv, art. 1 et 2). - Item ex ratione finis; quia nihil esse potest quod non ordinetur in divinam bonitatem sicut in finem, finis enim gubernationis est ipsa bonitas divina (art. praec.).

Art. VI. - *Utrum omnia immediate gubernentur a Deo.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* quantum ad executionem gubernationis quaedam mediante aliis a Deo gubernantur; ratione tamen gubernationis omnia a Deo immediate gubernantur.

R. EST: quia ratio gubernationis est cognitio practica, quae eo magis perfecta est, quanto magis ad particularia se extendat. Tamen major perfectio est quod aliquid in se sit bonum et *etiam* sit aliis causa bonitatis, quam si esset solummodo in se bonum; et ideo sic Deus gubernat res, ut quasdam aliarum in gubernando causas instituat.

Art. VII. - *Utrum aliquid praeter ordinem divinae gubernationis contingere possit.*

RESP. NEG. - R. EST: quia Deus est causa universalis non unius generis tantum, sed universalis totius entis; ex hoc ipso igitur quod aliquid ex una parte videtur exire ab ordine di-

viniae providentiae, necesse est quod in eundem ordinem relabatur secundum aliam causam. Unde quantum ad divinam providentiam pertinet, nihil fit casu in mundo.

Art. VIII. - *Utrum aliquid possit reniti contra ordinem gubernationis divinae.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* secundum ordinem generalem divinae sapientiae nihil reniti potest; sic tamen contra causam particularem executivam divinae gubernationis.

R. PRIMI EST: quia unaquaeque res in sua operatione et conatu non tendit nisi ad bonum. Item, quia omnis inclinatio alicujus rei vel naturalis vel voluntaria, nihil est aliud quam quaedam impressio a primo movente.

R. SECUNDI EST: quia quae contra ordinem renitantur, non totaliter contra ordinem gubernationis renitantur, - etenim etiam peccatores aliquod bonum intendunt, - sed contra nituntur cuidam determinato bono, quod est conveniens secundum suam naturam aut statum. Et ideo puniuntur juste a Deo (ad 1m).

QUAESTIO CIV

De effectibus divinae gubernationis in speciali

Deinde considerandum est de effectibus divinae gubernationis in speciali, et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum creaturae indigeant ut a Deo conserventur in esse.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* sive indirecte et per accidens quoad aliqua; sive per se et directe quoad omnia.

R. PRIMI EST: quia indirecte et per accidens dicitur illum rem conservare qui removet corrumpens, sicut si aliquem puerum custodiat ne cadat in ignem. Et sic Deus multa conservat, sed non omnia; quia quaedam non habent corruptentia.

R. SECUNDI EST: quia esse quod est in omnibus creaturis participatum, non est de essentia ipsarum creaturarum; sed sic se habet ad res creatas, sicut illuminatio solis ad aerem: non est enim illuminatio de natura seu radice aeris. Solus Deus autem est ens per essentiam suam, et ejus essentia est suum esse.

NOTANDUM: Conservatio rerum a Deo non est per aliquam novam actionem, sed per continuationem actionis qua dat esse; quae quidem actio est sine motu et tempore; sicut etiam conservationem luminis in aere est per continuatum influxum a sole (ad 4m).

Art. II. - *Utrum Deus immediate omnem creaturam conservat.*

RESP. NEG. - *Scil.*: tum quoad conservationem indirectam et per accidens, tum quoad conservationem directam.

R. EST: quia multa sunt quae impediunt actiones corrumpentium, ut dictum est (art. praec.); - item, cum multae sint causae ordinatae, necesse est quod effectus dependeat primo quidem et principaliter a causa prima, secundo vero ab omnibus causis mediis.

Art. III. - *Utrum Deus possit aliquid in nihilum redigere.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ex Dei voluntate dependet, quod Deus creaturae esse communicat (q. xix, art. 4); nec aliter res in esse conservat, nisi in quantum eis continue influit esse (art. 1 et 2 hujus q.).

Art. IV. - *Utrum aliquid in nihilum redigatur.*

RESP. NEG. - *Scil.*: nihil omnino in nihilum redigitur, neque secundum cursum naturalem, neque praeter ordinem naturalem, seu miraculose.

R. PRIMI EST: quia creaturae vel sunt immateriales, et sic in eis non est potentia ad non esse: vel sunt materiales, et sic saltem remanent semper secundum materiam, quae incorruptibilis est; utpote subjectum existens generationis et corruptionis.

R. SECUNDI EST: quia divina potentia et bonitas magis per hoc ostenditur, quod res conservat in esse, quam quod eas in nihilum redigat.

QUAESTIO CV

De mutatione creaturarum a Deo

Deinde considerandum est de secundo effectu gubernationis divinae, qui est *mutatio creaturarum*; et primo de mutatione creaturarum a Deo; secundo de mutatione unius creaturae ab alia. - Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum Deus possit immediate movere materiam ad formam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, cum materia contineatur sub potestate divina, utpote a Deo producta, potest reduci in actum per divinam potentiam: forma autem nihil aliud est quam actus materiae.

Art. II. - *Utrum Deus possit immediate movere aliquod corpus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, cum Deus possit immediate formam materiae imprimere (art. praec.), consequens est ut possit secundum quemcumque motum corpus quodcumque movere;

eiusdem est enim imprimere formam, et dispo-
nere ad formam, et dare motum consequentem
ad formam. Deus autem tangit per tactum vir-
tualem, ut patet, non autem per tactum corpo-
ralem (ad 1m), neque per magnitudinem (ad 2m).

Art. III. - *Utrum Deus moveat immediate intel-
lectum creatum.*

RESP. AFF. - *Scil.* : et ut intellectus sit virtus
intellectiva (in potentia), et ut intellectus actu
intelligat per species intelligibiles.

R. PRIMI EST: quia, cum primum in quolibet
ordine sit causa eorum quae consequuntur, se-
quitur quod a Deo, qui est primum intelligens,
sit omnis virtus intelligendi.

R. SECUNDI EST: quia omnes rerum intelli-
gibiles primo existunt in Deo, et ab eo derivantur
in alios intellectus, ut actu intelligant, et deri-
vantur etiam in creaturas, ut subsistant.

Art. IV. - *Utrum Deus possit movere voluntatem
creatam.*

RESP. AFF. - *Scil.* : cum ut objectum implens
voluntatem, tum ut causa virtutis volendi.

R. PRIMI EST: quia virtus passiva voluntatis
se extendit ad bonum in universali; solus autem
Deus est bonum universale.

R. SECUNDI EST: quia velle nihil aliud est quam
inclinatio quaedam in objectum voluntatis, quod
est bonum universale; inclinare autem in bonum
universale est primi moventis, cui proportiona-
tur ultimus finis. - Unde utroque modo proprium
est Dei movere voluntatem, sed maxime secundo
modo interius eam inclinando.

NOTANDUM: Sic Deus movendo voluntatem non
cogit ipsam, quia dat ei ejus propriam inclinatio-
nem (ad 1m). - Item, moveri voluntarie est mo-

veri ex se, id est, a principio intrinseco; sed illud
principium intrinsecum potest esse ab alio prin-
cipio extrinseco; et sic moveri ex se non repugnat
ei quod movetur ab alio (ad 2m), remanendo ratio
meriti et demeriti (ad 3m).

Art. V. - *Utrum Deus operetur in omni operante.*

RESP. AFF. - *Scil.* : sic Deus operatur in rebus
quod tamen ipsae res propriam habent opera-
tionem, et hoc secundum causam finalem, agen-
tem et formalem, et modo in rebus intimo.

R. EST: quia finis et bonum convertuntur; sed
nihil est vel apparet bonum, nisi secundum quod
participat aliquam similitudinem summi boni,
quod est Deus: - item, omne agens supponit pri-
mum agens; et Deus non solum movet res ad
operandum, quasi applicando formas et virtutes
rerum ad operationem, sed etiam dat formas crea-
turis agentibus, et eas tenet in esse. In omnibus
autem intime operatur, quia ipse Deus est pro-
prie causa universalis ipsius esse in omnibus rebus;
esse autem est maxime intimum rebus.

Art. VI. - *Utrum Deus possit facere aliquid prae-
ter ordinem rebus inditum.*

RESP. AFF. - *Scil.* : non prout ordo rerum de-
pendet a prima causa, sed prout dependet a qua-
libet secundarum causarum.

R. PRIMI EST: quia sic Deus faceret contra
suam praescientiam, aut voluntatem, aut boni-
tatem.

R. SECUNDI EST: quia Deus non est subjectus
ordini secundarum causarum; sed talis ordo ei
subjicitur, quasi ab eo procedens, non per ne-
cessitatem naturae, sed per arbitrium volun-
tatis.

Potvisset enim Deus et alium ordinem rerum
instituire; unde et potest praeter hunc ordinem
institutum agere, cum voluerit; puta, agendo

effectus secundarum causarum sine ipsis (sic habetur miraculum *ratione modi*: conversio aquae in vinum), vel producendo aliquos effectus, ad quos causae secundae non se extendunt (miraculum *ratione sui*: resurrectio mortui); sic faciendo Deus non contra naturam facit, sed praeter ipsam.

Art. VII. - *Utrum omnia quae Deus facit praeter ordinem naturalem rerum, sint miracula.*

RESP. AFF. - R. EST: quia miraculum dicitur quasi admiratione plenum, quod scilicet habet causam simpliciter et omnibus occultam. Haec autem est Deus.

Art. VIII. - *Utrum unum miraculum sit majus alio.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non ex parte Dei, sed ex parte naturae cujus facultatem miraculum excedit.

R. EST: quia unum miraculum potest magis facultatem naturae excedere quam aliud. - Et secundum hoc miracula tripliciter distinguuntur, scilicet: quoad *substantiam* facti, si factum nullo modo fit a natura, e. g. glorificatio corporis humani; quoad *subjectum*, quod fit quoque a natura, sed non in tali subjecto, e. g. resuscitatio mortuorum, illuminatio caecorum, etc.; et quoad *modum*, i. e. quando miraculum excedit ordinem et modum faciendi naturae, e. g. sanatio instantanea, absque curatione et processu naturae.

Deinde considerandum est, *quomodo una creatura moveat aliam*. Erit autem haec consideratio tripartita: ut primo consideremus quomodo angeli moveant, qui sunt creaturae pure spirituales; secundo, quomodo corpora moveant; tertio, quomodo homines, qui sunt ex spiritali et corporali natura compositi. Circa primum tria consideranda occurrunt: primo quomodo angelus agat in an-

gelum; secundo, quomodo in creaturam corporalem; tertio, quomodo in homines. - Circa primum considerare oportet de illuminatione et locutione angelorum, et ordinatione eorum ad invicem, tam bonorum, quam malorum. - Circa illuminationem quaeruntur quatuor:

QUAESTIO CVI

De illuminatione angelorum

Art. I. - *Utrum unus angelus illuminet alium.*

RESP. AFF. - *Scil.*: fortificando virtutem intellectivam alterius, et (secundo) per manifestationem veritatis ex parte similitudinis rei intellectae.

R. PRIMI EST: quia hoc facit in spiritualibus ordo conversionis, quod facit in corporalibus ordo localis propinquitatis: sicut virtus imperfectioris corporis confortatur ex situali propinquitate perfectioris corporis, ut minus calidum crescit in calore ex praesentia magis calidi; ita virtus intellectiva inferioris angeli confortatur ex conversione superioris angeli ad ipsum.

R. SECUNDI EST: quia superior angelus veritatem quam universaliter concipit, et quam angelus inferior ut talem capere non sufficit, quodammodo distinguit, ut ab inferiori capi possit, et sic eam cognoscendam illi proponit.

NOTANDUM: Haec illuminatio non est quantum ad essentiam divinam, quia omnes angeli eam vident; sed quantum ad rationes divinarum operum, quarum plures (rationes) vident qui Deum magis perfecte vident (ad 1m).

Art. II. - *Utrum unus angelus possit movere voluntatem alterius.*

RESP. NEG. - *Scil.*: angelus non movet voluntatem neque ut objectum, neque ut ostendens

objectum; sed inclinatur eam ut amabile quoddam, et ut manifestans aliqua bona creata ordinata in Dei bonitatem; et per hoc inclinare potest ad amorem creaturae, vel Dei per modum suadentis.

R. EST: quia nihil sufficienter movet voluntatem nisi bonum universale; i. e. Deus, sicut supra dictum est (q. praec. art. 4); et solius Dei est voluntatem immutare ex parte ipsius potentiae voluntatis, quia Deus solus contulit ipsam virtutem volendi.

Art. III. – *Utrum angelus inferior superiorem illuminare possit.*

RESP. NEG. – *Scil.:* nunquam; neque Deus hoc facit, cum sit inconveniens.

R. EST: quia sic ordo ordinaretur ad ordinem, sicut causa ad causam. – In ordine naturae corporalis aliquando Deus miraculose praeter ordinem naturae operetur, ad ordinandum hominem in ejus cognitionem; sed hoc non habet locum in ordine spiritualium substantiarum; quia ordo qui convenit spiritualibus substantiis, nunquam a Deo praetermittitur.

Art. IV. – *Utrum angelus superior illuminet inferiorem de omnibus sibi notis.*

RESP. AFF. – *Scil.:* non tamen recipitur lumen ab inferioribus ita excellenter sicut est in superioribus.

R. EST: quia quanto aliqua agentia magis in participatione divinae bonitatis constituuntur, tanto magis perfectiones suas in alios nituntur transfundere, *quantum possibile est.* Hoc autem si in naturalibus verificatur, multo magis sancti angeli, qui sunt in plenissima participatione divinae bonitatis, quidquid a Deo percipiunt subjectis impartiuntur.

QUAESTIO CVII

De locutione angelorum

Deinde considerandum est de locutione angelorum; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. – *Utrum unus angelus alteri loquatur.*

RESP. AFF. – R. EST: quia unus angelus potest per voluntatem suam conceptus mentis suae alteri manifestare, quod est ad alterum loqui.

NOTANDUM: Quando mens convertit se ad actum considerandum quod habet in habitu (seu in memoria), loquitur aliquis sibi ipsi; nam ipse conceptus mentis interius verbum vocatur. Hos conceptus mentis alteri innotescere, est (apud angelos) ad alterum loqui. – Et quam cito aliquis angelus vult manifestare suum conceptum, statim alius cognoscit; quod in nobis non fit propter grossitiam corporis (ad 1m). – Angeli autem ad locutionem attendunt per virtutem aliquam intelligibilem, sicut nos per aliquod sensibile (ad 3m).

Art. II. – *Utrum inferior angelus superiori loquatur.*

RESP. AFF. – R. EST: quia in ordine ad principium quod est voluntas, ipse volens est primus et supremus; et ideo manifestatio eorum quae ad voluntatem pertinent, per ipsum volentem deducitur ad alios quoscumque, sive ad superiores, sive ad inferiores. Illuminatio vero quae a principio quod est Deus dependet, solum per superiores angelos ad inferiores deducitur. Et sic, quamvis omnis illuminatio sit locutio in angelis, tamen non omnis locutio est illuminatio. – Sed omnis Dei locutio est illuminatio, quia voluntas Dei

est regula veritatis, et eam scire pertinet ad perfectionem et illuminationem mentis creatae (ad 3m).

Art. III. - *Utrum angelus Deo loquatur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non ut Deo aliquid communicet; sed ut a Deo aliquid accipiat.

R. PRIMI EST: quia Deus est omnis veritatis et omnis voluntatis principium et conditor.

R. SECUNDI EST: quia potest angelus suum conceptum ad Deum ordinare, consulendo divinam voluntatem de agendis, vel ejus excellentiam, quam nunquam comprehendit, admirando.

Art. IV. - *Utrum localis distantia operetur aliquid in locutione angelica.*

RESP. NEG. - R. EST: quia intellectualis operatio angeli omnino abstracta est a loco et tempore. - Nostra autem intellectualis operatio etiam est per abstractionem ab hic et nunc, nisi per accidens ex parte phantasmatum.

NOTANDUM: Sicut distantia localis non impedit quin unus angelus alium videre possit; ita etiam non impedit quin percipiat quod in eo ad se ordinatur; quod est locutionem percipere (ad 1m).

Art. V. - *Utrum locutionem unius angeli ad alterum omnes cognoscant.*

RESP. NEG. - R. EST: quia manifestatio conceptus unius angeli ad alterum est per voluntariam ordinationem, ut dictum est (art. 1 hujus q). - Illuminationes autem, quae emanant a prima regula veritatis, quae est principium commune omnium angelorum, sunt omnibus communes (ad 3m).

QUAESTIO CVIII

De ordinatione angelorum secundum hierarchias et ordines

Deinde considerandum est de ordinatione angelorum secundum hierarchias et ordines: dictum est enim (quaes. cvi, art. 3), quod superiores illuminant inferiores et non e converso. Circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum omnes angeli sint unius hierarchiae.*

RESP. NEG. - *Scil.*: ex parte multitudinis ordinatae sub principe (idem est enim hierarchia ac sacer principatus), non vero ex parte Dei, cui omnia subduntur.

R. EST: quia ex parte multitudinis ordinatae, unus principatus dicitur secundum quod multitudo uno eodem modo potest gubernationem principis recipere. Et secundum hoc in angelis tres hierarchiae distinguuntur; prout universalis acceptio cognitionis secundum tres gradus in angelis distingui potest: primo quidem secundum quod rationes rerum, de quibus angeli illuminantur, procedunt a primo principio universali, quod est Deus, et iste modus convenit primae hierarchiae, quae immediate ad Deum extenditur, et quasi in vestibulis Dei collocatur; secundo, prout hujusmodi rationes dependent ab universalibus causis creatis, quae jam aliquo modo multiplicantur; tertio, prout hujusmodi rationes applicantur singulis rebus, et dependent a propriis causis, et hic modus convenit infimae hierarchiae. - Apud homines autem non sunt hierarchiae, quia omnes homines sunt unius speciei, et unus modus intelligendi est eis connaturalis (ad 3m).

Art. II. - *Utrum in una hierarchia sint plures ordines.*

RESP. AFF. - R. EST: quia multitudo non esset ordinata, sed confusa, si in multitudine diversi ordines non essent. - Ordines autem distinguuntur secundum actus et officia; et secundum hoc, in qualibet hierarchia angelorum tres ordines ponuntur, secundum summum, medium et infimum. Sic, in prima hierarchia inveniuntur Seraphim, Cherubim et Throni; in secunda, Dominationes, Virtutes et Potestates; in tertia, Principatus, Archangeli et Angeli. - In hierarchia hominum tres ordines generales sunt: optimates, populus honorabilis, et populus vilis.

Art. III. - *Utrum in uno ordine sint plures angeli.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum nostram cognitionem de angelis, quae est imperfecta.

R. EST: quia qui cognoscit res imperfecte, non potest distinguere nisi imperfecte, i. e. in communi; et sic distinguimus officia et ordines angelorum: secundum quem modum multi angeli sub uno ordine continentur. Si autem perfecte cognosceremus officia angelorum et eorum distinctiones, perfecte sciremus quod quilibet angelus habet suum proprium officium, et suum proprium ordinem in rebus.

Art. IV. - *Utrum distinctio hierarchiarum et ordinum sit a natura in angelis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: cum per respectum ad finem naturalem, tum per respectum ad finem supernaturalem.

R. EST: quia secundum finem naturalem angelorum, qui consisteret in cognitione et amore Dei naturali, distinguerentur ordines angelorum secundum dona naturalia. Secundum respectum ad finem supernaturalem ordines distinguuntur in an-

gelis complete quidem secundum dona gratuita, dispositive autem secundum capacitatem naturalium.

Art. V. - *Utrum ordines angelorum convenienter nominentur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia nominantur secundum gradus perfectionum quae in ipsis sunt, ut Dionysius exponit; Gregorius vero in expositione nominum horum magis attendere videtur exteriora ministeria.

Art. VI. - *Utrum convenienter gradus ordinum assignentur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in prima hierarchia: Seraphim, Cherubim et Throni; in secunda: Dominationes, Virtutes et Potestates; in ultima: Principatus, Archangeli et Angeli. Sic secundum Dionysium (De cael. hier. cap. 7, 8 et 9).

R. EST: quia, ut supra diximus, (art. 1 hujus quae.), prima hierarchia inspicit rationes rerum in Deo; secunda vero in causis universalibus; tertia vero secundum determinationem ad speciales effectus. Quantum ad respectum in Deum tria habentur incipiendo ab infimo. *Throni*, qui elevantur ad hoc quod Deum familiariter in seipsis recipiant, et per quos Deus sua judicia exercet; *Cherubim*, qui supereminenter divina secreta cognoscunt; et *Seraphim*, qui maxime Deo uniti sunt. - Quantum vero ad gubernationem, haec tria habentur; incipiendo a summo *Dominationes*, quorum est distinctio eorum quae agenda sunt; *Virtutes*, quarum est praebere facultatem ad implendum; *Potestates*, quarum est ordinare qualiter ea quae praecepta, vel definita sunt, impleri possint, ut aliqui exequantur. - Quantum ad executionem, primi sunt *Principatus*, qui sunt quasi incipientes actionem et alios ducentes;

secundo veniunt *Archangeli*, ad magna exequendum; et ultimo, *Angeli*, qui simpliciter exequuntur.

Art. VII. - *Utrum ordines remanebunt post diem iudicii.*

RESP. AFF. - *Scil.*: quantum ad distinctionem graduum; non vero quantum ad executionem officiorum.

R. EST: quia distinctio graduum est in angelis secundum differentiam gratiae et naturae (art. 4); cessabit tamen ordo secundum quod eorum officia ordinantur ad perducendum aliquos ad finem, ut patet. Sed remanebit secundum quod convenit in ultima finis consecutione, sicut etiam alia sunt officia militarium ordinum in pugna et in triumpho.

Art. VIII. - *Utrum homines assumantur ad ordines angelorum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non quantum ad gradum naturae; sed quantum ad donum gratiae.

R. EST: quia quantum ad naturam semper remanebit naturarum distinctio; sed quantum ad donum gratiae, quod est naturae completivum, aequalitas cum angelis (vel etiam superioritas) dependet ex liberalitate Dei, et non ex ordine naturae, secundum illud: «*Filii resurrectionis erunt aequales angelis in caelis*» (Lc. xx, 36).

QUAESTIO CIX

De ordinatione malorum angelorum

Deinde considerandum est de ordinatione malorum angelorum; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum ordines sint in daemonibus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non quantum ad statum perfectum gratiae, neque ad statum imperfectum gratiae; sed quantum ad id quod est naturae.

R. EST: quia angeli mali nunquam fuerunt in statu gloriae consummatae; fuerunt tamen in statu gratiae imperfecto, quia fuerunt creati in gratia et potuerunt mereri, sed ab hoc statu ceciderunt; tamen quantum ad id quod est naturae, sunt adhuc in ordinibus, quia data naturalia non amiserunt.

Art. II. - *Utrum in daemonibus sit praelatio.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ipsa naturalis dispositio daemonum requirit quod sit in eis praelatio.

R. EST: quia, cum actio sequatur naturam rei, quorumcumque naturae sunt ordinatae, oportet quod etiam actiones subinvicem ordinentur, sicut patet in rebus corporalibus. - Et hoc etiam convenit divinae sapientiae, quae nihil in universo inordinatum relinquit, quae *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (Sap. viii, 1).

Art. III. - *Utrum in daemonibus sit illuminatio.*

RESP. NEG. - *Scil.*: in daemonibus non potest esse illuminatio proprie.

R. EST: quia illuminatio proprie est manifestatio veritatis, secundum quod habet ordinem ad Deum, qui illuminat omnem intellectum. Hoc autem esse non potest in daemonibus, propter perversitatem eorum. Possunt tamen conceptum suum aliis per modum locutionis intimare, ut eos ab ordine divino abducant.

Art. IV. - *Utrum boni angeli habeant praelationem super malos.*

RESP. AFF. - R. EST: quia illae creaturae super alias influentiam habent, quae sunt perfectiores, et Deo propinquiores. Et ideo boni angeli super malos praelationem habent, et hi per eos reguntur, secundum quod divina justitia exigit ut per

daemones aliqua fiant vel ad punitionem malorum, vel ad exercitationem bonorum.

NOTANDUM: Angelus qui est inferior ordine naturae, praest daemonibus, quamvis superioribus ordine naturae; quia virtus divinae justitiae, cui inhaerent boni angeli, potior est quam virtus naturalis angelorum (ad 3m).

QUAESTIO CX

De praesidentia angelorum super creaturam corporalem

Deinde considerandum est de praesidentia angelorum super creaturam corporalem; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum creatura corporalis administretur per angelos.*

RESP. AFF. - R. EST: quia potestas particularis gubernatur et regitur a potestate universali. Virtus autem cujuslibet corporis magis est particularis quam virtus spiritualis substantiae; omnis enim forma corporalis est forma individuata per materiam, et determinata ad hic et nunc; formae autem immateriales sunt absolutae et intelligibiles.

Art. II. - *Utrum materia corporalis obediat angelis ad nutum.*

RESP. NEG. - Scil.: informatio materiae non est immediate ab angelis, sed est immediate a Deo, vel ab aliquo agente corporali.

R. EST: quia id quod proprie fit in corporalibus est compositum. Compositum autem vel est a composito, quia simile natum est sibi simile facere; vel quia totum compositum, et quantum ad materiam, et quantum ad formam, est in virtute ipsius, quod est proprium Dei. - Nihil ta-

men prohibet ex virtute angelorum aliquos effectus sequi in rebus naturalibus, ad quos agentia corporalia non sufficerent. Sed hoc non est angelo obedire materiam ad nutum (ad 2m).

Art. III. - *Utrum corpora obediant angelis ad motum localem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia motus localis est perfectior inter omnes motus corporeos, non est enim in potentia nisi ad aliquid extrinsecum; quod est autem supremum in aliqua natura inferiori, attingitur a natura superiori. Et sic natura corporalis nata est moveri immediate a natura spirituali secundum locum.

NOTANDUM: Angeli, causando motum localem, tamquam priorem, per eum causare possunt alios motus, adhibendo scilicet agentia corporalia ad hujusmodi effectus producendos (ad 2m).

Art. IV. - *Utrum angeli possint facere miracula.*

RESP. NEG. - R. EST: quia miraculum dicitur non quod fit praeter aliquam naturam particularem, quia sic etiam projectio lapidis sursum esset miraculum; sed id quod fit praeter ordinem totius naturae creatae. Et hoc solus Deus facere potest. - Aliquod tamen ministerium exhibent angeli in miraculis quae fiunt, sicut colligendo pulveres in resurrectione communi, vel hujusmodi aliquid agendo (ad 1m).

NOTANDUM: Quia non omnis virtus naturae nobis nota est, mirabilia possunt fieri etiam a daemones, quae apparent miracula esse *quoad nos*, quae vera miracula non sunt. Boni christiani, in quantum per justitiam divinam miracula faciunt, dicuntur facere miracula per publicam justitiam, mali autem christiani per *signa* publicae justitiae, sicut invocando nomen Christi, vel exhibendo aliqua sacramenta (ad 2m).

DE ACTIONE ANGELORUM IN HOMINES

Deinde considerandum est de actione angelorum in homines; et primo quaeritur, utrum possint eos immutare sua virtute naturali; secundo, quomodo mittantur a Deo in ministerium hominum; tertio, quomodo custodiant homines. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO CXI

De immutatione hominum per Angelos

Art. I. - *Utrum angelus possit illuminare hominem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: cum veritatem intelligibilem hominibus proponendo sub similitudinibus sensibilium, tum confortando intellectum hominis per suam actionem.

R. EST: quia secundum ordinem divinae providentiae, inferiora actionibus superiorum subduntur. Sicut igitur angeli inferiores a superioribus illuminantur, ita homines, qui sunt angelis inferiores; tamen modo qui est homini aptus, scilicet per conversionem ad phantasmata (q. lxxxiv, a. 7). Et per hanc actionem intellectus angelici, intellectus humanus, tanquam inferior, fortificatur.

Art. II. - *Utrum angeli possint immutare voluntatem hominis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: ab interiori et efficaciter voluntas non potest moveri nisi a Deo; ab exte-

riori autem potest voluntas ab angelo immutari seu moveri non efficaciter, sed per modum suadentis, sicut etiam ab hominibus, et ex passione.

R. EST: quia inclinatio naturalis non est nisi ab eo qui dat naturam; item, efficaciter, quia solus Deus est bonum universale, quod necessario voluntatem movet; angelus vero non potest nisi particulare bonum voluntati proponere. Insuper, possunt etiam angeli passiones incitare per quas voluntas inclinatur ad volendum, sicut passiones concupiscentiae et irae.

Art. III. - *Utrum angelus possit immutare imaginationem hominis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: angelus tam bonus quam malus virtute naturae suae potest movere imaginationem hominis.

R. EST: quia natura corporalis obedit angelo ad motum localem (q. praec. art. 3); apparitiones autem imaginariae causantur interdum in nobis ex locali mutatione corporalium spirituum et humorum, quandoque quidem cum alienatione a corporeis sensibus, quandoque autem absque tali alienatione.

Art. IV. - *Utrum angelus possit immutare sensum humanum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive ab exteriori, seu a sensibili; sive ab interiori, per commotionem spirituum et humorum.

R. EST: quia angelus potest opponere exterius sensui sensibile aliquod vel a natura formatum, vel aliquod de novo formando, sicut facit dum corpus assumit (q. li, art. 2); interius autem potest commovere spiritus et humores (art. praec.).

QUAESTIO CXII

De missione angelorum

Deinde considerandum est de missione angelorum; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum angeli in ministerium mittantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum aliquid est faciendum per angelum circa aliquam creaturam corporalem (q. cx, a. 1), de novo applicatur angelus illi corpori sua virtute, et sic angelus incipit de novo ibi esse, quod est unus modus quo aliquis mitti dicitur (q. xliii, a. 1). Actio autem quam angelus missus exercet, procedit a Deo, sicut a primo principio, cujus nutu et auctoritate angeli operantur, et in Deum reducitur sicut in ultimum finem.

NOTANDUM: Actiones exteriores in nullo impediunt contemplationem angeli, quia per solam intellectualem operationem regulat suas actiones exteriores; duarum autem actionum, quarum una est regula et ratio alterius, una non impedit, sed adjuvat aliam (ad 3m).

Art. II. - *Utrum omnes angeli in ministerium mittantur.*

RESP. NEG. - *Scil.:* simpliciter dicendum est quod superiores angeli nunquam ad exterius ministerium mittuntur.

R. EST: quia ordo angelicus attenditur secundum dona gratiarum; unde non est necesse ut praetermittatur ordo, sicut praetermittitur ordo naturae propter ordinem gratiae. - Item, quia nihil est ita magnum in ministeriis divinis (quod ad providentiam hominum attinet), quod per inferiores ordines (angelorum) exerceri non possit; sicut patet ex missione Gabrielis Archangeli ad annuntiandum mysterium divinae incarna-

tionis, quod fuit summum inter omnia divina mysteria. - Quantum autem ad hoc, quod unus angelus illuminat alium, sic omnes mittuntur (ad 1m), scil. superiores ad inferiores.

Art. III. - *Utrum omnes angeli qui mittuntur, assistant.*

RESP. NEG. - *Scil.:* proprie illi soli assistunt qui sunt primae hierarchiae.

R. EST: quia non omnes angeli, sed illi soli superiores percipere possunt divina mysteria in ipsa claritate divinae essentiae, et haec per eos inferioribus denuntiantur. Secundum tamen quod omnes divinam essentiam vident, sic omnes assistant, etiam illi qui administrant.

Art. IV. - *Utrum angeli secundae hierarchiae omnes mittantur.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Dominationes non mittuntur; sed mittuntur Virtutes et Potestates.

R. EST: quia proprietates angelorum manifestantur ex eorum nominibus; in nomine autem Dominationum non importatur aliqua executio, sed sola dispositio ad imperium de exequendis. Virtutes autem et Potestates dicuntur per respectum ad aliquem actum. Unde ad quatuor superiores ordines non pertinet mitti in exterius ministerium.

QUAESTIO CXIII

De custodia bonorum angelorum

Deinde considerandum est de custodia bonorum angelorum, et de impugnatione malorum, et circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum homines custodiantur ab angelis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia secundum rationem divinae providentiae hoc in rebus omnibus in-

venitur, quod mobilia et variabilia per immobilia et invariabilia moventur et regulantur. Manifestum est autem quod in rebus agendis cognitio et affectus hominis multipliciter variari et deficere possunt a bono; et ideo necessarium fuit, quod hominibus angeli ad custodiam deputarentur, per quos regularentur et moverentur ad bonum.

Art. II. - *Utrum singuli homines a singulis angelis custodiantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Providentia Dei principaliter est circa illa quae perpetuo manent. Sicut ergo probabile est quod diversis speciebus rerum diversi angeli ejusdem ordinis praeficiantur, ita rationabile est ut diversis hominibus diversi angeli ad custodiam deputentur.

Art. III. - *Utrum custodire homines pertineat solum ad infimum ordinem angelorum.*

RESP. AFF. - Scil.: quantum ad singulos homines; non autem quantum ad custodiam humanae multitudinis.

R. EST: quia procurare ea quae ad unius hominis salutem pertinent videtur esse minimum in officiis angelorum; minima autem nuntiare pertinet ad infimum ordinem angelorum. - Quantum vero ad custodiam humanae multitudinis multiplicatur custodia secundum diversos ordines, nam quanto agens fuerit universalius, tanto est superius.

Art. IV. - *Utrum omnibus hominibus angeli ad custodiam deputentur.*

RESP. AFF. - Scil.: non solis fidelibus.

R. EST: quia homo in statu vitae istius constitutus est quasi in quadam via, qua debet ten-

dere ad patriam; in qua via multa pericula homini imminent.

NOTANDA: 1. - Etiam in statu innocentiae homo indigebat custodia angelorum, non ob aliquod periculum ab interiori, sed quia imminabat ei periculum ab exteriori propter insidias daemonum, ut rei probavit eventus (ad 2m). 2. - Etsi pravi homines non juventur per angelos custodes quantum ad hoc quod vitam aeternam bonis operibus mereantur, juvantur tamen quantum ad hoc quod ab aliquibus malis retrahuntur, quibus et sibi ipsis, et aliis nocere possent.

Art. V. - *Utrum angelus deputetur homini ad custodiam a sua nativitate.*

RESP. AFF. - Scil.: non a tempore baptismi sicut quidam dicunt.

R. EST: quia beneficia quae dantur homini divinitus, ex eo quod est christianus, incipiunt a tempore baptismi; ea tamen quae providentur homini a Deo in quantum habet naturam rationalem, ex tunc ei exhibentur, ex quo nascendo talem naturam accipit.

Art. VI. - *Utrum angelus custos quandoque deserat hominem.*

RESP. NEG. - Scil.: nunquam totaliter dimittit hominem.

R. EST: quia nec homo nec res aliqua totaliter divinae providentiae subtrahitur. Tamen angelus quantum ad aliquid interdum hominem dimittit, prout scilicet non impedit quin subdatur alicui tribulationi, vel etiam quin cadat in peccatum, secundum ordinem divinorum iudiciorum.

Art. VII. - *Utrum angeli doleant de malis eorum quos custodiunt.*

RESP. NEG. - Scil.: neque de peccatis, neque de poenis hominum.

R. EST: quia, quamvis angeli peccata et poenas hominum, universaliter et absolute loquendo (seu simpliciter, seu voluntate antecedenti), non volunt; tamen, volunt quod circa hoc ordo divinae justitiae servetur, secundum quam quidam poenis subduntur, et peccare permittuntur (voluntate scilicet secundum quid, seu consequenti). - Tam in poenitentia hominum, quam in peccato manet una ratio gaudii angelis, scilicet impletio ordinis divinae providentiae (ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum inter angelos possit esse pugna seu discordia.*

RESP. AFF. - *Scilicet*: non quia voluntates eorum sunt contrariae; sed in quantum ea de quibus Deum consulunt, sunt repugnantia.

R. EST: quia quandoque contingit quod in diversis regnis vel in diversis hominibus contraria merita vel demerita inveniuntur, ut unus alteri subdatur aut praesit. Quid autem super hoc ordo divinae sapientiae habeat, cognoscere non possunt, nisi Deo revelante; unde necesse habent super his sapientiam Dei consulere; et in quantum de contrariis meritis et sibi repugnantibus divinam voluntatem consulunt, dicuntur resistere sibi invicem; tamen in hoc omnes concordant quod Dei sententia impleatur.

QUAESTIO CXIV

De impugnatione daemonum

Deinde considerandum est de impugnatione daemonum: et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum homines impugnentur a daemonibus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia propter invidiam nituntur impedire profectum hominum, et prop-

ter superbiam usurpant similitudinem divinae potestatis, deputando sibi ministros determinatos ad impugnationem hominum, sicut et angeli Deo ministrant in determinatis officiis ad hominum salutem.

NOTANDUM: Impugnatio ista procedit a malitia daemonum; sed ordo impugnationis est a Deo, qui novit malis uti, ad bonum ea ordinando.

Art. II. - *Utrum tentare sit proprium diaboli.*

RESP. AFF. - R. EST: quia diabolus semper tentat ut noceat, in peccatum praecipitando.

NOTANDUM: Tentare idem est ac experimentum sumere de aliquo. Finis proximus tentationis est scientia; cujus ulterius finis potest esse ad bonum, vel ad malum. Deum tentare consistit in hoc quod homo, quasi incertus, praesumit experiri Dei virtutem, quod est peccatum. Quod Deus aliquem tentat (vel probat) significat alios scire facere. Caro et mundus dicunt tentare instrumentaliter, seu materialiter (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum omnia peccata procedant ex tentatione diaboli.*

RESP. NEG. - *Scilicet*: diabolus non est causa omnis peccati directe, sed indirecte seu dispositive.

R. EST: quia non omnia peccata committuntur diabolo instigante, sed quaedam ex libertate arbitrii et carnis corruptione. Tamen, quia diabolus instigavit primum hominem ad peccandum, ex cujus peccato consecuta est in toto genere humano quaedam pronitas ad omnia peccata, ideo dicitur diabolum causam esse omnium peccatorum.

Art. IV. - *Utrum daemones possint homines seducere per aliqua miracula.*

RESP. AFF. - *Scilicet*: non per proprium miraculum, quod fit praeter ordinem totius naturae creatae; sed per miraculum large dictum.

R. EST: quia possunt facere aliqua quae facultatem et cognitionem hominum excedunt, et sic ducunt in admirationem hominum.

NOTANDUM: Potest daemon non solum phantasiam mutare, sed etiam sensus corporeos, ut supra dictum est (q. ci, art. 3 et 4). Item, potest formare corpus ex aere cujuscumque formae et figurae, ut illud assumens in eo visibiliter appareat, et potest eadem ratione circumponere cuicumque rei corporeae quamcumque formam corpoream, ut in ejus specie videatur (In corp. art.).

Art. V. - *Utrum daemon qui superatur ab aliquo, propter hoc ab impugnatione arceatur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* usque ad tempus, sicut dicitur in tentatione Christi: consummata omni tentatione, diabolus recessit a Christo usque ad tempus.

PRIMA R. est ex Dei clementia: quia ut Chrysostomus dicit: « Non tamdiu homines diabolus tentat, quamdiu vult, sed quamdiu Deus permittit; quia etsi permittat paulisper tentare, tamen repellit propter infirmam naturam ».

SECUNDA R. est ex astutia diaboli: quia, ut dicit Ambrosius: « diabolus formidat instare; quia frequentius refugit triumphari ». (In Lc. c.4).

QUAESTIO CXV

De actione corporalis creaturae

Consequenter considerandum est de actione corporalis creaturae, et de fato, quod aliquibus corporalibus attribuitur. Circa actiones corporales quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum aliquod corpus sit activum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* sensibiliter apparet aliqua corpora esse activa.

R. EST: quia corpus agit secundum quod est

in actu, in aliud corpus secundum quod est in potentia: componitur enim corpus ex actu et potentia; et ideo est agens et patiens. Sola materia prima non agit, quia est pura potentia (ad 4m).

Art. II. - *Utrum in materia corporali sint aliquae rationes seminales.*

RESP. AFF. - R. EST: quia *rationes seminales* sunt virtutes omnes activae et passivae, quae sunt principia generationum et motuum naturalium. Haec autem sunt in materia corporali, et proprie in viventibus, a quibus natura nominatur, quae a *nativitate* dicitur.

NOTANDUM: Principaliter et originaliter *rationes seminales* sunt in Verbo Dei secundum *rationes ideales*, seu *causales*. Secundo sunt in elementis mundi, ubi simul a principio productae sunt, sicut in universalibus causis. Tertio vero modo sunt in iis quae ex universalibus causis secundum successiones temporum producuntur, sicut in hac planta, et in hoc animali, tamquam in particularibus causis. Quarto modo sunt in seminibus quae ex animalibus et plantis producuntur (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum corpora caelestia sint causa eorum quae hic in inferioribus corporibus fiunt.*

RESP. AFF. - *Scil.:* motus horum inferiorum corporum, qui sunt varii et multiformes, reducuntur in motum corporis caelestis, sicut in causam.

R. EST: quia omnis motus ab immobili procedit. Corpora autem caelestia sunt inter alia corpora magis immobilia: non enim moventur nisi motu locali.

NOTANDUM: Corpora caelestia non sunt prima causa generationis et corruptionis eorum quae hic fiunt (ad 1m); sed sunt aliqua principia activa mo-

bilis, quae per suam praesentiam et absentiam causent varietatem circa generationem et corruptionem inferiorum corporum, sicut dicitur: homo generat hominem, et sol (ad 2m).

Art. IV. - *Utrum corpora caelestia sint causa humanorum actuum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia sequeretur quod homo non esset liberi arbitrii, sed haberet actiones determinatas, sicut et caeterae res naturales. - Tamen indirecte et per accidens impressiones corporum caelestium ad intellectum et voluntatem pertinere possunt, et magis ad intellectum quam ad voluntatem; quia intellectus ex necessitate accipit ab inferioribus viribus apprehensivis, quae subjectae sunt motibus corporum caelestium, sicut caetera organa corporalia; dum voluntas non ex necessitate sequitur inclinationem appetitus inferioris. Unde etiam ipsi astrologi dicunt quod sapiens homo dominatur astris, inquantum scilicet dominatur suis passionibus (ad 3m).

Art. V. - *Utrum corpora caelestia possint imprimere in ipsos daemones.*

RESP. NEG. - *Scil.:* nec per se nec per acc., nec directe nec indirecte.

R. EST: quia daemones sunt substantiae intellectuales corporibus non unitae.

NOTANDUM: Peripatetici negabant existentiam daemonum, et attribuebant virtutibus corporum caelestium artem necromanticam. Sed, ut notat S. Doctor, multa per daemones fiunt, ad quae nullo modo virtus corporum caelestium sufficeret; puta quod arreptitii loquuntur lingua ignota, et similia.

Art. VI. - *Utrum corpora caelestia imponant necessitatem his quae eorum actioni subduntur.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non omnibus.

R. EST: quia non est verum principium illud,

quod, posita quacumque causa, necesse sit effectum poni; sunt enim quaedam causae quae ordinantur ad suos effectus non ex necessitate, sed ut in pluribus; quae quandoque deficiunt in minori parte, propter aliquam causam impediens, quod ex necessitate contingere potest. Effectus autem per se habet causam, sed effectus per accidens non habet causam, quia non est vere ens, cum non sit vere unum.

QUAESTIO CXVI

De fato

Deinde considerandum est de fato; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum fatum sit aliquid.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non in sensu ethnicorum, secundum quos fatum nihil aliud est quam dispositio siderum, secundum quam omnia quae in his inferioribus aguntur de necessitate eveniunt, ut supra dictum est; sed inquantum omnia quae hic aguntur divinae providentiae subduntur, tanquam per eam praeordinata, et quasi prae locuta*.

R. EST: quia ea quae hic per accidens aguntur non possunt attribui alicui virtuti activae corporum caelestium, ut supra probatum est (q. praec., art. 4); sed reducuntur in aliquam causam praeordinantem quae est Providentia divina: nihil enim prohibet, id quod est per accidens, accipi ut unum ab aliquo intellectu; alioquin intellectus formare non possit hanc propositionem: Fodiens sepulchrum invenit thesaurum.

* Fatum definitur a S. Doctore: *Ordinatio secundarum causarum ad effectus divinitus provisos* (art. 4 hujus quaes.).

Art. II. — *Utrum fatum sit in rebus creatis.*

RESP. AFF. — R. EST: quia ordinatio effectuum consideratur non solum prout est in Deo, et sic vocatur Providentia; sed etiam prout est in mediis causis a Deo ordinatis ad aliquos effectus producendos, et sic habet rationem fati.

Art. III. — *Utrum fatum sit immobile.*

RESP. AFF. — R. EST: quia subest immobili- tati divinae providentiae, non quidem absolutae necessitatis, sed conditionatae. Tamen, secundum considerationem causarum secundarum est mobile.

Art. IV. — *Utrum omnia fato subdantur.*

RESP. NEG. — R. EST: quia fato subduntur ea quae subduntur causis secundis; fatum autem est ordinatio secundarum causarum ad effectus divinitus provisos. Ea igitur quae magis necessitati causarum secundarum subjiciuntur, magis fato subjiciuntur; ea vero quae Deo immediate subduntur, fato non subduntur; ita creatio, glori- ficatio spiritualium substantiarum, et similia.

QUAESTIO CXVII

De his quae pertinent ad actionem hominis

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad actionem hominis qui est compositus ex spiri- tuali et corporali creatura; et primo considerandum est de actione hominis; secundo de propagatione hominis ex homine. — Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. — *Utrum unus homo possit alium docere.*

RESP. AFF. — R. EST: quia potest homo alium ducere ex praecognitis in cognitionem ignoto-

rum. Et hoc dupliciter: Primo proponendo ei aliqua auxilia vel instrumenta quibus intellectus ejus utatur ad scientiam acquirendam; puta cum proponit ei aliquas propositiones minus universales, quas tamen discipulus ex praecognitis diju- dicare potest, vel cum proponit ei aliqua sensi- bilia, etc. — Secundo, confortando intellectum addiscentis, non quidem aliqua virtute activa, sicut angeli faciunt, sed inquantum proponit discipulo ordinem principiorum ad conclusiones, qui forte per se ipsum non habet tantam virtu- tem.

Art. II. — *Utrum homines possint docere angelos*

RESP. NEG. — R. EST: quia eo modo quo infe- riores angeli superioribus subduntur, supremi homines subduntur etiam infimis angelorum; quod patet per id quod Dominus dicit: *Inter na- tos mulierum non surrexit major Joanne Baptista; sed qui minor est in regno caelorum, major est illo.* (Mt. xi, 11). Sicut igitur inferiores Angeli supe- rioribus loqui possunt, illuminare non possunt (q. cvii, a. 2); ita homines illuminare angelos nun- quam possunt, loqui illis tamen possunt secreta cordium manifestando.

Art. III. — *Utrum homo per virtutem animae possit corporalem materiam immutare.*

RESP. NEG. — *Scil.:* nisi mediantibus aliquibus corporalibus, sicut dictum est de angelis (q. cx., a. 2).

R. EST: quia, sicut supra dictum est (1. c.), materia corporalis non immutatur ad formam, nisi vel ab agente aliquo composito ex materia et forma, vel ab ipso Deo, in quo virtualiter et ma- teria et forma praexistit, sicut in primordiali causa utriusque.

Art. IV. — *Utrum anima hominis separata possit corpora saltem localiter movere.*

RESP. NEG. — R. EST: quia anima non movet corpus nisi vivificatum; ab anima autem separata nullum corpus vivificatur. Super virtutem animae naturalem potest virtus divina aliquid conferre. Angeli autem possunt corpora localiter movere, quia non determinantur ad aliqua corpora. Anima autem secundum suam naturam determinatur ad movendum corpus cuius est forma, et nullum aliud corpus sua naturali virtute movere potest (ad 1m). — Notandum est, quod daemones frequenter simulant se esse animas mortuorum, ad confirmandum gentilium errorem, qui hoc credebant (ad 2m).

QUAESTIO CXVIII

De traductione hominis ex homine, quantum ad animam

Deinde considerandum est de traductione hominis ex homine: et primum quantum ad animam; secundo quantum ad corpus. Circa primum quaeruntur tria:

Art. I. — *Utrum anima sensitiva traducatur cum semine.*

RESP. AFF. — R. EST: quia anima sensitiva non habet per se esse et operationem, consequenter non fit per creationem, sed debetur fieri compositis, scil. viventibus. — Viventia autem corpora agunt ad generandum sibi simile et sine medio et per medium: sine medio, in opere nutritionis, in quo caro generat carnem; cum medio vero in actu generationis; ex anima autem generantis derivatur quaedam virtus activa ad ipsum semen

animalis, vel plantae. Non refert tamen dicere, quod anima generati causetur ab anima generantis, vel a virtute derivata ab ipsa, quae est in semine; quia semen est tanquam instrumentum principalis agentis, scil. animae.

NOTANDA 1. — Vis activa seminis non habet aliquid organum in actu, sed fundatur in ipso spiritu incluso in semine, quod est spumosum, ut attestatur ejus albedo; in quo etiam spiritu est quidam calor ex virtute caelestium corporum; unde dicitur homo generat hominem, et sol (ad 3m).
2. — In animalibus perfectis, quae generantur ex coitu, virtus activa est in semine maris, materia autem foetus est illud quod ministratur a femina: in qua quidem materia statim a principio est anima vegetabilis, non quidem secundum actum secundum, sed secundum actum primum, sicut anima sensitiva est in dormientibus; cum autem incipit attrahere alimentum, tunc jam actu operatur. Hujusmodi igitur materia transmutatur a virtute quae est in semine maris, quousque perducatur in actum animae sensitivae; non ita quod ipsamet vis quae erat in semine, fiat anima sensitiva. Postquam autem per virtutem principii activi quod erat in semine, producta est anima sensitiva in generato quantum ad aliquam partem principalem, tunc jam illa anima sensitiva prolis incipit operari ad complementum proprii corporis per modum nutritionis et augmenti (Ad 4m).

Art. II. — *Utrum anima intellectiva causetur ex semine.*

RESP. NEG. — PRIMA R. EST: quia impossibile est virtutem activam quae est in materia extendere suam actionem ad producendum immaterialem effectum.

SECUNDA R. EST: quia anima intellectiva non potest a semine provenire, virtus enim quae est in semine, agit in virtute animae generantis, secundum quod anima generantis est actus corporis; in operatione autem intellectus non communicat corpus.

TERTIA R. EST: quia anima intellectiva est subsistens, habet enim operationem vitae sine corpore, et cum sit immaterialis substantia solum per creationem causari potest. Unde dicit Philosophus: « Relinquitur intellectum solum de foris advenire ».

NOTANDUM: Cum generatio unius *semper* sit corruptio alterius, necesse est dicere quod tam in homine, quam in animalibus aliis, quando perfectior forma advenit, fit corruptio prioris; ita tamen quod sequens forma habet quidquid habebat prima, et adhuc amplius: et sic permultas generationes et corruptiones pervenitur ad ultimam formam substantialem tam in homine, quam in aliis animalibus. Sic igitur dicendum est, quod anima intellectiva creatur a Deo *in fine generationis humanae*, quae simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis praeexistentibus (ad 3m).

Art. III. – *Utrum animae humanae fuerint creatae simul a principio mundi.*

RESP. NEG. – PRIMA R. EST: quia si accidentaliter conveniret animae corpori uniri, sequeretur quod homo, qui ex ista unione constituitur, esset ens per accidens.

SECUNDA R. EST: quia, ut ipse diversus modus intelligendi ostendit, anima non est ejusdem naturae cum angelis, sed indiget uniri corpori, et esse sine corpore est sibi contra naturam.

TERTIA R. EST: quia sine corpore existens anima non habet suae naturae perfectionem; et sic Deus ab imperfectis suum opus inchoaret, et ab his quae sunt praeter naturam.

NOTANDUM: Si quis dicat non esse naturale animae corpori uniri, oportet inquirere causam quare sit corpori unita. Hoc autem posset esse vel ex voluntate ipsius animae, vel ex alia causa. Non autem ex voluntate animae, quia, si unio cum corpore non est naturalis, haec voluntas animae

esset irrationabilis. Si autem ex alia causa unitur anima corpori praeter ejus naturam, oportet quod hoc sit ex causa violentiam inferente, quod est inconveniens. – Quod anima, post mortem, sine corpore remanet, hoc contingit ex peccato per corporis corruptionem (Ad 3m).

QUAESTIO CXIX

De propagatione hominis quantum ad corpus

Deinde considerandum est de propagatione hominis quantum ad corpus; et circa hoc quaeruntur duo:

Art. I. – *Utrum aliquid de alimento convertatur in veritatem humanae naturae.*

RESP. AFF. – *Scil.*: Alimentum vere convertitur in veritatem humanae naturae, in quantum vere accipit speciem carnis et ossis, et hujusmodi partium.

PRIMA series Rationum est contra illam opinionem aliquorum qui dicebant, quod forma humana non potest salvari nisi in materia quadam signata, quae fuit in primo homine; multitudo humanorum corporum igitur est per multiplicationem hujus materiae *in se ipsa*. Unde alimentum non vertitur in veritatem humanae naturae, sed accipitur ut quoddam fomentum naturae, i. e., ut resistat actioni caloris naturalis, ne consumat humidum radicale, in quo fundatur virtus speciei, et quod si substrahatur, restitui non potest. Contra hanc opinionem rationes sunt: a) quia ejusdem rationis est quod aliqua forma possit fieri in *alia* materia, et quod possit propriam materiam deserere: corpus autem corruptibile est; b) quia in omnibus quorum materia

invenitur tota sub uno individuo, non est nisi unum individuum in una specie; c) quia multiplicatio materiae non potest esse nisi aut per rarefactionem, aut per creationem, aut per conversionem alicujus in ipsam materiam: multiplicatio corporis humani non fit per rarefactionem, neque per creationem, ut patet; sed per alimentum quod convertitur in veritatem ipsius corporis; d) quia sic fit in animalibus et in plantis.

Alia series Rationum est contra opinionem aliorum qui dicebant, quod forma humana potest quidem fieri de novo in aliqua alia materia; sed in individuo forma humana manet fixa in quadam materia determinata, quae principaliter pertinet ad veritatem humanae naturae. Sed quia hujusmodi materia non sufficit ad quantitatem debitam, requiritur ut adveniat alia materia per conversionem alimenti in substantiam nutriti, quantum sufficiat ad debitum augmentum. Et hanc materiam, dicunt, secundo pertinet ad veritatem humanae naturae; quia non requiritur ad primum esse individui, sed ad quantitatem ejus. - Rationes contra hanc opinionem sunt: a) quia haec opinio judicat de materia corporum viventium ad modum corporum inanimatorum. Nihil enim per virtutem nutritivam adderetur corporibus viventibus, si alimentum in veritatem naturae ipsorum non converteretur; b) Quia si ex virtute seminis, quae ab anima generantis derivatur, vere assumit aliqua materia formam naturae humanae, multo magis anima in nutrimentum conjunctum poterit veram formam naturae humanae imprimere per potentiam nutritivam; c) Quia nutrimentum requiritur non solum ad augmentum, sed etiam ad restaurandum illud quod deperditur per actionem caloris naturalis. Non autem esset restauratio, nisi id quod ex alimento generatur, succederet in

locum deperditi. Et sicut id quod primo inerat, est de veritate humanae naturae, ita et id quod ex alimento generatur.

Art. II. - *Utrum semen sit de superfluo alimenti.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum semen habeat virtutem ad productionem totius corporis derivatam ab anima generantis, non potest generari ex alimento jam converso in aliquam determinatam partem, sed antequam convertatur in substantiam membrorum. - Unde, adjungit S. D. cum Aristotile, animalia magni corporis quae indigent multo nutrimento, sunt pauci seminis secundum quantitatem sui corporis, et paucae generationis; et similiter homines pingues sunt pauci seminis propter eandem causam.

NOTANDUM: Christus dicitur fuisse in Adam secundum *corpulentam substantiam*, sed non secundum *seminalem rationem*; quia materia corporis ejus, quae ministrata est a Matre Virgine, derivata est ab Adam; sed virtus activa non est derivata ab Adam; quia corpus ejus non est formatum per virtutem virilis seminis, sed operatione Spiritus Sancti; talis enim partus decebat eum qui est super omnia benedictus Deus in saecula saeculorum.

AMEN

FINIS PRIMAE PARTIS

RATIONES FORMALES SEU FUNDAMENTALES ARTICULORUM

PRIMA SECUNDAE

(Totalitas Quaestionum, 114 - Totalitas Articulorum, 609).

PROLOGUS

Quia, sicut Damascenus dicit, homo factus ad imaginem Dei dicitur, secundum quod per imaginem significatur *intellectuale, et arbitrio liberum, et per se potestativum*; postquam praedictum est de *exemplari*, scilicet de Deo et de his quae processerunt ex divina potestate secundum ejus voluntatem, restat ut consideremus de ejus *imagine*, id est, de homine, secundum quod et ipse suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens, et suorum operum potestatem.

QUAESTIO I

De ultimo fine hominis in communi *

Ubi primo considerandum occurrit de ultimo fine humanae vitae; et deinde de his per quae homo ad hunc finem pervenire potest, vel ab eo deviare. Ex fine enim oportet accipere rationes eorum quae ordinantur ad finem. Et quia ultimus finis humanae vitae ponitur esse beatitudo, oportet primum considerare de ultimo fine in communi, deinde de beatitudine. - Circa primum quaeruntur octo:

* Ad divisiones Tractatum et Quaestionum quod attinet vide Div. Schematicam,

Art. I. - *Utrum homini conveniat agere propter finem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omnes actiones quae procedunt ab aliqua potentia, causantur ab ea secundum rationem sui objecti. Homo autem, ut homo, i. e., ut est dominus suorum actuum, agit per deliberatam voluntatem, cujus objectum est finis et bonum.

NOTANDA: 1. - Etsi finis sit postremus in executione, est tamen primus in intentione agentis; et hoc modo habet rationem causae (Ad 1m).

2. - Actio aliqua dupliciter dicitur voluntaria: uno modo quia imperatur a voluntate, sicut ambulare vel loqui; alio modo quia elicitur a voluntate, sicut ipsum velle, quod non potest esse ultimus finis, sicut ipsum videre non potest esse primum visibile. Unde etiam ipsum velle est propter finem. (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum agere propter finem sit proprium rationalis naturae.*

RESP. NEG. - *Scil.*: omnia agentia necesse est agere propter finem.

R. EST: quia agens non movet nisi ex intentione finis; secus non magis ageret hoc quam illud. Illa ergo quae rationem habent seipsa movent ad finem, quia habent dominium suorum actuum; illa vero quae ratione carent, tendunt in finem propter naturalem inclinationem, et sic in finem ab alio ordinantur, scil., a Deo.

Art. III. - *Utrum actus humani recipiant speciem ex fine.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive considerantur per modum actionum, sive per modum passionum actus humani sortiuntur speciem a fine.

R. EST: quia unumquodque sortitur speciem secundum actum. In actibus humanis autem, tum in illis quibus homo movet seipsum, tum in

illis quibus homo movetur a seipso, objectum voluntatis est bonum, et finis.

NOTANDUM: Finis dat speciem actui humano, sive morali, secundum quod est prior in intentione (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum sit aliquis ultimus finis humanae vitae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive in ordine intentionis, sive in ordine executionis.

R. EST: quia si non esset ultimus finis in ordine intentionis, cum non sit in infinitum procedere, nihil appeteretur, nec aliqua actio terminaretur, nec etiam quiesceret intentio agentis. Si autem non esset primum in his quae sunt ad finem (in ordine executionis), nullus inciperet aliquid operari, nec terminaretur consilium; sed in infinitum procederet.

NOTANDUM: Ea quae non habent ordinem per se, sed per accidens sibi invicem junguntur, nihil prohibet infinitatem habere; causae enim per accidens indeterminatae sunt. Et hoc etiam modo contingit esse infinitatem per accidens in finibus, et his quae sunt ad finem (In corp.).

Art. V. - *Utrum unius hominis possint esse plures ultimi fines.*

RESP. NEG. - *Scil.*: impossibile est quod voluntas unius hominis simul se habeat ad diversa sicut ad ultimos fines.

PRIMA R. EST: quia oportet quod ultimus finis ita impleat totum hominis appetitum, quod nihil extra ipsum appetendum relinquatur.

SECUNDA R. EST: quia in processu rationalis appetitus, id quod naturaliter desideratur, est unum; natura enim non tendit nisi ad unum.

TERTIA R. EST: quia omnia appetibilia voluntatis, inquantum huiusmodi, sint unius generis;

in quolibet enim genere unum est primum principium: ultimus autem finis habet rationem primi principii.

Art. VI. - *Utrum homo omnia quae vult, velit propter ultimum finem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* necesse est quod omnia quae homo appetit, appetat propter ultimum finem.

PRIMA R. EST: quia si bonum non appetitur ut bonum perfectum, quod est ultimus finis, necesse est ut appetatur ut tendens in bonum perfectum; omnis enim inchoatio alicujus ordinatur ad consummationem ipsius.

ALIA R. EST: quia sic se habet ultimus finis in movendo appetitum, sicut primum movens se habet in aliis motionibus; sicut igitur causae secundae non movent, nisi moventur a primo movente, ita secunda appetibilia non movent appetitum nisi in ordine ad primum appetibile, quod est ultimus finis.

NOTANDUM: Virtus primae intentionis, quae est respectu ultimi finis, manet in quolibet appetitu cujuscumque rei, etiamsi de ultimo fine actu non cogitetur (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum sit unus ultimus finis omnium hominum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* quantum ad rationem ultimi finis; non vero quantum ad id, in quo ista ratio ultimi finis invenitur.

R. PRIMI EST: quia omnes homines appetunt suam perfectionem adimpleri, quae est ratio ultimi finis, ut dictum est (art. 5, hujus quaes.).

R. SECUNDI EST: quia quidam appetunt divitias tamquam consummatum bonum; quidam vero voluptatem; quidam vero quodcumque aliud.

- Illud autem bonum oportet esse completissimum, quod tanquam ultimum finem appetit habens affectum bene dispositum.

NOTANDUM: Peccantes avertuntur ab eo in quo vere invenitur ratio ultimi finis; non autem ab ipsa ultimi finis intentione, quam quaerunt falso in aliis rebus (Ad 1m); nam, etsi actiones sint singularium, tamen primum principium agendi in eis est natura, quae tendit ad unum (Ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum in illo ultimo fine aliae creaturae convenient.*

RESP. NEG. - *Scil.:* quantum ad consecutionem, seu usum finis aliae creaturae non conveniunt in fine hominis (finis « quo »); conveniunt tamen quantum ad finem ut rem (finis « cujus »).

R. EST: quia rationales creaturae consequuntur ultimum finem cognoscendo et amando Deum; quod non competit aliis creaturis, quae tamen adipiscuntur ultimum finem in quantum participant aliquam similitudinem Dei, secundum quod sunt, vel vivunt, vel etiam cognoscunt.

QUAESTIO II

De his in quibus hominis beatitudo consistit

Deinde considerandum est de beatitudine. Primo quidem, in quibus sit. Secundo, quid sit. Tertio, qualiter eam consequi possumus. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum beatitudo hominis consistat in divitiis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* impossibile est beatitudinem hominis in divitiis consistere, sive naturalibus sive, artificialibus.

R. EST: quia divitiae naturales quaeruntur ad sustentandam naturam hominis; et ideo non possunt esse finis ultimus, sed magis ordinantur ad hominem sicut ad finem. Divitiae autem artificiales non quaeruntur nisi propter naturales. Et eorum insufficientia magis cognoscitur cum habentur (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum beatitudo hominis consistat in honoribus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* honor potest quidem consequi beatitudinem; sed principaliter in eo beatitudo consistere non potest.

R. EST: quia honor exhibetur alicui propter aliquam ejus excellentiam. Excellentia autem hominis maxime attenditur secundum beatitudinem, quae est hominis bonum perfectum. - Quaerere excellentiam propter honorem est ambitio (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum beatitudo hominis consistat in fama, sive gloria.*

RESP. NEG. - R. EST: quia fama, sive gloria humana, si est vera, derivatur a cognitione boni jam in ipso homine existentis; et sic praesupponit perfectam beatitudinem, vel inchoatam; gloria enim est « clara notitia cum laude ». - E contra, beatitudo hominis dependet ex gloria quae est apud Deum, sicut ex cognitione Dei, quae est causa rerum.

Art. IV. - *Utrum beatitudo hominis consistat in potestate.*

RESP. NEG. - PRIMA R. EST: quia potestas habet rationem principii; beatitudo autem habet rationem ultimi finis.

SECUNDA R. EST: quia potestas se habet ad bonum et ad malum; beatitudo autem est proprium et perfectum hominis bonum: unde magis possit consistere hominis beatitudo aliqua in bono usu potestatis, qui est per virtutem, quam in ipsa potestate.

NOTANDUM: Adjungit hic Sanctus Doctor quatuor rationes generales quibus probatur beatitudinem consistere non potest in praedictis bonis externis, sic:

- 1) quia beatitudo non compatitur secum aliquid malum;
- 2) quia beatitudo debet esse per se sufficiens;
- 3) quia ex beatitudine non potest aliquid malum provenire;
- 4) quia ad beatitudinem ordinatur homo per principia interiora.

Art. V. - *Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo corporis bono.*

RESP. NEG. - PRIMA R. EST: quia homo non est summum bonum, sed ordinatur ad aliquid sicut ad finem; unde impossibile est quod *ultimus* finis rationis et voluntatis humanae sit conservatio humani esse.

SECUNDA R. EST: quia bona omnia corporis ordinantur ad bona animae sicut ad finem.

Art. VI. - *Utrum beatitudo hominis consistat in voluptate.*

RESP. NEG. - R. EST: quia omnis delectatio est quoddam proprium accidens quod consequitur beatitudinem, vel aliquam beatitudinis partem. - Unde delectatio appetitur ratione boni, et non e converso (Ad 3m).

NOTANDUM: Bonum conveniens corpori, quod per apprehensionem sensus delectationem corpo-

ralem causat, non est perfectum bonum hominis, sed est minimum quiddam in comparatione ad bonum animae; pars enim animae quae est ab organo corporeo absoluta, quamdam habet infinitatem respectu ipsius corporis; quia forma a materia absoluta est quodammodo infinita (In corp.).

Art. VII. - *Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo bono animae.*

RESP. NEG. - *Scil.*: si beatitudo consideratur ut ipsa res, quam adipisci desideramus; secus tamen si consideratur ut ipsa assecutio rei, seu finis ultimi.

R. PRIMI EST: quia ipsa anima in se considerata est ut potentia existens; fit enim de potentia sciente actu sciens, et de potentia virtuosa actu virtuosa. Potentia autem est propter actum.

R. SECUNDI EST: quia homo per animam consequitur beatitudinem. - Unde beatitudo est quidem aliquid animae; sed id in quo beatitudo consistit est aliquid extra animam.

Art. VIII. - *Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo bono creato.*

RESP. NEG. - R. EST: quia nihil potest quietare voluntatem hominis, nisi bonum universale, quod est objectum voluntatis, sicut universale verum est objectum intellectus. Bonum autem universale non invenitur in aliquo creato, sed solum in Deo. In solo igitur Deo beatitudo hominis consistit.

NOTANDUM: Universitas creaturarum, ad quam comparatur homo ut pars ad totum, non est ultimus finis, sed ordinatur in Deum sicut in ultimum finem. Unde bonum universi non est ultimus finis hominis, sed ipse Deus (Ad 2m).

QUAESTIO III

Quid sit beatitudo

Deinde considerandum est quid sit beatitudo, et quae requirantur ad ipsam. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum beatitudo sit aliquid increatum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: si beatitudo consideretur quantum ad ipsam adeptionem seu possessionem, seu usum finis ultimi, seu etiam quantum ad essentiam ipsius beatitudinis, est quid creatum. Quantum vero ad rem ipsam, est aliquid increatum.

R. PRIMI EST: quia sic beatitudo nihil aliud est quam adeptio vel fruitio ultimi finis.

R. SECUNDI EST: quia sic beatitudo, seu ultimus finis est ipse Deus, ut supra dictum est (quaes. praec. art. 8).

Art. II. - *Utrum beatitudo sit operatio*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum quod beatitudo est aliquid creatum in ipso homine existens.

R. EST: quia beatitudo est ultima hominis perfectio. Unumquodque autem intantum est perfectum in quantum est actu. Ultimus autem actus operantis est operatio.

NOTANDA: 1. - Actio seu operatio quae beatitudo esse potest, non est illa, quae ab operante procedit in exteriorem actum; talis actio enim magis est perfectio patientis, quam agentis; sed est actio manens in ipso agente, ut sentire, intelligere et velle; quia talis actio est perfectio et actus agentis (Ad 3m).

2.- Beatitudo quoad statum est «status omnium bonorum aggregatione perfectus». Ita Boetius, De consol. lib. iii, prosa 2., circa principium (Ad 2m).

3. - In Deo beatitudo dicitur per essentiam, quia ipsum esse ejus est operatio. In Angelis est ultima perfectio secundum aliquam operationem, qua junguntur bono increato, et est unica et sempiterna. In hominibus est, secundum statum praesentis vitae, ultima perfectio secundum operationem qua homo coniungitur Deo, quae tamen nec sempiterna est nec continua, et per consequens, nec unica. Unde quanto operatio potest esse magis continua et una, tanto plus habet rationem beatitudinis (Ad 4m).

4.- Et ideo in activa vita, quae circa multa occupatur, est minus de ratione beatitudinis quam in vita contemplativa, quae versatur circa unum, i. e., circa veritatis contemplationem (Ad 4m).

Art. III. - *Utrum beatitudo sit operatio sensitivae partis, aut intellectivae tantum.*

RESP.: Partis intellectivae tantum. *Scil.*: essentialiter; antecedenter autem et consequenter possunt operationes sensus ad beatitudinem pertinere.

R. PRIMI EST: quia beatitudo hominis consistit essentialiter in conjunctione ipsius ad bonum increatum, cui homo conjungi non potest per sensus operationem. Similiter, quia beatitudo hominis non potest consistere in corporalibus bonis, quae tamen sola per operationem sensus attingimus.

R. SECUNDI EST: quia ad beatitudinem imperfectam, quae in praesenti vita haberi potest, operatio intellectus praexigit (antecedenter) operationem sensus. Consequenter autem, in illa beatitudine perfecta, quia post resurrectionem «ex ipsa beatitudine animae, ut Aug. dicit, fiet quaedam refluencia in corpus», ut infra magis patebit (Suppl. q. LXXXII, art. 3 et 4).

Art. IV. - *Utrum, si beatitudo est intellectivae partis, sit operatio intellectus an voluntatis.*

RESP.: est operatio intellectus. *Scil.*: quantum ad id quod est essentialiter in ipsa beatitudine; sed quantum ad id quod est per se accidens in ipsa beatitudine, ut delectatio ei conjuncta, pertinet ad voluntatem.

R. EST: quia essentialiter beatitudo est consecutio finis ultimi; consequimur autem finem per hoc quod sit praesens nobis per actum intellectus. Voluntas autem desiderat finem, et delectata conquiescit in fine jam adepti. Sic igitur essentia beatitudinis in actu intellectus consistit; ad voluntatem autem pertinet beatitudinis consummationem, est enim «gaudium de veritate».

Art. V. - *Utrum beatitudo sit operatio intellectus speculativi, an practici.*

RESP. est operatio intellectus speculativi magis quam practici.

PRIMA R. EST: quia beatitudo est optima hominis operatio; haec autem debet esse optimae potentiae respectu optimum objectum.

SECUNDA R. EST: quia contemplatio maxime quaeritur propter seipsam; actus autem intellectus practici non quaeritur propter seipsum, sed propter actionem, seu ad aliquem finem.

TERTIA R. EST: quia per beatitudinem homo Deo et Angelis assimilatur per contemplationem. Beatitudo imperfecta autem principaliter consistit in contemplatione; secundario vero in operatione practici intellectus ordinantis actiones et passiones humanas.

NOTANDUM: Intellectus practicus habet bonum quod est extra ipsum; sed intellectus speculativus habet bonum in seipso, scilicet contemplationem

veritatis; et si illud bonum sit perfectum, ex eo totus homo perficitur, et fit bonus; quod quidem intellectus practicus non habet, sed ad illud ordinat (Ad 2m).

Art. VI. - *Utrum beatitudo consistat in consideratione scientiarum speculativarum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* perfecta beatitudo in consideratione scientiarum speculativarum essentialiter consistere non potest.

R. EST: quia consideratio speculativae scientiae non se extendit ultra virtutem principiorum illius scientiae; haec autem principia per sensum accipiuntur: unde non se extendunt ultra quam cognitio sensibilibus ducere potest. Oportet autem quod ultima perfectio hominis sit per cognitionem alicujus rei quae sit *supra* intellectum humanum. - Sed sicut in formis sensibilibus participatur aliqua similitudo substantiarum superiorum; ita consideratio scientiarum speculativarum est quaedam participatio verae et perfectae beatitudinis.

Art. VII. - *Utrum beatitudo consistat in cognitione substantiarum separatarum, scilicet Angelorum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia esse angeli est participatum (Pars I, q. lxi, a. 1); ratio autem proprii objecti intellectus est verum ut sic.

Art. VIII. - *Utrum beatitudo hominis sit in visione divinae essentiae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* ultima et perfecta beatitudo non potest esse nisi in visione divinae essentiae.

R. EST: quia homo non est perfecte beatus quamdiu restat ei aliquid desiderandum et quaerendum. Haec autem perfectio habetur quando intellectus ad ipsam essentiam primae causae pertingit.

QUAESTIO IV

De his quae ad beatitudinem exiguntur

Deinde considerandum est de his quae exiguntur ad beatitudinem; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum delectatio requiratur ad beatitudinem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* ut concomitans.

R. EST: quia delectatio causatur ex hoc quod appetitus requiescit in bono adeptio; beatitudo autem nihil aliud est quam adeptio summi boni.

Art. II. - *Utrum in beatitudine sit principaliter visio quam delectatio.*

RESP.: principaliter est visio.

R. EST: quia principaliter bonum est ipsa operatio (visio), in qua quietatur voluntas, quam quietatio voluntatis in ipso (bono, sc. visionis); voluntas enim non quaerit bonum propter quietationem, quia sic ipse actus voluntatis esset finis; finis autem voluntatis est bonum.

NOTANDUM: Apprehensio sensitiva non attingit ad communem rationem boni, sed ad aliquod bonum particulare quod est delectabile. Et ideo secundum appetitum sensitivum, qui est in animalibus, operationes quaeruntur propter delectationem. Sed intellectus apprehendit universalem rationem boni, ad cuius consecutionem sequitur delectatio; unde principaliter intendit bonum, quam delectationem. Et inde est quod divinus intellectus, qui est institutor naturae, delectationes apposit propter operationes (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum ad beatitudinem requiratur comprehensio.*

RESP. AFF. - *Scil.:* comprehensio non stricte sumpta, sed ut apprehensio ac perceptio rei quae praesens habetur (Ad 1m).

R. EST: quia ea quae requiruntur ad beatitudinem, sunt considerata ex ipso ordine hominis ad finem. Ad assecutionem autem perfectam finis intelligibilis tria concurrunt: visio seu cognitio perfecta ipsius finis; comprehensio, seu praesentia ipsius finis; et delectatio, seu fruitio, quae importat quietationem rei amantis in amato. Sic concurrunt intellectus et voluntas.

Art. IV. - *Utrum ad beatitudinem requiratur rectitudo voluntatis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: rectitudo voluntatis requiritur ad beatitudinem antecedenter et concomitanter.

R. PRIMI EST: quia rectitudo voluntatis habetur per debitum ordinem ad finem ultimum.

R. SECUNDI EST: quia voluntas videntis Dei essentiam, quae est ipsa essentia bonitatis, ex necessitate amat quidquid amat sub ordine ad Deum; sicut voluntas non videntis Dei essentiam ex necessitate amat quidquid amat sub ratione boni.

Art. V. - *Utrum ad beatitudinem hominis requiratur corpus.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non requiritur ad constituendam beatitudinem, sed ad bene esse beatitudinis.

R. PRIMI EST *ex auctoritate*: « Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino; per fidem enim ambulamus et non per speciem. Audemus autem, et voluntatem habemus bonam peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Deum ». (II Cor. 5, 6). Et *ex ratione*: quia divina essentia per phantasmata videri non potest (P. I, q. xii, art. 2).

R. SECUNDI EST: quia anima perfectior erit in sua natura corpori unita quam sine corpore, et ideo perfectius habebit suam propriam operationem, in qua felicitas consistit.

NOTANDUM: 1. - Ad beatitudinem imperfectam, quae in hac vita haberi potest, requiritur corpus, quia operatio intellectus in hac vita non potest esse sine phantasmate (In corp.).

2. - Separatio animae a corpore dicitur animam retardare, ne tota intentione tendat in visionem divinae essentiae. Appetit enim anima sic frui Deo, quod etiam ipsa fruitio derivetur ad corpus per redundantiam, sicut est possibile; et ideo quamdiu ipsa fruitur Deo sine corpore, appetitus ejus sic quiescit in eo, quod tamen adhuc ad participationem ejus vellet suum corpus pertingere (Ad 4m). Unde, corpore resumpto, beatitudo crescit, non intensive, sed extensive (Ad 5m); et secundum hoc, angeli perfectiorem habent beatitudinem quam homines (Ad 6m).

Art. VI. - *Utrum ad beatitudinem requiratur aliqua perfectio corporis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ad beatitudinem omnibus modis perfectam requiritur perfecta dispositio corporis et antecedenter et consequenter.

Antecedenter, R. EST: quia si corpus non est perfecte dispositum, aggravaret animam, et mens ab illa visione summi caeli avertitur. Ut Aug. dicit.

Consequenter, R. EST: quia ex beatitudine animae fiet redundantia ad corpus, ut et ipsum sua perfectione potiatur.

Art. VII. - *Utrum ad beatitudinem requirantur aliqua exteriora bona.*

RESP. NEG. - *Scil.*: ad beatitudinem perfectam exteriora bona nullo modo requiruntur.

R. EST: quia illa perfecta beatitudo quae in visione Dei consistit, vel erit in anima sine corpo-

re, vel erit in anima corpori conjuncta, non jam animali, sed *spirituali*.

Art. VIII. – *Utrum ad beatitudinem requiratur societas amicorum.*

RESP. NEG. – *Scil.*: ad beatitudinem perfectam (patriae) non requiritur societas amicorum de necessitate, sed ad bene esse beatitudinis.

R. PRIMI EST: quia homo habet totam plenitudinem suae perfectionis in Deo.

R. SECUNDI EST: quia, si anima beata, extrinsecus adjuvari dicenda, fortasse hoc solo adjuvatur quod beati se invicem vident, et de sua societate gaudent.

QUAESTIO V

De adeptione beatitudinis

Deinde considerandum est de adeptione beatitudinis; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. – *Utrum homo possit consequi beatitudinem.*

RESP. AFF. – R. EST: quia homo est capax perfecti boni; comprehendit enim universale et perfectum bonum, et voluntas ejus illud appetere potest. (P. I., q. xii, art. 1).

NOTANDUM: Rationalis natura consequi potest beatitudinem, quae est perfectio intellectualis naturae, alio modo quam angeli. Nam angeli consecuti sunt eam statim post principium suae conditionis; homines autem per tempus ad ipsam perveniunt (Ad 1m).

Art. II. – *Utrum unus homo possit esse beatior altero.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non quantum ad ipsum bonum quod est beatitudinis objectum; sed quantum ad adeptionem et fruitionem hujus boni.

R. PRIMI EST: quia bonum beatitudinis est ipsum summum bonum, quod est unum.

R. SECUNDI EST: quia quanto magis hoc bono fruitur, tanto beatior est, quod ex eo accidit, quod unus est melius dispositus vel ordinatus ad ejus fruitionem.

Art. III. – *Utrum aliquis in hac vita possit esse beatus.*

RESP. NEG. – *Scil.*: aliqualis participatio beatitudinis in hac vita haberi potest; perfecta vero non potest haberi in hac vita.

PRIMA R. EST: ex communi ratione beatitudinis: quia in hac vita non potest omne malum excludi; nec boni desiderium potest satiari, ut patet.

SECUNDA R. EST: quia homo in hac vita non potest pervenire ad visionem divinae essentiae (P. I., q. xii, art. 2).

NOTANDUM: Vera ratio beatitudinis consideratur ex objecto, quod dat speciem actui, non autem ex subjecto. Unde imperfectio ex parte objecti tollit rationem verae beatitudinis; imperfectio autem ex parte subjecti, non tollit rationem verae beatitudinis, sed imperfecte dicitur per respectum ad modum quo Deus seipso fruitur (Ad 2m).

Art. IV. – *Utrum beatitudo habita possit amitti.*

RESP. NEG. – *Scil.*: beatitudo perfecta.

PRIMA R. EST: quia ad perfectam beatitudinem, quae desiderium hominis perfecte quietat, necesse est quod homo securitatem obtineat retinendi bonum quod habet. Quod si haec opinio est certa, habemus intentum; si vero est falsa, esset falsum intellectum, quod est malum. Non igitur jam vera erit beatitudo, si aliquod malum ei inest. Sic ex communi ratione beatitudinis.

SECUNDA R. EST: ex ratione beatitudinis in speciali: a) quia beatus videns divinam essentiam, nunquam vult eam amittere; talis enim visio replet animum omnibus bonis, cum jungat fonti totius bonitatis; b) quia non potest eam perdere, Deo subtrahente; esset enim poena quaedam, quae supponeret culpam: culpa autem non potest cadere in illo, qui divinam essentiam videt, quia habet rectitudinem voluntatis (q. iv, art. 4); c) quia nec aliquod aliud agens potest eam subtrahere; mens enim Deo conjuncta super omnia alia elevatur, et sic ab hujusmodi conjunctione nullum aliud agens potest ipsam excludere.

NOTANDUM: Beatitudo est perfectio consummata, quae omnem defectum excludit a beato; et ideo absque mutabilitate advenit eam habenti, faciente hoc virtute divina, quae hominem sublevat in participationem aeternitatis transcendentis omnem mutationem (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum homo per sua naturalia possit acquirere beatitudinem.*

RESP. NEG. - R. EST: quia omnis cognitio quae est secundum modum substantiae creatae, deficit a visione divinae essentiae, quae in infinitum excedit omnem substantiam creatam (P. I., q. xii, a. 4).

Art. VI. - *Utrum homo consequatur beatitudinem per actionem alicujus superioris creaturae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia cum omnis creatura naturae legibus sit subjecta, utpote habens limitatam virtutem et actionem, illud quod excedit naturam creatam, non potest fieri virtute alicujus creaturae. Et sic homo fit beatus solo Deo agente.

NOTANDA: 1. - In ordine universi homo quidem adjuvatur ab angelis ad consequendum ultimum finem secundum aliqua praecedentia, qui-

bus disponitur ad ejus consecutionem; sed ipsum ultimum finem consequitur per ipsum primum agentem, qui est Deus (Ad 1m).

2. - Lumen gloriae, per quod Deus videtur, in Deo quidem est perfecte et secundum esse naturale; in qualibet autem creatura est imperfecte, et secundum esse similitudinarium vel participatum. Unde nulla creatura beata potest communicare suam beatitudinem alteri (Ad 2m).

Art. VII. - *Utrum requirantur aliqua opera bona ad hoc quod homo beatitudinem consequatur a Deo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum beatitudo excedat omnem naturam creatam, nulla pura creatura convenienter beatitudinem consequitur absque motu operationis, per quam tendit in ipsam, et sic ordo servetur in rebus.

NOTANDA: 1. - Posset Deus simul facere voluntatem recte tendentem in finem, et finem consequentem. Sed ordo divinae sapientiae exigit ne hoc fiat (In corp. art.).

2. - Angelus, qui est superior naturae quam homo, consecutus est beatitudinem ex ordine divinae sapientiae uno motu operationis meritoriae (P. I., q. lxii, art. 5); homines autem consequuntur ipsam multis motibus operationum (Ibid.).

3. - Quia per Christum, qui est Deus et homo, beatitudo erat ad alios derivanda; statim a principio suae conceptionis, absque aliqua operatione meritoria praecedente, anima ejus fuit beata. (Ad 2m).

Art. VIII. - *Utrum omnis homo appetat beatitudinem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* considerando beatitudinem secundum suam rationem communem; non secundum suam rationem specialem.

R. PRIMI EST: quia ratio communis beatitudinis est bonum perfectum; omnis autem homo ap-

petat ut sua voluntas satiatur; voluntas autem satisfit per bonum perfectum.

R. SECUNDI EST: quia ratio specialis beatitudinis est id in quo beatitudo consistit; et secundum hoc non omnes cognoscunt beatitudinem, quia nesciunt cui ratio rei communis beatitudinis conveniat.

DE ACTIBUS HUMANIS *

Quia igitur ad beatitudinem per actus aliquos necesse est pervenire, oportet consequenter de humanis actibus considerare, ut sciamus quibus actibus perveniatur ad beatitudinem vel impediatur beatitudinis via. Sed quia operationes et actus circa singularia sunt, ideo omnis operativa scientia in particulari consideratione perficitur. Moralis igitur consideratio, quia est humanorum actuum, primo quidem tradenda est in universali, secundo vero in particulari. – Circa universalem autem considerationem humanorum actuum, primo quidem considerandum occurrit de ipsis actibus humanis, secundum de principiis eorum. Humanorum autem actuum quidam sunt hominis proprii, quidam sunt homini et aliis animalibus communes. Et quia beatitudo est proprium hominis bonum, propinquius se habent ad beatitudinem actus qui sunt proprie humani, quam actus qui sunt homini aliisque animalibus communes. Primo ergo considerandum est de actibus qui sunt proprii hominis. Secundo de actibus qui sunt homini aliisque animalibus communes, qui dicuntur animae passionibus. – Circa primum duo consideranda occurrunt: primo de conditione humanorum actuum; secundo de distinctione eorum actuum. Cum autem actus humani proprie dicantur qui sunt voluntarii, eo quod voluntas est rationalis appetitus, qui est proprius hominis, oportet considerare de actibus in quantum sunt voluntarii. Primo ergo considerandum est de voluntario et involuntario in communi; secundo de actibus qui sunt voluntarii, quasi ab

*Vide nostram « Schematicam Divisionem Totius Summae etc. ».

ipsa voluntate elicit, ut immediate ipsius voluntatis, existentes; tertio de actibus qui sunt voluntarii, quasi a voluntati imperati, qui sunt ipsius voluntatis, mediantibus aliis potentiis. Et quia actus voluntarii habent quasdam circumstantias, secundum quas dijudicantur, primo considerandum est de voluntario et involuntario, et consequenter de circumstantiis ipsorum actuum, in quibus voluntarium et involuntarium invenitur. Circa primum quaeruntur octo:

QUAESTIO VI

De voluntario et involuntario

Art. I. – *Utrum in humanis actibus inveniatur voluntarium.*

RESP. AFF. – *Scil.*: oportet in actibus humanis maxime voluntarium esse.

R. EST: quia homo maxime cognoscit finem sui operis, et movet seipsum; seu, movet seipsum cum cognitione finis.

NOTANDA: 1. – Quodcumque sic agit vel movetur a principio intrinseco, quod habet aliquam notitiam finis, habet in seipso principium sui actus, non solum ut agat, sed etiam ut agat propter finem; quod autem nullam notitiam habet finis, etsi in eo sit principium actionis vel motus, non tamen ejus quod est agere vel moveri propter finem, est principium in ipso, sed in alio a quo ei imprimitur principium suae motionis in finem (In corp.).

2. – Non est de ratione voluntarii quod principium intrinsecum sit principium. Sed principium intrinsecum voluntarii actus, quod est vis cognoscitiva et appetitiva, est primum principium in genere appetitivi motus, sed movetur ab aliquo exteriori secundum alias species motus (Ad 1m).

3. – Deus movet hominem ad agendum, non solum sicut proponens sensui appetibile, vel sicut immutans corpus, sed etiam sicut movens ipsam voluntatem; quia omnis motus tam voluntatis, quam naturae ab eo procedit sicut a primo movente (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum voluntarium inveniatur in animalibus brutis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum rationem imperfectam.

R. EST: quia in animalibus brutis non est perfecta cognitio finis, sed imperfecta, quae in sola finis apprehensione consistit, sine hoc quod cognoscatur ratio finis et proportio actus ad finem. Imperfectam autem cognitionem finis sequitur voluntarium secundum rationem imperfectam, prout scilicet apprehendens finem non deliberat, sed subito movetur in ipsum.

NOTANDA: 1. - Perfecta cognitio finis habetur quando non solum apprehenditur res quae est finis, sed etiam cognoscitur ratio finis, et proportio ejus quod ordinatur ad finem ipsum (In corp.).

2. - Voluntas nominat *rationalem* appetitum; et ideo non potest esse in his quae ratione carent; voluntarium autem denominative dicitur a voluntate, et potest trahi ad ea in quibus est aliqua participatio voluntatis secundum aliquam convenientiam ad voluntatem; et hoc modo voluntarium attribuitur animalibus brutis, in quantum scilicet per cognitionem aliquam moventur in finem (Ad 1m).

3. - Ex hoc quod ratio deliberans se habet ad opposita, voluntas in utrumque potest; et secundum hoc, voluntarium non est in brutis animalibus (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum voluntarium possit esse absque omni actu.*

RESP. AFF. - *Scil.*: tum absque actu exteriori, cum absque actu interiori.

R. EST: quia voluntas volendo et agendo potest impedire hoc, quod est non velle et non agere, et aliquando debet (impedire); unde hoc quod est non velle et non agere imputatur ei, quasi ab ipsa existens: et hoc est voluntarium indirectum; quia non procedit directe ab agente.

Art. IV. - *Utrum violentia voluntati possit inferri.*

RESP. NEG. - *Scil.*: quantum ad ipsum proprium actum voluntatis, quod est velle immediate ab ipsa procedens, violentia non potest ei inferri; potest tamen ei inferri quantum ad actus a voluntate imperatos.

R. PRIMI EST: quia actus voluntatis nihil est aliud quam inclinatio quaedam procedens ab interiori principio cognoscente, quod autem est coactum vel violentum, est ab exteriori principio.

R. SECUNDI EST: quia voluntas violentiam pati potest, in quantum per violentiam exteriora membra impediri possunt ne imperium voluntatis exequantur.

Art. V. - *Utrum violentia causet involuntarium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sicut id quod contra naturam est innaturale dicitur esse, ita quod contra voluntatem est dicitur involuntarium: commune est enim voluntario et naturali quod utrumque sit a principio intrinseco.

NOTANDA: 1. - Violentia non causat involuntarium quantum ad ipsum actum proprium voluntatis, quia, ut dictum est (art. praec.), violentia voluntati inferri non potest; sed quantum ad actus imperatos (ad 1m).

2. - Cum actio infertur ab aliquo exteriori, manente in eo qui patitur voluntate patiendi, non est simpliciter violentum; unde non potest dici involuntarium (ad 2m).

Art. VI. - *Utrum metus causet involuntarium simpliciter.*

RESP. NEG. - *Scil.*: metus causat voluntarium simpliciter, involuntarium secundum quid.

R. EST: quia id quod fit sub metu, in quantum est hic et nunc, seu actu, et sub aliis conditionibus individualibus, habet principium ab intra;

sicut projectio mercium in mare, ut hic et nunc, in casu. Sed consideratum, ut extra hunc casum existens, prout repugnat voluntati, non est nisi secundum rationem tantum: et ideo est involuntarium secundum quid, i. e., prout consideratur extra hunc casum existens. Unumquodque enim simpliciter esse dicitur, secundum quod est in actu; quod est autem in sola apprehensione, non est simpliciter, sed secundum quid.

NOTANDUM: In eo quod per vim seu violentiam agitur, voluntas interior nihil agit; sed in eo quod fit per metum, voluntas aliquid agit, ut dictum est (In corp.).

Art. VII. – *Utrum concupiscentia causet involuntarium.*

RESP. NEG. – *Scil.* : non causat involuntarium, sed magis facit aliquid voluntarium.

R. EST: quia per concupiscentiam voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscit. Potest tamen voluntas passioni resistere, ut infra dicitur (q. 1xxvii, art. 6 et 7).

Art. VIII. – *Utrum ignorantia causet involuntarium.*

RESP. AFF. – *Scil.* : Ignorantia antecedens ad actum; non vero ignorantia concomitans, nec ignorantia consequens.

R. PRIMI EST: quia ignorantia antecedens est causa volendi, quod alias non vellet; sicut cum aliquis homo ignorat aliquam circumstantiam actus, quam non tenebatur scire, et ex hoc aliquid agit, quod non faceret, si sciret.

R. SECUNDI EST: quia concomitanter ad actum ignorantia habetur quando est de eo quod agitur, tamen etiamsi sciretur, nihilominus ageretur; unde non causat involuntarium, sed non voluntarium.

R. TERTII EST: quia consequenter se habet ignorantia ad voluntatem, inquantum ipsa ignorantia est voluntaria; sive directe, ut ignorantia *affectata*, sive indirecte, cum quis scire potest et debet, quod ignorat, quae est ignorantia *malae electionis*.

QUAESTIO VII

De circumstantiis humanorum actuum

Deinde considerandum est de circumstantiis humanorum actuum; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum circumstantia sit accidens actus humani.*

RESP. AFF. – R. EST: quia accidens dicitur quod est extra substantiam rei, pertinens tamen ad ipsam rem. Sic autem se habet circumstantia, ut ex ipso nomine patet; dicitur enim in localibus aliquid circumstare, quod est quidem extrinsecum a re, tamen attingit ipsam, vel appropinquat ei secundum locum.

Art. II. – *Utrum circumstantiae humanorum actuum sint considerandae a theologo.*

RESP. AFF. – PRIMA R. EST: quia ad theologum pertinet considerare actus humanos secundum quod per eos homo ad beatitudinem ordinatur; actus autem proportionantur fini secundum commensurationem quamdam, quae fit per debitas circumstantias.

SECUNDA R. EST: quia theologus considerat actus humanos secundum quod in eis invenitur

bonum et malum, melius et pejus; et hoc diversificatur secundum circumstantias.

TERTIA R. EST: quia actus humanus iudicatur voluntarius vel involuntarius secundum cognitionem vel ignorantiam circumstantiarum. Sic etiam dicendum est de merito et de demerito.

Art. III. - *Utrum convenienter enumerentur circumstantiae in Lib. III Ethicorum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia circumstantia potest attingere ipsum actum humanum tripliciter: attingens ipsum actum, causam actus, effectum actus. Attingit ipsum actum vel per modum mensurae, sicut tempus et locus (*quando et ubi*), vel per modum qualitatis, sicut modus agendi (*quomodo*). Attingit effectum, ut cum consideratur *quid*. Attingit causam finalem per *propter quid*; causam materiale, sive objectum, per *quid et circa quid*; causam agentem principalem, per *quis*; causam agentem instrumentalem, per *quibus auxiliis*.

Sic enim ab Aristotele enumerantur circumstantiae (Lib. III Ethic., Cap. I a medio): quis, quid, circa quid, ubi, quando, quomodo, quo, cujus gratia. Tullius comprehendit «circa quid» sub «quid», et sic enumerat septem.

Art. IV. - *Utrum sint principales circumstantiae «propter quid», et ea «in quibus est operatio».*

RESP. AFF. - R. EST: quia actus proprie dicuntur humani prout sunt voluntarii. Objectum autem et motivum voluntatis est finis. Ergo principalissima circumstantia est illa quae tangit finem, seu circumstantia «propter quid», seu «cur», seu «cujus gratia». Secundaria est illa quae attingit substantiam actus, i. e., *quid fecit*.

Aliae sunt magis vel minus principales, secundum quod magis vel minus ad has appropinquant.

NOTANDUM: Etsi *finis* non sit de substantia actus (sed est extrinsecus rei), est tamen *causa actus principalissima*, inquantum movet agentem ad agendum. Unde et maxime actus moralis speciem habet ex fine (Ad 2m).

DE ACTIBUS VOLUNTATIS IN SPECIALI

Deinde considerandum est de ipsis actibus voluntatis in speciali; et primo de actibus qui sunt immediate ipsius voluntatis, velut a voluntate elicit; secundo de actibus imperatis a voluntate. Voluntas autem movetur et in finem, et in ea quae sunt ad finem. - Primo igitur considerandum est de actibus voluntatis quibus movetur in finem; et deinde de actibus ejus quibus movetur in ea quae sunt ad finem. Actus autem voluntatis in finem videntur esse tres, scilicet *velle*, *frui* et *intendere*. Primo ergo considerabimus de voluntate; secundo de fruitione; tertio de intentione. - Circa primum considerata sunt tria; primo quidem quorum voluntas sit; secundo a quo moveatur; tertio, quomodo moveatur. - Circa primum quaeruntur tria:

QUAESTIO VIII

De his quorum voluntas sit

Art. I. - *Utrum voluntas sit tantum boni.*

RESP. AFF. - *Scil.*: boni apprehensi per intellectum.

R. EST: quia voluntas est appetitus quidam rationalis; omnis autem appetitus non est nisi boni. Bonum tamen appetitus sive sensitivi, sive intellectivi seu rationalis, non est bonum rei,

sed apprehensum; talis autem appetitus sequitur formam apprehensam, et finis potest esse bonum vel apparens bonum.

Art. II. - *Utrum voluntas sit tantum finis, an etiam eorum quae sunt ad finem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum quod voluntas nominat potentiam, sic se extendit et ad finem, et ad ea quae sunt ad finem; si autem loquamur de voluntate secundum quod nominat proprie actum, sic proprie loquendo est finis tantum.

R. PRIMI EST: quia ratio boni, quod est objectum potentiae voluntatis, invenitur non solum in fine, sed etiam in his quae sunt ad finem.

R. SECUNDI EST: quia simplex actus potentiae est in id quod est secundum se objectum potentiae. Id autem quod est propter se objectum voluntatis, i. e., bonum et volitum, est finis; unde voluntas est proprie ipsius finis. Ea vero quae sunt ad finem, non sunt bona seu volita propter seipsa, sed ex ordine ad finem.

Art. III. - *Utrum voluntas eodem actu moveatur in finem et in id quod est ad finem.*

RESP. NEG. - *Scil.*: non eodem actu voluntas fertur *absolute* in finem, et in id quod est ad finem; tamen eodem actu fertur, in finem, secundum quod est ratio volendi ea quae sunt ad finem, et in ipsa quae sunt ad finem.

R. PRIMI EST: quia voluntas potest ferri in finem, inquantum huiusmodi, sine hoc quod feratur in ea quae sunt ad finem, et haec quandoque etiam tempore praecedat.

R. SECUNDI EST: quia voluntas, in ea quae sunt ad finem, inquantum huiusmodi, non potest freri, nisi feratur in ipsum finem.

QUAESTIO IX

De motivo voluntatis

Deinde considerandum est de motivo voluntatis; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum voluntas moveatur ab intellectu.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sicut praesentans ei objectum suum, i. e., non ut causa efficiens, sed in genere causae formalis et finalis, seu ex parte objecti.

R. EST: quia ipsum bonum, quod est objectum voluntatis, apprehenditur secundum quamdam specialem rationem comprehensam sub universali ratione veri. Sic intellectus (practicus) movet voluntatem quoad specificationem. - Sed voluntas movet intellectum, ex parte sui (seu subjecti), et quoad exercitium; quia ipsum verum (particulare), quod est perfectio intellectus, continetur sub universali bono, ut quoddam bonum particulare: ex hac parte autem voluntas movet alias potentias animae ad suos actus. Utimur enim aliis potentiis, cum volumus. (In corp. et ad 3m).

Art. II. - *Utrum voluntas moveatur ab appetitu sensitivo.*

RESP. AFF. - R. EST: quia id quod apprehenditur sub ratione boni et convenientis movet voluntatem per modum objecti. Manifestum est autem quod secundum passionem appetitus sensitivi immutatur homo ad aliquam dispositionem; unde videtur ipsi aliquid conveniens, quod non videtur ei extra passionem existenti: et per hunc modum ex parte objecti (et indirecte) appetitus sensitivus movet voluntatem.

NOTANDA: 1. Voluntas est simpliciter praestantior quam appetitus sensitivus; sed quoad illum

in quo passio dominatur, inquantum subjacet passioni, praeeminet appetitus sensitivus (Ad 1m).

2. Actus et electiones hominum sunt circa singularia; unde ex hoc ipso quod appetitus sensitivus est virtus particularis, habet magnam virtutem ad hoc quod per ipsum sic disponitur homo, ut ei aliquid videatur sic vel aliter circa singularia (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum voluntas moveat seipsam.*

RESP. AFF. - *Scil.*: quantum ad exercitium actus secundum rationem finis.

R. EST: quia voluntas per hoc quod *actu* vult finem, movet seipsam ad volendum ea quae sunt ad finem.

Art. IV. - *Utrum voluntas moveatur ab aliquo exteriori principio.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non solum ex parte objecti, seu quoad specificationem, de quo jam supra (art. 1); sed ex parte ipsius voluntatis, seu quoad exercitium.

R. EST: quia omne quod quandoque est agens in actu, et quandoque in potentia, indiget moveri ab aliquo movente; et quia non est procedere in infinitum, necesse est ponere quod in primum motum voluntatis voluntas procedat ex instinctu alicujus exterioris moventis, ut Aristoteles concludit in quodam capite Eth. Eudemicæ (scil., cap. 18, circa princ.). - In hoc autem non est violentia, quia ipsa voluntas est quae vult, ab alio tamen mota (Ad 2m); ipsa voluntas est agens proximum, mota a primo movente (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum voluntas moveatur a corpore caelesti.*

RESP. NEG. - *Scil.*: corpora caelestia impossibile est quod moveant voluntatem ab intrinseco, seu quantum ad exercitium.

R. EST: quia voluntas est potentia omnino immaterialis et incorporea; est enim in ratione, quae non est alligata organo corporali. - Possunt tamen corpora caelestia voluntatem movere sicut et caetera corpora exteriora, quoad specificationem, sive directe, sive movendo organa potentiarum sensitivarum. - Homo tamen sapiens resistere potest passionibus; et per voluntatem liberam et nequaquam motui caelesti subjectam, hujusmodi caelestium corporum effectus impedit: *sapiens* enim, ut dicitur, *dominatur astris* (Ptolemaeus, in Centiloquio) (Ad 3m).

Art. VI. - *Utrum voluntas moveatur a Deo solo sicut ab exteriori principio.*

RESP. AFF. - *Scil.*: quantum ad motum voluntarium, seu naturalem.

R. EST: quia naturalis motus non causatur (in creatura) nisi ab eo quod causat naturam. Voluntatis autem causa nihil potest esse quam Deus: *a*) quia voluntas est potentia animae rationalis, quae a solo Deo causatur per creationem (P. I., q. xc, art. 2 et 3); *b*) quia voluntas habet ordinem ad bonum universale; unde nihil potest esse voluntatis causa, nisi solus Deus, qui est universale bonum.

NOTANDUM: Deus movet voluntatem hominis, sicut universalis motor ad universale objectum voluntatis, quod est bonum, et sine hac universali motione homo non potest aliquid velle; sed homo per rationem determinat se ad volendum hoc vel illud, quod est vere bonum, vel apparens bonum. Sed tamen interdum specialiter Deus movet aliquos ad aliquid determinate volendum, quod est bonum, sicut in his quos movet per gratiam, ut infra dicitur (q. cix, et cxii). - (Ad 3m).

QUAESTIO X

De modo quo voluntas movetur

Deinde considerandum est de modo quo voluntas movetur; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum voluntas ad aliquid naturaliter moveatur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) ad bonum in communi; b) ad omnia universaliter illa quae conveniunt volenti secundum suam naturam.

R. PRIMI EST: quia bonum in communi est principium motuum voluntariorum; principium autem in his quae conveniunt rei, est naturale: uno modo enim, dicitur esse naturale rei illud quod convenit ei secundum suam substantiam (et hoc est quod per se inest rei). Item, quia bonum in communi est objectum proprium voluntatis; quaelibet autem potentia ad suum proprium objectum naturaliter tendit. - Item, quia bonum in communi est finis ultimus, qui sic se habet in appetibilibus, sicut principia demonstrationum in intelligibilibus.

R. SECUNDI EST: quia sunt quaedam bona quae respiciunt consistentiam naturalem hominis, sicut cognitio veri, esse et vivere, et alia hujusmodi.

NOTANDUM: Non oportet quod voluntas, quae de potentia in actum reducitur, dum aliquid vult, semper actu velit, sed solum quando est in aliqua dispositione determinata. Voluntas autem Dei, quae est actus purus, semper est in actu volendi (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum voluntas moveatur de necessitate a suo objecto.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non ab omni suo objecto voluntas de necessitate movetur.

R. EST: quia non omne objectum quod voluntati proponitur est universaliter et secundum omnem considerationem bonum. Illud autem solum bonum quod est perfectum, et cui nihil deficit, est tale bonum quod voluntas non potest non velle, quod est beatitudo. Particularia autem bona, inquantum deficiunt ab aliquo bono, possunt accipi ut non bona, et sic repudiari a voluntate.

NOTANDUM: Quantum ad exercitium voluntas a nullo objecto (creato) ex necessitate movetur; potest enim aliquis de quocumque objecto non cogitare; et per consequens neque actu velle illud (In corp.).

Art. III. - *Utrum voluntas moveatur de necessitate ab inferiori appetitu.*

RESP. NEG. - *Scil.:* nisi ratio totaliter ligetur ab inferiori appetitu seu a passione.

R. EST: quia si ratio non totaliter absorbetur a passione, remanet quantum ad aliquid iudicium rationis liberum. - Unde aut motus voluntatis non est in homine, sed sola passio dominatur, sicut in brutis animalibus accidit; aut si motus voluntatis sit, non ex necessitate sequitur passionem.

NOTANDUM: Quantum ad illa verba Apostoli: *Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio* (Rom. vii, 19), dicit Sanctus Doctor: «etsi voluntas non possit facere quin motus concupiscentiae insurgat, de quo Apostolus dicit: *Quod odi malum, illud facio*, id est, *concupisco*, tamen potest voluntas non velle concupiscere, aut concupiscentiae non consentire; et sic non ex necessitate sequitur passionem (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum voluntas moveatur de necessitate ab exteriori motivo, quod est Deus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia cum voluntas sit activum principium non determinatum ad unum,

sed indifferenter se habens ad multa; sic Deus ipsam movet, quod non ex necessitate ad unum determinat, sed remanet ejus motus contingens, et non necessarius, nisi in his ad quae naturaliter movetur. Deus enim, cui pertinet naturam servare, et non corrumpere, omnia movet secundum eorum conditionem.

QUAESTIO XI

De fruitione, quae est actus voluntatis

Deinde considerandum est de fruitione; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum frui sit actus appetitivae potentiae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia frui, quod a fructu videtur derivari, pertinet ad amorem vel delectationem, quam aliquis habet de ultimo expectato, quod est finis. Finis autem et bonum est objectum appetitivae potentiae.

Art. II. - *Utrum frui conveniat tantum rationali creaturae an etiam animalibus brutis.*

RESP.: etiam animalibus brutis, sed secundum rationem imperfectam; rationali autem creaturae secundum rationem perfectam.

R. EST: quia frui invenitur in iis quae cognitionem habent, est enim appetitivae potentiae. Sed in homine cognitio finis est perfecta, quia homo non solum cognoscit finem et bonum, sed etiam rationem finis universalis et boni. Animalia autem bruta cognoscunt tantum finem et bonum particulariter, quin cognoscant rationem finis,

et ideo moventur ad finem et ad fruitionem per instinctum.

NOTANDUM: Creaturae cognitione carentes, etiam si finem attingant, tamen finem non fruuntur; quia frui non est exequentis potentiae, sed imperantis (In corp.).

Art. III. - *Utrum fruitio sit tantum ultimi finis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* fruitio proprie dicta, et secundum completam rationem fructus, seu frui.

R. EST: quia ad completam rationem fructus pertinet quod sit ultimum, et quod appetitum quietet quadam dulcedine vel delectatione. Quod autem ad aliud refertur non est simpliciter unum, potest tamen habere frui secundum quid.

NOTANDUM: Fructus Spiritus Sancti ita dicuntur, quia sunt effectus quidam Spiritus Sancti in nobis, non autem ita quod eis fruamur tanquam ultimo fine. Vel aliter dicendum quod dicuntur *fructus*, secundum Ambrosium, quia «propter se petenda sunt», non quidem ita quod ad beatitudinem non referantur, sed quia in se ipsis habent unde nobis placere debeant (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum fruitio sit solum finis habiti.*

RESP. NEG. - R. EST: quia praeter fruitionem perfectam, quae est jam habiti finis realiter, est alia fruitio imperfecta, quae est finis non habiti realiter, sed in intentione tantum: dupliciter enim habetur finis ultimus, uno modo perfecte, et alio modo imperfecte, ut dictum est. - Tamen fruitio imperfecta dicitur *propria*, quia ejus objectum est ultimus finis, objectum est enim quod dat speciem actus; fruitio de alio objecto, non solum est imperfecta, sed etiam impropria. Perfecta vel imperfecta dicitur ex parte eam assequentis (Ad 2m).

QUAESTIO XII

De intentione

Deinde considerandum est de intentione; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum intentio sit actus intellectus, vel voluntatis.*

RESP.: voluntatis, praesupposita ordinatione rationis.

R. EST: quia *intentio*, quae *in aliud tendere* significat, pertinet ad id quod movet ad finem. Voluntas autem movet omnes alias vires animae ad finem, ut supra habitum est (q. ix, art. 1). Unde *intentio* proprie est actus voluntatis.

NOTANDUM: Super illa verba Domini: *Si lumen quod in te est, tenebrae sunt*, etc. (Mt. vi, 23), sic habet Sanctus Doctor: « Intentio dicitur *lumen*, quia manifesta est intendenti. Unde et opera dicuntur *tenebrae*, quia homo scit quid intendit, sed nescit quid ex opere sequatur, sicut Aug. ibidem exponit » (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum intentio sit tantum ultimi finis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia intentio potest esse etiam de termino medio, qui est principium unius partis motus, et finis alterius, scil. praecedentis.

Art. III. - *Utrum aliquis possit simul duo intendere.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive sint ordinata ad invicem, sive non.

R. PRIMI EST: quia intentio non solum est finis ultimi, sed etiam medii.

R. SECUNDI EST: quia homo potest unum alteri praeeligere, quia ad plura valet.

Art. IV. - *Utrum intentio finis sit idem actus cum voluntate ejus quod est ad finem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: est idem motus, prout id quod est ad finem, est propter finem.

R. EST: quia ratio finis est etiam volendi ea quae sunt ad finem.

Idem enim actus cadit super objectum, et super ea quae sunt de ratione objecti.

Art. V. - *Utrum intentio conveniat brutis animalibus.*

RESP. NEG. - *Scil.*: intendere finem prout est moventis, non convenit brutis animalibus; sed convenit eis prout sunt mota.

R. PRIMI EST: quia intendere finem prout est moventis, est ordinare motum sive sui, sive alterius, ad finem; quod est rationis tantum.

R. SECUNDI EST: quia ut mota, animalia bruta, intendunt finem in quantum moventur ab instinctu naturali ad aliquid, quod per naturalem concupiscentiae instinctum faciunt (Ad 3m).

QUAESTIO XIII

De electione eorum quae sunt ad finem

Consequenter considerandum est de actibus voluntatis qui sunt in comparatione ad ea quae sunt ad finem; et sunt tres, *eligere*, *consentire* et *uti*. Electionem autem praecedit consilium. Primo ergo considerandum est de electione; secundo de consilio; tertio de consensu; quarto de usu. Circa electionem quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum electio sit actus voluntatis vel rationis.*

RESP.: substantialiter non est actus rationis, sed voluntatis.

R. EST: quia quantum ad substantiam actus materialiter se habet ad ordinem qui imponitur a superiori potentia, i. e., a ratione; unde iste actus formaliter est a ratione. Ratio enim voluntatem praecedit, et actum ejus ordinat.

Art. II. - *Utrum electio conveniat brutis animalibus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia in his quae sunt penitus determinata ad unum, electio locum non habet. Appetitus autem sensitivus, qui solus est in brutis, est determinatus ad unum particulare secundum ordinem naturae.

NOTANDUM: In operibus brutorum animalium apparent quaedam sagacitates, inquantum habent inclinationem naturalem ad quosdam ordinatissimos processus, utpote a summa arte ordinatos. Et propter hoc etiam quaedam animalia dicuntur prudentia vel sagacia, non quod in eis sit aliqua ratio, vel electio; quod ex hoc apparet quod omnia quae sunt unius naturae similiter operantur (Ad 3m)

Art. III. - *Utrum electio sit solum eorum quae sunt ad finem, an etiam quandoque ipsius finis.*

RESP.: Electio est solum eorum quae sunt ad finem.

R. EST: quia finis in operabilibus se habet ut principium, et non ut conclusio: illud autem quod cadit sub electione se habet ut conclusio in syllogismo operabilium. - Tamen unus finis potest aliquando considerari ut medium ad alium finem, et hoc modo sub electione cadit. Sed ultimus finis nullo modo sub electione cadit, est enim tantum unus (In corp. art. et ad 2m).

Art. IV. - *Utrum electio sit tantum eorum quae per nos aguntur.*

RESP. AFF. - Scil.: electio semper est humanorum actuum.

R. EST: quia id quod est ad finem (et ideo ad electionem pertinet), vel est actio (humana), vel res aliqua, interveniente aliqua actione, per quam facit id quod est ad finem, vel utitur eo (sicut medicus facit de medicina).

Art. V. - *Utrum electio sit solum possibile.*

RESP. AFF. - Scil.: id quod est impossibile sub electione non cadit.

PRIMA R. EST: quia electiones nostrae referuntur ad nostras actiones (art. praec.); ea autem quae per nos aguntur sunt semper possible.

SECUNDA R. EST: quia per id quod est impossibile, non potest aliquis consequi finem.

TERTIA R. EST: quia ad id quod est impossibile, nullus movetur.

Art. VI. - *Utrum homo ex necessitate eligat, vel libere.*

RESP.: libere.

R. EST: quia electio, cum non sit de fine (art. 3), sed de his quae sunt ad finem, non est perfecti boni, quod est beatitudo, sed aliorum particularium bonorum. Et ideo homo non ex necessitate, sed libere elegit.

NOTANDUM: Non oportet quod semper ex fine insit homini necessitas ad eligendum ea quae sunt ad finem; quia non omne quod est ad finem, tale est quod sine eo finis haberi non possit; aut si tale sit, non semper sub tali ratione consideratur (Ad 1m).

QUAESTIO XIV

De consilio, quod electionem praecedit

Deinde considerandum est de consilio; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum consilium sit inquisitio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in rebus dubiis et incertis ratio non profert iudicium absque inquisi-

sitione praecedente. Consilium autem, quod electionem praecedit, est circa singularia contingencia, quae propter sui variabilitatem incerta sunt. Haec autem inquisitio consilium vocatur.

Art. II. - *Utrum consilium sit de fine, an solum de his quae sunt ad finem.*

RESP.: solum de his quae sunt ad finem.

R. EST: quia omnis inquisitio supponit principium; principium enim non cadit sub quaestione. Finis autem in operabilibus habet rationem principii. - Potest tamen id quod accipitur ut *finis* in una inquisitione, accipi ut *ad finem* in alia; et sic de eo erit consilium.

NOTANDUM: Id quod accipitur ut finis est jam determinatum. Unde quamdiu habetur ut dubium, non habetur ut finis; et ideo si de eo consilium habetur, non erit consilium de fine, sed de eo quod est ad finem (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum consilium sit solum de his quae a nobis aguntur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia inquisitio consilii proprie est de contingentibus singularibus, non autem de necessariis et universalibus, circa quae consideratio unius per se sufficere potest. Singularia autem contingencia, appetuntur secundum quod sunt utilia ad operationes.

Art. IV. - *Utrum consilium sit de omnibus quae a nobis aguntur.*

RESP. NEG. - R. EST: quia consilium est inquisitio quaedam, ut diximus (art. 1 hujus quaes.). Inquisitio autem est de illis quae in dubio veniunt. Qaedam autem sunt in humanis opera-

bilibus quae non sunt dubitabilia; et hoc contingit ex duobus: uno modo quia per determinatas vias proceditur ad determinatos fines; alio modo quia quaedam sunt minima, de quibus non opus est consilio; quod enim parum est, quasi nihil accipit ratio.

Art. V. - *Utrum consilium procedat ordine resolutorio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia principium in inquisitione consilii est finis, qui quidem est prior in intentione, posterior tamen in esse.

NOTANDUM: Procedere a causis in effectus est processus *compositus*; quia causae simplices sunt effectibus: si ergo principium quod est prius in intentione, est etiam prius in esse, processus est *compositus*. Si principium est prius in intentione, posterius tamen in esse, processus est *resolutorius*, utpote cum de effectibus manifestis judicamus, resolvendo in causas simplices. (In corp. art.).

Art. VI. - *Utrum consilium procedat in infinitum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* inquisitio consilii est finita in actu ex parte principii et ex parte termini.

R. PRIMI EST: quia principium, in quantum est finis, non cadit sub consilio, sed supponitur (art. 2); principium autem ex alio genere sumpsum, i. e., id quod per sensum accipitur ut certum, non cadit sub inquisitione, sed supponitur.

R. SECUNDI EST: quia id quod agitur propter finem, habet rationem conclusionis; sicut finis habet rationem principii. - Nihil prohibet tamen consilium potentia infinitum esse, secundum quod singularia contingencia sunt potentia infinita (In corp. et ad 1m).

QUAESTIO XV

De consensu, qui est actus voluntatis, respectu eorum quae sunt ad finem

Deinde considerandum est de consensu; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum consensus sit actus appetitivae vel apprehensivae virtutis.*

RESP.: Consensus magis proprie pertinet ad voluntatem quam ad intellectum.

R. EST: quia, sicut *sentire* proprie dictum ad apprehensivam potentiam pertinet, *consentire*, quod est *simul sentire*, importat quamdam conjunctionem ad id cui consentitur. Et ideo voluntas, cujus est tendere ad ipsam rem, *magis proprie* dicitur consentire: sicut intellectus magis proprie dicitur *assentire* (In corp. et ad 2m et 3m).

Art. II. - *Utrum consensus conveniat brutis animalibus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia non est in potestate animalium brutorum *applicare* appetitivum motum vel non applicare, applicare ad hoc vel ad illud; sed talis motus est in eis ex instinctu naturae. Unde consentire est proprie solum rationalis naturae. In animalibus determinatio appetitus in aliquid invenitur passive tantum (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum consensus sit de fine, vel de his quae sunt ad finem.*

RESP.: proprie est de his quae sunt ad finem.

R. EST: quia motus appetitivus applicatur ad id quod ex consilio iudicatum est. Consensus nominat applicationem appetitivi motus. Consilium autem non est nisi de his quae sunt ad finem; unde consensus, proprie loquendo, non

est nisi de his quae sunt ad finem. - Dicimus « proprie loquendo » quia hic sumitur consensus in sensu stricto; de fine enim proprie est voluntas, seu velle (Ad 1m).

NOTANDUM: Electio addit supra consensum quamdam relationem respectu ejus cui aliquid praeeligitur; et ideo post consensum adhuc remanet electio. Si consensus est circa plura quae ducunt ad finem, quia omnia placent, sed ex his unum eligitur; tunc electio differt a consensu non solum ratione sed etiam re; - si vero est unum solum quod placet, tunc idem est re consensus et electio, non autem ratione: cadit enim sub consensu inquantum placet ad agendum; sub electione, inquantum praefertur aliis (Ad 3m).

Unde sic habetur processus: 1. Apprehensio finis; 2. velle finem; 3. consilium seu inquisitio eorum quae sunt ad finem; 4. consensus, seu applicatio motus appetitivi ad ea quae sunt ad finem; 5. electio mediorum ad finem.

Art. IV. - *Utrum consensus in actum pertineat solum ad superiorem animae partem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia consensus in actum (i. e. ad agendum) finalis sententia est de agendis. Finalis autem sententia semper ad rationem superiorem pertinet (secundum tamen quod voluntas in ratione includitur), cujus est iudicare (art. 1, hujus quaes).

QUAESTIO XVI

De usu, qui est actus voluntatis, in comparisonem eorum quae sunt ad finem

Deinde considerandum est de usu; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum uti sit actus voluntatis.*

RESP. AFF. - *Scil. : uti* primo et principaliter est voluntatis tanquam primi moventis; rationis

autem tanquam dirigentis, et aliarum potentiarum tanquam exequentium.

R. EST: quia usus rei alicujus importat applicationem rei illius ad aliquam operationem. Voluntas autem est quae movet potentias animae ad suos actus (quaes. ix, art. 1). Actio autem proprie non attribuitur instrumento sed principali agenti. Unde primo et principaliter uti est voluntatis.

Art. II. – *Utrum uti conveniat brutis animalibus.*

RESP. NEG. – R. EST: quia uti non est nisi ejus qui scit referre aliquid in alterum; quod ad rationem pertinet. Est enim uti applicare aliquod principium actionis ad actionem.

NOTANDUM: Animalia per sua membra aliquid agunt instinctu naturae, non per hoc quod cognoscant ordinem membrorum ad illas operationes; unde non dicuntur proprie applicare membra ad agendum, nec uti membris (Ad 2m).

Art. III. – *Utrum usus possit esse etiam ultimi finis.*

RESP. NEG. – R. EST: quia uti importat applicationem alicujus ad aliquid. Unde uti nunquam est ultimi finis, sed est semper ejus quod est ad finem.

NOTANDUM: Finis ultimus, simpliciter loquendo, est ipsa res; sed quoad hunc (finem) adeptio finis est ultimus finis. Et secundum hoc, utimur fine (re) ad possessionem finis. Similiter dicitur de fruitione finis, quae habetur per usum finis (In corp. et ad 2m).

Art. IV. – *Utrum usus praecedat electionem.*

RESP. NEG. – *Scil.:* secundum quod voluntas utitur executiva potentia.

R. EST: quia electio pertinet ad primam habitudinem voluntatis ad volitum, in quantum scilicet volitum est in voluntate per quamdam pro-

portionem seu ordinem ad volitum; et secundum hoc electio complet hanc proportionem seu ordinem. Usus vero pertinet ad secundam habitudinem voluntatis ad volitum, quae habetur per realem possessionem voliti: et hoc habetur per usum potentiae executivae. – Sed quia voluntas rationem habet, et utitur ea, potest intelligi usus ejus ad finem.

QUAESTIO XVII

De actibus imperatis a voluntate

Deinde considerandum est de actibus imperatis a voluntate; et circa hoc quaeruntur novem:

Art. I. – *Utrum imperare sit actus rationis, vel voluntatis.*

RESP.: essentialiter est actus rationis, praesupposito tamen actu voluntatis.

R. EST: quia imperans ordinat eum cui imperat ad aliquid agendum, intimando vel denuntiando: sic autem ordinare per modum cujusdam intimationis est rationis. – Sed, ut diximus supra (quaes. ix, art. 1), primum movens in viribus animae ad exercitium actus est voluntas. Unde imperare est actus rationis praesupposito actu voluntatis in cuius virtute ratio movet per imperium ad exercitium actus.

Art. II. – *Utrum intimare pertineat ad animalia bruta.*

RESP. NEG. – *Scil.:* impossibile est quod in brutis animalibus, in quibus non est ratio, sit aliquo modo imperium.

R. EST: quia imperare nihil aliud est quam ordinare aliquem ad aliquid agendum cum quadam intimativa motione. Ordinare autem est proprius actus rationis.

Art. III. – *Utrum usus praecedat imperium.*

RESP. NEG. – *Scil.* : usus, secundum quod subditur potentiae executivae, sequitur imperium; secundum quod est in ratione referente ipsum in finem, praecedit imperium.

R. PRIMI EST: quia imperium naturaliter prius est quam imperio obediatur; obeditur autem per usum rei cui conjungitur usus utentis.

R. SECUNDI EST: quia talis usus in ratione existens praecedit electionem, ut supra dictum est (quaes, praec. art. 4); ergo a fortiori imperium.

Art. IV. – *Utrum imperium et actus imperatus sint actus unus vel diversi.*

RESP.: Sunt unus actus humanus secundum quoddam totum; sunt diversi secundum partes.

R. EST: quia sic se habet imperium ad actum imperatum, sicut actus moventis primi ad actum instrumenti. Actus autem moventis primi se habet *formaliter* ad actum instrumenti: in actibus enim humanis actus inferioris potentiae materialiter se habet ad actum superioris; inquantum inferior potentia agit in virtute superioris moventis ipsam.

Art. V. – *Utrum actus voluntatis imperetur.*

RESP. AFF. – R. EST: quia ratio potest ordinare de actu voluntatis.

NOTANDUM: Primus actus voluntatis non est ex ordinatione rationis, sed ex instinctu naturae, aut superioris causae, ut supra dictum est (q. ix, a. 4).

Art. VI. – *Utrum actus rationis imperetur.*

RESP. AFF. – *Scil.* : quantum ad exercitium actus; quantum autem ad objectum non semper imperatur.

R. PRIMI EST: quia ratio reflectitur supra seipsam; unde, sicut ordinat de actibus aliarum potentiarum, ita etiam potest ordinare de suo actu; sicut cum indicitur alicui quod attendat.

R. SECUNDI EST: quia quantum ad apprehensionem veritatis circa aliquid, hoc non est in potestate nostra, sed contingit per virtutem alicujus luminis vel naturalis vel supernaturalis. Est autem alius actus rationis, qui assentit his quae apprehendit. Quidam autem assensus non sunt in potestate nostra, sicut assensus ad prima principia, quibus intellectus naturaliter assentit; et ideo, proprie loquendo, naturae imperio subjacent. Alii autem assensus vel dissensus sunt in potestate nostra, et sub imperio cadunt. Tali sunt qui circa illa apprehensa versantur, quae intellectum non convincunt; sed intellectus potest ad ipsa assentire vel ab ipsis dissentire, vel saltem assensum vel dissensum suspendere propter aliquam causam.

Art. VII. – *Utrum actus appetitus sensitivi imperetur.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non imperio despotico, sed politico.

R. EST: quia apprehensio imaginis, cum sit particularis, regulatur ab apprehensione rationis, quae est universalis, et ex ista parte actus appetitus sensitivi subjacet imperio rationis. Sed actus appetitus sensitivi non solum dependet ex vi appetitiva, sed etiam ex corporalis organi dispositione, quae non totaliter subjacet imperio rationis, quandoque enim motus subito concitatur ad apprehensionem imaginationis vel sensus, et tunc ille motus est *praeter* imperium rationis. – Et sic explicatur illa verbi Apostoli: « *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis*

meae » (Rom. vii, 19). Agitur de dispositione corporali antecedens ad actum appetitus sensitivi; dispositio autem consequens, sequitur imperium rationis, quia sequitur motum localem cordis (Ad 2m).

Art. VIII. - *Utrum actus animae vegetabilis imperetur.*

RESP. NEG. - R. EST: quia actus vegetabilis animae procedunt ex appetitu naturali, qui non consequuntur aliquam apprehensionem; consequenter non possunt a ratione imperari.

Art. IX. - *Utrum actus exteriorum membrorum imperentur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* membra corporis obediunt rationi quantum ad actus suos, qui sequuntur vires sensitivae, non autem quantum ad illos qui sequuntur vires naturales.

R. EST: quia vires sensitivae subduntur imperio rationis: membra enim corporis sunt organa quaedam animae. Sed vires naturales non subduntur imperio rationis.

NOTANDUM: Motus genitalium membrorum rationi non obedit ex poena peccati; ut anima suae inobedientiae ad Deum in illo praecipuo membro poenam patiat per quod peccatum originale ad posteros traducitur. Consideranda tamen est ratio naturalis, quare motus huiusmodi membrorum (cordis et membri genitalis) specialiter rationi non obedit. Ad motum enim horum membrorum requiritur aliqua alteratio naturalis, scilicet caliditatis et frigiditatis; quae quidem alteratio non subjacet imperio rationis. Specialiter autem hoc accidit in his duobus membris, quia utrumque istorum membrorum est quasi quoddam animal separatum, in quantum est principium vitae; principium autem est virtute totum. Cor enim principium est sensuum; et ex membro genitali virtus exit seminalis, quae est virtute totum animal; et ideo habent proprios motus naturaliter, quia principia oportet esse naturalia (Ad 3m).

DE BONITATE ET MALITIA HUMANORUM ACTUUM

Post hoc considerandum est de bonitate et malitia humanorum actuum; et primo, quomodo actio humana sit bona vel mala; secundo de his quae consequuntur ad bonitatem vel malitiam humanorum actuum, puta meritum vel demeritum, peccatum et culpa. - Circa primum occurrit triplex consideratio. Prima est de bonitate et malitia humanorum actuum in generali. Secunda de bonitate et malitia interiorum actuum. Tertia de bonitate et malitia exteriorum actuum. Circa primum quaeruntur undecim.

QUAESTIO XVIII

De bonitate et malitia humanorum actuum in generali

Art. I. - *Utrum omnis humana actio sit bona, vel aliqua mala.*

RESP.: non omnis actio humana est bona, sed aliqua est mala.

R. EST: quia, cum de bono et malo in actionibus oporteat loqui sicut de bono et malo in rebus, eo quod unaquaeque res talem actionem producit, qualis est ipsa, omnis actio, in quantum habet aliquid de esse, intantum habet de bonitate. In quantum vero deficit ei aliquid de plenitudine essendi quae debetur actioni humanae, intantum deficit a bonitate, et sic dicitur mala; puta si deficiat ei vel determinata quantitas, vel debitus locus, vel aliquid huiusmodi. Unde malum agit in virtute boni deficientis (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum actio hominis habeat bonitatem vel malitiam ex objecto.*

RESP. AFF. - R. EST: quia actio humana habet speciem ex objecto; sic enim se habet actio humana ad objectum, sicut res naturalis ad suam formam; id enim quod primum dat plenitudinem essendi rei est id quod dat ei speciem, i. e., forma. Immo, sicut prima bonitas rei naturalis attenditur ex sua forma, quae dat speciem rei; ita et prima bonitas actus moralis attenditur ex objecto convenienti (rationi): et dicitur bonum ex genere, i. e., ratione formae ipsius.

NOTANDA: 1. - Licet res exteriores sint in seipsis bonae, tamen non semper habent debitam proportionem (i. e., secundum rationem rectam) ad hanc vel illam actionem; et ideo, in quantum considerantur ut objecta talium actionum, non habent rationem boni (Ad 1m).

2. - Obiectum non est materia *ex qua*, sed materia *circa quam*; et habet quodammodo rationem formae, in quantum dat speciem (Ad 2m). Obiectum est aliquo modo effectus potentiae activae, est enim terminus actionis ejus; motus autem habet speciem a terminis (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum actio hominis sit bona vel mala ex circumstantia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia plenitudo bonitatis actionis (humanae) non tota consistit in sua specie, sed aliquid additur ex his quae adveniunt tanquam accidentia quaedam; et huiusmodi sunt circumstantiae debita: sicut sunt accidentia debita in rebus naturalibus, quae dicuntur *per se* accidentia (Ad 2m).

Art. - IV. - *Utrum actio humana sit bona vel mala ex fine.*

RESP. AFF. - R. EST: quia praeter bonitatem absolutam quae in actione humana existit, est ratio bonitatis ex fine a quo ipsa actio dependet;

nam, illud quod ab alio dependet oportet quod consideratur per considerationem ad causam a qua dependet.

NOTANDUM: In actione humana quadruplex bonitas considerari potest: prima est secundum genus, prout scilicet est actio; alia vere secundum speciem, quae accipitur secundum objectum conveniens; tertia est secundum circumstantias, quasi secundum accidentia quaedam; quarta autem secundum finem, quasi secundum habitudinem ad bonitatis causam (In corp. art.). - Non tamen est actio bona *simpliciter*, nisi omnes (istae quatuor) bonitates concurrant: quia «quilibet singularis defectus causat malum; bonum autem causatur ex integra causa», ut Dionysius dicit (Ad 3m). - Finis autem quamvis sit causa extrinseca actionis humanae, tamen debita proportio ad finem et relatio in ipsum *inhaeret* actioni (Ad 2m).

Art. V. - *Utrum aliqua actio humana sit bona vel mala in sua specie.*

RESP. AFF. - *Scil.*: actus morales differunt specie secundum bonum et malum.

R. EST: quia unum est principium cui comparantur actus humani, scil., ratio; cui actus vel conveniunt vel non conveniunt: si conveniunt sunt boni, sin autem sunt mali. Haec autem differentia est *per se*; differentiae autem per se diversificant speciem. Unde bonum et malum diversificant speciem in actibus moralibus.

Art. VI. - *Utrum actus habeat speciem boni vel mali ex fine.*

RESP. AFF. - *Scil.*: actus interiores voluntarii specificantur a fine.

R. EST: quia id quod est ex parte voluntatis (in actibus humanis) se habet ut formale ad id quod est ex parte exterioris actus; voluntas enim utitur membris ad agendum sicut instrumentis,

neque actus exteriores habent rationem moralitatis, nisi inquantum sunt voluntarii. Unde species actus humani consideratur formaliter secundum finem; materialiter autem secundum objectum exterioris actus.

NOTANDUM: Sicut actus exterior accipit speciem ab objecto circa quod est, ita actus interior voluntatis accipit speciem a fine sicut a proprio objecto (In corp. art.).

Art. VII. - *Utrum species bonitatis quae est ex fine, contineatur sub specie quae est ex objecto, sicut sub genere, vel e converso.*

RESP.: quando objectum per se ordinatur ad finem, species bonitatis quae est ex objecto continet illam, quae est ex fine, sicut sub genere.

PRIMA R. EST: quia differentia specifica quae est ex fine, est magis generalis; differentia autem ex objecto est magis specifica, quia sumitur a forma magis particulari.

SECUNDA R. EST: quia differentia specifica quae est ex objecto per se ordinato ad talem finem est specifica respectu ejus, unde continetur sub fine sicut sub genere.

TERTIA R. EST: quia voluntas, cujus proprium objectum est finis, est universale motivum respectu omnium potentiarum animae, quarum propria objecta sunt objecta particularium actuum.

NOTANDUM: Dicimus in responsione: *quando objectum per se ordinatur ad finem*, quia secus differentia specifica quae est ex objecto, non esset per se determinativa ejus quae est ex fine, nec e converso. Unde dicimus quod ille, qui furatur ut moechetur, committit duas malitias in uno actu (In corp. art.).

Dicitur: *per se ordinatur*, quia secus differentia non esset specifica, sed accidentalis.

Art. VIII. - *Utrum aliquis actus sit indifferens secundum suam speciem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia contingit quod objectum actus non includit aliquid pertinens ad ordinem rationis, sicut levare festucam de terra, ire ad campum, et hujusmodi. Tales actus, secundum speciem, suam neque sunt boni, neque mali.

Art. IX. - *Utrum aliquis actus sit indifferens secundum individuum.*

RESP. NEG. - Scil.: agitur de actibus a deliberativa ratione procedentibus.

R. EST: quia oportet quod quilibet *individualis actus* habeat aliquam circumstantiam per quam trahatur ad bonum vel ad malum, ad minus ex parte intentionis finis. Necesse est autem quod actus vel ordinatur vel non ordinatur ad *debitum* finem. - Si autem actus non procedit a ratione deliberativa, sed ex quadam imaginatione (sicut cum aliquis fricat barbam, vel movet manum, aut pedem), talis actus non est proprie loquendo moralis vel humanus, cum hoc habeat actus a ratione; et sic erit indifferens, quasi extra genus moralium actuum existens.

Art. X. - *Utrum aliqua circumstantia constituat actum moralem in specie boni vel mali.*

RESP. AFF. - R. EST: quia processus rationis non est determinatus ad aliquid unum, sicut est differentia specifica in rebus naturalibus; sed quolibet dato, potest ulterius procedere; et sic potest circumstantiam considerare ut principalem conditionem objecti determinantis speciem actus: sicut tollere alienum *in loco sacro* addit specialem repugnantiam ad ordinem rationis, praeter illam quae constituitur in specie furti.

Art. XI. - *Utrum omnis circumstantia augens bonitatem vel malitiam constituat actum moralem in specie boni vel mali.*

RESP. NEG. - R. EST: quia non omnis circumstantia respicit specialem ordinem rationis: quandoque enim circumstantia praesupponit aliam circumstantiam, a qua actus moralis habet speciem boni vel mali; sicut tollere aliquid alienum in magna vel parva quantitate: haec autem circumstantia «tollere aliquid in magna vel parva quantitate» non mutat speciem, potest tamen aggravare vel diminuere peccatum.

QUAESTIO XIX

De bonitate et malitia actus interioris voluntatis

Deinde considerandum est de bonitate actus interioris voluntatis; et circa hoc quaeruntur decem:

Art. I. - *Utrum bonitas voluntatis dependeat ex objecto.*

RESP. AFF. - *Scil.*: bonum et malum in actibus voluntatis proprie attenditur secundum objecta.

R. EST: quia bonum et malum sunt *per se differentiae* actus voluntatis (quaes. praec. art. 5); differentia autem speciei in actibus est secundum objecta (ibid.). Ergo bonitas vel malitia voluntatis dependet proprie ex objecto.

Art. II. - *Utrum bonitas voluntatis dependeat ex solo objecto.*

RESP. AFF. - *Scil.*: proprie loquendo, et considerando circumstantias ut mere accidentia.

R. EST: quia bonitas voluntatis ex solo uno illo dependet quod *per se* facit bonitatem in actu, i. e., ex objecto, et non ex circumstantiis, quae sunt quaedam accidentia actus. Illud enim quod est per acc. reducitur ad id quod est per se.

Art. III. - *Utrum bonitas voluntatis dependeat ex ratione.*

RESP. AFF. - *Scil.*: bonitas voluntatis dependet a ratione eo modo quo dependet ab objecto.

R. EST: quia objectum voluntatis, a quo proprie dependet bonitas voluntatis (art. 1 et 2), proportionatur ei per rationem; bonum enim intellectus est objectum voluntatis proportionatum ei. Nam, appetitus voluntatis non potest esse de bono, nisi prius a ratione apprehendatur (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum bonitas voluntatis dependeat ex lege aeterna.*

RESP. AFF. - *Scil.*: bonitas voluntatis humanae magis dependet a lege aeterna, quam a ratione humana.

R. EST: quia ratio humana, a qua bonitas voluntatis mensuratur (art. praec.), lumen suum habet a ratione seu lege aeterna, secundum illud: *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine.* (Ps. IV, 6). - Unde ubi deficit humana ratio, oportet ad rationem aeternam recurrere.

NOTANDUM: Licet lex aeterna sit nobis ignota, secundum quod est in mente divina, innotescit tamen nobis aliquantulum vel per rationem naturalem, quae ab ea derivatur ut propria ejus imago, vel per aliqualem revelationem superadditam (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum voluntas discordans a ratione errante sit mala.*

RESP. AFF. - *Scil.:* omnis voluntas discordans a ratione, sive recta sive errante, semper est mala.

R. EST: quia bonitas vel malitia voluntatis dependet ab objecto non prout consideratur secundum naturam sui, sed secundum quod a ratione apprehenditur ut bonum vel malum, ad faciendum vel ad evitandum.

Art. VI. - *Utrum voluntas concordans rationi erranti sit bona.*

RESP. NEG. - *Scil.:* voluntas concordans rationi erranti errore voluntario sive directe sive indirecte, est mala; concordans rationi erranti errore involuntario, non est mala.

R. EST: quia, in primo casu, cum error sit voluntarius, non excusat quin voluntas concordans rationi vel conscientiae sic erranti sit mala; e contra in secundo casu; sicut diximus de ignorantia (quaes. VI, art. 8).

Art. VII. - *Utrum voluntatis bonitas in his quae sunt ad finem, dependeat ex intentione finis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* si intentio praecedat voluntatem.

R. EST: quia ratio bonitatis ipsius voliti (quod est ad finem), est ordo ipsius ad finem (bonum). Sicut jejuniū habet rationem bonitatis si fit propter Deum. - Si autem intentio est consequens voluntatem, tunc haec bonitas voluntatis non dependet ex intentione; nisi quatenus reiteratur actus voluntatis cum sequenti intentione.

NOTANDUM: Si causa volendi est intentio mala, tunc voluntas non potest dici bona, etiamsi media ad finem sint bona; e. g., dare elemosinam

propter vanam gloriam. Si vero intentio mala est consequens, non depravat actum voluntatis, qui praecessit, sed actum voluntatis qui iteratur (Ad 2m). Ergo ut voluntas sit bona, requiritur ut sit boni (sive realis sive apprehensi) sub rationi boni, i. e. cum intentione boni; seu, quod velit bonum, et propter bonum (Ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum quantitas bonitatis vel malitiae in voluntate sequatur quantitatem boni vel mali in intentione.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Quantitas bonitatis voluntatis non semper sequitur quantitatem bonitatis intentionis, sed malitiae quantitas est secundum quantitatem malitiae intentionis.

R. PRIMI EST: quia quantitas actus, vel intensio actus, in qua quantitas meriti consistit, ut infra dicitur (q. cxiv, art. 4), non semper sequitur quantitatem intentionis; unde non quantum aliquis intendit mereri, meretur. Sola enim bonitas intentionis non est tota causa bonae voluntatis (Ad 2m).

R. SECUNDI EST: quia sola malitia intentionis sufficit ad malitiam voluntatis; et ideo tantum mala est intentio, quantum etiam mala est voluntas (Ad 3m).

Art. IX. - *Utrum bonitas voluntatis dependeat ex conformitate ad divinam voluntatem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia objectum proprium voluntatis divinae est ipsum summum bonum, qui est finis ultimus voluntatis humanae (quae. I., art. 8). Ad bonitatem humanae voluntatis autem requiritur quod ordinetur ad ultimum finem. - Haec autem ordinatio seu conformitas voluntatis humanae ad voluntatem divinam fit non per aequiparationem, sed per imitationem, ut patet.

Art. X. – *Utrum necessarium sit voluntatem humanam conformari voluntati divinae in volito, ad hoc quod sit bona.*

RESP. AFF. – *Scil.:* voluntas humana debet conformari in volito formaliter; non autem materialiter.

R. EST: quia non est recta voluntas alicujus hominis volentis aliquod bonum particulare, nisi referat illud in bonum commune totius. Ex fine autem sumitur quasi formalis ratio volendi illud quod ad finem ordinatur. Unde bonum particulare est volitum materialiter, bonum vero commune formaliter. Tenetur homo conformari divinae voluntati in volito formaliter, non autem materialiter, nescimus enim in particulari quid Deus vult. – Tamen ratione causae efficientis recta voluntas humana etiam materialiter Deo conformatur, quia vult hoc quod Deus vult eam velle. – Conformitas autem ex charitate in particularibus reducitur ad conformitatem formalem ratione finis ultimi, quod est objectum proprium charitatis.

QUAESTIO XX

De bonitate et malitia exteriorum actuum humanorum

Deinde considerandum est de bonitate et malitia quantum ad exteriores actus; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. – *Utrum bonitas vel malitia per prius sit in actu voluntatis, vel in actu exteriori.*

RESP.: In actu voluntatis. – R. EST: quia proprium objectum voluntatis est finis; unde ratio boni vel mali, quam habet actus exterior ex ordine ad finem, per prius invenitur in actu voluntatis, et ex eo derivatur ad actum exteriorem.

NOTANDUM: Bonitas finis operis magis derivatur a ratione quam a voluntate, et secundum hoc bonitas actus exterioris prior est quam bonitas actus voluntatis; sed quantum ad executionem operis, prior est bonitas voluntatis (In corp. art.); voluntas autem comparatur ad actum exteriorem sicut causa efficiens (Ad 3m).

Art. II. – *Utrum tota bonitas et malitia exterioris actus dependeat ex bonitate et malitia voluntatis.*

RESP. NEG. – R. EST: quia illa sola bonitas quae est secundum ordinem ad finem dependet a voluntate (finis operantis); alia vero quae est ex debita materia et circumstantiis (finis operis), dependet ex ratione; – et ex hac dependet bonitas voluntatis, secundum quod in ipsam fertur.

Art. III. – *Utrum bonitas et malitia sit eadem exterioris et interioris actus.*

RESP. AFF. – *Scil.:* quando actus exterior est bonus vel malus solum ex ordine ad finem; non vero quando actus exterior habet bonitatem vel malitiam secundum se.

R. PRIMI EST: quia tunc unus est finis actus voluntatis et actus exterioris. Actus autem voluntatis et actus exterior, prout considerantur in genere moris, sunt unus actus (quaes. xvii, art. 4, et quaes. xviii, art. 6 ad 3m).

R. SECUNDI EST: quia tunc finis voluntatis potest esse alius quam finis actus exterioris, ut patet.

Art. IV. – *Utrum actus exterior aliquid addat de bonitate vel malitia supra actum interiorem.*

RESP. AFF. – *Scil.:* actus exterior, qui habet bonitatem vel malitiam secundum se, i. e., se-

cundum materiam et dibitas circumstantias (finis operis), addit supra bonitatem vel malitiam interioris actus; si bonitatem vel malitiam habet ex fine (finis operantis), tunc actus exterior nihil addit, nisi per acc.

R. PRIMI EST: quia sic actus exterior comparatur ad voluntatem ut terminus et finis; omnis autem inclinatio vel motus perficitur in hoc quod consequitur finem, vel attingit terminum.

R. SECUNDI patet ex supra dictis; quia bonitas et malitia actus exterioris tunc habetur solum ex bonitate vel malitia finis.

Art. V. - *Utrum eventus sequens aliquid addat de bonitate vel malitia ad exteriorem actum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* si eventus sequens non est praecogitatus, et ex tali actu sequitur non per se, sed per accidens, non addit ad bonitatem vel malitiam actus.

R. EST: quia non datur iudicium de re aliqua secundum illud quod est per accidens, sed secundum illud quod est per se.

Art. VI. - *Utrum idem actus exterior possit esse bonus et malus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* impossibile est quod unus actus, prout est in genere moris, sit bonus et malus bonitate et malitia morali; si tamen sit unus unitate naturae, et non unitate moris, potest esse bonus et malus.

R. EST: quia in primo casu intentio est una, et unus actus moraliter; in secundo casu, intentio potest esse diversa, et ideo plures actus moraliter; sicut ambulatio continua est una, sed in ipsa voluntas ambulantis mutari potest.

QUAESTIO XXI

De his quae consequuntur actus humanos ratione bonitatis vel malitiae

Deinde considerandum est de his quae consequuntur actus humanos ratione bonitatis vel malitiae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem rectitudinis vel peccati.*

RESP. AFF. - R. EST: quia actus humanus dicitur bonus quia concordat rationi et legi aeternae; dicitur malus per hoc quod recedit ab ordine rationis et legis aeternae: in his enim quae aguntur per voluntatem regula proxima est ratio humana, regula autem suprema est lex aeterna. Unde actus humanus, ex hoc quod est bonus vel malus, habeat rationem rectitudinis vel peccati.

Art. II. - *Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem laudabilis vel culpabilis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia laudari et culpari nihil aliud est quam imputari alicui (qui dominium habet sui actus) bonitatem vel malitiam sui actus.

Art. III. - *Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem meriti et demeriti.*

RESP. AFF. - R. EST: quia actus, humanus in quantum est bonus vel malus, habet rationem ordinis ad retributionem secundum justitiam;

per bonum autem vel malum homo agit in profectum vel in nocumentum alterius.

NOTANDUM: Cum aliquis agit in bonum vel malum alterius singularis personae, cadit ibi dupliciter ratio meriti vel demeriti; uno modo, secundum quod debetur ei retributio a singulari persona quam juvat vel offendat; alio modo secundum quod debetur ei retributio a toto collegio. Quicumque enim agit aliquid in bonum vel malum aliquis in societate existentis, hoc redundat in totam societatem; sicut qui laedit manum, per consequens laedit hominem. (In corp. art.).

Art. IV. - *Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem meriti vel demeriti apud Deum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* sive actus ordinatur ad alterum ratione ipsius qui agit, sive ratione communitatis.

R. PRIMI EST: quia debitum est ut ad finem ultimum omnes actus referantur (quaes. xix, art. 10).

R. SECUNDI EST: quia in qualibet communitate ille qui regit communitatem, praecipue habet curam boni communis; unde ad eum pertinet retribuere pro his quae bene vel male fiunt in communitate. Deus autem est gubernator et rector totius universi, et specialiter rationalium creaturarum.

NOTANDUM: Homo non ordinatur ad communitatem politicam secundum se totum, et secundum omnia sua; et ideo non oportet quod quilibet actus ejus sit meritorius vel demeritorius per ordinem ad communitatem politicam. Sed totum quod homo est, et quod potest et habet, ordinandum est ad Deum; et ideo omnis actus hominis bonus vel malus habet rationem meriti vel demeriti apud Deum, quantum est ex ipsa ratione actus (Ad 3m).

DE PASSIONIBUS ANIMAE *

Post haec considerandum est de passionibus animae, et primo in generali; secundo in speciali. In generali autem quatuor occurrunt circa eas consideranda: primo quidem de subjecto earum; secundo de differentia earum; tertio de comparatione earum ad invicem; quarto de malitia et bonitate ipsarum. - Circa primum quaeruntur tria:

QUAESTIO XXII

De subjecto passionum animae

Art. I. - *Utrum aliqua passio sit in anima.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non proprie, sed per accidens.

R. EST: quia pati dicitur proprie, quando aliquid recipitur cum alterius abiectione, sive ad pejus (et sic propriissime dicitur pati), sive ad melius; sicut per aegrotationem abjicitur sanitas, et per sanitatem abjicitur aegritudo; talis autem passio non est nisi secundum transmutationem corporalem: unde non potest competere animae nisi per accidens. - Alio modo dicitur pati communiter, secundum quod *omne* recipere est pati; et sic sentire et intelligere animae est quoddam pati.

Art. II. - *Utrum passio magis sit in parte appetitiva quam in apprehensiva.*

RESP.: Passio magis est in parte appetitiva, quam in apprehensiva.

R. EST: quia nomine passionis proprie dictae importatur quod patiens trahatur ad id quod

*Vide «Divisionem Schematicam Summae Theol.» - Tab. XII.

est agentis; magis autem trahitur anima ad rem per vim appetitivam, quam per vim apprehensivam: per vim appetitivam anima trahitur ad res, prout sunt in seipsis; per vim apprehensivam recipit res secundum proprium modum per cognitionem.

NOTANDA 1. - Passio pertinet ad defectum in quantum est alicujus secundum quod est in potentia. Unde in his quae appropinquant primo perfecto, scilicet Deo, invenitur parum de ratione potentiae et passionis: in aliis autem consequenter plus (Ad 1m).

2. - Vis appetitiva dicitur esse magis activa, quia est magis principium exterioris actus; et hoc habet ex hoc ipso ex quo habet quod sit magis passiva (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum passio sit magis in appetitu sensitivo, quam intellectivo, qui dicitur voluntas.*

RESP.: Passio magis est in appetitu sensitivo, quam in intellectivo.

R. EST: quia passio proprie invenitur ubi est transmutatio corporalis; in actu appetitus intellectivi non requiritur aliqua transmutatio corporalis, quia hujusmodi appetitus non est virtutis alicujus organi.

QUAESTIO XXIII

De differentia passionum ab invicem

Deinde considerandum est de passionum differentia ab invicem; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum passiones quae sunt in concupiscibili, sint diversae ab his quae sunt in irascibili.*

RESP. AFF. - R. EST: quia potentia concupiscibilis et potentia irascibilis differunt specie;

habent enim diversa objecta specialia comprehensa sub uno communi objecto: unde passiones quae sunt in concupiscibili differunt specie ab illis quae sunt in irascibili. - Pertinent ad concupiscibilem illae quae respiciunt bonum vel malum simpliciter, quod est delectabile vel dolorosum; hae sunt: amor et odium, desiderium et fuga, delectatio et tristitia; pertinent autem ad irascibilem illae quae respiciunt bonum vel malum sub ratione ardui; et hae sunt: spes et desperatio, audacia et timor, et ira quae non habet oppositum.

NOTANDUM: Vis irascibilis data est animalibus ut tollantur impedimenta quibus concupiscibilis in suum objectum tendere prohibetur, vel propter difficultatem boni adipiscendi, vel propter difficultatem mali superandi. Et ideo passiones irascibilis omnes terminantur ad passiones concupiscibilis (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum contrarietas passionum irascibilis sit secundum contrarietatem boni et mali.*

RESP. NEG. - *Scil.:* non omnis contrarietas passionum irascibilis est secundum contrarietatem boni et mali.

R. EST: quia in irascibili est duplex contrarietas: una secundum contrarietatem objectorum (boni vel mali); alia accessum et recessum ab eodem termino, sicut timor et audacia; et ratio hujus est, quia objectum irascibilis est sensibile bonum vel malum, non quidem absolute, sicut in concupiscibili, sed sub ratione difficultatis et arduitatis. Sic habetur contrarietas secundum bonum et malum, inter spem et timorem; et contrarietas secundum accessum et recessum ab eodem termino, inter audaciam et timorem.

NOTANDUM: Bonum, in quantum bonum, non potest esse terminus *a quo*, sed solum ut *ad quem*; quia nihil refugit bonum, in quantum bonum, sed

omnia appetunt ipsum. Similiter, nihil appetit malum, inquantum hujusmodi, sed omnia fugiunt ipsum; et propter hoc malum non habet rationem termini *ad quem*, sed solum termini *a quo* (In corp. art.).

Art. III. – *Utrum sit aliqua passio animae non habens contrarium.*

RESP. AFF. – *Scil.* : ira, quae non potest habere contrarium neque secundum accessum et recessum, neque secundum contrarietatem boni et mali.

R. PRIMI EST: quia ira causatur ex malo difficili jam injacente, unde non habet contrarium secundum accessum et recessum.

R. SECUNDI EST: quia malo jam injacenti opponitur bonum jam adeptum, quod jam non potest habere rationem ardui vel difficilis; nec post adeptionem boni remanet alius motus, nisi quietatio appetitus in bono adepti, quae pertinet ad gaudium, quod est passio concupiscibilis.

NOTANDUM: Motus irae non potest habere aliquem motum animae contrarium, sed solummodo opponitur ei cessatio a motu; sicut Philosophus dicit in sua Rhetorica (Lib. II, cap. 3 in princ.), quod «mitescere opponitur ei quod est irasci», quod non est oppositum contrarie, sed negative vel privativae (In corp. art.).

Art. IV. – *Utrum sint aliquae passionibus differentes specie in eadem potentia non contrariae ad invicem.*

RESP. AFF. – *Scil.* : sunt undecim passionibus quarum sex sunt in concupiscibili et quinque in irascibili, quae specificè distinguuntur et non sunt contrariae ad invicem.

R. EST: quia passionibus differunt secundum diversam virtutem activam potentiae, sive concupiscibilis sive irascibilis. In motibus autem appetitivae partis, bonum habet quasi virtutem

attractivam, malum autem virtutem repulsivam. Bonum ergo primo in potentia appetitiva causat quamdam inclinationem, seu aptitudinem, seu connaturalitatem ad bonum, quod pertinet ad passionem *amoris*, cui per contrarium respondet *odium* ex parte mali. Secundo, si bonum sit nondum habitum, dat ei motum ad assequendum bonum amatum; et hoc pertinet ad passionem *desiderii* vel concupiscentiae; et ex opposito ex parte mali est *fuga*, vel abominatio. Tertio, cum adeptum fuerit bonum, dat appetitus quietationem quamdam in ipso bono adepti; et hoc pertinet ad delectationem vel *gaudium*, cui opponitur ex parte mali dolor vel *tristitia*. Similiter, in passionibus irascibilis praesupponitur aptitudo vel inclinatio ad prosequendum bonum vel fugiendum malum ex concupiscibili, quae absolute respicit bonum vel malum; et respectu boni nondum adepti est *spes* et *desperatio*; respectu vero mali nondum injacentis est *timor* et *audacia*; respectu mali jam injacentis est *ira*, cui nulla passio opponitur; quia bonum jam injacens non haberet rationem ardui, sed importat gaudium, quod est concupiscibilis.

QUAESTIO XXIV

De bono et malo in animae passionibus

Deinde considerandum est de bono et malo circa passionibus animae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum bonum et malum morale possit in passionibus animae inveniri.*

RESP. AFF. – *Scil.* : non prout considerantur secundum se, sed secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis.

R. PRIMI EST: quia secundum se passiones sunt motus quidam irrationalis appetitus.

R. SECUNDI EST: quia secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis, est in eis bonum vel malum morale. - Immo, quia propinquior est appetitus sensitivus rationi et voluntati quam membra exteriora, multo magis ipsae passiones possunt dici bonae vel malae moraliter, quam motus et actus membrorum exteriorum. Dicuntur autem voluntarie, vel ex eo quod a voluntate imperantur, vel ex eo quod a voluntate non prohibentur.

Art. II. - *Utrum omnis passio animae sit mala moraliter.*

RESP. NEG. - R. EST: quia passiones sunt malae moraliter, seu dicuntur morbi, vel perturbationes animae, solum cum carent moderatione rationis. - Hoc est secundum doctrinam peripateticorum, quam Tullius, cum Stoicis, inconvenienter improbat.

NOTANDA: 1. - In omni passione animae additur aliquid vel diminuitur a naturali motu cordis, inquantum cor intensius vel remissius movetur secundum *systolen* (contractio cordis) aut *diastolen* (dilatatio cordis, seu melius: reditus cordis ad pristinam suam magnitudinem post contractionem); et secundum hoc habet (cor) passionis rationem (Ad 2m).

2. - Passiones animae, inquantum sunt praeter ordinem rationis, inclinant ad peccatum; inquantum autem sunt ordinatae a ratione, pertinent ad virtutem (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum passio addat vel diminuat ad bonitatem vel malitiam actus.*

RESP.: Diminuunt et addunt passiones animae actui humano bonitatem vel malitiam, prout subduntur imperio rationis et voluntatis.

R. EST: quia ad perfectionem boni moralis pertinet quod homo ad bonum moveatur non solum secundum voluntatem, sed etiam secundum appetitum sensitivum; tanto enim bonum hominis erit perfectius, quanto ad plura, quae homini conveniunt, derivari potest.

NOTANDUM: Passiones animae dupliciter se possunt habere ad iudicium rationis: uno modo *antede-*cedenter; et sic cum obnubilent iudicium rationis, ex quo dependet bonitas actus moralis, diminuunt actus bonitatem. Laudabilius enim est quod ex iudicio rationis aliquis faciat opus charitatis, quam ex sola passione misericordiae. Alio modo se habent *consequenter*, et hoc dupliciter: uno modo per modum redundantiae, quia scilicet cum superior pars animae intense movetur in aliquid, sequitur motum ejus etiam pars inferior; et sic passio indicat bonitatem (vel malitiam) moralem majorem. Alio modo per modum electionis, quando scilicet homo ex iudicio rationis eligit affici aliqua passione, ut promptius operetur, cooperante appetitu sensitivo; et sic passio animae addit ad bonitatem (vel malitiam) actionis (Ad 1m). Passio autem tendens in malum praecedens iudicium rationis diminuit peccatum (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum aliqua passio sit bona vel mala ex sua specie.*

RESP. AFF. - *Scil.:* non secundum suam naturam; sed secundum quod in sua specie participat aliquid de voluntario et rationis iudicio.

R. PRIMI EST: quia passio secundum quod est in genere naturae non cadit sub regula morum, sicut dictum est de actibus (q. xviii, art. 6 et 7; et q. xx, art. 3).

R. SECUNDI EST: quia objectum alicujus passionis potest esse de se conveniens rationi, vel dissonum a ratione; sicut patet de verecundia, quae est timor turpis; et de invidia, quae est tristitia de bono alterius; sic enim pertinent ad speciem exterioris actus.

QUAESTIO XXV

De ordine passionum ad invicem

Diende considerandum est de ordine passionum ad invicem; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum passiones irascibilis sint priores passionibus concupiscibilis, vel e converso.*

RESP.: Passiones concupiscibilis sunt priores.

R. EST: quia passiones concupiscibilis habent aliquid ad motum et aliquid ad quietem, sicut desiderium et gaudium; passiones autem irascibilis habent aliquid in motum tantum. Immo, passiones irascibilis habent principium a passionibus concupiscibilis, et in ipsis terminantur: unde sunt mediae inter passionibus concupiscibilis quae important motum in bonum vel in malum, et inter passiones concupiscibilis quae important quietem in bono vel in malo; sicut ira quae oritur ex tristitia et terminat ad gaudium (vindictae).

NOTANDUM: Loquimur hic de ordine passionum *per se* (Ad 2m).

Art. II. – *Utrum amor sit prima passionum concupiscibilis.*

RESP. AFF. – *Scil.*: in ordine executionis amor est prima, in ordine vero intentionis amor est ultima passionum concupiscibilis circa bonum.

R. PRIMI EST: quia in ordine executionis seu consecutionis tria requiruntur: aptitudo sive proportio appetitus ad bonum; motus ad bonum; et quies in bono. Aptitudo est amor, qui est complacentia boni; desiderium est motus; gaudium seu delectatio est quies in bono.

R. SECUNDI EST: quia in ordine intentionis e converso accidit: delectatio causat desiderium et amorem.

NOTANDUM: Omnes passiones quarum objectum est *bonum*, naturaliter sunt priores passionibus quarum objectum est malum: malum autem non est nisi privatio boni. (In corp. art.).

Art. III. – *Utrum spes sit prima inter passiones irascibilis.*

RESP. AFF. – R. EST: quia spes et desperatio cum sint circa bonum, priores sunt timore et audacia, quae sunt circa malum. Sed spes est prior desperatione, quia desperatio non est circa bonum secundum se, sed est magis recessio a bono. Timor autem cum sit recessus a malo, prior est audacia. Ira autem est de malo et supponit timorem et audaciam, «nullus enim irascitur vindictam appetens, nisi audeat vindicari» (AVICENNA, *De Naturalibus*, lib. vi). Unde in ordine irascibilis ultima venit ira.

NOTANDUM: Sic ordo omnium passionum habetur per viam generationis:—

Amor et odium; desiderium et fuga; spes et desperatio; timor et audacia; ira; gaudium et tristitia. (In corp. art.).

Art. IV. – *Utrum istae sint quatuor principales passiones, gaudium, tristitia, spes et timor.*

RESP. AFF. – *Scil.*: gaudium et tristitia sunt principales respectu boni et mali praesentis; spes et timor respectu boni et mali futuri.

R. EST: quia aliae passiones ad has quatuor completive reducuntur seu terminantur. Tamen gaudium et tristitia sunt completivae simpliciter; omnes enim passiones circa bonum terminantur in gaudium, et circa malum in tristitia. Spes et timor sunt completivae sed non simpliciter, quia non sunt finales.

DE PASSIONIBUS ANIMAE IN SPECIALI

Consequenter considerandum est de passionibus animae in speciali: et primo de passionibus concupiscibilis; secundo de passionibus irascibilis. Prima consideratio erit tripartita; nam primo considerabimus de amore et odio; secundo de concupiscentia et fuga; tertio de delectatione et tristitia. Circa amorem consideranda sunt tria: 1. De ipso amore. - 2. De causa amoris. - 3. De effectibus ejus. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XXVI

De amore

Art. I. - *Utrum amor sit in concupiscibili.*

RESP. AFF. - R. EST: quia amor dicitur per respectum ad bonum absolute, non per respectum ad arduum; quod est objectum irascibilis.

NOTANDUM: Triplex est amor seu appetitus, secundum triplicem motum in aliquid sibi conveniens: Amor *naturalis*, cujus apprehensio boni ad quod tendit, non est in ipso amante, sed in Institutore naturae, sicut cum lapis tendat deorsum ad quietem; amor *sensitivus*, qui est in brutis, et sequitur apprehensionem sensitivam, et est etiam in homine, sed aliquomodo rationi obedit; et amor *intellectivus* seu *rationalis*, qui consequitur apprehensionem appetentis secundum iudicium liberum. In unoquoque autem horum appetituum amor dicitur illud quod est principium motus tendentis in finem amatum (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum amor sit passio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia passio est effectus agentis in patiente. Amor autem est prima immutatio appetitus ab appetibili, qui nihil est aliud quam complacentia appetibilis. - Ex hac compla-

centia sequitur motus in appetibile, qui est desiderium; et ultimo quies, quae est gaudium.

NOTANDUM: Dicitur quod unio pertinet ad amorem, inquantum per complacentiam appetitus amans se habet ad id quod amat, sicut ad seipsum vel ad aliquid sui. Et sic patet quod amor non est ipsa relatio unionis, sed unio est consequens amorem. Unde « unio est opus amoris », ut Philosophus dicit (Polit. Lib. II, cap. 2 a medio). - (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum amor sit idem quod dilectio.*

RESP. NEG. - R. EST: quia dilectio addit supra amorem electionem praecedentem, ut ipsum nomen sonat. Unde dilectio non est in concupiscibili, sed in voluntate tantum, et est in sola rationali creatura.

NOTANDA: 1. - Differunt amor, dilectio, caritas et amicitia: amicitia est quasi habitus; amor et dilectio significantur per modum actus; caritas utroque modo dici potest. Amor est communius inter ista tria quae per actum significantur: dilectio addit ad amorem electionem, et caritas dicitur inquantum id quod amatur magni pretii aestimatur, ut ipsum nomen designat (In corp. art.).

2. - Amor prout est in appetitu intellectivo est dilectio (Ad 1m). Sub ratione passionis, sensu extenso, amor Dei in anima divinius est quam dilectio; quia homo potest per amorem tendere in Deum passive quodammodo ab ipso Deo attractus, quod est divinius quam tendere in Deum per propriam rationem, quod pertinet ad rationem dilectionis (Ad 4m).

Art. IV. - *Utrum amor convenienter dividatur in amorem amicitiae et amorem concupiscentiae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia motus amoris in duo tendit, scilicet, in bonum quod quis vult alicui, vel sibi, vel alii (amor concupiscentiae), et in illud cui vult bonum (amor amicitiae). Et haec divisio est secundum prius et posterius, quia id quod amatur amore amicitiae, simpliciter et per se amatur; quod autem amatur amore con-

cupiscentiae, non simpliciter et secundum se amatur, sed amatur alteri. – Unde ille proprie dicitur amicus cui aliquod bonum volumus; illud autem dicimur concupiscere, quod volumus nobis (Ad 1m). – Tamen amicitia, nobis utilis et delectabilis, inquantum trahitur ad amorem concupiscentiae, deficit a ratione vere amicitiae (Ad 3m).

QUAESTIO XXVII

De causa amoris

Deinde considerandum est de causa amoris; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum bonum sit sola causa amoris.*

RESP. AFF. – *Scil.*: propria causa amoris est bonum.

R. EST: quia proprium objectum amoris est bonum; causa autem motus potentiae appetitivae est objectum ipsius. Unicuique autem bonum non est, nisi id quod est sibi connaturale et proportionatum. Malum vero nunquam amatur nisi sub ratione boni.

NOTANDUM: Pulchrum est idem bono sola ratione differens. Addit supra bonum quemdam ordinem ad vim cognoscitivam (mediante visu et auditu); ita quod bonum dicatur id quod simpliciter complacet appetitui, pulchrum autem dicatur id cuius ipsa apprehensio placet (Ad 3m).

Art. II. – *Utrum cognitio sit causa amoris.*

RESP. AFF. – R. EST: quia bonum non est objectum appetitus, nisi prout est apprehensum. Unde apprehensio boni corporalis est principium amoris sensitivi; et contemplatio spiritualis pulchritudinis seu bonitatis est principium amoris spiritualis. Remanet tamen quod motivum formale di-

lectionis sit bonum, non autem cognitio. Unde aliquid plus amari potest quam cognosci, sicut in amore Dei.

Art. III. – *Utrum similitudo sit causa amoris.*

RESP. AFF. – *Scil.*: quae habetur ex hoc quod utrumque habet idem in actu, est causa amoris amicitiae; alia autem similitudo quae habetur ex hoc quod unum habet in potentia et in quadam inclinatione illud quod aliud habet in actu, causat amorem concupiscentiae.

R. PRIMI EST: quia ex hoc quod aliqui duo sint similes, quasi habentes unam formam, sunt quodammodo unum in forma illa; sicut duo homines sunt unum in specie humanitatis; et ideo affectus unius tendit in alterum sicut in unum sibi, et vult ei bonum sicut et sibi.

R. SECUNDI EST: quia unicuique existenti in potentia, inquantum huiusmodi, inest appetitus sui actus, et in ejus consecutione delectatur, si sit sentiens et cognoscens.

NOTANDUM: Magis amat unusquisque seipsum quam alium; quia sibi unus est in substantia, alteri vero in similitudine alicujus formae. Et ideo, si ex eo quod est sibi similis in participatione formae, impediatur ipsemet a consecutione boni quod amat, efficitur ei odiosus, non inquantum est similis, sed inquantum est proprii boni impeditivus (In corp. art.).

Art. IV. – *Utrum aliqua alia passionum animae sit causa amoris.*

RESP. NEG. – *Scil.*: omnis alia passio supponit aliquem amorem.

R. EST: quia omnis alia passio animae importat motum ad aliquid vel quietem in aliquo, quod procedit ex aliqua connaturalitate vel coaptatione, quae pertinet ad rationem amoris. – Unde si delectatio causat amorem, delectatio illa tamen causatur ex alio amore praecedente (Ad 1m).

QUAESTIO XXVIII
De effectibus amoris

Deinde considerandum est de effectibus amoris; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum unio sit effectus amoris.*

RESP. AFF. - *Scil.*: tum amoris concupiscentiae effective, tum amoris amicitiae formaliter.

R. PRIMI EST: quia amor concupiscentiae movet ad desiderandum et quaerendum praesentiam amati quasi sibi convenientis et ad se pertinentis.

R. SECUNDI EST: quia amor amicitiae est ipsamet unio vel nexus. Amor enim amicitiae apprehendit amatum ut alterum se, in quantum vult ei bonum, sicut et sibi ipsi. Unde amicus dicitur *alter ipse*.

NOTANDA: 1. - Unio tripliciter se habet ad amorem: a) Quaedam unio est causa amoris, et haec est unio *substantialis* qua quis amat seipsum; alia est unio *similitudinis*, qua quis amat alia, et est duplex: b) una est quae est *essentialiter* ipse amor, et haec est unio *affectiva* tum in amore amicitiae cum in amore concupiscentiae; c) alia est unio *realis*, quae est effectus amoris (Ad 2m).

2. - Amor est magis unitivus quam cognitio; cognitio enim perficitur per hoc quod cognitum unitur cognoscendi secundum suam similitudinem, amor vero facit quod ipsa res quae amatur, uniatur aliquo modo amanti (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum mutua inhaesio sit effectus amoris.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ut amans sit in amato, et e converso, tum quantum ad vim apprehensivam, cum quantum ad vim appetitivam.

R. PRIMI EST: quia amatum immoratur in apprehensione amantis; amans enim non est contentus superficiali apprehensione amati, sed nititur singula quae ad amantem pertinent, intrinsecus disquirere; et sic ad interiora ejus ingreditur; et affectus amoris subintrat in amatum (Ad 2m).

R. SECUNDI EST: quia per vim appetitivam amatum est in amante prout per quamdam complacentiam est impressum in affectu ejus. Et e converso, amans est in amato, quia ipse amans, amore concupiscentiae, quaerit perfecte habere amatum, quasi ad intima illius perveniens. Amore vero amicitiae amans est in amato, in quantum reputat bona vel mala amici sicut sua, et voluntatem amici sicut suam.

NOTANDUM: Tertio modo mutua inhaesio intelligi in amore amicitiae secundum viam redamationis, in quantum mutuo se amant amici, et sibi invicem bona volunt et operantur, quod non invenitur in quolibet amore (In corp. art. et ad 3m).

Art. III. - *Utrum extasis sit effectus amoris.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) amor est causa dispositiva extasis quae est ex parte apprehensiva; b) amor amicitiae est simpliciter causa directa extasis ex parte appetitiva; c) amor concupiscentiae est secundum quid causa directa ejusdem extasis.

R. PRIMI EST: quia amor facit meditari de amato (art. praec.); intensa autem meditatio unius abstrahit ab aliis.

R. SECUNDI EST: quia in amore amicitiae affectus alicujus simpliciter exit extra se; quia quasi gerit curam et providentiam ipsius amati.

R. TERTII EST: quia in amore concupiscentiae amans non contentus gaudere de bono quod habet, quaerit frui aliquo extra se.

Art. IV. - *Utrum zelus sit effectus amoris.*

RESP. AFF. - *Scil.*: zelus ex intensione amoris provenit.

R. EST: quia cum amor sit motus quidam in amatum, intensus amor quaerit excludere omne id quod sibi repugnat, vel si hoc nequit facere, tolerat et gemit; et hoc fit per zelum, qui est vehemens motus amantis in rem amatam.

NOTANDUM: In amore concupiscentiae, ille qui intense aliquid concupiscit, movetur contra omne illud quod repugnat consecutioni vel fruitioni quietae ejus quod amatur, sicut habetur in zelu invidiae. Zelus autem amoris amicitiae facit hominem moveri contra omne illud quod repugnat bono amici, sicut est zelare pro Deo, secundum illud « *Zelus domus tuae comedit me* » Jn. II (In corp. art.).

Art. V. - *Utrum amor sit passio laesiva amantis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Amor boni convenientis est perfectivus et meliorativus amantis; amor autem boni quod non est conveniens amanti, est laesivus et deteriorativus amantis.

R. PRIMI EST: quia nihil quod coaptatur ad aliquid quod est sibi conveniens, ex ipso laeditur; sed magis, si sit possibile, perficitur et melioratur: unde maxime homo perficitur et melioratur per amorem Dei.

R. SECUNDI EST: quia quod coaptatur ad aliquid quod non est sibi conveniens, ex hoc laeditur et deterioratur; amor autem significat coaptationem quamdam appetitivae virtutis ad aliquid bonum. Unde maxime homo laeditur et deterioratur per peccatum.

NOTANDA: 1. - Quantum ad id quod est materiale in passione amoris, quod est immutatio aliqua corporalis, accidit quod amor sit laesivus per excessum immutationis (In corp. art.).

2. - Quatuor sunt effectus proximi amoris: liquefactio, fruitio, languor et fervor. Cordis congelatio vel duritia est dispositio repugnans amori; sed *liquefactio* importat quamdam mollificationem cordis, qua exhibet se cor habile ut amatum in ipsum subintrat. Si ergo amatum fuerit praesens, sequitur *fruitio*; si vero absens, sequitur tristitia de absentia, quae est *languor*, et intentum desiderium de consecutione amati quod significatur per *fervorem*. Hi sunt effectus amoris formaliter accepti (Ad responsiones passim).

Art. VI. - *Utrum amor sit causa omnium quae amans agit.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Omne quod aliquis agit, agit ex aliquo amore.

R. EST: quia omne agens agit propter aliquem finem; finis autem est bonum desideratum et amatum unicuique. - Loquimur hic de amore communiter accepto.

QUAESTIO XXIX

De odio

Deinde considerandum est de odio; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum causa et objectum odii sit malum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia odium est dissonantia quaedam appetitus ad id quod apprehenditur ut repugnans et nocivum. Quod autem est nocivum et repugnans, habet rationem mali; sicut omne quod est conveniens et attrahit habet rationem boni. - Consideratur igitur malum non ut ens, quia ut ens est bonum; sed per comparisonem ad apprehensionem ut nocivum. (In responsionibus).

Art. II. - *Utrum odium causetur ex amore.*

RESP. AFF. - R. EST: quia nihil odio habetur, nisi per hoc quod contrariatur convenienti quod amatur: in quolibet autem prius est considerandum quid ei conveniat quam quid ei repugnet.

NOTANDUM: Amor et odium naturaliter quidem sunt simul secundum rationem, sed non realiter, sicut est in speciebus numerorum, figurarum et motuum (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum odium sit fortius quam amor.*

RESP. NEG. - *Scil.*: simpliciter loquendo amor est fortior odio; sed aliquando odium est fortius (per accidens).

R. PRIMI EST: a) quia amor est causa odii, ut dictum est (art. praec.); causa autem est semper fortior suo effectui; - b) quia fortius movetur aliquid in finem, quam ad ea quae sunt ad finem. Recessus a malo autem ordinatur ad consecutionem boni sicut ad finem; amor autem ordinatur directe ad finem.

R. SECUNDI EST: a) quia odium est magis sensibile quam amor; amor enim est in homine quasi in habitum et naturam; - b) quia odium quod correspondet majori amori, magis movet quam minor amor.

Art. IV. - *Utrum aliquis possit habere odio seipsum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: per se loquendo impossibile est quod aliquis odiat seipsum; sed per accidens potest contingere quod aliquis seipsum odio habeat.

R. PRIMI EST: quia impossibile est quod aliquis per se loquendo vellit malum sibi ipsi, sub ratione mali; nam malum est praeter voluntatem.

R. SECUNDI EST: a) quia accidit quandoque, illud quod appetitur ut secundum quid bonum, esse simpliciter malum; sic ex parte objecti. - b) Ex parte subjecti; quia homo aliquando vult quaedam quae sunt contraria rationi. Utrouque modo autem ille qui diligit iniquitatem odit non solum animam suam, sed etiam seipsum. - Tamen nullus sibi vult et facit malum, nisi in quantum apprehendit illud sub ratione boni (Ad 2m).

Art. V. - *Utrum aliquis possit odio habere veritatem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in particulari nihil prohibet quoddam ens et quoddam verum odio haberi, non autem in universali.

R. EST: quia in universali omne ens et verum est bonum; bonum autem est quod omnia appetunt; et ideo non potest odio haberi. Tamen in particulari ens et verum possunt habere rationem contrarii et repugnantis bono amato. Quod tripliciter contingere potest: a) secundum quod veritas est in ipsis rebus, cum homo vellet non esse verum quod est verum; b) secundum quod veritas est in cognitione ipsius hominis, sicut si aliquis non vellet cognoscere veritatem fidei ut libere peccaret; c) secundum quod veritas est in intellectu alterius, in quantum quod haec veritas redarguat peccatorem. Unde homo veritatem odio habet non per se (per se enim veritas est amabilis), sed per accidens.

Art. VI. - *Utrum aliquid possit haberi odio in universali.*

RESP. AFF. - *Scil.*: ut natura quaedam universale potest esse objectum odii non solum partis intellectivae, sed etiam sensitivae; in quantum universale subest intentioni universalitatem.

tis, sic potest odio haberi ex parte intellectiva tantum. Sed ira semper est de aliquo particulari.

R. EST: quia aliquid potest adversari animali ex natura communi, sicut lupus ovi; unde ovis odit lupum generaliter. Inquantum vero universale subest intentioni universalitatis fit per abstractionem a materia individuali et sic non potest odio haberi, nisi in parte intellectiva. – Ira autem semper causatur ex aliquo actu laedentis; actus autem particularium sunt.

QUAESTIO XXX

De concupiscentia

Deinde considerandum est de concupiscentia; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum concupiscentia sit tantum in appetitu sensitivo.*

RESP. AFF. – *Scil.*: proprie loquendo concupiscentia est in appetitu sensitivo.

R. EST: quia concupiscentia, ut ipsum nomen concupiscentiae sonat quod aliquam consociationem in cupiendo importat, proprie pertinet simul ad animam et corpus, unde est in organo corporeo.

NOTANDUM: Proprie est concupiscere, appetere aliquid sub ratione boni delectabilis secundum sensum. Appetere autem bonum appetitu animali, qui sequitur apprehensionem, pertinet solum ad vim appetitivam (Ad 3m). – Appetitus spiritualium bonorum dicitur interdum concupiscentia per similitudinem; vel etiam per redundantiam appetitus superioris partis in inferiorem appetitum, sicut cum dicitur: *Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum* (Ps. 83, 3).

Art. II. – *Utrum concupiscentia sit passio specialis.*

RESP. AFF. – *Scil.*: concupiscentia est passio specificè distincta ab amore et a delectatione, ratione diversitatis activitatis objecti.

R. EST: quia delectabile secundum sensum (quod est proprium objectum vis concupiscibilis), inquantum sibi adaptat et conformat appetitum, causat amorem; inquantum vero absens attrahit ad seipsum, causat concupiscentiam; inquantum vero praesens quietat in se ipso, causat delectationem.

NOTANDUM: Diversitas objecti potest attendi vel secundum naturam ipsius objecti, vel secundum diversitatem in virtute agendi. Diversitas quidem objecti activi, quae est secundum rei naturam, facit materialem differentiam passionum (i. e. in genere naturae, non in genere moris); sed diversitas quae est secundum virtutem activam, facit formalem differentiam passionum, secundum quam passiones specie differunt (In corp. art.).

Art. III. – *Utrum sint aliquae concupiscentiae naturales et aliquae non naturales.*

RESP. AFF. – R. EST: quia dupliciter est aliquid delectabile: uno modo, quia est conveniens naturae animalis; et huiusmodi concupiscentia delectabilis dicitur naturalis, et est communis animalibus brutis et omnibus hominibus; – alio modo aliquid dicitur delectabile secundum apprehensionem rationis; et huiusmodi delectabilis concupiscentia dicitur non naturalis, et solet magis dici cupiditas, et haec est propria hominum.

Art. IV – *Utrum concupiscentia sit infinita.*

RESP. AFF. – *Scil.*: concupiscentia naturalis est finita in actu, et infinita in potentia; concupiscentia vero non naturalis est omnino infinita.

R. PRIMI EST: quia id quod natura requirit semper est finitum in actu; est tamen infinitum in potentia per successionem.

R. SECUNDI EST: quia concupiscentia non naturalis sequitur rationem (art. praec.); rationi autem competit in infinitum procedere.

ITEM: Concupiscentia finis semper est infinita; quia semper vult finem; illa autem quae est ejus quod est ad finem non est infinita. Unde qui finem ponunt in divitiis, habent concupiscentiam divitiarum in infinitum; qui autem divitias appetunt propter necessitatem vitae, concupiscunt divitias finitas sufficientes ad necessitatem vitae; et sic de aliis. (In corp. art.).

QUAESTIO XXXI

De delectatione secundum se

Deinde considerandum est de delectatione, et tristitia. Circa delectationem vero consideranda sunt quatuor: primo, de ipsa delectatione secundum se; secundo, de causis delectionis; tertio, de effectibus ejus; quarto, de bonitate et malitia ipsius. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. -- *Utrum delectatio sit passio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia delectatio est motus in appetitu animali, consequens apprehensionem sensus. Delectatio enim sequitur consecutionem perfectionis; quae consecutio, quae est tota simul, cum in animalibus per sensus apprehenditur, motus quidam animae in appetitu sensitivo causatur, et iste motus est delectatio. - Unde delectatio est operatio, non per essentiam, sed per causam (Ad 1m); licet enim delectatio sit quies quaedam appetitus, tamen ratione im-

mutationis appetitus a praesentia boni appetibilis, de quo delectatur, delectatio quidam motus est (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum delectatio sit in tempore.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Delectatio secundum se non est in tempore; sed per accidens est in tempore.

R. EST: quia secundum se delectatio est in bono jam adepto, quod est quasi terminus motus; sed si illud bonum adeptum transmutationi subiaceat, erit delectatio per accidens in tempore. - Si autem sit omnino intransmutabile, delectatio non erit in tempore nec per se, nec per accidens. In hac vita autem delectatio semper est in tempore per accidens, quia subjacet causis transmutabilibus.

NOTANDA: 1. - Motus dupliciter dicitur: uno modo, qui est actus imperfecti, scilicet existentis in potentia, in quantum hujusmodi; et talis motus est successivus et in tempore. Alius autem motus est actus perfecti, i. e., existentis in actu, sicut intelligere, sentire, velle, et hujusmodi, et etiam delectari; et hujusmodi motus non est successivus, nec per se in tempore (Ad 1m).

2. - Delectatio dicitur morosa vel diuturna, secundum quod per accidens est in tempore.

Art. III. - *Utrum delectatio differat a gaudio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia nomen gaudii non habet locum nisi in delectatione quae sequitur rationem.

NOTANDUM: Laetitia, exultatio et jucunditas, quae non nisi in naturis rationabilibus utimur, pertinent ad gaudium. Prima est dilatatio cordis, ac si *laetitia* diceretur; altera habetur in quantum interiorius gaudium ad exteriora prosilit; ultima dicitur a quibusdam specialibus laetitiae signis vel effectibus (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum delectatio sit in appetitu intellectivo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* in voluntate est gaudium.

R. EST: quia delectatio quaedam sequitur apprehensionem rationis.

NOTANDUM: Delectatio habet rationem passionis, proprie loquendo, inquantum est cum aliqua transmutatione corporali; et sic non est in appetitu intellectivo; sed (in appetitu intellectivo est) secundum simplicem motum, sicut est in Deo et in angelis (Ad 2m). Unde in nobis non solum est delectatio in qua communicamus cum brutis, sed etiam in qua communicamus cum angelis (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum delectationes corporales et sensibiles sint majores delectationibus spiritualibus et intelligibilibus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* tum si considerantur ex parte cognitionis sensus et intellectus, tum si dilectiones considerantur secundum se, objective.

R. PRIMI EST: quia homo multo magis delectatur de hoc quod cognoscit aliquid intelligendo, quam de hoc quod cognoscit aliquid sentiendo; intellectualis enim cognitio et perfectior est et etiam magis cognoscitur; quia intellectus magis reflectitur supra actum suum, quam sensus. Unde homo magis vult sibi conservare cognitionem intellectivam quam sensibilem.

R. SECUNDI EST: a) ex parte boni conjuncti: quia ipsum bonum spirituale est majus quam corporale bonum, et est magis dilectum; b) ex parte ipsius cui conjungitur: quia pars intellectiva est multo nobilior et magis cognoscitiva quam pars sensitiva; c) ex parte ipsius conjunctionis: quia conjunctio partis intellectivae cum objecto suae delectionis est magis intima, et magis perfecta, et magis firma, quam illa partis

sensitivae; magis intima, quia intellectus penetrat usque ad essentiam rei; magis perfecta, quia delectatio intellectiva magis pertinet ad motum perfectum (i. e. sine successione); et magis firma, quia delectatio spiritualis per se est incorruptibilis. - Tamen quoad nos delectationes sensitivae sunt magis vehementes: primo, quia sensibilia sunt magis nota quoad nos; secundo, delectationes sensibiles sunt cum aliqua transmutatione corporali; tertio, delectationes corporales habent tristitias contrarias, unde magis acceptantur, quasi ut medicinae contra dolores.

Art. VI. - *Utrum delectationes tactus sint majores delectationibus quae sunt secundum alios sensus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* ratione utilitatis delectatio tactus major est; ratione cognitionis major est illa visus.

R. EST: quia utilitas sensibilibus attenditur secundum ordinem ad conservationem naturae animalis; ad hanc autem utilitatem propinquius se habent sensibilia tactus, qui est cognoscitivus calidi et frigidi, umidi et sicci, et hujusmodi ex quibus consistit animal. - Visus est major quantum ad cognitionem, ut patet, et quantum ad suam relationem cum delectationibus intelligibilibus. - Delectatio tactus tamen est simpliciter major quam illa visus, quia magis ordinatur ad naturalia, sicut ad cibum, et venerea et hujusmodi; in unoquoque autem quod est naturale, est potentissimum.

Art. VII. - *Utrum aliqua delectatio sit non naturalis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* simpliciter loquendo dantur delectationes quae sunt contra rationem seu speciem humanam, quae sunt contra conserva-

tionem corporis, sed sunt connaturales secundum quid.

R. EST: quia contingit in aliquo individuo corrumpi aliquod principiorum naturalium speciei, et sic id quod est contra naturam speciei (simpliciter), fieri per accidens naturale huic individuo, sicut ex aegritudine dulcia videntur amara, et e converso; vel propter consuetudinem aliqui delectantur in comedendo homines.

Art. VIII. - *Utrum delectatio possit esse delectationi contraria.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in contrariis terminis.

R. EST: quia delectatio proportionatur quieti. Quies autem potest esse quieti contraria in termino contrario.

QUAESTIO XXXII

De causa delectationis

Deinde considerandum est de causa delectationis; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum operatio sit causa propria delectationis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: operatio est causa propria et prima delectationis.

R. EST: quia ad delectationem requiritur consecutio boni convenientis et cognitio huiusmodi adeptionis. Utrumque autem horum in quadam operatione consistunt.

NOTANDUM: Operationes sunt delectabilia inquantum sunt proportionatae et connaturales operanti. Cum autem virtus humana sit finita, secundum aliquam mensuram operatio est ei proportionata. Unde si excedat illam mensuram, jam

non erit proportionata, nec delectabilis, sed magis laboriosa et attaedians. Et secundum hoc, otium et ludus, et alia quae ad requiem pertinent, delectabilia sunt, inquantum auferunt tristitiam quae est ex labore (Ad 3m). - Similiter dicendum est si labor non est secundum naturam libertatis hominis, et secundum dignitatem humanam.

Art. II. - *Utrum motus sit causa delectationis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: motus est causa delectationis, quoad omnia quae in ipsa delectatione reperiuntur; i. e. quoad bonum delectans, conjunctionem delectabilis, et cognitionem huius cognitionis.

R. PRIMI EST: quia bonum est nobis delectans inquantum per ipsum transmutatio nobis efficitur, quae est secundum naturam.

R. SECUNDI EST: quia ex parte conjunctionis boni delectantis fit etiam transmutatio delectabilis, quia actio continuata alicujus auget effectum.

R. TERTII EST: quia cum aliqua non poterunt apprehendi tota simul, delectat in his transmutatio, ut unum transeat, et alterum succedat, et sic totum sentiatur.

Art. III. - *Utrum spes et memoria sint causae delectationis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia bonum nobis conveniens est nobis praesens etiam per spem et per memoriam. Per spem quidem ut quid reale in potentia seu possibilitate adipiscendi; per memoriam autem per solam conjunctionem apprehensionis. Unde secundum gradum, major est delectatio sensus quam spei, et major spei quam illa delectatio memoriae.

Art. IV. - *Utrum tristitia sit causa delectationis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: tristitia est causa delectationis tum prout est in actu, tum prout est in memoria, propter subsequentem evasionem.

R. PRIMI EST: quia tristitia in actu existens facit memoriam rei dilectae, de cujus absentia aliquis tristatur, et tamen de sola ejus apprehensione delectatur.

R. SECUNDI EST: quia secundum quod homo apprehendit se evasisse ab aliquibus tristibus et dolorosis, accrescit ei gaudii materia; sicut «quanto majus fuit periculum in praelio, tanto majus erit gaudium in triumpho», ut dicit Aug. (Confess. lib. viii, cap. 3, ante medium).

Art. V. - *Utrum actiones aliorum sint nobis causa delectationis.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia per operationem aliorum consequimur aliquod bonum.

SECUNDA R. EST: quia per honorem et laudem efficitur nobis aliqua cognitio, vel aliqua aestimatio proprii boni, quae causat delectationem.

TERTIA R. EST: quia si opera aliorum sunt bona aestimantur ut propria propter vim amoris; si sunt mala efficiunt delectationem inimici.

Unde operatio aliorum potest nobis causare delectationem: a) per effectum; b) per apprehensionem; c) per affectionem.

Art. VI. - *Utrum benefacere alteri sit causa delectationis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) per comparisonem ad effectum; b) per comparisonem ad finem; c) per comparisonem ad principium.

R. PRIMI EST: quia bonum quod in aliis per nos fit aestimamus ut nostrum propter unionem amoris, sicut caetera bona amici.

R. SECUNDI EST: quia per quod aliquis alteri benefacit, sperat consequi aliquod bonum sibi ipsi vel a Deo vel ab homine; spes autem delectationis est causa.

R. TERTII EST: quia a) *ex facultate* benefaciendi fit in homine imaginatio abundantis boni proprii, ex quo possit aliis communicare; b) *ex habitu* benefaciendi benefacere fit alicui connaturale; unde liberales delectabiliter dant aliis; c) quod facimus *ex motivo* benefaciendi fit delectatio; omnia enim quae facimus vel patimur propter amicum, delectabilia sunt, quia amor praecipuus causa delectationis est.

NOTANDUM: Vincere, redarguere et punire causant etiam aliquam delectationem, non in quantum sunt in malum alterius, sed in quantum pertinent ad proprium bonum, quod plus homo amat quam odiat malum alterius (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum similitudo sit causa delectationis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia similitudo est quaedam unitas; unde id quod est simile, in quantum est unum, est delectabile, sicut et amabile (q. xxvii, art. 3). - Per accidens autem etiam simile potest esse corruptivum proprii boni, et sic fit fastidiosum et contristans. Et hoc fit vel per excessum, sicut per superabundantes delectationes corporales fastidiuntur; vel per contrarietatem ad proprium bonum, sicut figuli abominantur alios figulos, quia per eos amittunt excellentiam propriam.

Art. VIII. - *Utrum admiratio sit causa delectationis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Admiratio est causa delectationis in quantum habet adjunctam spem consequendi cognitionem ejus quod scire desiderat.

R. EST: quia admiratio importat desiderium quoddam sciendi causam viso effectu. Desiderium autem ex spe est delectabile. Etiam gaudet anima in collatione unius ad alterum, quia conferre unum alteri est proprius et connaturalis actus rationis.

NOTANDUM: Contemplatio eorum quae jam scita sunt est delectabilis per se, quia est secundum definitionem delectationis, quae importat quietem in bono, et huiusmodi quietis perceptionem. Sed delectatio ex inquisitione potest esse major per accidens, propter intensionem desiderii. Desiderium autem excitatur ex perceptione ignorantiae; unde maxime homo delectatur in his quae de novo invenit aut addiscit (Ad 2m).

QUAESTIO XXXIII De effectibus delectationis

Deinde considerandum est de effectibus delectationis; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum delectationis sit dilatare.*

RESP. AFF. - *Scil.:* tum ex parte apprehensivae virtutis, cum ex parte appetitivae virtutis.

R. PRIMI EST: quia ex apprehensione alicujus boni convenientis apprehendit homo se perfectionem quamdam adeptum, quae est spiritualis *magnitudo*, et secundum hoc animus hominis dicitur per delectationem magnificari seu dilatari.

R. SECUNDI EST: quia virtus appetitiva, quae assentit rei delectabili, et in ea quiescit, quodammodo se praebet ei ad eam interius capiendam; et sic dilatatur affectus hominis per delectationem, quasi se tradens ad continendum interius rem delectantem.

NOTANDUM: Dilatatio pertinet ad amorem ratione cujusdam extensionis, in quantum affectus amantis ad alios extenditur; ad delectationem vero, pertinet in quantum aliquid in seipso ampliatur, ut quasi capacius reddatur (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum delectatio causet sui sitim vel desiderium.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) delectatio in actu non causat simpliciter sitim vel desiderium sui de re non habita; b) delectationes spirituales maxime faciunt sitim sui ipsarum; c) delectatio prout est in memoria causat sitim sui ipsius per se.

R. PRIMI EST: quia delectatio est affectio appetitus circa rem praesentem. Contingit autem rem praesentem non perfecte haberi, vel ex parte rei habitae, sicut dum aliquis delectatur in eo quod habet, desiderat potiri eo quod restat; vel ex parte ipsius habentis, sicut cum in mundo isto percipientes aliquid imperfecte de divina perfectione (quae in se est simul tota), delectamur.

R. SECUNDI EST: quia delectationes spirituales non superex crescunt (sicut corporales faciunt) naturalem habitudinem, sed perficiunt naturam.

R. TERTII EST: quia delectatio in memoria causat in homine illam dispositionem in qua erat sibi delectabile quod praeteriit.

Art. III. - *Utrum delectatio impediat usum rationis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Delectatio quae habetur de ipso actu rationis, sicut in contemplando vel ratiocinando, non impedit sed adjuvat usum rationis; sed delectationes corporales impediunt usum rationis triplici ratione.

R. PRIMI EST: quia illud attentius operamur in quo delectamur; attentio autem, quae habetur in actu rationis, adjuvat operationem.

R. SECUNDI EST: a) quia si delectatio corporalis fuerit magna, vel totaliter impedit usum rationis, ad se intensionem animi attrahendo, vel multum impedit; b) quia quaedam delectationes corporales corrumpunt existimationem pru-

dentiae, maxime superexcedentes; c) quia ad delectationem sequitur quaedam transmutatio corporalis, quae impedit usum rationis sicut in vinolentis. - Unde: a) est ratione distractionis; b) ratione contrarietatis; c) secundum quamdam ligationem.

NOTANDUM: Usus rationis requirit debitum usum imaginationis, et aliarum virium sensitivarum, quae utuntur organo corporali; et ideo ex transmutatione corporali usus rationis impeditur, impedito actu virtutis imaginativae et aliarum virium sensitivarum (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum delectatio perficiat operationem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Delectatio operationem perficit, cum per modum supervenientis finis, tum per modum agentis causae, indirecte tamen.

R. PRIMI EST: quia delectatio, super bonum quod est operatio, importat quietationem appetitus.

R. SECUNDI EST: quia agens, ex hoc quod delectatur in sua actione vehementius attendit ad ipsam, et diligentius eam operatur. - Unde operatio causat delectationem sicut causa efficiens; delectatio autem perficit operationem per modum finis (Ad 2m).

QUAESTIO XXXIV

De bonitate et malitia delectationum

Deinde considerandum est de bonitate et malitia delectationum: et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum omnis delectatio sit mala.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Aliquae dilectiones sunt bonae, et aliquae malae, cum ex parte boni, in quo aliquis quiescens delectatur, tum ex parte operationis.

R. PRIMI EST: quia in moralibus, sicut in naturalibus, bona delectatio est, secundum quod appetitus superior aut inferior requiescit in eo quod convenit rationi; et quaedam delectatio est mala, ex eo quod quiescit in eo quod a ratione discordat, et a lege Dei.

R. SECUNDI EST: quia delectationes magis sunt affines operationibus quam concupiscentiae. Unde cum concupiscentiae bonorum operationum sint bonae, malarum vero malae, multo magis delectationes bonarum operationum sunt bonae, malarum vero malae.

Art. II. - *Utrum omnis delectatio sit bona.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Non omnis delectatio est simpliciter talis et simpliciter bona.

R. EST: quia delectatio est quies appetitus in bono: unde si bonum est simpliciter illud in quo quiescit appetitus, erit simpliciter delectatio et simpliciter bona: si autem non est bonum simpliciter, sed quoad hunc, tunc nec delectatio est simpliciter, sed huic; nec simpliciter est bona, sed bona secundum quid, vel apparens bona. Similiter dicendum est de mala delectatione: alia est simpliciter mala, alia secundum quid.

Art. III. - *Utrum aliqua delectatio sit optimum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* illa quae hominis beatitudinem consequitur.

R. EST: quia fruitio Dei importat delectationem quamdam in ultimo fine. Loquimur hic de optimo in rebus humanis. Haec autem fruitio fit per contemplationem Dei, quae consequitur operationem perfectam intellectus.

Art. IV. - *Utrum delectatio sit mensura vel regula secundum quam judicetur bonum vel malum in moralibus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: delectatio voluntatis est regula in moralibus, non autem delectatio appetitus sensitivi.

R. EST: quia delectatio est quies voluntatis et cujuslibet appetitus in bono; unde homo judicatur bonus vel malus praecipue secundum delectationem voluntatis: si homo delectatur in operibus secundum convenientiam rationis, dicitur bonus; si autem in malis dicitur malus.

NOTANDUM: In via generationis amor et desiderium sunt priora delectatione; secundum rationem finis autem delectatio est prior: finis enim in operabilibus habet rationem principii, a quo maxime sumitur iudicium, sicut a regula vel mensura (Ad 1m); nam bonitas rei dependet ex fine: et sic quodammodo bonitas delectationis est causa bonitatis in operatione (ad 3m).

QUAESTIO XXXV

De dolore et tristitia secundum se

Deinde considerandum est de dolore et tristitia; et circa hoc primo considerandum est de tristitia seu dolore secundum se; secundo de causis ejus; tertio de effectibus ipsius; quarto de remediis; quinto de bonitate vel malitia ejus. Circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum dolor sit passio animae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: dolor secundum quod est in appetitu sensitivo propriissime dicitur passio animae.

R. EST: quia dolor est motus appetitus sensitivi consequens apprehensionem mali conjuncti,

quod privat aliquo bono; motus autem appetitus sensitivi dicitur passio, et praecipue illi qui defectum sonant.

NOTANDUM: Dolor de amissione boni demonstrat bonitatem naturae: non quia dolor sit actus naturalis appetitus, sed quia natura aliquid appetit ut bonum, quod cum removeri sentitur, sequitur doloris passio in appetitu sensitivo (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum tristitia sit idem quod dolor.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Ille solus dolor qui ex apprehensione interiori (sive intellectus sive imaginationis) causatur, nominatur tristitia (quae dividitur contra gaudium; sicut supra dictum est: q. xxxi, art. 3).

R. EST: quia gaudium, cui opponitur tristitia, ex interiori apprehensione causatur. - Ille autem dolor qui ex apprehensione exterioris sensus causatur, nominatur quidem dolor, non autem tristitia, nisi in quantum cadat etiam sub apprehensione interiori.

Art. III. - *Utrum tristitia sit contraria delectationi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia objectum delectationis, quod est bonum praesens, et objectum tristitia, quod est malum praesens, sunt contraria; differunt enim secundum formam.

NOTANDUM: Dolor potest esse delectabilis per accidens, in quantum scilicet habet adjunctam admirationem, ut in spectaculis; vel in quantum facit recordationem rei amatae, et facit percipere amorem ejus, de cujus absentia doletur. Unde, cum amor sit delectabilis; et dolor, et omnia quae ex amore consequuntur, in quantum in eis sentitur amor, sunt delectabilia (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum omnis tristitia omni delectationi contrarietur.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) secundum genus suum semper contrarietatem habent; b) si sunt de eo-

dem, similiter semper contrariantur; c) si sunt de diversis, non habent oppositionem ad invicem secundum rationem speciei; d) si illa diversa sunt contraria, tunc delectatio et tristitia non solum non habent contrarietatem secundum rationem speciei, sed etiam habent convenientiam et affinitatem.

R. PRIMI EST: quia genus tristitiae pertinet ad fugam, genus vero delectationis pertinet ad prosecutionem; quae autem secundum formam generis contrariantur, contrariantur universaliter, sicut vitium et virtus.

R. SECUNDI EST: quia contrariantur secundum speciem, sicut justitia et injustia circa idem.

R. TERTII EST: quia sunt magis disparata quam diversa; sicut tritari de morte amici, et delectari in contemplatione.

R. QUARTI EST: quia contrario modo se habere ad contraria habet rationem similitudinis, sicut gaudere de bono, et tritari de malo.

NOTANDUM: Genus sumitur ex materia; in accidentalibus autem loco materiae est subjectum. In qualibet tristitia est contraria dispositio subjecti dispositioni quae est in qualibet delectatione. Nam in qualibet delectatione appetitus se habet ut acceptans id quod habet; in qualibet autem tristitia se habet ut fugiens; et ideo ex parte subjecti quaelibet delectatio est medicina contra quamlibet tristitiam; et quaelibet tristitia est impeditiva cujuslibet delectationis, praecipue quando delectatio contrariatur tristitiae etiam secundum speciem (Ad 2m).

Art. V. - *Utrum delectationi contemplationis sit aliqua tristitia contraria.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Nulla tristitia contrariatur delectationi quae est de ipsa contemplatione, nec adjungitur ei aliqua tristitia, nisi per accidens.

R. EST: quia objecto contemplationis nihil est contrarium. Nam, contrariorum rationes, secundum quod sunt apprehensae, non sunt contrariae; sed unum contrarium est ratio cognoscendi aliud. Unde contemplatio ipsa, etiamsi de objecto nocivo et contristante sit, non habet rationem tristitiae, sed delectationis. Unde delectatio contemplationis nec tristitiam adnexam habet, sicut delectationes corporales, quia non causatur ex hoc quod excluditur aliqua molestia, sed ex hoc quod est secundum seipsam delectabilis. - Per accidens autem adjungitur tristitia delectationi contemplationis indirecte, quia mens humana unitur in contemplatione viribus apprehensivis sensitivis, in quarum actu accidit lassitudo; et ideo indirecte admiscetur aliqua afflictio vel dolor contemplationi.

NOTANDUM: Contemplatio secundum se nunquam habet rationem mali, cum contemplatio nihil aliud sit quam consideratio veri, quod est bonum intellectus; sed per accidens tantum, in quantum scilicet contemplatio vilioris impedit contemplationem melioris; vel ex parte rei contemplatae, ad quam inordinate appetitus afficitur (Ad 3m)

Art. VI. - *Utrum magis sit fugienda tristitia quam delectatio appetenda.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Per se loquendo magis est appetenda delectatio, quam fugienda tristitia; per accidens autem e converso accidere potest triplici ex capite.

R. PRIMI EST: a) quia naturaliter magis est appetitus delectationis quam fuga tristitiae; delectatio enim potest esse integra et perfecta, tristitia vero semper est secundum partem. b) Quia objectum delectationis (bonum) per se ipsum appetitur, malum autem, quod est objectum

tristitiae, inquantum est privatio boni est fugiendum: quod autem est per se potius est illo quod est per accidens.

R. SECUNDI EST: a) ex parte apprehensionis: scil. ex indigentia (absentia) amati, quae tristitiam causat; tanto magis enim fugitur tristitia, quanto magis sentitur amor, ex eo quod contrariatur amori. b) Ex parte causae contristantis seu dolorem inferentis, quando repugnat bono magis amato quam sit bonum illud in quo delectemur; unde magis fugiamus flagella, quam delectationem cibi quaeramus. c) Ex parte effectus; quia tristitia impedit non unam tantum delectationem, sed omnes. - Unde quantum ad motum qui est ab interiori (motus naturalis), seu motum appetitivae partis, cum sit ab anima ad res, magis appetitur delectatio quam fugiatur tristitia; quantum autem ad motum qui est ab exteriori, seu sensitivae partis, qui est quasi a rebus ad animam, per accidens, magis fugitur tristitia quam delectatio appetatur; quia magis sentitur quod est magis contrarium (Ad 2m).

NOTANDUM: Temperatus magis laudatur ex hoc quod non prosequitur delectationes tactus, quam ex hoc quod non fugit tristitias contrarias (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum dolor exterior sit major quam interior.*

RESP. NEG. - *Scil.:* dolor interior est major cum ratione causae, tum ratione apprehensionis.

R. PRIMI EST: quia dolor interior est ex hoc quod aliquid repugnat *ipsi appetitui*; exterior autem dolor ex eo quod repugnat appetitui, *quia repugnat corpori*. Semper autem quod est *per se*, prius est eo quod est *per aliud*.

R. SECUNDI EST: quia apprehensio rationis et

imaginationis altior est quam apprehensio sensus tactus.

NOTANDUM: Non solum dolor interior est major quam exterior, sed etiam *universalior*; quia dolor exterior potest etiam augere dolorem interiorem, sed non e converso (In corp. art.).

Art. VIII. - *Utrum sint tantum quatuor species tristitiae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* acedia, anxietas, misericordia et invidia; quae tamen dicuntur *species* non secundum quod communiter loquimur de speciebus et generibus, sed per applicationem rationis tristitiae ad aliquid extraneum, sicut dicimus carbonem et flammam esse species ignis.

R. EST: quia aliquid extraneum hic sumi potest vel ex parte causae, vel ex parte effectus tristitiae. Causa tristitiae est malum proprium; malum tristitiae extraneum est malum alterius: tristitia autem de malo alterius, inquantum aestimatur ut proprium est *misericordia*; si autem bonum alienum aestimatur ut malum proprium, est *invidia*. Effectus vero tristitiae consistit in fuga appetitus; quae ad aliquid extraneum habetur cum non appareat alicui aliquod refugium, et tunc est *anxietas*, vel etiam *angustia*; quae si in tantum procedat ut etiam exteriora membra immobilitet, dicitur *acedia*; quae idem dicitur ac vocem amputare, eo quod vox inter omnes exteriores motus magis exprimit interiorem conceptum et affectum.

NOTANDA: 1. - Delectatio, cum a bono causetur, uno modo dicitur, et ideo delectationis non assignantur tot species, sicut tristitiae, quae causatur ex malo, quod multifariam contingit (Ad 1m).

2. - *Nemesis* seu indignatio dicitur inquantum dolemus inesse bonum alicui quem eo prorsus esse indignum arbitramur: est species tristitiae, quae ad invidiam reducitur (Ad 2m).

QUAESTIO XXXVI

De causis tristitiae seu doloris

Deinde considerandum est de causis tristitiae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum causa doloris sit bonum amissum vel magis malum conjunctum.*

RESP.: Malum conjunctum est magis causa tristitiae quam bonum amissum.

R. EST: quia malum conjunctum in passione tristitiae non est pura privatio boni, sicut in naturalibus, sed ipsa privatio boni inquantum cadit sub apprehensione, et sic habet rationem entis, et se habet per modum contrarii (amori). Bonum autem amissum non se habet per modum contrarii. Unde, sicut objectum proprium delectationis est bonum adeptum, ita objectum proprium tristitiae est malum conjunctum.

Art. II. - *Utrum concupiscentia sit causa doloris.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Concupiscentia secundum se considerata est interdum causa doloris, ex consequenti.

R. EST: quia retardatio boni concupiti, vel ejus totalitas oblatio causat tristitiam.

NOTANDA: 1. - Concupiscentia, si pro amore in genere sumitur, sicut frequenter accidit apud S. Augustinum, est causa universalis doloris; sed proprie sumpta, non potest esse causa universalis doloris, quia dolor ex concupiscentia provenit ex subtractione bonorum futurorum; dum, e contra, magis dolemus de subtractione bonorum praesentium, quam futurorum, quae concupiscimus. (In corp. art.).

2. - Concupiscentia est delectabilis quamdiu manet spes adipiscendi quod concupiscitur; sed, subtracta spe per impedimentum appositum, concupiscentia dolorem causat (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum appetitus unitatis sit causa doloris.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sic se habet appetitus unitatis, sicut appetitus boni: uterque autem est amor. Sicut ergo amor vel appetitus boni est causa doloris (ut dictum est art. praec.), ita etiam amor vel appetitus unitatis.

NOTANDUM: Bonum uniuscujusque rei in quadam unitate consistit, prout scil. unaquaeque res habet in se unita illa ex quibus consistit ejus perfectio (In corp. art.); unde dolor non causatur ex appetitu cujuslibet unitatis, sed ejus in qua consistit perfectio naturae (Ad 1m): secundum hoc separatio potest esse delectabilis, inquantum scilicet removetur illud quod est contrarium perfectioni rei (Ad 2m et 3m).

Art. IV. - *Utrum potestas cui non potest resisti, sit causa doloris.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Talis potestas est causa doloris quando sub ipsa remanet inclinatio appetitus in contrarium.

R. EST: quia potestas, cui resisti non potest, consideratur tanquam causa conjunctionis mali. Sed si potestas fortior intantum invalescat, quod mutet contrariam inclinationem in inclinationem propriam, jam non erit aliqua repugnantia vel violentia, sed fit inclinatio naturalis.

QUAESTIO XXXVII

De effectibus doloris seu tristitiae

Deinde considerandum est de effectibus doloris vel tristitiae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum dolor auferat facultatem addiscendi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia dolor sensibilis (de quo hic agitur) maxime trahit ad se intentionem

animae; naturaliter enim unumquodque tota intentione tendit ad repellendum contrarium, sicut etiam in rebus naturalibus apparet. - In hoc tamen attenditur diversitas secundum diversitatem amoris, quem homo habet ad addiscendum vel considerandum; quia quanto major fuerit (amor), magis retinet intentionem animi, ne omnino feratur ad dolorem.

NOTANDA: 1. - Tam delectatio quam dolor, in quantum ad se trahunt animae intentionem, impediunt considerationem rationis: unde impossibile est in ipsa delectatione venereorum aliquid intelligere. Sed tamen magis trahit ad se intentionem animae dolor quam delectatio; sicut etiam videmus in naturalibus quod actio corporis naturalis magis intenditur in contrarium, sicut aqua calefacta magis patitur a frigido, ut fortius congelatur. Si ergo dolor seu tristitia fuerit moderata, per accidens potest conferri ad addiscendum in quantum aufert superabundantiam delectationum; sed per se impedit, et si intendatur, totaliter aufert (Ad 2m).

2. - Dolor exterior, qui accidet ex laesione corporali, magis habet transmutationem corporalem adjunctam quam dolor interior; qui tamen est major secundum illud quod est formale in dolore, quod est ex parte animae. Et ideo dolor corporalis magis impedit contemplationem, quae requirit omnimodam quietem, quam dolor interior; et tamen etiam dolor interior, si multum intendatur, ita trahit intentionem, ut non possit homo de novo aliquid addiscere (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum aggravatio animi sit effectus tristitiae vel doloris.*

RESP. AFF. - R. EST: quia dicitur homo aggravari ex eo quod aliquo pondere impeditur a proprio motu; hoc autem accidet ei metaphorice per tristitiam, quae contingit ex aliquo malo praesenti, quod quidem aggravat animum, in quantum impedit ipsum ne fruatur eo quod vult.

Et quando tristitia magna est impeditur etiam quandoque exterior motus corporis, ita quod homo remaneat stupidus in seipso, praesertim quando tristitia aufert spem evadendi.

Art. III. - *Utrum tristitia, vel dolor debilitet omnem operationem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Si comparatur operatio ad tristitiam sicut ad id de quo est tristitia, sic tristitia quamlibet operationem impedit; si autem comparatur ad tristitiam sicut ad principium et causam, sic tristitia magis causat operationem.

R. PRIMI EST: quia illud quod cum tristitia facimus, nunquam ita bene facimus, sicut quod cum dilectatione vel sine tristitia operamur.

R. SECUNDI EST: quia quanto magis aliquis de re aliqua tristatur, tanto magis conatur ad expellendam tristitiam: dummodo remaneat spes expellendi.

Art. IV. - *Utrum tristitia magis noceat corpori quam aliae animae passiones.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Tristitia maxime infert corpori nocumentum.

R. EST: quia tristitia quam maxime repugnat vitali cordis motioni *secundum speciem*; impediatur enim per tristitiam *processus* motionis vitalis, quae a corde procedit. Aliae passiones, quae important appetitus ad prosequendum aliquid, sicut amor, gaudium et desiderium possunt nocere vitali cordis motioni *secundum mensuram* per excessum, in quantum excedunt mensuram motionis; aliae passiones, quae important morum appetitus cum fuga vel retractione, repugnant vitali cordis motioni *secundum speciem*, sicut timor, desperatio, et tristitia; sed maxime tristi-

tia, quia est de malo *praesenti*. Unde, «*spiritus tristis exsiccat ossa*» (Prov, xvii, 22); et Prov. xxv, 20: *Sicut lineam vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet corpori*; et Eccli. xxxviii, 19: *A tristitia festinat mors*.

QUAESTIO XXXVIII

De remediis tristitiae seu doloris

Deinde considerandum est de remediis doloris, seu tristitiae; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum dolor vel tristitia mitigetur per quamlibet delectationem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia delectatio sic se habet ad tristitiam, sicut quies in corporibus ad fatigationem; delectatio est enim quies appetitus in bono convenienti, tristitia vero est ex eo quod repugnat appetitui, et quamdam fatigationem seu aegritudinem appetitus importat. Fatigatio autem per quietem mitigatur vel aufertur.

NOTANDUM: Licet non omnis delectatio contrarietur omni tristitiae secundum speciem, contrariatur tamen secundum genus, ut supra dictum est (q. xxxv, art. 4, ad 2m); et ideo ex parte dispositionis subjecti quaelibet tristitia per quamlibet delectationem mitigari potest (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum dolor vel tristitia mitigetur per fletum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Lacrymae et gemitus naturaliter mitigant tristitiam.

PRIMA R. EST: quia omne nocivum interius clausum magis affligit, quia magis multiplicatur intentio animae circa ipsum; sed quando ad exteriora diffunditur, tunc animae intentio ad exteriora quodammodo disgregatur, et sic interior dolor minuitur.

SECUNDA R. EST: quia semper operatio conveniens homini secundum dispositionem in qua est, sibi est delectabilis: fletus autem et gemitus sunt quaedam operationes convenientes tristato seu dolenti.

Art. III. - *Utrum dolor et tristitia mitigentur per compassionem amicorum.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia cum aliquis videt de sua tristitia alios contristatos, fit ei quasi quaedam imaginatio quod illud onus (tristitiae) alii cum ipso ferant; et ideo levius fert tristitiae onus, sicut etiam in portandis oneribus corporalibus contingit.

SECUNDA R. (et melior) EST: quia per hoc quod amici contristantur ei, percipit se ab eis amari; quod est delectabile; causa autem amoris magis delectat.

Art. IV. - *Utrum per contemplationem veritatis dolor et tristitia mitigentur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in contemplatione veritatis maxima delectatio consistit (q. xxxi, art. 5). Unde tanto magis contemplatio veritatis mitigat tristitiam et dolorem, quanto perfectius aliquis est amator sapientiae.

NOTANDA: 1. - Scientia causat dolorem ex parte rerum cognitarum vel propter difficultatem et defectum inveniendae veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa quae voluntati contrariantur: ex parte tamen contemplationis veritatis causat delectationem (Ad 1m).

2. - In viribus animae fit redundantia a superiori ad inferius; et secundum hoc delectatio contemplationis, quae est in superiori parte, redundat ad mitigandum etiam dolorem, qui est in sensu (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum dolor et tristitia mitigentur per somnum et balnea.*

RESP. AFF. - R. EST: quia somnum et balnea et hujusmodi reformant naturam corporalem in debitum statum vitalis motionis, et sic tristitiam mitigant, quae tali vitali motioni corporis repugnat (q. xxxvii, art. 4).

QUAESTIO XXXIX

De bonitate et malitia tristitiae, seu doloris

Deinde considerandum est de bonitate et malitia tristitiae vel doloris; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum omnis tristitia sit mala.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Quamvis tristitia omnis secundum se mala sit, inquantum impedit quietem appetitus in bono; tamen bona est tristitia, qua quis de malo tristatur opere.

R. EST: quia, ad bonitatem pertinet ut, supposita praesentia mali, sequatur tristitia vel dolor; nam, non sentire malum, vel non reputare ipsum sibi repugnans, est manifeste malum, sicut patet in corpore.

Art. II. - *Utrum tristitia possit esse bonum honestum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Secundum illam rationem qua tristitia est bona.

R. EST: quia omne bonum honestum procedit ex rectitudine rationis et voluntatis; sic etiam tristitia bona, quae talis est secundum cognitionem et recusationem mali.

Art. III. - *Utrum tristitia possit esse bonum utile.*

RESP. AFF. - *Scil.*: tristitia de malo quod est fugiendum; de malo praesens non est quaestio, cum non possit non esse praesens.

R. EST: quia tristitia in malo fugiendo geminatur fugiendi causa: tristitia de malo enim facit ut malum (quod jam per se ipsum fugiendum est) vehementer fugiatur; sicut delectatio de bono facit ut bonum avidius quaeratur.

Art. IV. - *Utrum dolor corporis sit summum malum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Nulla tristitia seu dolor potest esse summum hominis malum; sive: a) tristitia sit de vero malo; b) sive sit de apparenti malo, quod est vere bonum.

R. PRIMI EST: quia semper habetur aliquid pejus quam tristitia de vero malo, scil: ipsum malum non judicare ut malum, vel ipsum non refutare.

R. SECUNDI EST: quia semper pejus esset omnino alienari a *vero* bono.

DE PASSIONIBUS IRASCIBILIS *

Consequenter considerandum est de passionibus irascibilis; et primo de spe et desperatione; secundo de timore et audacia; tertio de ira.

QUAESTIO XL

De spe et desperatione

Circa spem et desperationem quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum spes sit idem quod desiderium vel cupiditas.*

RESP. NEG. - R. EST: quia inter qualitates objecti spei illa est, quod objectum spei sit arduum

* Vide « Divisionem Schematicam ». - Tab. XIII.

cum difficultate adipiscibile; non enim aliquis dicitur aliquid sperare minimum, quod statim est in sua potestate ut habeat: et per hoc differt spes a desiderio vel cupiditate, quae est de bono futuro absolute; unde pertinet ad concupiscibilem, spes autem ad irascibilem.

NOTANDUM: Circa objectum spei quatuor conditiones attenduntur: quod sit a) de bono; contra timorem, qui est de malo; b) de bono futuro; contra gaudium, quod est de bono praesenti; c) de bono arduo; contra desiderium vel cupiditatem, quae est de bono futuro absolute; d) de bono adipiscibili; contra desperationem, quae propter hoc est desperatio. (In corp. art.).

Art. II. - *Utrum spes sit in vi apprehensiva, an in vi appetitiva.*

RESP.: ad vim appetitivam pertinet.

R. EST: quia spes importat extensionem appetitus in bonum; est autem spes motus animi sequens apprehensionem boni futuri, ardui, possibilis adipisci: motus autem ad rem ad appetitum proprie pertinet; vis, e contra, apprehensiva perficitur secundum quod res cognitae sunt in cognoscente.

NOTANDA: 1.- Quia spes respicit ad bonum possibile, insurgit dupliciter homini motus spei, sicut dupliciter est aliquid ei possibile, scil. secundum propriam virtutem, et secundum virtutem alterius. Quod ergo aliquis sperat adipisci per propriam virtutem dicitur sperare tantum; quod sperat ex auxilio virtutis alienae dicitur proprie expectare, quasi ex alio sperare (Ad 1m).

2. - Motus spei sequens aestimationem et fidem se posse adipisci illud quod homo desiderat, fiducia nominatur, sicut effectus ex causa magis nota (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum spes sit in brutis animalibus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia si canis videat leporem, aut accipiter avem nimis distantem (et sic de aliis animalibus brutis), non movetur ad ipsam, quasi non sperans se eam posse adipisci; si autem sit in propinquo, movetur quasi sub spe adipiscendi. Interiores autem passiones animalium ex exterioribus motibus deprehendi possunt. Talis autem motus in animalibus est ex apprehensione cujus ratio est in intellectu separato, qui naturam instituit. Sic dicendum est etiam de desperatione.

NOTANDUM: Quamvis bruta animalia non cognoscant futurum; tamen ex instinctu naturali movetur animal ad aliquid futurum, ac si futurum praevideret; huiusmodi enim instinctus est eis inditus ab intellectu divino praevidente futura (Ad 1m); unde licet id quod est futurum non cadat sub visu, tamen ex his quae videt animal in praesenti, movetur ejus appetitus in aliquod futurum vel prosequendum vel vitandum (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum spei contrarietur desperatio.*

RESP. AFF. - Scil.: inter spem et desperationem est contrarietas secundum accessum et recessum respectu ejusdem termini, quae contrarietas in passionibus irascibilis invenitur; (in passionibus autem concupiscibilis est contrarietas secundum accessum ad contrarios terminos tantum; sicut amor ad bonum, odium accessum ad malum).

R. EST: quia objectum spei, prout consideratur cum possibilitate adipiscendi, habet rationem attractivi; objectum autem desperationis est sine hac possibilitate, et habet rationem repulsivi; quia ut dicitur (Ethic, lib. iii, cap. 3): « cum ventum fuerit ad aliquid impossibile, tunc homines discedunt ». - Unde, desperatio non im-

portat solam privationem spei sed importat quemdam recessum a re desiderata propter aestimatam impossibilitatem adipiscendi (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum causa spei sit experientia.*

RESP. AFF. - R. EST: cum quia per experientiam homo acquirit facultatem aliquid de facili faciendi, tum quia per experientiam, sicut per doctrinam et persuasionem, fit homini existimatio quod aliquid sit sibi possibile, quod impossibile ante experientiam reputabat. - In hoc tamen secundo casu potest experientia causam defectus spei fieri; quia per experientiam potest fieri homini existimatio quod aliquid non sit sibi possibile, quod possibile existimabat. - Unde, in senibus est defectus spei propter experientiam, inquantum experientia facit existimationem impossibilis. Et propter hoc « multa eis eveniunt in deterius » (Ad 2m). - E contra, stultitia et inexperientia possunt esse causa spei quasi per accidens, removendo scil. scientiam, per quam vere existimatur aliquid esse non possibile. Unde ea ratione inexperientia est causa spei, qua experientia est causa defectus spei (Ad 3m).

Art. VI. - *Utrum in juvenibus et in ebriosis abundet spes.*

RESP. AFF. - R. EST: a) quia iuvenes multum habent de futuro, et parum de praesenti; b) caliditatem naturae habent, et propter hoc multos spiritus; et ita in eis cor ampliatur, ut sic ad ardua tendant; c) non sunt passi repulsam, nec experti impedimenta in suis conatibus, consequenter de facili reputant aliquid sibi possibile. Haec duo ultima etiam in ebriis et in stultis habentur, in quibus est spes, et iterum inconsideratio periculorum vel defectuum.

Art. VII. - *Utrum spes sit causa amoris.*

RESP. AFF. - Scil.: inquantum bonum arduum fit nobis possibile, non per nos, sed per alios.

R. EST: quia ex hoc quod per aliquem speramus nobis posse provenire bona, movetur in ipsum sicut in bonum nostrum; et sic incipimus eum amare. - Inquantum autem spes est de bono sperato, sic supponit amorem; non enim est spes nisi de bono desiderato et amato. Item, amor est causa spei per accidens, inquantum ex amore nostro ad aliquem speramus ab ipso redamari.

Art. VIII. - *Utrum spes conferat ad operationem, vel magis impediat.*

RESP.: Spes magis confert ad operationem, quam impedit.

PRIMA R. EST ex objecto spei, quod est bonum arduum possibile: quia existimatio ardui excitat attentionem; existimatio vero possibilis non retardat conatum; unde sequitur quod homo intense operatur per spem.

SECUNDA R. EST ex effectu: quia spes causat delectationem, quae adjuvat operationem. - In aliquibus casibus particularibus spes impedit operationem per accidens, inquantum causat tristitiam (Ad 2m).

DE TIMORE

Consequenter considerandum est primo de timore, et secundo de audacia. Circa timorem consideranda sunt quatuor: primo de ipso timore; secundo de objecto ejus; tertio de causa ipsius; quarto de effectu. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XLI

De timore secundum se

Art. I. - *Utrum timor sit passio animae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: inter caeteros animae motus post tristitiam timor magis rationem obtinet passionis.

R. EST: quia propriissime passiones dicuntur illae quae important transmutationem aliquam corporalem cum aliquo nocumento. Timor autem est motus animae de malo futuro, qui contractionem cordis facit; tamen non ita nocet sicut tristitia, quae est de malo praesenti. - De gradibus passionum videatur q. xxii, art. i.

Art. II. - *Utrum timor sit specialis passio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia timor habet specialem objectum, a quo speciem recipit, scil. malum futurum, difficile, cui resisti vix potest. - Consequenter timor nullo modo est in concupiscibili, quia non respicit malum absolute; sed est in concupiscibili prout passiones irascibilis a passionibus concupiscibilis derivantur, et ad eas terminantur, sicut jam dictum est (q. xxv, art. 1), sic timor est ex fuga mali, quae est ex desiderio boni; et terminatur timor ad tristitiam, quia objectum timoris est contristans. (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum sit aliquis timor naturalis.*

RESP. NEG. - R. EST: quia timor ut passio est de malo contristativo, quod non repugnat naturae, sed desiderio appetitus; et talis timor non est naturalis, quia non invenitur in rebus inanimatis, supponit enim apprehensionem. - Timor autem de malo corruptivo, quod natura refugit propter naturale desiderium essendi, est naturalis.

Unde, sicut amor, desiderium et (quodammodo) spes dicuntur etiam naturales propter inclinationem naturalem ad bonum, ita et timor, ut explicatum est. Tamen quaedam passiones nunquam naturales dicuntur, quia ad motus earum nullo modo sufficit inclinatio naturalis; et hoc, vel quia esse non possunt sine apprehensione, sicut delectatio et dolor seu tristitia; vel quia motus earum est contra rationem inclinationis naturalis, sicut ira, et ille timor qui refugit impugnationem mali contrarii.

Art. IV. - *Utrum convenienter assignentur species timoris.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Secundum Damascenum, qui assignat sex species timoris secundum divisionem propriam objecti ipsius timoris, et sunt: segnities, erubiscentia, verecundia, admiratio, stupor et agonia.

R. EST: quia malum, sicut et bonum, considerari potest in hominis operatione et in exterioribus rebus. In operatione ipsius hominis potest duplex malum timeri: primo quidem labor aggravans naturam; et sic causatur *segnities*, cum scilicet aliquis refugit operari propter timorem excedentis laboris. Secundo turpitude laedens opinionem; et sic si turpido timeatur in actu committendo, est *erubiscentia*; si autem sit de turpi jam facto, est *verecundia*. Malum autem quod in exterioribus rebus consistit, tripliciter potest excedere hominis facultatem ad resistendum. Primo ratione suae magnitudinis, cum aliquis considerat aliquod magnum malum, cujus exitum considerare non sufficit; et sic est *admiratio*. Secundo ratione dissuetudinis, quia scil. aliquod malum inconsuetum nostrae considerationi offer-

tur, et sic est magnum nostra reputatione; et hoc modo est *stupor*, qui causatur ex insolita imaginatione. Tertio modo ratione improvisationis, sicut futura infortunia timentur, et talis timor dicitur *agonia*.

QUAESTIO XLII

De objecto timoris

Deinde considerandum est de objecto timoris; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum objectum timoris sit bonum vel malum.*

RESP.: Timor primo et per se respicit malum sicut proprium objectum; respicit autem bonum secundum quod habet habitudinem ad bonum.

R. PRIMI EST: quia timor primo et per se quamdam fugam importat; fuga autem est a malo, sicut prosecutio est ad bonum.

R. SECUNDI EST: a) quia per malum privatur bonum, unde nulla est causa timendi, nisi ne amittatur bonum amatum, ut dicit S. Augustinus; b) quia bonum potest esse *causa* timoris, in quantum scilicet aliquod bonum sua virtute potest inducere aliquod nocumentum in bono amato: sicut Deus in quantum potest infligere poenas vel spiritualis vel corporales: et per hunc etiam modum timetur potestas alicujus hominis, et similia.

Art. II. - *Utrum malum naturae sit objectum timoris.*

RESP. AFF. - R. EST: quia malum naturae est malum corruptivum, quod contrariatur naturae; sicut malum contristativum contrariatur volun-

tati: timor autem, ut diximus, provenit ex phantasia futuri mali corruptivi vel contristativi. - Tamen malum naturae si sit vel longe distans, vel sine spe evasionis praesens, non timetur: sic homines, qui sciunt omnes quod morientur, non timent mortem; et similiter illi qui sine spe ad mortem damnantur adhuc non timent, quia tunc malum non aestimatur ut futurum, sed ut jam praesens.

Art. III. - *Utrum timor sit de malo culpae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia malum culpae causam habet voluntatem humanam; id autem quod subjacet potestati et voluntati nostrae non habet rationem timoris; timor enim est de malo arduo futuro, quod non potest de facili vitari. - Seductio tamen ad peccandum et mala consequentia peccatum cadunt sub ratione timoris, ut causae exteriores timoris.

Art. IV. - *Utrum timor ipse timeri possit.*

RESP. AFF. - *Scil.:* in quantum timor provenit ex causa extrinseca, non autem in quantum subjacet voluntati.

R. EST: quia illud solum habet rationem terribilis quod ex causa extrinseca provenit. Timor autem ut passio consequens phantasiam imminenti mali, potest considerari ut causa extrinseca timoris. Secundum hoc enim potest aliquis timere ne immineat ei necessitas timendi propter ingruentiam alicujus excellentis mali. - Timor autem subjacet voluntati, in quantum appetitus inferior obedit rationi, et secundum hoc non potest timeri.

Art. V. - *Utrum repentina magis timeantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia repentinum facit quod malum imminens majus appareat; omnia

enim corporalia et bona et mala, quanto magis considerantur, minora apparent. Secundo, insolitum et repentinum subtrahat remedia quae homo potest praeparare ad repellendum futurum malum, et secundum hoc auget debilitatem timentis, quod auget timorem.

Art. VI. - *Utrum ea contra quae non est remedium magis timeantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia mala quae postquam advenerint, non possunt habere remedium, vel non de facili, accipiuntur ut perpetua vel diuturna; et ideo maxime redduntur timenda.

QUAESTIO XLIII

De causa timoris

Deinde considerandum est de causa timoris; et circa hoc quaeruntur duo:

Art. I. - *Utrum causa timoris sit amor.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non causa efficiens; sed per modum materialis dispositionis.

R. EST: quia amor non infert malum quod timeatur; sed amor est id per quod aliquid aestimatur malum quod timetur. Ex hoc enim quod aliquis amat aliquod bonum, sequitur quod privativum talis boni sit ei malum; et per consequens quod timeat ipsum tanquam malum. Unde timor per se nascitur ex amore (Ad 1m).

NOTANDUM: Timor per se et primo respicit malum quod refugit, et sic importat fugam; secundo vero et per accidens quandoque causat amorem, sicut si homo, qui timet puniri a Deo, servat mandata eius; et sic incipit sperare, et spes introducit amorem (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum causa timoris sit defectus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non defectus ex parte causae efficientis timorem, sed ex parte dispositionis eius qui timet, et cum aliqua mensura.

R. EST: quia illud quod causat timorem, si defectum habet, minorem timorem causat; nam, causa timoris ex hac parte non est defectus, sed virtus et robur, cujus effectus repelli non potest. E contra, defectus ex parte subjecti minuit virtutem qua aliquis de facili possit repellere imminens malum. Tamen hic defectus debet esse cum aliqua mensura, secus timor fit tristitia, quae est de majori malo, vel potest totaliter sensum mali auferre vel amorem boni, cujus contrarium timetur, sicut accidit in illis qui decapitantur, in quibus defectus excedit mensuram timoris (Ad 2m).

QUAESTIO XLIV

De effectibus timoris

Deinde considerandum est de effectibus timoris, et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum timor faciat contractionem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia per motum timoris, qui ex apprehensione mali imminentis provenit, sentitur debilitas virtutis, quae quanto debilior est, tanto ad pauciora se extendit: et ideo ex ipsa imaginatione, quae causat timorem, sequitur quaedam contractio in appetitu, seu in vi appetitiva. Et secundam similitudinem hujus contractionis, quae pertinet ad appetitum animale, sequitur etiam in timore ex parte corporis (quod

est materiale passionis) contractio caloris et spirituum ad interiora; i. e. a corde ad inferiora (Ad 2m), seu ad nutritiva (art. 3, hujus quae., ad 1m).

NOTANDUM: 1. - Quia per timorem fit contractio caloris non ad cor, sed a corde ad interiora, sequitur quod timentes non prompte invadunt, sed magis refugiunt a malo. E contra, in iratis congregantur spiritus et calor circa cor; et sic irati redduntur prompti et audaces ad invadendum malum (Ad 1m). - Propter eandem rationem, timor contrariatur formationi vocis, quae fit per emissionem spirituum ad superiora per os; et propter hoc timor tacentes facit; et inde est etiam quod *timor trementes facit*, ut Philosophus dicit (in lib. de Problematis, problem. L 1). - In verecundia autem, anima, quasi in se contracta, magis vacat ad motionem spirituum et caloris; unde fit eorum diffusio ad exteriora; et propter hoc verecundati rubescunt. Malum autem quod verecundia timet, non opponitur naturae, sed solum appetitui animali; unde fit contractio secundum appetitum animale, non autem secundum naturam corporalem, sicut fit in periculo mortis, ubi timentes pallescunt (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum timor faciat consiliativos.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum voluntatem seu sollicitudinem consiliandi, non vero secundum facultatem bene consiliandi.

R. PRIMI EST: quia quae timorem incutiunt, non sunt simpliciter mala, sed habent quamdam magnitudinem, tum ex eo quod apprehenduntur ut quae difficiliter repelli possunt, tum etiam quia apprehenduntur ut de prope existentia. Unde homines maxime in timoribus quaerunt consiliari.

R. SECUNDI EST: quia homini affecto secundum aliquam passionem videtur aliquid vel majus vel minus quam sit secundum rei veritatem. Et sic

ex defectu rectitudinis iudicii *qualibet* passio, quantum est de se, impedit facultatem bene consiliandi.

NOTANDUM: Timor facit magis conciliativos quam spes; quia spes est de bono, prout possumus ipsum consequi; timor autem de malo, prout vix repelli potest; et ita magis respicit rationem difficilis timor quam spes: in difficilibus autem, maxime in quibus nobis non confidimus, consiliamur, sicut dictum est supra (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum timor faciat tremorem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in timore fit quaedam contractio ab exterioribus ad interiora; et ideo exteriora frigida remanent; et propter hoc in eis accidit tremor, qui causatur ex debilitate virtutis continentis membra. Ad hujusmodi autem debilitatem maxime facit defectus caloris, *qui est instrumentum quo anima movet* (De anima, lib. II, text. 50).

NOTANDUM: Calor ab exterioribus ad interiora per timorem revocato, multiplicatur calor interior, et maxime versus inferiora, id est circa nutritivam; et ideo consumpto humido, consequitur sitis, et etiam interdum solutio ventris et urinae emissio, et quandoque etiam seminis, propter contractionem ventris et testiculorum (Ad 1m). - Item, timentibus maxime tremit cor, et membra quae habent aliquam connexionem ad pectus ubi est cor; quia in timore calor deserit cor, tendens a superioribus ad inferiora. Unde timentes maxime tremunt in voce, etc. (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum timor impediat operationem.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Ex parte instrumentorum corporalium, timor, quantum est de se, semper natus est impedire exteriorem operationem; sed ex parte animae, timor moderatus confert ad bene operandum.

R. PRIMI EST: quia ex timore accidit in exterioribus membris defectus caloris (articulis praecedentibus).

R. SECUNDI EST: quia tunc timor causat sollicitudinem, et facit hominem attentius consiliari et operari.

QUAESTIO XLV

De audacia

Deinde considerandum est de audacia; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum audacia sit contraria timori.*

RESP. AFF. - *Scil.*: maxime distat a timore.

R. EST: quia timor refugit nocumentum futurum propter ejus victoriam super ipsum timentem; audacia vero aggreditur periculum imminens propter victoriam sui supra ipsum periculum.

NOTANDUM: Securitas non significat aliquid contrarium timori, sed solum timoris exclusionem; ille enim dicitur esse securus qui non timet. Unde securitas opponitur timori sicut privatio, audacia autem sicut contrarium; et sicut contrarium includit in se privationem, ita audacia securitatem (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum audacia consequatur spem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ex hoc quod aliquis sperat superare terribile imminens, ex hoc audacter insequitur ipsum. - Ad timorem vero sequitur desperatio; ideo autem aliquis desperat, quia timet difficultatem quae est circa bonum sperandum.

Art. III. - *Utrum defectus aliquis sit causa audaciae.*

RESP. NEG. - *Scil.*: nisi forte per accidens, sicut accidit apud ebrios.

R. EST: quia audacia consequitur spem, et contrariatur timori. Ea autem quibus, ex parte motus appetitivi, provatur spes causans audaciam, ut illa quae faciunt nos aestimare quod possibile sit adipisci victoriam, etc.; et ea quibus timor excluditur, puta quia homo non habet inimicos, et similia: non habent rationem defectus. Similiter ea quae spem causant ex parte transmutationis corporalis, vel timorem excludunt, per se non habent rationem defectus, quia sunt illa quae caliditatem faciunt circa cor, uti illi qui habent parvum cor, vel illi qui sunt vini amatores; in quibus magis provocatur audacia, non propter defectum, nisi per accidens, sed propter calorem cordis, qui dilatationem cordis facit. Unde nullus defectus causat audaciam, nisi per accidens, inquantum (defectus) habet adjunctam aliquam excellentiam vel veram vel aestimativam, vel ex parte alterius vel ex parte sui (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum audaces sint promptiores in principio quam in fine in ipsis periculis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia audacia sequitur apprehensionem sensitivae virtutis; virtus autem sensitiva non est collativa, nec inquisitiva singulorum quae circumstant rem, sed subitum habet iudicium. Unde audaces quando jam experiuntur ipsum periculum, sentiunt majorem difficultatem quam aestimaverunt; et ideo deficiunt. Ratio, e contra, est discursiva omnium.

NOTANDUM: Etiam in audacibus accidit tremor propter revocationem caloris ab exterioribus

ad interiora, sicut etiam in timentibus; sed in audacibus revocatur calor ad cor, in timentibus autem ad inferiora, ut dictum est in praecedentibus (Ad 1m).

DE IRA

Deinde considerandum est de ira: et primo de ira secundum se; secundo de causa factiva irae et remedio ejus; tertio de effectu ejus. Circa primum quaeruntur octo:

QUAESTIO XLVI

De ira secundum se

Art. I. - *Utrum ira sit passio specialis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Secundum generalitatem quamdam.

R. EST: quia ira dici potest generalis in quantum ex concursu multarum passionum causatur; non enim insurgit motus irae, nisi propter aliquam tristitiam illatam, et nisi adsit desiderium et spes ulciscendi.

NOTANDUM: Vis irascibilis denominatur ab ira, non quia omnis motus hujus potentiae sit ira, sed quia ad iram terminantur omnes motus hujus potentiae, et inter alios motus iste est manifestior (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum objectum irae sit bonum vel malum.*

RESP.: Ira semper respicit duo objecta, quorum unum est bonum, alter malum.

R. EST: quia motus irae tendit in duo, scilicet in ipsam vindictam quam appetit et sperat sicut quoddam bonum, unde et de ipsa delectatur; tendit etiam in illum de quo quaerit vindictam,

sicut in contrarium et nocivum quod pertinet ad rationem mali; unde ira est passio quodammodo composita ex contrariis passionibus, et respicit objectum suum non simpliciter seu, ut dicitur, per modum incomplexi, sed per modum complexi.

Art. III. - *Utrum ira sit in concupiscibili.*

RESP. NEG. - R. EST: quia objectum irae non est bonum vel malum absolute, quod est objectum passionum concupiscibilis; sed arduitatem habet cum ex parte vindictae, tum ex parte illius de quo vindictam quaerit: quaecumque enim nihil sunt, aut modica valde, nullo modo digna (irae) aestimamus.

NOTANDUM: Ira dicitur crescere in odium, non quod eadem numero passio quae prius fuit ira, postmodum fiat odium per quamdam inveterationem; sed per quamdam causalitatem; ira enim per diuturnitatem causat odium (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum ira sit cum ratione.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Illa ira quae non tantum ex imaginatione procedit, sicut in animalibus brutis (art. VII, ad 1m).

R. EST: quia appetitus vindictae importat collationem poenae infligendae ad nocumentum sibi illatum, quod syllogismus importat.

NOTANDUM: Motus appetitivae virtutis potest esse cum ratione dupliciter: uno modo cum ratione *praecipiente*, et sic voluntas est cum ratione, unde dicitur appetitus rationalis; alio modo cum ratione *denuntiante*, et sic ira est cum ratione, ut manifestante injuriam (Ad 1m). - Sed ira non perfecte audit rationem (Ad 3m), quia iratus non perfecte audit imperium rationis.

Art. V. - *Utrum ira sit naturalior quam concupiscentia.*

RESP.: Ira est naturalior: a) non ex parte objecti; b) sed ex parte subjecti, et quidem: non secundum naturam hominis genericam; c) sed

secundum naturam specificam; et d) secundum complexionem individui.

R. PRIMI EST: quia ex parte objecti, concupiscentia, et maxime ciborum et venereorum, naturalior est quam ira, inquantum ista magis naturalia sunt quam vindicta.

R. SECUNDI EST: quia inquantum homo est animal naturalior concupiscit quam irascitur, prout concupiscentia magis necessaria est ad vitam animalem quam ira.

R. TERTII EST: quia homini ut animal rationale magis competit ira, quae est cum ratione, quam concupiscentia, quae est de se sine ratione.

R. QUARTI EST: quia habitudinem naturalem ad irascendum, quae est ex complexione individui, magis de facili sequitur ira quam concupiscentia, vel aliqua alia passio. Est enim homo dispositus ad irascendum, secundum quod habet cholericam complexionem. Unde dicit Philosophus (Ethic. lib. vii, c. 6) quod «ira magis traducitur a parentibus in filios quam concupiscentia».

NOTANDUM: Propter temperamentum suae complexionis homo non habet superexcellentiam neque irae neque alicujus alterius passionis. Alia animalia autem disponuntur ad excessum alicujus passionis, ut leo ad audaciam, canis ad iram, lepus ad timorem, et sic de aliis. Ex parte vero rationis est naturale homini et irasci, et mansuetum esse; secundum quod ratio quodammodo causat iram, inquantum nuntiat causam irae; et quodammodo sedat iram, inquantum iratus non totaliter audit imperium rationis (Ad 1m).

Art. VI. - Utrum ira sit gravior quam odium.

RESP. NEG. - *Scil.:* Odium multo deterius et gravius est quam ira.

R. EST: quia odiens appetit malum inimici, inquantum est malum; iratus autem appetit malum ejus contra quem irascitur, non inquan-

tum est malum, sed inquantum habet quamdam rationem boni, scilicet prout aestimat illud esse justum, inquantum est (malum) vindicativum. Manifestum est autem quod appetere malum sub ratione justii, minus habet de ratione mali, quam velle malum simpliciter; imo, velle malum sub ratione justii, potest esse etiam secundum virtutem justitiae.

NOTANDUM: Multipliciter differt ira ab odio: 1. Utrumque objectum odii, secundum modum complexi (art. II hujus quaes.), est malum, vult enim malum alicui tanquam cuidam inconvenienti; unum objectum vero irae est semper bonum. - 2. Cum odium appetat malum alterius secundum se, nulla mensura mali satiatur; unde dicit Eccli. xii, 16: *Inimicus, si invenerit tempus non satiabitur sanguine.* Ira, e contra, tunc miseretur, si malum illatum excedit mensuram justitiae secundum aestimationem irascentis. Quantum autem ad intensiorem desiderii, ira magis excludit misericordiam quam odium, propter cholerae inflammationem, sed statim subditur (Ad 1m). - 3. Iratus hoc appetit ut ille cui nocumentum infert, percipiat, et doleat, et quod cognoscat, propter injuriam illatam sibi hoc provenire. Sed odiens de hoc nihil curat, quia appetit malum alterius, inquantum hujusmodi (Ad 2m). - 4. Odium provenit ex permanentiori causa quam ira. Nam ira provenit ex aliqua commotione animi propter laesionem illatam; sed odium procedit ex aliqua dispositione hominis, secundum quam reputat sibi contrarium et nocivum id quod odit: unde odium est magis insanabile quam ira. (Ad 3m).

Art. VII. Utrum ira sit ad illos solum ad quos est justitia.

RESP. AFF. - R. EST: quia ira appetit malum, inquantum habet rationem justii vindicativi.

NOTANDUM: Ira ad res inanimatas exurgit in nobis ex imaginatione tantum nuntiante laesionem. Item dicendum de ira contra mortuos; quia ipsi non dolent (Ad 1m). Item, per se non contingit aliquem sibi irasci, sed metaphorice (Ad 2m).

Art. VIII. - *Utrum convenienter assignentur species irae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: fel, mania et furor; quae sumuntur secundum ea quae dant irae aliquod augmentum.

R. EST: quia augmentum irae contingit tripliciter: a) ex facilitate ipsius motus, et talis ira est *fel*, quia cito accenditur; b) ex tristitia causante iram, et haec est *mania*, quae a manendo dicitur, quia diu in memoria manet; c) ex appetitu vindictae, et haec pertinet ad *furorem*, qui nunquam quiescit donec puniat. Philosophus vocat primos *acutos*, alios *amaros*, et ultimos *difficiles*. - *Excandescencia* pertinet ad primam speciem (Ad 2m).

QUAESTIO XLVII

De causa efectiva irae, et de remediis ejus

Deinde considerandum est de causa efectiva irae, et de remediis ejus; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum semper motivum irae sit aliquod factum contra eum qui irascitur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia vindicta locum non habet nisi ubi praecessit injuria; nec injuria omnis ad vindictam provocat, sed illa sola quae ad eum pertinet qui appetit vindictam. Contra illos autem qui aliis nocent irascimur et vindictam appetimus, quia aliquo modo ad nos pertinent vel per aliquam affinitatem, vel amicitiam, vel saltem per communicationem naturae (Ad 2m).

NOTANDUM: Ira non dicitur in Deo secundum passionem animi, sed secundum iudicium iustitiae, prout vult vindictam facere de peccato. Peccator enim peccando Deo nihil nocere effective potest. Tamen ex parte sua dupliciter contra Deum

agit: primo quidem in quantum eum in suis mandatis contemnit; secundo in quantum nocumentum aliquod infert alicui, vel sibi, vel alteri; quod ad Deum pertinet, prout ille cui nocumentum infertur, sub Dei providentia et tutela continetur (Ad 1m); sic Deus dicitur irasci contra homines propter peccata, secundum illud Psal. cv, 40: *Ira- tus est furore Dominus in populum suum.*

Art. II. - *Utrum sola parvipensio vel despectio sit motivum irae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Omnes causae irae reducuntur ad parvipensionem.

R. EST: quia justa vindicta non fit nisi de eo quod est injuste factum; et ideo provocativum ad iram semper est aliquid sub ratione injusti. Injustum autem seu nocumentum tripliciter contingit alicui inferri: ex ignorantia, ex passione et ex electione. Agere autem aliquid ex ignorantia, vel passione diminuit rationem injuriae; et est quodammodo provocativum misericordiae et veniae. E contra, illi qui ex industria nocumentum inferunt, *ex contemptu* peccare videntur; et ideo contra eos maxime irascimur. - Alia R. est: quia ex omnibus bonis nostris aliquam excellentiam quaerimus; et ideo quodcumque nocumentum nobis infertur, in quantum excellentiae derogat, videtur ad parvipensionem pertinere.

NOTANDA: 1. - Animal brutum non appetit honorem sub ratione honoris, appetit tamen naturaliter quamdam excellentiam, et ideo irascitur contra ea quae illi excellentiae derogant (Ad 2m).

2. - Oblivio, exultatio in aliorum infortuniis, privata denuntiatio malorum, impedimentum consequendae propriae voluntatis, et similia, quae iram provocant, ad contemptum et parvipensionem reducuntur (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum excellentia irascentis sit causa irae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum habitudinem ad motivum irae; non vero ex parte dispositionis.

R. EST: quia quanto aliquis est excellentior, injustius parvipenditur in hoc in quo excellit; et ideo illi qui sunt in aliqua excellentia, maxime irascuntur, si parvipendantur. - Ex parte dispositionis autem quae in eo relinquitur ex tali motivo, magis despectus seu infirmitas ejus quam excellentia, causat iram; ea enim quae ad defectum pertinent, maxime sunt contristantia, quia homines defectibus subjacentes facilius laeduntur; et ista est ratio quare infirmi facilius irascuntur; quia facilius contristantur.

Art. IV. - *Utrum defectus alicujus sil causa ul contra eum facilius irascamur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Defectus vel parvitas ejus contra quem irascimur iram augmentat.

R. EST: quia auget indignam despectionem ex parte illius qui injuriam infert. - Aliquando tamen parvitas vel defectus diminuit indignam despectionem; et talis defectus seu parvitas non auget, sed diminuit iram: sic illi qui poenitent de injuriis factis, et humiliantur, et veniam petunt, mitigant iram; inquantum scilicet tales videntur non despiciere, sed magis magnipendere eos quibus se humiliant.

QUAESTIO XLVIII

De effectibus irae

Deinde considerandum est de effectibus irae; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum ira causat delectationem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: inquantum tristitia se habet sicut principium ad iram, delectatio sicut effectus et terminus.

R. EST: quia motus irae insurgit ex aliqua illata injuria *contristante*, cui quidem tristitiae remedium adhibetur per vindictam. Et ideo ad praesentiam vindictae delectatio sequitur, et tanto major quanto major fuit tristitia.

Art. II. - *Utrum ira maxime causet fervorem in corde.*

RESP. AFF. - R. EST: quia motus irae non est per modum retractionis, cui proportionatur frigus, sed magis per modum insecutionis, cui proportionatur calor; consequenter fit motus irae causativus cujusdam fervoris sanguinis et spirituum circa cor, quod est instrumentum passionum animae. Potissime enim tendit ira ad repellendam injuriam per appetitum vindictae.

NOTANDA: 1. - Sic describitur fervor irae a S. Greg. M. (Mor. lib. v. c. 30): « Irae suae stimulus accensum cor palpitat, corpus tremit, lingua se praepedit, facies ignescit, exasperantur oculi, et nequaquam recognoscuntur noti; ore quidem clamorem format, sed sensus quid loquatur ignorat ». (In corp. art.).

2. - En quomodo distinguitur fervor amoris a fervore irae: « Fervor amoris est cum quadam dulcedine et lenitate, est enim in bonum amatum; et ideo assimilatur calori aeris et sanguinis; propter quod sanguinei sunt magis amativi; et dicitur quod cogit amare jecur, in quo fit quaedam generatio sanguinis. Fervor autem irae est cum amaritudine ad consumendum, quia tendit ad punitionem contrarii; unde assimilatur calori ignis et cholerae » (Ad 1m). Unde, sicut ignis magnus cito extinguitur, consumpta materia, ita etiam ira propter suam vehementiam cito deficit (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum ira maxime impediat rationis usum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non ex parte motus passionis qui est cum ratione, ut dictum est; sed ex parte transmutationis corporalis.

R. EST: quia ira maxime facit perturbationem corporalem circa cor, ita ut etiam usque ad exteriora membra derivetur. Unde, homo iratus in loquendo non potest discernere quid sit occultandum et quid manifestandum, nec etiam excogitare occultandi vias; quod etiam partim accidit ex ampliacione cordis, quae pertinet ad magnanimitatem, quam facit ira (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum ira maxime causet taciturnitatem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Cum in quantum est cum ratione, tum in quantum impedit rationem si sit valde vehemens.

R. PRIMI EST: quia ex parte rationis, aliquando ira, perturbato animo, quasi ex iudicio silentium ducit, ut dicit Greg.

R. SECUNDI EST: quia perturbatio irae usque ad exteriora membra perducitur; et maxime ad illa membra in quibus expressius relucet vestigium cordis, sicut in oculis, et in facie, et in lingua. Potest igitur esse tanta perturbatio irae, quod omnino impediatur lingua ab usu loquendi, vel etiam mortem causare potest. - Si autem non fuerit tanta perturbatio, tunc ex superabundantia perturbationis cordis sequitur oris locutio (Ad 3m).

DE HABITIBUS

Post actus et passiones considerandum est de principiis humanorum actuum; et primo de principiis intrinsecis; secundo de principiis extrinsecis. Principium autem intrinsecum est potentia et habitus. Sed quia de potentia in prima parte dictum est (quaes. lxxvii), nunc restat de habitibus considerandum. Et primo quidem in generali; secundo vero de virtutibus et vitiis, et huiusmodi aliis habitibus, qui sunt humanorum actuum principia.

Circa ipsos autem habitus in generali quatuor consideranda sunt: 1. quidem de ipsa substantia habituum; 2. de subjecto eorum; 3. de causa generationis, augmenti et corruptionis ipsorum; 4. de distinctione ipsorum. - Circa primum quaeruntur quatuor.

QUAESTIO XLIX

De habitibus in generali, quoad eorum substantiam

Art. I. - *Utrum habitus sit qualitas.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non prout habitus dicitur ab habendo secundum quod homo vel quaecumque alia res dicitur aliquid habere; sed secundum quod aliqua res aliquo modo habet se in se ipsa, vel ad aliquid aliud.

R. PRIMI EST: quia sic habitus est commune ad diversa genera et ponitur inter *postpraedicamenta*, vel se habet ad ea quae considerantur ut unum genus, et dicitur *praedicamentum*. De his autem nunc non loquimur.

R. SECUNDI EST: quia prout res aliqua se habet in se ipsa vel ad aliud, iste modus se habendi est secundum aliquam qualitatem; et hoc modo habitus quaedam qualitas est; unde habitus dicitur « dispositio secundum quam bene vel male disponitur dispositum aut secundum se aut ad aliud ».

NOTANDA: 1. - *Habitus* (seu *habere*) secundum quod commune est ad diversa genera, ponitur inter *Postpraedicamenta*; ut *praedicamentum* intelligitur ut aliquid medium inter habens et id quod habet: sicut « inter habentem indumentum, et indumentum quod habetur, est habitus medius ».

2. - *Dispositio* semper importat ordinem alicujus habentis partes, et est triplex: a) secundum *locum*,

et hoc pertinet ad praedicamentum situs, qui est ordo partium in loco; *b*) secundum *potentiam*, quae includit illas dispositiones quae sunt in praeparatione et idoneitate nondum perfecte, sicut scientia et virtus inchoata; *c*) secundum *speciem*, quae includit perfectas dispositiones, quae dicuntur *habitus*, de quibus nunc loquimur, sicut habitus scientiae et virtutis complete (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum habitus sit determinata species qualitatis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Habitus (et dispositio) est prima species qualitatis, non secundum assignationem Simplicii, sed Aristotelis.

R. EST: quia habitus (et dispositio) est modus sive determinatio subjecti secundum esse accidentale in ordine ad ipsam naturam subjecti; natura autem est id quod primum consideratur in re. Aliae autem dispositiones subjecti secundum esse accidentale sunt: vel secundum actionem et passionem, quae consequuntur principia naturae, quae sunt materia et forma: et sic habentur secunda et tertia species qualitatis, scil. potentia et impotentia, passio et patibilis qualitas; vel secundum quantitatem, et sic habetur quarta species qualitatis, scil. forma et figura. Simplicius autem assignabat species qualitatis non ex modo sive determinatione ad subjectum, secundum definitionem qualitatis; sed ponebat habitum et dispositionem tanquam qualitates *adventitiae*, aliae autem species tanquam *naturales*: quae distinctio inconueniens est, quia dispositiones possunt esse etiam naturales, et multae figurae et qualitates passibiles possunt esse adventitiae.

NOTANDA: 1. - *Qualitas* importat modum substantiae, (*modus* autem est quem mensura praefigit). Id secundum quod determinatur potentia materiae secundum esse substantiale, dicitur qua-

litas (substantialis), quae est differentia substantiae, et id secundum quod determinatur potentiam subjecti secundum esse accidentale, dicitur qualitas accidentalis, quae est etiam quaedam differentia: species qualitatis de quibus hic loquimur, sunt qualitates accidentales (In corp. art.).

2. - Quarta species qualitatis (forma et figura) non habet rationem facilis vel difficilis, boni vel mali, cito transientis aut diuturni, quia est sine motu et sine ratione boni et mali; Secunda et Tertia species, cum sint secundum actionem et passionem, habent rationem facilis et difficilis, cito transientis aut diuturni, sed non habent rationem boni vel mali; Prima autem Species (Habitus et Dispositio) habet rationem facilis et difficilis mobili et etiam rationem boni vel mali; quia, cum respiciat naturam rei (subjecti), dicit ordinem ad finem, secundum quod aliqua natura est finis generationis et motus. Et ideo *habitus est dispositio (firma) secundum quam aliquis bene vel male disponitur, vel habitus sunt secundum quod ad passiones nos habemus bene vel male*. Est habitus bonus quando est conueniens naturae rei, secus est malus (In corp. art.).

3. - Differentia «difficile mobile» diversificat habitum a dispositione. Dispositio proprie dicta conuiditur contra habitum dupliciter: Primo, prout dispositio imperfecte inest, et de facili amittitur; habitus vero perfecte inest, et non de facili amittitur: sic dispositio et habitus sunt in eadem specie, et dispositio *fit* habitus, sicut puer fit vir; - Secundo, prout dispositio habet causam transmutabilem, habitus vero habent causam immobilem; unde dispositio de facili amittitur, et habitus non de facili transmutatur: et secundum hoc dispositio et habitus non sunt ejusdem speciei, sed diversarum specierum unius generis subalterni; et secundum hoc dispositio *non fit* habitus (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum habitus importet ordinem ad actum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: consequenter sed principaliter.

R. EST: quia habitus, ut dictum est (art. antec.), dicit ordinem ad naturam, prout est ei conueniens

vel non; natura autem et ratio potentiae est, ut sit principium actus. Unde habitus qui est alicujus potentiae ut subjecti, principaliter importat ordinem ad actum.

NOTANDUM: Non est de ratione habitus quod respiciat potentiam (nisi ex consequenti), sed quod respiciat naturam. Et quia natura praecedit actionem, quam respicit potentia, ideo prior species qualitatis ponitur habitus quam potentia (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum sit necessarium esse habitum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Ibi necessarium est esse habitum, ubi requiritur quod plura concurrant ad disponendum subjectum ad unum eorum ad quae est in potentia, quae diversis modis commensurari possunt; ut sic disponatur bene vel male ad formam vel ad operationem.

R. EST: quia talis dispositio, si est firma, fit per habitum. Habitus enim est dispositio; et dispositio est «ordo habentis partes vel secundum locum, vel secundum potentiam, vel secundum speciem», ut supra dictum est (art. 1 hujus quae ad 3m).

NOTANDUM: Sequitur ex hoc quod ubi non est distinctio potentiae et actus, vel ubi id cujus substantia est sua operatio, vel cujus esse est propter seipsum, ibi non est habitus, sicut patet in Deo. Similiter, ibi non est habitus ubi aliquid non est in potentia nisi ad unum, sicut patet in multis rebus naturalibus (In corp. art.).

QUAESTIO L

De subjecto habituum

Deinde considerandum est de subjecto habituum; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum in corpore sit aliquis habitus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) prout habitus dicit ordinem ad operationem, sic non est in corpore

nisi secundo; b) prout dicit ordinem ad formam sic est in corpore, sed non perfecte.

R. PRIMI EST: quia omnis operatio corporis aut est a naturali qualitate corporis, aut ab anima movente corpus: operatio naturalis corporis est determinata ad unum, ut supra diximus (quae. praec., art. 4); si operatio est ex anima per corpus, habitus principaliter est ipsius animae; quia habitus proportionantur operationibus; secundo vero est (habitus) in corpore, in quantum corpus disponitur et habilitatur ad prompte deserviendum operationibus animae.

R. SECUNDI EST: quia corpus comparatur ad animam ut subjectum ad formam; unde in ipso est *habitualis dispositio* ad sanitatem, pulchritudinem, et hujusmodi, quae tamen de facili transmutabiles sunt, propter mobilitatem subjecti; unde non perfecte habent rationem habitus, nec dicuntur simpliciter habitus, sicut dicuntur illi qui sunt animae (Ad 2m).

NOTANDUM: Differunt qualitates primae speciei ab illis tertiae speciei; quia habitus et dispositio primo et per se non important alterationem in subjecto, dum hoc faciunt passio et patibilis qualitas: passio quidem si est motus cito transiens, patibilis qualitas si transmutationes corporales sunt permanentes. (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum anima sit subjectum habitus secundum suam essentiam, vel secundum suam potentiam.*

RESP.: Habitus sunt in anima secundum suam potentiam in ordine ad operationes; in quantum autem habitus dicunt ordinem ad naturam, non possunt esse in essentia animae, nisi respectu ad naturam superiorem.

R. PRIMI EST: quia anima est principium operationum per potentias, per quas ad multas operationes se habet.

R. SECUNDI EST: quia ipsa anima est forma completiva humanae naturae; unde non se habet ut subjectum disponendum ad aliquid aliud, sed sicut forma ad quam aliquis disponitur: et secundum hoc magis potest esse aliquis habitus vel dispositio in corpore per ordinem ad animam, quam in anima per ordinem ad corpus. - Sed respectu ad naturam superiorem, cujus homo potest particeps esse, sec. illud II. Pet. I., 4: *Ut simus consortes naturae divinae*, sic nihil prohibet in anima secundum suam essentiam esse aliquem habitum, scilicet gratiam, ut infra dicitur (quaes. cx, a. 4).

NOTANDUM: Accidens per se non potest esse subjectum accidentis. Sed quia in ipsis accidentibus est ordo quidam, subjectum, secundum quod est sub uno accidente, intelligitur esse subjectum alterius; et sic dicitur unum accidens esse subjectum alterius, ut superficies est subjectum coloris; et hoc modo potest potentia esse subjectum habitus (ad 2m). Talis habitus autem non dicit ordinem ad naturam sed ad operationem, et est potentia posterior (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum in potentiis sensitivae partis possit esse aliquis habitus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non prout operantur ex instinctu naturae; sed secundum quod operantur ex imperio rationis.

R. PRIMI EST: quia sic ordinantur ad unum.

R. SECUNDI EST: quia sic ad diversa ordinari possunt, ad quae bene vel male possunt disponi.

NOTANDA: 1. - In brutis animalibus habitus quodammodo poni possunt, inquantum scil. a ratione hominis per quamdam consuetudinem disponuntur ad aliquid operandum; sed materialiter tantum, quia non habent dominium sui actus. (Ad 2m).

2. - Appetitus sensitivus natus est moveri ab appetitu rationali, et in viribus sensitivis appetitivis non sunt habitus, nisi secundum quod operantur ex imperio rationis. Vires autem sensitivae apprehensivae magis sunt natae ut ab ipsis accipiant vires rationales; unde habitus magis sunt in viribus sensitivis appetitivis, quam in viribus sensitivis apprehensivis. Sed etiam in viribus sensitivis apprehensivis possunt poni aliqui habitus secundum quos homo sit bene memorativus, vel cogitativus, vel imaginativus. Vires autem sensitivae apprehensivae exteriores, ut visus et auditus, et hujusmodi, non sunt susceptivae aliquorum habituum, sed secundum dispositionem suae naturae ordinantur ad suos actus determinatos; sicut et membra corporis, in quibus non sunt habitus, sed magis in viribus imperantibus motum ipsorum (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum in ipso intellectu sit aliquis habitus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: habitus intellectivi (scientia, sapientia et intellectus) sunt principaliter in intellectu possibili, secundario in viribus interioribus sensitivis.

R. EST: quia ejus est habitus, cujus est operatio: intelligere autem et considerare est proprius actus intellectus. Ergo et habitus, quo consideratur, est proprie in ipso intellectu. - Item, phantasma comparatur ad intellectum possibilem ut objectum ad potentiam. Habitibus autem non sunt in objecto, sed sunt in ipsa potentia, quibus disponitur ad objectum (Ad 1m). Sed, quia vires apprehensivae sensibiles interius praeparant intellectui possibili proprium objectum, ideo ex bona dispositione harum virium, ad quam cooperatur bona dispositio corporis, redditur homo habilis ad intelligendum; est sic habitus intellectivus secundario potest esse in istis viribus (Ad 3m).

Art. V. - Utrum in voluntate sit aliquis habitus.

RESP. AFF. - R. EST: quia cum voluntas sit potentia rationalis, diversimode potest ad agendum ordinari; et ideo oportet in voluntate aliquem habitum ponere, quo bene disponatur ad suum actum (In corp. art.), bonum enim rationis, ad quod voluntas inclinatur, multipliciter diversificatur. - Item, ex ipsa ratione habitus apparet quod habitus habet quemdam principalem ordinem ad voluntatem, prout « habitus est quo quis utitur, *cum voluerit* » (In corp. art.); est enim voluntas, ut principium appetitivum, *movens et mota* (Ad 2m).

Art. VI. - Utrum in angelis sit aliquis habitus.

RESP. AFF. - R. EST: quia angeli, in quantum sunt in potentia, indigent perfici habitualiter per aliquas species intelligibiles ad operationem propriam. Deum autem, a quo in infinitum distant, attingere possunt per habitus qui sunt « deiformes », quibus scil. Deo conformantur. Habitus vero qui sunt dispositiones ad esse naturale, non sunt in angelis, cum sint immateriales.

NOTANDUM: In quantum angelus est *actu*, potest per essentiam suam aliqua intelligere: ad minus seipsum, et alia secundum modum suae substantiae, et tanto perfectius, quanto est perfectior; et secundum hoc non indiget habitu (In corp. art.).

QUAESTIO LI

De causa habituum quantum ad generationem ipsorum

Deinde considerandum est de causa habituum et primo quantum ad generationem ipsorum; secundo quantum ad augmentum; tertio quantum ad diminutionem et corruptionem. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - Utrum aliquis habitus sit a natura.

RESP. AFF. - Scil.: Sunt in hominibus aliqui habitus (i. e. dispositiones ad operationem) naturales, tanquam partim ex natura existentes, et partim ab exteriori principio, tum in potentiis apprehensivis, tum in appetitivis. In *apprehensivis* autem sunt secundum inchoationem, et secundum naturam speciei et secundum naturam individui. In *appetitivis* autem non est aliquis habitus naturalis secundum inchoationem ex parte speciei (i. e. ipsius animae), quantum ad substantiam habitus, sed solum quantum ad principia quaedam ipsius. Ex parte corporis autem secundum naturam individui sunt aliqui habitus appetitivi secundum inchoationes naturales.

R. EST: quia quantum ad potentias *apprehensivas*, secundum naturam speciei et ex parte ipsius animae est intellectus principiorum, qui dicitur habitus naturalis; ex ipsa enim natura animae intellectualis convenit homini quod statim cognito quid est *totum*, et quid est *pars*, cognoscat quod omne totum est majus sua parte; et simile est in caeteris; sed cognitio principiorum provenit nobis ex sensibus. Secundum vero naturam individui est aliquis habitus cognoscitivus secundum inchoationem naturalem, in quantum unus homo ex dispositione organorum est magis aptus ad bene intelligendum quam alius, in quantum ad operationem intellectus indigemus virtutibus sensitivis. Unde neque ratione speciei neque ratione individui contingit in hominibus esse habitus naturales, ita quod sint totaliter a natura.

In quantum ad potentias *appetitivas* non est aliquis habitus naturalis secundum inchoationem ex parte ipsius animae, ut supra diximus; quia

inclinatio ad objecta propria quae videtur esse inchoatio habitus, non pertinet ad habitum, sed ad ipsam rationem potentiarum.

Ex parte autem corporis secundum naturam individui sunt aliqui habitus, ut supra diximus (in Resp.); quia quidam sunt dispositi ex propria corporis complexione ad castitatem, vel mansuetudinem, vel ad aliquid hujusmodi.

NOTANDUM: Habitus, secundum quod est dispositio subjecti in ordine ad formam, vel naturam, contingit esse naturalis in hominibus et ratione speciei et ratione individui, vel totaliter a natura, vel partim a natura et partim ab exteriori principio; quia est aliqua dispositio naturalis, quae debetur humanae speciei, extra quam nullus homo invenitur. Sed quia talis dispositio quamdam latitudinem habet, contingit diversos gradus hujusmodi dispositionis convenire diversis hominibus secundum naturam individui, sicut dictum est de sanitate (In corp. art.). - In Angelis contingit esse habitus, qui sunt totaliter a natura, scil. *habitus operativos*, eo quod habent species intelligibiles naturaliter inditas (ibid.).

Art. II. - *Utrum aliquis habitus causatur ex actibus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Ex multiplicatis actibus generatur quaedam qualitas in potentia passiva et mota, quae nominatur habitus.

R. EST: quia omne quod patitur et movetur ab alio, disponitur per actum agentis. Unde agens, in quantum est agens, non recipit aliquid; sed in quantum agit motum ab alio, sic recipit aliquid a movente; et sic causatur habitus (Ad 1m). Propterea, in agente in quo est *solum* activum principium sui actus, sicut in igne ad califiendum, non potest aliquis habitus causari ex proprio actu, ut patet; et inde est quod res naturales « non possunt aliquid consuescere vel dissuescere », ut dicitur (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum per unum actum possit generari habitus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) habitus morales non causantur per unum actum; b) in potentiis apprehensivis potest causari habitus in intellectu possibili per unum actum, non autem in intellectu passivo; c) habitus corporales possibile est causari ex uno actu.

R. PRIMI EST: quia ad hoc quod aliqua qualitas causetur in passivo, oportet quod activum totaliter vincat passivum. Ratio autem, quod est principium activum respectu ad generationem habitus (moralis), non totaliter potest supervincere appetitivam potentiam in uno actu, eo quod appetitiva potentia se habet diversimode ad multa.

R. SECUNDI EST: quia respectu intellectus *possibilis*, una propositio per se nota convincit intellectum ad assentiendum firmiter conclusioni. Quantum ad intellectum *passivum*, qui est ratio particularis, in qua partem habet vis cogitativa cum memorativa et imaginativa, habitum scientiae non potest causari nisi ex pluribus reiteratis actibus, ut aliquid firmiter memoriae imprimatur.

R. TERTII EST: quia si activum (agens) fuerit magnae virtutis, habitus corporales possibile est causari ex uno actu, sicut quandoque medicina fortis statim inducit sanitatem.

Art. IV. - *Utrum aliqui habitus sint hominibus infusi a Deo.*

RESP. AFF. - PRIMA R. EST: quia habitus quibus homo disponitur ad ultimam et perfectam suam beatitudinem, quae excedit facultatem humanae naturae, non possunt homini inesse, nisi ex infusione divina: habitus enim oportet esse proportionatos ei ad quod homo disponitur secundum ipsos.

SECUNDA R. EST: quia Deus producere potest effectus causarum secundarum absque ipsis causis secundis (ut in primo dictum est, q. cv, art. 6); sicut Apostolis dedit scientiam Scripturarum et omnium linguarum, quam homines per studium vel consuetudinem acquirere possunt, licet non ita perfecte.

QUAESTIO LII

De augmento habituum

Deinde considerandum est de augmento habituum; et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum habitus augeantur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Intensio et remissio in habitibus et dispositionibus considerari potest vel secundum se vel secundum participationem subjecti.

R. EST: quia habitus secundum se potest ad plura vel pauciora se extendit; sicut sanitas vel scientia, quae sic dicitur major vel minor; - secundum participationem subjecti, quia habitus magis recipitur in uno quam in alio, secundum diversam aptitudinem vel ex natura vel ex consuetudine; sicut aequalis scientia vel sanitas magis recipitur in uno quam in alio.

NOTANDUM: Habitus quidem perfectio est, non tamen talis perfectio quae sit terminus sui subjecti, puta dans ei esse specificum; neque etiam in sui ratione terminum includit, sicut species numerorum; unde nihil prohibet quin recipiat magis et minus (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum habitus augeantur per additionem.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Augmentum habituum non fit per additionem formae ad formam; sed

fit per hoc quod subjectum magis vel minus perfecte participat unam et eandem formam.

R. EST: quia si augmentum fit per additionem, hoc esset aut ex parte formae, aut ex parte subjecti. Si autem ex parte ipsius formae, talis additio (vel subtractio) variaret speciem. Si ex parte subjecti, hoc fit vel quia aliqua pars subjecti recipit formam quam prius non habebat, vel quia aliquod aliud subjectum additur participans eandem formam; sed secundum istorum duorum modorum non dicitur aliquid magis (v. g. album vel calidum), sed majus. - E contra, sicut per agens quod est actu, fit aliquid actu (v. g. calidum), quasi incipiens participare formam (calidi), non quod fiat ipsa forma, ut patet; ita per actionem intensam ipsius agentis efficitur magis calidum *tanquam perfectius participans formam*, non autem tanquam formae aliquid additum; i. e., non per additionem: et sic de habitibus, de augmento vel quantitate quorum loquimur per conaturalitatem intellectus nostri ad res corporales, quae sub imaginatione cadunt (art. 1 hujus quaes.). - Tamen, quia quaedam accidentia augentur etiam secundum seipsa, in quibusdam eorum fieri potest etiam augmentum per additionem, sicut in scientia; quae tamen etiam per intensiorem participationem subjecti augetur. - In habitibus autem corporalibus non multum videtur fieri augmentum per additionem, sed per intensionem.

Art. III. - *Utrum quilibet actus augeat habitum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Dependet ex intensione actus.

R. EST: quia quilibet actus auget habitum vel disponit ad augmentum ipsius, si intensio actus

proportionaliter aequetur vel etiam excedat intentioni habitus. Si vero intensio actus proportionaliter deficiat ab intensione habitus, talis actus non disponit ad augmentum habitus, sed magis ad diminutionem ipsius.

QUAESTIO LIII

De corruptione et diminutione habituum

Deinde considerandum est de diminutione et corruptione habituum; et circa hoc quaeruntur tria:

Art. I. - *Utrum habitus corrumpi possit.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive per se sive per accidens.

R. EST: quia habitus corrumpi potest sive per contrarium suum sive per corruptionem subjecti in quo est; et hoc iterum sive per corruptionem ipsius subjecti, sive per aliud a quo ipsum subjectum dependet. Sicut intellectus possibilis in quo est habitus scientiae non est corruptibilis ex parte sua, sed dependet ex processu rationis in quo deceptio subintrare potest, et sic scientiam corrumpere. Habitus vero primorum principiorum tam speculabilium quam practiorum corrumpi non possunt neque per se neque per accidens; quia immediate ab intellectu agente causantur, qui suum contrarium non habet.

Art. II. - *Utrum habitus possit diminui.*

RESP. AFF. - R. EST: quia diminutio habitus est quaedam via ad corruptionem. Et sicut ex eadem causa augentur, ex qua generantur; ita ex eadem causa diminuuntur ex qua corrumpuntur.

NOTANDUM: Habitus secundum se consideratus est forma simplex (e. g. sanitas); et secundum hoc non accedit ei diminutio (nec augmentum), sed secundum diversum modum participandi, qui

provenit ex indeterminatione potentiae ipsius participantis, quae scilicet diversimode potest unam formam participare (i. e. magis vel minus intensive) vel quae potest ad plura vel ad pauciora extendi, (i. e. per additionem) - (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum habitus corrumpatur vel diminuat per solam cessationem ab opere.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in quantum operatio est movens per accidens, i. e., sicut id quod removet prohibens.

R. EST: quia per cessationem ab opere removeatur actus qui prohibebat causas corrumpentes vel diminuentes habitum, sive quantum ad habitum qui per se corrumpuntur, i. e. ex contrario agente, et sic virtutes corrumpuntur per passiones et operationes immoderatas, quae succrescunt ex diuturna cessatione ab actibus virtutum; sive quantum ad habitum qui corrumpuntur per acc. seu ratione subjecti, sicut scientia, et aliae virtutes intellectuales, quia ex cessatione actus insurgunt imaginationes extraneae, quibus homo redditur minus aptus ad recte iudicandum, et quandoque disponitur ad contrarium, si per frequentem usum intellectualis habitus non succedantur et comprimantur.

QUAESTIO LIV

De distinctione habituum

Deinde considerandum est de distinctione habituum, et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum multi habitus possint esse in una potentia.*

RESP. AFF. - *Scil.*: sive ut dispositiones ad naturam, sive ut dispositiones ad operationem seu finem naturae.

R. PRIMI EST: quia unius subjecti possunt diversimode partes accipi; sicut in corpore humano ubi est sanitas, fortitudo et pulchritudo ex dispositione naturae quoad humores, partes similes, et membra respective.

R. SECUNDI EST: quia sicut plura objecta possunt movere unam potentiam passivam; ita una potentia passiva potest esse subjectum diversorum actuum vel perfectionum secundum speciem. Potentia autem passiva comparatur ad actum determinatum unius speciei, sicut materia ad formam.

NOTANDUM: Sicut in rebus naturalibus diversitas specierum est secundum formam, diversitas autem generum est secundum materiam; ita etiam diversitas objectorum secundum genus facit distinctionem potentiarum; diversitas vero objectorum secundum speciem facit diversitatem actuum secundum speciem, et per consequens habituum (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum habitus distinguantur secundum objecta.*

RESP. AFF. - *Scil.:* habitus secundum speciem distinguuntur etiam secundum objecta.

R. EST: quia habitus, ut habitus, dicit ordinem ad aliquid: omnia autem quae dicuntur secundum ordinem ad aliquid, distinguuntur secundum distinctionem eorum ad quae dicuntur. Habitus autem ordinatur, ut dispositio, ad naturam et ad operationem. Item habitus potest considerari ut forma. Formae autem distinguuntur ab invicem secundum diversa principia activa, eo quod omne agens facit simile secundum speciem. Unde habitus distinguuntur specie secundum tria: a) secundum principia activa talium dispositionum (habitus); b) secundum naturam, in quantum habitus disponit ipsam naturam; c) secundum objecta specie differentia.

NOTANDUM: Diversi habitus possunt habere idem objectum materiale, non autem idem objectum formale. Similiter, idem objectum attingi potest per diversa media, sicut per diversa principia activa, quibus habitus specificiter diversificantur, ut diximus hic. Sic Astrologus et Naturalis demonstrant rotunditatem terrae: primus per media mathematica, sicut per figuram eclipsium, alter per medium naturale, sicut per motum gravium ad medium (terrae), vel per aliud hujusmodi. Propterea, scientia astrologi differt ab illa naturalis. (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum habitus distinguantur secundum bonum et malum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia habitus distinguuntur non solum secundum objecta et principia activa, sed etiam in ordine ad naturam. Si igitur habitus dicunt convenientiam ad naturam, dicuntur boni; si vero disconvenientiam, dicuntur mali: habitus boni sunt virtutes, mali vero vitia. Unde est quod actus virtutum conveniunt naturae humanae, quia sunt secundum rationem; actus vero vitiorum, cum sint contra rationem, a natura humana discordant.

Art. IV. - *Utrum unus habitus ex multis habitibus constituatur.*

RESP. NEG. - *Scil.:* agitur hic principaliter de habitibus operativis.

R. EST: quia etiam in multiplicitate objectorum (materialium) est ordinatio ad aliquid unum, ad quod principaliter respicit habitus: inde est quod habitus est *qualitas simplex* non constituta ex pluribus habitibus, etiamsi ad multa, se extendat. - Quod autem quaedam virtutes dicuntur *partes* virtutum cardinalium, sic dicuntur non ut partes integrales ex quibus (materialiter) constituitur totum, sed partes subjectivae, sive potentiales, ut infra patebit (q. lvii, art. 6 ad 4, et 2a-2ae, q. xlviij). - (Ad 2m).

DE VIRTUTIBUS

Consequenter considerandum est de habitibus in speciali; et quia habitus, ut dictum est (quaes. praec. art. 3), distinguuntur per bonum et malum, primo dicendum est de habitibus bonis, qui sunt virtutes, et alia eis conjuncta, scil. dona, beatitudines et fructus; secundo de habitibus malis, scil. de vitiis et peccatis. Circa virtutes autem quinque consideranda sunt. Primo de essentia virtutis; secundo, de subjecto ejus; tertio de divisione virtutum; quarto de causa virtutis; quinto de quibusdam proprietatibus virtutis. Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO LV

De virtutibus quantum ad earum essentiam

Art. I. - *Utrum virtus humana sit habitus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia potentiae rationales, quae sunt propriae hominis, non sunt determinatae ad unum, sed determinantur ad actus per habitus, ut ex supra dictis patet (q. xlix, art. 3), et ideo *virtutes humanae* habitus dicuntur; sicut *virtutes naturales* dicuntur potentiae naturales activae quae secundum seipsas sunt determinatae ad suos actus. *Virtus* enim ex ipsa ratione nominis importat quamdam potentiae perfectionem (art. 2, hujus q.).

NOTANDUM: Virtus tripliciter dicitur: ut habitus, ut actus, et ut objectum: Ita Fides e. g. consideratur ut habitus, ut credere et ut id quod creditur. Sed quando dicitur quod virtus est *ultimum* potentiae, sumi debet pro objecto virtutis; sicut si aliquid potest ferre centum libras, et non plus, virtus ejus consideratur secundum centum libras (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum virtus humana sit habitus operativus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia virtus humana, de qua loquimur, illa est quae est propria hominis; unde non est in corpore, nec ad vires pertinet quae sunt animae et corpori communes, sed ad vires animae tantum, quae sunt rationales. Anima autem habet rationem formae, et est potentia ad agere magis quam ad esse. Unde virtus humana, quae est in anima, dicit ordinem ad agere. - Quod si virtus *assimilatur* sanitati et pulchritudini, quae sunt debitae dispositiones corporis, hoc contingit quia ipsa virtus est quaedam dispositio ordinata in anima (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum virtus humana sit habitus bonus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia virtus cujuslibet rei dicit ordinem ad bonum. Virtus enim importat perfectionem potentiae, cujus *ultimum*, in quod ordinatur, oportet quod sit bonum. Unde Virtus humana, quae est habitus operativus, est bonus habitus, et boni operativus.

NOTANDUM: Tanto ratio perfectior esse ostenditur, quanto infirmitates corporis et inferiorum partium magis potest vincere seu tolerare. Et ideo virtus humana, quae rationi attribuitur, in infirmitate perfici dicitur, non quidem rationis, sed in infirmitate corporis et inferiorum partium (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum virtus convenienter definiatur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Virtus est bona qualitas, seu habitus mentis, qua recte vivitur, et qua nullus male utitur, (et quam Deus in nobis sine nobis operatur).

R. EST: quia ista definitio perfecte complectitur totam rationem virtutis, secundum omnes causas virtutis. Perfecta enim ratio uniuscujusque rei colligitur ex omnibus causis ejus. - *Causa formalis*, quae ex genere et specifica differentia acci-

pitur, habetur in *qualitas* (genus) seu in *habitus* (genus proximum), et in *bona* (differentia). - Materia in *qua* seu subjectum virtutis (virtus enim non habet materiam *ex qua*, nec *circa quam* quia hic agitur de virtute in communi) habetur in *mentis*. - Causa finalis exprimitur per verba: *Qua recte vivitur*; et ut discernatur ab his quae se habent quandoque ad bonum, quandoque ad malum, adjungitur: *Qua nullus male utitur*. Causa autem efficiens, quantum ad virtutes infusas, habetur in verbis: *Quam Deus in nobis sine nobis operatur*. Quae quidem particula si auferatur, reliquum definitionis erit commune omnibus virtutibus, et acquisitis, et infusis.

NOTANDA: Virtus dicitur *bona*, quia eo aliquid est bonum, (bonum scil. rationis, seu bonum animae), quod est secundum rationem esse (Ad 1m et 2m). *Rectitudo*, de qua in definitione, importat ordinem ad finem debitum et ad legem divinam, quae est regula voluntatis humanae, et est communis omni virtuti (Ad 4m). Quantum ad ultimam particulam definitionis notandum est, quod virtus infusa causatur in nobis a Deo sine nobis agentibus, non tamen sine nobis consentientibus. Quae vero per nos aguntur, Deus in nobis causat non sine nobis agentibus; ipse enim operatur in omni voluntate et natura (Ad 6m).

QUAESTIO LVI

De subjecto virtutis

Deinde considerandum est de subjecto virtutis; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum virtus sit in potentia animae sicut in subjecto.*

RESP. AFF. - PRIMA R. est ex ipsa ratione virtutis: quia virtus importat perfectionem potentiae; perfectio autem est in eo cuius est perfectio.

SECUNDA R. est ex eo quod virtus est habitus

operativus: quia omnis operatio est ab anima, per aliquam potentiam.

TERTIA R. est ex hoc quod virtus disponit ad optimum: quia optimum est finis, qui est operatio rei, vel aliquid consecutum per operationem a potentia egredientem.

NOTANDUM: Unum accidens non potest sustentare aliud accidens, non est enim accidens accidentis; sed unum accidens *inhaeret substantiae* mediante alio accidente, ut color corpori mediante superficie; unde superficie dicitur subjectum coloris: sic potentia animae, quae est accidens, dicitur esse subjectum virtutis (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum una virtus possit esse in pluribus potentiis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: una virtus non potest esse in pluribus potentiis *ex aequo*; sed *ex ordine quodam*.

R. PRIMI EST: quia diversitas potentiarum attenditur secundum *generales* condiciones objectorum (i. e. secundum genus, seu ratione materiae); diversitas vero habituum attenditur secundum *speciales* condiciones objectorum (i. e. secundum speciem, seu ratione formae); unde *ex aequo* non potest una virtus esse in duabus vel pluribus potentiis.

R. SECUNDI EST: quia *ex ordine quodam* una virtus potest in una potentia esse *principaliter*, et insuper se extendat ad alias per modum diffusionis vel per modum dispositionis (disponens ad alias potentias), secundum quod una potentia movetur ab alia, et secundum quod una potentia accipit ab alia; sicut prudentia, quae est in ratione sicut in subjecto, sed praesupponit rectitudinem voluntatis sicut principium (Ad 3m).

NOTANDUM: *Scire* praeexigitur ad virtutem moralem, in quantum virtus moralis operatur secundum rationem rectam; sed *essentialiter* in appetendo virtus moralis consistit (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum intellectus possit esse subjectum virtutis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Intellectus est subjectum virtutis non simpliciter, nisi secundum ordinem ad voluntatem, quae est simpliciter subjectum virtutis.

R. EST: quia habitus qui sunt in intellectu absque omni ordine ad voluntatem, uti scientia, sapientia, intellectus et ars, dant quidem *facultatem* ad bonum actum, sed non faciunt quod aliquis *recte facultate utatur*, quod ad rationem virtutis simpliciter dicta pertinet. Virtus enim est qua dicitur homo bonum operari et esse bonus simpliciter: unde «virtus est quae bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit». Virtutes autem intellectuales dicuntur virtutes secundum quid, et homo qui has virtutes habet non dicitur simpliciter bonus, sed solum secundum quid, puta bonus grammaticus, aut bonus faber. - Subjectum vero habitus qui simpliciter dicitur virtus, non potest esse nisi voluntas vel aliqua potentia secundum quod est mota a voluntate; quod homo enim actu bene agat, contingit ex hoc quod homo habet bonam voluntatem. Intellectus autem potest a voluntate moveri sicut et alias potentias; considerat enim aliquis aliquid actu eo quod vult. Et ideo intellectus, secundum quod habet ordinem ad voluntatem, potest esse subjectum virtutis simpliciter dictae; cum intellectus speculativus seu ratio, quae est subjectum fidei (quae est imperata a voluntate quoad actum assentiendi), tum intellectus practicus qui est subjectum prudentiae, ad quam requiritur quod homo se bene habeat per rectitudinem voluntatis; est enim prudentia «recta ratio agibilium».

Art. IV. - *Utrum irascibilis et concupiscibilis sint subjectum virtutis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: non secundum se consideratae; sed prout sunt rationales, inquantum participant rationem.

R. PRIMI EST: quia irascibilis et concupiscibilis secundum se sunt partes sensitivi appetitus, et magis infectionem fomitis habent, quam bonum virtutis (Ad 2m).

R. SECUNDI EST: quia sunt natae rationi obedire. Unde oportet quod in eis sit quaedam habitualis conformitas ad rationem, qua bene disponuntur ad motum rationis, sicut instrumentum ad actionem artificis.

NOTANDUM: Alia ratione regitur corpus ab anima, et irascibilis et concupiscibilis a ratione. Corpus enim ad nutum obedit animae absque contradictione in his in quibus natum est ab anima moveri (scil. principatu despotico); irascibilis et concupiscibilis vero non obediunt ad nutum rationi, sed habent proprios motus suos, quibus interdum rationi repugnant: unde ratio regit eas «principatu politico», quia habent quasi voluntatem propriam (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum vires apprehensivae sensitivae sint subjectum virtutis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) Vires apprehensivae sensitivae non sunt subjectum virtutis; sed b) sunt subjectum alicujus habitus sic dicti consuetudinalis; et c) vires sensitivae appetitivae sunt subjectum virtutis.

R. PRIMI EST: quia virtus est habitus perfectus, quo non contingit nisi bonum operari. Hoc autem est in illa potentia quae est consummativa boni operis. Vires autem apprehensivae sensitivae sunt tantum praeparatoriae ad cognitionem intellectivam. Unde in ipsis non potest esse virtus.

R. SECUNDI EST: quia habitus consuetudinalis nihil est aliud quam habitudo acquisita per consuetudinem, quae est in modum naturae. Talis consuetudo autem acquiritur in viribus apprehensivis sensitivis, praecipue in memoria.

R. TERTII EST: quia vires appetitivae sensitivae natae sunt obedire appetitui rationis (Ad 1m).

Art. VI. - *Utrum voluntas possit esse subjectum virtutis.*

NOTANDUM: Loquimur hic de illis virtutibus quae ordinantur ad aliquid bonum extrinsecum.

RESP. AFF. - *Scil.:* Voluntas est subjectum virtutis cuius objectum excedit proportionem volentis, non autem illius cuius objectum est proportionatum bonum voluntati.

R. EST: quia ibi indiget potentia habitu perficiente ad bene agendum (seu virtute), ubi ad hoc non sufficit propria ratio potentiae.

NOTANDUM: Bonum excedit proportionem volentis sive quantum ad totam speciem humanam (sicut bonum divinum, quod transcendit limites naturae), sive quantum ad individuum (sicut boni proximi). Et ideo huiusmodi virtutes quae ordinant affectum hominis in Deum vel in proximum, sunt in voluntate sicut in subjecto, ut charitas, iustitia et huiusmodi. (In fine art.).

QUAESTIO LVII

De distinctione virtutum intellectualium

Deinde considerandum est de distinctione virtutum; et primo quantum ad virtutes intellectuales; secundo quantum ad morales; tertio quantum ad theologicas. Circa primum queruntur sex:

Art. I. - *Utrum habitus intellectuales speculativi sint virtutes.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Sunt virtutes secundum quid, seu primo modo dictae, non autem simpli-

citer, seu secundo modo dictae (Vide q. praec. art. 3).

R. EST: quia tales habitus faciunt *facultatem* bonae operationis tantum, scil. considerationis veri seu contemplandi; non autem faciunt *uti* potentia, quod solum ad vim appetitivam pertinet. Unde, secundum hoc, in usu talium virtutum speculativarum, potest esse meritum, si ex charitate procedunt ad actum, ut Gregorius dicit, quod «Contemplativa vita majoris est meriti quam activa» (Moral. lib. vi, cap. 18).

NOTANDUM: Isti habitus dicuntur operativi in quantum habent ordinem ad interius opus intellectus (Ad 1m), cuius altissimum objectum est Deus, qui est summum speculabile (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum sint tantum tres habitus intellectuales speculativi, scilicet Sapientia, Scientia et Intellectus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia objectum intellectus, quod est verum, potest esse vel per se notum, seu evidens, et circa hoc requiritur habitus principiorum qui *intellectus* vocatur; vel est tale quod per inquisitionem rationis attingitur; et hoc iterum dupliciter esse potest: uno modo quod est ultimum (inquisitionis, seu conclusionis) respectu totius cognitionis humanae; et circa hoc est habitus *sapientiae*, quae considerat altissimas causas et proinde de omnibus iudicat (etiam de principiis per se notis); alio modo, quod est ultimum respectu alicujus generis veritatum; et circa hoc est *scientia*: unde secundum diversa genera scibilium sunt diversi habitus scientiarum, dum tamen sapientia non est nisi una.

NOTANDA: 1. - Istaes tres virtutes (Sapientia, Intellectus et Scientia) non ex aequo distinguuntur ab invicem, sed ordine quodam; sicut accidit in *totis potentialibus*, quorum una pars est perfectior

altera, sicut anima rationalis est perfectior quam sensibilis, et sensibilis quam vegetabilis. Hoc enim modo Scientia dependet ab Intellectu sicut a principali: et utrumque dependet a Sapientia sicut a principalissimo, quae sub se continet et Intellectum et Scientiam, ut de conclusionibus scientiarum dijudicans, et de principiis earumdem (Ad 2m).

2. - Habitus virtutis se habet determinate ad bonum, nullo modo ad malum. Bonum autem intellectus est verum, malum autem ejus est falsum. Unde soli illi habitus dicuntur virtutes intellectuales, quibus semper dicitur verum, et nunquam falsum. Opinio vero et suspicio possunt esse veri et falsi; et ideo non sunt intellectuales virtutes (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum habitus intellectualis qui est ars, sit virtus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* eo modo quo habitus speculativi; i. e., non simpliciter sed secundum quid.

R. EST: quia ars, sicut caeteri habitus speculativi, non facit bonum opus quantum ad usum, ad hoc enim necessaria est voluntas; sed facit bonum opus quantum ad *facultatem* bene agendi tantum; est enim ars *recta ratio aliquorum operum faciendorum*. - Secundum hoc ergo ars dicitur *virtus virtutis* inquantum ad usum movetur ab alia virtute morali; manifestum est enim quod artifex per justitiam, quae facit voluntatem rectam, inclinatur ut opus fidele faciat (Ad 1m et ad 2m).

NOTANDUM: Habitus speculativi inquantum ad opera rationis ordinantur, puta ad constructionem syllogismi aut orationis congruae, aut ad opus numerandi vel mensurandi, dicuntur etiam artes per quamdam similitudinem, seu *artes liberales*, quia ab anima dependent quae est libera, ad differentiam illarum artium quae ordinantur ad opera per corpus exercita, quae sunt quodammodo *serviles*, inquantum corpus serviliter subditur ani-

mae. Illae vero scientiae quae ad nullum hujusmodi opus ordinantur, simpliciter scientiae dicuntur, non autem artes. Nec oportet, si liberales artes sunt nobiliores, quod magis eis conveniat ratio artis (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum prudentia sit virtus distincta ab arte.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ars (ut diximus in praec. art.) facit solum facultatem boni operis, non autem respicit appetitum; est enim recta ratio factibilium; - dum, e contra, prudentia non solum facit boni operis facultatem, sed etiam usum (boni operis); respicit enim appetitum, tanquam praesupponens rectitudinem appetitus; unde dicitur «recta ratio agibilium». «Factio autem est actus transiens in exteriorem materiam», sicut aedificare, secare, etc.; «agere autem est actus permanens in ipso agente», sicut videre, velle et hujusmodi. Ad prudentiam igitur, cum sit recta ratio eorum actuum qui fiunt et permanent in ipso agente, requiritur quod homo sit bene dispositus circa finem, quod fit per appetitum rectum. Unde prudentia est virtus moralis. Bonum autem artificialium non est bonum appetitus humani, sed bonum ipsorum operum artificialium; unde ars non supponit appetitum rectum. Unde, si artifex volens peccat, laudatur ut artifex; prudens, e contra, magis laudatur si noleas peccet.

NOTANDUM: Ars convenit et cum habitibus speculativis et cum prudentia. Tamen magis convenit cum prudentia quantum ad subjectum et materiam; utrumque enim est in opinativa parte animae, et circa contingens aliter se habere. Sed ars magis convenit cum habitibus speculativis in ratione virtutis (quia facit tantum facultatem boni operis sicut caeteri virtutes speculativi), quam cum prudentia (Ad 2m).

Art. V. – *Utrum prudentia sit virtus necessaria homini.*

RESP. AFF. – *Scil.:* necessaria ad bene vivendum; immo maxime necessaria.

R. EST: quia prudentia est virtus intellectiva per quam ratio bene ordinatur ad ea (media) quae sunt ad finem. Bene autem vivere consistit in bene operari. Bene autem operari requirit ut opus sit bonum et modus operandi conveniens. Hoc autem fit si opus ad finem rectum ordinatur per media convenientia. Finis rectus fit per rectum appetitum (voluntatem); media autem eliguntur per rationem. Habitus autem quo ratio convenientia media eligit ad finem rectum consequendum est prudentia. Hoc autem maxime necessarium est ad bene operandum, i. e., ad bene vivendum (In corp. art.). – Est enim prudentia recta ratio ipsorum actuum humanorum (art. praec. ad 1m).

NOTANDUM: Prudentia et ars sunt virtutes intellectus practici; quia circa sola contingentia ponuntur: ars circa factibilia, prudentia circa agibilia. In intellectu autem speculativo illae solae ponuntur virtutes intellectuales quae sunt circa necessaria (scil.: sapientia, intellectus et scientia). Verum intellectus speculativi accipitur per conformitatem intellectus ad rem. Verum intellectus practici accipitur per conformitatem ad appetitum rectum; quae quidem conformitas in necessariis locum non habet, sed solum in contingentibus (Ad 3m).

Art. VI. – *Utrum eubulia, synesis et gnome sint virtutes adjunctae prudentiae.*

RESP. AFF. – R. EST: quia praecipere, quod est actus principalis prudentiae, et est actus intellectus practici, supponit consilium et iudicium, qui sunt actus intellectus speculativi. *Eubulia* autem est virtus bene consiliativa, et *synesis*

et *gnome* sunt partes iudicativae: prima est iudicativa de agendis secundum legem communem; altera vero de agendis secundum ipsam rationem naturalem in his in quibus deficit lex communis. (Ad 3m). – De his plenius infra, in II-IIae, quaes. LI, art. 4).

QUAESTIO LVIII

De distinctione virtutum moralium ab intellectualibus

Deinde considerandum est de virtutibus moralibus, et primo de distinctione earum a virtutibus intellectualibus; secundo de distinctione earum ab invicem, secundum propriam materiam; tertio de distinctione principalium vel cardinalium ab aliis. Circa primum quaeruntur quinque:

Art. I. – *Utrum omnis virtus sit moralis.*

RESP. NEG. – R. EST: quia virtus moralis dicitur a more, secundum quod mos significat quamdam inclinationem naturalem, vel quasi naturalem, ad aliquid agendum. Inclinatio autem ad actum proprie convenit appetitivae virtuti (q. ix, art. 1). Et ideo non omnis virtus dicitur moralis sed solum illa quae est in vi appetitiva.

NOTANDUM: Quandoque mos significat *consuetudinem*, sed tunc ad primam significationem reducitur, cum quodammodo in naturam vertatur, et facit inclinationem similem naturali. Secundum hanc inclinationem naturalem (vel per infusionem gratiae Spiritus Sancti) interpretat S. Doctor illa verba Psalmi lxxvii: « *Qui habitare facit unius moris in domo* ».

Art. II. – *Utrum virtus moralis distinguatur ab intellectuali.*

RESP. AFF. – R. EST: quia virtus moralis perficit potentiam appetitivam, dum autem virtus

intellectualis perficit rationem. Sicut igitur appetitus distinguitur a ratione, ita virtus moralis distinguitur ab intellectuali. Sed sicut appetitus est principium humani actus secundum hoc quod participat aliquantulum rationem; ita habitus moralis habet rationem virtutis humanae, in quantum rationi conformatur. - Virtus autem moralis necessaria est praeter virtutem intellectualem, quia ratio non imperat appetitivae potentiae principatu despotico, sicut anima regit corpus, sed principatu politico, quo scilicet aliquis praestit est liberis, qui habent jus in aliquo contradicendi.

NOTANDUM: In definitione virtutis, illa verba «recta ratio» non ponuntur tanquam pars essentialis virtutis, sed sicut quiddam participatum in omnibus virtutibus moralibus, in quantum prudentia (quae est «recta ratio agibilium»), dirigit omnes virtutes morales (Ad 4m).

Art. III. - *Utrum sufficienter virtus dividatur per moralem et intellectualem.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* Virtus humana.

R. EST: quia principium humanorum actuum, circa quod virtus est habitus perfectivus ad bene operandum, est duplex: intellectus (sive speculativus, sive practicus) et voluntas.

NOTANDA: 1. - Prudentia secundum essentiam suam est intellectualis virtus; sed secundum materiam convenit cum virtutibus moralibus; et secundum hoc connumeratur virtutibus moralibus; est enim «recta ratio agibilium». (Ad 1m).

2. - Continentia a delectationibus et perseverantia in tristitiis (sicut etiam patientia) non sunt virtutes, sed aliquid minus virtute; non enim perficiunt appetitivam virtutem sensitivam: quod ex hoc patet quod in continente et perseverante superabundant inordinatae passiones; quod non esset, si appetitus sensitivus esset perfectus aliquo habitu conformante ipsum ad rationem (Ad 2m).

3. - Fides, spes et charitas sunt supra virtutes humanas; sunt enim virtutes hominis, prout est factus particeps divinae gratiae (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum moralis virtus possit esse sine intellectuali.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* Virtus moralis non potest esse sine intellectu et prudentia.

R. EST: quia virtus moralis est habitus electivus, i. e., faciens bonam electionem. Ad bonam autem electionem requiritur debita intentio finis, et ut homo recte accipiat ea quae sunt ad finem. Haec autem non possunt fieri sine intellectu principiorum naturaliter cognitorum, et sine prudentia quae est «recta ratio agibilium». Tamen possunt esse sine sapientia, scientia et arte. - Unde in virtuoso non oportet quod vigeat usus rationis, quantum ad omnia, sed solum quantum ad ea quae sunt agenda secundum virtutem; unde etiam qui videntur *simplices*, eo quod carent mundana astutia, possunt esse prudentes, secundum illud Matth. x, 16: *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae.* (Ad 2m).

NOTANDUM: Ad bene operandum non sufficit naturalis inclinatio ad bonum, sed requiritur etiam rationis iudicium. Immo, quanto magis haec inclinatio naturalis ad bonum est fortior, tanto potest esse periculosior, nisi recta ratio adjungatur: sicut equus currens, si sit caecus, tanto fortius impingit et laeditur, quanto fortius currit (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum intellectualis virtus possit esse sine morali.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* Prudentia, quae est intellectualis virtus, esse non potest sine morali virtute; caeterae autem virtutes intellectuales possunt.

R. EST: quia prudentia est «recta ratio agibilium», non solum in universali, sed etiam in particulari, in quibus sunt actiones; actiones autem perficiuntur per virtutes morales, secundum quas fiat quodammodo homini connaturale recte judi-

care de fine (In corp. art.). Unde non potest prudentia esse bene consiliativa, bene iudicativa et bene praeceptiva nisi per virtutem moralem removeatur impedimentum passionum corrumpentium consilium, iudicium et praeceptum (Ad 3m).

QUAESTIO LIX

De distinctione virtutum moralium secundum relationem ad passiones

Deinde considerandum est de distinctione moralium virtutum ad invicem. Et quia virtutes morales, quae sunt circa passiones, distinguuntur secundum diversitatem passionum, oportet primo considerare in communi comparisonem virtutis ad passionem; secundo distinctionem moralium virtutum secundum passiones. Circa primum quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum virtus moralis sit passio.*

RESP. NEG. - PRIMA R. EST: quia passio est motus quidam appetitus sensitivi (q. xxii, art. 3); virtus autem moralis non est motus, sed principium appetitivi motus, habitus quidam existens.

SECUNDA R. EST: quia passiones ex se ipsis non habent rationem boni vel mali. Bonam enim vel malum hominis est secundum rationem. Virtus autem se habet ad bonum tantum (q. lv, art. 3).

TERTIA R. EST: quia motus passionis (dato quod aliqua passio se habeat ad bonum tantum, vel ad malum tantum) semper habet principium in appetitu, et terminatur in ratione; e converso, virtutis motus semper habet principium in ratione, et terminum in appetitu, secundum quod a ratione movetur.

NOTANDUM: Virtus moralis secundum suam essentiam non est medium inter passiones; sed secundum suum effectum; quia scilicet inter passiones medium constituit (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum virtus moralis possit esse cum passione.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* In quantum passiones dicuntur quicumque motus appetitus sensitivi.

R. EST: quia ut tales, passiones possunt esse a ratione moderatae; et ut tales sunt in virtuoso. - Stoici autem non distinguebant inter appetitum sensitivum et appetitum intellectivum; et dicebant passiones esse affectiones inordinatae, quae utique non possunt esse in virtuoso per deliberationem.

NOTANDUM: Passio praeveniens iudicium rationis, si in animo praevaleat, ut ei consentiatur, impedit consilium et iudicium rationis: si vero sequatur quasi ex ratione imperata, adjuvat ad consequendum imperium rationis (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum virtus moralis possit esse cum tristitia.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* Virtus moralis potest (imo debet) esse cum tristitia moderata de his quae quocumque modo repugnant virtuti.

R. EST: quia aliquod malum potest esse virtuoso praesens, quod quidem malum ratio detestatur. Unde appetitus sensitivus in hoc sequitur detestationem rationis, quod de huiusmodi malo tristatur, moderate tamen secundum rationis iudicium.

Art. IV. - *Utrum omnis virtus moralis sit circa passiones.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* Non omnis virtus moralis est circa passiones, quaedam sunt circa operationes.

R. EST: quia ratio ordinat per virtutem moralem non solum passiones appetitus sensitivi, sed etiam operationes appetitus intellectivi, qui est voluntas, quae non est subjectum passionis (q. xxii, art. 3).

Art. V. – *Utrum aliqua virtus moralis possit esse absque passione.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Virtutes morales quae sunt circa passiones, sicut circa propriam materiam, sine passionibus esse non possunt; aliae autem quae sunt circa operationes, possunt esse sine passionibus.

R. PRIMI EST: quia ad virtutem pertinet quod ea quae sunt subjecta rationi, a propriis actibus non vacent; sed quod imperium rationis exequantur, proprios actus agendo.

R. SECUNDI EST: quia virtus quae est circa operationes tantum est justitia, per quam applicatur voluntas ad proprium actum, qui non est passio. – Tamen gaudium justitiae, quod est in anima, potest per redundantiam gaudium passionis causare; vires enim inferiores sequuntur motum superiorum (q. xvii, art. 7, et q. xxiv, art. 3).

QUAESTIO LX

De distinctione virtutum moralium ab invicem

Deinde considerandum est de distinctione virtutum moralium ab invicem; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. – *Utrum sit una tantum virtus moralis.*

RESP. NEG. – **R. EST:** quia in moralibus, ubi ratio est sicut imperans et movens, vis autem appetitiva sicut imperata et mota, appetitus recipit impressionem rationis non quasi univoce; quia non est rationale per essentiam sed per participationem. Unde appetibilia secundum mo-

tionem rationis constituuntur in diversis speciebus, secundum quod diversimode se habent ad rationem.

NOTANDUM: Objectum rationis est *verum*; ratio autem veri est eadem in omnibus moralibus, quae sunt contingentia agibilia: unde est una virtus in eis (i. e. in omnibus virtutibus moralibus) dirigens, scil. prudentia, quae est «recta ratio agibilium». Sed objectum appetitivae virtutis est *bonum appetibile*, cuius diversa ratio est secundum diversam habitudinem ad rationem dirigentem (Ad 1m).

Art. II. – *Utrum virtutes morales quae sunt circa operationes, distinguantur ab his quae sunt circa passiones.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Prout operationes et passiones comparentur ad virtutes morales non ut effectus earum, sed ut materia *circa quam*.

R. EST: quia bonum et malum in quibusdam operationibus attenditur secundum ipsas operationes, qualitercumque homo afficitur ad eas, in quantum scilicet, bonum et malum in eis accipitur secundum rationem commensurationis *ad alterum*; et virtus directiva talium operationum est justitia et ejus partes; – in quibusdam vero operationibus bonum et malum attenditur solum secundum commensurationem *ad operantem*, et virtutes directivae in talibus operationibus sunt principaliter circa interiores affectiones, seu passiones animae; in his enim bonum et malum considerari oportet secundum quod homo bene vel male circa hujusmodi afficitur. – Prout operationes et passiones sunt *effectus* virtutis sic non distinguuntur virtutes morales, quia omnis virtus est productiva aliquas operationes bonas, et delectationem aliquam vel tristitiam (q. lix, art. 4, ad 1m).

Art. III. - *Utrum circa operationes sit tantum una virtus moralis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Virtutes morales quae sunt circa operationes (ad alterum), conveniunt in quadam generali ratione justitiae, quae attenditur secundum debitum ad alterum; distinguuntur autem secundum diversas speciales rationes (justitiae).

R. PRIMI EST: quia in operationibus exterioribus (i. e. ad alterum) ordo rationis instituitur, non secundum proportionem ad affectionem hominis, sed secundum ipsam convenientiam rei in seipsa; secundum quam convenientiam accipitur ratio debiti, ex quo constituitur ratio justitiae. Ad justitiam enim pertinet ut quis debitum reddat. Unde omnes hujusmodi virtutes quae sunt circa operationes, habent aliquo modo rationem justitiae.

R. SECUNDI EST: quia debitum non est unius rationis in omnibus; et secundum diversas rationes debiti sumuntur diversae virtutes: puta religio per quam redditur debitum Deo; pietas per quam redditur debitum parentibus vel patriae; gratia per quam redditur debitum benefactoribus, et sic de aliis.

NOTANDUM: Justitia proprie dicta est una specialis virtus, quae attendit perfectam rationem debiti, quod secundum aequivalentiam potest restitui; dicitur tamen et ampliato nomine justitia secundum quamcumque debiti redditionem; et sic non est una specialis virtus (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum circa diversas passiones diversae sint virtutes morales.*

RESP. AFF. - a) Circa diversas passiones generaliter loquendo sunt diversae virtutes morales; b) circa passiones contrarias est eadem virtus; c) circa passiones quae sunt ordinatae ad invicem,

i. e. quae secundum quemdam ordinem se invicem consequuntur (sicut habetur in passionibus concupiscibilis), est eadem virtus moralis; d) circa passiones quae non sunt unius ordinis, sunt diversae virtutes, puta circa passiones irascibilis.

R. PRIMI EST: quia passiones generaliter loquendo ad diversas potentias pertinent; ergo etiam ad diversas virtutes.

R. SECUNDI EST: quia virtus moralis in quadam medietate consistit; medium autem in contrariis passionibus instituitur secundum eandem rationem, sicut in naturalibus idem est medium in contrariis.

R. TERTII EST: quia motus passionum qui secundum quemdam ordinem se invicem consequuntur, sunt ad idem ordinati, scil. ad consequendum bonum, vel ad fugiendum malum; sicut ex amore procedit concupiscentia, et ex concupiscentia pervenitur ad delectationem; vel, e contra, ex odio ad fugam vel abominationem, quae perducit ad tristitiam. Una est virtus circa amorem, concupiscentiam et delectationem: temperantia, quae est etiam circa oppositas passiones.

R. QUARTI EST: quia passiones quae non sunt unius ordinis, ad diversa ordinantur, ut patet. Et sic, audacia et timor ordinantur ad aliquod magnum periculum, et circa has est fortitudo; spes et desperatio ordinantur ad aliquod bonum arduum, et circa eas est magnanimitas; ira autem ordinatur ad superandum aliquod contrarium, quod nocementum intulit, et circa hanc est mansuetudo.

Art. V. - *Utrum virtutes morales distinguantur secundum diversa objecta passionum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia objecta passionum dicunt ordinem ad rationem: secundum quod

igitur diversimode objecta passionum comparantur ad rationem, diversas species virtutum causant; perfectio enim virtutis moralis ex ratione dependet. - In quantum vero objecta passionum diversimode ordinantur ad appetitum sensitivum, causant diversas species passionum.

NOTANDUM: Non eodem modo objecta passionum afficiunt appetitum sensitivum et rationem. Diversitas enim objectorum potest causare diversitatem passionum, quin causet diversitatem virtutum (art. praec.); et e contra, diversitas objectorum passionum potest causare diversitatem virtutum, quin causet diversitatem passionum; puta, in delectatione, quae est una passio, circa quam diversae virtutes ordinantur. Tamen diversitas objectorum (passionum), prout respicit diversitatem *potentiarum*, semper diversificat species virtutum (In corp. art.).

2. - Secundum Aristotelem decem sunt virtutes morales quae sunt circa passiones, seu diversificantur per objecta passionum: « fortitudo, temperantia, liberalitas, magnificentia, magnanimitas, philotimia (amor honoris), mansuetudo, amicitia (i. e. affabilitas), veritas et eutrapelia (bona conversatio, seu «moderata recreatio»). (In corp. art.). De his erit sermo in II-IIae.

QUAESTIO LXI

De virtutibus cardinalibus

Deinde considerandum est de virtutibus cardinalibus, et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum virtutes cardinales debeant dici cardinales, vel principales.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Inter virtutes morales ponuntur illae quae dicuntur principales seu cardinales.

R. EST: quia virtutes cardinales habent perfectam rationem virtutis; scil., rectitudinem appe-

titus: huiusmodi enim virtus non solum facit facultatem bene agendi, sed ipsum etiam usum boni operis causat. - Prudentia, quae est intellectualis virtus, est etiam moralis secundum materiam, ut ex supra dictis patet (q. lvii, art. 4).

NOTANDUM: Aliae virtutes intellectuales a prudentia, etsi sint principaliores quam morales quantum ad subjectum, non tamen sunt principaliores quantum ad rationem virtutis, quae respicit bonum, quod est objectum appetitus (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum sint quatuor virtutes morales.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) ratione principii formalis virtutis; quod est bonum rationis; et b) secundum subjecta, quae sunt quatuor.

R. PRIMI EST: quia bonum rationis considerari potest: a) secundum quod in ipsa consideratione rationis consistit, et sic est una virtus principalis, quae dicitur *prudentia*; b) secundum quod ponitur ordo rationis circa aliquid; et hoc vel est circa operationes, et sic *justitia*; vel circa passiones, et sic necesse est duas virtutes, prout passio impellit ad aliquid contrarium rationi, et circa hoc est *temperantia*; vel retrahit ab eo quod ratio dictat, et circa hoc est *fortitudo*.

R. SECUNDI EST: quia quadruplex est subjectum virtutis moralis; scil. rationale per essentiam, quod *prudentia* perficit; et rationale per participationem, quod dividitur in voluntatem, quae est subjectum *justitiae*, et in concupiscibilem, quae est subjectum *temperantiae* et in irascibilem, quae est subjectum *fortitudinis*.

NOTANDUM: Prudentia est simpliciter principalior omnibus; aliae autem ponuntur principales, unaquaeque in suo genere (Ad 1m). - Aliae virtutes reducuntur ad praedictas, quantum ad subjectum, et quantum ad rationes formales.

Art. III. - *Utrum aliae virtutes magis debeant dici principales quam istae.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Solae quatuor virtutes morales, justitia, videlicet, temperantia, prudentia et fortitudo, cardinales et principales omnium sunt: a) tam propter eorum supra alias generalitatem, b) quam propter materiae principalitatem.

R. PRIMI EST: quia istae quatuor virtutes sunt secundum quatuor communes rationes formales omnium virtutum; omnis enim virtus quae facit bonum in consideratione rationis, dici potest prudentia; omnis virtus quae facit bonum debiti et recti in operationibus, dici potest justitia; omnis virtus quae cohibet passiones et reprimit, potest dici temperantia; et omnis virtus quae facit firmitatem animi contra quascumque passiones, dici potest fortitudo.

R. SECUNDI EST: quia istae virtutes denominantur ab eo quod est praecipuum in unaquaque materia virtutis: puta prudentia quae est praecipua; justitia, quae est circa actiones debitas inter aequales; temperantia, quae reprimit concupiscentias delectationum tactus; fortitudo, quae firmat contra pericula mortis.

Art. IV. - *Utrum quatuor virtutes cardinales differant ab invicem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) Non in quantum significant quasdam generales condiciones humani animi; b) sed in quantum determinantur ad materias speciales.

R. PRIMI EST: quia ut tales condiciones generales inveniuntur in omnibus virtutibus: sic prudentia nihil aliud est quam quaedam rectitudo discretionis in quibuscumque actibus vel mate-

riis; et sic de aliis. Secundum hoc prudentia esset virtus distincta ab aliis tribus, quia est etiam intellectualis; sed aliae tres non essent virtutes distinctae ab invicem.

R. SECUNDI EST: quia sic unaquaeque virtutum cardinalium determinatur ad unam materiam in qua principaliter laudatur illa generalis conditio, a qua nomen virtutis accipitur; et sic sunt diversi habitus secundum diversitatem objectorum distincti.

Art. V. - *Utrum virtutes cardinales convenienter dividantur in virtutes politicas, purgatorias, purgati animi et exemplares.*

RESP. AFF. - R. EST: quia istae virtutes possunt considerari: a) prout sunt in Deo ut *exemplares*; ita scil. quod ipsa divina mens in Deo dicatur prudentia; temperantia vero conversio divinae intentionis ad seipsum; fortitudo Dei est ejus immutabilitas; et justitia Dei est observatio legis aeternae in suis operibus. - b) Prout homo per has virtutes recte se habet in rebus humanis gerendis; et sic dicuntur *politicae*. - c) Prout homo per has virtutes tendit ad Deum; ita scil. quod per prudentiam omnia mundana divinorum contemplatione despiciat, omnemque animae cogitationem in divina sola dirigat; et sic de aliis virtutibus, quae *purgatoriae* dicuntur. d) Prout istae virtutes assequuntur divinam similitudinem, et sunt jam *purgati animi*; ita scil. quod prudentia sola divina intueatur; temperantia terrenas cupiditates nesciat; fortitudo passiones ignoret; justitia cum divina mente perpetuo foedere societ, eam scil. imitando; quas quidem virtutes dicimus esse beatorum vel aliquorum in hac vita perfectissimorum.

QUAESTIO LXII
De virtutibus theologicis

Deinde considerandum est de virtutibus theologicis; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum sint aliquae virtutes theologicae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia beatitudo perfecta ad quam homo ordinatus est (q. iii, art. 1), secundum quod per Christum facti sumus *consortes divinae naturae* (II Petr. I), excedit proportionem humanae naturae; unde oportet quod homini addantur divinitus aliqua principia per quae ita ordinetur ad beatitudinem supernaturalem, sicut per principia naturalia ordinatur ad finem connaturalem; et hujusmodi principia dicuntur *virtutes theologicae*; quae sic dicuntur propter tria: a) quia habent Deum pro objecto, inquantum per eas recte ordinamur in Deum; b) quia a solo Deo nobis infunduntur; c) quia sola divina revelatione traduntur.

Art. II. - *Utrum virtutes theologicae distinguantur ab intellectualibus et moralibus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia objectum theologarum virtutum est ipse Deus, qui est ultimus rerum finis, prout nostrae rationis cognitionem excedit. Objectum autem virtutum intellectualium et moralium est aliquid quod humana ratione comprehendi potest. Habitus autem distinguuntur specie secundum formalem differentiam objectorum.

Art. III. - *Utrum convenienter fides, spes et charitas ponantur virtutes theologicae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sicut per naturalem inclinationem ordinatur homo in finem sibi con-

naturalem, ita per virtutes theologicas ordinatur ad beatitudinem supernaturalem. Ad finem autem sibi connaturalem homo ordinatur per principia universaliter ei nota per lumen intellectus, et per inclinationem voluntatis naturaliter tendentis in bonum rationis. Haec autem deficiunt in ordine ad finem supernaturalem. Unde necesse est quod homini supernaturaliter addantur: a) quaedam principia supernaturalia, quae divino lumine capiuntur, et haec sunt credibilia, de quibus est *fides*; b) quod voluntas ordinetur ad illum finem quantum ad motum intentionis in ipsum tendentem, sicut in id quod est possibile consequi, quod pertinet ad *spem*; et c) quantum ad unionem quamdam spiritualem, per quam quodammodo transformatur in illum finem, quod fit per *charitatem*.

Art. IV. - *Utrum fides sit prior spe, et spes charitate.*

RESP. AFF. - *Scil.:* ordine generationis et secundum actum; non vero ordine perfectionis.

R. PRIMI EST: quia per fidem apprehendit intellectus ea quae sperat et amat. Unde actus fidei praecedit; sed habitus simul infunduntur. Item, quantum ad *spem*; quia ex hoc ipso quod homo sperat de aliquo, procedit ad amandum ipsum.

R. SECUNDI EST: quia tam fides quam spes formatur per charitatem, et perfectionem virtutis acquirit (ut infra dicitur: II-IIae, q. xxiii, art. 7 et 8).

NOTANDUM: Spes, quantum ad principale objectum, scil. bonum quod speratur, non praecedit amorem, sed amor praecedit *spem*; nunquam enim speratur aliquid bonum nisi desideratum et ama-

tum; - sed quantum ad illum *a quo se sperat posse consequi bonum*, spes praecedat amorem, quamvis postea ex ipso amore spes augeatur. Per hoc enim quod aliquis reputat per aliquem se posse consequi aliquod bonum, incipit amare ipsum; et ex hoc ipso quod ipsum amat, postea fortius de eo sperat (Ad 3m).

QUAESTIO LXIII De causa virtutum

Deinde considerandum est de causa virtutum; et circ hoc quaeruntur quatuor.

Art. I. - *Utrum virtus insit nobis a natura.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Virtutes tam intellectuales quam morales nobis insunt naturaliter secundum aptitudinem et inchoationem tantum: *a)* cum ratione speciei, quae est ab anima, vel etiam a corpore in quantum est determinatum ad talem animam; *b)* tum ratione individui; sed *c)* non insunt nobis secundum consummationem.

R. PRIMI EST: quia in ratione hominis insunt naturaliter quaedam principia naturaliter cognita tam scibilia quam agendorum; quae sunt quaedam seminaria intellectualium virtutum et moralium, in quantum in voluntate inest quidam naturalis appetitus boni, quod est secundum rationem.

R. SECUNDI EST: quia ex corporis dispositione aliqui sunt dispositi vel melius vel pejus ad quasdam virtutes, prout scilicet vires quaedam sensitivae actus sunt quarundam partium corporis, ex quarum dispositione adjuvantur vel impediuntur huiusmodi vires in suis actibus, et per consequens vires rationales, quibus huiusmodi sensitivae vires deserviunt; et secundum hoc unus homo habet naturalem aptitudinem ad scientiam, alius ad fortitudinem, alius ad temperantiam.

R. TERTII EST: quia natura determinatur ad unum; consummatio autem huiusmodi virtutum non est secundum modum actionis, sed diversimode secundum diversas materias, in quibus virtutes operantur, et secundum diversas circumstantias.

Art. II. - *Utrum aliqua virtus causetur in nobis ex assuetudine operum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: *a)* Virtus hominis ordinata ad bonum, quod modificatur secundum regulam rationis humanae, potest ex actibus humanis causari; sed *b)* virtus ordinans hominem ad bonum secundum quod modificatur per legem divinam, et non per rationem humanam, non potest causari per actus humanos, sed solum per operationem divinam in nobis.

R. PRIMI EST: quia tales actus procedunt a ratione, sub cuius potestate et regula tale bonum consistit.

R. SECUNDI EST: quia principium talium actuum non est ratio, et tale bonum, quod per legem divinam modificatur, est sub potestate et regula divina; unde talem virtutem definit Augustinus: *Quam Deus in nobis sine nobis operatur.* - Unde virtutes humanitas acquisite possunt esse in homine, sine gratia, seu in peccato mortali existenti, non autem virtutes infusae, maxime si in sua perfectione considerentur (Ad 1m). Habitui autem non contrariatur directe actus, sed habitus.

Art. III. - *Utrum aliquae virtutes morales sint in nobis per infusionem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia virtutes theologicae, quibus ad finem supernaturalem ordinamur, loco sunt illorum naturalium principiorum, ex

quibus procedunt omnes virtutes tam intellectuales quam morales, quae ex nostris actibus acquiruntur. Oportet igitur quod, sicut se habent virtutes acquisite ad principia naturalia, ita etiam virtutibus theologicis respondeant alii habitus divinitus causati in nobis. Effectus enim oportet esse suis causis et principiis proportionatos.

NOTANDUM: Virtutes a nobis acquisite non sunt proportionatae virtutibus theologicis; et ideo oportet alias eis proportionatas immediate a Deo causari (Ad 1m). Item, virtutes theologice sufficienter nos ordinant in finem supernaturalem, secundum quamdam inchoationem, quantum scilicet ad ipsum Deum immediate; sed oportet per alias virtutes infusas perfici animam circa alias res, semper tamen in ordine ad Deum (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum virtus quam acquirimus ex operum assuetudine, sit ejusdem speciei cum virtute infusa.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* a) cum propter differentiam formalem objectorum; b) tum propter ea ad quae ordinantur virtutes.

R. PRIMI EST: quia motus qui imponitur secundum regulam rationis humanae in materia virtutis, est alterius rationis quam motus qui imponitur secundum regulam divinam circa eandem materiam. Sic, e. g. in sumptione ciborum temperantia acquisita statuitur modus ut non noceat valetudini corporis; secundum autem regulam legis divinae requiritur quod « homo castigat corpus suum et in servitutem redigat », quod fit per temperantiam infusam.

R. SECUNDI EST: quia per virtutes morales infusas homines bene se habent ad hoc quod sint *cives sanctorum et domestici Dei*; per alias virtutes acquisite homo bene se habet in ordine ad res humanas.

QUAESTIO LXIV

De medio virtutum

Deinde considerandum est de proprietatibus virtutum; et primo quidem de medio virtutum; secundo de connexionione virtutum; tertio de aequalitate earum; quarto de ipsarum duratione. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum virtutes morales sint in medio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia bonum virtutis moralis consistit in adaequatione (motus circa passiones) ad mensuram rationis; a qua quis discordat vel per hoc quod superexcedit mensuram, vel per hoc quod deficit ab ea. Unde manifeste apparet quod virtus moralis in medio consistit; i. e. est in medio inter excessum et defectum mensurae rationis.

NOTANDUM: Quantum ad magnificentiam et magnanimitatem si considerantur secundum quantitatem absolutam, sunt in extremo et maximo; si vero considerantur secundum comparisonem ad circumstantias, sic habent rationem medii, ut scilicet sint ubi oportet, et quando oportet, et propter quod oportet (Ad 2m). Idem dicendum est etiam de virginitate et de voto paupertatis (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum medium virtutis moralis sit medium rei, vel rationis.*

RESP.: EST MEDIUM RATIONIS. *Scilicet:* a) non secundum quod medium existit in ipso actu rationis; sed b) inquantum est id quod a ratione ponitur in aliqua materia.

R. PRIMI EST: quia virtus moralis non perficit actum rationis, sed actum virtutis appetitivae;

et sic medium virtutis moralis non est medium rationis.

R. SECUNDI EST: quia, ut dictum est (art. praec.) virtus moralis dicitur consistere in medio per conformitatem ad rationem rectam.

NOTANDUM: Medium virtutis iustitiae, in quantum scilicet iustitia dat unicuique quod debet, et non plus nec minus, est idem ac medium rei; quia iustitia est circa operationes quae consistunt in rebus exterioribus, in quibus rectum institui debet simpliciter et secundum se. Medium autem rationis aliarum virtutum moralium non est etiam medium rei, quia aliae virtutes sunt circa passiones, circa quas homines diversimode se habent. Et ideo oportet quod rectitudo rationis in passionibus instituat per respectum ad nos, qui afficimur secundum passiones (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum virtutes intellectuales consistant in medio.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* Sive virtutes intellectuales speculativae, sive practicae, in quantum verum habet rationem mensurati a re, habent medium rei; virtutes intellectuales practicae, in quantum habent conformitatem ad appetitum rectum, habent medium rationis.

R. PRIMI EST: quia bonum (quod est verum) virtutis intellectualis, sive speculativae sive practicae, consistit in quodam medio per conformitatem ad ipsam rem, secundum quod dicit esse quod est, vel non esse quod non est.

R. SECUNDI EST: quia verum virtutis intellectualis practicae respectu appetitus habet rationem regulae et mensurae. Unde prudentia, quae est virtus intellectualis practicae, respectu ad appetitum (rectum) habet medium rationis, sicut caeterae virtutes morales; cum hac tamen

differentia, quod medium rationis prudentiae est regulantis et mensurantis, medium rationis aliae virtutis moralis est ut regulatae et mensuratae.

Art. IV. - *Utrum virtutes theologicae consistant in medio.*

RESP. NEG. - *Scilicet:* Per se loquendo seu si mensura virtutis theologicae accipitur secundum ipsam rationem virtutis theologicae, sic non consistit in medio; per accidens autem seu si mensura accipitur ex parte nostra, sic virtutes theologicae possunt considerari ut habeant medium et extremum.

R. PRIMI EST: quia sic mensura et regula virtutis theologicae est ipse Deus; fides enim nostra regulatur secundum veritatem divinam, charitas secundum bonitatem ejus, et spes secundum magnitudinem omnipotentiae et pietatis ejus; et ista est mensura excedens omnem humanam facultatem; et in hoc tanto est melius quanto magis acceditur ad summum credendo, sperando et diligendo.

R. SECUNDI EST: quia, etsi non possumus ferri in Deum quantum debemus, debemus tamen ferri in ipsum credendo, sperando et amando secundum mensuram nostrae conditionis. Secundum hoc enim regulam et mensuram transcendere contingit vel ab ea deficere. - Sic e. g., spes, ex parte nostra, est media inter praesumptionem et desperationem, in quantum scilicet aliquis praesumere dicitur ex eo quod sperat a Deo bonum quod excedit suam conditionem; vel desperare quia non sperat quod secundum suam conditionem sperare posset. Non autem potest esse superabundantia spei ex parte Dei, cujus bonitas est infinita (Ad 3m).

QUAESTIO LXV
De connexione virtutum

Deinde considerandum est de conexione virtutum; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. – *Utrum virtutes morales sint ad invicem connexae.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) Virtutes morales perfectae, i. e., illae quae inclinant ad bonum opus bene agendum, sunt inter se connexae, sive si accipiantur secundum generales condiciones virtutum (q. lxi, art. 3 et 4), sive si considerentur secundum materias; – b) Virtutes morales imperfectae, quae nihil aliud sunt quam inclinationes in nobis sive a natura sive ex assuetudine ad aliquod bonum opus faciendum, non sunt connexae.

R. PRIMI EST: quia, secundum condiciones generales virtutum moralium, ut Augustinus et S. Gregorius dicunt, unaquaeque virtus debet habere, si est perfecta, discretionem, quae pertinet ad prudentiam; rectitudinem, quae pertinet ad justitiam; moderantiam, quae est temperantiae; et firmitatem animi, quae pertinet ad fortitudinem. – Si vero considerantur secundum suas materias, sic, ut vult Aristoteles, omnes virtutes morales connexae sunt in prudentia; quia proprium virtutis moralis est facere electionem rectam, est enim virtus moralis habitus electivus. Ad rectam autem electionem non sufficit inclinatio in debitum finem, quod est directe per habitum virtutis moralis, sed etiam quod aliquis directe eligat ea quae sunt ad finem, quod fit per prudentiam, quae est consiliativa, et iudicativa, et praeceptiva eorum quae sunt ad finem. – Similiter prudentia esse non potest sine aliis virtuti-

bus moralibus; quia prudentia est recta ratio agibilium: fines autem agibilium sunt sicut principia prudentiae. Aliquis autem recte se habet ad fines agibilium per morales virtutes.

R. SECUNDI EST: quia, ut vidimus, aliquis ex naturali complexione vel ex aliqua assuetudine est promotus ad opera, e. g., liberalitatis, qui tamen non est promptus ad opera, v. g., castitatis.

NOTANDA: 1. – Ille qui aliquam virtutem acquirit, modico studio seu exercitio etiam alias virtutes acquirere potest; et secundum hoc potest dici alias virtutes habere. Illud enim habere dicimus quod in promptu est ut habeamus, secundum illud Philosophi: « Quod parum deest, quasi nihil deesse videtur » (Ad 1m).

2. – Virtutes intellectuales non sunt connexae inter se, quia sunt circa diversas materias ad invicem non ordinatas, sicut patet in diversis scientiis et artibus. Habent tamen omnes ordinem ad prima principia; et secundum hoc omnes virtutes intellectuales dependent ab intellectu principiorum, sicut prudentia a virtutibus moralibus, ut dictum est (in R. primi) – (Ad 3m).

Art. II. – *Utrum virtutes morales possint esse sine charitate.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Virtutes morales infusae, i. e., secundum quod sunt operativae boni in ordine ad ultimum finem supernaturalem, et consequenter non possunt humanis actibus acquiri, esse non possunt sine charitate.

R. EST: quia si prudentia (non infusa) esse non potest sine aliis virtutibus moralibus, inquantum tales virtutes faciunt bene se habere ad fines « agibilium », ex quibus procedit ratio prudentiae (art. praec.); multo magis prudentia infusa esse non potest sine charitate, per quam homo bene se habet circa ultimum finem simpliciter. Aliae

autem virtutes morales sine prudentia esse non possunt; consequenter nec sine charitate.

NOTANDUM: Ex dictis patet quod solae virtutes infusae sunt perfectae, et simpliciter dicendae sunt virtutes; quia bene ordinant hominem ad finem ultimum simpliciter; aliae virtutes (scilicet acquisite) sunt secundum quid virtutes, non autem simpliciter. Ordinant enim hominem bene respectu finis ultimi in aliquo genere, non autem respectu finis ultimi simpliciter. Et sic interpretantur verba illa (Rom. xiv, 23): «*Omne quod non est ex fide, peccatum est*»; i. e., non habet rationem virtutis perfectae simpliciter. (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum charitas possit esse sine aliis virtutibus moralibus.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Cum charitate simul infunduntur omnes virtutes morales.

R. EST: quia Deus non minus operatur in operibus gratiae quam in operibus naturae. In operibus autem naturae non invenitur principium aliquorum operum in aliqua re, quin inveniantur in ea quae sunt necessaria ad hujusmodi opera perficienda. Charitas autem inquantum ordinat hominem ad finem ultimum, est principium omnium bonorum operum, quae in finem ultimum ordinari possunt. Unde oportet quod cum charitate simul infundantur omnes virtutes morales, quibus homo perficit singula genera bonorum operum.

NOTANDA: 1. - Ex dictis patet quod, virtutes morales non solum habent connexionem propter prudentiam, sed etiam propter charitatem: et quod qui amittit charitatem per peccatum mortale, amittit omnes virtutes morales infusae (In fine art.).

2. - Habitus moralium virtutum infusarum patiuntur interdum difficultatem in operando propter aliquas dispositiones contrarias ex praecedentibus actibus relictas; quae quidem difficultas

non ita accidit in virtutibus moralibus acquisitis, quia per exercitium actuum, quo acquiruntur, tolluntur etiam contrariae dispositiones (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum fides et spes possint esse sine charitate.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Non secundum esse perfectum virtutis, sed secundum inchoationem quamdam.

R. EST: quia ad rationem virtutis pertinet ut non solum secundum ipsam aliquod bonum operemur, sed etiam bene. Fides autem sine charitate, non potest debito *velle* assentire; voluntas enim perficitur per charitatem. «*Omnis enim rectus motus voluntatis ex recto amore procedit*». - Similiter de spe: Spes enim sine charitate sperare non potest futuram beatitudinem ex praesentibus propriis meritis, quia talia non habentur sine charitate; sed ex meritis quas quis proponit in futurum acquirere, sed haec spes non est perfecta.

Art. V. - *Utrum charitas possit esse sine fide et spe.*

RESP. NEG. - R. EST: quia aliquis non potest habere amicitiam ad Deum, quae est charitas, nisi credat hujusmodi societatem et conversationem cum Deo, et speret se ad hanc societatem pertinere.

NOTANDA: 1. - Charitas non est qualiscumque amor Dei, sed amor Dei quo diligitur ut beatitudinis objectum, ad quod ordinamur per fidem et spem (Ad 1m).

2. - Charitas est radix fidei et spei, inquantum dat eis perfectionem virtutis; sed fides et spes secundum rationem propriam praesupponuntur ad charitatem ut dictum est (q. lxii, art. 4), et sic charitas sine eis esse non potest (Ad 2m).

QUAESTIO LXVI

De aequalitate virtutum

Deinde considerandum est de aequalitate virtutum; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum virtus possit esse major vel minor.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) sive in virtutibus specie differentibus; sive in virtute ejusdem speciei; et hoc dupliciter: b) sive secundum ipsam virtutem; c) sive ex parte subjecti participantis.

R. PRIMI EST: quia causa et radix humani boni (quod est objectum virtutis) est ratio; tanto igitur aliqua virtus est potior, quanto est causae (seu rationi) propinquior. Et ideo prudentia, quae perficit rationem, praefertur in bonitate aliis virtutibus moralibus. Justitia, quae est in voluntate, praefertur fortitudini, quae est in irascibili; et fortitudo praefertur concupiscibili, quae minus participat rationem.

R. SECUNDI EST: quia magnitudo vel parvitas virtutis, secundum seipsam consideratae, attenditur secundum ea ad quae se extendit.

R. TERTII EST: quia ad attingendum medium virtutis, quod est secundum rationem rectam, unus est melius dispositus quam alius: vel propter majorem assuetudinem, vel propter meliorem dispositionem naturae, vel propter perspicacius iudicium rationis, aut etiam propter majus gratiae donum, quod unicuique datur secundum mensuram donationis Christi (Ephes. iv, 7).

Art. II. - *Utrum omnes virtutes simul in eodem existentes sint aequales.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) Non agitur de virtutibus secundum inchoationem seu inclinationem; sed

b) de virtutibus perfectis secundum participationem subjecti; et secundum hoc omnes virtutes unius hominis sunt aequales quadam aequalitate proportionis, inquantum aequaliter crescunt in homine; sicut digiti manus.

R. PRIMI EST: quia quantum ad id quod est materiale in virtutibus moralibus, scil. inclinationem ipsam ad actum virtutis, potest esse unus homo magis promptus ad actum unius virtutis quam ad actum alterius vel ex natura, vel ex consuetudine, vel etiam ex gratiae dono.

R. SECUNDI EST: quia virtutes morales sunt connexae, et simul intenduntur vel remittuntur. Si connexio virtutum ponatur secundum quatuor condiciones generales virtutum, sic patet quod quaelibet virtus habet omnes istas condiciones aequales. Si vero consideratur connexio secundum materiam determinatam uniuscujusque virtutis, ratio aequalitatis accipitur ex parte prudentiae quantum ad id quod est formale in omnibus virtutibus moralibus, puta quantum ad ordinationem rationis; existente enim ratione aequaliter perfecta in uno et eodem, oportet quod proportionaliter secundum rationem rectam medium constituatur in qualibet materia virtutum.

Art. III. - *Utrum virtutes morales praemineant intellectualibus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Simpliciter loquendo, i. e. secundum propriam rationem speciei seu objecti, hoc est enim simpliciter loqui de aliqua re, virtutes intellectuales, quae perficiunt rationem, sunt nobiliores quam morales, quae perficiunt appetitum; in ordine vero ad actum virtus moralis nobilior est, et magis rationem virtutis habet quam virtus intellectualis.

R. PRIMI EST: quia objectum rationis, cum sit universalius, nobilius est quam objectum appetitus, quod est particulare.

R. SECUNDI EST: quia virtus moralis perficit appetitum, cujus est movere alias potentias ad actum. Et quia virtus dicitur ex eo quod est principium alicujus actus, cum sit perfectio potentiae, sequitur etiam quod ratio virtutis magis competat virtutibus moralibus quam virtutibus intellectualibus.

Art. IV. – *Utrum justitia sit praecipua inter virtutes morales.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Simpliciter loquendo, et excepta prudentia, quae est virtus intellectualis circa moralia.

R. EST: quia justitia propinquior est rationi, cum quia est in voluntate sicut in subjecto, fortitudo vero et temperantia sunt in appetitu sensitivo, tum quia est circa operationes quibus homo ordinatur non solum in seipso, sed etiam ad alterum; unde «justitia est praeclarissima virtutum», ut dicitur (Eth. lib. v, c. 1). – Inter alias virtutes fortitudo est nobilior temperantia, quia fortitudo subdit rationi appetitivum motum in his quae ad mortem et vitam pertinent; temperantia autem in his quae immediate ordinantur ad vitam in eodem secundum numerum vel secundum speciem, scil. in cibis et venereis.

Secundum quid autem dicitur aliqua virtus esse major, secundum quod adminiculum seu ornamentum praebet principali virtuti (In corp. art.); ita patientia, quae opus perfectum habet scil. in tolerantia malorum, est secundum hoc perfectior et major justitia (Ad 2m); et magnanimitas, quae ad alias virtutes comparatur sicut ornatus earum, est secundum quid major omnibus aliis (Ad 3m).

Art. V. – *Utrum sapientia sit maxima inter virtutes intellectuales.*

RESP. AFF. – R. EST: quia objectum sapientiae praecellit inter objecta omnium virtutum intellectualium; considerat enim causam altissimam, quae est Deus, per quam habet iudicium de omnibus aliis virtutibus intellectualibus, et est quasi architectonica respectu omnium.

NOTANDA: 1. – Prudentia se habet tanquam ministra sapientiae; imperat enim de his quae ad sapientiam ordinantur, ut homines ad sapientiam pervenire possint: introducit enim ad eam, praeparans ei viam, sicut ostiarius ad regem (Ad 1m). – Item prudentia considerat ea quibus pervenitur ad felicitatem; sed sapientia considerat ipsum objectum felicitatis, quod est altissimum intelligibile (Ad 2m).

2. – Sapientia, ad quam pertinet Dei cognitio, homini maxime in statu hujus vitae non potest perfecte advenire, ut sit quasi ejus possessio; sed hoc solius Dei est. Sed tamen illa modica cognitio quae per sapientiam de Deo haberi potest, omni alii cognitioni praefertur (Ad 3m).

Art. VI. – *Utrum charitas sit maxima inter virtutes theologicas.*

RESP. AFF. – R. EST: quia aliae virtutes theologicae important quamdam distantiam ab objecto, quamvis idem sit objectum harum trium virtutum: est enim fides de non visis, et spes de non habitis; sed amor charitatis est de eo quod jam habetur; est enim amatum quodammodo in amante, et etiam amans per affectum trahitur ad unionem amati, propter quod dicitur, I Jn. iv, 16: *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.*

NOTANDUM: Fides et spes causant charitatem non efficienter, sed dispositive. Causa autem quae dicitur potior suo effectu, non est causa disponens, ut evidenter patet; sed est causa perficiens (Ad 3m).

QUAESTIO LXVII

De duratione virtutum post hanc vitam

Deinde considerandum est de duratione virtutum post hanc vitam; et circa hoc quaerentur sex:

Art. I. - *Utrum virtutes morales maneat post hanc vitam.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) Non quantum ad materiale virtutum; sed b) quantum ad earum formale.

R. PRIMI EST: quia materiale in his virtutibus est inclinatio quaedam partis appetitivae ad passiones vel operationes secundum modum aliquem, qui a ratione determinatur. Hoc autem materiale non remanet post hanc vitam, ubi neque est concupiscentia, neque timor, etc.; neque communicatio et distributio rerum.

R. SECUNDI EST: quia formale in omnibus virtutibus est ipse ordo rationis, quod semper remanet in alia vita, ubi rectissima erit ratio. Sic erit prudentia sine ullo periculo erroris; fortitudo sine molestia tolerandorum malorum; temperantia sine repugnatione libidinum. Prudentiae erit Deo nullum bonum praeponere vel aequare; fortitudinis, ei firmissime inhaerere; temperantiae, nullo defectu noxio delectari. Actus vero iustitiae erit Deo subjectum esse, sicut etiam in hac vita ad iustitiam pertinet esse superiori subditum.

NOTANDUM: Ante resurrectionem corporis partes irrationales (quae sunt in irascibili et in concupiscibili) non erunt actu in anima, sed solum radicaliter in essentia eius (1 P., q. lxxvii, art. 8); unde neque correspondentes virtutes erunt in actu, sed in radice. Post resurrectionem vero, vires irrationales in organis corporis erunt sicut et nunc sunt.

Unde erit in irascibili fortitudo, et temperantia in concupiscibili, perfecte dispositae, ad obediendum rationi. Iustitia autem semper remanet, tum ratione subjecti, quia voluntas incorruptibilis est, tum etiam propter similitudinem actus, i. e. subiectioni superiori: propter hoc dicitur iustitia «perpetua et immortalis» (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum virtutes intellectuales maneat post hanc vitam.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Virtutes intellectuales manent post hanc vitam quantum ad species intelligibiles, quae sunt in intellectu possibili.

R. EST: quia species intelligibiles recipiuntur in intellectu possibili immobiliter secundum modum recipientis; unde et intellectus possibilis dicitur «locus specierum», quasi species intelligibiles conservans. - Quantum autem ad phantasmata destructo corpore destruuntur, ut patet.

NOTANDA: 1. - Species se habent in virtutibus intellectualibus sicut formales; phantasmata autem sicut materialia. Unde intellectuales virtutes manent post hanc vitam quantum ad id quod est formale in eis, non autem quantum ad id quod est materiale, sicut de moralibus dictum est (art. praec.).

2. - Anima separata post mortem habet alium modum intelligendi quam per conversionem ad phantasmata, ut dictum est (P. I, q. lxxxix, art. 1), et sic scientia manet: non tamen secundum eundem modum operandi, sicut de virtutibus moralibus dictum est (art. praec.) - (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum fides maneat post hanc vitam.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Cum ratione ipsius fidei, tum ratione subjecti.

R. PRIMI EST: quia imperfectio fidei, in quantum fides est *argumentum non apparentium* (Hebr. xi, 1), est de ratione ipsius, et consequenter pertinet ad speciem ipsius; unde sublata hac imperfec-

tione per claritatem visionis, tollitur et species fidei. Unde non potest remanere eadem fides numero.

R. SECUNDI EST: quia fides in sui ratione habet imperfectionem quae est ex parte subjecti, ut scil. credens non videat id quod credit; beatitudo autem de sui ratione habet perfectionem ex parte subjecti, ut scil. beatus videat id quo beatificatur. Unde manifestum est quod impossibile est quod fides maneat simul cum beatitudine in eodem subjecto.

NOTANDUM: Fides medio se habet inter opinionem et scientiam. Excedit enim opinionem in hoc quod habet firmam inhaesionem; deficit vero a scientia in hoc quod non habet visionem (In corp. art.).

Art. IV. - *Utrum spes maneat post mortem in statu gloriae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia spes *de ratione sui* importat imperfectionem subjecti (sicut dictum est de fide), inquantum importat motum quemdam in id quod non habetur. Consequenter, quando habetur id quod speratur, scil. divina fruitio, jam spes esse non poterit.

NOTANDA: 1. - Timor, qui in gloria remanet, non est ille qui spei opponitur, per oppositionem boni et mali; sed est timor reverentialis. In damnatis autem non est proprie timor; ut dictum est (q. xlii, art. 2), timor nunquam est sine aliqua spe evasionis. Est tamen in ipsis aliquis timor poenae quantum ad successionem poenarum, secundum quod remanet in ipsis ratio futuri, quod est objectum timoris (Ad 2m).

2. - Respectu gloriae corporis (post resurrectionem) in animabus sanctorum potest esse quidem desiderium, non autem spes, proprie loquendo; neque secundum quod spes est virtus theologica (sic enim ejus objectum est Deus, non autem aliquid bonum creatum); neque secundum quod communiter sumitur, quia objectum spei est arduum; quod in casu locum non habet (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum aliquid fidei vel spei remaneat in gloria.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Nihil idem numero vel specie, quod est in fide, remanet in patria, sed b) solum idem in genere; c) nec remanet idem genere quoad substantiam generis eadem numero. d) Quantum ad spem nihil omnino remanet.

R. PRIMI EST: quia remota differentia specifica nihil remanet idem numero vel specie; quia differentia est designativa generis. Cognitio autem fidei est hic ratione sui aenigmatica, in patria vero erit visio aperta.

R. SECUNDI EST: quia fides convenit cum visione patriae quantum ad cognitionem in genere.

R. TERTII EST: quia sublata specifica differentia, non potest substantia generis eadem numero remanere; sicut non remanet eadem animalitas, si sit alia anima constituens animal.

R. QUARTI EST: quia spes non convenit cum beatitudini neque in genere; comparatur enim spes ad beatitudinis fruitionem sicut motus ad quietem in termino.

Art. VI. - *Utrum remaneat charitas post hanc vitam in gloria.*

RESP. AFF. - R. EST: quia charitas est amor de cujus ratione non est imperfectio aliqua; i. e., non habet imperfectionem ratione speciei sui, sicut habent fides et spes (ut supra dictum est). Potest enim eadem charitas esse habiti (possessionem objecti amoris) vel non habiti, et visi vel non visi. Unde charitas remanet in patria eadem numero, et perfectissima erit quia removebitur ab ea id quod est in ipsa imperfectum per accidens, scil. ratione status hujus vitae. - Unde charitas viae per augmentum non potest pervenire ad

aequalitatem charitatis patriae, propter differentiam quae est ex parte causae. Visio enim est quaedam causa amoris; Deus autem quanto perfectius cognoscitur, tanto perfectius amatur (Ad 3m).

QUAESTIO LXVIII

De donis Spiritus Sancti

Consequenter considerandum est de donis Spiritus Sancti et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum dona differant a virtutibus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Non secundum nominis rationem; sed ut habitus, secundum quod nobis a Sacra Scriptura traduntur sub nomine spirituum, secundum quod in nobis sunt ab inspiratione divina. (Isa. xi, 2).

R. PRIMI EST: quia illud quod est ab alio, ut donum, potest esse perfectivum alicujus ad bene operandum, et sic haberet rationem virtutis.

R. SECUNDI EST: quia inspiratio importat quamdam motionem ab exteriori. Omne autem quod movetur, necesse est proportionatum esse motori. In homine autem est duplex principium movens: unum interius, quod est ratio; aliud exterius, quod est Deus. Sicut igitur virtutes humanae (etiam infusae) perficiunt hominem, secundum quod homo natus est moveri per rationem in his quae interius vel exterius agit; ita oportet inesse homini (altiores) dispositiones, secundum quas sit dispositus ad hoc quod divinitus moveatur; et istae perfectiones vocantur dona, non solum quia infunduntur a Deo, sed quia secundum ea homo disponitur ut efficiatur *prompte mobilis* ab inspiratione divina.

NOTANDA: 1. - Dona quandoque vocantur virtutes, sed secundum communem rationem virtutum, non autem proprie (Ad 1m).

2. - Sapientia dicitur intellectualis virtus, secundum quod procedit ex iudicio rationis; dicitur autem donum secundum quod operatur ex instinctu divino. Et similiter dicendum est de aliis (Ad 4m).

Art. II. - *Utrum dona sint homini necessaria ad salutem.*

RESP. AFF. - *Scil.:* In his in quibus instinctus rationis non sufficit.

R. EST: quia non habemus plenam et perfectam possessionem virtutum theologarum, quibus ad finem supernaturalem ordinamur; imperfecte enim diligimus et cognoscimus Deum, nec quantum ad omnia repellere possumus stultitiam (Ad 3m). Unde ut efficaciter moveamur ad finem ultimum, non sufficit motio rationis, etiam si ratio est virtutibus theologis formata, nisi desuper adsit instinctus et motio Spiritus Sancti per dona.

NOTANDA: 1. - Ratio est magis perfecta per virtutes theologicas quam per lumen naturale. Tamen haec perfectio perfectiori modo habetur ab homine quam illa. Perfectio luminis naturalis enim habetur ab homine quasi plena possessione, alia autem quasi imperfecta (In corp. art.).

2. - Dona excedunt communem perfectionem virtutum, non quantum ad genus operum, eo modo quo consilia praecedunt praecepta, sed quantum ad modum operandi, secundum quod movetur homo ab altiori principio (Ad 1m).

(Nota: Quod dona Spiritus Sancti non sunt communes inspirationes gratiae, quae ad omnem actum supernaturalem requiruntur, sed sunt speciales motiones Spiritus Sancti, hoc patet non solum quia dona sunt septem, inspirationes autem communes gratiae sunt sine numero; sed etiam hoc patet ex verbis nostri Doctoris. Dicit enim quod dona requiruntur ad «altiora» quam ad ea quae sunt virtutum; «oportet enim discipulum esse

dispositum ad hoc quod alteriorem doctrinam capiat a doctore » (art. praec.). Comparat dona ad virtutes heroicas et divinas, de quibus loquitur Philosophus, et secundum quas dicuntur aliqui *divini* viri (art. praec., ad 1m). Hic etiam (art. 2) non dicit quod virtutes theologicae non habent actum proprium, sed quod actus ipsarum virtutum non est perfectus sine donis, sine donis enim « imperfecte diligimus et cognoscimus Deum ». Dicit etiam ad 3m quod per virtutes non possumus repellere stultitiam *quantum ad omnia*; ergo quantum ad aliqua possumus. Unde virtutes theologicae operari possunt etiam sine donis, quamvis imperfecte; et propterea ad perfectionem virtutum « *semper* indigemus moveri quodam instinctu Spiritus Sancti » (Ad 2m). In hoc sensu ergo interpretanda sunt exempla de luna (quae secundum S. Doctorem, habet in se etiam lumen quoddam naturale, sed imperfectum), et de discipulo medicinae, ab ipso S. Doctore in hoc articulo illata.*

Art. III. - *Utrum dona Spiritus Sancti sint habitus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Ut etiam ipse homo, in quantum est liberi arbitrii, quando a Spiritu Sancto per dona agitur, et ipse agat.

R. EST: quia sicut se habent virtutes morales ad vim appetitivam in comparatione ad rationem, ita se habent dona Spiritus Sancti ad homines in comparatione ad Spiritum Sanctum. Sicut igitur virtutes morales sunt habitus quidam quibus vires appetitivae disponuntur ad prompte obediendum rationi, ita dona sunt etiam habitus quidam, quibus homo perficitur ad prompte obediendum Spiritui Sancto.

NOTANDUM: Quia septem dona Spiritus Sancti necessaria sunt ad salutem, quantum ad ipsa Spiritus Sanctus semper manet in sanctis (Ad 2m). -

* Vide nostrum opus De Donis Sp. S. in *GENERE*, apud Marietti (Taurini).

(Consequenter dona esse non possunt in peccatoribus; et secundum hoc saltem, distinguenda sunt a motione gratiae actualis in non habentibus gratiam gratum facientem).

Art. IV. - *Utrum convenienter septem dona Spiritus Sancti enumerentur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia motio Spiritus Dei in homine se extendit ad omnes vires humanas, sicut imperium rationis ad omnes vires appetitivas. Unde, sicut sunt virtutes in omnibus viribus hominis, quae possunt esse principia humanorum actuum; ita etiam sunt dona, scil. in ratione et in vi appetitiva. In ratione autem speculativa quantum ad apprehensionem est intellectus, in practica, consilium; quantum ad recte iudicandum, in ratione speculativa est sapientia; in practica, scientia. Appetitiva autem, in his quae sunt ad alterum, perficitur per pietatem; in his quae sunt ad seipsum perficitur per fortitudinem, contra timorem; per donum timoris, quod ad temperantiam correspondet, contra concupiscentiam et inordinatam inclinationem delectabilium; secundum illud Psal. cxviii, 120: « *Confige timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui* ». Et sic patet quod haec dona se extendunt ad omnia ad quae se extendunt virtutes tam morales quam intellectuales.

NOTANDUM: Primo hominis unio cum Deo fit per fidem, spem et charitatem. Unde istae virtutes praesupponuntur ad dona, *sicut radices quaedam donorum*. Unde omnia dona pertinent ad has tres virtutes, sicut quaedam derivationes praedictarum virtutum (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum dona Spiritus Sancti sint connexa.*

RESP. AFF. - R. EST: quia omnes vires animae disponuntur per dona in comparatione ad Spiritum Sanctum, sicut vires appetitivae disponun-

tur per virtutes morales in comparatione ad regimen rationis. Sicut igitur omnes virtutes morales connectuntur sibi invicem in prudentia, quae rationem perficit; ita omnia dona connectuntur in charitate, per quam Spiritus Sanctus in nobis inhabitat (Rom. v. 5). - Unde qui charitatem habet, omnia dona Spiritus Sancti habet; quorum nullum sine charitate haberi potest (In fine art.).

Art. VI. - *Utrum dona Spiritus Sancti remaneant in patria.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quantum ad essentiam donorum perfectissime erunt in patria; quantum autem ad materiam circa quam in hoc statu vitae operantur, non erunt in patria.

R. PRIMI EST: quia dona perficiunt mentem humanam ad prompte sequendam motionem Spiritus Sancti: hoc autem praecipue erit in patria, quando *Deus erit omnia in omnibus* (I Cor. xv, 28), et homo erit totaliter Deo subditus.

R. SECUNDI EST: quia tales operationes locum non habebunt in statu gloriae. - Unde opera vitae activae non erunt (in patria) materia donorum, sed omnia habebunt actus suos circa ea quae pertinet ad vitam contemplativam, quae est vita beata (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum dignitas donorum attendatur secundum enumerationem Isaiae XI.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Secundum ordinem materiae circa quam, seu secundum quid, dignitatis ordo donorum sumitur secundum Isaiaem; nimirum: Sapientia, intellectus, consilium, fortitudo, scientia, pietas, et timor Domini.

R. EST: quia secundum materiam bene ponitur consilium et fortitudo ante scientiam et pie-

tatem; nam consilium et fortitudo habent locum in arduis, pietas autem et scientia in communibus. - Simpliciter autem loquendo, i. e. per comparationem ad proprios actus, dignitas donorum sumenda est ex principiis actuum, sicut in virtutibus, et sic est ordo: Sapientia, Intellectus, Scientia, Consilium, Pietas, Fortitudo et Timor; sicut virtutes intellectuales praeferuntur virtutibus moralibus; et inter intellectuales praeferuntur contemplativae activis. Inter virtutes morales justitia praefertur fortitudini et temperantiae, et fortitudo temperantiae, quibus respondent Pietas, Fortitudo et Timor. Prudentiae autem correspondet Consilium.

Art. VIII. - *Utrum virtutes sint praeferendae donis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Virtutes theologicae praeferuntur donis et regulant ea; b) dona autem praeferuntur virtutibus intellectualibus et moralibus.

R. PRIMI EST: quia sic se habent dona ad virtutes theologicas, sicut virtutes morales ad intellectuales. Sicut enim in virtutibus intellectualibus perficitur ratio quae est virtutum moralium motiva, ita in virtutibus theologis perficiuntur dona, quae Spiritui Sancto uniuntur per ipsas.

R. SECUNDI EST: quia dona perficiunt vires animae in comparationem ad *Spiritum Sanctum* moventem; virtutes autem perficiunt vel ipsam rationem (virtutes intellectuales), vel vires in ordine ad rationem (virtutes morales).

NOTANDUM: Ordine generationis seu dispositionis virtutes morales praecedunt dona; per hoc enim quod homo bene se habet circa rationem propriam, disponitur ad hoc quod se bene habeat in ordine ad Deum (Ad 2m).

2. Sic relatio virtutum inter se et inter dona resumitur: Virtutes in tria genera distinguuntur: sunt enim quaedam virtutes theologicae, quaedam intellectuales, quaedam morales. Virtutes autem theologicae sunt quibus mens humana Deo conjungitur; virtutes autem intellectuales sunt quibus ratio ipsa perficitur; virtutes autem morales sunt quibus vires appetitivae perficiuntur ad obediendum rationi. Dona autem Spiritus Sancti sunt quibus omnes vires animae disponuntur ad hoc quod subdantur motioni divinae (In corp. art.).

QUAESTIO LXIX De beatitudinibus

Deinde considerandum est de beatitudinibus; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum beatitudines distinguantur a virtutibus et donis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Ut actus distinguuntur ab habitibus.

R. EST: quia beatitudines sunt operationes virtutum et praecipue donorum (si loquamur de beatitudine aeterna), quibus movemur et appropinquamus ad finem beatitudinis. Beatitudo enim hic spe habetur ex eo quod aliquis convenienter movetur ad finem, et appropinquat ad ipsum; quod quidem fit per actionem. - Hinc beatitudines dici possunt opera quaedam eximia virtutum ac praecipue donorum, quatenus peculiari quadam ratione conducunt ad veram ac caelestem beatitudinem adipiscendam.

Art. II. - *Utrum praemia quae attribuuntur beatitudinibus, ad hanc vitam pertineant.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Illa praemia quae aliquam beatitudinis inchoationem important; non vero illa quae perfectam beatitudinem important.

R. PRIMI EST: quia inchoatio beatitudinis jam est in hac vita, sicut est in viris perfectis. Ipsi enim consolantur per Spiritum Sanctum, jam misericordiam consecuti sunt, Deum, purgato oculo per donum intellectus, aliquo modo vident, et filli Dei nominantur et sunt. Tamen haec perfectius erunt in patria (Ad 3m).

R. SECUNDI EST: quia perfecta beatitudo non habetur hic, sed in alia vita.

Art. III. - *Utrum convenienter enumerentur beatitudines.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Convenientissime, secundum Matthaeum, cap. V.

R. EST: quia beatitudines enumerantur secundum triplicem hominis beatitudinem; quarum prima est falsa, et in vita voluptuosa consistit; quae est impedimentum beatitudinis futurae; alia est vitae activae; et ultima vitae contemplativae. Vita autem voluptuosa est vel in affluentia bonorum, sive divitiarum, sive honorum; vel in sequela passionum, sive irascibilis sive concupiscibilis. Quantum ad affluentiam divitiarum et honorum, homo retrahitur per virtutem, per quam moderate eis utatur, per dona autem ea totaliter contemnet: cui correspondet prima beatitudo: *Beati pauperes spiritu*. A sequela immoderata passionum irascibilis retrahit virtus; donum autem totaliter eas tranquillas reddit: et his correspondet secunda beatitudo: *Beati mites*. A sequela passionum concupiscibilis moderat virtus, donum autem eas totaliter abjicit; et, si necessarium fuerit, voluntarium luctum assumit: cui respondet tertia beatitudo: *Beati qui lugent*. Hae tres beatitudines igitur ponuntur ut removens impedimenta ad veram

beatitudinem consequendam. - Felicitas vitae activae autem habetur per bona opera erga proximum, sive ratione debiti, sive beneficii. Ratione debiti homo operatur per justitiam; per donum autem ferventi desiderio opera justitiae implet; et his respondet quarta beatitudo: *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam*. Quantum ad beneficia, seu spontanea dona, habetur virtus liberalitatis, qua donamus quibus donandum est, puta amicis et nobis conjunctis; donum autem hoc facit propter Dei reverentiam; et circa hoc ponitur quinta beatitudo: *Beati misericordes*. - Quantum autem ad vitam contemplativam, sive perfectam (in patria), sive inchoatam, haec consideratur ut praemium vitae activae, prout homo perficitur in seipso per munditiam cordis a passionibus; et huic respondet sexta beatitudo: *Beati mundo corde*; - vel prout homo perficitur in comparatione ad proximum, scil. per pacem justitiae, secundum illud Isaiae xxxii, 17: *Opus justitiae pax*, circa quod septima beatitudo ponitur: *Beati pacifici*. - Octava autem beatitudo: *Beati estis cum maledixerint vobis*. etc., est quaedam confirmatio et manifestatio omnium praecedentium. Ex hoc enim quod aliquis est confirmatus in paupertate spiritus et mititate, et aliis sequentibus, provenit quod ab his bonis propter aliquam persecutionem non recedit. Unde octava beatitudo quodammodo ad septem praecedentes pertinet (Ad 5m).

NOTANDUM: Sanctus Lucas (cap. VI) nominat tantum quatuor beatitudines, in quantum narrat sermonem Domini factum esse *ad turbas*. Unde beatitudines enumerantur ab eo secundum capacitatem turbarum, quae solam voluptuosam et temporalem et terrenam beatitudinem noverunt. S. Ambrosius autem has quatuor beatitudines ut opera quatuor virtutum cardinalium enumerat, dicens: « *paupertas* pertinet ad temperantiam, quae

illecebrosa non quaerit; *esuries* ad justitiam, quia qui esurit, compatitur, et compatiendo largitur; *fletus* ad prudentiam, cujus est flere occidua; *patri odium hominum*, ad fortitudinem » (Ad 6m).

Art. IV. - *Utrum praemia beatitudinum convenienter enumerentur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Praemia ista convenientissime assignantur, considerata conditione beatitudinum secundum tres beatitudines supra assignatas (art. praec.).

R. EST: quia contra bona temporalia et caduca voluptuosae beatitudinis convenientissime repromittit bona spiritualia et aeterna. *Scil.*: illis qui divitias et honores propter Deum relinquunt, i. e. pauperibus spiritu, repromittit *regnum caelorum*; illis vero qui litigia et bella (ad quae quaedam passiones irascibilis impellunt) vetant, i. e. mitibus, quietam *possessionem terrae* viventium repromittit, per quam significatur soliditas bonorum aeternorum. Illis, qui dilectiones mundi, quae per appetitum concupiscibilis appetuntur, i. e. lugentibus, *consolationem* Dominus repromittit. - Quarta et quinta beatitudo ad opera activae beatitudinis pertinent per justitiam et misericordiam erga proximum. Unde, illis, qui injustitiam relinquunt propter justitiam, *saturitatem* repromittit; et illis, qui se non retrahunt a miseriis alienis, propter misericordiam, *misericordiam* repromittit per quam ab omni miseria liberentur. - Aliae vero duae ultimae beatitudines pertinent ad contemplativam felicitatem seu, beatitudinem, quae ut praemia indicantur meritorum dispositionum sive suiipsius, sive inter alios per pacem. Prioribus autem, qui per munditiam cordis disponuntur, repromittit *visionem Dei*; aliis vero, qui per pacem inter homines,

imitatores sunt Dei, qui est Deus unitatis et pacis, *filiationem divinam* repromittit, quae est in perfecta conjunctione ad Deum per sapientiam consummatam.

NOTANDUM: Sicut octava beatitudo est firmitas quaedam omnium beatitudinum, ita debentur ei omnium beatitudinum praemia (Ad 2m).

QUAESTIO LXX

De fructibus Spiritus Sancti

Deinde considerandum est de fructibus Spiritus Sancti, et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum fructus Spiritus Sancti quos Apostolus nominat ad Galatas V, sint actus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sunt operationes, quae, sub ratione ultimi seu termini et delectationis, ab homine procedunt secundum virtutem Spiritus Sancti in homine, quasi cujusdam divini seminis. Sicut igitur operatio hominis quae procedit ab homine secundum facultatem rationis, *fructus rationis* dicitur; ita istae operationes dicuntur *fructus Spiritus Sancti*. Illae sunt actus secundi rationis et delectationem habent quia sunt operanti convenientes; istae sunt operationes seu actus virtutum et donorum, qui secumferunt delectationem secundum Spiritum Sanctum.

NOTANDUM: 1. - Cum fructus habeat quodammodo rationem ultimi et finis, nihil prohibet aliquis fructus esse alium fructum, sicut finis ad finem ordinatur. Unde, opera nostra, in quantum sunt effectus quidam Spiritus Sancti in nobis operantis, habent rationem fructus; in quantum vero ordinantur ad finem vitae aeternae, habent magis rationem florum: unde dicitur Eccli. xxiv, 23: *Flores mei fructus honoris et honestatis* (Ad 1m).

2. - Nomina virtutum quandoque sumuntur pro actibus eorum; sicut quando dicitur: Fides est credere, et similia. Et hoc modo sumuntur nomina virtutum in enumeratione fructuum (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum fructus a beatitudinibus differant.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Plus ad rationem beatitudinis quam ad rationem fructus requiritur.

R. EST: quia ad rationem fructus sufficit quod sit aliquid habens rationem ultimi et delectabilis. Sed ad rationem beatitudinis ulterius requiritur quod sit aliquid perfectum et excellens. Unde omnes beatitudines possunt dici fructus, sed non convertitur. Unde beatitudines ratione suae perfectionis magis attribuuntur donis quam virtutibus.

Art. III. - *Utrum fructus convenienter enumerentur ab Apostolo.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Fructus duodecim, qui sunt: Charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas; et significari possunt per duodecim fructus de quibus Apoc. ult. 2: *Ex utraque parte fluminis lignum vitae, afferens fructus duodecim.*

R. EST: quia fructus Spiritus Sancti, qui quasi ex quodam divino semine procedunt, bene enumerantur secundum processus Spiritus Sancti in nobis. Spiritus Sanctus autem procedit ad hoc ut, primo, mens nostra ordinetur in seipsa; secundo, circa ea quae sunt juxta; et tertio, circa ea quae sunt infra. Quantum ad se ipsam, oportet mentem ordinari in primis circa amorem, qui est prima affectio, et omnium affectionum radix: et hoc fit per charitatem. Sequela charitatis autem est *gaudium*. Et ad gaudium perfectum sequitur *pax*, tum quia gaudium importat quietem ab exterioribus conturbantibus, tum etiam quia qui cor habet perfecte in uno pacatum, a

nullo alio molestari potest, cum alia quasi nihil reputet. Sic ordinatur mens in bonis. In malis autem ordinatur per Spiritum Sanctum ut non perturbetur per imminetia malorum, quod fit per *patientiam*; et (secundo) ut non perturbetur in dilatatione bonorum, quod pertinet ad *longanimitatem*. - Ad id autem quod est juxta hominem, scil. proximum, disponitur mens nostra primo quidem quantum ad voluntatem bene faciendi; et ad hoc pertinet *bonitas*; secundo, quantum ad beneficentiae executionem, et ad hoc pertinet *benignitas* (quasi bono igni amoris fervens); tertio autem ad hoc quod aequanimiter tollentur mala ab eis illata, et hoc pertinet ad *mansuetudinem*, quae cohibet iram; et quarto, quantum ad hoc quod nec per fraudem vel dolum proximis noceamus, quod fit per *fidem*, si pro fidelitate hic sumatur. - Ad id autem quod infra est, disponitur mens nostra, primo quidem quantum ad exteriores actiones, scil. per *modestiam*, quae in omnibus dictis et factis modum servat; et quantum ad interiores concupiscentias per *continentiam* et *castitatem*.

NOTANDA: 1. Si fides (ut fructus) sumatur pro fide qua creditur in Deum sic per hanc ordinatur homo ad id quod est supra se, ut scil. homo intellectum suum Deo subjiciat, et per consequens omnia quae ipsius sunt (In corp. art.).

2. Continentia et castitas distinguuntur per hoc quod castitas refrenat hominem ab illicitis, continentia vero a licitis; vel etiam, per hoc quod continens patitur concupiscentias, sed non deducitur; castus autem neque patitur, neque deducitur (In fine art.).

3. Sicut Aug. dicit (supra Epis. ad Galatas), «Apostolus non hoc ita suscepit, ut doceret, quot sunt vel opera carnis, vel fructus Spiritus; sed ut ostenderet, in quo genere illa vitanda, illa vero sectanda sint». Unde potuissent vel plures vel etiam pauciores fructus enumerari. Et tamen om-

nes donorum et virtutum actus possunt secundum quamdam convenientiam ad haec reduci, secundum quod omnes virtutes et dona necesse est quod ordinent mentem aliquo praedictorum modorum (Ad 4m).

Art. IV. - *Utrum fructus Spiritus Sancti contrariantur operibus carnis.*

RESP. AFF. - Scil.: a) Secundum communem rationem contrariantur fructus operibus carnis; b) non autem singula singulis secundum rationem propriam; c) tamen secundum quamdam adaptationem S. Augustinus (super Epist. ad Galatas, c. 5) contraponit singulos fructus singulis operibus carnis.

R. PRIMI EST: quia sunt sicut motus sursum et motus deorsum. Etenim, Spiritus Sanctus movet humanam mentem ad id quod est secundum rationem, vel potius ad id quod est supra rationem; appetitus autem carnis, trahit ad bona sensibilia, quae sunt infra hominem.

R. SECUNDI EST: quia, sicut dictum est (art. praec. ad 4m), Apostolus non intendit enumerare omnia opera spiritualia, nec omnia carnalia.

R. TERTII EST: quia sic potest charitas, per quam anima conjungitur Deo, in qua etiam est vera castitas, contraponi *fornicationi*, quae est amor explendae libidinis a legitimo connubio solutus. Et sic similiter contraponit *immunditiae* gaudium, *servituti idolorum* paci; *veneficiis, inimicitias, contentionibus, animositatibus et disentionibus* longanimitatem, benignitatem et bonitatem. *Haeresibus* autem opponitur fides; *invidiae* mansuetudo; *ebrietatibus et comessationibus* continentia.

NOTANDUM: Quia « bonum contingit uno modo, malum vero omnifariam », ut Dionysius dicit, unde est quod uni virtuti plura vitia opponuntur. Et propter hoc non est mirum, si plura ponuntur opera carnis quam fructus Spiritus (Ad 2m).

DE VITIIS ET PECCATIS *

Consequenter considerandum est de vitiis et peccatis. - Circa quae sex considerata occurrunt: primo quidem de ipsis vitiis et peccatis secundum se; secundo de distinctione eorum; tertio de comparatione eorum ad invicem; quarto de subjecto peccati; quinto de causa ejus; sexto de effectu ipsius. - Circa primum quaeruntur sex:

QUAESTIO LXXI

De vitiis et peccatis secundum se

Art. I. - *Utrum vitium contrarietur virtuti.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Vitium opponitur virtuti secundum id quod *directe* est de ratione virtutis, i. e., inquantum virtus importat dispositionem quamdam alicujus convenienter se habentis secundum modum suae naturae.

R. EST: quia vitium uniuscujusque rei esse videtur quod non sit disposita secundum quod convenit suae naturae. Unde Augustinus dicit (De Lib. Arb. lib. III, cap. 4, in fine): « Quod perfectioni naturae deesse perspexeris, id voca vitium ».

NOTANDA: 1. *Malitia* contrariatur ei quod virtutis est secundum essentiam non directe, sed ex consequenti, i. e., inquantum virtus est bonitas quaedam, eo quod est dispositio secundum naturam. *Peccatum* autem contrariatur virtuti inquantum ordinatur ad actum; nam peccatum proprie nominat actum inordinatum, sicut actus virtutis est actus ordinatus et debitus (In corp. art.).

2. Virtuti magis opponitur vitium quam morbus vel aegrotatio animi (haec enim duo in animo non possunt nisi cogitatione secerni, ut Tullius dicit); quia in plus se habet vitium quam aegre-

*Vide nostram « Divisionem Schematicam ». - Tab. XV.

tatio vel morbus animi. Ista autem important inordinatum affectum; quem vitium non ex necessitate importat; sunt enim quaedam peccata ex infirmitate, vel ex passione, magis quam ex inordinato affectu causantur (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum vitium sit contra naturam.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Et intantum est contra naturam hominis, inquantum est contra ordinem rationis.

R. EST: quia vitium opponitur virtuti (art. praec.); virtus autem est bene dispositiva secundum convenientiam suae naturae; vitium autem dicitur ex hoc quod est qualitas dispositiva contra id quod convenit suae naturae; et propter hoc vitium a vituperatione trahitur, ut S. Aug. dicit. - Intantum autem est contra naturam hominis, inquantum est contra ordinem rationis, quia natura uniuscujusque rei est a forma; natura autem hominis, ut homo, constituitur per animam rationalem. Quod est ergo secundum rationem, est secundum naturam hominis, inquantum est homo; et e contra: proprie est contra naturam hominis, id quod est contra rationem.

NOTANDA: 1. Ex hoc vitia et peccata in hominibus proveniunt, quod sequuntur inclinationem naturae sensitivae contra ordinem rationis (Ad 3m).

2. Lex aeterna comparatur ad ordinem rationis humanae, sicut ars ad artificiatum. Unde ejusdem rationis est quod vitium et peccatum sit contra ordinem rationis humanae, et quod sit contra legem aeternam (Ad 4m).

Art. III. - *Utrum vitium sit pejus quam actus vitiosus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia etiam in bonitate et malitia habitus medio modo se habet inter potentiam et actum. Sicut igitur actus, in bono et in malo, praeminet potentiae (melius est enim

bene agere, quam posse bene agere; et vituperius est male agere, quam posse male agere); ita praeeminet etiam habitui. – Et hoc apparet etiam ex eo quod habitus dicitur bonus vel malus, ratione bonitatis vel malitiae actus: id autem propter quod unumquodque tale, et illud magis. – Sic simpliciter potior est actus; sed quia habitus habet rationem diurnitatis, quam actus non habet, vel etiam alias qualitates, quas actus non habet, ut actus, ideo secundum hoc, i. e., secundum quid habitus est potior (Ad 1m).

NOTANDUM: Habitus est causa actus in genere causae efficientis; sed actus est causa habitus in genere causae finalis, secundum quam consideratur ratio boni et mali; et ideo in bonitate et malitia actus praeeminet habitui (Ad 3m).

Art. IV. – *Utrum peccatum simul possit esse cum virtute.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) cum virtutibus acquisitis; b) non autem cum virtutibus infusis, inquantum sunt virtutes; et nisi sit peccatum veniale.

R. PRIMI EST: quia sicut habitus non generatur per unum actum, ita nec per unum actum corrumpitur.

R. SECUNDI EST: quia virtutes infusae, inquantum sunt virtutes, i. e. perfectae, radicem habent in charitate, cui contrariatur peccatum mortale; non autem veniale, quos per consequens ipsam non excludit, nec alias. Fides autem et spes informes, possunt simul esse cum peccato; sed istae, inquantum sunt informes, non sunt virtutes perfectae.

Art. V. – *Utrum in quolibet peccato sit aliquis actus.*

RESP. NEG. – *Scil.:* in peccato omissionis, de quo hic agitur, a) si intelligatur solum illud quod per se pertinet ad rationem peccati, sic quan-

doque habetur actus interior, quandoque non habetur neque actus interior, neque exterior; b) si intelligantur etiam causae et occasiones omissionis, sic necesse est in peccato omissionis *aliquem actum esse*, si directe feruntur in omissionem; si autem se habent *per acc.* ad omissionem, ommissio erit per se loquendo absque omni actu.

R. PRIMI EST: quia ommissio provenit ex hoc quod aliquis *vult* non facere quod facere tenetur, puta cum aliquis vult non ire ad ecclesiam, quando ad hoc tenetur. Quandoque autem hoc provenit quia hora qua tenetur e. g. ire ad ecclesiam, nihil cogitat de eundo vel non eundo ad ecclesiam. (Quod fieri potest sine culpa).

R. SECUNDI EST: quia si causa vel occasio directe infertur in omissionem, si causa vel occasio subdatur voluntati, non potest esse sine actu saltem interiori voluntati; puta cum aliquis vult non ire ad ecclesiam. Si vero causa vel occasio se habet tantum *per accidens* ad omissionem, i. e. praeter intentionem (hoc enim dicimus per acc. quod est praeter intentionem), puta cum aliquis vult diu vigilare de sero, ex quo sequitur (praeter intentionem) quod non vadat hora matutinali ad ecclesiam, tunc verius dici potest quod tale peccatum omissionis, absque omni actu esse; quia iudicium de rebus dandum est secundum illud quod est *per se* in rebus, non autem secundum illud quod est *per accidens*.

NOTANDUM: Peccatum omissionis contrariatur praecepto affirmativo, quod obligat semper sed non ad semper (Ad 3m).

Art. VI. – *Utrum convenienter definiatur peccatum esse dictum, vel factum, vel concupitum contra legem aeternam.*

RESP. AFF. – R. EST: quia peccatum nihil aliud est quam actus humanus malus. Inquantum est

actus humanus, est circa dictum, factum vel concupitum voluntarium, quod constituit *materiale* peccati; inquantum autem est malus, importat carentiam debitae commensurationis, scil. ad regulam voluntatis humanae, quae est lex; et hoc habetur quasi *formale* peccati.

NOTANDUM: Lex seu regula regulans voluntatem humanam est duplex: una *propinqua*, et homogenea, et est ipsa humana ratio: alia vero est *prima* regula, scil. lex aeterna quae est quasi ratio Dei (In corp. art.). - A theologis consideratur peccatum praecipue secundum quod est offensa contra Deum; a Philosopho autem morali, secundum quod contrariatur rationi. Et ideo Augustinus convenientius definit peccatum ex hoc quod est contra legem aeternam, quam ex hoc quod est contra rationem; praecipue cum per legem aeternam regulemur in multis quae excedunt rationem humanam, sicut in his quae sunt fidei (Ad 5m).

QUAESTIO LXXII

De distinctione peccatorum

Deinde considerandum est de distinctione peccatorum vel vitiorum; et circa hoc quaeruntur novem:

Art. I. - *Utrum peccata differant specie secundum objecta.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Peccata specie distinguuntur ex parte actuum voluntariorum, magis quam ex parte inordinationis in peccato existentis.

R. EST: quia illud quod est *per se* in peccato est ex parte actus voluntarii, inquantum peccans intendit talem actum exercere in tali materia. Inordinatio autem (ad regulam moralitatis) se habet *per accidens* ad intentionem peccantis: « nullus enim intendit ad malum operatur ». Actus

autem voluntarii distinguuntur specie secundum objecta (q. xviii, art. 2) seu secundum finem, quod in idem redit, cum objectum habeat rationem boni (Ad 1m).

NOTANDUM: Peccatum non est pura privatio, sed est actus debito ordine privatus. Et ideo peccata magis distinguuntur specie secundum opposita; quamvis, etiamsi distinguantur secundum oppositas virtutes, in idem rediret; virtutes enim distinguuntur specie secundum objecta (q. lx, art. 5).

Art. II. - *Utrum convenienter distinguantur peccata spiritualia a carnalibus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia duplex est delectatio, ad quam per peccatum appetitus inordinate tendit, (quaes. xxxi, art. 3): una animalis (seu animae), quae consummatur in sola apprehensione rei ad votum habitae, sicut cum aliquis delectetur in laude humana, et haec dicitur delectatio spiritualis; alia autem est naturalis, seu corporalis, quae per tactum corporalem perficitur, et haec dicitur delectatio carnalis; sicut gula, quae perficitur in delectatione ciborum, et luxuria, quae perficitur in delectatione venererorum. Peccata autem recipiunt speciem ab objecto et fine.

NOTANDUM: Quamvis ratione finis distinguuntur specificiter peccata inter spiritualia et carnalia, tamen omnis rationis humanae defectus initium habet aliquo modo ex sensu carnali (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum peccata distinguantur specie secundum causas.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) Peccata non distinguuntur specie secundum causas activas vel motivas (seu moventes); sed b) secundum causam finalem.

R. PRIMI EST: quia principia activa in actibus voluntariis non se habent ex necessitate ad unum;

et ideo ex uno principio activo vel motivo possunt diversae species peccatorum procedere; sicut ex timore male humiliante potest procedere quod homo furetur, et quod occidat, et quod deserat gregem sibi commissum.

R. SECUNDI EST: quia finis est objectum voluntatis; actus autem humani habent speciem ex fine. - Quantum ad causam formalem et materialem, hic non habent locum, quia istae constituunt substantiam, non autem actum; peccatum autem non est substantia, sed actus.

NOTANDUM: Objecta, quamvis secundum quod sunt materia circa quam, habeant rationem terminorum, a quibus motus specificantur; tamen etiam termini motus dant speciem motibus, inquantum habent rationem finis (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum peccatum convenienter distinguatur in peccatum in Deum, in seipsum, et in proximum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia peccatum est actus inordinatus. Ordo autem in homine est triplex: unus est secundum regulam rationis, alter secundum regulam legis divinae, et tertius est quo ordinatur ad alios homines; nam homo non est animal solitarius, sed naturaliter politicum et sociale.

NOTANDUM: Ordo Dei continet ordinem rationis et excedit ipsum; quaedam enim continentur in ordine Dei quae excedunt rationem humanam; sicut ea quae sunt fidei, et quae debentur soli Deo. Similiter ordo socialis includit ordinem rationis et excedit ipsum, inquantum quod in quibusdam ordinamur secundum rationem quantum ad nos tantum (In corp. art.). Haec peccata specificiter distinguuntur non secundum quod unus ordo in alio includitur, sed secundum quod unus ordo alium excedit. Sic peccatum in Deum proprie est in hoc secundum quod ordo seu regula legis divinae excedit regulam humanam, i. e., per peccata

contra virtutes theologicas. Similiter, peccata contra justitiam sunt proprie illa quae sunt in proximum; et peccata contra temperantiam et fortitudinem sunt proprie in seipsum (Ad 1m, et in corp. art.).

Art. V. - *Utrum divisio peccatorum, quae est secundum reatum, diversificet speciem.*

RESP. NEG. - Scil.: Differentia venialis et mortalis peccati, vel quaecumque alia differentia quae sumitur penes reatum (seu poenam), non potest esse differentia constituens diversitatem speciei.

R. EST: quia poena per accidens se habet ad peccatum ex parte peccantis; est enim praeter intentionem peccantis; imo contra voluntatem ejus (Ad 3m). Id autem quod est per accidens nunquam constituit speciem.

NOTANDA: 1. Ex parte justitiae judicantis diversas poenas infliguntur diversis peccatis; unde differentia reatus peccatorum potest consequi diversitatem specificam peccatorum, non autem constituere (In corp. art.).

2. Differentia peccati venialis et mortalis consequitur diversitatem inordinationis quae complet rationem peccati. In mortali peccato inordinatio habetur per subtractionem principii ordinis moralitatis, per aversionem ab ultimo fine, cui anima unitur per charitatem. In veniali autem inordinatio est circa ea quae sunt post principium, i. e., salvo principio; sicut aegritudo est inordinatio in corpore, salvo principio vitae. Unde peccatum mortale quantum est de se, habet lapsum irreparabile, et ideo est aeternaliter puniendus; veniale autem reparabiliter deordinat; quia salvatur principium, sicut ille qui in speculativis non errat circa principia, sed circa conclusiones. Unde veniale dicitur quasi ut non mereatur interminabilem poenam (Passim in corp. art.).

3. Peccatum mortale differt a veniali in infinitum ex parte aversionis, scil. a Deo, non autem ex parte conversionis (ad creaturam) per quam respicit objectum. Unde in eadem specie inveniri potest peccatum mortale et veniale, ut patet (Ad 1m).

Art. VI. – *Utrum peccatum commissionis et omissionis differant specie.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Non differunt specie differentia formali, sed differentia materiali.

R. EST: quia peccata commissionis et omissionis ad idem ordinantur, et ex eodem motivo procedunt; sic, e. g., avarus ad congregandum pecuniam et rapit, et non dat ea quae dare debet. Sed materialiter differunt secundum quod, large loquendo de specie, negatio vel privatio speciem habet. In peccatis enim differentia materialis attenditur secundum naturalem speciem actuum peccati; formalis autem secundum ordinem ad unum finem proprium, quod etiam est objectum proprium.

NOTANDUM: Semper in rebus negatio fundatur super aliqua affirmatione, quae est quodammodo causa ejus (In corp. art.). Unde negatio, etsi proprie non sit in specie, constituitur tamen in specie per reductionem ad aliquam affirmationem quam sequitur (Ad 3m). Unde omissio et commissio circa idem ad unum reducuntur.

Art. VII. – *Utrum convenienter dividatur peccatum in peccatum cordis, oris, et operis.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) non sicut diversas species completas; sed b) haec tria pertinet ad unam perfectam peccati speciem.

R. PRIMI EST: quia consummatio peccati est in opere, unde peccatum operis habet speciem completam; sed prima inchoatio ejus est quasi fundatio in corde; secundus autem gradus ejus est in ore, secundum quod homo prorumpit facile ad manifestandum conceptum cordis; tertius autem gradus jam est in consummatione operis. Et sic haec tria differunt secundum diversos gradus peccati.

R. SECUNDI EST: quia ab eodem motivo procedunt. Sic iracundus, ex hoc quod appetit vindictam, primo quidem perturbatur in corde; secundo in verba contumeliosa prorumpit; tertio vero procedit usque ad facta injuriosa; et idem patet in luxuria et in quolibet alio peccato.

NOTANDUM: Peccatum cordis et oris, non distinguuntur a peccato operis quando simul cum eo conjunguntur; sed ab invicem distinguuntur prout quodlibet horum per se invenitur (Ad 3m).

Art. VIII. – *Utrum superabundantia et defectus diversificent species peccatorum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia ubicumque occurrit diversum motivum inclinans intentionem ad peccandum, ibi est diversa species peccati. Manifestum est autem quod non est idem motivum ad peccandum in peccatis quae sunt secundum superabundantiam, et in peccatis quae sunt secundum defectum; quinimo sunt contraria motiva; sicut motivum in peccato intemperantiae est amor delectationum corporalium, motivum autem in peccato insensibilitatis est odium earum. Unde hujusmodi peccata non solum differunt specie, sed etiam sunt sibi invicem contraria.

NOTANDUM: Duo sunt in peccato: ipse actus, et inordinatio ejus, prout recedit ab ordine rationis et legis divinae. Species peccati attenditur non ex parte inordinationis, quae est praeter intentionem peccantis (art. 1, hujus q.), sed ex parte ipsius actus, secundum quod terminatur ad objectum in quod fertur intentio peccantis (prima pars articuli).

Art. IX. – *Utrum peccata diversificentur specie secundum diversas circumstantias.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Nisi corruptiones diversarum circumstantiarum proveniant a diversis motivis.

R. EST: quia ubi occurrit aliud motivum ad peccandum, ibi est alia peccati species: quia motivum ad peccandum est finis et objectum, sicut patet, e. g., in diversis speciebus gulae, quae sunt: praepropere, laute, nimis, ardentem, studiose. Ubi autem motiva non sunt diversa, nec circumstantiae diversificant speciem (Ad 2m).

QUAESTIO LXXIII

De comparatione peccatorum ad invicem

Deinde considerandum est de comparatione peccatorum ad invicem; et circa hoc quaeruntur decem:

Art. I. – *Utrum omnia peccata sint connexa.*

RESP. NEG. – R. EST: quia per peccatum receditur ab unitate rationis accedendo ad multipliciter bonorum appetibilium secundum intentionem peccantis, a quibus peccata speciem sortiuntur, et quae inter se non sunt connexa, sed interdum sunt etiam contraria. E contra, in virtutibus est accessio a multitudine bonorum ad unitatem rationis per prudentiam.

NOTANDUM: Amor Dei, qui facit civitatem Dei, est congregativus, in quantum affectum hominis a multis ducit in unum; et ideo virtutes quae ex amore Dei causantur, connexionem habent. Sed amor sui, qui facit civitatem Babylonis, ut Aug. dicit, disgregat affectum hominis in diversa, prout scilicet homo se amat appetendo sibi bona temporalia, quae sunt varia et diversa; et ideo vitia et peccata, quae causantur ex amore sui, non sunt connexa (Ad 3m).

Art. II. – *Utrum omnia peccata sint paria.*

RESP. NEG. – R. EST: quia non omnia peccata aequaliter recedunt a rectitudine rationis, sed

quaedam plus, alia minus. Nec unquam ordo rationis totaliter tollitur; alioquin malum, si sit integrum, destruet seipsum. Et ratio hujus est quia privatio quae est de vitiis et peccatis non est privatio pura et simplex quae consistit quasi in *corruptum esse*, sicut privatio vitae, et quae plus et minus non admittit; sed est privatio aliquid retinens de habitu opposito, quae consistit in *corrumpi*, et ideo admittit plus et minus, sicut aegritudo.

NOTANDUM: (Omnia peccata mortalia important privationem gratiae sanctificantis, quae est vita animae; sed non omnia habent aequalem inordinationem rationis).

Art. III. – *Utrum gravitas peccatorum varietur secundum objecta.*

RESP. AFF. – R. EST: quia peccatum est tanto gravius, quanto deordinatio contingit circa aliquod principium quod est prius in ordine rationis. Sicut aegritudo est periculosior, quanto magis ad cor, quod est principium vitae, accedit. Principium autem in ordine rationis habet rationem finis actuum, quae sunt objecta (q. lxxii, art. 3 ad 2m). Et ideo secundum diversitatem objectorum attenditur diversitas gravitatis in peccatis. Imo differentia peccatorum quae attenditur penes objecta, est prima et principalis, quia est quasi consequens speciem; peccata enim habent speciem ex objectis.

Art. IV. – *Utrum gravitas peccatorum defferat secundum dignitatem virtutum quibus opponuntur.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) Secundum quod peccatum opponitur principaliter et directe virtuti secundum ejus objectum; b) non autem secundum oppositionem quae attenditur secundum cohibitionem peccati a virtute.

R. PRIMI EST: quia sicut ex parte objecti attenditur major gravitas peccati, ita etiam major dignitas virtutis; utrumque enim ex objecto speciem sortitur (q. lx, art. 5; et q. lxii, art. 1).

R. SECUNDI EST: quia sic quanto aliqua virtus fuerit major, tanto etiam minora peccata cohibet; sicut abundans justitia cohibet iram, quae est minus peccatum quam homicidium, quod cohibet minor justitia, ut Dominus ipse affirmat (Matth. 5).

Art. VI. – *Utrum peccata carnalia sint minoris culpae quam spiritualia.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Considerata sola differentia spiritualitatis et carnalitatis, caeteris paribus.

PRIMA R. est ex parte subjecti: quia spiritus est converti ad Deum, et ab eo averti. Peccatum carnale plus habet de conversione et adhaesione ad creaturam, quam de aversione a Deo. Peccatum autem spirituale minus habet de conversione et plus de aversione, in qua est ratio culpae.

SECUNDA R. est ex parte ejus in quem peccatur: quia per peccatum carnale peccatur in proprium corpus, quod est minus diligendus secundum ordinem charitatis, quam Deus et proximus, in quos peccatur per peccatum spirituale.

TERTIA R. est ex parte motivi: quia quanto fortius est impulsivum ad peccandum, tanto homo minus peccat; peccata autem carnalia habent impulsivum ipsam concupiscentiam quae est nobis innata.

NOTANDUM: Peccatum carnale majoris infamiae est quam spirituale peccatum, quia peccata carnalia sunt circa delectationes quae sunt communes nobis et brutis, unde quodammodo per ipsa, homo brutalis redditur, ut Greg. dicit (Mor. lib. xxxiii, cap. 2). – (Ad 3m).

Art. VI. – *Utrum gravitas peccatorum attendatur secundum causam peccati.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) Sive causa sit per se et propria, quae in casu est voluntas peccandi; b) sive sit causa extrinseca et remota, si ista inducat voluntatem ad peccandum secundum ipsam naturam voluntatis; c) secus tamen si causa extrinseca inducat voluntatem praeter naturam ipsius, sive ex parte iudicii rationis, sive ex parte motus voluntatis.

R. PRIMI EST: quia, ut patet, voluntas cum sit causa directa peccati, quanto intensior est voluntas peccandi, tanto gravius est peccatum.

R. SECUNDI EST: quia causae extrinsecae et remotae quae ipsam voluntatem inducunt secundum naturam ipsius, i. e., secundum finem, quod est objectum voluntatis, augent voluntarium et malitiam; gravius enim peccat cujus voluntas ex intentione peioris finis inclinatur ad peccandum.

R. TERTII EST: quia tales causae extrinsecae, quae voluntatem inclinant praeter naturam et ordinem ejus, faciunt sic quod ipsa non libere se moveat a seipsa, nec secundum iudicium rationis. Sic infirmitas, violentia, metus aut aliquid huiusmodi, sicut etiam ignorantia, quae est ex parte rationis, diminuunt voluntarium; et si actus sit omnino involuntarius, non habet rationem peccati.

Art. VII. – *Utrum circumstantia aggravet peccatum.*

RESP. AFF. – R. EST: quia, ut Philosophus dicit (Ethic. lib. II, cap. 1): «unumquodque ex eodem natum est augeri, ex quo causatur». Peccatum autem causatur (etiam) ex defectu alicujus circumstantiae, quam quis observare debet secun-

dum rationis ordinem; puta si aliquis operetur quando non debet, vel ubi non debet. Unde peccatum natum est per circumstantiam aggravari.

NOTANDUM: Tripliciter contingit peccatum aggravari per circumstantiam: a) in quantum circumstantia transfert (peccatum) in aliud genus peccati, sicut fornicatio *cum alterius uxoris*, quod transfert peccatum fornicationis in injustitiam. - b) in quantum multiplicet rationem peccati sed in eodem genere peccati; sicut si prodigus det cui non debet, et *quando* non debet. - c) In quantum augeat deformitatem proveniente ex alia circumstantia; sicut accipere alienum, et *multum* accipere de alieno, quod aggravat peccatum furti.

Art. VIII. - *Utrum gravitas peccati augeatur secundum majus nocumentum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Secundum quod nocumentum se habet ad praevisionem et intentionem peccantis.

R. EST: quia si nocumentum est praevisum et intentum, tunc *directe* auget gravitatem peccati; quia tunc nocumentum est per se objectum peccati. Si autem est praevisum tantum, et non intentum, tunc auget etiam peccatum sed *indirecte*, quia quamvis sit praeter intentionem peccantis, tamen accidit ex hoc quod voluntas ita fortiter est inclinata ad peccatum faciendum, quod faciat damnum, quod simpliciter non vellet facere; sicut si aliquis ut compendiosus vadat ad fornicandum, infert scienter nocumentum in agro per quem transit. Si vero nocumentum nec est praevisum nec intentum, tunc si hoc nocumentum per accidens se habet ad peccatum, non auget peccatum; sed imputantur homini illa mala quae sequuntur ex negligentia; si autem nocumentum hoc sequatur per se ex actu peccati, tunc *directe* peccatum aggravat; quia quaecumque per se consequuntur ad peccatum, pertinent

quodammodo ad ipsam peccati speciem. - Unde nocumentum aggravat peccatum, in quantum facit actum moralem esse agis inordinatum (Ad 2m).

Art. IX. - *Utrum peccatum aggravetur secundum conditionem personae in quam peccatur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia persona in quam peccatur est quodammodo objectum peccati. Prima autem gravitas peccati attenditur ex parte objecti (art. 3 hujus quaes.); et tanto quidem attenditur major gravitas in peccato, quanto objectum ejus est principalior finis. Peccatum in personam Deo unitam ratione virtutis vel ratione officii magis in Deum redundat. Peccatum in personam nobis unitam seu naturali conjunctione seu beneficiis magis in nos redundat, et ideo gravius est. Ex parte autem proximi tanto gravius peccatur, quanto peccatum pluries attingit. Unde peccatum in personam publicam, puta regem vel principem, est gravius quam peccatum in personam privatam.

Art. X. - *Utrum magnitudo personae peccantis aggravet peccatum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Illa peccata quae ex deliberatione procedunt; non autem illa quae ab homine virtuoso ex subreptione proveniunt propter infirmitatem humanae naturae.

RR. PRIMI SUNT: a) quia facilius possunt resistere peccato majores, puta qui excedunt in scientia et virtute: unde Dominus dicit (Lc. xii, 47): *Servus sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, plagis vapulabit multis;* b) propter ingratitude; secundum illud Sapientiae, VI, 6:

Potentes potenter tormenta patientur; c) propter specialem repugnantiam actus peccati ad magnitudinem personae; d) propter exemplum sive scandalum, quia, ut Greg. dicit (Past. P. I, cap. 2); «in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia gradus peccator honoratur». Ad plurimum etiam notitiam perveniunt peccata magnorum, et magis homines ea indigne ferunt.

R. SECUNDI EST: quia virtuosus minus negligit talia peccata reprimere quae ex subreptione proveniunt, propter infirmitatem naturae.

QUAESTIO LXXIV

De subjecto peccatorum

Deinde considerandum est de subjecto vitiorum sive peccatorum; et circa hoc quaeruntur decem:

Art. I. - *Utrum voluntas sit subjectum peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Peccatum est in voluntate sicut in subjecto.

R. EST: quia voluntas est principium actuum moralium (q. 1, art. 1; et q. xviii, art. 6). Actus autem morales remanent in agente, i. e., non transeunt in exteriorem materiam. In istis enim subjectum actuum est ipsa materia in quam transeunt; illorum vero subjectum est ipsum agens, seu principium eorum. - Non inclinatur tamen voluntas ad malum sub ratione mali, sed quia aliquod malum est apparens bonum, ideo voluntas aliquando appetit aliquod malum; et secundum hoc peccatum est in voluntate (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum sola voluntas sit subjectum peccati.*

RESP. NEG. - R. EST: quia non sola voluntas est principium actus voluntarii: actus enim voluntarii dicuntur non solum illi qui eliciuntur a voluntate, sed etiam illi qui a voluntate imperantur (q. VI, art. 4), per alias facultates, quae comparantur ad rationem quasi liberae, quia agunt quodammodo et aguntur. Membra autem corporis non sunt principia actuum, sed solum organa, et comparantur ad animam moventem sicut servus, qui agitur et non agit (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum in sensualitate possit esse peccatum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* In quantum sensualitas, i. e., appetitus sensitivus (qui dividitur in irascibilem et concupiscibilem) nata est obedire rationi: unde sensualitas in brutis non est subjectum peccati, ut patet.

R. EST: quia in quantum sensualitas obedit rationi potest esse principium actus voluntarii, ut in praecedentibus articulis dictum est (Ad 1m).

NOTANDUM: Homo non potest reprimere omnes motus inordinatos sensualitatis, quia fomes nunquam totaliter tollitur in hac vita: transit enim peccatum originale reatu, et remanet actu. Tamen reprimere possumus *singulos* motus inordinatos, quod sufficit ad hoc ut peccatum vitetur (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum in sensualitate possit esse peccatum mortale.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Peccatum mortale non potest esse in sensualitate, sed solum in ratione.

R. EST: quia peccatum mortale est inordinatio corrumpens principium spiritualis vitae, quod est finis ultimus; ordinare autem ad finem, et,

consequenter, deordinare a fine, non est sensualitatis, sed solum rationis. - Tamen actus sensualitatis concurrere potest ad peccatum mortale (Ad 1m). - Peccatum veniale, quod est in sensualitate, est dispositio ad peccatum mortale, quod est in ratione; sicut bonitas imaginationis est dispositio ad scientiam, i. e., non est neque idem, neque in eodem (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum peccatum possit esse in ratione.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Secundum duplicem actum rationis, a) in quantum potest errare in cognitione veri, et b) in quantum est directiva aliarum virium.

R. PRIMI EST: quia potest habere ignorantiam vel errorem circa id quod potest et debet scire.

R. SECUNDI EST: quia potest imperare inordinatos actus inferiorum virium, vel etiam potest deliberationem non coercere, ubi debet eam coercere.

Art. VI. - *Utrum peccatum morosae delectationis sit in ratione.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ratio non solum est directiva exteriorum actuum, sed etiam interiorum passionum; et circa hoc duplici modo peccare potest: scil. quando imperat illicitas passionem, sicut quando homo ex deliberatione provocat concupiscentiam; et quando non reprimit illicitum passionis motum, sicut cum aliquis, postquam deliberavit quod motus ille est inordinatus, nihilominus circa ipsum immoratur, et ipsum non expellit: et secundum hoc delectatio morosa est in ratione.

NOTANDUM: Delectatio dicitur morosa non ex mora temporis, sed ex eo quod ratio deliberans

circa eam immoratur; nec tamen eam repellit, «tenens et volens libenter, quae statim ut attigerunt animum, respui debuerunt», ut Augustinus dicit (De Trin. 1. xii, cap. 12 circa medium). - (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum peccatum consensus in actum sit in ratione superiori.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in actibus humanis ultimo occurrit ipse actus; delectatio autem se habet tanquam praeambulum ad actum. Id autem quod ultimo occurrit pertinet ad iudicium supremum, ut de ipso finalis sententia detur; secus iudicium esset suspensum, cum ad altius iudicium recurrere posset. Consensus autem est iudicium quoddam de eo in quod consentitur. Unde consensus in actum humanum, qui est ultimus in actu humano, est in ratione superiori, ad quam pertinet secundum rationes aeternas iudicare, per quod iudicium finaliter terminatur. De delectatione autem ad peccatum iudicat ratio inferior seu practica; quamvis etiam de delectatione superior ratio iudicare possit.

NOTANDA: 1. Consentire est actus appetitivae virtutis non absolute, sed consequens ad actum rationis deliberantis et iudicantis (q. xv, art. 3). In hoc enim terminatur consensus, quia voluntas tendit in id quod est iam ratione iudicatum. Unde consensus potest attribui et voluntati et rationi. (Magis proprie tamen et formaliter voluntati quam rationi, ut dictum est q. xv, art. 1). - (Ad 1m).

2. Consensus in delectationem aliquando pertinet ad inferiorem rationem tantum. (Et tunc peccatum non est, seu consensus in actum peccati non est plenus ac perfectus, unde nec damnabilis vel mortalis). Si vero etiam consideratis rationibus aeternis, homo in eodem consensu perseveret, iam talis consensus ad superiorem rationem pertinebit, (et tunc consensus est ultimus, et peccatum est mortale). - (Ad 3m).

3. Ratio superior dicitur consentire, sive cogitat de lege aeterna, sive non cogitat. Cum enim cogitat de lege Dei, actu eam contemnit; cum vero non cogitat, eam negligit per modum omissionis cujusdam. Unde omnibus modis consensus plenus in actum peccati procedit ex superiori ratione (Ad 2m).

Art. VIII. - *Utrum consensus in delectationem sit peccatum mortale*

RESP. AFF. - *Scil.* : a) consensus in delectationem actus fornicationis cogitatae est peccatum mortale; b) non autem consensus in delectationem cogitationis rei impurae.

R. PRIMI EST: quia consensus in talem delectationem contingit ex hoc quod affectio inclinata est in talem actum. Quod autem aliquis ex deliberatione eligat, quod affectus suus conformetur his quae secundum se sunt peccata mortalia, est peccatum mortale.

R. SECUNDI EST: quia delectatio in cogitationem ipsam sequitur ex affectu in ipsam cogitationem; quod secundum se non est peccatum aliquod, puta cum quis delectatur de cogitatione circa fornicationem ad disputandum vel ad praedicandum; aliquando est peccatum veniale tantum, puta cum quis inutiliter de istis rebus cogitet.

NOTANDUM: Hoc quod dicitur de delectatione in rem turpem, dicitur etiam de delectatione in omnia alia. Sic, consensus in delectationem quae procedit ex complacentia actus homicidii cogitati, est peccatum mortale (Ad 5m).

Art. IX. - *Utrum in superiori ratione possit esse peccatum veniale, secundum quod est directiva inferiorum virium.*

RESP. AFF. - R. EST: quia inordinatio actus virium inferiorum in quem ratio superior consen-

tit, non semper contrariatur rationibus aeternis; non enim semper est cum aversione a fine ultimo, et in isto casu ratio superior peccat tantum venialiter.

Art. X. - *Utrum in ratione superiori possit esse peccatum veniale secundum seipsam; i. e. secundum quod inspicit rationes aeternas.*

RESP. AFF. - *Scil.* : Secundum actum superioris rationis, qui est simplex intuitus, non autem secundum alium actum, qui est deliberatio.

R. EST: quia peccatum quod est contra rationes aeternas (i. e. veritates fidei), etsi sit peccatum mortale ex genere suo, potest tamen esse veniale propter imperfectionem actus subiti, quod fit secundum simplicem intuitum; sicut cum quis resurrectionem mortuorum subito apprehendit ut impossibilem secundum naturam, et simul apprehendendo renititur, ante quam tempus habeat deliberandi, quod hoc est nobis traditum ut credendum secundum legem divinam. Si vero post hanc deliberationem motus infidelitatis maneat, est peccatum mortale. - In his autem quae pertinent ad inferiores vires, ratio superior per consensum semper peccat mortaliter in his quae sunt peccata mortalia ex suo genere.

QUAESTIO LXXV

De causis peccatorum in genere *

Deinde considerandum est de causis peccatorum; et primo in generali, secundo in speciali. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum peccatum habeat causam.*

NOTA: Agitur hic de causa efficienti, nam de causa materiali peccati jam tractatum est (P. I.,

*Vide nostram « Divisionem Schematicam ». - Tab. XV.

q. xlix, art. 1), scilicet bonum quod est subjectum mali; et probatum est peccatum nullam haberi causam formalem et finalem (q. lxxi et seqq.), inquantum est inordinatio.

RESP. AFF. - Peccatum, quod est actus humanus inordinatus, ex parte actus habet causam per se, quae est ipsa voluntas; inordinatio actus autem est per acc., sed reducitur ad voluntatem; quod est enim per acc. reducitur ad id quod est per se.

R. EST: quia voluntas carens directione regulae rationis et legis divinae, intendens aliquod bonum commutabile (in quo peccatum consistit) causat actum peccati per se, per se enim *privat* actui bonum moralem; sed causat inordinationem per accidens, quia praeter intentionem ipsam causat. - Defectus autem ordinis in ipso actu peccati provenit ex defectu directionis in voluntate; et sic ipsa inordinatio reducitur ad voluntatem.

Unde causa peccati per se est ipsa voluntas inquantum est sine adhibitione regulae rationis vel legis divinae (Ad 3m).

Art. II. - Utrum peccatum habeat causam interiorem.

RESP. AFF. - *Scil.:* duplex causa peccati interior potest assignari: una proxima ex parte rationis et voluntatis; alia vero remota ex parte imaginationis vel appetitus sensitivi.

R. EST: quia causa immediata humani actus est ratio et voluntas, secundum quod homo est liber arbitrio; ex apprehensione vero sensus, appetitus sensitivus in aliquod inclinatur, quae quidem inclinatio trahit voluntatem et rationem, sicut infra patebit (lxxvii, art. 1). - Si autem ratio cessat a consideratione regulae debitae, jam peccatum habetur, quamvis non sit completum. (Ad 1m).

Art. III. - Utrum peccatum habeat causam exteriorem.

RESP. AFF. - *Scil.:* Aliquid exterius potest esse aliqua causa *movens* ad peccatum, non tamen sufficienter ad peccandum inducens; sed causa sufficienter complens peccatum est sola voluntas.

R. EST: quia nihil exterius potest esse causa peccati, nisi vel inquantum movet rationem, sicut homo vel daemon persuadens peccatum, vel inquantum movet sensitivum appetitum, per aliqua sensibilia exteriora. Sed neque persuasio humana vel diabolica, neque res sensibilis exterius proposita movent ex necessitate, sive rationem, sive appetitum, nisi forte aliquo modo dispositum per vehementiam motus passionis tollens usum rationis, sed tunc non adest peccatum.

Art. IV. - Utrum peccatum sit causa peccati.

RESP. AFF. - *Scil.:* Inquantum peccatum est actus; et sic secundum quatuor causas. Non autem inquantum est inordinatio quaedam.

R. EST: quia inordinatio habet rationem mali; sed actus habet aliquid bonum saltem apparens pro fine. Unde peccatum ex parte actus potest esse causa effectiva alterius peccati, sive per se, sive per accidens; per accidens sicut removens prohibens, per peccatum enim amittitur gratia, etc. Per se autem per unum actum homo disponitur ad alium consimilem. Ut causa materialis (non *ex qua*, sed) *circa quam* unum peccatum est causa alterius, inquantum praeparat ei materiam, sicut avaritia praeparat materiam litigio. Ut causa finalis potest unum peccatum causam esse alterius, inquantum propter finem unius peccati aliquis committit aliud peccatum, sicut

injustitiam propter ambitionem. Et quia finis dat formam in moralibus, sequitur quod unum peccatum sit etiam causa formalis alterius, sicut in casu citato, injustitia est causa materialis, ambitio vero formalis.

QUAESTIO LXXVI

De causis peccati in speciali

Deinde considerandum de causis peccati in speciali; et primo de causis interioribus peccati; secundo de exterioribus; tertio de peccatis, quae sunt causa aliorum peccatorum. Prima autem consideratio secundum praemissa erit tripartita; nam primo agetur de ignorantia, quae est causa peccati ex parte rationis; secundo de infirmitate, seu passione, quae est causa peccati ex parte appetitus sensitivi; tertio de malitia, quae est causa peccati ex parte voluntatis. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum ignorantia possit esse causa peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Potest esse causa peccati *per accidens*, non autem *per se*, nec quaecumque ignorantia.

R. EST: quia ignorantia, quae est privatio scientiae perficientis rationem, se habet ad rationem prohibentem peccatum tanquam *removens prohibens*; tollit enim scientiam prohibentem actum peccati, sive sit ignorantia universalis principii, sicut e. g., principii homicidium est prohibitum, sive singularis circumstantia per quam principium ipsum applicatur, e. g., quod talis res est homo. Et talis ignorantia est causa peccati *per accidens*. Si autem peccatum fit non propter ignorantiam removemtem scientiam, sed propter dispositionem voluntatis, tunc, ut patet, ignorantia non est causa peccati, sed se habet tantummodo ut con-

comitans ad actum. In hoc casu homo non peccat propter ignorantiam, sed potius « peccat ignorans », ut Philosophus dicit (Ethic. lib. III, cap. 1).

NOTANDUM: Ignorantia concomitans non est causa peccati; ignorantia antecedens est causa peccati materialiter; ignorantia vero consequens est causa peccati formaliter.

Art. II. - *Utrum ignorantia sit peccatum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Ignorantia vincibilis est peccatum, si sit eorum quae aliquis scire tenetur, non autem si sit eorum quae quis scire non tenetur. Ignorantia autem invincibilis non est peccatum.

R. EST: quia quicumque negligit habere vel facere id quod tenetur habere vel facere, peccat peccato omissionis. Homini autem imputatur ad negligentiam si nesciat ea quae scire tenetur, sive communiter, scil. ea quae sunt fidei, et universalia juris praecepta, sive singulariter, seu ea quae ad proprium statum vel officium spectant. - Ignorantia autem invincibilis est illa quae studio superari non potest.

Art. III. - *Utrum ignorantia excuset ex toto a peccato.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) neque ignorantia antecedens, b) neque ignorantia consequens *indirecta*, excusat ex toto a peccato.

R. PRIMI EST: quia res ignorata potest esse cum aliquo actu de quo est cognitio peccati; sicut si quis nesciens quod aliquis sit pater, percutit eum ut homo, quod non faceret si sciret ipsum esse patrem. Unde si percutit, non est excusatus a peccato.

R. SECUNDI EST: quia ignorantia consequens *indirecta*, etsi habeatur propter laborem, vel

propter alias occupationes, cum sit cum aliqua negligentia circa ea quae quis tenetur scire, non excusat omnino a peccato.

NOTANDUM: Ignorantia consequens directa est ignorantia *affectata*, quae magis augmentat peccatum, quia magis augmentat voluntarium. Ignorantia concomitans non est causa peccati, neque excusat a peccato, quia non facit involuntarium (quoad peccatum), sed «non volentem», in quantum quid «peccat ignorans».

Art. IV. - *Utrum ignorantia diminuat peccatum.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Non omnis ignorantia.

R. EST: quia quaedam ignorantia diminuit voluntarium. Unde ignorantia quae totaliter tollit voluntarium, non diminuit, sed totaliter excusat a peccato. Ignorantia concomitans, neque diminuit neque auget; quia non est causa peccati. Ignorantia consequens indirecta, seu per accidens voluntaria diminuit voluntarium; quia est ibi minor contemptus; ignorantia affectata auget voluntarium, ut patet.

QUAESTIO LXXVII

De causa peccati ex parte appetitus sensitivi

Deinde considerandum est de causa peccati ex parte appetitus sensitivi, utrum passio animae sit causa peccati; et circa hoc quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum voluntas moveatur a passione appetitus sensitivi.*

RESP. AFF. - *Scil.:* indirecte.

PRIMA R. EST: secundum quamdam abstractionem: quia cum omnes potentiae animae in una essentia animae radiceantur, necesse est quod

quando una potentia intenditur in suo actu, altera in suo actu remittatur, vel etiam totaliter in suo actu impediatur. Secundum hunc modum igitur, per quamdam distractionem, quando motus appetitus sensitivi fortificatur secundum quamcumque passionem necesse est quod remittatur vel totaliter impediatur motus proprius appetitus rationalis, qui est voluntas.

SECUNDA R. EST: ex parte objecti voluntatis; quia propter vehementem et inordinatam apprehensionem imaginationis et iudicium aestimativae, impeditur apprehensio et iudicium rationis, quod nata est sequi voluntas. Apprehensio autem imaginationis et iudicium aestimativae sequuntur passionem appetitus sensitivi. Et sic indirecte passio appetitus sensitivi movere potest voluntatem.

Art. II. - *Utrum ratio possit superari a passione contra suam scientiam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ille qui est in passione constitutus non considerat in particulari id quod scit in habitu et in universali. Passio autem talem considerationem tripliciter impedit: primo, per quamdam *distractionem*, ut dictum est (art. praec.); secundo, per *contrarietatem*, quia plerumque passio inclinatur ad contrarium hujus quod scientia in universali vel in habitu habet; tertio, per quamdam *immutationem corporalem*, ex qua ratio quodammodo ligatur, ne libere in actum exeat. - Et per hunc modum passio trahit rationem ad iudicium in particulari contra scientiam quam habet in universali vel etiam in habitu circa particularia.

NOTANDUM: Cum voluntas sit boni vel apparentis boni, **NUNQUAM** voluntas in malum movetur, nisi di quod non est bonum, aliquo modo rationi bonum

appareat; et propter hoc voluntas NUNQUAM in malum tenderet, nisi cum aliqua ignorantia, vel errore rationis. Unde dicitur Prov. xiv, 22: *Errant qui operantur malum.* (In corp. Art.). - Hoc ipsum autem quod rationi videatur in particulari aliquid bonum, quod non est bonum, contingit ex aliqua passione (Ad 2m), quae aliam scientiam suggerit, et sub ea ratio concludit (Ad 4m); sicut apparet in syllogismo incontinentis. Hic enim quatuor propositiones habentur, duas particulares et duas universales, quarum una est rationis, puta nullam fornicationem esse committendam; alia est passionis, puta delectationem esse sectandam. Passio igitur ligat rationem, ne assumat et concludat sub prima; unde ea durante assumit et concludit sub secunda, ut Philosophus dicit, in Ethic. lib. vii, cap. 3 (Ad 4m).

Art. III. - *Utrum peccatum quod est ex passione debeat dici ex infirmitate.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Per similitudinem ad infirmitatem corporis.

R. EST: quia sicut aliquod membrum corporis dicitur esse infirmum, quando non potest perficere operationem suam, sicut oculus, quando non potest clare videre; ita infirmitas animae dicitur, quando impeditur anima in propria operatione propter inordinationem partium ipsius; quae inordinatio habetur, quando partes animae non subduntur rationi, quae est regitiva partium animae. Quando igitur haec inordinatio partium animae ex passione provenit, peccatum, si sequatur, ex infirmitate dicitur. - Sed quia peccatum semper est actus animae, hoc peccatum magis est referendum ad infirmitatem animae, quam ad infirmitatem corporis; dicitur tamen *infirmitas carnis* inquantum ex conditione carnis passiones animae insurgunt in nobis (Ad 2m).

NOTANDUM: In potestate quidem voluntatis est assentire vel non assentire his in quae passio

inclinat, et pro tanto dicitur noster appetitus sub nobis esse; sed tamen iste assensus vel dissensus voluntatis impeditur per passionem modo praedicto. Et sic est interpretandum illud quod dicitur Genes. iv, 7: *Subter te erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius* (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum amor sui sit principium omnis peccati.*

RESP. AFF. - R. EST: quia quod aliquis *inordinate* appetat aliquid bonum temporale, in quo propria et per se causa peccati accipienda est, scil. ex parte conversionis ad bonum commutabile, procedit ex hoc quod aliquis se ipsum amat *inordinate*. Hoc est enim amare aliquem, quod velle ei bonum. - Inordinatus autem amor sui, ad contemptum Dei perducit (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum convenienter ponantur causae peccatorum concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia inordinatus appetitus boni, qui est causa omnis peccati, duplex habet objectum secundum passiones: unum absolutum, secundum quod est objectum concupiscibilis; aliud sub ratione ardui, prout est objectum irascibilis. Concupiscentia autem duplex est: una *naturalis*, quae est eorum quibus natura sustentatur, sive quantum ad conservationem individui, sicut cibus et potus, et alia hujusmodi; sive ad conservationem speciei, sicut in venereis; et horum inordinatus appetitus dicitur *concupiscentia carnis*; alia concupiscentia est *animalis*, quae est circa delectabilia secundum apprehensionem imaginationis; et inordinatus appetitus circa haec vocatur *concupiscentia oculorum*, prout sensus visus se extendit ad omnes interiores apprehensiones. Appetitus autem inordinatus boni ardui

pertinet ad *superbiam vitae*; nam superbia est appetitus inordinatus excellentiae, quod est quid arduum. Et sic patet quod ad ista tria reduci possunt omnes passiones, quae sunt causa peccati. Unde convenienter ponuntur ut causae omnium peccatorum.

NOTANDUM: Cupiditas secundum quod importat universaliter appetitum cujuslibet boni, sic continet sub se etiam superbiam. De cupiditate autem, secundum quod est speciale vitium, quod avaritia nominatur, dicitur infra (q. lxxxiv, art. 1). - (Ad 1m).

Art. VI. - *Utrum peccatum alleviatur propter passionem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Passio antecedens; passio autem consequens magis auget peccatum.

R. PRIMI EST: quia, propter impulsum, passio antecedens dimiuit voluntarium.

R. SECUNDI EST: quia passio consequens demonstrat intensionem voluntatis ad actum; unde est signum magnitudinis voluntatis ad peccatum.

NOTANDA: 1. Dicitur *antecedens* secundum quod passio appetitus sensitivi trahit vel inclinat rationem vel voluntatem. *Consequenter* autem secundum quod motus superiorum virium, si sint vehementes, redundant in inferiores (In corp. art.).

2. Bona passio consequens iudicium rationis augmentat meritum; si autem praecedat, ut scilicet homo magis ex passione quam ex iudicio rationis moveatur ad bene agendum, talis passio diminuit bonitatem et laudem actus (Ad 2m).

Art. VII. - *Utrum passio totaliter excuset a peccato.*

RESP. NEG. - *Scil.*: nisi actus reddatur totaliter involuntarius.

R. EST: quia quandoque passio non est tanta quod intercipiat usum rationis; et tunc ratio po-

test passionem excludere divertendo ad alias cogitationes, vel impedire ne suum consequatur effectum; quia membra non applicantur operi nisi per consensum rationis, ut supra dictum est (q. xvii, art. 9). - Si autem passio est tanta, quod totaliter aufert usum rationis, sicut patet in his qui propter amorem vel iram insaniunt, tunc distinguendum est: si talis passio a principio fuerit voluntaria, imputatur actus ad peccatum, quia est voluntarius in sua causa. Si vero causa nullo modo fuerit voluntaria, et actus omnino redditur involuntarius, tunc totaliter a peccato excusatur.

NOTANDUM: *Voluntarium* potest esse vel *secundum se*, sicut quando voluntas directe in ipsum fertur, i. e. in effectum; vel *secundum suam causam*, quando voluntas fertur in causam, et non in effectum. - Aliud est voluntarium directe, vel indirecte. *Directe* est *id* in quod voluntas fertur: *indirecte* autem *illud* quod voluntas potuit prohibere, sed non prohibet (In corp. art.). Hinc est quod voluntarium secundum se et secundum suam causam respicit *motum ipsius voluntatis*; voluntarium autem directum vel indirectum respicit *objectum* in quod voluntas fertur.

Art. VIII. - *Utrum peccatum quod est ex passione, possit esse mortale.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Si ratio deliberans possit occurrere, et non occurrat.

R. EST: quia quod aliquis procedit ad actum peccati ex passione, vel ad consensum deliberatum, hoc *non fit subito*: unde ratio deliberans potest hic occurrere; potest enim excludere, vel saltem impedire passionem ut dictum est (art. praec.); unde, si non occurrat, est peccatum mortale. Unde peccatum quod est ex passione *potest* esse mortale, quamvis quantum ad originem motum sit ex infirmitate (In corp. art. et ad 1m).

QUAESTIO LXXVIII

De causa peccati quae est malitia

Deinde considerandum est de causa peccati quae est ex parte voluntatis, quae dicitur malitia; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum aliquis possit ex certa malitia seu industria peccare.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quando ex inordinatione ipsius voluntatis peccat.

R. EST: quia potest homo minus bonum magis amare; sicut quando aliquod bonum temporale, puta divitias vel voluptates, plus amat, quam ordinem rationis vel legis divinae. Ex quo sequitur quod velit dispendium pati in aliquo spiritualium bonorum, ut potiatur aliquo temporali bono; quod quidem ex electione facit. Et hoc dicitur ex certa malitia vel industria peccare, quasi scienter malum eligens.

Art. II. - *Utrum quicumque peccat ex habitu, peccet ex certa malitia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quandocumque aliquis utitur habito vitioso, necesse est quod ex certa malitia peccet.

R. EST: quia unicuique habenti habitum est per se diligibile id quod est ei conveniens secundum proprium habitum. Hoc autem quod est alicui conveniens secundum habitum vitiosum, est id quod excludit bonum spirituale: ex quo sequitur quod homo eligat malum spirituale, ut adipiscatur bonum quod est secundum habitum conveniens. Et hoc est ex certa malitia peccare.

NOTANDUM: Actus qui procedunt ex habitibus, sunt similes secundum speciem actibus ex quibus

habitus generantur; differunt tamen ab eis sicut perfectum ab imperfecto; et talis est differentia peccati quod committitur ex certa malitia, ad peccatum quod committitur ex aliqua passione (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum ille qui peccat ex certa malitia peccet ex habitu.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Peccatum quod est ex certa malitia semper praesupponit in homine aliquam inordinationem, quae tamen non semper est habitus.

R. EST: quia tunc solum ex certa malitia aliquis peccat, quando ipsa voluntas ex seipsa movetur ad malum. Quod fit, aut per hoc quod homo habeat aliquam dispositionem corruptam inclinantem ad malum, sive sit habitus acquisitus ex mala consuetudine, sive aliqua aegritudinalis habitudo ex parte corporis; aut per hoc quod ipsa voluntas per se tendat in aliquod malum non precise ut malum, quia hoc est impossibile, sed per rationem alicujus prohibentis: puta per remotionem spei vitae aeternae, vel per remotionem timoris gehennae, unde sequitur quod ex certa malitia quasi absque freno quis peccet.

NOTANDUM: Non statim ad hoc aliquis labitur quod ex certa malitia peccet; sed praesupponitur aliquid, quod tamen non semper est habitus, semper tamen est aliqua inordinatio (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum ille qui peccat ex certa malitia, gravius peccet quam qui ex passione.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Triplici ratione.

R. PRIMA EST: quia in peccato ex certa malitia, motus peccati est magis proprius voluntati, quae ex seipsa in malum movetur, quam quando ex passione peccatur.

R. SECUNDA EST: quia qui ex malitia peccat, diuturnius peccat. Passio enim cito transit; sed

habitus, quo quis ex malitia peccat, est qualitas permanens.

R. TERTIA EST: quia ille qui peccat ex certa malitia est male dispositus *quantum ad ipsum finem*, qui est principium in operabilibus; et sic ejus defectus est periculosior, quam ejus qui ex passione peccat, cujus propositum tendit in bonum finem, licet propositum interrumpatur ad horam propter passionem. Semper autem defectus principii est pessimus.

NOTANDUM: Ille qui peccat ex passione, peccat quidem eligens, non tamen ex electione; quia electio *non est in eo primum peccati principium*; sed inducitur ex passione ad eligendum id quod extra passionem existens non eligeret. Sed ille qui peccat ex certa malitia, secundum se eligit malum, ut dictum est, et ideo electio, quae est in ipso, *est principium peccati*; et propter hoc dicitur ex electione peccare (Ad 3m).

QUAESTIO LXXIX

De causis exterioribus peccati

Deinde considerandum est de causis exterioribus peccati; et primo ex parte Dei; secundo ex parte diaboli; tertio ex parte hominis. Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum Deus sit causa peccati.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Neque directe neque indirecte.

R. PRIMI EST: quia omne peccatum est per recessum ab ordine qui est in Deum sicut in finem. Deus autem omnia inclinat et convertit in seipsum sicut in ultimum finem: unde impossibile est quod sit sibi vel aliis causa discedendi ab ordine, qui est in ipsum. Unde non potest directe esse causa peccati.

R. SECUNDI EST: quia quod Deus aliquibus non praebet auxilium ad evitandum peccata

(quod si praeberet, non peccarent), hoc totum facit secundum ordinem suae sapientiae et justitiae, cum ipse sit sapientia et justitia: unde si auxilium non praestat, justificatus est Deus certissime per suam sapientiam et justitiam, secundum quam non tenetur auxilium praestare. Et sic neque indirecte est Deus causa peccati.

NOTANDA: 1. Aliquis est causa peccati sui vel alterius *directe* quando inclinat voluntatem suam vel alterius ad peccandum. *Indirecte*, quando potest et debet retrahere aliquos a peccato, et non retrahit.

2. Effectus causae mediae procedens ab ea, secundum quod subditur ordini causae primae, reducitur in causam primam; sed si procedat a causa media, *secundum quod exit ordinem causae primae*, non reducitur in causam primam; sicut si minister faciat aliquid contra mandatum domini, hoc non reducitur in dominum sicut in causam. Et similiter peccatum quod liberum arbitrium committit contra praeceptum Dei, non reducitur in Deum sicut in causam (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum actus peccati sit a Deo.*

RESP. AFF. - *Scil.*: In quantum actus peccati est ens et actus, non autem in quantum habet inordinationem seu defectum.

R. PRIMI EST: quia omne ens, quocumque modo sit, oportet quod derivetur a primo ente; omne autem ens actu reducitur in primum actum, scilicet Deum, sicut in causam, qui est per suam essentiam actus. Nihil enim agit nisi secundum quod est actu. Et sic Deus est causa omnis actionis in quantum est actio.

R. SECUNDI EST: quia defectus est ex causa creata, scil. libero arbitrio, in quantum deficit ab ordine primi agentis, scil. Dei; non enim subditur ei cui debet subdi, licet hoc ipse (peccator) non intendat principaliter (Ad 2m). Unde defectus iste non reducitur in Deum sicut in causam, sed

in liberum arbitrium. Sicut defectus ambulationis non reducitur ad vim motivam animae, sed ad defectus tibiae, cum sit curva.

Art. III. – *Utrum Deus sit causa excaecationis et indurationis.*

RESP. AFF. – *Scil.:* a) Non quantum ad motum animi inhaerentis malo, et aversi a divino lumine, quod fit per malitiam; sed b) quantum ad subtractionem gratiae, ex qua sequitur quod mens divinitus non illuminetur ad recte videndum, et cor hominis non emolliatur ad recte vivendum.

R. PRIMI EST: quia hoc est peccatum, et Deus non est causa peccati, neque directe neque indirecte, ut dictum est (art. 1 hujus quaes.).

R. SECUNDI EST: quia, cum Deus agat voluntarie et per ordinem suae sapientiae, iudicio proprio lumen gratiae non immittit illis in quibus obstaculum invenit. Unde causa subtractionis gratiae est non solum ille qui ponit obstaculum gratiae, sed etiam Deus qui suo iudicio gratiam non apponit. Et per hunc modum Deus est causa excaecationis, quia non illuminat intellectum; et obdurationis cordis, quia non emollit affectum per ignem suae charitatis.

NOTANDUM: Causa meritoria excaecationis est malitia, sicut causa poenae est culpa; et hoc modo diabolus dicitur excaecare, in quantum inducit ad culpam (Ad 3m).

Art. IV. – *Utrum excaecatio et obduratio semper ordinentur ad salutem ejus qui excaecatur et obduratur.*

RESP. NEG. – *Scil.:* a) Excaecatio ex sui natura ordinatur ad damnationem; b) ex divina autem misericordia seu providentia excaecatio ad tempus ordinatur ad salutem.

R. PRIMI EST: quia peccatum per se ordinatur ad damnationem; excaecatio autem est praeam-

bulum ad peccatum: unde ponitur etiam effectus reprobationis.

R. SECUNDI EST: quia illa sola excaecatio quae est ad tempus ordinatur medicinaliter ad salutem eorum qui excaecantur. Et haec misericordia non omnibus impenditur excaecatis, sed praedestinati solum, de quibus dicitur, Rom. viii: *omnia cooperantur in bonum.*

NOTANDA: 1. Omnia mala quae Deus permittit fieri, ordinantur ad aliquod bonum; non tamen semper in bonum ejus in quo est malum, sed quandoque ad bonum alterius, vel etiam totius universi; sicut culpa tyrannorum ordinat in bonum martyrum, et poenam damnatorum ordinat ad gloriam justitiae suae (Ad 1m). Et secundum hoc Deus dicitur delectari, non autem in perditione hominum (Ad 2m).

2. Hoc quod Deus aliquorum excaecationem ordinat in eorum salutem, misericordiae est; quod autem excaecatio aliorum ordinetur ad eorum damnationem, justitiae est; quod autem misericordiam quibusdam impendit, et non omnibus, non facit personarum acceptationem in Deo, sicut in primo dictum est (q. xxiii art. 5, ad 3m). – Hoc enim esset contra justitiae rationem, si praedestinationis effectus ex debito redderetur, et non daretur ex gratia; vel esset contra sapientiae rationem si effectus praedestinationis non esset ad bonitatem Dei multipliciter manifestandam sicut oportet.

QUAESTIO LXXX

De causa peccati ex parte diaboli

Deinde considerandum est de causa peccati ex parte diaboli; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum diabolus sit homini directe causa peccati.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Diabolus non est causa peccati directa et sufficiens, sed solum per modum suadentis vel proponentis appetibile.

R. EST: quia directe est causa alicujus actus illud quod proprium principium illius actus movet ad agendum. Proprium autem principium actus peccati, non est nisi voluntas: omne enim peccatum est voluntarium. Voluntas autem interius a nemine inclinatur nisi a Deo et a se ipsa. A Deo autem non inclinatur ad peccatum; quia Deus non est causa peccati. Ergo directe et sufficienter voluntas interius solum a seipsa inclinari potest ad peccatum. - Ex parte objecti vero voluntas ex necessitate movetur solum a fine ultimo; non autem a creaturis. Ab istis autem movetur a) ab objecto proposito, sicut dicimus quod cibus excitat desiderium hominis ad comedendum; b) ab illo qui proponit objectum; c) ab illo qui persuadet objectum propositum habere rationem boni: et sic homo et diabolus possunt movere voluntatem, non modo sufficienter et directe, sed per modum persuadentis vel proponentis appetibile, quibus voluntas resistere potest.

Art. II. - *Utrum diabolus possit inducere ad peccandum interius instigando.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Per obtenebrationem intellectus, quae provenit ex phantasia et appetitu sensitivo.

R. EST: quia, ut dictum est (P. I., q. cx, art. 3), natura corporalis spirituali naturaliter obedit ad motum localem. Unde et diabolus omnia illa causare potest quae ex motu locali corporum inferiorum provenire possent, nisi virtute divina reprimatur. Phantasiam autem movet diabolus per imaginationes; appetitum vero sensitivum cooperando secundum quemdam determinatum motum cordis et spirituum.

NOTANDUM: Daemones non possunt novam formam imprimere in organa corporea sensuum;

possunt tamen formas in organis sensibilibus conservatas aliquo modo transmutare, ut secundum eas aliquae apparitiones fiant (In corp. art., et in De malo, q. xvi, art. 1, ad 1m).

Art. III. - *Utrum diabolus possit necessitatem inferre ad peccandum.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Nisi refrenetur a Deo, potest diabolus aliquem inducere ad faciendum *aliquem actum* (materialiter) qui de genere suo peccatum est; non autem potest inducere necessitatem peccandi (formaliter).

R. EST: quia potest diabolus, usum rationis, per quem homo ad peccandum resistit, totaliter impedire, movendo imaginationem et appetitum sensitivum, sicut in arreptitiis patet. Sed tunc, ratione sic ligata, quidquid homo agat, non imputatur ei ad peccatum. Si autem ratio non sit totaliter ligata, ex ea parte qua est libera, potest resistere peccato. Et sic nullo modo potest diabolus necessitatem inducere homini ad peccandum.

Art. IV. - *Utrum omnia peccata hominum sint ex suggestione diaboli.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Directe diabolus non est causa omnium peccatorum hominum; sed occasionaliter et indirecte, inquantum induxit primum hominem ad peccandum.

R. PRIMI EST: quia, ut Origenes dicit (Periar. lib. iii, c. 2), etiamsi diabolus non esset, homines haberent appetitum ciborum, et venereorum, et similibus; qui posset esse inordinatus, nisi ratione ordinaretur, quod subjacet libero arbitrio.

R. SECUNDI EST: quia ex peccato primi hominis intantum vitiata est humana natura, ut omnes ad peccandum proclives simus.

QUAESTIO LXXXI

De causa peccati ex parte hominis; et primo de peccato originali quantum ad traductionem

Deinde considerandum est de causa peccati ex parte hominis. Cum autem homo sit causa peccati alteri homini exterius suggerendo, sicut et diabolus, habet quemdam specialem modum causandi peccatum in alterum per originem. Unde de peccato originali dicendum est; et circa hoc tria consideranda occurrunt: primo de ejus traductione; secundo de ejus essentia; tertio de ejus subjecto. Circa primum quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum primum peccatum primi parentis traducatur per originem in posteros.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Non voluntate hominis ex Adam generati, sed voluntate ipsius primi parentis.

R. EST: quia, ratione culpae necesse est peccatum esse in voluntate. Peccatum autem non est in voluntate hominis ex Adam derivantis, et sic non imputatur ei ad culpam, nisi aliquo modo omnes homines possint ratione speciei *ut unus homo* considerari in ipso Adam, in cujus voluntate peccatum fuit, et qui movet motione generationis omnes homines qui ex ejus origine derivantur, qua motione per quam naturam humanam cum ejus infectione traducitur, scil. per traductionem seminis, omnis qui nascitur fit consors culpae primi parentis.

NOTANDA: 1. Secundum fidem catholicam tenendum est, quod primum peccatum primi hominis originaliter transit in posteros. In isto articulo investigatur *qualiter* peccatum primi parentis originaliter possit imposteris transire.

2. Ex Adam derivati sunt homines tanquam multa membra unius corporis. Sicut igitur actus unius membri corporis, puta manus, non est voluntarius voluntate ipsius manus, sed voluntate animae, quae primo movet membrum; ita peccatum in isto homine, non est voluntarium voluntate ipsius, sed voluntate primi parentis, ratione speciei; sicut peccatum actuale quod per membrum aliquod committitur, non est peccatum illius membri, nisi in quantum illud membrum est aliquid ipsius hominis. Et sicut peccatum actuale vocatur peccatum humanum, ita peccatum originale, quod ratione speciei humanae incurritur, vocatur *peccatum naturae*, secundum illud Ephes. II, 3: *Eramus natura filii irae.* (In corp. art. passim).

Art. II. - *Utrum etiam alia peccata primi parentis vel proximorum parentum traducantur in posteros.*

RESP. NEG. - **R. EST:** quia alia peccata primi parentis vel proximorum parentum sunt pure personalia; homo autem non generat sibi idem secundum individuum, sed in specie. Peccatum autem originale, quamvis fuisset etiam peccatum Adam personale, fuit tamen peccatum totius generis humani ratione speciei, quia justitia originalis, quae solum per peccatum originale primi parentis amissa fuit, erat quoddam donum gratiae toti humanae naturae in primo parente divinitus collatum.

NOTANDA: 1. (Sicut prohibitio Dei de albero in medio paradisi posito non manducare facta fuit Adam pro omnibus, ita transgressio divini praecepti ab omnibus nobis quodammodo facta est; non autem alia peccata quae ratione sui ipsius poterat Adam committere).

2. Quaedam qualitates naturae, praesertim si natura est fortis, traducuntur a parentibus in filios, sicut velocitas corporis, bonitas ingenii, et alia hujusmodi pertinentia ad dispositionem naturae; sed haec non sunt *pure personalia* (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum peccatum primi parentis transeat per originem in omnes homines.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Secundum fidem catholicam firmiter est tenendum quod omnes homines praeter solum Christum, ex Adam derivati peccatum originale ex Adam contrahunt; alioquin non omnes indigerent redemptione, quae est per Christum; quod est erroneum.

R. EST: quia, ut dictum est supra (art. 1 hujus quaes.), culpa originalis traducitur ad omnes illos qui moventur ab Adam motione generationis; sicut peccatum actuale traducitur ad membra corporis a voluntate motione membrorum.

NOTANDA: 1. Secundum S. Thomam, ex necessitate argumenti ab ipso hic proposito, peccatum originale *debebat* traduci etiam in Beatam Verginam; sed, ut Ecclesia postea definivit (an. 1854), B. Virgo fuit specialissimo et unico privilegio, ex praevisis meritis Christi redemptoris, a Deo exempta. (Hanc quaestionem S. Doctor ex professo tangit in P. III, q. xxvii).

2. Cum mors sit poena peccati, omnes mori oportet, saltem per modicum tempus ante resurrectionem; vel etsi non moriantur tempore adventus Christi, erit tamen in eis reatus mortis, sed poena auferatur a Deo, qui etiam peccatorum actualium poena condonare potest (Ad 1m).

3. Peccatum originale per baptismum auferitur reatu, in quantum anima recuperat gratiam quantum ad mentem; remanet tamen peccatum originale actu quantum ad fomitem (ut effectus peccati), qui est inordinatio partium inferiorum animae et ipsius corporis (scil. appetitus sensitivi, in quo fundantur passiones), secundum quod homo generat, et non secundum mentem; et ideo baptizati traducunt peccatum originale, in quantum retinent adhuc aliquid de vetustate primi peccati (Ad 2m). (Quantum autem ad *culpam*, peccatum omnium fuit in praevaricatione voluntatis primi parentis, ut dictum est in art. primo hujus quaes.).

4. Sicut peccatum Aadae traducitur in omnes qui ab Adam corporaliter generantur, ita gratia Christi traducitur in omnes qui ab eo spiritualiter,

generantur per fidem et baptismum; et non solum ad removendum culpam primi parentis, sed etiam ad removendum peccata actualia, et ad introducendum in gloriam (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum si aliquis ex humana carne formaretur miraculose, contraheret originale peccatum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia, secundum quod diximus in articulis praecedentibus, illi soli contrahunt peccatum originale, qui ab Adam descendunt per virtutem activam in generatione originaliter ab Adam derivatam, quod est secundum seminalem rationem ab eo descendere. Unde si aliquis formaretur virtute divina ex carne humana, manifestum est quod vis activa non derivaretur ab Adam. - (Peccatum originale non contrahimus nisi in quantum sumus filii Aadae; sumus autem filii Aadae per generationem tantum).

NOTANDUM: Ille qui formaretur ex carne humana (non autem generatione), fuisset in Adam secundum corpulentiam substantiam, sed non secundum seminalem rationem; et ideo non contraheret originale peccatum (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum si Adam non peccasset, Eva peccante, filii originale peccatum contraherent.*

RESP. NEG. - R. EST: quia, ut dictum est, peccatum originale a primo parente traducitur, in quantum ipse movet ad generationem natorum, unde si materialiter tantum ex carne humana aliquis generaretur, non contraheret peccatum originale. Mater autem non nisi materiam ministrat in generatione prolis; principium activum a solo patre est. Unde peccatum non contrahitur a matre, sed a patre. Unde si Adam non peccasset, peccante Eva, filii non contraherent peccatum originale. - Consequenter neque perdiderent justitiam originalem, neque immortalitatem, quod erat effectus ipsius justitiae (Ad 2m).

QUAESTIO LXXXII

De originali peccato quantum ad suam
essentiam

Deinde considerandum est de peccato originali quantum ad suam essentiam; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum originale peccatum sit habitus.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Non est habitus operativus, sed quidditativus, sicut aegritudo (q. L, art. 1).

R. EST: quia peccatum originale est quaedam inordinata dispositio proveniens ex dissolutione illius harmoniae in qua consistebat ratio originalis iustitiae. Unde peccatum originale non est pura privatio, sed quidam habitus corruptus, sicut aegritudo (Ad 1m). Et haec inordinata dispositio in humana natura existens, habet rationem culpae, in quantum ex primo parente derivatur (qu. praec., art. 1). - (Ad 2m).

NOTANDUM: Quamvis peccatum originale non sit habitus operativus, tamen ex ipso aliqua inclinatio in actum inordinatum sequitur *indirecte*, scil. per remotionem prohibentis, i. e., originalis iustitiae; sicut ex aegritudine indirecte sequitur inclinatio ad motus corporales inordinatos (Ad 3m). - Nec est habitus infusus, sed traductus; nec acquisitus nisi primi parentis (ibid.).

Art. II. - *Utrum in uno homine sint multa originalia peccata.*

RESP. NEG. - **PRIMA R.** est ex parte causae peccati originalis: quia ut dictum est (qu. praec. art. 2), solum primum peccatum primi parentis traducitur.

SECUNDA R. est ex ipsa essentia peccati originalis, seu ratione speciei ipsius peccati: quia causa corruptae dispositionis, quae originale peccatum dicitur, una est tantum, scil. privatio ori-

ginalis iustitiae, per quam sublata est subjectio humanae mentis ad Deum. Unde peccatum originale est unum specie. In uno homine est unum numero et specie, in diversis est unum specie et proportione (respectu ad primum principium, ad Adam), diversum autem numero.

NOTANDA: 1. Quoad verba in Psalmo *Miserere*, quod in plurali ponuntur; et in *peccatis* concepit me mater mea, haec locutio est secundum morem divinae Scripturae, quo frequenter ponitur pluralis numerus pro singulari, sicut in Matth. ii, 20: *Defuncti sunt qui quaerebant animam pueri*; vel quia in peccato originali etiam peccata actualia virtualiter continentur; etc. (Ad 1m).

2. Peccatum originale non inclinatur ad diversa contraria per se, sed per accidens; i. e. non secundum propriam formam, secundum quam ad unum inclinatur, sed per remotionem prohibentis: sicut soluta harmonia corporis mixti, elementa tendunt in loca contraria; ita, soluta harmonia originalis iustitiae, diversae animae potentiae in diversa feruntur (Ad 2m); per iustitiam enim originalem omnes potentiae animae continebantur in unum (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum originale peccatum sit concupiscentia.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Peccatum originale materialiter consideratum est concupiscentia, prout est communis inordinatio partium animae inferiorum; formaliter autem sumptum peccatum originale est privatio originalis iustitiae.

R. EST: quia forma peccati sumitur ex sua causa, ex qua habet speciem; quia unumquodque habet speciem a sua forma. Causa autem peccati originalis est prevaricatio voluntatis primi parentis, in quantum avertendo se a Deo, privationem originalis iustitiae causabat, per quam voluntas subdita erat Deo. Formaliter ergo peccatum originale est defectus originalis iustitiae. - Bona vero commutabilia ad quae inordinate vo-

luntas se convertit, sunt objectum concupiscentiae communiter dictae, in qua peccatum originale materialiter consistit.

NOTANDUM: In homine quaedam concupiscentia est naturalis, alia autem contra naturam. Intantum concupiscere est homini naturale, in quantum est secundum rationis ordinem. Concupiscentia autem quae transcendit limites rationis, inest homini contra naturam; et talis est concupiscentia originalis peccati (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum peccatum originale sit aequaliter in omnibus.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quantum ad defectum originalis iustitiae non recipit magis et minus; similiter, quantum ad relationem huius defectus (in nobis) ad peccatum primi parentis, a quo per vitiatam originem deducitur, et ex quo peccatum originale (in nobis) recipit rationem culpae.

R. PRIMI EST: quia per peccatum originale totum donum originalis iustitiae est sublatum.

R. SECUNDI EST: quia relationes non recipiunt magis et minus.

Unde peccatum originale, quoad illud quod est in eo formale, non potest esse magis in uno quam in alio. Quod igitur unus homo sit prior ad concupiscendum quam alius, non est ratione peccati originalis, sed accidit hoc ex diversa dispositione potentiaram animae, secundum quod fortiores sunt in uno quam in alio, propter diversas corporis complexionem (Ad 1m).

NOTANDUM: Libido quae transmittit peccatum originale in prolem, non est libido actualis; quia dato quod virtute divina concederetur alicui quod nullam inordinatam libidinem in actu generationis sentiret, adhuc transmitteret in prolem originale peccatum. Sed libido illa est intelligenda *habitualiter*, secundum quod appetitus sensitivus non continetur sub ratione, soluto vinculo originalis iustitiae; et talis libido in omnibus est aequalis (Ad 3m).

QUAESTIO LXXXIII

De subjecto originalis peccati

Deinde considerandum est de subjecto originalis peccati, et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum originale peccatum sit magis in carne quam in anima.*

RESP.: - Sicut in subjecto peccatum originale nullo modo potest esse in carne, sed solum in anima.

R. EST: quia sola anima est subjectum culpae, caro autem de se non habet quod sit subjectum culpae; unde quidquid pervenit de corruptione primi hominis ad animam, habet rationem culpae; quod autem pervenit ad carnem, non habet rationem culpae, sed poenae.

NOTANDA: 1. Peccatum originale omnium hominum fuit in ipso Adam sicut in prima causa principali, secundum illud Apostoli: *In quo omnes peccaverunt* (Rom. v, 12). In semine autem corporali est peccatum originale sicut in causa instrumentali, eo quod per virtutem activam seminis traducitur peccatum originale in prolem simul cum natura humana. Sed sicut in subjecto est solum in anima (In corp. art.).

2. Anima huius hominis non fuit secundum seminalem rationem in Adam peccante sicut in principio effectivo, sed sicut in principio dispositivo; eo quod semen corporale, quod ex Adam traducitur, sua virtute non efficit animam rationalem, sed ad eam disponit (Ad 3m). - Macula autem animae causatur, non ex parte Dei, qui animam creat, sed ex parte carnis cui infunditur (Ad 4m). - Deus autem creat animam, etiam sciendo ipsam infici ex unione cum corpore, quia secundum suam sapientiam non praetermittit universalem ordinem rerum, qui est tali corpori talem animam infundere,

ut vitetur singularis infectio hujus animae. Melius est enim sic esse quam non esse, praesertim cum possit per gratiam damnationem evadere (Ad 5m).

Art. II. - *Utrum peccatum originale sit per prius in essentia animae quam in potentiis.*

RESP. - Prius est in essentia animae, quam in potentiis.

R. EST: quia peccatum originale causatur per originem hominis. Unde illud animae quod primo attingitur ab origine hominis, est primum subjectum originalis peccati. Anima autem ab origine attingitur ut forma corporis, quia est terminus generationis. Forma autem convenit animae secundum essentiam propriam.

NOTANDUM: Justitia originalis pertinebat primordialiter ad essentiam animae; erat enim donum divinitus datum *humanae naturae*, quam per prius respicit essentia animae quam potentiae. Potentiae enim magis videntur pertinere ad personam, inquantum sunt principia personalium actuum. Unde sunt propria subjecta peccatorum actualium, quae sunt peccata personalia (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum peccatum originale per prius inficiat voluntatem quam alias potentias.*

RESP. AFF. - R. EST: quia peccatum originale respicit potentias animae in ordine ad actum. Oportet ergo quod illam per prius respiciat (potentiam), quae primam inclinationem habet ad actum, i. e. ad peccandum. Et haec est voluntas (q. lxxiv art. 1 et 2).

NOTANDUM: Quantum ad subjectum peccatum originale per prius respicit essentiam animae, ut diximus (art. praec.).

Art. IV. - *Utrum praefatae potentiae sint magis infectae quam aliae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Omnes animae partes sunt corruptae per peccatum originale; sed specialiter

sunt corruptae hae tres: vis generativa, vis concupiscibilis, et sensus tactus.

R. EST: quia hae tres specialiter concurrunt ad generationem; unde per eas corruptio peccati originalis specialiter traducitur. Corruptio autem, inquantum traducitur, dicitur *infectio*.

NOTANDUM: Peccatum originale ex ea parte qua inclinat in peccata actualia, praecipue pertinet ad voluntatem (art. praec.). Sed ex ea parte qua traducitur in prolem pertinet propinque ad potentias praedictas, ad voluntatem autem remote (Ad 1m).

QUAESTIO LXXXIV

De causa peccati secundum quod unum peccatum alterius peccati causa est

Deinde considerandum est de causa peccati, secundum quod unum peccatum est causa alterius; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum cupiditas sit radix omnium peccatorum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Secundum sensum verborum Sancti Pauli: « Cum velint divites fieri, incidunt in tentationes et laqueum diaboli; eo quod radix omnium malorum est cupiditas », cupiditas, quae est radix omnium malorum, est cupiditas *divitiarum*, i. e. secundum hanc speciem; non vero cupiditas cujuscumque boni, seu generice; nec inclinatio quaedam naturae corruptae ad bona temporalia inordinate appetenda.

R. EST: quia Apostolus non de quacumque cupiditate hic loquitur (I Tim. ult. 10), sed de ista solum divitiarum; et ratio hujus est, quia per divitias homo acquirit facultatem perpetrandi

quodcumque peccatum, et adhibendi desiderium cujuscumque peccati, secundum illud Eccle. x, 19: *Pecuniae obediunt omnia.*

NOTANDUM: Avaritia dicitur radix omnium malorum, non quia interdum aliquod aliud malum sit radix ejus; sed quia ex ipsa frequentius alia mala oriuntur ratione praedicta (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum superbia sit initium omnis peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Superbia, ut speciale peccatum, secundum illud Ecli. x, 15: *Initium omnis peccati est superbia. Sedes ducum superbiorum destruxit Deus.*

R. EST: quia, sic sumpta, superbia est inordinatus appetitus propriae excellentiae. Talis autem appetitus, in actu voluntario, est secundum ordinem intentionis, qui habet rationem principii et finis, et est in omnibus bonis temporalibus acquirendis; per illa enim homo quamdam perfectionem singularem et excellentiam habet. Et secundum hoc, appetitus propriae excellentiae ponitur *initium* omnis peccati. Vel etiam, quia superbia respicit peccatum ex parte aversionis (a Deo), ex qua incipit ratio mali. Avaritia autem respicit peccatum ex parte boni commutabilis, per quam peccatum nutritur et fovetur; unde cupiditas dicitur *radix*, et est secundum ordinem executionis.

NOTANDUM: Superbia considerari potest sub duplici alio aspectu: a) ut peccatum generale, secundum quod superbia importat quemdam actuale contemptum Dei, quantum ad hunc effectum qui est non subdi ejus praecepto; b) secundum quod importat quamdam inclinationem ad hujusmodi contemptum ex corruptione naturae. Sub utroque aspectu potest etiam superbia *initium* omnis peccati dici (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum praeter superbiam et avaritiam sint alia peccata specialia quae dici debeant capitalia*

RESP. AFF. - *Scil.:* Sumendo verbum *capitale* metaphorice prout significat principium vel directivum aliorum, et quidem non simpliciter sed denominative.

R. EST: quia sunt quaedam alia vitia ex quibus alia vitia oriuntur secundum originem causae finalis, quae est formalis origo; sed habent rationem originis, non simpliciter et universaliter, sicut avaritia, quae dicitur radix, et superbia, quae dicitur *initium* omnis peccati; sed propinquitatis respectu plurium peccatorum (In corp. art. et ad 1m).

Art. IV. - *Utrum convenienter dicantur septem vitia capitalia.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) Non secundum conditionem seu dispositionem peccantis; sed b) secundum habitudinem naturalem ipsorum finium vitiorum, ad invicem prout habent quasdam primarias rationes movendi appetitum.

R. PRIMI EST: quia peccator, qui maxime afficitur ad unum finem ex quo ut plurimum in alia peccata procedit, infinitas potest dispositiones habere; et sic iste modus originis sub arte cadere non potest.

R. SECUNDI EST: quia secundum rationes primarias quibus appetitus movetur, habentur vitia principalia ex quibus alia procedere et dirigi possunt. Has autem rationes primarias recipit appetitus secundum septem aspectus quas habet cum suo objecto, quod est bonum. Bonum autem movet appetitum vel directe et per se, et secundum

hoc quadrupliciter: *a*) in quantum bonum (quod *felicitem dicit*) appetitur sub ratione perfecti; i. e. excellentiae et claritatis; quod inordinate prosequitur *superbia* et *inanis gloria*; *b*) in quantum appetitur ut sufficiens; quod inordinate prosequitur *avaritia*; *c*) sub ratione delectationis, sive ratione personae sive ratione speciei; quod inordinate prosequitur *gula* et *luxuria*; - vel bonum movet appetitum indirecte, et quasi per aliud, quod accidit quando aliquis bonum fugiat propter aliquod malum conjunctum; et hoc contingit dupliciter: *a*) respectu boni proprii, et sic est *acedia*, quae tristatur de bono spirituali propter laborem corporalem adjunctum; *b*) respectu boni alieni, et hoc si sit sine insurrectione, pertinet ad *invidiam*, quae tristatur de bono alieno, in quantum est impeditivum propriae excellentiae; aut est cum quadam insurrectione ad vindictam, et sic est *ira*.

NOTANDA: 1. Non oportet quod haec principalia vitia principalibus virtutibus opponantur; quia non est eadem ratio originis in virtutibus et in vitiis. Nam virtutes causantur per ordinem appetitus ad rationem, vel etiam ad bonum incommutabile, quod est Deus, vitia autem oriuntur ex appetitu boni commutabilis (Ad 1m).

2. Inter passiones tristitia et delectatio connumerantur in vitiis capitalibus ut principalissimae, ad quas aliae passiones aliquomodo ordinantur (Ad 2m). Ira vero, licet non sit principalis passio, consideratur tamen ut vitium capitale, quia habet specialem rationem appetitivi motus, prout aliquis impugnat bonum alterius *sub ratione honesti*, i. e. justii vindicativi, et secundum hoc distinguitur ab aliis vitiis capitalibus (Ad 3m).

3. Quamvis ex ignorantia multa peccata proveniunt, possunt tamen haec peccata ad *acediam* reduci; quia ad *acediam* pertinet negligentia; ignorantia autem, quae est causa peccatorum, ex culpabili negligentia provenit (Ad 5m).

QUAESTIO LXXXV

De effectibus peccati

Deinde considerandum est de effectibus peccati; et primo quidem *de corruptione boni naturae*; secundo *de macula animae*; tertio *de reatu poenae*. Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum peccatum diminuat bonum naturae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Quantum ad inclinationem naturalem ad virtutem.

R. EST: quia ex hoc quod aliquid inclinatur ad unum contrarium, diminuitur inclinatio ejus ad aliud. Unde cum peccatum sit contrarium virtuti, ex hoc ipso quod homo peccat, diminuitur bonum naturae, quod est inclinatio ad virtutem.

NOTANDA: 1. Bonum humanae naturae dicitur tripliciter: *a*) ipsa principia naturae, ex quibus ipsa natura constituitur, et proprietates ex his causatae, sicut potentiae animae, et alia hujusmodi, et hoc bonum nec tollitur nec diminuitur per peccatum; *b*) inclinatio ad virtutem, de qua jam actum est; *c*) donum originalis justitiae, quod fuit in primo homine collatum toti humanae naturae, et hoc bonum totaliter est ablatum per peccatum primi parentis (In corp. art.).

2. Natura secundum se non variatur propter variationem voluntariae actionis; sed ipsa inclinatio variatur ex illa parte qua ordinatur ad terminum (Ad 2m).

3. Peccatum diminuit bonum naturae quantum ad potentias animae non effective, sed formaliter; quia accidens non agit effective in subjectum, agit tamen formaliter in ipsum, eo modo loquendi quo dicitur quod albedo facit album. Et sic causatur inordinatio in potentiis animae non quidem ita

quod peccatum agat in ipsas sicut in proprium subjectum, sed secundum quod objectum (peccati) agit in potentiam aliquam, et una potentia agit in aliam, et deordinat ipsam; in actibus enim animae aliquid est activum et aliquid passivum (Ad 4m).

Art. II. - *Utrum totum bonum humanae naturae possit auferri per peccatum.*

RESP. NEG. - R. EST: quia diminutio inclinationis ad virtutem (de qua agitur), non importat diminutionem capacitatis naturae seu radicis, ut dictum est in art. praec.; immo radix talis inclinationis semper remanet, quia ratio eo ipso quod est, semper tendit ad virtutem: sed bonum naturae diminuitur etiam in infinitum ex parte termini, inquantum per peccatum ponitur impedimentum pertingendi ad finem seu terminum; in infinitum enim possint impedimenta apponi; non potest tamen bonum naturae totaliter consumi, quia semper remanet radix inclinationis ad bonum.

NOTANDUM: Etiam in damnatis manet inclinatio naturalis ad virtutem; alioquin non esset in eis remorsus conscientiae. Sed quod non reducatur in actum, contingit quia deest gratia secundum divinam justitiam; sicut etiam in caeco remanet aptitudo ad videndum in ipsa radice naturae, sed non reducitur in actum, quia deest causa quae reducere possit, formando organum, quod requiritur ad videndum (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum convenienter ponantur vulnera naturae ex peccato consequentia, infirmitas, ignorantia, malitia et concupiscentia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia per subtractionem justitiae originalis, vires animae quodammodo remanent destitutae ordine proprio, quo naturaliter ordinantur ad virtutem; qua destitutio vul-

neratio naturae dicitur. Quatuor autem sunt potentiae animae quae ad virtutem ordinantur (q. lxxiv): ratio, in qua est prudentia; voluntas, in qua est justitia; irascibilis, in qua est fortitudo; et concupiscibilis, in qua est temperantia. Ratio destituitur suo ordine ad verum, per vulnus *ignorantiae*; voluntas suo ordine ad bonum, per vulnus *malitiae*; irascibilis suo ordine ad arduum, per *infirmitatem*; et concupiscibilis destituitur suo ordine ad delectabile moderatum ratione, per vulnus *concupiscentiae*. Haec igitur sunt quatuor vulnera toti humanae naturae inflictia ex peccato primi parentis. Crescunt autem haec vulnera proportionaliter per peccata actualia; ita ut ratio *hebetetur* in agendis, voluntas *induratur* ad bonum, *major difficultas* bene agendi accrescit, et concupiscentia magis *exardescit*.

NOTANDUM: Malitia sumitur hic non pro peccato, sed pro quadam *pronitate voluntatis ad malum*, secundum illud Genes. viii, 21: *Proni sunt sensus hominis ad malum ab adolescentia sua* (Ad 2m). - Concupiscentia intantum est naturalis homini, inquantum subditur rationi: quod autem excedat limites rationis, hoc est homini contra naturam (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum privatio modi, speciei et ordinis sit effectus peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Prout privatio boni est effectus peccati, vel etiam ipsum peccatum.

R. EST: quia species, modus et ordo consequuntur unumquodque bonum creatum. Species enim constituitur per formam; forma est secundum mensuram, seu modum, et est ad aliud ordinata. Bonum autem quadruplex: a) secundum substantiam; et hoc non privatur nec diminuitur (art. 1 hujus quaes.); b) secundum naturalem inclinationis ad virtutem, et in hoc species, modus et

ordo boni diminuuntur per peccatum, non autem tolluntur totaliter, ut dictum est (L. c.); c) bonum gratiae, quod totaliter tollitur per peccatum mortale, et consequenter ejus species, modus et ordo; d) est etiam quoddam bonum, quod est ipse actus ordinatus, quod etiam habet suum modum, speciem et ordinem; *et hujus privatio est essentialiter ipsum peccatum.*

Art. V. – *Utrum mors et alii corporales defectus sint effectus peccati.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Peccatum originale non est causa per se talium defectuum, sed est causa per accidens sicut removens prohibens.

R. PRIMI EST: quia mors et alii defectus sunt praeter intentionem peccantis.

R. SECUNDI EST: quia per peccatum primi parentis, sublata originali justitia, per quam non solum inferiores animae vires continebantur sub ratione absque omni deordinatione, sed totum corpus continebatur sub anima absque omni defectu (I P., q. xcvi, art. 1), sicut vulnerata est humana natura quantum ad animam per deordinationem potentiarum (art. praec), ita etiam est effecta corruptibilis per deordinationem ipsius corporis.

NOTANDA: 1. Mors et alii defectus non solum sunt effectus peccati, sed etiam sunt poenae ipsius; nam subtractio originalis justitiae habet rationem poenae, sicut etiam subtractio gratiae; et tales defectus sunt ordinati secundum justitiam Dei punientis (In fine art.).

2. Ab eodem removentur et culpa tum originalis tum actualis peccati, et defectus peccati; sed utrumque fit secundum ordinem divinae sapientiae congruo tempore. Oportet enim quod ad immortalitatem et impassibilitatem gloriae, quae in

Christo inchoata est, et per Christum nobis acquisita, perveniamus prius passionibus ejus. Unde oportet quod ad tempus ejus passibilitas in nostris corporibus remaneat ad impassibilitatem gloriae promerendam conformiter Christo (Ad 2m).

Art. VI. – *Utrum mors et alii defectus sint naturales homini.*

RESP. NEG. – *Scil.:* Mors aliique defectus corporales sunt contra naturam particularem; sed sunt secundum naturam universalem, et quidem non ex parte formae, sed ex parte materiae.

R. PRIMI EST: quia virtus activa et conservativa propria alicujus naturae particularis intendit esse et conservationem ejus cujus est, ut ex ipsa natura rerum patet.

R. SECUNDI EST: quia natura universalis, quae est virtus activa in aliquo universali principio naturae, intendit bonum et conservationem universi, ad quod exigitur alternatio generationis et corruptionis in rebus, et secundum hoc, corruptiones et defectus rerum sunt naturales, non quidem secundum inclinationem formae, quae est principium essendi et perfectionis, et quae intendit perpetuum esse quantum potest, sed secundum inclinationem materiae, quae proportionaliter attribuitur tali formae secundum distributionem universalis agentis. Et secundum hoc corruptibilitas hominis est naturalis ex inclinatione materiae seu corporis. – Sed Deus, cui subjacet omnis natura, in ipsa institutione hominis supplevit defectum naturae; et dono justitiae originalis dedit corpori incorruptibilitatem quamdam (I. P., q. xcvi, art. 1). Et secundum hoc dicitur quod *Deus mortem non fecit*, et quod mors est poena peccati.

QUAESTIO LXXXVI
De macula peccati

Deinde considerandum est de macula peccati; et circa hoc queruntur duo:

Art. I. - *Utrum peccatum causet aliquam maculam in anima.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Per similitudinem ad maculam corporis.

R. EST: quia sicut corpus maculatur per hoc quod perdit suum nitorem ex contactu alterius corporis; ita anima hominis per peccatum, adhaerendo per amorem aliquibus rebus contra lumen rationis, et divinae legis, perdit duplicem nitorem luminis naturalis rationis, et luminis divinae gratiae. Et sic per peccatum maculatur.

NOTANDA: 1. Anima non inquinatur ex rebus inferioribus virtute earum, quasi agentibus eis in animam; sed magis e converso anima sua actione se inquinat, inordinate eis inhaerendo contra lumen rationis et divinae legis (Ad 1m). Amor enim quo voluntas rei inordinate amatae inhaeret, conglutinat ipsam animam, ut dicitur (Oseae ix, 10): *Facti sunt abominabiles, sicut ea quae dilexerunt* (Ad 2m). - Intellectus autem non maculatur, quia actio intellectus perficitur secundum quod res intelligibiles sunt in intellectu *per modum ipsius intellectus*, et ideo intellectus ex eis non inficitur, sed magis perficitur (Ad 2m).

2. Macula non est aliquid positive in anima, nec significat privationem solam, sed significat privationem quamdam nitoris animae in ordine ad suam causam, quae est peccatum; et ideo diversa peccata diversas maculas inducunt: et est simile de umbra, quae est privatio luminis ex objecto alicujus corporis, et secundum diversitatem corporum objectorum diversificantur umbrae (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum macula maneat in anima post actum peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Usque dum anima redeat ad lumen rationis et ad lumen divinum, quod fit per gratiam.

R. EST: quia macula importat quemdam defectum nitoris propter recessum a lumine rationis vel divinae legis. Et ideo quamdiu homo manet extra hujusmodi lumen, manet in eo macula peccati. Sicut ille qui currit, non statim redit ad suum principium moto cessante, sed oportet quod appropinquet rediens per motum contrarium.

QUAESTIO LXXXVII
De reatu poenae

Deinde considerandum est de reatu poenae; et primo de ipso reatu; secundo de mortali et veniali peccato, quae distinguuntur secundum reatum. Et circa primum quaeruntur octo:

Art. I. - *Utrum reatus poenae sit effectus peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.*: debitum poenae (quod est reatus) est effectus peccati, non autem poena ipsa, nisi dispositive.

R. EST: quia cum peccatum sit actus quidam inordinatus, quicumque peccat contra aliquem ordinem agit. Quodcumque autem in aliquo ordine contra ipsum ordinem insurgit, incurrit debitum ut ab ipso ordine seu principe ipsius ordinis deprimatur, quae depressio poena est. Quaecumque enim continentur sub aliquo ordine, sunt quodammodo unum in ordine ad principium ordinis; et ut in naturalibus videmus, unum contrarium vehementius agit altero contrario superveniente.

NOTANDA: 1 Secundum tres ordines quibus subditur humana voluntas, triplici poenae potest homo puniri: una est remorsus conscientiae, secundum ordinem rationis; altera est ab homine, secundum legem humanam; et tertia est a Deo, prout homo subditur universali ordini divini regiminis (In corp. art.).

2. Ipsa poena non est effectus peccati directe, sed solum dispositive. Peccatum autem facit hominem esse reum poenae: unde puniri non est malum, sed fieri poena dignum est malum (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum peccatum possit esse poena peccati.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) peccatum per se, secundum suam naturam, nullo modo potest esse poena peccati; sed b) solum per accidens.

R. PRIMI EST: quia peccatum, secundum quod in se est, est actus voluntarius; poena autem de se habet ut sit contra voluntatem.

R. SECUNDI EST TRIPLEX: a) quia per peccatum subtrahitur auxilium gratiae; et ideo peccatum quod ex hoc sequitur, poena peccati dicitur; b) ex parte substantiae actus; quia actus peccati inducit afflictionem, sive actus sit interior, ut patet in ira et in invidia, sive sit exterior, ut cum aliqui propter peccatum gravi labore opprimuntur; c) ex parte effectus, ut sint infamia, paupertas, morbi, etc. ex quibus alia peccata sequi possunt.

NOTANDUM: Peccatum, in quantum est poena, a Deo ordinatur ad emendationem peccatoris, vel ad bonum virtutis aliorum, qui videntes aliquos ruere de peccato in peccatum, magis reformidant peccatores (Ad 1m).

Art. III. - *Utrum aliquod peccatum inducat reatum aeternae poenae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quaecumque peccata avertunt a Deo, charitatem auferentia, quantum est de se, inducunt reatum aeternae poenae.

R. EST: quia talia peccata corrumpunt principium ordinis quo voluntas hominis subditur Deo; i. e., corrumpunt ultimum finem, cui homo inhaeret per charitatem. Omnis autem defectus quo subtrahitur principium, est, quantum est de se, irreparabilis. Sicut si corrumpatur principium visivum, non potest fieri visionis reparatio, nisi sola virtute divina. Manente autem causa, manet et effectus. Unde manente inordinatio per peccatum, manet et poena; quae tamen inordinatio reparari potest virtute divina.

NOTANDUM: Ex hoc quod peccatum est temporale, non sequitur quod poena peccati mortalis non debet esse aeterna; quia est actus auferens vitam supernaturalem ab anima; mors autem, quantum de se est, perpetua est. Non igitur quia peccatum in brevissimo momento comittitur, ideo poena debeat adaequari et brevissima esse. Nec hoc verificatur in justitia humana, quae quaedam delicta poena perpetua carceris seu exilii, vel etiam mortis punit. Peccator autem suum finem ultimum in peccato constituit, et sic voluntatem habet in aeternum peccandi; sicut Gregorius dicit (Dial. lib. iv, cap. 44): « iniqui voluissent sine fine vivere, ut sine fine potuissent in iniquitatibus permanere ». (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum peccato debeat poena infinita secundum quantitatem.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) ex parte conversionis ad creaturam peccato non debetur poena infinita; b) sed ex parte aversionis a Deo.

R. PRIMI EST DUPLEX: a) quia ipsum bonum commutabile est finitum; b) quia ipsa conversio est finita, non enim possunt actus creaturae esse infiniti. Unde huic inordinationi conversionis respondet *poena sensus*, quae est finita.

R. SECUNDI EST: quia incommutabile bonum, quod per peccatum avertitur, est infinitum, scil. ipse Deus; et huic inordinationi respondet *poena damni*, quae est infinita.

Art. V. - *Utrum omne peccatum inducat reatum poenae aeternae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia illa peccata reatum poenae aeternae inducunt quae irreparabiliter ordini divinae justitiae repugnant, ut dictum est (art. 3 hujus quaes.). Sunt autem quaedam peccata, quae inordinationem quam important, non est contraria ad ultimum finem, sed est circa ea quae sunt ad finem, inquantum plus vel minus debite eis intenditur, salvato tamen ordine ad ultimum finem. Et haec sunt peccata quibus tantum poena temporalis debetur.

NOTANDUM: Peccato veniali, si cum mortali peccato in aliquo damnato inveniatur, cum in inferno nulla potest esse remissio, poena aeterna debetur per accidens. Aeternitas enim poenae non respondet quantitati culpae, sed irremissibilitati ipsius (Ad 3m).

Art. VI. - *Utrum reatus poenae remaneat post peccatum.*

RESP. AFF. - *Scil. :* a) sive post actum peccati; b) sive post remissionem maculae.

R. PRIMI EST: quia actus peccati facit hominem reum poenae, inquantum transgreditur ordinem divinae justitiae, ad quem non redit nisi per quamdam recompensationem poenae, quae ad aequalitatem justitiae reducit, ut scilicet qui plus voluntati suae indulget quam debuit, contra mandatum Dei agens, secundum ordinem divinae justitiae aliquid contra illud quod vellet, spontaneus vel invitus patitur. Quod etiam in injuriis hominibus factis observetur.

R. SECUNDI EST: quia macula culpae non tollitur nisi voluntas hominis ordinem divinae justitiae acceptet, ut scilicet vel ipse sibi poenam spontaneus assumat in recompensationem culpae

praeteritae, vel etiam a Deo illatam patienter sustineat; utroque tamen modo poena rationem satisfactionis habet. Unde remota macula culpae per gratiam, potest quidem remanere reatus, non poenae quidem simpliciter, sed satisfactoriae. In primo casu simpliciter poena est.

NOTANDUM: Requiritur poena (satisfactoria), remota macula, ad sanationem aliarum virium animae (praeter voluntatem, quae jam sanata est per remotionem maculae), quae per peccatum precedens deordinatae fuerunt, ut scilicet per contraria curentur. Requiritur etiam ad restituendum aequalitatem justitiae, et ad amovendum scandalum aliorum, ut aedificentur in poena qui sunt scandalizati culpa, ut patet ex exemplo de David (Ad 3m).

Art. VII. - *Utrum omnis poena sit propter aliquam culpam.*

RESP. AFF. - R. EST: quia cum poena simpliciter dicta, tum poena satisfactoria semper est propter aliquam culpam. Poena simpliciter dicta, cum non sit voluntaria, semper habet relationem ad culpam propriam, sive ad actualem sive ad originalem, et hoc quidem vel *principaliter* per destitutionem justitiae originalis, vel *consequenter*, quantum ad omnes poenalitates, quae ex defectu naturae hominibus contingunt. - Poena autem satisfactoria, est, vel propter propriam culpam, vel etiam propter culpam aliorum; contingit enim eos qui differunt in reatu poenae, esse unum secundum voluntatem unionis amoris.

NOTANDUM: Quaedam autem poenae seu detrimenta quae ordinata sunt, non ad restitutionem justitiae ordinis, sed ad profectum hominis, non sunt simpliciter poenae, sed medicinae; sed reducuntur ad culpam sicut ad causam remotam et indirectam; quia hoc ipsum quod oportet humanae naturae medicinas poenales adhibere, est ex

corruptione naturae, quae est poena originalis peccati (In corp. art.), sicut fuit in caeco nato (Jn. ix, 3). - De Christo autem patet, quod ipse poenas sustinuit, non pro suis, sed pro nostris peccatis (Ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum aliquis puniatur pro peccato alterius.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Quantum ad poenam simpliciter dictam non punitur aliquis pro peccato alterius; sed b) punitur poena satisfactoria, et c) medicinali.

R. PRIMI EST: quia poena, inquantum rationem poenae habet, sequitur actum peccati, quod est aliquid personale; unde unusquisque solum poena simpliciter dicta punitur pro peccato suo.

R. SECUNDI EST: quia poena satisfactoria est voluntaria, et sic potest aliquis pro peccato alterius poenam portare, inquantum quodammodo sunt unum, ut dictum est (art. praec.).

R. TERTII EST: quia tales poenae, quae sunt detrimenta corporalium rerum, vel etiam ipsius corporis, ordinata sunt ad salutem animae, ut supra dictum est (art. praec.); unde nihil prohibet talibus poenis aliquem puniri pro peccato alterius, vel a Deo vel ab homine, utpote filios pro patribus, et subditos pro dominis, inquantum sunt res quaedam eorum; quae poenae si patienter sustineantur, bonum animae important.

NOTANDA: 1. Poenae spirituales nunquam sunt medicinales (pro aliis), quia bonum animae non ordinatur ad aliud melius bonum. Unde in bonis animae nullus patitur detrimentum sine culpa propria, et sic unus non punitur pro alio (In corp. art.).

2. Dicitur peccata patrum in filiis puniri (Ex. xx, 5), quia filii in peccatis parentum nutriti proniores sunt ad peccandum tum propter consuetudinem,

tum etiam propter exemplum patrum, quasi auctoritatem eorum sequentes; sunt etiam majori poena digni, si poenas patrum videntes, correcti non sunt. Ideo autem additur (l. c.): *In tertiam et quartam generationem*, quia tantum consueverunt homines vivere, ut tertiam et quartam generationem videant (Ad 1m).

QUAESTIO LXXXVIII

De peccato veniali per comparisonem ad mortale

Deinde quia peccatum veniale et mortale distinguuntur secundum reatum, considerandum est de eis; et primo considerandum est de veniali per comparisonem ad mortale; secundo de veniali secundum se. Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum veniale peccatum convenienter dividatur contra mortale.*

RESP. AFF. - *scil.:* Accipiendo mortale metaphorice ad mortem corporalem.

R. EST: quia si proprie accipiatur tunc non opponitur veniali, non sunt enim in eodem genere infirmitates et mors proprie dictae. Sed metaphorice accepto, peccatum mortale habet oppositionem cum veniali; quia opponuntur sicut irreparabile et reparabile. Peccata venialia sunt reparabilia quia habent inordinationem circa ea quae sunt ad finem, conservato ordine ad ultimum finem; mortalia autem sunt irreparabilia, quia important destitutionem finis ultimi, in ordine ad quem vita animae consistit. Talis autem destitutio reparari non potest nisi virtute divina, ut supra dictum est (q. lxxii, art. 5); i. e. non per aliquod principium intrinsecum.

NOTANDUM: Divisio peccati in veniale et mortale non est divisio (univoca) generis in species, sed est divisio analogi in ea de quibus praedicatur secun-

dum prius et posterius. Peccatum autem veniale dicitur peccatum secundum rationem imperfectam et in ordine ad peccatum mortale; sicut accidens dicitur ens in ordine ad substantiam. Peccatum veniale enim non est contra legem, quia venialiter peccans non facit quod lex prohibet, nec praetermittit id ad quod lex per praeceptum obligat; sed facit praeter legem, quia non observat modum rationis, quem lex intendit (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum peccatum mortale et veniale differant genere.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Aliquod est peccatum mortale ex genere, et aliquod est peccatum veniale ex genere, ex determinatione objecti.

R. EST: quia cum voluntas fertur in aliquid quod secundum se repugnat charitati, per quam homo ordinatur in ultimum finem, illud peccatum ex suo objecto habet quod sit mortale, unde est mortale ex genere; sive sit contra dilectionem Dei, sicut blasphemia, perjurium, et huiusmodi; sive contra dilectionem proximi, sicut homicidium, adulterium et similia; unde huiusmodi sunt peccata mortalia ex suo genere. Quandoque vero voluntas peccantis fertur in id quod in se continet quamdam inordinationem, non tamen contrariatur dilectioni Dei et proximi, sicut verbum otiosum, risus superfluus, et alia huiusmodi; et talia sunt peccata venialia ex suo genere, ut dictum est (q. lxxvii, art. 5).

NOTANDUM: Quia actus morales recipiunt rationem boni et mali non solum ex objecto, sed etiam ex aliqua dispositione agentis (q. lxxvii, art. 6), contingit quandoque id quod est peccatum veniale ex genere, ratione sui objecti, fit mortale ex parte agentis, vel quia in eo constituit finem ultimum, vel quia ordinat ipsum ad aliquid quod est peccatum mortale ex genere, puta cum aliquis ordinat verbum otiosum ad adulterium comittendum. Similiter etiam ex parte agentis contingit quod aliquod peccatum quod ex suo genere est

mortale, fit veniale, propter hoc scilicet quod actus est imperfectus, id est non deliberatus ratione, ut supra dictum est (q. lxxiv, art. 10) de subitis motibus infidelitatis (In corp. art.). - Unde tria sunt genera peccatorum venialium: venialia ex genere suo, i. e. ratione objecti; venialia ex levitate materiae, quae tamen potest esse materia gravis, et talia dicuntur venialia ex causa; et venialia ex imperfectione actus.

Art. III. - *Utrum peccatum veniale sit dispositio ad mortale.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Non ut causa directa, nisi per quamdam consequentiam; sed ut causa indirecta, removens prohibens.

R. PRIMI EST: quia causa directa disponit ad actum similem secundum speciem. Unde peccatum veniale ex genere, non potest directe, primo et per se, disponere ad mortale ex genere suo, cum differant specie. - Potest tamen disponere per quamdam consequentiam ad mortale, scil. ex parte agentis, in quantum, augmentata dispositione vel habitu per actus peccatorum venialium, potest libido peccandi intantum crescere, quod ille qui peccat, finem suum in peccato veniali constituet. Et sic multoties peccando venialiter, disponetur ad peccatum mortale.

R. SECUNDI EST: quia ille qui peccat venialiter, praetermittit aliquem ordinem; et ex hoc quod consuescit voluntatem suam in minoribus debito ordini non subicere, disponitur ad hoc quod etiam voluntatem suam non subiciat ordini ultimi finis. Et hoc modo, removendo prohibens, potest peccatum ex genere veniale, disponere ad peccatum mortale ex genere.

Art. IV. - *Utrum peccatum veniale possit fieri mortale.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Idem actus numero qui est primo peccatum veniale, non potest postea

esse mortale; b) multa peccata venialia nunquam constituunt integraliter peccatum mortale.

R. PRIMI EST: quia peccatum principaliter consistit in actu voluntatis, sicut et quilibet actus moralis. Unde non dicitur unus actus moraliter si voluntas mutetur, quamvis etiam actio secundum naturam suam sit continua; si autem voluntas non mutetur, non potest esse quod de veniali fiat mortale.

R. SECUNDI EST: a) ex parte durationis poenae: quia peccatum mortale habet reatum poenae aeternae, veniale autem poenae temporalis; b) ex parte poenae damni: quia peccatum mortale meretur carentiam visionis divinae, cui nulla alia poena comparari potest; c) ex parte poenae sensus: quia peccatum mortale sequitur vermis conscientiae, non autem peccatum veniale. *

Quod autem veniale ex genere suo fiat mortale vel quod multa venialia disponant ad mortale, jam dictum est (art. 2 hujus quaes.).

NOTANDUM: Comparatio inter peccatum veniale et inter mortale, quae fit per illam inter morbum curabilem et morbum incurabilem, hic non valet; quia peccatum veniale est actus transiens, qui resumi non potest (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum circumstantia possit facere de veniali mortale.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Circumstantia non potest de veniali facere mortale, manens circumstantia; sed b) solum tunc quando transfert in aliam speciem, et fit quodammodo differentia specifica moralis actus.

R. PRIMI EST: quia circumstantia, ut talis, non potest mutare id quod est secundum suam

* R. tamen formalis est quod multitudo venialium non facit differentiam specificam moralis actus, ut S. D. dicit in seg. art.

speciem. Peccatum autem veniale, ut sic, importat deordinationem circa ea quae sunt ad finem; mortale autem circa ipsum finem.

R. SECUNDI EST: quia tunc circumstantia amittit rationem circumstantiae, et constituit novam speciem moralis actus; sicut cum aliquis accedit ad non suam, circumstantia importat deformitatem actus oppositam castitati; et si accedat ad non suam sed alterius, additur deformitas opposita iustitiae; et sic circumstantia novam speciem peccati constituit.

NOTANDUM: Diurnitas non est circumstantia trahens in aliam speciem; similiter nec frequentia vel assiduitas, nisi forte per accidens ex aliquo supervenienti. Non enim aliquid acquirit novam speciem ex hoc quod multiplicatur vel protelatur, nisi forte in actu protelato vel multiplicato superveniat aliquid quod variet speciem, puta inobedientia, vel contemptus, vel alia hujusmodi (Ad 1m).

Art. VI. - *Utrum peccatum mortale possit fieri veniale.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Peccatum mortale non fit veniale per hoc quod additur ei aliqua deformitas pertinens ad genus peccati venialis; sed potest fieri veniale ex imperfectione deliberationis, sicut in subito actu morali.

R. PRIMI EST: quia quod est perfectum non potest fieri imperfectum per additionem. Peccatum autem mortale in genere peccati est perfectum, veniale autem imperfectum (art. 1 hujus q. ad 1m). Immo magis aggravatur peccatum mortale propter deformitatem adjunctam, sicut si ille qui fornicatur addat verbum otiosum.

R. SECUNDI EST: quia moralis actus habet speciem a ratione deliberata; unde per subtractionem deliberationis solvitur species peccati mortalis.

QUAESTIO LXXXIX

De peccato veniali secundum se

Deinde considerandum est de peccato veniali secundum se; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum peccatum veniale causet maculam in anima.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Peccatum veniale non impedit nitorem animae habitualement, seu interiorius; sed impedit nitorem actualement, qui est quasi fulgor exterior virtutum.

R. EST: quia peccatum veniale non excludit neque diminuit habitum charitatis et aliarum virtutum, sed solum impedit eorum actum. Unde improprie dicitur peccatum veniale causare maculam, cum macula sit aliquid permanens et habituale; veniale autem, ut sic, est quid transiens. Multa tamen venialia possunt *dispositive* inducere ad mortale et consequenter ad maculam (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum convenienter peccata venialia per lignum, foenum et stipulam designentur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) per ista non designentur peccata mortalia; sed b) convenienter designentur peccata venialia.

R. PRIMI EST: quia Apostolus dicit (I. Cor. III, 12) quod *ille qui aedificat lignum, foenum et stipulam, salvus erit quasi per ignem*. Qui autem peccat mortaliter salvum fieri non potest.

R. SECUNDI EST: quia sicut ista (lignum, foenum et stipulam) congregantur in domo, et non pertinent ad substantiam aedificii, et possunt comburi aedificio remanente; ita etiam peccata

venialia multiplicentur in homine, manente spiritali aedificio, et pro istis patitur ignem vel temporalis tribulationis in hac vita, vel purgatorii post hanc vitam; et tamen salutem consequitur aeternam.

NOTANDA: 1. Sicut Philosophus dicit (De caelo, lib. i, text. 2): «omnia tribus includuntur, scilicet principio, medio et fine», et secundum hoc omnes gradus venialium peccatorum ad tria reducuntur, scilicet ad *lignum* quod diutius manet in igne; ad *stipulam* quae citissime expeditur; ad *foenum*, quod medio modo se habet: secundum enim quod peccata venialia sunt majoris vel minoris adhaerentiae vel gravitatis, citius vel tardius per ignem purgantur (Ad 4m).

2. Illi qui sunt abstracti a cura temporalium rerum, etsi aliquando venialiter peccent, tamen levia peccata venialia committunt, et frequentissime per fervorem charitatis purgantur; unde tales non superaedificant venialia, quia in eis modicum manet. Sed peccata venialia ipsorum qui circa terrena occupantur, diutius manent; quia non ita frequenter recurrere possunt ad huiusmodi peccata venialia delenda per charitatis fervorem (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum homo in statu innocentiae potuerit peccare venialiter.*

NOTA: Sensus articuli non est quasi id quod in nobis est veniale, esset homini in statu innocentiae existenti mortale, propter dignitatem ipsius status; nam dignitas personae, ut sic, non transfert actum humanum in aliam speciem. Sed sensus est, utrum in statu innocentiae homo potuerit peccare venialiter antequam amitteret integritatem illius status per peccatum mortale.

RESP. NEG. - R. EST: quia peccatum veniale in nobis contingit vel propter imperfectionem actus, sicut subiti motus in genere peccatorum mortalium, vel propter inordinationem circa ea quae sunt ad finem, servato debito ordine ad finem, ut saepe diximus. Subitus motus vel est sensualitatis vel rationis: primus contingit ex

hoc quod sensualitas non perfecte subditur rationi; secundus vero ex hoc quod executio actus rationis non perfecte subditur deliberationi, quae est ex altiori bono (q. lxxiv, art. 10). Inordinatio autem circa ea quae sunt ad finem fit ex eo quod ea quae sunt ad finem non infallibiliter ordinantur sub fine, qui in appetibilibus rationem principii habet. Tales autem motus subiti et inordinatio actus non fuerunt possibles in statu innocentiae; quia in illo statu erat infallibilis ordinis firmitas (I P., q. xciv, art. 1), et semper inferius contineretur sub superiori, quamdiu summum hominis contineretur sub Deo. - Si homo in statu innocentiae potuisset peccare venialiter, potuisset etiam per peccatum veniale integritatem ipsius status corrumpere; hoc autem solum peccatum mortale facere potuit et fecit (Ad 3m).

NOTANDUM: Elatio quae praecessit in animo primi hominis, fuit primum hominis peccatum mortale; dicitur enim (Apud S. Aug. - Super Gen. ad litt., l. XI, c. 5) praecessisse dejectionem ejus in exteriorem actum peccati. Elationem subsecuta est cupiditas experiendi in viro et dubitatio in muliere. Mulier autem in quamdam aliam elationem prorupit ex hoc solo quod, cum mentionem praecepti a serpente audivit, quasi nollet sub praecepto contineri (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum angelus bonus vel malus possit peccare venialiter.*

RESP. NEG. - R. EST: quia ea quae sunt ad finem, circa quae potest peccatum veniale fieri, intellectus angelicus considerat in ipso fine, quod est principium. Non est enim intellectus angeli discursivus (I P., q. lviii, art. 3). Unde ex natura sua habent angeli quod non possit in eis esse deordinatio circa ea quae sunt ad finem, nisi simul sit deordinatio circa finem ipsum, quod est per peccatum mortale. Sic angelus bonus non movetur ad ea quae sunt ad finem, nisi secundum

debitum finem, per charitatem; mali autem angeli non movetur nisi in ordine ad finem superbiae ipsorum, et sic in omnibus peccant mortaliter.

Art. V. - *Utrum primi motus sensualitatis in infidelibus sint peccata mortalia.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Si in eis non consentiant.

PRIMA R. EST: quia eadem natura sensualitatis est in infidelibus et fidelibus: sensualitas autem ipsa non est subjectum peccati mortalis (q. lxxiv, art. 4). Unde non potest esse quod solus motus sensualitatis in infidelibus sit peccatum mortale.

SECUNDA R. EST: quia nunquam dignitas personae diminuit peccatum, sed magis auget; unde multo majus est peccatum in fidei quam in infidei.

NOTANDUM: Sanctus Doctor movet hanc quaestionem contra quosdam, qui, male interpretantes verba Sancti Pauli (Rom. viii, 1), scil. *nihil est damnationis his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant*, concludebant primos motus sensualitatis in infidelibus esse peccata mortalia, non autem in illis qui sunt in Christo Jesu. Sed Apostolus loquitur hic de damnatione debita peccato originali, quae aufertur per gratiam. Unde motus sensualitatis in fidelibus non est amplius signum damnationis; sed est *signum* damnationis in infidelibus usque dum non baptizantur (Ad 1m).

Art. VI. - *Utrum peccatum veniale possit esse in aliquo cum solo originali.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Impossibile est quod peccatum veniale sit in aliquo cum originali peccato absque mortali.

R. EST: quia cum aliquis, in peccato originali existens, inciperet habere usum rationis, debet de se ipso deliberare; et si quidem se ipsum ordinauerit ad debitum finem, consequeretur per

gratiam remissionem originalis peccati; et sic peccatum veniale non esset amplius possibile cum originali peccato; si vero non ordinet seipsum ad debitum finem, peccaret mortaliter, non faciens quod in se est, et sic peccatum veniale quod postea committerit non esset solum cum peccato originali, sed esset cum peccato mortali.

NOTANDUM: Ab aliis peccatis mortalibus potest puer incipiens habere usum rationis per aliquod tempus abstinere; sed a peccato omissionis praedictae non liberatur, nisi, quam cito potest, se convertat ad Deum. Primum enim quod occurrit homini discretionem habenti, est quod de ipso cogitet, ad quem alia ordinet sicut ad finem. Finis enim est prior in intentione. Et ideo hoc est tempus pro quo obligatur ex Dei praecepto affirmativo, quo Dominus dicit: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos* (Zach. 1, 3).

DE LEGIBUS

Consequenter considerandum est de principiis exterioribus actuum. Principium autem exterius *ad malum* inclinans est diabolus, de cuius tentatione in primo (in Prima Parte) dictum est (q. xci, art. 2 et 3). Principium autem exterius movens *ad bonum* est Deus, qui et nos instruit per legem, et juvat per gratiam. - Unde primo de lege, secundo de gratia dicendum est. - Circa legem autem primo oportet considerare de ipsa lege in communi; secundo de partibus ejus. - Circa legem in communi tria occurrunt considerare: primo quidem de essentia ejus; secundo de differentia legum; tertio de effectibus legis. - Circa primum quaeruntur quatuor:

QUAESTIO XC De essentia legis

Art. I. - *Utrum lex sit aliquid rationis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex, quae a ligando dicitur, est quaedam regula et mensura, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab

agendo retrahitur. Regula autem et mensura humanorum actuum est ratio (qu. lxvi, art. 1). Ergo lex est aliquid rationis, et quidem rationis practicae (Ad 2m).

NOTANDUM: Quoad illa verba Apostoli (Rom. vii, 23): *Video aliam legem in membris meis*, etc., considerandum est quod, cum lex sit regula quaedam et mensura, dupliciter dicitur esse in aliquo: uno modo sicut in mensurante et regulante, et quia hoc est proprium rationis (cujus est ordinare ad finem), ideo per hunc modum lex est in ratione sola. Alio modo sicut in regulato et mensurato; et sic lex est in omnibus quae inclinatur in aliquid ex aliqua lege; ita quod quaelibet inclinatio proveniens ex aliqua lege potest dici lex non essentialiter, sed quasi participative. Et hoc modo inclinatio ipsa membrorum ad concupiscendum *lex membrorum* vocatur.

Art. II. - *Utrum lex ordinetur semper ad bonum commune.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Cum ratione objecti, quod est finis ultimus, seu beatitudo, tum ratione communitatis.

R. PRIMI EST: quia primum principium rationis practicae, ad quam lex pertinet, est finis ultimus, seu beatitudo. Unde lex maxime respicere debet ordinem qui est in beatitudine.

R. SECUNDI EST: quia sicut pars debet ordinari ad totum, sicut imperfectum ad perfectum, ita homo, qui est pars communitatis perfectae, debet ad ipsam communitatem ordinari, communitate causae finalis (Ad 2m) seu ratione boni, seu felicitatis communis, quod fit per legem. Unde lex maxime dicitur secundum ordinem ad bonum commune; et quodcumque aliud praeceptum de particulari opere non habet rationem legis, nisi secundum ordinem ad bonum commune (In fine art.).

NOTANDUM: Ratio etiam ordinat ad bonum privatum, sed, sicut nihil constat firmiter secundum rationem speculativam, nisi per resolutionem ad prima principia indemonstrabilia; ita firmiter nihil constat per rationem practicam nisi per ordinationem ad ultimum finem, qui est bonum commune. Quod autem hoc modo ratione constat, legis rationem habet (Ad 3m).

Art. III. – *Utrum ratio cujuslibet sit factiva legis.*

RESP. NEG. – R. EST: quia ordinare ad bonum commune, cujus primo et principaliter est lex, est vel totius communitatis, vel alicujus qui totius communitatis curam habet; in omnibus enim ordinare in finem est ejus, cujus est proprius ille finis. – Unde ille qui gubernat aliquam communitatem, quae non est perfectam, i. e., quae est ad aliam perfectam communitatem ordinata, potest quidem facere aliqua praecepta vel statuta, non tamen quae proprie habeant rationem legis (Ad 3m).

Art. IV. – *Utrum promulgatio sit de ratione legis.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Ut lex virtutem obligandi, quod est proprium legis, obtineat.

R. EST: quia lex virtutem obligandi, quod est proprium legis, obtinere nequit, nisi in notitiam eorum deducatur, qui ab ipsa lege regulari et mensurari debent. Hoc autem fit per applicationem legis, seu per ejus promulgationem.

NOTANDA: 1. Promulgatio legis naturae est ex hoc ipso quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam (Ad 1m).

2. Illi coram quibus lex non promulgatur, obligantur ad legem observandam, inquantum in eorum notitiam devenit per alios, vel devenire potest promulgatione facta (Ad 2m).

Ex quatuor articulis praedictis potest colligi definitio legis: « Quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, et ab eo qui curam communitatis habet, promulgata ». (In fine art.).

QUAESTIO XCI

De legum diversitate

Deinde considerandum est de diversitate legum; et circa hoc quaerentur sex:

Art. I. – *Utrum sit aliqua lex aeterna.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Ratio gubernativa totius universi in mente divina existens.

R. EST: quia mundus regitur divina providentia. Oportet ergo in Deo esse rationem gubernationis omnium rerum; haec ratio autem in Deo existens sicut in principe universitatis rationem legis habet; et quia in mente Dei est, oportet eam aeternam dicere.

NOTANDA: Quantum ad promulgationem legis aeternae, considerandum est, quod promulgatio fit ex verbo et scripto; et utroque modo lex aeterna habet promulgationem ex parte Dei promulgantis; quia et Verbum divinum est aeternum, et scriptura libri vitae est aeterna. Sed ex parte creaturae audientis aut inspicientis non potest esse promulgatio aeterna (Ad 2m).

2. Lex aeterna (in Deo existens) non ordinatur ad alium finem, quia finis divinae gubernationis est ipse Deus; nec ejus lex est aliud ab ipso (Ad 3m).

Art. II. – *Utrum sit in nobis aliqua lex naturalis.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Participatio legis aeternae secundum quam bonum et malum discernimus.

R. EST: quia omnia quae divinae providentiae subduntur, a lege aeterna regulantur et mensurantur. Ergo lex aeterna est in omnibus sicut in regulato et mensurato per quamdam participationem, inquantum scilicet ex impressione ejus habent (creaturae) inclinationes in proprios actus et fines.

Homo autem excellentiori modo providentiae subjacet, inquantum est sibi et aliis providens, et sic speciali modo in ipso lex aeterna participatur; talis autem participatio legis aeternae in rationali creatura *lex naturalis* dicitur, secundum illud Psalmistae (IV, 6): *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*; quasi lumen rationis naturalis, quo discernimus quid sit bonum et quid sit malum, quod pertinet ad naturalem legem, nihil aliud sit quam impressio divini luminis in nobis. - Unde prima directio actuum nostrorum ad finem fit per legem naturalem (Ad 2m).

NOTANDUM: Etiam animalia irrationalia participant rationem aeternam suo modo, sicut et rationalis creatura. Sed quia rationalis creatura participat eam intellectualiter et rationaliter, ideo participatio legis aeternae in creatura rationali proprie lex vocatur; nam lex est aliquid rationis, ut dictum est (qu. praec., art. 1); in creatura autem irrationali non participatur rationaliter; unde non potest dici lex nisi per similitudinem (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum sit aliqua lex humana.*

RESP. AFF. - R. EST: quia, sicut ex principiis indemonstrabilibus naturaliter cognitis producuntur conclusiones diversarum scientiarum, quarum cognitio non est nobis naturaliter indita; ita ex quibusdam principiis communibus et indemonstrabilibus, ratio humana procedit ad aliqua magis particulariter disponenda: quae particulares dispositiones adinventae secundum rationem humanam dicuntur *leges humanae*, observatis aliis conditionibus quae pertinent ad rationem legis.

NOTANDUM: Lex humana definiri potest: Ordinatio rationis humanae legi naturali conveniens, ad bonum commune ab eo qui curam communitatis habet promulgata.

Art. IV. - *Utrum fuerit necessarium esse aliquam legem divinam.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Praeter naturalem et humanam legem, divina quaedam lex necessaria fuit, per quam homo in supernaturalem suum finem, qui est aeterna beatitudo, ordinaretur, atque infallibiliter dirigeretur.

PRIMA R. EST: quia finis ad quem homo ordinatur, qui est beatitudo aeterna, excedit proportionem naturalis facultatae humanae (q. v, art. 5).

SECUNDA R. EST: quia, ut homo absque dubitatione scire possit quid ei sit agendum et quid vitandum, necessarium fuit ut in actibus propriis dirigeretur per legem divinitus datam, de qua constat quod non potest errare.

TERTIA R. EST: quia de his potest homo legem facere, de quibus potest judicare. De interioribus actibus autem, qui latent, homo judicare nequit; et tamen ad perfectionem virtutis requiritur quod etiam in actibus interioribus homo rectus existat. Unde lex humana non potuit cohibere et ordinare sufficienter interiores actus, sed necessarium fuit quod ad hoc superveniret lex divina.

QUARTA R. EST: quia lex humana non potest omnia quae male fiunt, punire, vel prohibere, ut non impediretur utilitas boni. Ut ergo nullum malum improhibitum et impunitum remaneat, necessarium fuit supervenire legem divinam, per quam omnia peccata prohibentur.

NOTANDUM: Per naturalem legem participatur lex aeterna secundum proportionem capacitatis humanae naturae. Sed oportet ut altiori modo dirigatur homo in ultimum finem supernaturalem. Et ideo superadditur lex divinitus data, per quam ex aeterna participatur altiori modo (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum lex divina sit una tantum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Non distinctione specie, sed ratione perfecti et imperfecti ejudem speciei.

R. EST: quia lex divina distinguitur inter veterem, et novam, sicut homo in puerum et virum (Gal. III). Lex nova autem dicitur perfectior veteri secundum tria: Primo, ratione finis seu boni communis; quia lex veteris ordinabatur immediate ad bonum sensibile et terrenum, sicut patet ex promissione terrae Chananaeorum; lex autem novi testamenti immediate ordinatur ad bonum spirituale et caeleste, ut ex exordio praedicationis Christi patet: *Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum* (Mt. IV, 17). - Secundo, ratione directionis actuum humanorum secundum justitiae ordinem: quia lex veteris non ita ordinabat interiores actus, sicut nova, ut ex verbis Christi patet: *«Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum»* (Mt. V, 20); unde lex vetus cohibet manum (i. e. inhibet cum poena), lex nova autem animum. - Tertio, ratione inductionis ad observantiam mandatorum: quia lex veteris erat timoris poenarum, nova autem est amoris, qui in cordibus nostris infunditur per gratiam Christi, quae in lege nova confertur, sed in lege veteri figurabatur. - Lex enim perfecte non potuit dari omnibus, nisi post Christi adventum, non enim est idem auxilium gratiae ante et post Christi adventum (Ad 2m).

Art. VI. - *Utrum sit aliqua lex fomitis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Secundum illud Apostoli (Rom. VII, 23): *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae*, quae non dicitur lex nisi participative et indirecte, seu ut lex poenalis.

R. EST: quia fomes seu impetus sensualitatis, qui est in homine, est in ipso per hoc, quod per justitiam divinam homo destitutus est dignitate originalis justitiae et vigore rationis; quod habet rationem legis participative indirecte seu poenalis.

NOTANDA: 1. Lex est essentialiter in regulante et mesurante, participative in regulato et mesurato; et hoc dupliciter: directe, prout legislator per legem movet directe ad aliquem finem subjectum legi; vel indirecte, inquantum legislator destituit aliquem sibi subditum aliqua dignitate, ex quo sequitur quod subditus transeat in alium ordinem, et quasi in aliam legem, scil. quasi in legem poenalem, et sic est de lege fomitis (in corp. art.). - In brutis autem talis impetus sensualitatis non est contra rationem, (qua sunt destituti); unde non habet rationem legis poenalis, neque indirecte participatur lex in illis, sed in illis lex habet rationem simpliciter, illo tamen modo quo in talibus lex dici potest (i. e. per similitudinem) - (In corp. art.).

2. Si consideretur inclinatio sensualitatis, prout est in aliis animalibus, sic ordinatur ad bonum commune, i. e., ad conservationem naturae in specie vel in individuo; et hoc est etiam in homine, prout sensualitas subditur rationi; sed fomes dicitur, secundum quod exit rationis ordinem (Ad 3m).

QUAESTIO XCII

De effectibus legis

Deinde considerandum est de effectibus legis; et circa hoc quaeruntur duo:

Art. I. - *Utrum effectus legis sit facere homines bonos.*

RESP. AFF. - R. EST: quia proprium virtutis est inducere subjectos ad propriam ipsorum virtutem; nam virtus cujuslibet subjecti est ut bene subjiciatur principanti, ut Philosophus dicit

(Polit. lib. 1, cap. ult). Cum igitur virtus sit quae facit bonum habentem, sequitur quod effectus legis sit bonos facere eos quibus datur; et hoc fit vel simpliciter, quando scil. intentio legislatoris fertur in id quod est bonum simpliciter seu verum bonum, ut ordinatum ad bonum commune et regulatum secundum divinam justitiam; vel secundum quid, si intentio legislatoris non est bonum simpliciter, sed bonum sibi utile vel delectabile, vel etiam repugnans justitiae divinae: quod facit subjectum bonum in aliquo ordine tantum, scil. in ordine ad tale regimen, sicut dicitur aliquis bonus latro.

NOTANDA: 1. Bonitas cujuslibet partis consideratur in proportionem ad suum totum; unde et Augustinus dicit (Confess. lib. III, cap. 8 paulo a principio), quod «turpis est omnis pars quae suo toti non congruit». Cum igitur quilibet homo sit pars civitatis, impossibile est quod aliquis homo sit bonus, nisi sit bene proportionatus bono communi, nec totum potest bene existere nisi ex partibus sibi proportionatis. Unde impossibile est quod bonum commune civitatis bene se habeat, nisi cives sint virtuosus, ad minus illi quibus convenit principari. Sufficit autem quantum ad bonum communitatis quod alii intantum sint virtuosus, quod principum mandatis obediant (Ad 3m).

2. Lex tyrannica, cum non sit secundum rationem, non est simpliciter lex, sed magis est quaedam perversitas legis; et tamen in quantum habet aliquid de ratione legis, intendit ad hoc quod cives sint boni: habet autem de ratione legis quod subditi obediant; quod est eos esse bonos, non quidem simpliciter, sed in ordine ad tale regimen (Ad 4m).

Tali autem legi non est parendum, ut dicendum est infra (q. xcvi, art. 4).

Art. II. – *Utrum legis actus convenienter assignentur.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Praecipere, prohibere, permittere et punire.

R. EST: quia lex ad hoc datur ut dirigat actus humanos. Sunt autem tres differentiae actuum humanorum (q. xviii, art. 5 et 8): quidam sunt boni ex genere, qui sunt actus virtutum; et respectu horum ponitur legis actus *praecipere* vel *imperare*. Quidam vero sunt actus mali ex genere, sicut actus vitiosi; et respectu horum lex habet *prohibere*. Quidam vero ex genere suo sunt actus indifferentes; et respectu horum lex habet *permittere*; et possunt etiam indifferentes dici omnes illi actus qui sunt vel parum boni, vel parum mali. Id autem per quod inducit lex ad hoc quod sibi obediatur, est timor poenae; et quantum ad hoc ponitur legis effectus *punire*.

QUAESTIO XCIII

De lege aeterna

Deinde considerandum est de singulis; et primo de lege aeterna; secundo de lege naturali; tertio de lege humana; quarto de lege veteri; quinto de lege nova, quae est lex Evangelii. – De sexta autem lege, quae est lex fomitis, sufficiat quod dictum est (qu. lxxxii, lxxxiii et lxxxiiii), cum de peccato originali ageretur. – Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. – *Utrum lex aeterna sit summa ratio in Deo existens.*

RESP. AFF. – R. EST: quia ratio gubernantis actus subditorum obtinet rationem legis (qu. xc). Deus autem est gubernator omnium actuum et motionum quae inveniuntur in singulis creaturis (P. I., qu. ciii, art. 5). Unde ratio divinae sapientiae moventis omnia ad debitum finem obtinet rationem legis. Et secundum hoc lex aeterna nihil aliud est quam «ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum».

NOTANDA: 1. Ut patet ex dictis (in art.), lex aeterna non dicitur personaliter in divinis, sed essentialiter; appropriatur tamen Filio propter convenientiam quam habet ratio ad verbum (mentis). (Ad 2m).

2. Haec summa ratio in Deo existens, quae est lex aeterna, est ipsa veritas. Nam, intellectus divinus non mensuratur a rebus, sicut est intellectus humanus, sed est mensura rerum; et unaquaeque res in quantum habet de veritate, in quantum imitatur intellectum divinum (I. P., qu. xvi, art. 1). Et ideo intellectus divinus est verum secundum se; unde ratio ejus est ipsa veritas (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum lex aeterna sit omnibus nota.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Lex aeterna omnibus est nota aequaliter.

R. EST: quia aequaliter omnes cognoscunt veritatem; omnis autem cognitio veritatis est quaedam irradiatio et participatio legis aeternae, quae est veritas incommutabilis; nemo vero cognoscit legem aeternam in seipsa, nisi solus Deus, et beati, qui Deum vident per essentiam.

Art. III. - *Utrum omnis lex a lege aeterna derivetur.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Omnes rationes gubernationis quae sunt in inferioribus gubernantibus a lege aeterna deriventur.

R. EST: quia in omnibus moventibus ordinatis oportet quod virtus secundi moventis derivetur a virtute moventis primi: non enim movens secundum movet nisi in quantum movetur a primo. Leges autem, in quantum participant de ratione recta, sunt tanquam moventia ordinata ad unum finem, scil. bonum commune, qui ad finem ultimum ordinari debet secundum rectam rationem.

Art. IV. - *Utrum necessaria et aeterna subjiciantur legi aeternae.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Legi aeternae subduntur omnia quae sunt in rebus a Deo creatis, sive sint contingentia, sive sint necessaria; ea vero quae pertinent ad naturam vel essentiam divinam, legi aeternae non subduntur.

R. EST: quia quum lex aeterna sit ratio divinae gubernationis, ea omnia quae divinae gubernationi subduntur, subjiciuntur etiam legi aeternae, et haec sunt omnia quae sunt in rebus a Deo creatis, sive sint contingentia, sive necessaria; illa autem quae divinae gubernationi non subduntur, neque legi aeternae subjiciuntur, et haec sunt illa quae pertinent ad naturam vel essentiam divinam, quae sunt realiter ipsa lex aeterna.

NOTANDUM: Voluntas Dei dicitur *rationabilis*, et ideo subjecta rationi divinae, non in quantum est ipsa voluntas, quia sic voluntas Dei est ipsa essentia ejus; sed in quantum ad ea quae Deus vult circa creaturas, quia haec Deus vult secundum divinam sapientiam; alioquin ratione sui ipsius magis est dicenda ipsa ratio (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum naturalia contingentia subsint legi aeternae.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sicut homo imprimit denuntiando quoddam interius principium actuum homini sibi subjecto, ita etiam Deus imprimit toti naturae principia priorum actuum; per quem modum Deus dicitur praecipere toti naturae, secundum illud Psalm. cxlviii, 6: *Praeceptum posuit, et non praeteribit.*

NOTANDA: 1. Quantumcumque irrationalia homini subjiciantur, tamen eis imponere legem homo non potest; quia non agunt seipsas, sicut nec membris corporis proprii legem imponere potest, quae, quamvis ad imperium rationis moventur

non tamen participant ratione, non enim habent apprehensionem ordinatam ad rationem (In corp. art. et ad 2m).

2. Impressio activi principii intrinseci quantum ad res naturales sic se habet, sicut se habet promulgatio legis quantum ad homines; quia per legis promulgationem imprimatur hominibus quoddam directivum principium humanorum actuum (Ad 1m).

Art. VI. - *Utrum omnes res humanae subjiciantur legi aeternae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Cum in quantum omnes homines cognoscunt aliquam legem aeternam, tum in quantum secundum eam agunt vel patiuntur; aliter tamen in bonis, aliter in malis.

R. EST: quia, ut dictum est (art. 2 hujus quaes.), omnis creatura rationalis aliquo modo notionem legis aeternae habet, et iterum unicuique rationali creaturae inest naturalis inclinatio ad id quod est consonum legi aeternae. - Tamen in malis cum cognitio (practica) legis aeternae, tum inclinatio ad virtutem depravata est per vitium; in bonis vero uterque perfectior invenitur: supra cognitionem naturalem enim superadditur eis cognitio fidei et sapientiae, supra naturalem inclinationem autem superadditur eis interiorum motuum gratiae et virtutis. Sic igitur *boni* perfecte subsunt legi aeternae, tanquam semper secundum eam agentes; *mali* autem subsunt quidem legi aeternae, sed imperfecte, prout imperfecte eam cognoscunt et imperfecte inclinantur ad bonum, peccatum enim non tollit totum bonum naturae (qu. lxxxv, art. 2). Sed quantum deficit ex parte actionis, suppletur *ex parte passionis* prout scilicet intantum patiuntur quod lex aeterna dictat de eis in quantum deficiunt facere quod legi aeternae convenit.

NOTANDA: 1. Quoad illa verba Apostoli (Galat. v. 18): *Si Spiritu Dei ducemini, non estis sub lege*, notandum est quod tales non sunt sub lege non eo sensu quasi nolentes obligationem legis, sicut mali; sed eo sensu quod ita voluntarie et per amorem secundum legem vivent, ut lex eis vim quasi ligandi non habet. Vel alio modo intelligi potest, quod scilicet qui Spiritu Dei aguntur, non cadunt sub lege, quia ipse Spiritus non est sub lege, sicut Apostolus dicit (II Cor. III, 17): *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas*.

2. Idem est per quod aliquid conservatur in fine, et per quod movetur ad finem; sicut corpus grave gravitate quiescit in loco inferiori, per quam etiam ad locum ipsum movetur. Et sic dicendum est quod sicut secundum legem aeternam aliqui merentur beatitudinem vel miseriam; ita per eandem legem in beatitudine vel miseria conservantur. Et secundum hoc beati et damnati, subsunt legi aeternae (Ad 3m).

QUAESTIO XCIV

De lege naturali

Deinde considerandum est de lege naturali; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum lex naturalis sit habitus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Lex naturalis non est habitus proprie et essentialiter, sed improprie secundum id quod habitu tenetur.

R. PRIMI EST: quia non est idem id quod quis agit, et id quo quis agit. Cum igitur habitus sit id quo quis agit, lex autem naturalis sit aliquid per rationem constitutum (sicut propositio est quoddam opus rationis), non potest esse quod lex aliqua sit habitus proprie et essentialiter.

R. SECUNDI EST: quia praecepta legis naturalis quandoque considerantur in actu a ratione, quandoque autem sunt in ea habitualiter tantum; et

secundum hunc modum potest dici quod lex naturalis sit habitus, sicut fides dicitur id quod fide tenetur.

NOTANDUM: Synderesis est habitus continens praecepta legis naturalis, quae sunt prima principia operum humanorum, et secundum hoc dicitur lex intellectus nostri; sed dicitur lex improprie, inquantum virtute continet legem seu praecepta legis naturalis. Synderesis autem, ut dictum est (I. P., qu. lxxix, art. 12), est habitus nos inclinans ad assentiendum principiis practicis. (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum lex naturalis contineat plura praecepta, vel unum tantum.*

RESP.: Lex naturalis non continet unum tantum praeceptum, sed plura, quae tamen in uno fundantur, scil.: Bonum est faciendum et prosequendum, malum autem vitandum.

R. EST: quia sicut ens est primum quod cadit in apprehensione simpliciter, ita *bonum est* primum quod cadit in apprehensione practicae rationis, quae ordinatur ad opus. Lex autem est dictamen rationis practicae. Primum ergo dictamen rationis practicae fundatur supra rationem boni, quae est: *Bonum est quod omnia appetunt*. Unde primum praeceptum legis est: Bonum est faciendum et prosequendum, et malum vitandum; et super hoc fundantur omnia alia praecepta legis naturae, secundum illa omnia ad quae homo habet naturalem inclinationem, et quae ratio apprehendit ut bona, et per consequens ut opere prosequenda, et contraria eorum ut mala et vitanda. - Secundum igitur ordinem inclinationum naturalium est ordo praeceptorum legis naturae. Prima est inclinatio ad bonum naturae, in qua homo communicat cum omnibus substantiis, scil. quantum ad conservationem sui esse secundum suam naturam; et secundum hanc inclinationem

pertinent ad legem naturalem ea per quae vita hominis conservatur, et contrarium impeditur. Secunda est inclinatio ad aliqua magis specialia secundum naturam, in qua homo communicat cum caeteris animalibus, et haec sunt ea omnia quae natura omnia animalia docuit, ut est commixtio maris et feminae, aeducatio filiorum, et similia. Tertia inclinatio est ad bonum secundum naturam rationis, quae est homini propria, sicut est naturalis inclinatio ad hoc quod homo veritatem de Deo cognoscat, et quod in societate vivat; et secundum hoc ad legem naturalem pertinent ea quae ad huiusmodi inclinationem spectant, utpote quod homo ignorantiam vitet, quod alios non offendat, cum quibus debet conversari, et caetera huiusmodi. - Et sic multa sunt praecepta legis naturae in seipsis, quae tamen communicant in una radice (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum omnes actus virtutum sint de lege naturae.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) inquantum sunt actus virtuosi; b) non autem secundum seipsos, prout scil. in propriis speciebus considerantur.

R. PRIMI EST: quia cum unumquodque naturaliter ad operationem sibi convenientem secundum suam formam inclinatur, et anima rationalis sit propria forma hominis, naturalis inclinatio inest cuilibet homini ad hoc quod agat secundum rationem; et hoc est agere secundum virtutem.

R. SECUNDI EST: quia multa fiunt secundum virtutem ad quae natura non primo inclinatur; sed per rationis inquisitionem ea homines adinvenerunt quasi utilia ad bene vivendum; sicut sunt jejunia, mortificatio carnis, perpetua castitas, etc.

NOTANDUM: Omnia peccata, inquantum sunt actus contra rationem, sunt etiam contra naturam; quaedam tamen peccata specialia dicuntur contra naturam, inquantum homo communem naturam habet cum animalibus, sicut peccata contra mixtionem maris et feminae, concubitus masculorum, et alia hujusmodi (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum lex naturae sit una apud omnes.*

RESP. AFF. - *Scil.:* Quantum ad prima principia communia lex naturalis est eadem apud omnes et secundum rectitudinem et secundum notitiam; quantum autem ad conclusiones principiorum communium rationis practicae (de qua est lex), non est eadem apud omnes, sed in pluribus tantum, et secundum rectitudinem, et secundum notitiam.

R. EST: quia quantum ad communia principia (cum rationis speculativae tum practicae) eadem est veritas seu rectitudo apud omnes et aequaliter nota; quantum vero ad conclusiones proprias (seu quoad particularia) rationis practicae, quidam deficiunt propter impedimenta quantum ad rectitudinem, et etiam quantum ad notitiam propter depravatam rationem ex passione, seu ex mala consuetudine, seu ex mala habitudine naturae; sicut apud Germanos olim latrocinium non reputabatur iniquum, cum tamen sit expresse contra legem naturae.

Art. V. - *Utrum lex naturae mutari possit.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Lex naturae mutari non potest *per subtractionem*, quantum ad prima principia; quantum vero ad secunda praecepta, quae diximus esse quasi quasdam proprias conclusiones propinquas primis principiis, sic lex naturalis non immutatur, quin ut in pluribus sit rectum semper quod lex naturalis habet; potest

tamen mutari (in praxi) et in aliquo particulari et in paucioribus propter aliquas speciales causas impediens observantiam talium praeceptorum.

R.: patet ex dictis in articulo praecedenti.

NOTANDA: 1. Per additionem lex naturae mutari potest, sicut de facto mutata est: multa enim supra legem naturalem superaddita sunt ad humanam vitam utilia tam per legem divinam, quam etiam per leges humanas (In corp. art.).

2. Quoad mandatum Dei ad Abraham de uccisione Isaac, et alia similia, notandum est quod Deus est dominus omnium, et quidquid a Deo mandatur, hoc est debitum, et in rebus naturalibus quidquid a Deo fit, est naturale quodammodo, ut dictum est (I. P., qu. cv, art. 6 ad 1m).

3. Quantum ad verba Isidori (Etymol. lib. v., cap. 4): « communis omnium possessio et una libertas est de jure naturali », dicendum est, quod aliquid dicitur esse de jure naturali dupliciter: uno modo quia ad hoc natura inclinatur, sicut non esse injuriam alteri faciendam; alio modo quia natura non inducit contrarium, sicut possemus dicere quod esse nudum est de jure naturali, quia natura non dedit ei vestitum, sed ars adinvenit. Et hoc modo « communis omnium possessio et una libertas » dicitur esse de jure naturali, quia scilicet distinctio possessionum et servitus non sunt inductae a natura, sed per hominum rationem ad utilitatem humanae vitae; et sic etiam in hoc lex naturae non est mutata nisi per additionem (Ad 3m).

Art. VI. - *Utrum lex naturae possit a corde hominis aboleri.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Quantum ad principia communia, quae sunt omnibus naturaliter nota, lex naturalis nullomodo potest a cordibus hominum deleri in universali (speculative); deletur tamen in particulari operabili; b) quantum vero ad praecepta secundaria, quae sunt quasi conclusiones propinqua principiis, potest lex naturali deleri de cordibus hominum.

R. PRIMI EST: quia in applicatione communium principiorum ad particularia, ratio impediri potest propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem, ut supra dictum est (qu. lxxvii, art. 2).

R. SECUNDI EST: quia etiam in speculativis errores contingunt circa conclusiones necessarias; secunda praecepta autem se habent quasi conclusiones primorum principiorum. Deliri autem possunt haec secundaria praecepta vel propter malas persuasiones, vel etiam propter pravas consuetudines et habitus corruptos, sicut apud quosdam populos habitum est.

QUAESTIO XCV

De lege humana secundum se

Deinde considerandum est de lege humana; et primo quidem de ipsa lege secundum se; secundo de potestate ejus; tertio de ejus mutabilitate. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum fuerit utile aliquas leges poni ab hominibus.*

RESP. AFF. - R. EST: quia aptitudo ad virtutem, quae homini naturaliter inest, ad perfectionem advenire non potest, nisi per aliquam disciplinam, sicut nec in quibusdam necessariis in cibo et vestitu, nisi per aliquam industriam. Ad hanc autem disciplinam non de facili invenitur homo sibi sufficiens, praesertim si est ad vitia pronus.

Art. II. - *Utrum omnis lex humanitus posita a lege naturali derivetur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex humanitus posita intantum habet de virtute legis, inquantum est

secundum regulam rationis. Prima autem regula rationis est lex naturalis (qu. praec., art. 2). Unde omnis lex humanitus posita, intantum habet de ratione legis, inquantum a lege naturae derivatur.

NOTANDUM: Quaedam leges humanae derivantur a principiis communibus legis naturae *per modum conclusionum*; sicut hoc quod est *non esse occidendum*, ut conclusio quaedam derivari potest ab eo quod est *nulli esse faciendum malum*. Quaedam vero *per modum determinationis*; sicut lex naturae habet quod ille qui peccat puniatur; sed quod tali poena vel tali puniatur, hoc est quaedam determinatio legis naturae (In corp. art.).

Art. III. - *Utrum Isidorus convenienter qualitatem legis positivae describat.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Lex positiva « erit lex honesta, justa, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patriae, loco temporisque conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captione contineat, nullo privato commodo, sed pro communi utilitate civium scripta ». (Ethymol. lib. v, cap. 21).

R. EST: quia lex humana debet proportionari fini ad quam ordinatur, et regulari secundum regulam et mensuram superiorem, scil. secundum legem divinam et secundum legem naturalem. Unde tria ponit ipse Isidorus in conditione legis; scilicet quod *religioni congruat*, inquantum est proportionata legi divinae; quod *disciplinae conveniat*, inquantum est proportionata legi naturae; et quod *saluti proficiat*, inquantum est proportionata fini, i. e., utilitati humanae. Ad haec tria autem omnes qualitates enumerate reducuntur.

Art. IV. - *Utrum Isidorus convenienter ponat divisionem humanarum legum.*

RESP. AFF. - Scil.: Lex humana a) ut derivatur a lege naturae, dividitur in *jus gentium* et *jus civile*; b) ut ordinatur ad bonum commune, dividitur secundum varietatem ministrorum: in legem *militum*, *principum* et *sacerdotum*; c) vel secundum varietatem regiminum; d) vel eorum de quibus fertur secundum nomina illorum qui legem instituerunt.

R. EST: quia ponit divisionem secundum id quod in ratione legis continetur, quod est per se dividere. Est enim *primo* de ratione legis humanae quod sit derivata a lege naturae, et secundum hoc dividitur jus positivum in jus gentium et jus civile, secundum duos modos quibus aliquid derivatur a lege naturae, scil. ut conclusiones ex principiis, ut justae emptiones, venditiones et alia hujusmodi sine quibus homines ad invicem convenire non possunt; et per modum particularis determinationis, prout quaelibet civitas aliquid sibi accomode determinat. - *Secundo* est de ratione legis humanae quod ordinetur ad bonum commune civitatis; et secundum hoc dividi potest secundum diversitatem eorum qui specialiter dant operam ad bonum commune; sicut sacerdotes pro populo ad Deum orantes; principes populum gubernantes; et milites pro salute populi pugnantes. - *Tertio* est de ratione legis humanae ut instituat a gubernante communitatem civitatis, et secundum hoc distinguuntur leges humanae secundum diversa regimina civitatum; prout regimen est ab uno (regnum), vel est principatus optimorum vel optimatum (aristocratia), vel est principatus paucorum divitum et potentum (oligarchia), vel est regimen populi (democratia), vel est regimen ex istis commixtum

(quod est optimum). De regimine autem tyrannico, cum sit omnino corruptum, non sumitur aliqua lex, quae est dictamen rationis practicae. - *Quarto* vero de ratione legis humanae est quod sit directiva humanorum actuum; et secundum hoc leges distinguuntur secundum diversa de quibus leges feruntur, quae interdum ab auctoribus nominantur, sicut distinguitur *Lex Julia de adulteriis*, *Lex Cornelia de Sicariis*, et sic de aliis, non propter auctores, sed propter res de quibus sunt.

QUAESTIO XCVI

De potestate legis humanae

Deinde considerandum est de potestate legis humanae; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum lex humana debeat poni in communi magis quam in particulari.*

RESP. AFF. - Lex humana debeat poni magis in communi quam in particulari.

R. EST: quia finis legis est bonum commune, necesse est enim quod unumquodque quod est propter finem, sit fini proportionatum. Oportet igitur quod lex ad multa respiciat et secundum personas, et secundum negotia, et secundum tempora, ex quibus bonum commune constituitur.

Art. II. - *Utrum ad legem humanam pertineat omnia vitia cohibere.*

RESP. NEG. - R. EST: quia lex humana ponitur multitudini hominum, in qua major pars est hominum non perfectorum virtute. Lex enim debet esse «possibilis, et secundum naturam, et secundum consuetudinem patriae» (qu. praec.

art. 3). Et ideo lege humana non prohibentur omnia vitia, a quibus virtuosi abstinere, sed solum graviora, a quibus possibile est majorem partem multitudinis abstinere, et praecipue quae sunt in nocumentum aliorum, sine quorum prohibitione societas humana conservari non posset; sicut prohibentur lege humana homicidia, furta, et hujusmodi.

NOTANDUM: Lex humana intendit homines inducere ad virtutem, non subito, sed gradatim; et ideo non statim multitudini imperfectorum imponit ea quae sunt jam virtuosorum, ut scilicet ab omnibus malis abstineant; alioquin imperfecti hujusmodi praecepta ferre non valentes in deteriora mala prorumperent, sicut dicitur Prov. xxx, 33: *Qui nimis emungit, elicit sanguinem*; et Mt. ix, quod *si vinum novum*, i. e., praecepta perfectae vitae, *mittatur in utres veteres*, i. e., in homines imperfectos, *utres rumpuntur, et vinum effunditur*, i. e., praecepta contemnuntur, et homines ex contemptu ad pejora mala prorumpunt (Ad 2m).

Mala autem quae lex humana permittit, per providentiam divinam vindicantur (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum lex humana praecipiat actus omnium virtutum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex ordinatur ad bonum commune (qu. xc, art. 2); et ideo nulla virtus est de cujus actibus lex praecipere non possit: non est enim aliqua virtus cujus actus non sint ordinabiles ad bonum commune, vel mediate, vel immediate (Ad 3m); salvis tamen quae diximus in art. praec.

Art. IV. - *Utrum lex humana imponat homini necessitatem in foro conscientiae.*

RESP. AFF. - Scil.: Si juste imponatur, non autem si injuste imponatur, nisi ad evitandum scandala vel majora detrimenta.

R. EST: quia lex justa a lege aeterna derivatur, consequenter obligat in foro conscientiae, secundum illud Prov. viii, 15: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt*; vel secundum illud S. Pauli, Rom. xiii, 1: *Omnis potestas (humana) est a Deo; et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.*

NOTANDUM: Leges dicuntur juste: a) *ex fine*, quando scil. ordinantur ad bonum commune; b) *ex auctore*, quando lex lata non excedit potestatem ferentis; c) *ex forma*, quando secundum aequalitatem proportionis imponuntur subditis onera in ordine ad bonum commune: homo enim est pars societatis, et hoc ipsum quod est, et quod habet, est societatis: unde et natura aliquod detrimentum infert parti ut salvet totum. - Leges autem injustae sunt si praedictis contrariantur. - Tamen propter scandalum vitandum, vel turbationem, homo debet (ex lege naturali) suo juri cedere, secundum Mt. v, 41: *Qui angariaverit te mille passus, vade cum eo alia duo; et qui abstulerit tibi tunicam, da ei et pallium.* - Legibus vero tyrannorum, quae contra legem divinam sunt, nullo modo licet obedire: *Obedire enim oportet Deo magis quam hominibus* (Act. iv). - (In corp. art.).

Art. V. - *Utrum omnes subjiciantur legi.*

RESP. AFF. - Scil.: a) In quantum lex est regula morum, omnes subjiciuntur legi, sicut subjiciuntur potestati; b) in quantum vero habet vim coactivam, soli mali subjiciuntur legi, boni autem non sunt sub lege.

R. PRIMI EST: quia omnes qui subjiciuntur potestati, subjiciuntur legi, quae ab illo qui potestatem habet fertur. Unde illo modo quo aliquis non subjicitur potestati, nec legi subjicitur. Hoc autem contingit dupliciter: a) *simpliciter*, in quantum aliquis absolutus est a subjectione potestatis, sicut cives alicujus civitatis non subjicitur potestati principis alterius civitatis; b) *secundum*

aliquid, inquantum aliquis subicitur potestati superiori; quantum ad hoc enim non subicitur superiori minoris potestatis.

R. SECUNDI EST: quia quod est coactum est contrarium voluntati; voluntas autem bonorum consonat legi, a qua malorum voluntas discordat; unde secundum hoc, boni non sunt sub legi, sed solum mali. Dicit enim Apostolus (Rom. II, 15): *Justis non est lex posita, quia ipsi sibi sunt lex, dum ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis* (Ad 1m).

NOTANDA: 1. Quantum ad illos qui Spiritu Sancto moventur, ipsi non subduntur legi quantum ad ea quae repugnant ductioni Spiritus Sancti; sed tamen hoc ipsum est de ductu Spiritus Sancti quod homines spirituales legibus humanis subdantur, secundum illud, I Pet. II, 13: *Subjecti estote omni humanae creaturae propter Deum.* (Ad 2m).

2. Quantum ad principem, non subditur vi coactivae legis; quia nullus proprie cogitur a seipso. Subduntur (principes) tamen, quantum ad Dei iudicium, vi directivae legis, ut patet ex verbis Christi, qui improperat illos *qui dicunt, et non faciunt* (Mt. xiii). - (Ad 3m.).

Art. VI. - *Utrum ei qui subditur legi, liceat praeter verba legis agere.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Quando bonum commune hoc exigit.

R. EST: quia lex ordinatur ad communem hominum salutem. In aliquibus casibus autem maxime nocivum est legem observare. Unde si emergat casus in quo observatio talis legis sit damnosa communi saluti, non est observanda; scil. si periculum subitum est, quod non patitur tantam moram ut ad superiorem recurri possit; quia necessitas non subditur legi.

QUAESTIO XCVII

De mutatione legum

Deinde considerandum est de mutatione legum; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum lex humana debeat mutari aliquo modo.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) Cum ex parte rationis, b) tum ex parte hominum.

R. PRIMI EST: quia humanae rationis naturale esse videtur ut gradatim, ab imperfecto ad perfectum perveniat, ut patet ex institutionibus hominum.

R. SECUNDI EST: quia condiciones hominum, quorum actus lege regulantur, mutantur; secundum enim diversas condiciones diversa expediunt.

NOTANDUM: Lex naturalis non mutatur, quod habet ex immobilitate et perfectione divinae rationis instituentis naturam. Ratio humana vero mutabilis est et imperfecta; et ideo ejus lex mutabilis. Item, lex naturalis continet quaedam universalis praecepta, quae semper manent; lex vero posita ab homine continet praecepta quaedam particularia secundum diversos casus qui emergunt (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum lex humana semper sit mutanda, quando occurrit aliquid melius.*

RESP. NEG. - R. EST: quia quando lex mutatur, etiam ad melius, diminuitur vis constrictiva legis; ad observantiam enim legum plurimum valet consuetudo. Unde ut dicitur a jurisperito Ulpiano (Lib. I, tit. 4, De constit. princip.): « In rebus novis constituendis evidens debet esse utilitas, ut recedatur ab eo jure quod diu aequum visum est ».

Art. III. - *Utrum consuetudo possit obtinere vim legis.*

RESP. AFF. - R. EST: quia mens et voluntas legislatoris manifestatur non solum verbo, sed etiam facto; hoc enim unusquisque eligere videtur ut bonum, quod opere implet, praesertim per actus multiplicatos; in quantum scilicet per exteriores actus multiplicatos interior voluntatis motus, et rationis conceptus efficacissime declaratur. Hi autem actus reiterati consuetudinem efficiunt. Unde, secundum hoc, consuetudo et habet vim legis, et legem abolet, et est legum interpretatrix. - Ex hoc etiam patet, quod nulla consuetudo vim legis obtinere potest contra legem divinam vel legem naturalem, quae a voluntate humana non dependunt (Ad 1m). - Similiter, si adhuc maneat ratio eadem, propter quam prima lex utilis erat, non consuetudo legem, sed lex consuetudinem vincit (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum rectores multitudinis possint in legibus humanis dispensare.*

RESP. AFF. - R. EST: quia dispensare nihil aliud est proprie quam commensurare aliquid commune ad singulos; sicut patet in gubernatore familiae, qui dispensator dicitur, in quantum unicuique de familia cum pondere et mensura distribuit et operationes, et necessaria ad vitam. Sic igitur et in quacumque multitudine ex eo dicitur aliquid dispensare, quia ordinat qualiter aliquod commune praeceptum sit a singulis adimplendum vel non, propter bonum commune. Hoc autem spectat rectoribus, non autem singulis, ut patet, nisi forte propter evidens et subitum periculum (qu. xevi, art. 6).

NOTANDA: 1. Si absque ratione, sed pro sola voluntate, rector licentiam tribuat, non erit fidelis in dispensatione, aut erit imprudens, infidelis qui-

dem si non habet intentionem ad bonum commune; imprudens autem, si rationem dispensandi ignoret; propter quod dicit Dominus: *Quis putas, est fidelis dispensator et prudens, quem constituit dominus super familiam suam.* (Lc. xii, 42). - (In fine art.).

2. In dispensatione non est acceptatio personarum, si non serventur aequalia in personis inaequalibus. Unde quando conditio alicujus personae requirit rationabiliter ut in ea aliquid specialiter observetur, non est personarum acceptio, si ei aliqua specialis gratia fit (Ad 2m).

QUAESTIO XCVIII

De lege veteri

Consequenter considerandum est de lege veteri; et primo de ipsa lege; secundo de praeceptis ejus. - Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. - *Utrum lex vetus fuerit bona.*

RESP. AFF. - *Scilicet:* sed imperfecta.

R. EST: quia lex vetus rationi rectae consonabat; nam, concupiscentiam reprimebat, et omnia peccata prohibebat: unde dicit Apostolus (Rom. vii, 16): *Consentio legi quoniam bona est.* Lex autem divina perfecta est si hominem totaliter faciat idoneum ad participationem felicitatis aeternae. Talis autem non erat lex vetus; gratiam Dei, quae est vita aeterna (Rom. vi, 23), conferre non potuit. Unde dicitur (Jn. I, 17): *Lex per Moysen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est.* Et Apostolus (Hebr. vii, 19): *Nihil ad perfectum adduxit lex.*

NOTANDUM: Quoad illud quod dicitur legem (Vetere) occidisse (Rom. vii, 8, et v, 20), notandum est, quod lex sic dicitur (post adventum Christi), non quidem effective, sed occasionaliter ex sua imperfectione, in quantum scilicet gratiam non conferebat, per

quam homines implere possent quod mandabat, vel vitare quod vetabat. Et sic occasio non erat data, sed sumpta ab hominibus. Unde et Apostolus ibidem dicit: *Occasione accepta peccatum per mandatum seduxit me, et per illud occidit.* Ex hac etiam ratione dicitur (l. c.) quod *lex subintravit, ut abundaret delictum*; ut ly ut teneatur consecutive, non autem casualiter, in quantum scilicet homines accipientes occasionem a lege abundantius peccaverunt; tum quia gravius fuit peccatum post legis prohibitionem; tum etiam quia concupiscentia crevit; magis enim concupiscimus quod nobis prohibetur (Ad 2m). Deus autem legem dedit non ut occasionem praestaret hominibus peccandi, sed in praeparatione ad Legem Novam (art. sequenti). - Tamen Lex perfecta erat pro illo tempore (Cfr. Art. seq., ad 1m).

Art. II. - Utrum lex vetus fuerit a Deo.

RESP. AFF. - *Scilicet*: A Deo, et non a Diabolo, sicut Manichaei dicebant.

R. EST: quia lex vetus fuit data a Patre Domini nostri Jesu Christi, ut testimonium Christo praeberet; ut ipse Jesus dixit: *Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege, et in Psalmis et in Prophetis de me* (Lc. ult. 44); et: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim ille scripsit* (Jn. v, 46); - et ut retraheret homines a cultu idololatriae, et sic eos concluderet sub cultu unius Dei, a quo salvandum erat humanum genus per Christum, ut Apostolus dicit (Gal. iii, 23). Haec autem Satan facere non poterat; quia *Si Satanas Satanam eiecit, divisum est regnum ejus* (Mt. xii, 26).

NOTANDUM: Illud fidei, quod *Deus vult omnes homines salvos fieri* (I Tim. II, 4), etiam in lege veteri verificatur. Nam, quamvis lex vetus non sufficeret ad salvandum homines; tamen aderat aliud auxilium a Deo hominibus simul cum lege, per quod salvari poterant, scilicet fides Mediatoris per quam justificati sunt antiqui patres, sicut etiam nos justificamur (Ad 4m).

Art. III. - Utrum lex vetus data fuerit per angelos.

RESP. AFF. - PRIMA R. est generalis: quia, ut Dionysius dicit (De cael. hier. cap. 4 ante med.): «divina debent deferri ad homines mediantibus angelis».

SECUNDA R. EST specialis: quia lex vetus non erat perfecta, sed disponebat ad salutem perfectam generis humani, quae futura erat per Christum. Sic conveniens erat legem veterem hominibus a Deo dari per ministros seu angelos; novam autem immediate per ipsum Deum hominem factum. In omnibus enim potestatibus et artibus ordinatis, ille qui est superior, principalem et perfectum actum operatur per seipsum; ea vero quae disponunt ad perfectionem ultimam, operatur per suos ministros. Et ex hoc eminentiam novae legis ad veterem manifesta est, ut Apostolus dicit (Heb. I, 5).

NOTANDUM: Quantum ad verba Exodi (xxiii, 2): *Loquebatur Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet amicus ad amicum*, notandum est, cum Sancto Augustino (Super Gen. ad litt. lib. xii, cap. 27, paulo post princ.), quod his verbis subditur: *Ostende mihi gloriam tuam*. «Sentiebat ergo quod videbat et quod non videbat desiderabat». Non ergo videbat Moysen ipsam Dei essentiam, et ita non immediate a Deo instruebatur. Quod ergo dicitur quod *loquebatur ei facie ad faciem*, secundum opinionem populi loquitur Scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum Deo, cum per subjectam creaturam, id est, per angelum et nubem, ei loqueretur et appareret; vel per visionem faciei intelligitur quaedam eminentis contemplatio et familiaris, infra essentiae divinae visionem (Ad 2m). - Nota: S. Doctor in I. P., qu. XII, art. 11, ad 2m, admittit cum S. Augustino Moysen et Paulum Deum vidisse per essentiam, sed ibi interpretatur alius textus, scilicet Numerorum, XII, 18. Eadem verba tamen, scilicet *Ore ad os loqui*, diversimode in Prima Parte (l. c.) et hic, in nostro art., a S. Doctore interpretantur.

Art. IV. – *Utrum lex vetus dari debuerit soli populo judaeorum.*

RESP. AFF. – *Scil. :* a) non quia populus Judaeorum in cultu unius Dei remansit; declinavit enim multoties ad idololatriam etiam post legem latam; sed *Ut compleret verbum suum Dominus, quod sub juramento pollicitus est patribus Abraham, Isaac et Jacob* (Deut. ix, 6), in quantum ex isto populo Christus nasciturus erat. Quare *hunc* populum elegit Deus, noli velle judicare, si non vis errare.

Art. V. – *Utrum omnes homines obligarentur servare legem veterem.*

RESP. NEG. – *Scil. :* Quantum ad ea quae sunt de lege naturali, omnes obligantur; quantum vero ad ea quae superaddita sunt legi naturali, solum populus Judaeorum obligabatur.

R. EST: quia lex vetus soli populo Judaeorum data est (art. praec.), ut per ipsam praerogativam sanctitatis obtineret propter reverentiam Christi, qui ex illo populo nasciturus erat; unde ad quaedam specialia obligabatur populus ille ad quae alii populi non obligabantur.

Art. VI. – *Utrum lex vetus convenienter data fuerit tempore Moysi.*

RESP. AFF. – *Scil. :* Cum propter duos et superbos, tum propter bonos.

R. PRIMI EST: quia conveniens erat illo tempore Moysi quod per impositionem legis populus cognosceret tum suam ignorantiam, per quam ad idololatriam et turpissima vitia prolapsus est, tum suam impotentiam, dum implere non poterat legem, quam cognoscebat. Per praesumptionem enim scientiae et potentiae homo durus et superbus efficitur.

R. SECUNDI EST: quia tunc maxime populo necessarium fuit auxilium Dei per legem dari, quando lex naturalis obscurari incipiebat propter exuberantiam peccatorum. – Et sic, inter legem naturae et legem gratiae oportet legem veterem dari.

NOTANDUM: Statim post peccatum primi hominis non competebat legem veterem dari: tum quia nondum homo recognoscebat se indigere, de sua ratione confusus; tum quia adhuc dictam legis naturae nondum erat obtenebratum per consuetudinem peccandi (Ad 1m).

QUAESTIO XCIX

De praeceptis veteris legis

Deinde considerandum est de praeceptis veteris legis; et primo de distinctione ipsorum; secundo de singulis generibus distinctis. – Circa primum quaeruntur sex:

Art. I. – *Utrum in lege veteri contineatur solum unum praeceptum.*

RESP. AFF. – *Scil. :* In ordine ad finem.

R. EST: quia omnia praecepta legis veteris habent ordinem ad *unum* finem, qui est charitas, ut Apostolus dicit (I Tim. 1.): *finis praecepti charitas est*, quae est dilectio Dei et proximi, in quibus *omnis lex et prophetae* pendent (Mt. xxii, 40). – Sed secundum diversitatem eorum quae sunt ad finem illum in lege ordinata, multa sunt praecepta legis veteris.

Art. II. – *Utrum lex vetus contineat praecepta moralia.*

RESP. AFF. – *Scil. :* Quaedam praecepta moralia, non omnia, e. g., *Non occides; Non furtum facies* (Exod. xx), et hoc rationabiliter.

R. EST: quia lex vetus data est ut constituat ami-

citiam hominis ad Deum. Ratio autem amicitiae (quae est ratio amoris) est similitudo, secundum illud: *Omne animal diligit simile sibi* (Eccli. xiii, 19). Deus autem est optimus. Unde oportuit praecepta legis veteris etiam de actibus virtutum dari, ut homo efficeretur bonus, et Deo similis.

NOTANDUM: Ratio hominis circa praecepta moralia quantum ad ipsa communissima praecepta legis naturae non poterat errare in universali; sed tamen propter consuetudinem peccandi obscurabatur in particularibus agendis. Circa alia vero praecepta moralia quae sunt quasi conclusiones deductae ex communibus principiis legis naturae, multorum ratio oberrabat, ita ut quaedam quae sunt secundum se mala, ratio multorum licita iudicaret. Unde oportuit contra utrumque defectum homini subveniri per auctoritatem legis divinae (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum lex vetus contineat praecepta caeremonialia praeter moralia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia homo ordinatur in Deum non solum per interiores actus, qui sunt credere, sperare et amare, sed etiam per quaedam exteriora opera, quibus homo divinam servitutum profitetur; et ista opera dicuntur ad cultum Dei pertinere; qui quidem cultus caeremonia vocatur, quasi *munia*, i. e., dona *Cereris*, quae dicebatur Dea frugum. - Alii tamen originem hujus nominis *caeremoniae* aliter explicant.

NOTANDUM: Sicut Dionysius dicit (De cael. hier. cap. 4): «Divina hominibus manifestari non possunt nisi sub aliquibus similitudinibus sensibilibus». Ipsae autem similitudines magis movent animum, quando non solum verbo exprimuntur, sed etiam sensui offeruntur (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum praeter praecepta moralia et caeremonialia, sint etiam praecepta judicialia.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ad legem divinam pertinet homines ordinare non solum ad Deum,

sed etiam ad invicem, in ordine ad Deum. - Hoc autem quantum ad communia praecepta nota ab omnibus, fit a lege naturae, sed determinantur per legem positivam, sive divinam sive humanam. Secundum hoc igitur, dantur tria praecepta legis veteris: scil. *moralia*, quae sunt de dictamine legis naturae; *caeremonialia*, quae sunt determinationes cultus divini; et *judicialia*, quae sunt determinationes justitiae inter homines observandae.

Art. V. - *Utrum aliqua praecepta contineantur in lege veteri, praeter moralia, judicialia et caeremonialia.*

RESP. NEG. - R. EST: quia omnia legis praecepta continentur sub moralibus, caeremonialibus et judicialibus; alia vero non habent rationem praeceptorum, sed ordinantur ad praeceptorum observationem. Haec autem sunt quibus homo ad impletionem praeceptorum legis inducitur; quae habent vel rationem Dei praecipientis, et hujusmodi dicuntur *testimonia*, vel rationem premii vel poenae, quae dicuntur *justificationes*.

Art. VI. - *Utrum lex vetus debuerit inducere ad observantiam praeceptorum per temporales promissiones et comminationes.*

RESP. AFF. - R. EST: quia sicut in scientiis speculativis conveniens est quod media proponantur auditoribus secundum eorum condiciones, ita et in legibus ferendis. Lex autem vetus proponabatur populo adhuc imperfecto in comparatione ad perfectionem, quae erat futura per Christum (Gal. III). Imperfectorum autem est quod temporalia desiderent, in ordine tamen ad Deum. Unde conveniens erat populum Judeorum ad

Deum manuduci etiam per temporales promissiones et comminationes, quae erant in affectu ipsorum.

NOTANDUM: *Perceptorum* est temporalia contemnere, et spiritualibus inhaerere. *Imperceptorum* autem est etiam bona temporalia desiderare, in ordine tamen ad Deum. *Perversorum* vero, temporalia ita desiderare, ut in ipsis finem ultimum, spretis spiritualibus, constituere (In fine art.). - Unde cupiditas haec perversorum, charitatis venenum est (Ad 1m).

QUAESTIO C

De praeceptis moralibus veteris legis

Deinde considerandum est de singulis generibus praeceptorum veteris legis, et primo de praeceptis moralibus; secundo de caeremonialibus; tertio de judicialibus. - Circa primum quaeruntur duodecim:

Art. I. - *Utrum omnia praecepta moralia pertineant ad legem naturae.*

RESP. AFF. - Sed diversimode.

R. EST: quia omnes humani mores dicunt ordinem ad rationem; omne autem rationis humanae iudicium a naturali ratione derivatur. Sicut enim omne iudicium rationis speculativae procedit a naturali cognitione primorum principiorum; ita etiam omne iudicium rationis practicae procedit ex quibusdam principiis naturaliter cognitis (qu. xciv, art. 2 et 4). - Tamen quaedam praecepta sunt quae statim per se ratio naturalis cujuslibet hominis dijudicat esse facienda vel non facienda; sicut: *Honora patrem et matrem*, et hujusmodi sunt *absolute* de lege naturae. Quaedam vere sunt quae subtiliori consideratione rationis a sapientibus iudicantur esse observanda; et ista

sunt de lege naturae, sed tamen *indigent disciplina*, qua minores a sapientibus instruantur, sicut illud: *Coram cano capite consurge, et honora personam senis*, et alia hujusmodi. Quaedam vero sunt ad quae iudicanda ratio humana indiget instructione divina, per quam erudimur de divinis; sicut est illud: *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem; non assumes nomen Dei tui in vanum.*

Art. II. - *Utrum praecepta moralia legis sint de omnibus actibus virtutum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex divina ordinat homines ad Deum. Et ideo lex divina praecepta proponit de omnibus illis per quae homines bene ordinentur ad communicationem cum Deo. Homo autem Deo conjungitur ratione, sive mente, in qua est Dei imago; et ideo lex divina praecepta proponit de omnibus illis per quae ratio hominis bene ordinata est. Hoc autem contingit per actus omnium virtutum; quorum aliqui, sine quibus ordo virtutis, qui est ordo rationis, observari non potest, cadunt sub obligatione praecepti; alii vero, quae pertinent ad bene esse virtutis perfectae, cadunt sub admonitione consilii.

Art. III. - *Utrum omnia praecepta moralia veteris legis reducantur ad decem praecepta decalogi.*

R. AFF. - *Omnia, scil. a)* illa praecepta quae sunt prima et communia principia omnibus nota naturaliter; *b)* illa quae statim ex istis principiis communibus modica consideratione cognosci possunt; et *c)* illa quae solum per diligentem inquisitionem sapientium inveniuntur.

R. EST: quia secunda praecepta (*b*) sunt ipsa praecepta Decalogi, quae modica consideratione ab omnibus cognosci possunt; prima autem et

communia (a) includuntur in ipsis, sicut principia in conclusionibus proximis; ex istis enim secunda praecepta (Decalogi) facillime deducuntur; tertia autem (c) continentur etiam in praeceptis Decalogi, sed sicut conclusiones in principiis; deducuntur enim studio ex praeceptis Decalogi.

Art. IV. - *Utrum praecepta decalogi convenienter distigantur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Melius distinguuntur secundum S. Augustinum quam secundum Hesychium et Origenem.

R. EST: quia Hesychius (Comm. in Levit., Lib. vii, cap. 26) excludit praeceptum de observatione sabbati, dicens quod hoc praeceptum non est observandum secundum litteram secundum omne tempus; et praeceptum *Ego sum Dominus Deus tuus*, et *Non habebis deos alienos*, tanquam duo praecepta distincta ponit. Origenes autem ponit *Non habebis deos alienos*, et: *Non facias sculptile*, ut duo praecepta separata, dum non sunt nisi unum et idem. Unde dum Hesychius et Origenes quatuor praecepta ad Deum pertinentia ponunt, Augustinus ponit tria. Similiter, quantum ad praecepta quae pertinent ad proximum, Augustinus ponit septem, alii autem sex. Separat enim Augustinus praeceptum de non concupiscendo rem alienam, ab illo de non concupiscendo uxorem alienam; quod alii ut unum considerant.

Art. V. - *Utrum praecepta decalogi convenienter enumerentur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia bene ordinant hominem ad quamdam communitatem seu rempublicam sub Deo (ut sub Duce). Tria enim priora praecepta ordinant ad Deum: secundum *fidelitatem* (*Non habes deos alienos*), secundum *reveren-*

tiam (*Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*), et secundum *famulatum* per sanctificationem Sabbati in memoriam Dei beneficiorum seu creationis rerum. Haec enim tria requiruntur ut quis bene se habeat ad eum qui praestest communitati. - Septem autem alia praecepta ordinantur ut homines bene se habeant ad invicem et ad rempublicam. Primo quidem *specialiter*, quantum ad illos quibus homo est debitor, et secundum hoc habetur praeceptum *Honora patrem et matrem*; deinde *generaliter* ad omnes alios homines, ut nulli nocumentum inferatur: scilicet a) neque *opere*, sive in personam proriam proximi (*Non occides*), sive in personam proximi adnexam (*Non maechaberis*), sive in rem suam (*Non furtum facies*); b) neque *ore*, et secundum hoc habetur praeceptum *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium*; c) neque *corde*, et secundum hoc adjungitur *Non concupisces*. Unde convenienter enumerantur praecepta Decalogi, quae ad omorem Dei et proximi ordinantur.

Art. VI. - *Utrum convenienter ordinentur decem praecepta decalogi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ordinantur secundum ordinem gravitatis peccatorum. Primo quidem, graviora sunt peccata in Deum quam in proximum. Inter haec, gravissimum et maxime rationi repugnans est peccatum contra ipsum Deum, inquantum est principium et finis humanae vitae et societatis, et circa hoc sunt verba primi praecepti: *Ego sum Dominus Deus tuus*. Alia autem peccata in Deum sunt illa, quae circa ea sunt per quae ad Deum ordinamur; et haec per alia praecepta, secundum gravitatem peccatorum, prohibentur; scil. contra infidelitatem, irreverentiam et deficientiam obsequi, ut in art. praec. notatum est. - Contra proximum autem graviora sunt

peccata illa quae contra parentes committuntur, quam contra alios. Unde primo ponitur praeceptum de honore patri et matri praestando, deinde alia praecepta circa proximum secundum gravitatem peccatorum. Inter haec autem primum locum habent peccata quae *opere* committuntur, postea illa quae *ore*, et in fine quae solo *corde*, ut dictum est (art. praec.). Unde debito et convenienti ordine decem decalogi praecepta disposita sunt.

Art. VII. - *Utrum praecepta decalogi convenienter tradantur.*

RESP. AFF. - R. EST: quia in praeceptis divinae legis maxima sapientia continetur; unde dicitur (Deut. iv, 6): *Haec est vestra sapientia et intellectus coram populis.* Sapientis autem est omnia debito modo et ordine disponere.

Art. VIII. - *Utrum praecepta decalogi sint dispensabilia.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Quantum ad rationem justitiae quam continent, sunt omnino indispensabilia.

R. EST: quia continent ipsam intentionem legislatoris, scil. Dei. Nam, potest legislator dispensare in praeceptis quibus determinantur modi speciales attingendi intentionem legislatoris; quia hoc redundat in bonum commune; non tamen potest dispensare in illis in quibus est sua intentio, quae est ad bonum commune, et ad servandum ordinem justitiae, quin negaret seipsum; puta si Deus dispensaret ut aliquis non ordinate se habeat ad Deum, vel ut non subdatur ordini justitiae. - Sic igitur praecepta ipsa decalogi, quantum ad rationem justitiae quam continent, immutabilia sunt; sed quantum ad

aliquam determinationem per applicationem ad singulares actus (ut scil. hoc vel illud sit homicidium, furtum vel adulterium, an non), hoc quidem est mutabile quandoque sola auctoritate divina, in his scilicet quae a solo Deo sunt instituta, sicut in matrimonio et in aliis hujusmodi; quandoque etiam auctoritate humana, sicut in his quae sunt commissa hominum jurisdictioni (sicut cum iudex damnat aliquem ad poenam capitalem); quantum enim ad hoc homines gerunt vicem Dei, non autem quantum ad omnia (Ad 3m). In his omnibus tamen servatur semper ordo justitiae.

Art. IX. - *Utrum modus virtutis cadat sub praecepto legis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Modus virtutis quo aliquis firmiter et immobiliter se habeat et operetur non cadit sub praecepto neque legis divinae, neque legis humanae; b) modus virtutis in interioribus actibus, non cadit sub lege humana, sed tantum sub lege divina; c) quantum autem ad exteriores actus, quos quis sciens operetur, modus virtutis cadit sub praecepto et legis divinae et legis humanae.

R. EST: quia illud proprie cadit sub praecepto legis, pro quo poena legis infligitur, vel infligi potest; nam praeceptum legis si vim coactivam non habet, neque rationem propriam praecepti habet. Coactio autem legis est per metum poenae. Quantum ad modum virtutis in primo notatum a) non cadit sub praecepto, habitus enim non cadit sub praecepto, sed solum actus; sicut neque a Deo neque ab homine punitur tanquam praecepti transgressor, qui debitum honorem parentibus impendit, quamvis non habeat habitum pietatis. Secundus modus cadit sub praecepto legis divinae tantum, quia solus Deus judicare potest de inte-

rioribus actibus hominis. Tertius autem modus cadit etiam sub praecepto legis humanae, quia etiam homo de exterioribus judicare potest. Non enim poena legis infligitur nisi pro illis de quibus legislator habet judicare; quia ex judicio lex punit.

NOTANDUM: Operari sine tristitia opus virtutis cadit sub praecepto legis divinae; quia quicumque cum tristitia operatur, non volens operatur. Sed delectabiliter operari, sive cum laetitia vel hilaritate, quodammodo cadit sub praecepto; scilicet secundum quod sequitur delectatio ex dilectione Dei et proximi, quae cadit sub praecepto, cum amor sit causa delectationis; et quodammodo non, secundum quod delectatio consequitur habitum (Ad 3m).

Art. X. *Utrum modus charitatis cadat sub praecepto divinae legis.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) ipse actus charitatis cadit sub praecepto; sed b) quod aliae virtutes habeant modum charitatis, hoc non cadit sub praecepto, nisi in quantum omnia referri debent in Deum.

R. PRIMI EST: quia datur speciale praeceptum de dilectione Dei et proximi: *Diliges Dominum Deum tuum*, et: *Diliges proximum tuum*. Qui autem charitatem non habent possunt et debent se disponere ut eam habeant.

R. SECUNDI EST: quia intentio finis est quidam modus formalis actus ordinati ad finem (qu. xii, art. 4). Unde sufficit una intentio ut actus humanus sit completus. Sic ergo, qui honorat patrem, licet non habeat charitatem, non efficitur transgressor praecepti de honorando parentes. - Tenemur tamen hoc praeceptum ex charitate observare, in quantum omnia referri debent in Deum, secundum hoc praeceptum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*. Sed cum ista praecepta sint affirmativa non obligantia ad semper, possunt pro diversis temporibus obligare (Ad 2m).

Art. XI. - *Utrum convenienter distinguantur alia moralia praecepta legis praeter decalogum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia praeter praecepta decalogi, quae ratio statim cum modica consideratione approbat, ut dictum est (art. 1 et 3 hujus quaes.), convenienter superaddita sunt alia praecepta moralia a sapientibus inventa, quae decalogum magis explicant, et talia praecepta tradita sunt a Deo per Moysen et Aaron. Sic primo praecepto superadditur (Deut. xviii, 10): *Non inveniatur in te qui lustret filium suum, aut filiam suam, ducens per ignem. . . nec sit maleficus, nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divinos, aut quaerat a mortuis veritatem*. Et similia caeteris praeceptis. - Praeter ista, alia praecepta moralia dantur secundum quosdam particulares circumstantias, ut est praeceptum fortitudinis in bello gerendo (Deut. xx, 3), et alia hujusmodi (Ad 3m).

Art. XII. - *Utrum praecepta moralia veteris legis justificarent.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Praecepta moralia veteris legis non proprie justificabant, sed improprie.

R. EST: quia non infundebant habitum justitiae; non enim causabant gratiam. Sed justificabant improprie, in quantum homines disponebant ad gratiam Christi justificantem, quam etiam significabant. Nam, ut dicit Augustinus (Contra Faustum, lib. xxii, cap. 24): «etiam vita illius populi prophetica erat, et Christi significativa».

NOTANDUM: Quantum ad executionem operum, sic omnia praecepta veteris legis: moralia, caeremonialia et judicialia, justificabant proprie in quantum continebant illud quod est secundum se justum; et sic in eis vivens, homo non incurrebat poenam mortis (In corp. art. et ad 2m).

QUAESTIO CI
De praeceptis caeremonialibus
secundum se

Consequenter considerandum est de praeceptis caeremonialibus; et primo de ipsis secundum se; secundum de causa eorum; tertio de duratione ipsorum. – Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum ratio praeceptorum caeremonialium n hoc consistat quod pertinent ad cultum Dei.*

RESP. AFF. – R. EST: quia, ut dictum est supra (qu. xcix, art. 4), caeremonialia praecepta determinant praecepta moralia in ordine ad Deum, (sicut judicialia determinant praecepta moralia in ordine ad proximum). Homo autem ordinatur ad Deum per debitum cultum; et ideo ratio caeremonialium in hoc consistit, quod ordinant (mediate seu preparative, sicut sunt vestimenta sacerdotum, etc.) vel pertinent (immediate) ad cultum Dei, sicut ipsa sacrificia.

Art. II. – *Utrum praecepta caeremonialia sint figuralia.*

RESP. AFF. – R. EST: quia, sicut corpus ordinatur in Deum per animam, ita cultus exterior, qui in caeremoniis consistit, ordinatur ad cultum interiorem, qui fit per intellectum et voluntatem. Cultus exterior autem ad cultum interiorem ordinari non potest, nisi sub aliquibus sensibilibus figuris, sicut convenit naturae hominis. – Interior autem cultus ex cognitione veritatis dependet; et ideo, cum in veteri lege neque ipsa divina veritas in se ipsa manifesta erat, neque etiam adhuc propalata erat via ad hoc perveniendi (Heb. x, 1), ideo oportebat exteriorum cultum

non solum esse figurativum futurae veritatis manifestandae in patria (sicut adhuc est in nova lege), sed etiam esse figurativum Christi, qui est via ducens ad illam patriae veritatem.

Art. III. – *Utrum debuerint esse multa caeremonialia praecepta.*

RESP. AFF. – *Scil.*: sive propter malos, sive propter bonos.

R. EST: quia mali multipliciter idololatriae deservebant; oportebat igitur multa institui ad singula reprimenda, et multa talibus (hominibus) imponi, ut quasi oneratis ex his quae ad cultum Dei impenderent, non vacaret idololatriae servire. – Quantum ad bonos autem multiplicatio caeremonialium praeceptorum necessaria fuit, tum quia per hoc diversimode mens eorum referebatur in Deum, et magis assidue; tum etiam quia mysterium Christi, quod per huiusmodi caeremonialia figurabatur, multiplices utilitates attulit mundo; et multa circa ipsum consideranda erant, quae oportuit per diversa caeremonialia figurari.

Art. IV. – *Utrum caeremoniae veteris legis convenienter dividantur in sacrificia, sacramenta, sacra et observantias.*

RESP. AFF. – R. EST: quia in cultu quatuor sunt: *scil.* ipse cultus, colentes (sive ipsi ministri sive populus) et instrumenta colendi. Ad cultum proprie pertinent *sacrificia*; *sacramenta* autem ad ministros et populum; *observantiae* vero erant quibus populus judaeorum ab aliis populis distinguebatur, puta in cibi, etc.; et *sacra* erant instrumenta cultus, sicut tabernacula, vasa, et alia huiusmodi. – Haec omnia aliquo modo Christum praefigurabant (Ad 2m).

QUAESTIO CII

De caeremonialium praeceptorum causis

Deinde considerandum est de causis caeremonialium praeceptorum; et circa hoc quaeruntur sex:

Art. I. – *Utrum caeremonialia praecepta habeant causam.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Necessè est quod praecepta caeremonialia sint ordinata ad aliquem finem, ex quo eorum rationabiles causae assignari possunt.

R. EST: quia, cum Deus sit ipsa sapientia, quae a Deo sunt, ordinata sunt. Quae autem ordinata sunt, ad debitum finem ordinantur, et ea quae sunt ad finem proportionantur fini. Praecepta autem caeremonialia a Deo sunt, et ad finem ordinantur, qui est cultus Dei.

Art. II. – *Utrum praecepta caeremonialia habeant causam litteralem, vel figuralem tantum.*

RESP.: Praecepta caeremonialia habent causam non tantum figuralem, sed etiam litteralem.

R. EST: quia praecepta caeremonialia ordinabantur non solum ad figurandum Christum, sed etiam ad ipsum cultum, qui erat pro tempore illo observandus.

NOTANDUM: Praecepta caeremonialia in quantum figurabant Christum et Ecclesiam pertinent ad *allegoriam*; in quantum figurabant mores populi pertinent ad *moralitatem*; in quantum figurabant statum futurae gloriae, pertinent ad *anagogiam*. (In fine art.).

Art. III. – *Utrum possit assignari conveniens ratio caeremoniarum quae ad sacrificia pertinent.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Sive ex parte causae litteralis, sive ex parte causae figurativae seu mysticae.

R. PRIMI EST: quia per sacrificia representabatur ordinatio mentis in Deum, ad quam excitabatur sacrificium offerens; secundum quod ho-

mo ex rebus suis, quasi in recognitionem quod haberet ea a Deo, in honorem Dei ea offerebat, juxta illum David (I Par. xxix, 14): *Tua sunt omnia, et quae de manu tua accepimus, dedimus tibi.*

R. SECUNDI EST: quia inter omnia dona quae Deus humano generi jam per peccatum lapso dedit, praecipuum est quod dedit Filium suum (Jn. iii, 16); propter quod omnia alia sacrificia offerebantur in veteri lege, ut hoc unum singulare et praecipuum sacrificium figuraretur, tanquam perfectum per imperfecta.

NOTA: Ad significationes singularum oblationum et particularium sacrificiorum vide, si vis, responsa ad objectiones hujus articuli, quae sunt quatuordecim.

Art. IV. – *Utrum assignari possit certa ratio caeremoniarum quae ad sacra pertinent.*

RESP. AFF. – *Scil.:* Oportuit ut aliqua specialia tempora, et speciale tabernaculum, et speciales ministri, ad cultum Dei ordinarentur.

R. EST: quia per hoc animi hominum ad majorem Dei reverentiam adducentur.

Nota: De singulis istis agit S. D. in responsionibus, quae sunt decem.

Art. V. – *Utrum sacramentorum veteris legis conveniens causa esse possit.*

RESP. AFF. – **R. EST:** quia sacramenta veteris legis, cum illa quae ad populum, tum illa quae ad ministros pertinebant, habebant rationabiles et litterales causas secundum quod ordinabantur ad cultum Dei pro tempore illo, et figurales secundum quod ordinabantur ad figurandum Christum.

NOTANDUM: Sacramenta veteris legis proprie erant illa quae adhibebantur Dei cultoribus ad quamdam consecrationem, per quam scilicet deputabantur quodammodo ad cultum Dei. Tria autem sacramenta pertinebant ad populum, et tria ad ministros. Ad populum autem pertinebant: *Circumcisio*, per quam habebant institutio in statu

colendi Deum, sine qua nullus admittebatur ad aliquid legalium; *esus paschalis convivii*; et quaedam *purificationes* exteriores et expiationes a peccatis. Ad ministros pertinebant: *consecratio*; *oblatio victimarum*; et *esus panum* propositionis, et aliorum quae erant sacerdotibus deputata (In corp. art.).

NOTA: Ad rationes particulares istorum sacramentorum quod attinet, vide, si vis, responsa ad objectiones, quae sunt decem.

Art. VI. - *Utrum fuerit aliqua rationabilis causa observantiarum caeremonialium.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Dupliciter assignantur rationes observantiarum caeremonialium: secundum congruentiam ad divinum cultum; et secundum quod figurant aliquid circa christianorum vitam.

R. PRIMI EST: quia populus Judaeorum, et praesertim sacerdotes, erant specialiter deputati ad cultum divinum.

R. SECUNDI EST: quia cultus legis figurabat mysterium Christi. Unde omnia eorum gesta figurabant ea quae ad Christum pertinent, secundum illud I. Cor. x, 11: *Omnia in figura contingebat illis.*

NOTA: Ad explicationem principaliorum caeremonialium, vide, si vis, responsa ad objectiones, quae sunt undecim.

QUAESTIO CIII

De duratione praeceptorum caeremonialium

Deinde considerandum est de duratione caeremonialium praeceptorum: et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum caeremonia legis fuerint ante legem.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Ante legem fuerunt quaedam caeremoniae, non tamen caeremoniae legis.

R. EST: quia quicumque colit Deum, oportet quod per aliqua determinata eum colat, quae ad exteriorem cultum pertinent. Unde sicut inter homines communiter erant aliqua judicialia, non tamen ex auctoritate legis divinae instituta, sed ratione hominum ordinata; ita etiam erant quaedam caeremoniae, non quidem ex auctoritate alicujus legis determinatae, sed solum secundum voluntatem et devotionem hominum Deum colentium. - Item, quia etiam ante legem fuerunt quidam viri praecipui prophetico spiritu pollentes, credendum est quod ex instinctu divino, quasi ex quadam privata lege, inducerentur ad aliquem certum modum colendi Deum, secundum illud I Cor. x, 11: *Omnia in figura contingebant illis.*

NOTANDUM: Sacramentum circumcisionis praecepto divino fuit statutum ante legem; unde non potest dici sacramentum legis, quasi in lege institutum, sed solum quasi in lege observatum (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum caeremoniae veteris legis habuerint virtutem justificandi tempore legis.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Caeremoniae veteris legis non habebant *in se* virtutem justificandi ab imunditia culpae seu mentis; sed tantum ab imunditia carnis.

R. PRIMI EST: quia expiatio a peccatis nunquam fieri potuit nisi per Christum, *qui tollit peccata mundi* (Jn I, 29). Caeremoniae autem veteris legis non poterant in se continere realiter virtutem profluentem a Christo incarnato et passo, sicut continet sacramenta novae legis, et ideo non poterant a peccato mundare, sicut Apostolus dicit (Hebr. x, 4): *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum auferri peccata.* - Tamen justificabant ex fide in Christum futurum et ex devotione offerentium. Poterat enim mens fidelium tempore legis per

fidem Christo incarnato et passo conjungi; cujus fidei quaedam protestatio erat hujusmodi caeremoniarum observatio inquantum erant figura Christi.

R. SECUNDI EST: quia hujusmodi caeremoniae erant quaedam remedia adhibita ex ordinatione legis ad tollendas immunditias ex statuto legis inductas.

Art. III. - *Utrum caeremoniae veteris legis cessaverint in adventu Christi.*

RESP. AFF. - R. EST: quia exterior cultus proportionari debet interiori cultui, qui consistit in fide, spe et charitate. Sicut igitur cultus exterior novae legis cessat in patria ubi cum bona caelestia tum ea per quae in bona caelestia introducimus sunt praesentia; ita in adventu Christi, cessare debebant caeremoniae illae veteris legis quae ea, per quae in novam legem, praeparabant et figurabant. Illa autem quae significabant *bona caelestia* in veteri lege, remanent etiam in nova lege, inquantum bona caelestia etiam in nova lege sunt futura.

NOTANDUM: Ante passionem Christi, Christo praedicante et miracula faciente, currebant simul lex et evangelium; quia jam mysterium Christi erat inchoatum, sed nondum consummatum (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum post passionem Christi legalia possint servari sine peccato mortali.*

RESP. NEG. - R. EST: quia in protestatione fidei interioris, quod fit per exteriorem cultum, si aliquid falsum homo protestatur, peccat mortaliter. Sicut igitur peccaret mortaliter qui nunc suam fidem protestando diceret Christum nasciturum, quod antiqui pie et veraciter dicebant; ita etiam peccaret mortaliter, si quis nunc caeremonias observaret quae antiqui pie et fideliter observabant.

NOTANDA: 1. A passione Christi usque ad divulgationem Evangelii legalia quidem fuerunt mortua, quia neque vim aliquam habebant, neque aliquis ea observare tenebatur; non tamen fuerunt mortifera, quia illi qui conversi erant ad Christum ex Judaeis, poterant illa legalia licite observare, dummodo non sic ponerent spem in eis quod ea reputarent sibi necessaria ad salutem, quasi sine legalibus fides Christi justificare non posset. Et hoc permissum erat Judaeis, quia Spiritus Sanctus noluit ut statim inhiberetur observatio legalium eis, sicut inhihebatur his qui ex gentilibus convertebantur (Ad 1m).

2. Quantum ad reprehensionem Petri a Paulo notandum est, quod Paulus non simulatorie, sed vere Petrum reprehendit, quia vere Petrus peccavit. Non autem peccavit Petrus in hoc quod ad tempus legalia observabat, quia hoc sibi licebat tanquam ex Judaeis converso; sed peccabat in hoc quod circa legalium observantiam nimiam diligentiam adhibebat, ne scandalizaret Judaeos, ita quod ex hoc sequeretur gentilium scandalum (Ad 2m).

QUAESTIO CIV

De praeceptis judicialibus

Consequenter considerandum est de praeceptis judicialibus; et primo considerandum est de ipsis in communi; secundo de rationibus eorum. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum ratio praeceptorum judicialium consistat in hoc quod sunt ordinantia ad proximum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia praecepta judicialia sunt determinationes quaedam praeceptorum moralium a Deo sive immediate sive mediate factae, per quae homines ordinantur ad invicem. Haec autem praecepta judicialia non habent vim obligandi ex ipso rationis dictamine, sicut ipsa praecepta moralia habent; sed ex institutione, sive divina sive humana.

NOTANDUM: Praecepta judicialia non solum sunt illa quae pertinent ad lites judiciorum, sed etiam quaecumque pertinent ad ordinationem hominum ad invicem, quae subest ordinationi principis tanquam supremi judicis (Ad 1m).

Art. II. - *Utrum praecepta judicialia aliquid figurent.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Non primo et per se, sicut praecepta caeremonialia figurabant; sed ex consequenti.

R. EST: quia praecepta judicialia non erant principaliter instituta ad aliquid figurandum, sicut erant praecepta caeremonialia (qu. CII); sed principaliter ad hoc erant, ut ordinarent statum illius populi Judaeorum secundum justitiam et aequitatem. Ex consequenti tamen aliquid figurabant, inquantum scilicet totus status illius populi, qui per hujusmodi praecepta disponebatur, figuralis erat, secundum illud I. Cor. x, 11: *Omnia in figura contingebat illis.*

NOTANDUM: Populus Judaeorum ad hoc electus erat a Deo quod ex eo Christus nasceretur; et ideo oportuit totum illius populi statum esse propheticum et figuralem, ut Augustinus dicit (Contra Faustum, lib. xxii, cap. 21, in princ.). (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum praecepta judicialia veteris legis perpetuam obligationem habeant.*

RESP. NEG. - *Scil.*: Sunt evacuata per adventum Christi; tamen eorum observatio, quamvis sit mortua, non est mortifera.

R. EST: quia praecepta judicialia sunt instituta ad disponendum statum illius populi, qui ordinabatur ad Christum; et ideo mutato statu illius populi, Christo jam veniente, judicialia praecepta obligationem amiserunt; lex enim fuit paedagogus ducens ad Christum (Gal. iii). - Quia tamen hujusmodi praecepta judicialia non ordinantur

ad figurandum, sed ad aliquid faciendum, ipsa eorum observatio absolute non praejudicat fidei veritati (sicut observatio caeremoniarum faciebat, ut dictum est). Unde si quis princeps ordinaret in regno suo illa judicialia observari, non peccaret; nisi forte hoc faceret, ac si vi veteris legis ipsa obligarent; quod esset mortiferum.

Art. IV. - *Utrum praecepta judicialia possint habere aliquam certam divisionem.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex est quasi quaedam ars humanae vitae instituendae vel ordinandae; sicut igitur in unaquaque arte est certa distinctio regularum artis, ita oportet in qualibet lege esse certam distinctionem praeceptorum; aliter enim ipsa confusio utilitatem legis auferret. - Haec autem distinctio in praeceptis judicialibus quadruplex est, prout ordo in aliquo populo inveniri potest: scilicet, a) ordo principum populi ad subditos; b) ordo subditorum ad invicem; c) ordo eorum qui sunt de populo, ad extraneos; d) ordo ad domesticos, sicut patris ad filium, uxoris ad virum, et domini ad servum. Et secundum haec distingui possunt praecepta judicialia veteris legis. - De istis singulis agitur in quaestione sequenti.

QUAESTIO CV

De ratione judicialium praeceptorum

Deinde considerandum est de ratione judicialium praeceptorum; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum convenienter lex vetus de principibus ordinaverit.*

RESP. AFF. - R. EST: quia ordinatio principum quam lex instituit fuit commixta ex regno, ari-

stocratia et democratia; quae commixtio est optima ordinatio. Nam, per hanc ordinationem duo includuntur, quae attendenda sunt ad bonum civitatis seu gentis: scilicet primo: ut omnes aliquam partem habeant in principatu; per hoc enim conservatur pax populi, et omnes talem ordinationem amant et custodiunt, ut dicitur (Polit. lib. ii, cap. 1); secundo ut species regiminis sit secundum Dei ordinationem, scil. ut unus praeficitur omnibus secundum virtutem; et sub ipso sint aliqui alii principantes secundum virtutem. Talis autem fuit ordinatio principum legis veteris. Nam, Moyses et ejus successores gubernabant populum. De tribubus autem eligebantur *viri sapientes et nobiles*, qui constituebantur principes (Deut. i, 15); et tales a populo eligebantur (Deut. i, 13).

NOTANDUM: Populus ille Judaeorum sub speciali cura Dei regebatur, ut dicitur (Deut. vii, 6): *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris*. Et ideo institutionem summi principis Dominus sibi reservavit (Num. xxvii, 16) - (Ad 1m). Tamen a principio non instituit eis Dominus regem cum plena potestate, sed tantum ut judicem et gubernatorem in eorum custodiam; et sic fecit Deus, quia propter magnam potestatem quae regi conceditur, de facile regnum degenerat in tyrannidem, nisi sit perfecta virtus ejus cui talis potestas conceditur. Talis autem perfecta virtus non de facili inveniebatur apud Judaeos, qui erant *crudeles, et ad avaritiam proni* (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum convenienter fuerint tradita praecepta judicialia quantum ad popularium convictum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia communicatio hominum ad invicem, quae est necessaria ad bonum popularium convictum, est duplex, et haec fuit per judicialia praecepta tradita. Nempe, una est quae fit auctoritate principum, quia oportet

quod judicia inter homines exercentur et poenae malefactoribus inferantur auctoritate principum; et sic lex ordinabat, ut patet Deut. xvi, 18: *Judices et magistros constitues in omnibus portis ejus, ut judicent populum justo judicio*; et alia similia. Alia est quae fit propria voluntate privatarum personarum, quibus subduntur res possessae, ut eas vendant, emant, dent, et aliis hujusmodi modis; et circa hoc etiam lex vetus sufficienter ordinabat, secundum quod Philosophus dicit (Polit. lib. ii, cap. 3), ut scilicet *a*) possessiones sint distinctae divisae (Num. xxxiii, 53); *b*) ut usus sit partim communis (Deut. xxii, 1); et *c*) partim per voluntatem possessorum communicetur (Deut. xiv, 28). - De singulis autem istis, vide, si vis, responsa ad objectiones, quae sunt duodecim.

Art. III. - *Utrum judicialia praecepta sint convenienter tradita quantum ad extraneos.*

RESP. AFF. - R. EST: quia dupliciter potest esse conversatio hominum cum extraneis: uno modo pacifice, alio modo hostiliter; et quantum ad utrumque modum ordinandum lex convenientia praecepta continebat. Judaeis autem tripliciter offerebatur occasio ut cum extraneis pacifice communicarent: *a*) ut cum peregrinis; *b*) ut cum advenis; et de istis lex praecepta misericordiae posuit: Exod. xxii, 21: *Advenam non contristabis*; et Exod. xxiii, 9: *Peregrino molestus non eris*; - *c*) ut cum illis qui totaliter in eorum consortium et ritum admitti volebant; et cum istis lex diversimode statuit secundum diversitatem extraneorum. Sic Aegyptii et filii Esau (Idumaei), fratris Jacobi, quasi Judaeis propinqui, in eorum consortium recipiebantur in tertia generatione. Ammonites vero et Moabitae, ut Judaeis hostiles, nunquam in eorum consortium admittebantur.

Amalecitarum autem quasi hostiles perpetui a Iudaeis considerabantur (Exod. xvii, 16). - Similiter, quantum ad hostes posuit lex: a) hostibus bellum juste inire; b) impedimenta proelii remove, remittendo quosdam ad domum, qui possent impedimenta praestare; c) bellum susceptum cum firma Dei fiducia fortiter exequi; d) victoria moderatim uti, parcendo mulieribus et parvulis, et etiam ligna fructifera regionis non incidendo.

NOTANDA: 1. Accipere usuras ab alienis non erat secundum intentionem legis, sed ex quadam permissione, propter pronitatem Iudaeorum ad avaritiam, et ut magis pacifice se haberent ad extraneos, a quibus lucrabantur (Ad 3m).

2. Circa civitates hostium quaedam distinctio adhibebatur. Quaedam enim erant remotae, non de numero illarum urbium quae eis erant re-promissae; et in talibus urbibus expugnatis occidebantur masculi, qui pugnaverant contra populum Dei; mulieribus autem et infantibus parcebatur. Sed in civitatibus vicinis, quae eis erant re-promissae, omnes mandabantur interfici propter iniquitates eorum priores; ad quas puniendas Dominus populum Israel quasi divinae justitiae executorem mittebat; dicitur enim Deut. ix, 5: *Quia illae egerunt impie, introeunte te, deletae sunt.* Ligna autem fructifera mandabantur reservari propter utilitatem ipsius populi, cujus ditioni civitas et ejus territorium erat subjiciendum (Ad 4m).

Art. IV. - *Utrum convenienter lex vetus praecepta ediderit circa domesticas personas.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex vetus convenienter praecepta tradidit quantum ad communionem domesticarum personarum ad invicem, secundum quotidianos actus, qui ordinantur ad necessitatem vitae, tum ratione individui, tum ratione speciei; i. e. quantum ad relationem domini ad servum, viri ad uxorem, et patris ad filium. - Quantum ad servos lex instituit: a) ut modeste tractarentur; b) ut non affligerentur immoderatis

laboribus; unde Dominus mandavit *ut in die sabbati requiesceret servus, et ancilla tua, sicut et tu* (Deut. v, 14); c) mutilatoribus servorum imposuit ut dimitterent eos liberos (Exod. xxi); d) ut septimo anno, servi, qui erant ex populo Iudaeorum, liberi egrederentur cum omnibus quae apportaverant, etiam vestimentis (Exod. xxi). - Circa uxores lex statuit: a) ut uxorem ducerent suae tribus (Num. ult.); b) ut aliquis in uxorem duceret illam fratris defuncti sine liberis (Deut. xxv); c) ut non ducerent in conjugium personas alienas, propter periculum seductionis, et propinquas propter reverentiam naturalem quae eis debetur; d) statuit punire maritos qui suas uxores infamarent (Deut. xxii; xxiv); e) cum aliquis nuper uxorem acceperit, nihil ei publicae necessitatis injungatur, ut libere possit laetari cum uxore sua (Deut. xxiv). - Circa filios duo statuit: a) ut pater eis disciplinam adhiberet, instruendo eos in fide (Exod. xii, 26); b) ut etiam instruerent eos in moribus (Deut. xxi, 2).

QUAESTIO CVI

De lege evangelica, seu de lege nova, secundum se

Consequenter considerandum est de lege evangelii, quae dicitur lex nova: et primo de ipsa secundum se; secundo de ipsa per comparisonem ad legem veterem; tertio de his quae in lege nova continentur. - Circa primum quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum lex nova sit lex scripta.*

RESP. NEG. - *Scil.:* principaliter lex nova est lex indita (in cordibus fidelium); secundario autem est lex scripta.

R. EST: quia id quod est potissimum in lege Novi Testamenti, et in quo tota virtus ejus consistit, est gratia Spiritus Sancti, quae datur per fidem Christi. Et ideo principaliter lex nova est ipsa gratia Spiritus Sancti, quae datur Christi fidelibus (Rom. iii, 27; viii, 2). - Habet tamen lex nova quaedam sicut dispositiva ad gratiam Spiritus Sancti, et ad usum hujus gratiae pertinentia, quae sunt quasi secundaria in lege nova.

NOTANDUM: Dupliciter est aliquid inditum homini: uno modo quasi pertinens ad naturam humanam, et sic lex naturalis est lex indita homini; alio modo est aliquid inditum homini, quasi naturae superadditum per gratiae donum; et hoc modo lex nova est indita homini, non solum indicans quid sit faciendum, sed etiam adjuvans ad implendum (Ad 2m).

Art. II. - Utrum lex nova justificet.

RESP. AFF. - *Scil.:* secundum id quod in ea est principale; non autem secundum id quod in ea est secundarium.

R. EST: quia principale in lege nova est gratia Spiritus Sancti, quae justificat. Secundarium autem in lege nova sunt documenta fidei et praecepta, et haec non justificant, ut Apostolus dicit (II Cor. iii, 6): *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Unde etiam littera Evangelii occideret, nisi adesset interius gratia fidei sanans.

Art. III. - Utrum lex nova debuerit dari a principio mundi.

RESP. NEG. - R. PRIMA EST: quia lex nova, sicut dictum est (art. 1, hujus quaes.), principaliter est gratia Spiritus Sancti, quae abundanter dari non debuit, antequam impedimentum peccati ab humano genere tolleretur, consummata redemptione per Christum, sicut dicitur (Jn. vii,

39): *Nondum erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.*

SECUNDA R. EST: quia ad aliquid perfectum (sicut lex nova est) non statim adducitur, sed quodam temporali successionis ordine; sicut aliquis prius fit puer, et postmodum vir (Gal. iii, 24).

TERTIA R. EST: quia oportuit quod homo in peccatum cadendo, cognosceret suam infirmitatem, et se gratia indigere (Rom. v, 20).

Art. IV. - Utrum lex nova sit duratura usque ad finem mundi.

RESP. AFF. - R. EST: quia status mundi variari potest aut secundum diversitatem legis; et secundum hoc, status mundi non variatur, quia non potest esse aliquis perfectior status praesentis vitae quam status novae legis, quae est ultimo fini propinquissima: ad hunc enim finem immediate introducit; - aut (variatur status mundi, i. e. hominum), secundum quod homines diversimode se habent ad eandem legem. Et sic, status novae legis diversificatur secundum diversa loca, et tempora, et personas, in quantum gratia Spiritus Sancti perfectius vel minus perfecte ab aliquibus habetur. - Non est tamen expectandum quod sit aliquis status futurus in quo perfectius gratia Spiritus Sancti habeatur, quam hactenus habita fuerit, et maxime ab Apostolis, qui *primitias Spiritus acceperunt* (Rom. viii).

NOTANDUM: Quantum ad praedicationem Evangelii in universo mundo habendam ante finem mundi, notandum est quod, talis praedicatio potest intelligi dupliciter: uno modo quantum ad *divulgationem notitiae Christi*; et sic praedicatum fuit Evangelium in universo orbe, etiam tempore Apostolorum. Et secundum hoc quod additur: *Et tunc erit consummatio*, hoc intelligitur de de-

structione Jerusalem (Mt. XXIV, 14). Alio modo potest intelligi praedicatio Evangelii in universo orbe *cum pleno effectu*, ita scilicet quod in qualibet gente fundetur Ecclesia; et ita, sicut dicit Augustinus (Epist. ad Hesyach., circa medium): «Nondum est praedicatum Evangelium in universo orbe»; sed hoc facto, veniet consummatio mundi (Ad 4m).

QUAESTIO CVII

De comparatione legis novae ad veterem

Deinde considerandum est comparatione legis novae ad legem veterem; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. – *Utrum lex nova sit alia a lege veteri.*

RESP. AFF. – *Scil.*: non ut omnino seu specificè diversa a lege veteri; sed secundum quod ad finem propinquius ordinat quam lex vetus.

R. PRIMI EST: quia finis utriusque legis est idem, scilicet ut homines subdantur Deo.

R. SECUNDI EST: quia lex vetus est quasi paedagogus puerorum, ut Apostolus dicit (Gal. iii): lex autem nova est lex perfectionis, quia est lex charitatis, de qua Apostolus dicit quod est *vinculum perfectionis* (Coloss. iii).

Art. II. – *Utrum lex nova legem veterem impleat.*

RESP. AFF. – **R. EST:** quia omne perfectum adimplet id quod imperfecto deest. Lex autem nova in duobus adimplet ea quae desunt legi veteri: Primo, ratione *finis*; quia lex vetus non proprie justificabat; sed figurabat tantum justificationem (qu. xcii, art. 2): lex autem nova justificat per virtutem passionis Christi (Rom. viii, 3); – Secundo, quantum ad *praecepta*; praecepta veteris legis adimplevit Christus: a) *opere*: quia voluit circumcidi, et alia legis observare, secun-

dum illud (Galat. iv, 4): *Factum sub lege*; – b) *doctrina*; primo quidem, verum intellectum legis exprimendo, sicut patet de actibus interioribus circa adulterium et homicidium; secundo, de modo observandi legem circa aliqua, e. g. de non iurejurando, nisi causa necessitatis; tertio, superaddendo quaedam perfectionis consilia, ut patet Mt. xix, 21, ubi dicenti se observasse praecepta veteris legis dicit: *Unum tibi deest: si vis perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, etc.*

NOTANDUM: Unde lex nova non evacuat observantiam veteris legis, nisi quantum ad caeremonialia, ut supra dictum est (qu. ciii, art. 3 et 4). Quantum autem ad uxorem non dimittendam, nisi tantum causa fornicationis, observandum est quod Dominus voluit per hoc quod non facile uxor dimittatur, sed, ut interposita mora, «in dissidium animus praecepti libelli conscriptione refractus assisteret», ut Augustinus dicit (Contra Faustum, lib. xix, cap. 26). Idem dicendum est de prohibitione iuramenti et de prohibitione talionis: taxavit enim modum vindictae lex, ut non procederetur ad immoderatam vindictam; a qua Dominus perfectius removet eum quem monuit omnino a vindicta abstinere. Circa odium inimicorum removet falsum Pharisaeorum intellectum, nos monens ut persona odio non haberetur, sed culpa. Similiter, circa discretionem ciborum, quae caeremonialis erat, Dominus non mandavit ut nunc non observaretur; sed ostendit quod nulli cibi secundum suam naturam erant immundi, sed solum secundum figuram, ut dictum est (qu. cii, art. 6 ad 1m). – (Ad 1m et ad 2m).

Art. III. – *Utrum lex nova in lege veteri contineatur.*

RESP. AFF. – *Scil.*: lex nova in lege veteri continetur non in actu, sicut locatum in loco; sed sicut effectus in causa seu completum in incompleto, sicut arbor in semine.

R. EST: quia lex nova comparatur ad legem veterem sicut perfectum ad imperfectum, sicut fructus ad spicam (Mc. iv). – Omnia enim quae

credenda traduntur in novo Testamento explicite et aperte, traduntur credenda in veteri Testamento, sed implicite et sub figura; et secundum hoc etiam quantum ad credenda lex nova continetur in veteri (Ad 1m). - Sic, quantum ad substantiam, omnia praecepta novi Testamenti continentur in veteri (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum lex nova sit gravior quam vetus.*

RESP. NEG. - *Scil.:* ex parte exteriorum operum lex nova non est gravior quam lex vetus; sed quantum ad opera virtutum in interioribus actibus lex nova est gravior lege veteri.

R. PRIMI EST: quia ad plures actus exteriores obligabat lex vetus in multiplicibus caeremoniis, quam lex nova, quae praeter praecepta legis naturae, paucissima superaddidit in doctrina Christi et Apostolorum; licet aliqua sint postmodum superaddita ex institutione sanctorum Patrum.

R. SECUNDI EST: quia in nova lege prohibentur interiores motus animi, qui expresse in veteri lege non prohibebantur in omnibus, etsi in aliquibus prohiberentur, in quibus tamen prohibendis poena non apponebatur. Hoc autem est difficillimum non habenti virtutem.

QUAESTIO CVIII

De his quae continentur in lege nova

Deinde considerandum est de his quae continentur in lege nova; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum lex nova aliquos exteriores actus debeat praecipere, vel prohibere.*

RESP. AFF. - **R. EST:** quia gratia Spiritus Sancti, quae principalitas est legis novae, manifestari oportet in fide per dilectionem operante. - *Dupliciter autem exteriora opera se habent ad gratiam*

(quae ad nos derivatur ex Christi humanitate): uno modo sicut induentia ad gratiam, et talia sunt opera sacramentorum; alio modo sicut effectus ex instinctu gratiae producti; et talia sunt quae vel connexionem necessariam habent cum fide et gratia, sive si praecipuntur, sive si prohibentur, sicut confessio fidei vel ejus negatio; vel quae talem connexionem necessariam non habent.

NOTANDUM: Sicut Philosophus dicit (Metaph. lib. i, cap. 2): « Liber est qui sui est causa ». Quia igitur gratia Spiritus Sancti est sicut interior habitus nobis infusus, inclinans nos ad recte operandum, facit nos *libere* operari ea quae conveniunt gratiae, et vitare ea quae gratiae repugnant. Sic igitur lex nova dicitur *lex libertatis* dupliciter. Uno modo, quia non arctat nos ad facienda vel vitanda aliqua, nisi quae de se sunt vel necessaria, vel repugnantia saluti, quae cadunt sub praecepto seu prohibitione legis. Secundo, quia hujusmodi praecepta vel prohibitiones facit nos libere implere, in quantum ex interiori instinctu gratiae ea implemus. Et propter haec duo lex nova dicitur *lex perfectae libertatis* (Jacobi i, 25). - (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum lex nova sufficienter exteriores actus ordinaverit.*

RESP. AFF. - **R. EST:** quia lex nova praecipit ea per quae in gratiam Dei introducimur, scilicet susceptionem sacramentorum, et ea quae pertinent ad rectum gratiae usum ex necessitate, scilicet praecepta moralia. Alia vero quae non sunt ex necessitate usus charitatis, relinquuntur humano arbitrio, sive ea quae pertinent ad singulos, sive ea quae pertinent ad praelatos temporales vel spirituales ad utilitatem communitatis.

Art. III. - *Utrum lex nova hominem circa interiores actus sufficienter ordinaverit.*

RESP. AFF. - **R. EST:** quia, teste B. Augustino, vel unicus sermo quem Dominus in monte proposuit, totam christianae vitae informationem

continet, et interiores hominis motus perfecte ordinat, sive quantum ad seipsum, sive quantum ad proximum, in ordine ad finem ultimum.

NOTANDUM: Quantum ad particularia Dei praecepta de interioribus animi motibus circa vindictam, odium inimicorum, et temporalia bona, videnda sunt responsa ad objectiones, quae sunt sex.

Art. IV. - *Utrum convenienter in lege nova consilia quaedam determinata sint proposita.*

RESP. AFF. - R. EST: quia lex nova est lex libertatis; unde in nova lege consilia traduntur tanquam superaddita praeceptis, non autem in lege veteri, quae erat lex servitutis. - Consilia autem evangelica sunt per quae potest homo *melius et expeditius* finem ultimum consequi, bona hujus mundi totaliter abdicando. Scilicet: divitias, per voluntariam paupertatem; delicias carnis, per castitatem perpetuam; et honores seu superbiam vitae, per obedientiae servitutem. In quibus etiam tribus omnis religio, quae statum perfectionis proficitur, fundatur. In statu enim perfectionis consilia haec observantur *simpliciter*; si vero in aliquibus casibus particularibus tantum observentur, tunc observatio consiliorum non est simpliciter, sed *secundum quid*, sicut quando aliquis non sequitur suam voluntatem in aliquo facto, quod licite posset facere; vel si offensam remittat, cujus juste posset exigere vindictam.

NOTANDUM: Quantum ad dilectionem inimicorum et similia de quibus Dominus loquitur (Mt. vi et Lc. vi), si referantur ad praeparationem animi, sunt de necessitate salutis; ut scilicet homo sit paratus benefacere inimicis, et alia hujusmodi facere, cum necessitas hoc requirat; et ideo inter praecepta ponuntur. Sed ut aliquis inimicis hoc exhibeat prompte in actu, ubi specialis necessitas non occurrit, pertinet ad consilia particularia (Ad 4m).

DE EXTERIORI PRINCIPIO HUMANORUM ACTUUM, SEU DE GRATIA DEI *

Consequenter considerandum est de exteriori principio humanorum actuum, scilicet de Deo, prout ab ipso per gratiam adjuvamus ad recte agendum; et primo considerandum est de gratia Dei; secundo de causis ejus; tertio de ejus effectibus. Prima autem consideratio est tripartita; nam primo considerabitur de necessitate gratiae; secundo de ipsa gratia quantum ad ejus essentiam; tertio de ejus divisione. - Circa primum quaeruntur decem.

QUAESTIO CIX

De necessitate gratiae

Art. I. - *Utrum homo sine gratia aliquod verum cognoscere possit.*

RESP. AFF. - Scilicet: ea in quorum notitiam per sensibilia potest devenire; ea autem quae lumen naturalem superant cognoscere non potest, nisi fortiori lumine perficiatur, sicut lumine fidei vel prophetiae, quod *lumen gratiae* dicitur, in quantum est naturae superadditum.

R. EST: quia unaquaeque forma indita rebus creatis a Deo habet efficaciam respectu actus aliquis determinati, in quem potest secundum suam proprietatem; ultra autem non potest nisi per aliquam formam superadditam; sicut aqua non potest calefacere, nisi calefacta ab igne. - Sic igitur actio intellectus et cujuscumque entis creati dependet a Deo quantum ad duo: uno modo in quantum ab eo ipso habet perfectionem, sive formam, per quam agit; alio modo in quantum ab ipso movetur ad agendum.

* Vide nostram « Divisionem Schematicam », Tab. XVII.

Art. II. - *Utrum homo possit velle et facere bonum absque gratia.*

RESP. NEG. - *Scil.* : a) absque gratia Dei homo, sive in statu naturae integrae, sive (a fortiori) in statu naturae corruptae, non potest velle et facere bonum supernaturale; b) in statu naturae integrae potuit, absque gratia velle et facere totum bonum suae naturae proportionatum; c) in statu naturae corruptae autem non potest homo totum hujusmodi bonum suae naturae proportionatum adimplere per sua naturalia absque auxilio gratiae; tamen adimplere potest, absque gratia, non autem absque auxilio Dei naturali, aliquid bonum particulare, sicut aedificare domos, plantare vineas, et alia hujusmodi.

R. PRIMI ET SECUNDI jam data est in articulo praecedenti.

R. TERTII EST: quia in statu naturae corruptae, ut ex ipsis terminis patet, sic se habet homo, sicut infirmus, qui potest quidem per seipsum aliquem motum habere, non tamen perfecte potest moveri motu hominis sani; nisi sanetur auxilio medicinae. Non enim est natura hominis per peccatum totaliter corrupta, ut toto bono naturae privetur. Unde in statu naturae corruptae homo indiget gratia ut sanetur, et ulterius ut bonum supernaturalis virtutis operetur, quod est meritum.

NOTANDA: 1. Homo est dominus suorum actuum, et volendi, et non volendi, propter deliberationem rationis, quae potest flecti ad unam partem vel ad aliam. Sed quod deliberet, vel non deliberet, etsi hujusmodi etiam sit dominus, oportet quod hoc sit per deliberationem praecedentem; et cum hoc non procedat in infinitum, oportet quod finaliter deveniat ut ad hoc quod liberum arbitrium hominis moveatur ab aliquo exteriori principio, quod est supra mentem humanam, scilicet a Deo, ut etiam Philosophus probat in cap.

de bona Fortuna (Mor. Eudem., lib. vii, cap. 18). Unde mens hominis etiam sani non ita habet dominium sui actus quin indigeat moveri a Deo; et multo magis liberum arbitrium hominis infirmi post peccatum, per quod impeditur a bono per corruptionem naturae (Ad 1m).

2. Magis est natura humana corrupta per peccatum quantum ad appetitum boni, quam quantum ad cognitionem veri (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum homo possit diligere Deum super omnia ex solis naturalibus sine gratia.*

RESP. AFF. - a) in statu naturae integrae non indigebat homo dono gratiae superadditae naturalibus bonis ad diligendum Deum naturaliter super omnia, licet indigeret auxilio Dei ad hoc eum moventis; sed b) in statu naturae corruptae indiget homo etiam ad hoc auxilio gratiae naturam sanantis.

R. PRIMI EST: quia Deum diligere super omnia est quiddam connaturale homini; immo etiam cuilibet creaturae. Unaquaeque enim res particularis, ex eo quod naturaliter appetit et amat id secundum quod apta nata est esse, naturali appetitu seu amore amat bonum suum proprium propter bonum commune totius universi, quod est Deus. Unde homo in statu naturae integrae dilectionem sui ipsius referebat ad amorem Dei sicut ad finem, et similiter dilectionem omnium aliarum rerum; et ita Deum diligebat plus quam seipsum et super omnia.

R. SECUNDI EST: quia voluntas rationalis propter corruptionem naturae sequitur bonum privatum, nisi sanetur per gratiam Dei.

NOTANDUM: Haec est differentia inter amorem charitatis et amorem naturalem: charitas diligit Deum super omnia eminentius quam natura. Natura enim diligit Deum super omnia, prout est principium et finis naturalis boni; charitas autem, secundum quod est objectum beatitudinis, et secundum quod homo habet quamdam societatem

spiritualem cum Deo. Addit etiam charitas super naturalem dilectionem Dei promptitudinem quamdam et delectationem, sicut habitus quilibet virtutis addit super actum bonum qui fit ex sola naturali ratione hominis virtutis habitum non habentis (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum homo sine gratia per sua naturalia legis praecepta implere possit.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) quantum ad *substantiam operum*, homo, in statu naturae integrae, potuit, sine gratia superaddita, adimplere omnia legis mandata, non autem in statu naturae corruptae, sine gratia sanante; b) quantum autem ad *modum agendi*, i. e., ut opera ex charitate fiant, homo neque in statu naturae integrae, neque (a fortiori) in statu naturae corruptae, potest adimplere mandata legis absque gratia.

R. PRIMI EST: quia alioquin homo in statu naturae integrae non potuisset non peccare. In statu autem naturae corruptae homo, absque gratia, faciliter peccat, immo jam est in peccato.

R. SECUNDI EST: quia charitas ex ipsa gratia dependet, ut videndum est infra (quaes. seq.).

Art. V. - *Utrum homo possit mereri vitam aeternam sine gratia.*

RESP. NEG. - R. EST: quia vita aeterna non est finis homini connaturalis, sed est finis excedens proportionem naturae humanae (qu. v, art. 5); unde ad vitam aeternam merendam non sufficit virtus homini naturalis, sed exigitur altior virtus, quae est virtus gratiae, secundum illud Apostoli (Rom. vi, 28): *Gratia Dei, vita aeterna.*

NOTANDUM: Super illud Rom. vi: *Gratia Dei, vita aeterna*, dicit Glossa (Ord. Augustini, lib. iii, De gratia et lib. arbitrio, cap. 8): «Certum est vitam aeternam bonis operibus reddi; sed ipsa opera quibus redditur, ad Dei gratiam pertinent» (Ad 2m).

Art. VI. - *Utrum homo possit seipsum ad gratiam praeparare per seipsum absque exteriori auxilio gratiae.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) ut homo se praeparet ad gratiam non requirit aliud habituale donum superadditum in anima; sed b): oportet praesupponi aliquid auxilium gratuitum Dei interius animam moventis, sive inspirantis bonum propositum.

R. PRIMI EST: quia si aliud habituale donum requiretur, procederetur in infinitum.

R. SECUNDI EST: quia cum ordo finium sit secundum ordinem agentium sive moventium, necesse est quod ad ultimum finem convertatur homo per motionem primi moventis. Sic igitur cum Deus sit primum movens simpliciter, ex ejus motione est quod omnia in ipsum convertantur secundum communem intentionem boni, per quam unumquodque intendit assimilari Deo secundum suum modum. Unde Dionysius dicit quod «Deus convertit omnia ad se ipsum». Sed homines justos convertit ad seipsum sicut ad specialem finem, quem intendunt, et cui cupiunt adhaerere sicut bono proprio, secundum illud Ps. lxxii, v. 27: *Mihi adhaerere Deo bonum est*; et ideo quod homo convertatur ad Deum, hoc non potest esse sine Deo ipsum convertente. Ad Deum autem converti, idem est ac se ad gratiam praeparare. - Unde hominis est animum ad gratiam praeparare, quia hoc facit per liberum arbitrium; sed tamen hoc non facit sine auxilio Dei moventis, et ad se attrahentis (Ad 4m).

Art. VII. - *Utrum homo possit resurgere a peccato sine auxilio gratiae.*

RESP. NEG. - R. EST: quia resurgere a peccato est reparari hominem ad ea quae peccando ami-

sit. Triplex autem detrimentum incurrit homo mortaliter peccando, scilicet maculam, corruptionem naturalis boni, et reatum poenae; et haec tria homo reparare non potest sine auxilio gratiae. Macula enim est privatio decoris gratiae ex deformitate peccati proveniens; talis autem decor non potest reparari, nisi Deo denuo illustrante. Similiter ordo naturae reparari non potest, ut scilicet voluntas hominis Deo subjiciatur, nisi Deo voluntatem hominis ad se trahente (art. praec.). Et reatus poenae aeternae remitti non potest nisi a Deo, in quem est offensa commissa, et qui est hominum iudex.

NOTANDUM: Quantum ad verba Apostoli (Ephes. v, 14): *Exurge a mortuis, et illuminabit te Christus*, et similia, non est intelligendum quod tota exurrectio a peccato praecedat illuminationem gratiae; sed quia cum homo per liberum arbitrium a Deo motum suregere conatur a peccato, recipit lumen gratiae justificantis (Ad 1m).

Art. VIII. - *Utrum homo sine gratia possit non peccare.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) secundum statum naturae integrae etiam sine gratia habituali poterat homo non peccare nec mortaliter nec venialiter; b) in statu naturae corruptae indiget homo gratia habituali sanante naturam ad hoc quod omnino a peccato abstineat.

R. PRIMI EST: quia peccare nihil aliud est quam recedere ab eo quod est secundum naturam; quod vitare homo poterat in statu naturae integrae; non tamen hoc poterat sine auxilio Dei in bono conservantis, quo subtracto, etiam ipsa natura in nihilum decideret.

R. SECUNDI EST: quia in statu naturae corruptae ratio hominis non est totaliter Deo subjecta, nec cor hominis firmatum est in Deo; consequenter

ter multae inordinationes in ipsis actibus rationis et in motibus voluntatis contingunt, praecipue in repentinis, nisi cito homo per gratiam ad debitum ordinem reparetur.

NOTANDUM: In praesenti vita sanatio fit secundum mentem; sed appetitus carnalis nondum totaliter reparatur. Unde Apostolus (Rom. vii, 25) in persona hominis reparati dicit: *Ego ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati*. In quo quidem statu potest homo abstinere ab omni peccato mortali, quod in ratione consistit; non autem potest homo abstinere ab omni peccato veniali propter corruptionem inferioris appetitus sensualitatis, cujus motus singulos quidem ratio reprimere potest, et ex hoc habent rationem peccati et voluntarii; non autem omnes, quia dum uni resistere nititur, fortassis alius insurgit; et etiam quia ratio non semper potest esse pervigil ad hujusmodi motus vitandos (In corp. art.), nisi per gratiam. Et tamen, quia ex ejus defectu est quod homo se ad gratiam habendam non praeparet, propter hoc a peccato non excusatur, quod sine gratia peccatum vitare non potest (Ad 1m).

Art. IX. - *Utrum ille qui jam consecutus est gratiam, per seipsum possit operari bonum, et vitare peccatum absque auxilio gratiae.*

RESP. NEG. - *Scil.*: homo jam in gratia constitutus, ad operandum bonum et vitandum peccatum, a) non indiget aliquo alio habitu infuso; b) sed indiget alio auxilio quo a Deo moveatur.

R. PRIMI EST: quia si alio habitu infuso indigeret, procederetur in infinitum. Unde non est necessaria alio gratia habitualis.

R. SECUNDI EST duplex: a) generalis: quia, ut supra dictum est (art. 1 hujus quaes.) nulla res creata potest in quemcumque actum prodire, nisi virtute motionis divinae. - b) Specialis: quia licet natura humana per gratiam sanetur quantum ad mentem, remanet tamen in ea

corruptio et infectio quantum ad carnem, per quam *servit legi peccati* (Rom. vii, 25). Remanet etiam quaedam ignorantiae obscuritas in intellectu, secundum quam, *quid oremus, sicut oportet, nescimus* (Rom. viii, 26). Et ideo necesse est nobis ut a Deo dirigamur et protegatur, qui omnia novit et omnia potest, ut non inducamur in tentationem.

NOTANDUM: Ex eo quod post acceptam gratiam homo adhuc indiget divino auxilio, non potest concludi quod gratia sit in vanum data, vel quod sit imperfecta; quia etiam in statu gloriae, quando gratia erit omnino perfecta, homo divino auxilio indigebit. Hic autem aliquantulum gratia imperfecta est, in quantum hominem non totaliter sanat, ut dictum est in corp. art. (Ad 1m).

Art. X. - *Utrum homo in gratia constitutus indigeat auxilio gratiae ad perseverandum.*

RESP. AFF. - *Scil.*: secundum quod perseverantia est continuatio quaedam boni usque ad finem vitae.

R. EST: quia ad talem continuationem boni usque ad finem vitae, homo indiget divino auxilio ipsum dirigente et protegente contra tentationum impulsus, sicut ex art. praeced. apparet. Et ideo postquam aliquis est justificatus per gratiam, necesse habet a Deo petere praedictum perseverantiae donum, ut scil. custodiat a malo usque ad finem vitae. Multis enim datur gratia quibus non datur perseverare in gratia.

NOTANDUM: Facilius homo per gratiae donum perseverare poterat in statu innocentiae, in quo nulla erat rebellio carnis ad spiritum, quam nunc possumus, quando reparatio gratiae Christi, etsi sit inchoata quantum ad mentem, nondum tamen est consummata quantum ad carnem; quod erit in patria, ubi homo non solum perseverare poterit, sed etiam peccare non poterit (Ad 3m).

QUAESTIO CX

De gratia Dei quantum ad ejus essentiam

Deinde considerandum est de gratia Dei quantum ad ejus essentiam; et circa hoc quaeruntur quatuor:

Art. I. - *Utrum gratia ponat aliquid in anima.*

RESP. AFF. - R. EST: quia gratia Dei, ut ipsum nomen indicat, dilectionem Dei specialem ad hominem significat. Quaelibet autem Dei dilectio erga creaturam, aliquod bonum in creaturam infundit (I. P., qu. xx). Unde sicut per dilectionem communem, qua Deus *diligit omnia quae sunt* (Sap. ii), esse naturale rebus creatis largitur; ita per dilectionem specialem, bonum speciale in hominem infunditur, per quod Deus creaturam rationalem trahit supra conditionem naturae ad participationem ipsius Dei. Hoc autem bonum supernaturale in homine a Deo proveniens dicitur gratia; qua homo Deo gratus efficitur.

Art. II. - *Utrum gratia sit qualitas animae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: in quantum quod gratia est aliquod habituale donum a Deo animae infusum.

R. EST: quia Deus non minus providet his quos diligit ad supernaturale bonum habendum, quam creaturis, quas diligit ad bonum naturale habendum. Creaturis autem naturalibus sic providet, ut non solum moveat eas ad actus naturales, sed etiam largiatur eis formas et virtutes quasdam, quae sunt principia actuum, ut secundum seipsas inclinentur ad hujusmodi motus; et sic motus quibus a Deo moventur, fiunt creaturis connaturales et faciles, secundum illud Sap. viii, 1: *Et disponit omnia suaviter*. Multo igitur magis, illis quos movet ad consequendum bonum supernaturale aeternum, infundit aliquas formas,

seu qualitates supernaturales, secundum quas suaviter et prompte ab ipso moveantur ad bonum aeternum consequendum; et sic donum gratiae qualitas quaedam est.

NOTANDA: 1. - Gratia est vita animae per modum causae efficientis (art. praec., ad 2m); secundum autem quod gratia est qualitas, dicitur agere in animam non per modum causae efficientis, sed per modum causae formalis, sicut albedo facit album, et iustitia iustum (Ad 1m). Et sic gratia est forma accidentalis ipsius animae (Ad 2m).

2. Gratia dicitur creari, ex eo quod homines secundum ipsam creantur, id est in novo esse constituuntur ex nihilo, id est, non ex meritis, secundum illud Ephes. 10: *Creati in Christo Jesu in operibus bonis.*

Art. III. - *Utrum gratia sit idem quod virtus.*

RESP. NEG. - R. EST: quia virtus est dispositio secundum naturam; est enim « dispositio perfecti » (Phys. lib. iii, text. 17). Virtus ergo uniuscujusque rei dicitur in ordine ad aliquam naturam praeeistentem, quando scilicet unumquodque sic est dispositum secundum quod congruit suae naturae. Sicut igitur virtutes acquisitae sunt dispositiones quibus homo convenienter disponitur ad naturam, qua homo est; ita virtutes infusae, quae ad altiorem finem disponunt, oportet quod disponant etiam in ordine ad aliquam altiorem naturam, hoc est, in ordine ad naturam divinam participatam, quae dicitur *lumen gratiae*, secundum quod dicitur II Petr. i, 4: *Maxima et pretiosa vobis promissa donavit, ut per haec efficiamini divinae consortes naturae.* Sicut igitur lumen naturale rationis est aliquid praeter virtutes acquisitas, quae dicuntur in ordine ad ipsum lumen naturale; ita etiam ipsum lumen gratiae, quod est participatio divinae naturae, est aliquid praeter virtutes infusas, quae a lumine illo derivantur, et ad illud lumen ordinantur.

NOTANDUM: Gratia reducitur ad primam speciem qualitatis (quae est habitus et dispositio); nec tamen est idem quod virtus, sed habitudo quaedam, quae praesupponitur virtutibus infusis, sicut earum principium et radix (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum gratia sit in essentia animae sicut in subjecto, an in aliqua potentiis.*

RESP: Est in essentia animae.

R. EST: quia omnis perfectio potentiae animae habet rationem virtutis (art. i, qu. lv, lvi). Gratia autem non est virtus (art. praec.). Unde relinquatur quod gratia, sicut est prius virtute, ita habeat subjectum prius potentiis animae, ita scilicet quod sit in essentia animae. - Sicut enim per potentiam intellectivam homo participat cognitionem divinam per virtutem fidei, et secundum potentiam voluntatis amorem divinum per virtutem charitatis; ita etiam per naturam animae participat secundum quamdam similitudinem naturam divinam per quamdam regenerationem, sive recreationem.

NOTANDUM: Sicut ab essentia animae effluunt ejus potentiae quae sunt operum principia; ita etiam ab ipsa gratia effluunt virtutes in potentias animae, per quas potentiae moventur ad actus (Ad 1m). Unde gratia est principium meritorii operis mediantibus virtutibus, sicut essentia animae est principium operum vitae mediantibus potentiis (Ad 2m).

QUAESTIO CXI

De divisione gratiae

Deinde considerandum est de divisione gratiae; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum gratia convenienter dividatur per gratiam gratum facientem, et gratiam gratis datam*

RESP. AFF. - R. EST: quia gratia est per quam homo in Deum ordinatur. Hoc autem duplici

modo fit: uno modo est per hoc quod homo per gratiam seipsum immediate ad Deum ordinat: et hoc fit per *gratiam gratum facientem*, quia haec gratia facit hominem Deo gratum; - alio modo per hoc quod homo alios ad Deum ducat, praeter seipsum; et hoc fit per *gratiam gratis datam*, quae ad utilitatem aliorum quibusdam a Deo datur (I Cor. xii, 7). Secundum hoc igitur convenienter gratia dividitur in gratum facientem et gratis datam.

Art. II. - *Utrum gratia convenienter dividatur per operantem et cooperantem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: cum gratia actualis, tum habitualis.

R. EST: quia si gratia accipiatur pro gratuita Dei motione (gratia actualis), qua Deus movet nos ad bonum meritorium, convenienter dividitur gratia per *operantem* et *cooperantem*, secundum quod mens nostra non est movens, sed a Deo mota, praesertim cum voluntas incipit bonum velle, quae prius malum volebat; vel secundum quod mens nostra et movet et movetur; et sic operatio non solum Deo attribuitur, sed etiam animae. Si vero accipiatur gratia pro habituali dono, habet etiam duplicem effectum (sicut cuilibet alterius formae: quorum primus est esse, secundus est operatio), *scil.*: animam sanat vel justificat, sive gratiam Deo facit, et sic gratia dicitur *operans*; et est principium operis meritorii, quod ex libero arbitrio procedit, et sic est *cooperans*.

NOTANDUM: Deus non sine nobis nos justificat; quia per motum liberi arbitrii, dum justificamur, Dei iustitiae consentimus. Ille tamen motus non est causa gratiae, sed effectus, unde tota operatio pertinet ad gratiam (Ad 2m). - Homo enim per

gratiam operantem adjuvatur a Deo, ut bonum velit; et praesupposito jam fine, consequens est ut gratia nobis cooperetur (Ad 3m). - Gratia tamen operans et cooperans est eadem gratia; sed distinguitur secundum diversos effectus, ut diximus (Ad 4m).

Art. III. - *Utrum gratia convenienter dividatur in praevenientem et subsequentem.*

RESP. AFF. - *Scil.*: qualitercumque gratia accipiatur (sive actualis, sive habitualis).

R. EST: quia sunt (quinque) effectus gratiae in nobis, quorum unus vocatur praeveniens respectu alterius qui subsequitur. Isti autem effectus gratiae sic in nobis ordinantur: primus est, ut anima sanetur: secundus, ut bonum velit; tertius, ut bonum quod vult, efficaciter operetur; quartus, ut in bono perseveret; et quintus, ut ad gloriam perveniat.

NOTANDUM: Gratia, per hoc quod est praeveniens et subsequens, non diversificatur secundum essentiam, sed solum secundum effectus; sicut et de operante et cooperante dictum est: quia etiam secundum quod gratia subsequens ad gloriam pertinet, non est alia numero a gratia praeveniente, per quam nunc justificamur. Sicut enim charitas viae non evacuatur, sed perficitur in patria; ita etiam et de lumine gratiae est dicendum, quia neutrum in sui ratione imperfectionem importat (Ad 2m).

Art. IV. - *Utrum gratia gratis data convenienter ab Apostolo dividatur.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Sic: gratia sermonis sapientiae, scientiae et fidei; gratia sanitarum, virtutum, prophetiae et discretionis spirituum; gratia generum linguarum et interpretationis sermonum.

R. EST: quia gratia gratis data ordinatur ad hoc quod homo, exterius docendo vel persuaden-

do, alteri cooperetur, ut reducatur in Deum. Ad hoc autem tria requiruntur (ex parte docentis vel persuadentis): primo quidem quod homo sit sortitus plenitudinem cognitionis divinorum, ut ex hoc instruere alios possit; et ad hoc datur *fides*, qua quis specialiter et firmiter credat ea quae alios docere desiderat; *sapientia*, quae est cognitio divinorum, et *scientia*, quae est cognitio humanarum, in ordine ad Deum; secundo, ut possit confirmare vel probare ea, quae dicit; et ad hoc ordinatur *gratia sanctorum, operatio virtutum, prophetia et discretio spirituum*; quae a Deo solus fieri possunt, et ideo veritatem Dei certissime comprobant; tertio, ut ea quae concipit, possit convenienter auditoribus proferre; et ad hoc ordinatur *gratia generum linguarum, et gratia interpretationis sermonum*.

NOTANDUM: Sapientia et scientia computantur inter gratias gratis datas (non ut dona Spiritus Sancti, sed) secundum quod important quamdam abundantiam scientiae et sapientiae, ut homo possit non solum in seipso recte sapere de divinis, sed etiam alios instruere et contradicentes vincere (Ad 1m).

Art. V. - *Utrum gratia gratis data sit dignior quam gratia gratum faciens.*

RESP. NEG. - *Scil.*: multo excellentior est gratia gratum faciens.

R. EST. - quia gratia gratum faciens ordinat hominem immediate ad conjunctionem ultimi finis; gratiae autem gratis datae ordinant hominem ad quaedam praeparatoria finis ultimi, sicut per prophetiam et miracula, et alia huiusmodi homines inducuntur ad hoc quod ultimo fini jungantur. Finis autem semper est potio his quae sunt ad finem.

QUAESTIO CXII

De causa gratiae

Deinde considerandum est de causa gratiae; et circa hoc quaeruntur quinque:

Art. I. - *Utrum solus Deus sit causa gratiae.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Causa efficiens.

R. EST: quia donum gratiae excedit omnem facultatem naturae creatae, cum nihil aliud sit quam quaedam participatio divinae naturae, quae excedit omnem aliam naturam.

NOTANDUM: Humanitas Christi non causat gratiam propria virtute, sed virtute divinitatis adjunctae, ex qua actiones humanitatis Christi sunt salutares (Ad 1m). - In sacramentis autem novae legis, quae derivantur a Christo, causatur gratia instrumentaliter quidem per ipsa sacramenta, sed principaliter per virtutem Spiritus Sancti in sacramentis operantis (Ad 2m).

Art. II. - *Utrum requiratur aliqua praeparatio et dispositio ad gratiam ex parte hominis.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) non prout gratia est auxilium Dei moventis animam ad bonum (gratia actualis); sed b) prout est donum Dei habituale (gratia habitualis).

R. PRIMI EST: quia sic quaecumque praeparatio in homine esse potest, est ex auxilio Dei moventis animam ad bonum. Et secundum hoc, ipse bonus motus liberi arbitrii, quo quis praeparatur ad donum gratiae suscipiendum, est actus liberi arbitrii a Deo principaliter movente.

R. SECUNDI EST: quia nulla forma potest esse nisi in materia disposita.

NOTANDA: 1. Praeparatio hominis ad gratiam habendam duplex est: quaedam est simul cum ipsa infusione gratiae; et talis operatio est quidem meritoria, sed non gratiae, quae jam habetur, sed gloriae, quae nondum habetur. Alia est praeparatio gratiae imperfecta, quae aliquando praecedit donum gratiae gratum facientis. Sed ista non sufficit ad meritum, nondum homine per gratiam justificato; quia nullum meritum potest esse nisi ex gratia, ut infra dicitur (qu. cxiv, art. 2) (Ad 1m).

2. Agens infinitae virtutis non exigit materiam vel dispositionem materiae, quasi praesuppositam ex alterius causae actione; sed tamen oportet quod secundum conditionem rei causandae in ipsa re causet et materiam et dispositionem debitam ad formam; et similiter ad hoc quod Deus gratiam infundat animae, nulla praeparatio exigitur quam ipse non faciat (Ad 3m).

Art. III. - *Utrum necessario detur gratia se praeparanti ad gratiam, vel facienti quod in se est.*

RESP. NEG. - *Scil.:* Quantumcumque aliquis faciat quod in se est, et ad gratiam se praeparet, non ex necessitate datur ei gratia.

R. EST: quia praeparare se ad gratiam ex parte liberi arbitrii nullam necessitatem ad consecutionem gratiae importat, cum gratiae donum omnem praeparationem virtutis humanae excedat; ex parte autem Dei moventis, praeparatio ad gratiam consequatur suum effectum vel non secundum intentionem Dei, quae deficere non potest; et secundum hoc necessario consequitur gratia, si Deus eam intendit, non necessitate coactionis, sed infallibilitatis. - Homo enim in manu Dei est, sicut lutum in manu figuli (Jerem. xviii, 6). Non enim lutum accipit formam de manu figuli ex necessitate, quantumcumque ad formam sit praeparatum (arg. in sed Contra). Et hoc etiam in rebus naturalibus apparet, in quibus dispositio materiae non ex necessitate consequitur

tur formam, nisi per virtutem agentis, qui dispositionem causat (Ad 3m). Secundum hanc doctrinam igitur, est intelligendum dictum illud: « Facienti quod in se est, Deus gratiam non denegat ».

Art. IV. - *Utrum gratia sit major in uno quam in alio.*

RESP. AFF. - *Scil.:* a) non ex parte finis seu objecti; sed b) ex parte subjecti ratione inhaerentiae.

R. PRIMI EST: quia objectum gratiae unum est: conjungere hominem summo bono, quod est Deus. Et sic, ex hac parte, gratia non est nobilior in uno quam in alio.

R. SECUNDI EST: quia qui magis ad gratiam, sub motione Dei, se praeparat, plenior gratiam recipit. Unde prima ratio hujus diversitatis est Deus, qui dona sua diversimode dispensat, ut ex diversis gradibus pulchritudinis et perfectionis Ecclesia consurgat; *ad consummationem sanctorum in aedificationem corporis Christi* (Ephes. iv, 12).

Art. V. - *Utrum homo possit scire se habere gratiam.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) per seipsum (i. e. sine revelatione ex parte Dei) homo non potest scire certitudinaliter se habere gratiam; b) potest tamen hoc scire conjecturaliter per aliqua signa.

R. PRIMI EST: quia nullus scire potest se habere scientiam alicujus conclusionis, si principium ignoret. Principium autem gratiae et objectum ejus est ipse Deus, qui propter sui excellentiam est nobis ignotus, secundum illud Job xxxvi, 26: *Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram.* Unde nemo scit utrum sit dignus odio vel amore (Ecl. ix, 1).

R. SECUNDI EST: quia aliquis potest percipere se delectari in Deo et contemnere res mundanas, et cognoscere se conscius sibi non esse alicujus peccati mortalis. Ista tamen cognitio imperfecta est; unde dicit Apostolus: *Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum* (II. Cor. iv, 3); quia, ut dicitur Psalm. xviii, 13, *delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me, et ab alienis parce servo tuo.*

NOTANDA: 1. Quicumque habet scientiam, vel fidem, certus est se habere. Non est autem similis ratio de gratia et charitate, et aliis hujusmodi, quae perficiunt vim appetitivam: certitudo enim pertinet ad perfectionem intellectus (Ad 2m).

2. Aliquis potest scire se gratiam non habere; sed non potest scire se gratiam habere; quia peccatum habet pro principio et pro objecto bonum commutabile, quod nobis est notum. Objectum autem vel finis gratiae est nobis ignotum propter sui luminis immensitatem, secundum illud I. Tim. ult., vers. 16: *Lucem habitat inaccessibilem* (Ad 3m).

QUAESTIO CXIII

De effectibus gratiae

Deinde considerandum est de effectibus gratiae; et primo de justificatione impii, quae est effectus gratiae operantis; secundo de merito, quod est effectus gratiae cooperantis. - Circa primum quaeruntur decem:

Art. I. - *Utrum justificatio impii sit remissio peccatorum.*

RESP. AFF. - R. EST: quia justificatio impii importat transmutationem quamdam de statu injustitiae ad statum justitiae, secundum rationem motus in homine, qui est de contrario in

contrarium. Nam, justitia hic sumitur, non ut virtus quaedam dandi alteri homini quod suum est, sive particulariter (justitia particularis), sive communiter (justitia legalis); sed sumitur prout importat rectitudinem quamdam ordinis in ipsa interiori dispositione hominis, prout scilicet supremum hominis subditur Deo, et interiores vires animae subduntur supremae, scilicet rationi. Haec autem justitia in homine potest fieri dupliciter: uno quidem modo per modum simplicis generationis, qui est ex privatione ad formam, sicut fuit in Adam (justitia originalis); alio modo, secundum rationem motus de contrario in contrarium, sicut dictum est; et hoc proprie importat justificatio impii; quae sic dicitur ex parte termini *ad quem*.

Art. II. - *Utrum in remissionem culpae quae est justificatio impii, requiratur gratiae infusio.*

RESP. AFF. - R. EST: quia effectus divinae dilectionis in nobis, qui per peccatum tollitur, est gratia, qua homo fit dignus vita aeterna, a qua peccatum mortale excludit. Unde non posset intelligi remissio culpae, si non adesset infusio gratiae.

NOTANDA: 1. Dilectio Dei, quantum ex parte actus divini, est aeterna et immutabilis; sed quantum ad effectus quem in nobis imprimit, quandoque interrumpitur, prout scilicet ab ipso quandoque deficimus, et quandoque iterum recuperamus. (In corp. art.).

2. Sicut dilectio Dei non solum consistit in actu voluntatis divinae, sed etiam importat quemdam gratiae effectum (qu. cx, art. 1); ita etiam et hoc quod est Deum non imputare peccatum homini, importat quemdam effectum in ipso cui peccatum non imputatur; quod enim alicui non imputetur peccatum a Deo, ex divina dilectione procedit (Ad 2m).

Art. III. - *Utrum ad justificationem impii, requiratur motus liberi arbitrii.*

RESP. AFF. - R. EST: quia Deus movet omnia secundum modum uniuscujusque. Unde et hominem ad justitiam movet secundum conditionem naturae humanae. Homo autem secundum propriam naturam habet quod sit liberi arbitrii. Unde in eo qui habet usum liberi arbitrii non fit motio a Deo ad justitiam absque motu liberi arbitrii; sed ita infundit donum gratiae justificantis, quod etiam simul cum hoc movet liberum arbitrium ad donum gratiae acceptandum in his qui sunt hujus motionis capaces.

NOTANDUM: Pueri autem non sunt capaces liberi arbitrii; et ideo moventur a Deo ad justitiam per solam informationem animae ipsorum. Hoc autem non fit sine sacramento: quia sicut peccatum originale, a quo justificantur, non propria voluntate ad eos pervenit, sed per carnalem originem: ita etiam per spiritualem regenerationem a Christo in eos gratia derivatur. Et eadem ratio est de furiosis et amentibus, qui nunquam usum liberi arbitrii habuerunt. Sed si quis aliquando habuit usum liberi arbitrii, et postmodum eo careret vel per infirmitatem vel per somnum, non consequitur gratiam justificantem per baptismum exterius adhibitum, aut per aliquod aliud sacramentum, nisi prius habuerit sacramentum in proposito; quod sine usu liberi arbitrii non contingit (Ad 1m).

Art. IV. - *Utrum ad justificationem impii requiratur motus fidei.*

RESP. AFF. - Scil.: quantum ad hoc quod homo credat Deum esse justificatorem hominum per mysterium Christi.

R. EST: quia Deus movet animam hominis convertendo eam ad seipsum. Prima autem conversio in Deum fit per fidem, secundum illud Hebr. xi, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere*

quia est. - Tamen motus fidei non est perfectus, nisi sit charitate informatus; unde simul in justificatione impii cum motu fidei est etiam motus charitatis (Ad 1m).

Art V. - *Utrum ad justificationem impii requiratur motus liberi arbitrii in peccatum.*

RESP. AFF. - Scil.: requiritur detestatio peccati.

R. EST: quia justificatio impii, ut dictum est (art. 1, hujus qu.), est quidam motus quo humana mens movetur a Deo a statu peccati in statum justitiae. Recessus autem et accessus in motu liberi arbitrii accipitur secundum detestationem et desiderium. In justificatione impii ergo, duplex est motus liberi arbitrii: unus quo per desiderium tendat in Dei justitiam, et alius, quo detestetur peccatum.

Art. VI. - *Utrum remissio peccatorum debeat numerari inter ea quae requiruntur ad justificationem impii.*

RESP. AFF. - R. EST: quia remissio peccatorum se habet tanquam consummatio in motu justificationis impii. Sicut enim in quolibet motu, quo aliquid ab aliquo movetur, tria requiruntur; ita etiam in hoc justificationis motu; scilicet motio ipsius moventis, quae hic fit per infusionem gratiae; motus mobilis, qui hic fit per motum liberi arbitrii, qui est per recessum, et accessum (art. praec.); et consummatio motus, sive perventio ad finem, quae hic fit per remissionem peccatorum; in hoc enim justificatio consummatur.

NOTANDUM: Infusio gratiae et remissio culpa, secundum substantiam actus, sunt idem; quia eodem actu Deus et largitur gratiam et remittit culpam. Sed ex parte objectorum, differunt se-

cundum differentiam culpae, quae tollitur, et gratiae, quae infunditur; sicut etiam in naturalibus generatio et corruptio differunt, quamvis generatio unius sit corruptio alterius (Ad 2m).

Art. VII. - *Utrum justificatio impii fiat in instanti, vel successive.*

RESP.: Fit in instanti. *Scil.*: quantum ad infusionem gratiae; quantum vero ad dispositionem (ad gratiam) quandoque fit subito, quandoque vero paulatim et successive.

R. EST: quia gratiae infusio, per quam justificatio impii fit, fit in instanti. Deus enim, cujus virtus infinita est, ad hoc quod gratiam infundat animae, non requirit aliquam dispositionem, nisi quam ipse facit (quaes. cxii, art. 2); et hoc sicut ipse vult facit, sive subito, sicut in Paulo et in multis aliis, sive paulatim sicut ordinarie facit (quaes. cxii, art. 2, ad 2m).

NOTANDA: 1. Motus liberi arbitrii, qui concurrat ad justificationem impii, est consensus ad detestandum peccatum, et ad accedendum ad Deum; qui quidem consensus subito fit, motus enim liberi arbitrii, qui est velle, non est successivus, sed instantaneus (Ad 4m). - Contingit autem quandoque quod praecedat aliqua deliberatio, quae non est de substantia justificationis, sed via in justificationem; sicut motus localis est via ad illuminationem, et alteratio ad generationem (Ad 1m).

2. Ad objectionem (5m) quod esset idem instans in quo fit infusio gratiae et remissio culpae (quod est impossibile; sequeretur enim quod opposita simul inessent eidem), notandum est quod non datur ultimum instans, in quo culpa inest, sed *ultimum tempus* (quia hic mensura est secundum tempus continuum); sed datur primum instans, in quo gratia inest, quia mensura hujus instantis est tempus discretum, sicut competit illis quae supra tempus sunt (I. P., quaes. x, art. 4); in toto autem tempore praecedenti inerat culpa (Ad 5m).

Art. VIII. - *Utrum gratiae infusio sit prima ordine naturae inter ea quae requiruntur ad justificationem impii.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Praedicta quatuor quae requiruntur ad justificationem impii, tempore quidem sunt simul, quia justificatio impii non est successiva, ut dictum est (art. praec.); sed ordine naturae unum eorum est prius altero; et inter ea naturali ordine primum est gratiae infusio; secundum motus liberi arbitrii in Deum; tertium est motus liberi arbitrii in peccatum; quartum vero est remissio culpae.

R. EST: quia in quolibet motu naturaliter primum est motio ipsius moventis, quae hic est gratiae infusio; secundum est dispositio materiae, sive motus ipsius mobilis, et hic est motus liberi arbitrii in Deum, et consequenter detestatio peccati; ultimum est finis vel terminus motus ad quem terminatur motio moventis; et hoc est remissio culpae, ad quam tota ista transmutatio ordinatur sicut ad finem.

NOTANDUM: Ex parte Dei moventis considerata, infusio gratiae prius est ordine naturae, quam remissio culpae; quia agens per formam, quae in eo praeeexistit, agit ad removendum contrarium; sicut sol per suam lucem agit ad removendum tenebras; considerata tamen ex parte mobilis, seu liberi arbitrii, sic prius est remissio culpae quam infusio gratiae; sicut ex parte aeris illuminandi prius est purgari a tenebris quam consequi lumen, licet utrumque sit simul (Ad 1m).

Art. IX. - *Utrum justificatio impii sit maximum opus Dei.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) ex parte magnitudinis ejus quod fit majus opus est justificatio impii, quam opus creationis; b) ex parte modi agendi, opus creationis est majus; c) secundum quanti-

latem absolutam, donum gloriae est majus dono gratiae justificantis impium; *d) secundum quantitatem proportionis*, donum gratiae justificantis impium, majus est quam donum gloriae beatificantis justum.

R. PRIMI EST: quia justificati impii terminatur ad bonum aeternum divinae participationis; creatio autem caeli et terrae terminatur ad bonum naturae mutabilis.

R. SECUNDI EST: quia ratione modi agendi maximum opus est quod ex nihilo aliquid fiat.

R. TERTII EST: quia sic glorificatio justorum est majus opus quam justificatio impii, quae ad ipsam glorificationem ordinatur.

R. QUARTI EST: quia plus excedit donum gratiae dignitatem impii, qui erat dignus poena, quam donum gloriae dignitatem justii, qui ex hoc ipso quod est justificatus, est dignus gloriae.

Art. X. - *Utrum justificatio impii sit opus miraculosum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: *a)* ut quid mirum, justificatio impii (sicut et opus creationis) miraculosum dici potest; *b)* quantum autem ad formam inductam, justificatio impii non est opus miraculosum; *c)* in quantum ad hoc quod in operibus miraculosis invenitur aliquid praeter solitum et consuetum ordinem causandi effectum, sic opus justificationis impii ordinarie non est miraculosum, sed aliquando est miraculosum.

R. PRIMI EST: quia justificatio impii, cum a solo Deo fieri possit, causam occultam habet, et sic aliquid simpliciter *mirum est*.

R. SECUNDI EST: quia forma (justificationis) inducta non est supra naturalem potentiam animae; est enim anima naturaliter *capax* justificatio-

tionis seu gratiae, ad imaginem enim Dei est creata.

R. TERTII EST: quia communis et consuetus cursus justificationis est, ut Deo movente interiorius animam, homo convertatur ad Deum, primo quidem conversione imperfecta, ut postmodum ad perfectam deveniat; quia «charitas inchoata meretur augeri, ut aucta mereatur perfici», sicut Augustinus dicit (Tract. 5 in Epis. Joan., ante med.). Quandoque vero tam vehementer Deus animam movet, ut statim quamdam perfectionem justitiae assequatur; sicut fuit in conversione Pauli, adhibita etiam exterius miraculosa prostratione: et ideo conversio Pauli tanquam miraculosa in Ecclesia commemoratur (In fine art.).

QUAESTIO CXIV

De merito, quod est effectus gratiae cooperantis

Deinde considerandum est de merito, quod est effectus gratiae cooperantis; et circa hoc quaeruntur decem:

Art. I. - *Utrum homo possit aliquid mereri a Deo.*

RESP. AFF. - *Scil.*: Non secundum justitiam simpliciter sumptam, sed secundum justitiam secundum quid, in quantum salvatur ratio justitiae; et hoc quidem secundum mensuram ab ipso Deo praeordinatam.

R. EST: quia justitia simpliciter sumpta est justitia inter eos quorum est simpliciter aequalitas. Inter Deum et hominem autem est maxima inaequalitas (in infinitum enim distant), et totum quod est hominis bonum, est a Deo. Unde non potest hominis ad Deum esse justitia secundum

absolutam aequalitatem, sed secundum propor-

tionem quamdam, inquantum scilicet modus et mensura humanae virtutis est a Deo. Et ideo meritum hominis apud Deum esse non potest nisi secundum praesuppositionem divinae ordinationis; ita ut id homo consequatur a Deo per suam operationem, quasi mercedem, ad quod Deus ei virtutem operandi deputavit, sicut etiam in naturalibus est manifestum: hoc autem in homine rationem meriti habet, quia ad hoc agendum homo seipsum movet per liberum arbitrium; quod non est in aliis creaturis.

NOTANDA: 1. Quod hic iustitia seu meritum *secundum quid* dicitur, non est intelligendum meritum *de congruo*, sed est meritum *de condigno* (non absolute, seu ex rigorositate iustitiae; sed latius sumptum, seu ex condignitate), quia praesupposita Dei ordinatione, ut dictum est, veram rationem habet iustitiae.

2. Ex bonis nostris Deus non quaerit utilitatem, sed gloriam, i. e. manifestationem suae bonitatis; et ideo meremur aliquid a Deo, non quasi ex nostris operibus aliquid ei accrescat, sed inquantum propter ejus gloriam operamur (Ad 2m).

3. Ex hoc quod actio nostra non habet rationem meriti nisi ex praesuppositione divinae ordinationis, non sequitur quod Deus efficiatur simpliciter debitor nobis, sed sibi ipsi, inquantum debitum est ut sua ordinatio impleatur (Ad 3m).

Art. II. - *Utrum aliquis sine gratia possit mereri vitam aeternam.*

RESP. NEG. - *Scil.*: sive in statu naturae integrae (qualis fuit in Adam ante peccatum); sive (a fortiori) in statu naturae corruptae.

R. PRIMI EST: quia vita aeterna est quoddam bonum excedens proportionem naturae creatae, quia etiam excedit cognitionem et desiderium ejus (I. Cor. ii, 9). Et inde est quod nulla natura creata est sufficiens principium actus meritorii vitae aeternae, nisi superaddatur aliquod supernaturale donum, quod *gratia* dicitur.

R. SECUNDI EST: quia (praeter rationem datam in *primo*), adest impedimentum peccati. *Stipendia enim peccati mors* (Rom. vi, 23).

Art. III. - *Utrum homo in gratia constitutus posset mereri vitam aeternam ex condigno.*

RESP. AFF. - *Scil.*: a) Non secundum substantiam operis, et secundum quod opus procedit ex libero arbitrio; sed b) secundum quod opus meritorium procedit ex gratia Spiritus Sancti.

R. PRIMI EST: quia sic non potest ibi esse condignitas, propter maximam inaequalitatem; unde dicit Apostolus (Rom. viii, 18): *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam quae revelabitur in nobis*. Sed est ibi congruitas propter quamdam aequalitatem proportionis. Videtur enim congruum ut homini operandi secundum suam virtutem Deus recompenset secundum excellentiam suae virtutis.

R. SECUNDI EST: quia sic valor meriti attenditur secundum virtutem Spiritus Sancti moventis nos in vitam aeternam. - Attenditur etiam pretium operis secundum dignitatem gratiae, per quam homo consors factus divinae naturae adoptatur in filium Dei, cui debetur haereditas ex ipso jure adoptionis (Rom. viii, 17).

NOTANDUM: Gratia Spiritus Sancti, quam in praesenti habemus, etsi non sit aequalis gloriae in actu, est tamen aequalis in virtute, sicut semen arboris, in quo est virtus ad totam arborem (Ad 3m).

Art. IV. - *Utrum gratia sit principium meriti principalius per charitatem quam per alias virtutes.*

RESP. AFF. - *Scil.*: cum ex parte divinae ordinationis, ut dictum est supra, tum ex parte liberi arbitrii.

R. EST: quia motus humanae mentis ad fruitionem divini boni, in quo vita aeterna consistit, est proprius actus charitatis, per quem omnes actus aliarum virtutum ordinantur in hunc finem, secundum quod aliae virtutes imperantur a charitate. - Item, quia id quod ex amore facimus, maxime voluntarie facimus.

NOTANDUM: Laboriositas et difficultas operis, si in ipso opere est, ad augmentum meriti pertinet; et sic charitas non diminuit laborem, imo facit aggredi opera maxima; «magna enim operatur, si est», ut dicit Gregorius (Hom. 30 in Evang. parum a principio); si vero ex defectu voluntatis ipsius operantis provenit, talis labor diminuit meritum (Ad 2m). - Actus autem patientiae, fortitudinis, aliarumque virtutum, meritorii non sunt, nisi ex charitate proveniant, secundum illud I. Corinth. xiii, 3: *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest* (Ad 3m).

Art. V. - *Utrum homo possit sibi mereri primam gratiam.*

RESP. NEG. - *Scil.*: homo non potest sibi mereri primam gratiam, a) sive si donum gratiae consideretur sub ratione gratuiti, sive b) si consideretur secundum naturam ipsius rei quae donatur.

R. PRIMI EST: quia, ut Scriptura dicit (Rom. ii, 9): *si autem gratia, jam non ex operibus.*

R. SECUNDI EST: quia gratia excedit proportionem naturae. Item, quia ante gratiam, in statu peccati, homo habet impedimentum promerendi gratiam, scilicet ipsum peccatum.

NOTANDA: 1. Initium fidei est in nobis a Deo, ut veritas fidei docet; unde jam ipse actus fidei consequitur primam gratiam, et ita non potest esse meritorius primae gratiae (Ad 1m).

2. Deus non dat gratiam nisi dignis; non tamen ita quod prius digni fuerint, sed quia ipse per gratiam eos facit dignos, qui solus *potest facere mundum de immundo conceptum semine* (Ad 2m).

Art. VI. - *Utrum homo possit alteri mereri primam gratiam.*

RESP. NEG. - *Scil.*: a) De condigno nullus potest alteri mereri primam gratiam, nisi solus Christus; b) de congruo tamen potest aliquis (in gratia existens) alteri primam gratiam mereri.

R. PRIMI EST: quia aliquis ex condigno meretur ex vi motionis divinae. Solus autem Christus a Deo per gratiam movetur ut alios in vitam aeternam adduceret, in quantum est caput Ecclesiae et auctor salutis humanae (Heb. ii, 10).

R. SECUNDI EST: quia ex hoc quod homo in gratia constitutus implet Dei voluntatem, congruum est secundum amicitiae proportionem ut Deus impleat hominis voluntatem in salvationis alterius, licet quandoque possit habere impedimentum ex parte illius cuius aliquis sanctus justificationem desiderat. - Impetratio enim orationis innititur misericordiae; meritum autem condigni innititur justitiae; et ideo multo orando impetrat homo ex divina misericordia, quae tamen non meretur secundum justitiam (Ad 2m).

Art. VII. - *Utrum homo possit sibi mereri reparationem post lapsum.*

RESP. NEG. - *Scil.*: neque de condigno, neque de congruo.

R. PRIMI EST: quia ratio hujus meriti (de condigno) dependet ex motione divinae gratiae; quae quidem motio interrumpitur per sequens peccatum.

R. SECUNDI EST: quia si meritum congrui, quo quis alteri primam gratiam meretur, impeditur

ne consequatur effectum propter impedimentum peccati in eo cui quis meretur; multo magis impeditur talis meriti efficacia per impedimentum quod est et in eo qui meretur, et in eo cui meretur: hic enim utrumque in unam personam concurrat impedimentum.

NOTANDA: 1. Oratio qua quis petit reparationem post lapsum non innititur justitiae per modum meriti, sed solum misericordiae (Ad 1m).

2. Quidam dixerunt quod nullus meretur absolute vitam aeternam nisi per actum finalis gratiae, sed solum sub conditione, si perseverat. Sed hoc irrationabiliter dicitur: quia quandoque actus ultimae gratiae non est magis meritorius, sed minus quam actus praecedentes, propter aegritudinis oppressionem. Unde dicendum quod quilibet actus charitatis meretur absolute vitam aeternam; sed per peccatum sequens ponitur impedimentum praecedenti merito, ut non sortiatur effectum; sicut etiam causae naturales deficiunt a suis effectibus propter superveniens impedimentum (Ad 3m).

Art. VIII. - *Utrum homo possit mereri augmentum gratiae vel charitatis.*

RESP. AFF. - *Scil.:* de condigno.

R. EST: quia illud cadit sub merito condigni, ad quod motio gratiae se extendit. Gratia autem et charitas se extendit ad augmentum sui ipsius; in hoc enim est progressus gratiae et charitatis; terminus autem est vita aeterna, secundum illud Prov. iv, 18: *Justorum semita quasi lux splendens, procedit et crescit usque ad perfectum diem, qui est dies gloriae.*

NOTANDUM: Quolibet actu meritorio meretur homo augmentum gratiae, sicut et gratiae consummationem, quae est vita aeterna. Sed sicut vita aeterna non statim redditur, sed suo tempore; ita nec gratia statim augetur, sed suo tempore, cum scilicet aliquis sufficienter fuerit dispositus ad gratiae augmentum (Ad 3m).

Art. IX. - *Utrum homo possit perseverantiam mereri.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) perseverantia gloriae cadit sub merito; sed b) perseverantia viae non cadit sub merito.

(Agitur de merito condigni).

R. PRIMI EST: quia perseverantia gloriae in hoc consistit quod *liberum arbitrium*, Deo mevente, *determinatur* ad bonum per gratiam consummatam sicut ad terminus, et hoc cadit sub merito.

R. SECUNDI EST: quia perseverantia viae est in hoc quod *Deus* hominem *inclinat* ad bonum usque ad finem, et hoc non cadit sub merito, quia Deus hic comparatur ad motum perseverantiae sicut principium ipsius motus. Principium autem meriti non cadit sub merito. - Tamen donum perseverantiae aliquis petendo a Deo impetrat vel sibi vel alii, quamvis sub merito non cadat (Ad 1m); quia oratio innititur misericordiae.

Art. X. - *Utrum temporalia bona cadant sub merito.*

RESP. NEG. - *Scil.:* a) Bona temporalia secundum se considerata non cadunt sub merito, nisi *secundum quid*; b) ut vero utilia ad opera virtutum in ordine ad vitam aeternam, cadunt sub merito *simpliciter*.

R. PRIMI EST: quia bona temporalia secundum se considerata non ordinantur ad vitam aeternam; habent tamen rationem mercedis, habitu respectu ad motionem divinam, qua voluntates hominum moventur ad haec (bona temporalia) prosequenda; licet interdum in his non habeant homines rectam intentionem.

R. SECUNDI EST: quia secundum hoc bona temporalia sunt inter illa quibus homo adjuvatur ad perveniendum in beatitudinem post primam gratiam, sicut est augmentum gratiae.

NOTANDUM: Omnia aequè eveniunt bonis et malis quantum ad ipsam substantiam bonorum vel malorum temporalium, sed non quantum ad finem; quia boni per hujusmodi manuducuntur ad beatitudinem, non autem mali (Ad 4m). Justis enim qui per hujusmodi mala juvantur, non sunt poenae, sed magis medicinae (Ad 3m). Et tantum dat Deus viris justis de bonis temporalibus, et similiter de malis, quantum eis expedit ad perveniendum ad vitam aeternam (In medio art.).

ET HAEC DE MORALIBUS IN COMMUNI
DICTA SUFFICIUNT.

D. O. M.

INDEX

Ad Lectorem Pag. vii

PRIMA PARS

DE DOCTRINA SACRA

Quaestio I. - (Praeliminaris) 1

DE DEO UNO

Quaestio II. - De Deo. an Deus sit	4
Quaestio III. - De Dei simplicitate	6
Quaestio IV. - De Dei Perfectione	9
Quaestio V. - De bono in communi	10
Quaestio VI. - De bonitate Dei	12
Quaestio VII. - De infinitate Dei	13
Quaestio VIII. - De existentia Dei in rebus	15
Quaestio IX. - De Dei immutabilitate	16
Quaestio X. - De Dei aeternitate	17
Quaestio XI. - De unitate Dei	19
Quaestio XII. - Quomodo Deus a nobis cognoscatur	20
Quaestio XIII. - De nominibus Dei	23
Quaestio XIV. - De scientia Dei	28
Quaestio XV. - De ideis	33
Quaestio XVI. - De veritate	34
Quaestio XVII. - De falsitate	36
Quaestio XVIII. - De vita Dei	38
Quaestio XIX. - De voluntate Dei	39
Quaestio XX. - De amore Dei	42
Quaestio XXI. - De justitia et misericordia Dei	43
Quaestio XXII. - De providentia Dei	44
Quaestio XXIII. - De praedestinatione	46
Quaestio XXIV. - De Libro Vitae	49
Quaestio XXV. - De divina potentia	50
Quaestio XXVI. - De divina beatitudine	52

DE TRINITATE

Quaestio XXVII. - De processione divinarum personarum	53
Quaestio XXVIII. - De relationibus divinis	55

DE PERSONIS DIVINIS

Quaestio XXIX. – De nomine «Persona»	Pag. 57
Quaestio XXX. – De Pluralitate Personarum	59
Quaestio XXXI. – De his quae ad unitatem vel pluralitatem pertinent in divinis	61
Quaestio XXXII. – De divinarum Personarum cognitione	62
Quaestio XXXIII. – De persona Patris	64
Quaestio XXXIV. – De persona Filii (de Verbo)	65
Quaestio XXXV. – De imagine	66
Quaestio XXXVI. – De persona Spiritus Sancti	67
Quaestio XXXVII. – De nomine Spiritus Sancti, quod est amor	69
Quaestio XXXVIII. – De nomine Spiritus Sancti, quod est «donum»	70
Quaestio XXXIX. – De Personis ad essentiam relatis	70
Quaestio XL. – De Personis in comparatione ad relationes sive proprietates	73
Quaestio XLI. – De Personis in comparatione ad actus notionales	75
Quaestio XLII. – De aequalitate et similitudine divinarum Personarum ad invicem	77
Quaestio XLIII. – De missione divinarum Personarum	79

DE PROCESSIONE CREATURARUM A DEO

Quaestio XLIV. – De prima causa entium	81
Quaestio XLV. – De modo emanationis rerum a principio	83
Quaestio XLVI. – De principio durationis rerum creatorum	86
Quaestio XLVII. – De distinctione rerum in communi	87

DE RERUM DISTINCTIONE IN SPECIALI

Quaestio XLVIII. – De malo	88
Quaestio XLIX. – De causa mali	91

DE ANGELIS

Quaestio L. – De substantia angelorum absolute	93
Quaestio LI. – De comparatione angelorum ad corpora	95
Quaestio LII. – De comparatione angelorum ad loca	96
Quaestio LIII. – De motu locali angelorum	97
Quaestio LIV. – De cognitione angelorum	99
Quaestio LV. – De medio cognitionis angelorum	101

Quaestio LVI. – De cognitione angelorum ex parte rerum immaterialium	Pag. 102
Quaestio LVII. – De angelorum cognitione respectu rerum materialium	103
Quaestio LVIII. – De modo cognitionis angelicae	105
Quaestio LIX. – De voluntate angelorum	108
Quaestio LX. – De amore seu dilectione angelorum	110
Quaestio LXI. – De productione angelorum in esse	111
Quaestio LXII. – De perfectione angelorum in esse gratiae et gloriae	112
Quaestio LXIII. – De angelorum malitia quoad culpam	115
Quaestio LXIV. – De poena daemonum	119

DE CREATURA PURE CORPORALI

Quaestio LXV. – De opere creationis creaturae corporalis	121
Quaestio LXVI. – De ordine creationis ad distinctionem	123
Quaestio LXVII. – De opere distinctionis secundum se	125
Quaestio LXVIII. – De opere secundae diei	127
Quaestio LXIX. – De opere tertiae diei	130
Quaestio LXX. – De opere ornatus quantum ad quartam diem	131
Quaestio LXXI. – De opere quintae diei	133
Quaestio LXXII. – De opere sextae diei	134
Quaestio LXXIII. – De iis quae pertinent ad septimum diem	134
Quaestio LXXIV. – De omnibus septem diebus in communi	136

DE CREATURIS COMPOSITIS EX CORPORE ET SPIRITU SEU DE HOMINE

Quaestio LXXV. – De anima humana secundum se	138
Quaestio LXXVI. – De unione animae ad corpus	141
Quaestio LXXVII. – De his quae pertinent ad potentias animae in generali	144

DE POTENTIIS ANIMAE IN SPECIALI

Quaestio LXXVIII. – De his quae sunt praeambula ad intellectum	148
Quaestio LXXIX. – De potentiis intellectivis	151
Quaestio LXXX. – De potentiis appetitivis in communi	156

Quaestio LXXXI. – De sensualitate	Pag. 157
Quaestio LXXXII. – De voluntate	» 158
Quaestio LXXXIII. – De libero arbitrio	» 160

DE OPERATIONIBUS ANIMAE

Quaestio LXXXIV. – Quomodo anima corpori con- juncta intelligat corporalia quae sunt infra seipsam	» 162
Quaestio LXXXV. – De modo et ordine intelligendi	» 165
Quaestio LXXXVI. – Quid intellectus noster in re- bus materialibus cognoscat	» 169
Quaestio LXXXVII. – Quomodo anima intellectiva seipsam, et ea quae sunt in ipsa, cognoscat	» 170
Quaestio LXXXVIII. – Quomodo anima humana cognoscat ea quae supra se sunt	» 172
Quaestio LXXXIX. – De cognitione animae separatae	» 173

DE PRIMA PRODUCTIONE HOMINIS

Quaestio XC. – De productione hominis quantum ad animam	» 177
Quaestio XCI. – De productione corporis primi ho- minis	» 178
Quaestio XCII. – De productione mulieris	» 179
Quaestio XCIII. – De fine sive termino productionis hominis	» 180

DE STATU ET CONDITIONE PRIMI HOMINIS

Quaestio XCIV. – De statu et conditione primi homi- nis quantum ad intellectum	» 184
Quaestio XCV. – De his quae attinent ad voluntatem primi hominis, gratia scilicet et justitia	» 186
Quaestio XCVI. – De dominio quod homini in statu innocentiae competeat	» 188
Quaestio XCVII. – De his quae pertinent ad statum primi hominis quantum ad conservationem indivi- dui	» 190
Quaestio XCVIII. – De pertinentibus ad conservatio- nem speciei	» 192
Quaestio XCIX. – De conditione prolis generandae quantum ad corpus	» 193
Quaestio C. – De conditione prolis generandae quan- tum ad iustitiam	» 194
Quaestio CI. – De conditione prolis generandae quan- tum ad scientiam	» 195
Quaestio CII. – De loco hominis qui est Paradisus	» 195

Quaestio CIII. – De gubernatione rerum in communi	Pag. 196
Quaestio CIV. – De effectibus divinae gubernationis in speciali	» 199
Quaestio CV. – De mutatione creaturarum a Deo	» 201
Quaestio CVI. – De illuminatione angelorum	» 205
Quaestio CVII. – De locutione angelorum	» 207
Quaestio CVIII. – De ordinatione angelorum secun- dum hierarchias et ordines.	» 209
Quaestio CIX. – De ordinatione malorum angelorum	» 212
Quaestio CX. – De praesidentia angelorum super creaturam corporalem	» 214

DE ACTIONE ANGELORUM IN HOMINES

Quaestio CXI. – De immutatione hominum per An- gelos	» 216
Quaestio CXII. – De missione angelorum	» 218
Quaestio CXIII. – De custodia bonorum angelorum	» 219
Quaestio CXIV. – De impugnatione daemonum	» 222
Quaestio CXV. – De actione corporalis creaturae	» 224
Quaestio CXVI. – De fato	» 227
Quaestio CXVII. – De his quae pertinent ad actionem hominis	» 228
Quaestio CXVIII. – De traductione hominis ex ho- mine, quantum ad animam	» 230
Quaestio CXIX. – De propagatione hominis quantum ad corpus	» 233

PRIMA SECUNDAE

Quaestio I. – De ultimo fine hominis in communi	» 237
Quaestio II. – De his in quibus hominis beatitudo con- sistit	» 241
Quaestio III. – Quid sit beatitudo	» 245
Quaestio IV. – De his quae ad beatitudinem exiguntur	» 249
Quaestio V. – De adeptione beatitudinis	» 252

DE ACTIBUS HUMANIS

Quaestio VI. – De voluntario et involuntario	» 257
Quaestio VII. – De circumstantiis humanorum ac- tuum	» 261

DE ACTIBUS VOLUNTATIS IN SPECIALI

Quaestio VIII. – De his quorum voluntas sit	» 263
Quaestio IX. – De motivo voluntatis	» 265
Quaestio X. – De modo quo voluntas movetur	» 268

Quaestio XI. – De fruitione, quae est actus voluntatis	Pag. 270
Quaestio XII. – De intentione	» 272
Quaestio XIII. – De electione eorum quae sunt ad finem	» 273
Quaestio XIV. – De consilio, quod electionem praecedat	» 275
Quaestio XV. – De consensu, qui est actus voluntatis, respectu eorum quae sunt ad finem	» 278
Quaestio XVI. – De usu, qui est actus voluntatis, in comparatione eorum quae sunt ad finem	» 279
Quaestio XVII. – De actibus imperatis a voluntate	» 281

DE BONITATE ET MALITIA HUMANORUM ACTUUM

Quaestio XVIII. – De bonitate et malitia humanorum actuum in generali	» 285
Quaestio XIX. – De bonitate et malitia actus interioris voluntatis	» 290
Quaestio XX. – De bonitate et malitia exteriorum actuum humanorum	» 294
Quaestio XXI. – De his quae consequuntur actus humanos ratione bonitatis vel malitiae	» 297

DE PASSIONIBUS ANIMAE

Quaestio XXII. – De subiecto passionum animae	» 299
Quaestio XXIII. – De differentia passionum ab invicem	» 300
Quaestio XXIV. – De bono et malo in animae passionibus	» 303
Quaestio XXV. – De ordine passionum ad invicem	» 306

DE PASSIONIBUS ANIMAE IN SPECIALI

Quaestio XXVI. – De amore	» 308
Quaestio XXVII. – De causa amoris	» 310
Quaestio XXVIII. – De effectibus amoris	» 312
Quaestio XXIX. – De odio	» 315
Quaestio XXX. – De concupiscentia	» 318
Quaestio XXXI. – De delectatione secundum se	» 320
Quaestio XXXII. – De causa delectationis	» 324
Quaestio XXXIII. – De effectibus delectationis	» 328
Quaestio XXXIV. – De bonitate et malitia delectationum	» 330
Quaestio XXXV. – De dolore et tristitia secundum se	» 332
Quaestio XXXVI. – De causis tristitiae seu doloris	» 338
Quaestio XXXVII. – De effectibus doloris seu tristitiae	» 339
Quaestio XXXVIII. – De remediis tristitiae seu doloris	» 342

Quaestio XXXIX. – De bonitate et malitia tristitiae, seu doloris	Pag. 344
--	----------

DE PASSIONIBUS IRASCIBILIS

Quaestio XL. – De spe et desperatione	» 345
---	-------

DE TIMORE

Quaestio XLI. – De timore secundum se	» 350
Quaestio XLII. – De objecto timoris	» 352
Quaestio XLIII. – De causa timoris	» 354
Quaestio XLIV. – De effectibus timoris	» 355
Quaestio XLV. – De audacia	» 358

DE IRA

Quaestio XLVI. – De ira secundum se	» 360
Quaestio XLVII. – De causa effectiva irae, et de remediis eius	» 364
Quaestio XLVIII. – De effectibus irae	» 366

DE HABITIBUS

Quaestio XLIX. – De habitibus in generali, quoad eorum substantiam	» 369
Quaestio L. – De subiecto habituum	» 372
Quaestio LI. – De causa habituum quantum ad generationem ipsorum	» 376
Quaestio LII. – De augmento habituum	» 380
Quaestio LIII. – De corruptione et diminutione habituum	» 382
Quaestio LIV. – De distinctione habituum	» 383

DE VIRTUTIBUS

Quaestio LV. – De virtutibus quantum ad earum essentiam	» 386
Quaestio LVI. – De subiecto virtutis	» 388
Quaestio LVII. – De distinctione virtutum intellectualium	» 392
Quaestio LVIII. – De distinctione virtutum moralium ab intellectualibus	» 397
Quaestio LIX. – De distinctione virtutum moralium secundum relationem ad passiones	» 400
Quaestio LX. – De distinctione virtutum moralium ab invicem	» 402
Quaestio LXI. – De virtutibus cardinalibus	» 406

Quaestio LXII. – De virtutibus theologicis	Pag. 410
Quaestio LXIII. – De causa virtutum	» 412
Quaestio LXIV. – De medio virtutum	» 415
Quaestio LXV. – De connexionione virtutum	» 418
Quaestio LXVI. – De aequalitate virtutum	» 422
Quaestio LXVII. – De duratione virtutum post hanc vitam	» 426
Quaestio LXVIII. – De donis Spiritus Sancti	» 430
Quaestio LXIX. – De beatitudinibus	» 436
Quaestio LXX. – De fructibus Spiritus Sancti	» 440

DE VITIIS ET PECCATIS

Quaestio LXXI. – De vitiis et peccatis secundum se	» 444
Quaestio LXXII. – De distinctione peccatorum.	» 448
Quaestio LXXIII. – De comparatione peccatorum ad invicem	» 454
Quaestio LXXIV. – De subiecto peccatorum	» 460
Quaestio LXXV. – De causis peccatorum in genere	» 465
Quaestio LXXVI. – De causis peccati in speciali	» 468
Quaestio LXXVII. – De causa peccati ex parte appetitus sensitivi	» 470
Quaestio LXXVIII. – De causis peccati quae est malitia	» 476
Quaestio LXXIX. – De causis exterioribus peccati	» 478
Quaestio LXXX. – De causa peccati ex parte diaboli	» 481
Quaestio LXXXI. – De causa peccati ex parte hominis; et primo de peccato originali in quantum ad traditionem	» 484
Quaestio LXXXII. – De originali peccato quantum ad suam essentiam	» 488
Quaestio LXXXIII. – De subiecto originalis peccati	» 491
Quaestio LXXXIV. – De causa peccati secundum quod unum peccatum alterius peccati causa est	» 493
Quaestio LXXXV. – De effectibus peccati	» 497
Quaestio LXXXVI. – De macula peccati	» 502
Quaestio LXXXVII. – De reatu poenae	» 503
Quaestio LXXXVIII. – De peccato veniali per comparationem ad mortale	» 509
Quaestio LXXXIX. – De peccato veniali secundum se	» 514

DE LEGIBUS

Quaestio XC. – De essentia legis	» 518
Quaestio XCI. – De legum diversitate	» 521
Quaestio XCII. – De effectibus legis	» 525

Quaestio XCIII. – De lege aeterna	Pag. 527
Quaestio XCIV. – De lege naturali	» 531
Quaestio XCV. – De lege humana secundum se	» 536
Quaestio XCVI. – De potestate legis humanae	» 539
Quaestio XCVII. – De mutatione legum	» 543
Quaestio XCVIII. – De lege veteri	» 545
Quaestio XCIX. – De praeceptis veteris legis	» 549
Quaestio C. – De praeceptis moralibus veteris legis	» 552
Quaestio CI. – De praeceptis caeremonialibus secundum se	» 560
Quaestio CII. – De caeremonialium praeceptorum causis	» 562
Quaestio CIII. – De duratione praeceptorum caeremonialium	» 564
Quaestio CIV. – De praeceptis judicialibus	» 567
Quaestio CV. – De ratione judicialium praeceptorum	» 569
Quaestio CVI. – De lege evangelica, seu de lege nova, secundum se	» 573
Quaestio CVII. – De comparatione legis novae ad veterem	» 576
Quaestio CVIII. – De his quae continentur in lege nova	» 578

DE EXTERIORI PRINCIPIO HUMANORUM ACTUUM
SEU DE GRATIA DEI

Quaestio CIX. – De necessitate gratiae	» 581
Quaestio CX. – De gratia Dei quantum ad ejus essentiam	» 589
Quaestio CXI. – De divisione gratiae	» 591
Quaestio CXII. – De causa gratiae	» 595
Quaestio CXIII. – De effectibus gratiae	» 598
Quaestio CXIV. – De merito, quod est effectus gratiae cooperantis	» 605
Index	» 613